

ISSN 2307-5740
DOI 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

Хмельницького
національного
університету

Економічні науки

2024, № 3

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2024, Issue 3

Хмельницький 2024

ВІСНИК

Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки

Затверджений як фахове видання (перереєстрація), група «Б»

Наказ МОН 28.12.2019 №1643

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2024, №3 (330)

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuy.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=7040>

Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2307-5740>

Головний редактор Григорук Павло Михайлович, д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в бізнесі Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Нижник Віктор Михайлович, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи

Голова редакційної колегії серії «Економічні науки» Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар Кравчик Юрій Васильович, к. е. н., начальник відділу інтелектуальної власності та трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Альохін О. Б., д. е. н.; Білик В. В., д. е. н.; Васильківський Д. М., д. е. н.; Вівчар О. І., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишковська Зофія, д. е. н. (Польща); Гавловська Н. І., д. е. н.; Геєць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григорук П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Дихаминджия Ірма, д. е. н. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Єпіфанова І. Ю., д. е. н.; Івашків І. М., к. е. н.; Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Король С. В., к. е. н.; Кравчик Ю. В., к. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., д. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Несторенко Т. П., проф. (Польща); Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Поліщук І. І., д. е. н.; Прямухіна Н. В., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Семікіна М. В., д. е. н.; Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троціковські Тадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філіппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словакія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор

Кравчик Ю. В., к. е. н.

Редактор-коректор

Броженко В. О.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 13 від 30.05.2024

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
☎ (0382) 67-51-08
e-mail: visnyk.khnu@khmnu.edu.ua
web: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/>

Зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення

Ідентифікатор медіа : R30-03992

Рішення Національної ради від 25.04.2024 №1373

© Хмельницький національний університет, 2024

© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2024

ЗМІСТ

Дарія СМОЛИЧ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ	9
Володимир ПАНЧЕНКО, Оксана ПАНЧЕНКО МОНІТОРИНГ ВИТРАТ ЯК ІНСТРУМЕНТ В СИСТЕМІ ЛОГІСТИКИ БІЗНЕСУ	18
Гусейн Мубаріз ЕЙВАЗЛІ ОСНОВНІ НАПРЯМКИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ НА КРЕДИТНОМУ РИНКУ	23
Елсаєд Ахмед ЕЛНАШАР, Лариса ЛЮБОХИНЕЦЬ, Наталія ТАНАСІЄНКО ТЕОРІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ФІЛОСОФІЯ АЛЬТРУЇЗМУ В «ПОЄДНАННІ» ТУРИЗМУ ТА ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЄГИПТУ	27
Наталія Потапова, Леся Бушовська ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ	31
Юлія САМОЙЛИК, Олена МАГДА, Максиміліан ХАРКО, Едуард ГАСАНОВ СТРАТЕГІЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМУ АГРОБІЗНЕСУ	37
Андрій ДІДИК, Антон ЛАЗАРЄВ СВІТОВІ ТРЕНДИ У АВТОМОБІЛЕБУДІВНІЙ ГАЛУЗІ: УРОКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЕБУДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	44
Леся ЗАСТАВЕЦЬКА, Тарас ЗАСТАВЕЦЬКИЙ, Любов АЛЬТГАЙМ, Оксана СЕМЕГЕН ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ У КРАЇНАХ ЄС ТА В УКРАЇНІ	57
Субхі Ільгар оглу МАГЕРРАМЛІ РОЗВИТОК МАРКЕТИНГУ В АЗЕРБАЙДЖАНІ	64
Катерина Баркова НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНОМУ КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	70
Ірина СКОРОПАД, лександр ЛАЗАРЄВ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ	76
Ольга ГРОМОВА, Анастасія АБДУЛЛАСВА КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ОСНОВА РИНКОВИХ ВІДНОСИН	81
Сергій ДРАЖНИЦЯ, Олександр ЮРЧАК, Вадим БОСАК ЕТИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ	85
Олена ДЕКАЛЮК, Лариса ФЕДОРИШИНА, Юрій ФЕДОРИШИН ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ШЛЯХОМ ПІДВИЩЕННЯ ВАРТОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	89
Вікторія Степанець, Ірина Краснова СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ	95
Оксана ВІВЧАР, Лілія МИХАЙЛИШИН, Оксана РЕДЬКВА, Артур ШАТАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: БЕЗПЕКОЗНАВЧІ КОНТЕКСТИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ	103
Наталія ШАПРАН КОРПОРАЦІЯ ПО ЗАХИСТУ ІНВЕТОРІВ В ЦІННІ ПАПЕРИ: НОВІ ВИКЛИКИ	108
Наталія КУЗЬМИНЧУК, Тетяна ШУБА, Вікторія ЛЯШЕВСЬКА, Катерина Парфьонова УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА	114
Роман Шаравара, Жанна Кононенко ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ЕТАПИ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ДІАГНОСТИКИ	118
Ольга РУЗАКОВА, Світлана КОЛОТІЙ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИПТОІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ	123
Людмила ЛАРКА ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЮ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	128

Ілля БЄЛЯК МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ	133
Наталія КУХАРСЬКА СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИДУНАВ'Я У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	138
Олена ПАХОЛЮК, Андрій ДЗЮБІНСЬКИЙ, Оксана ПЕРЕДРІЙ, Марина МАРТОСЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ	146
Юрій СТАСОВСЬКИЙ ТЕХНІКИ КРЕАТИВНОСТІ ТА АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	150
Ірина ГОНТАРЕВА, Вікторія КОВАЛЬОВА, Анна МИКИША СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ БІЗНЕС РИЗИКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	158
Алла ЧЕРЕП, Олександр ЧЕРЕП, Юлія ОГРЕНИЧ, Микита КУРЧЕНКО ДОСВІД ДАНІЙ З ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕС ПРОЦЕСІВ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ	164
Дмитро ТЕРЕХОВ СУЧАСНИЙ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	169
Ірина ПАНОВА, Михайло СІДОРОВ, Андрій ПУЗАНОВ ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ АСОЦІАЦІЙ ТА ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК З ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	174
Сергій ШАШКОВ, Владислав ЗУБКО, Андрій ЧЕПІЖНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ СКЛАДОВІ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ	179
Вікторія КОВАЛЬОВА, Валентин ХОРОЛЬСЬКИЙ ЦІНКА РИЗИКІВ ВТРАТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СВІТОВОГО РІВНЯ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ	184
Галина ІЛЬНИЦЬКА-ГИКАВЧУК ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТРАХУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	192
Наталія КУЗЬМИНЧУК, Тетяна ШУБА, Анастасія ХОМЕНКО, Ілля ПАНАСЕНКО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТОРГОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	195
Юлія Костенюк, Олександра Лазоренко СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ	199
Микола ПУГАЧОВ, Богдан ДУХНИЦЬКИЙ ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ З УКРАЇНИ ДО КРАЇН АЗІЇ	209
Неля ІВАНЕЧКО, Михайло ОКОНСЬКИЙ РЕКЛАМНО-КОМУНІКАЦІЙНА ІНДУСТРІЯ УКРАЇНИ: ВПЛИВ ФАКТОРІВ МАКРОСЕРЕДОВИЩА	215
Микола ХОМЕНКО СИСТЕМНІСТЬ РІШЕНЬ РОЗШИРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ВИСОКОЯКІСНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИМ МЕТАЛУРГІЙНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ	220
Юрій Семененко РОЛЬ КРІ ТА ОКР В ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ	227
Анна Чередник УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ ФОРМИ ВЕНЧУРНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	236
Галина МІЩУК, Сергій ДУДЗЯНИЙ АНАЛІТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ З ВИРОБНИЦТВА ЦЕМЕНТУ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ВИКЛИКІВ	241

Євген ДІДЕНКО ПАРАДИГМА ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ	247
Оксана ЯКУШЕВСЬКА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕТОРІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ МАРКЕТИНГУ	251
Олександр Дорофєєв, Віталій Пашнєв ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	256
Олег МИКИТИН ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ	262
Оксана Болотна, Вікторія Ляшевська, Дмитро Сивків ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ	267
Алла Дунська, Владислав Лагодієнко, Андрій Ткаченко ФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	272

CONTENcE

Dariia SMOLYCH MANAGEMENT OF THE ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL BUSINESS SUPPORT ORGANIZATIONS	9
Volodymyr PANCHENKO, Oksana PANCHENKO COST MONITORING AS A TOOL IN THE BUSINESS LOGISTICS SYSTEM	18
Huseyn Mubariz EYVAZLI MAIN DIRECTIONS OF BANK LOANS IN CREDIT MARKET	23
Elsayed Ahmed ELNASHAR, Larysa LIUBOKHYNETS, Nataliia TANASHIENKO THEORIES OF ECONOMICS AND THE PHILOSOPHY OF ALTRUISM IN “TWINNING” THE EGYPTIAN TOURISM AND TEXTILE INDUSTRIES	27
Nataliya Potapova, Lesia Bushovska INFORMATION RESOURCES OF THE CORPORATE BUSINESS SECURITY SYSTEM	31
Iuliia SAMOILYK, Olena MAHDA, Maksymilian KHARKO, Eduard HASANOV IMPLEMENTATION STRATEGY OF THE CIRCULAR ECONOMY CONCEPT IN THE AGRIBUSINESS SYSTEM	37
Andriy DIDYK, Anton LAZAREV WORLD TRENDS IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: LESSONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN AUTOMOTIVE SECTOR IN THE ERA OF ECONOMIC GLOBALIZATION	44
Lesia ZASTAVETSKA, Taras ZASTAVETSKYI, Liubov ALTHAIM, Oksana SEMEHEN DEMOGRAPHIC AGING TRENDS IN EU COUNTRIES AND UKRAINE	57
Subhi Ilqar oğlu MAHARRAMLI DEVELOPMENT OF MARKETING IN AZERBAIJAN	64
Kateryna Barkova THE NEED TO USE CREATIVE THINKING METHODS FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT IN THE MODERN COMPETITIVE ENVIRONMENT	70
Iryna SKOROPAD, Oleksandr LAZAREV FEATURES OF ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF UKRAINIAN COMPANIES DURING THE CRISIS	76
Olha HROMOVA, Anastasiia Abdullaieva COMPETITION AS THE BASIS OF MARKET RELATIONS	81
Sergii DRAZHNYTSIA, Oleksandr Yurchak, Vadim Bosak MODERN APPROACHES TO THE FORMATIZATION OF RETAILERS	85
Olena DEKALIUK, Larysa FEDORYSHYNA, Yurii FEDORYSHYN BUILDING AN EFFICIENT CHANGE MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE BY INCREASEING THE VALUE OF HUMAN CAPITAL	89
Viktoriiia Stepanets, Iryna Krasnova BANKS’RESOLUTION INSTRUMENTS IN UKRAINE	95
Oksana VIVCHAR, Liliia MYKHAILYSHYN, Oksana REDKVA, Artur SHATARSKYI THE FORMATION MECHANISM OF COMMERCIALIZATION THE INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS: SECURITY KNOWLEDGE CONTEXTS OF MANAGEMENT ORGANIZATION	103
Natalia SHAPRAN SECURITIES INVESTORS PROTECTION CORPORATION: NEW CHALLENGES	108
Natalia KUZMYNCHUK, Tetiana SHUBA, Viktoriiia LIASHEVSKA, Kateryna PARFENOVA IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN TRANSPORT ENTERPRISES	114
Roman SHARAVARA, Zhanna KONONENKO FINANCIAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE: STAGES OF MODELING AND DIAGNOSTIC	118
Olga RUZAKOVA, Svitlana KOLOTII CURRENT TRENDS OF THE CRYPTOINDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE	123
Larka LUDMILA FORMATION OF THE PORTFOLIO OF DIGITAL MARKETING TOOLS OF THE ENTERPRISE UNDER THE RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE	128

Illia BIELIAK INTERNATIONAL INVESTMENT COOPERATION AND ITS ROLE IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE COASTAL AREAS OF UKRAINE	133
Nataliia KUKHARSKA CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE UKRAINIAN DANUBE REGION IN THE POST-WAR PERIOD	138
Olena PAKHOLIUK, Andriy DZIUBYNSKYI, Oksana PEREDRIY, Marina MARTOSENKO PECULIARITIES OF GOODS IDENTIFICATION IN EXPORT AND IMPORT OPERATIONS	146
Yurii STASOVSKYI CREATIVITY TECHNIQUES AND ACTIVATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP	150
Irina Gontareva, Viktoriia Kovalova, Anna MYKYShA STATISTICAL ANALYSIS OF BUSINESS RISKS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE AND WAYS TO OVERCOME THEM	158
Alla CHEREP, Oleksandr CHEREP, Yuliia OHRENYCH, Mykyta KURCHENKO DANISH EXPERIENCE IN DIGITALIZATION OF BUSINESS PROCESSES AS AN EXAMPLE FOR UKRAINE	164
Dmytro TEREKHOV MODERN INTERNET MARKETING USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES	169
Iryna PANOVA, Mykhailo SIDOROV, Andriy PUZANOV THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS AND PROFESSIONAL UNIONS OF THE ORGANIZATION OF BUSINESS TOURISM ON THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY	174
Serhiy SHASHKOV, Vladyslav ZUBKO, Andrii CHEPIZHNYI ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC COMPONENTS OF ELECTRICAL GRIDS DEVELOPMENT PROGRAMS	179
Viktoriia KOVALOVA, Valentyn KHOROLSKY ASSESSING THE RISK OF LOSS OF WORLD CULTURAL HERITAGE IN THE EVENT OF A FULL-SCALE INVASION BY RUSSIA INTO UKRAINIAN TERRITORY	184
Galina ILNITSKA-GYKAVCHUK PROBLEMS AND PROSPECTS OF TOURIST INSURANCE	192
Nataliia Kuzmynchuk, Tetiana SHUBA, Anastasia KHOMENKO, Ilya PANASENKO PROBLEMS OF PERSONNEL MANAGEMENT OF TRADE ENTERPRISES IN THE EU	195
Yuliia KOSTENIUK, Oleksandra LAZORENKO STRATEGIC ANALYSIS OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISE	199
Mykola PUGACHOV, Bogdan DUKHNYTSKYI PROSPECTS FOR THE EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS FROM UKRAINE TO ASIAN COUNTRIES	209
Nelia Ivanechko, Mykhailo Okonskyi ADVERTISING AND COMMUNICATION INDUSTRY OF UKRAINE: INFLUENCE OF MACROENVIRONMENTAL FACTORS	215
Mykola KHOMENKO THE SYSTEMATICITY OF SOLUTIONS FOR EXPANDING THE PRODUCTION OF HIGH-QUALITY PRODUCTS BY AN EXPORT-ORIENTED METALLURGICAL ENTERPRISE	220
Yurii SEMENENKO THE ROLE OF KPI AND OKR IN THE EFFICIENCY OF THE COMPANY	227
Anna Cherednyk THE IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL SECURITY OF PROCESS OF ATTRACTING A VENTURE BUSINESS'S FORM FOR ENTERPRISE'S DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF ECONOMY'S DIGITALIZATION	236
Halyna MISHCHUK, Serhii DUDZIANYI ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN ENTERPRISES PRODUCING CEMENT UNDER THE CONDITIONS OF SYSTEM CHALLENGES	241

Eugene DIDENKO PARADIGM OF DIGITAL MARKETING	247
Oksana YAKUSHEVSKA ATTRACTING INVESTORS IN TERRITORIAL MARKETING	251
Oleksandr Dorofyeyev, Vitalii Pashniev THE CONCEPT AND STRUCTURE OF THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION	256
Oleh MYKYTYN THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL COMPETITION ON THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S ECONOMY	262
Oksana Bolotna, Viktoriia Liashevska, Dmytro SIVKIV FEATURES OF DEVELOPING A DIGITAL MARKETING STRATEGY IN AN ELECTRONIC BUSINESS ORGANIZATION	267
Alla Dunska, Vladislav Lagodiienko, Andrii Tkachenko FORMATION OF THE FINANCIAL TECHNOLOGY MARKET IN THE WORLD ECONOMY AT THE PRESENT STAGE	272

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-1>

УДК 338.24:658.5:61

БІЛИК Вікторія

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-1809-0804>

e-mail: bilyk_v@ukr.net

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У дослідженні фокус уваги зосереджено на проблематиці державної політики стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. З одного боку, інноваційний бізнес розвивається за умови наявності достатнього фінансово-ресурсного забезпечення, а, відтак, гарних результатів господарювання; однак, з іншого боку, інноваційна активність – чинник міцності позицій та стійкості суб'єктів підприємництва в складних соціально-економічних умовах кризи. Саме з таких міркувань метою дослідження визначено обґрунтування інструментів та засобів державної політики посилення фінансово-економічної стійкості в контексті формування й реалізації потенціалу розвитку інноваційного бізнесу в Україні в умовах війни. Узагальнено змістову характеристику та базисний інструментарій політики забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємницького сектора національної економіки. Розроблено систему заходів та засобів інструментарію державної політики посилення фінансово-економічної стійкості задля стимулювання розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу, а саме за напрямками: залучення можливостей фінансово-кредитної системи; посилення фінансово-інвестиційної кооперації бізнесу; стимулювання відновлення ефективності та покращення фінансово-економічного стану суб'єктів підприємництва; підтримка заходів з розвитку ділової активності суб'єктів підприємництва. Реалізація державної політики за цими напрямками дозволить: покращити фінансове забезпечення суб'єктів бізнесу, вдосконалити управління інноваційним розвитком та наростити процесні інновації; залучити зовнішню фінансово-ресурсну підтримку на інноваційні цілі; покращити внутрішні можливості для активізації інноваційної діяльності, впровадження продуктивних інновацій; підвищити економічну ефективність бізнесу, наростити масштаби діяльності та покращити можливості для фінансування організаційних і маркетингових інновацій.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інноваційний бізнес, підприємницький сектор, потенціал, фінансово-економічна стійкість, війна, криза, виклики, загрози, ризики.

BILYK Victoria

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi

FINANCIAL AND ECONOMIC STABILITY AS CONDITION FOR THE FORMATION OF THE POTENTIAL FOR THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC INNOVATIVE BUSINESS IN THE CONDITIONS OF WAR

In the study, the focus of attention is focused on the problems of the state policy of stimulating the development of innovative entrepreneurship. On the one hand, innovative business develops under the condition of sufficient financial and resource support, and, therefore, good business results; however, on the other hand, innovative activity is a factor in the strength of positions and stability of business entities in the complex socio-economic conditions of the crisis. It is from such positions that the purpose of the study is to justify the tools and means of the state policy of strengthening financial and economic stability in the context of the formation and realization of the potential for the development of innovative business in Ukraine in the conditions of war. The substantive characteristics and basic tools of the policy of ensuring the financial and economic stability of the entrepreneurial sector of the national economy are summarized. A system of measures and tools of the state policy toolkit of strengthening financial and economic stability has been developed to stimulate the development of domestic innovative business, namely in the areas of: attracting opportunities of the financial and credit system; strengthening of financial and investment cooperation of business; stimulating the restoration of efficiency and improvement of the financial and economic condition of business entities; support for measures to develop the business activity of business entities. The implementation of state policy in these areas will allow: to improve the financial support of business entities, to improve the management of innovative development and to increase process innovations; attract external financial and resource support for innovative purposes; to improve internal capabilities for the activation of innovative activities, the introduction of product innovations; increase the economic efficiency of the business, increase the scale of operations and improve the opportunities for financing organizational and marketing innovations

Keywords: investment activity, innovative business, entrepreneurial sector, potential, financial and economic stability, war, crisis, challenges, threats, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рівень розвитку інноваційного підприємництва завжди слугував одним зі критеріїв реалізації підприємницького потенціалу суспільства, а також стійкості економічної системи країни. У здорових економічно розвинених економіках саме підприємництво, особливо мале, бере на себе якнайбільш активну участь та роль у розробці й апробації на ринку новацій та нововведень. У той час, як великий бізнес більш інертний, малі суб'єкти господарювання мобільніші, спроможні тонкіше відчувати ринок та потреби споживачів, більш стійкі до ризиків невдачі і т. п. Врешті-решт високотехнологічні стартапи у світі – це здебільшого представники навіть не малого, а мікропідприємництва і, як правило, кожен стартап – це новий суб'єкт господарювання.

Інноваційне підприємництво це також і про конкурентоспроможність та економічну стійкість національних / регіональних господарських систем, коли масштабуються інновації, зокрема високотехнологічні, які надалі переміщуються в сегмент середнього та великого бізнесу у реальному секторі національної економіки, який на загал стає більш інноваційним, з вищим рівнем технологічної конкурентоспроможності.

Також є всі підстави вести мову й про вищу резильєнтність національної економіки в умовах війни, коли в неї розвинений сектор інноваційного підприємництва.

Однак, на сьогодні суб'єкти малого підприємництва України опинилися в критично складній ситуації зниження платоспроможного попиту населення, а, відтак, зменшення доходів і прибутку, вимивання оборотного капталу, погіршення фінансової стійкості і ліквідності. Іншими словами погіршилася фінансово-економічна стійкість як одна з умов, від яких у безпосередній мірі залежить тренд до формування потенціалу розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу в умовах війни.

За такої ситуації держава має активізувати політику, орієнтовану на посилення фінансово-економічної стійкості вітчизняного бізнесу як умови формування потенціалу зростання вітчизняного інноваційного підприємництва України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інноваційний розвиток тісно пов'язаний з інвестиціями. Саме тому, у багатьох дослідженнях з проблематики становлення та розвитку інноваційного підприємництва значну вагу приділено питанням формування та реалізації інвестиційної політики, ідентифікації джерел формування та чинників залучення інвестицій, скерування інвестиційного ресурсу на інноваційні цілі та потреби суб'єктів господарювання. Цим та іншим пов'язаним з ними аспектам присвячено достатньо багато уваги у сучасних наукових дослідженнях таких науковців, як В. Білик [3,с.56-61], В. Кириленко [6,с.12-18], Л. Ліпич, О. Івашко [8,с.165-172], В. Томарева [10,с.253-257] та ін.

У науковому дискурсі також превалює абсолютно справедлива думка про те, що найбільш проблемним аспектом відносно здійснення та активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва є пошук доступних джерел залучення фінансових ресурсів на інноваційні цілі та заходи. За високої вартості залучення зовнішнього ресурсу ракурс справедливо зміщається в бік внутрішнього фінансування. Однак, таке доступне для фінансово-економічно стійких суб'єктів господарювання. Ці та інші аспекти проблематики формування потенціалу розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу досліджуються у працях таких науковців, як Аранчій Д. [1,с.144-147], Барна М. [2,с.23-30], Васильців Т., Лупак Р. [4,с.161-172; 11,с.44-58], Гонта О. [5,с.25-27], Мульська О. [12,с.426] та ін.

ВИДЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Невирішеною частиною аналізованої проблеми залишається обґрунтування дієвих (як для сучасних умов і середовища) інструментів та засобів державної політики, орієнтованих на посилення фінансово-економічної стійкості суб'єктів вітчизняного підприємницького сектора до такого рівня, який дозволив би їм у належній мірі формувати власні бюджети підтримки та фінансування інноваційної діяльності і розвитку в умовах війни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Метою статті є обґрунтування інструментів та засобів державної політики посилення фінансово-економічної стійкості в контексті формування й реалізації потенціалу розвитку інноваційного бізнесу в Україні в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як підтверджено результатами численних наукових досліджень, активізація інноваційної діяльності та забезпечення інноваційного розвитку підприємств в превалюючій мірі притаманна тим суб'єктам господарювання, які мають кращий фінансово-економічний стан, є ефективними, прибутковими, а також інвестиційно привабливими для зовнішнього інвестування та надання різного роду фінансово-кредитної підтримки з боку суб'єктів банківського сектора та інших елементів фінансової системи країни.

З таких позицій слід розуміти змістову характеристику та структуру поняття фінансово-економічної стійкості бізнесу (рис. 1). Таким чином, це фінансова та економічна компоненти. Відповідно, їх покращення / зміцнення / посилення / розвиток може відбуватися за рахунок можливостей (фінансових, ресурсних, організаційно-управлінських тощо) внутрішніх (сам бізнес) та зовнішніх (держава, елементи бізнес-інфраструктури, інвестори, банки, партнери по бізнесу тощо).

Реалізовані заходи на корпоративному рівні в більшій мірі стосуються здійснення заходів з модернізації систем управління бізнесом заради нарощення його фінансово-економічної ефективності, залучення інвестицій, страхування ризиків та створення різного роду резервних фондів, якісного боргового менеджменту, технологічної модернізації, у т. ч. цифровізації, бізнес-процесів, належного фінансового, у т.

ч. інвестиційного та інноваційного менеджменту. Їх впровадження дозволяє істотно наростити економічну ефективність та покращити фінансове становище суб'єктів підприємництва.

Однак, потрібна їй зовнішня підтримка, що головню стосується інвестицій, фінансування та кредитування бізнесу, надання податкових пільг, кредитів і преференцій (зокрема для мікро- та малого підприємництва), використання можливостей і потенціалу суб'єктів фінансового ринку та страхового сектора, венчурного інвестування, бюджетно-грантової підтримки малого бізнесу і суб'єктів стратегічних галузей та ін.

Поєднання заходів, що будуть реалізовані на мікроекономічному рівні з потужною зовнішньою макроекономічною підтримкою дозволить сформувати повноцінну систему забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємницького сектора національної економіки України. Разом із тим, фінансово-економічна стійкість це лише передумова активізації інноваційної діяльності і розвитку. Відтак, на наступному етапі держава має реалізувати комплекс заходів, які б мотивували та стимулювали використання нових фінансово-економічних можливостей представників бізнесу в напрямі здійснення (участі в таких проєктах, співпраці з суб'єктами НДДКР, освіти і науки, залучення стартапів, отримання венчурного фінансування, інвестування в інноваційно-технологічні стартапи і т. п.) активної науково-дослідної та дослідно-конструкторської, іншими словами – інноваційно-технологічної діяльності.

Рис. 1. Змістова характеристика та базисний інструментарій політики забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємницького сектора національної економіки

Джерело: авторська розробка.

Якщо конкретизувати той інструментарій посилення фінансово-економічної стійкості суб'єктів підприємницького сектора національної економіки, який є в розпорядженні органів державної влади та місцевого самоврядування, то його можна узагальнити за наступними векторами (рис. 2). По-перше, це

залучення можливостей фінансово-кредитної системи країни. Як свідчить зарубіжний досвід, тут криється дуже велике поле як з позиції різних форм та суб'єктів фінансово-кредитної підтримки бізнесу, так і спеціалізованого пільгового банківського кредитування. Окрім того, можуть створюватися різного роду фонди фінансово-кредитної підтримки підприємництва.

По-друге, це розвиток фінансово-інвестиційної кооперації бізнесу. Сама лише споживча кооперація, як показує досвід скандинавських країн, дозволяє сформулювати повноцінне ресурсне забезпечення для суб'єктів фермерського бізнесу. Однак, тут також і широке поле для створення кластерів, спільних інвестиційних площадок, інноваційно-технологічної кооперації тощо.

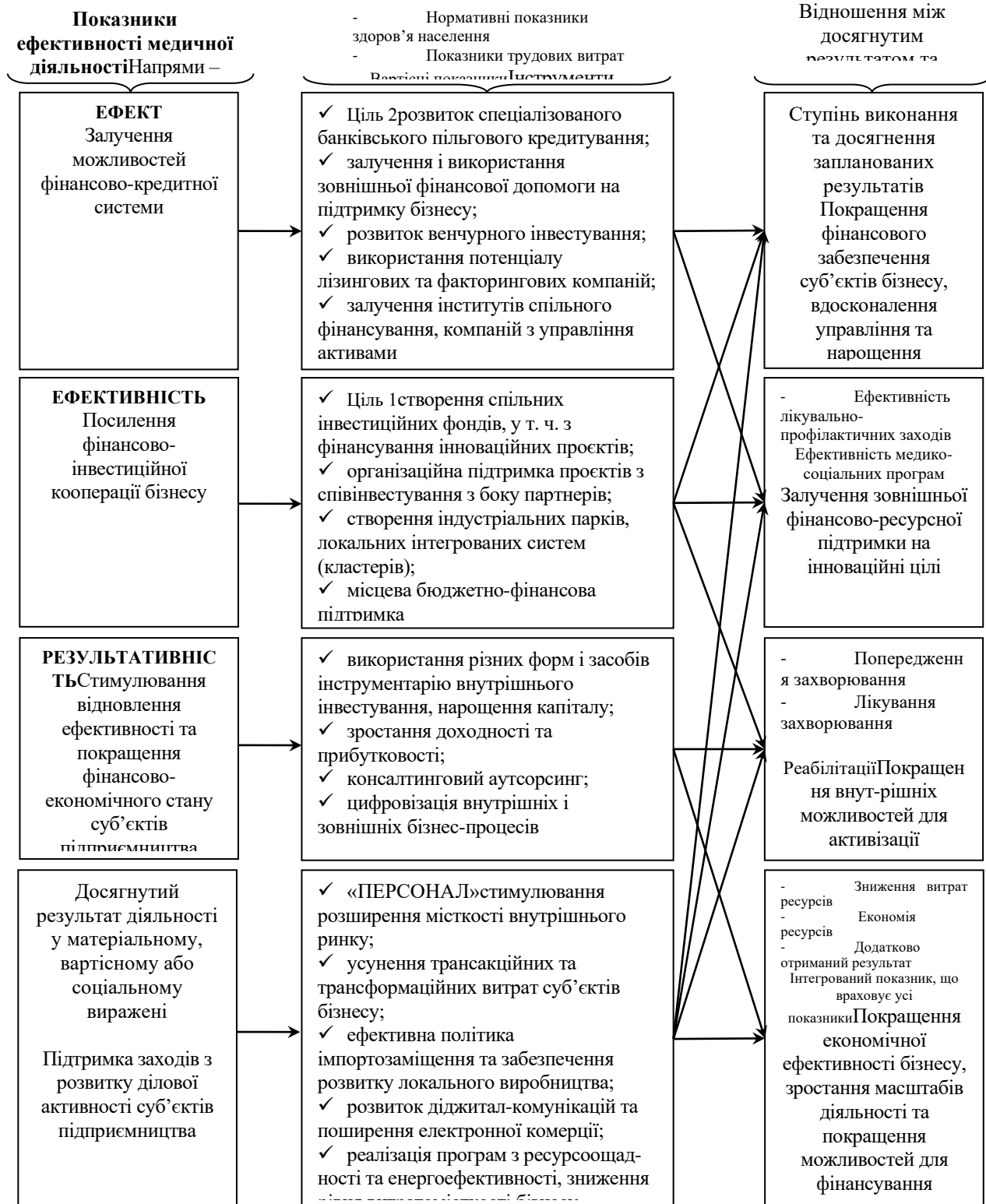

Рис. 2. Інструментарій державної політики посилення фінансово-економічної стійкості задля стимулювання розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу

Джерело: авторська розробка.

По-третє, це стимулювання відновлення ефективності та покращення фінансово-економічного стану суб'єктів підприємництва. Держава має взяти на себе активну участь в покращенні консалтингового забезпечення бізнесу щодо раціоналізації бізнес-процесів, стратегування розвитку, реалізації програм підвищення фінансово-економічної ефективності, фінансової санації та оздоровлення фінансово-економічного стану підприємства.

По-четверте, це підтримка заходів з розвитку ділової активності суб'єктів підприємництва. Органи влади та місцевого самоврядування мають всіма прямими і опосередкованими засобами працювати над нарощенням обсягів господарювання та збільшення чисельності суб'єктів малого підприємництва. Це матиме мультифункціональний ефект і в частині посилення фінансово-економічної стійкості бізнесу, і відносно покращення можливостей для інноваційної діяльності, і збільшення зайнятості та реалізації економічного потенціалу територій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах повномасштабної війни та тієї системної кризи, яку вона обумовила і продовжує посилювати, забезпечити життєздатність суб'єктів господарювання можливо лише за міцного фінансово-економічного стану, високої ефективності та інновацій в системі управління бізнесом. Іншими словами вітчизняні суб'єкти підприємництва мають бути інноваційно активними, на постійній основі створювати та впроваджувати інновації. Втім, на сьогодні більшість з них, особливо малих і середніх підприємств, не мають достатніх фінансових можливостей, аби фінансувати такі заходи і проекти.

За таких обставин держава має взяти на себе активну функцію щодо організації та реалізації низки інструментів, які дозволили б покращити фінансово-економічну стійкість вітчизняного бізнесу і створити, таким чином, передумови для активізації їх інноваційного розвитку, включно з фінансуванням таких процесів за власний кошт.

Реалізація державної політики в цій сфері має опиратися на розуміння сутнісно-змістової характеристики та структури поняття «фінансово-економічна стійкість підприємництва», що являє собою поєднання двох блоків характеристик: (1) фінансового (капіталізація бізнесу, достатність активів, надійна структура капіталу, наявність робочого капіталу, відсутність безнадійних зобов'язань, високий рівень фінансової безпеки, захищеність від фінансових загроз); (2) економічного (забезпеченість всіма видами ресурсів, ефективне використання ресурсного забезпечення, належна окупність інвестицій, позитивна динаміка провідних економічних показників, якість і конкурентоспроможність продукції).

Відтак, система заходів та засобів інструментарію державної політики посилення фінансово-економічної стійкості задля стимулювання розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу має орієнтуватися на посилення і покращення вказаних характеристик та реалізуватися за напрямками:

- залучення можливостей фінансово-кредитної системи (зі заходами: розвиток спеціалізованого банківського пільгового кредитування; залучення і використання зовнішньої фінансової допомоги на підтримку бізнесу; розвиток венчурного інвестування; використання потенціалу лізингових та факторингових компаній; залучення інститутів спільного фінансування, компаній з управління активами);

- посилення фінансово-інвестиційної кооперації бізнесу (зі заходами: створення спільних інвестиційних фондів, у т. ч. з фінансування інноваційних проектів; організаційна підтримка проектів з співінвестування з боку партнерів; створення індустріальних парків, локальних інтегрованих систем (кластерів); місцева бюджетно-фінансова підтримка);

- стимулювання відновлення ефективності та покращення фінансово-економічного стану суб'єктів підприємництва (зі заходами: використання різних форм і засобів інструментарію внутрішнього інвестування, нарощення капіталу; зростання доходності та прибутковості; консалтинговий аутсорсинг; цифровізація внутрішніх і зовнішніх бізнес-процесів);

- підтримка заходів з розвитку ділової активності суб'єктів підприємництва (зі заходами: стимулювання розширення місткості внутрішнього ринку; усунення трансакційних та трансформаційних витрат суб'єктів бізнесу; ефективна політика імпортозаміщення та забезпечення розвитку локального виробництва; розвиток діджитал-комунікацій та поширення електронної комерції; реалізація програм з ресурсоощадності та енергоефективності, зниження рівня витратомісткості бізнесу).

Реалізація заходів державної політики за цими напрямками дозволить покращити фінансово-інвестиційне забезпечення, оздоровити фінансово-економічний стан, наростити економічну ефективність бізнесу, позитивно вплинувши, таким чином, на фінансово-економічну стійкість вітчизняного бізнесу як одну з провідних передумов активізації інноваційної діяльності його суб'єктів.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі стосуються удосконалення методики аналізування інвестиційно-інноваційної безпеки економіки України в умовах повномасштабної війни.

Література

1. Аранчій Д. С. Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактори впливу та оцінка існуючих методик аналізу. *Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю*. 2017. С. 144–147.

2. Барна М. Ю., Руцишин Н. М. Структурні характеристики розвитку економіки: системно-аналітичний зріз. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2020. Т. 1, № 12 (44). С. 23-30.
3. Білик В. В. Нові джерела загрози інвестиційній безпеці підприємницького сектора національної економіки України. *Development Service Industry Management*. 2023. № 3. С. 56-61.
4. Васильців Т., Лупак Р., Васильців В. [Характеристика функціональних складових економічної безпеки сектору інформаційно-комунікаційних технологій України](#). *Економічний дискурс*. 2017. № 1. С. 161-172.
5. Гонта О. І., Дубина М. В., Пілевич Д. С. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : Монографія. Чернігів. 2013. 184 с.
6. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : Монографія. К. : КНЕУ, 2015, 232 с.
7. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : Монографія. Львів. : ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 608 с.
8. Ліпич Л. Г., Івашко О. А. Фінансові домінанти інвестиційної безпеки держави. *Моделювання регіональної економіки*. 2011. № 2. С. 165-172.
9. Москаль І. І. Ризики й загрози фінансовій безпеці держави в інвестиційній сфері. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. 2013. Вип. 23. С. 78-82.
10. Томарева В. В. Параметри та шляхи забезпечення інвестиційної безпеки національної економіки на регіональному рівні. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2011. № 3. С. 253-257.
11. Vasylytsiv T., Mulska O., Levytska O., Lupak R., Semak B., Shtets T. [Factors of the Development of Ukraine's Digital Economy: Identification and Evaluation](#). *Science and innovation*. 2022. № 18 (2). С. 44-58.
12. Mulska O., Levytska O., Panchenko V., Kohut M., Vasylytsiv T. [Causality of external population migration intensity and regional socio-economic development of Ukraine](#). *Problems and Perspectives in Management*. 2020. № 18 (3). С. 426.

References

1. Aranchiy, D. S. (2017). Investment attractiveness of enterprises: essence, influencing factors and assessment of existing methods of analysis. *Problems of accounting and analytical support of business management*. 2017. pp. 144–147.
2. Barna M. Yu., Rushchyshyn N. M. (2020). Structural characteristics of economic development: system-analytical section. *Interscience. Series: Economic Sciences*. Vol. 1. no. 12 (44). pp. 23-30.
3. Blank, I. O. (2010). Financial strategy of the enterprise. Kyiv. 720 p.
4. Vasylytsiv, T., Lupak, R., Vasylytsiv, V. (2017). Characteristics of functional components of economic security of the information and communication technologies sector of Ukraine. *Economic discourse*. no. 1. pp. 161-172.
5. Gonta, O. I., Dubina, M. V., Pilevich, D. S. (2013). Formation of complementary investment policy of Ukraine: challenges of globalization and requirements of economic security. Chernihiv. 184 p.
6. Kirylenko, V. I. (2015). Investment component of economic security. Kyiv. 232 p.
7. Krupka, M. I. (2001). Financial and credit mechanism of innovative development of the economy of Ukraine. Lviv. 608 p.
8. Lypych, L. G., Ivashko, O. A. (2011). Financial Dominants of State Investment Security. *Modeling of the regional economy*. no. 2. pp. 165-172.
9. Moskal, I. I. (2013). Risks and threats to the financial security of the state in the investment sphere. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Economy*. Iss. 23. pp. 78-82.
10. Tomareva, V. V. (2011). Parameters and ways of ensuring investment security of the national economy at the regional level. *State and regions. "Economy and Entrepreneurship" series*. no. 3. pp. 253-257.
11. Vasylytsiv, T., Mulska, O., Levytska, O., Lupak, R., Semak, B., Shtets, T. (2022). [Factors of the Development of Ukraine's Digital Economy: Identification and Evaluation](#). *Science and innovation*. no. 18 (2). pp. 44-58.
12. Mulska, O., Levytska, O., Panchenko, V., Kohut, M., Vasylytsiv, T. (2020). [Causality of external population migration intensity and regional socio-economic development of Ukraine](#). *Problems and Perspectives in Management*. no. 18 (3). pp. 426.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-2>

УДК 338.2

БІЛОКІННА Ілона

Вінницький національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5816-1067>

e-mail: i.bilokinna@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються інституційні аспекти розвитку органічного виробництва в Україні під час військового стану. Аналізується вплив військових дій на логістичні процеси, фінансові ресурси та сертифікацію органічної продукції. Обговорюються основні законодавчі та інституційні рамки, що регулюють органічне виробництво, та їх адаптація до умов кризи. Висвітлюються можливості для розвитку органічного сектора за підтримки держави та міжнародних організацій, впровадження інноваційних технологій, а також роль громадських ініціатив і кооперативів. Висновки статті підкреслюють важливість інституційної підтримки для забезпечення стабільності та зростання органічного виробництва в умовах військового конфлікту, що сприятиме підвищенню продовольчої безпеки та збереженню екологічної рівноваги в Україні.

Ключові слова: зелена економіка, післявоєнне відновлення, альтернативні джерела енергії, органічне виробництво, навколишнє середовище.

BILOKINNA Iлона

Vinnitsia National Agrarian University

INSTITUTIONAL ASPECTS OF ORGANIC PRODUCTION DEVELOPMENT DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE

In the conditions of martial law in Ukraine, the issue of ensuring food security is of particular relevance. Organic production, which provides high-quality food without the use of synthetic chemicals, can play an important role in strengthening a country's food security. However, the development of this sector faces numerous challenges that require a systematic approach and effective institutional support. It is noted that hostilities in the country have a negative impact on the development of organic production, namely: - martial law caused significant difficulties with logistics, which affected the delivery of organic fertilizers, seeds and finished products. Destroyed roads, roadblocks, and the increased risk of hostilities make transportation difficult and dangerous; - financial resources that could be directed to the development of organic production are reoriented to military needs. This limits the opportunities for investment in new technologies and the development of organic production infrastructure. - Ensuring compliance with organic production standards during martial law becomes more difficult due to limited access to certification bodies and reduced quality control. This can lead to a decrease in consumer confidence in organic products.

Effective institutional support is a key condition for the development of organic production. Under martial law, it is necessary to coordinate efforts between central and local authorities, as well as NGOs and international partners. Under martial law, legal regulation needs to be adapted to new challenges. In particular, it is necessary to provide for: simplification of certification procedures for organic producers who find themselves in war zones; providing special grants and subsidies for the restoration of organic farms affected by the war; implementation of training and support programs for farmers wishing to switch to organic production.

In 2023, the first organic product marked with the Ukrainian state logo for organic products appeared in Ukraine. The development of organic production during martial law in Ukraine faces numerous challenges, including logistical problems, financial difficulties and certification complications. However, with the support of the state, international organizations and the introduction of innovative solutions, sustainable development of this sector is possible. Institutional aspects play a key role in ensuring the stability and growth of organic production in times of crisis, which can contribute to improving food security and maintaining the ecological balance in Ukraine.

Keywords: green economy, post-war recovery, alternative energy sources, organic production, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах військового стану в Україні, питання забезпечення продовольчої безпеки набуває особливої актуальності. Органічне виробництво, яке забезпечує високоякісні продукти харчування без використання синтетичних хімікатів, може відігравати важливу роль у зміцненні продовольчої безпеки країни. Проте, розвиток цього сектору стикається з численними викликами, які потребують системного підходу та ефективної інституційної підтримки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема розвитку органічного виробництва відображена в працях таких вітчизняних вчених, як Височанська М.Я. [4], Дорожкіна К.В. [4], Хаєцька О.П. [5], Калетнік Г.М. [6], Лутковська С.М. [6], Гончарук І.В. [11], Шпикуляк О.Г. [7], Бенешар І.М. [7] тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї статті є аналіз інституційних аспектів розвитку органічного виробництва під час військового стану в Україні, розглядаючи основні проблеми та потенціал для підтримки та подальшого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Органічне виробництво передбачає використання природних процесів і матеріалів, що забезпечують сталий розвиток аграрного сектору та збереження екосистем. Відповідно до досліджень, органічне виробництво може сприяти підвищенню родючості ґрунтів, зниженню забруднення водних ресурсів та збереженню біорізноманіття [2].

Водночас, розвиток органічного виробництва в умовах військового стану вимагає особливої уваги до інституційних аспектів, таких як нормативно-правова база, система сертифікації, державна підтримка та координація між різними рівнями влади [1].

Основою правового регулювання органічного виробництва в Україні є Закон України «Про основні засади та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3]. Закон передбачає вимоги до виробництва, сертифікації та маркування органічної продукції, а також заходи державної підтримки.

У рамках підтримки органічного виробництва діють декілька інституцій, включаючи Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, а також неурядові організації, що займаються сертифікацією та просуванням органічної продукції.

Вважаємо, що воєнні дії в країні негативно впливають на розвиток органічного виробництва, а саме:

- військовий стан спричинив значні труднощі з логістикою, що вплинуло на доставку органічних добрив, насіння та готової продукції. Зруйновані дороги, блокпости та підвищений ризик військових дій роблять транспортування складним та небезпечним;

- фінансові ресурси, які могли б бути спрямовані на розвиток органічного виробництва, переорієнтовуються на військові потреби. Це обмежує можливості для інвестицій у нові технології та розвиток інфраструктури органічного виробництва.

- забезпечення відповідності стандартам органічного виробництва під час військового стану стає складнішим через обмежений доступ до сертифікаційних органів та зменшення контролю якості. Це може призвести до зниження довіри споживачів до органічної продукції.

Площу сільськогосподарських земель органічних та перехідного періоду ми можемо побачити на рис. 2.

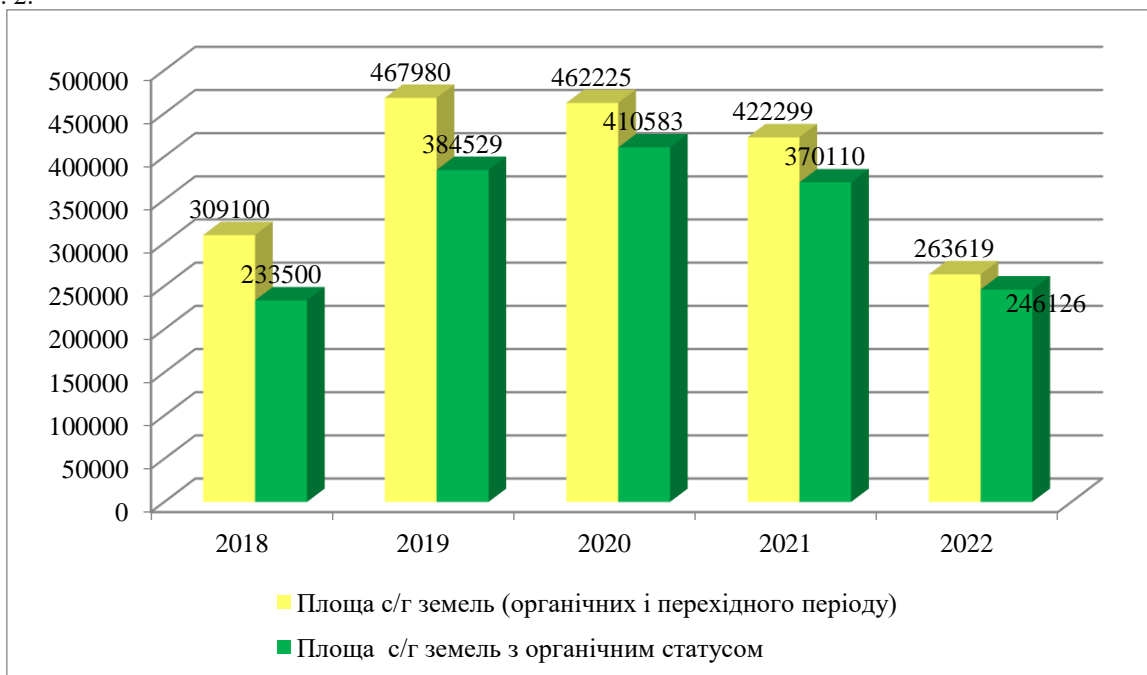

Рис. 2. Загальна площа сільськогосподарських земель, зайнятих під органічне виробництво в Україні за 2018-2022 рр.

Відповідно до даних оперативного моніторингу, зібраних Мінагрополітики від органів іноземної сертифікації, які сертифікували органічне виробництво та обіг органічних продуктів в Україні, станом на кінець 2022 року в Україні загальна площа органічних сільськогосподарських земель складала 246126 га.

Мінагрополітики здійснює практичні заходи щодо впровадження законодавства. Так, починаючи з 2022 року міністерство, відповідно до вимог статті 30 Закону, забезпечує проведення кваліфікаційних іспитів для кандидатів, які мають намір стати інспекторами з органічного виробництва, у разі надходження відповідних заявок. Наразі 36 осіб отримали свідоцтво інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції. Це дало змогу органам сертифікації, які мають намір бути включеними до Реєстру органів сертифікації та здійснювати сертифікацію органічного виробництва відповідно до вимог

українського законодавства у цій сфері, приступити до виконання наступної вимоги статті 28 Закону – акредитації Національним агентством з акредитації України.

У травні 2023 року Національне агентство з акредитації України видало перший атестат про акредитацію ТОВ «Органік Стандарт». У червні 2023 року Мінагрополітики внесло ТОВ «Органік Стандарт» до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, що дозволило йому розпочати проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції відповідно до вимог законодавства України. У серпні 2023 року Мінагрополітики запустило Державний реєстр операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Реєстри у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції розміщено на сайті Мінагрополітики.

Вже у вересні 2023 року в Україні з'явився перший органічний продукт, який маркований українським державним логотипом для органічної продукції. Ним став органічний карпатський трав'яний чай від ТОВ «Мольфар Еко» (Закарпатська обл.) [12].

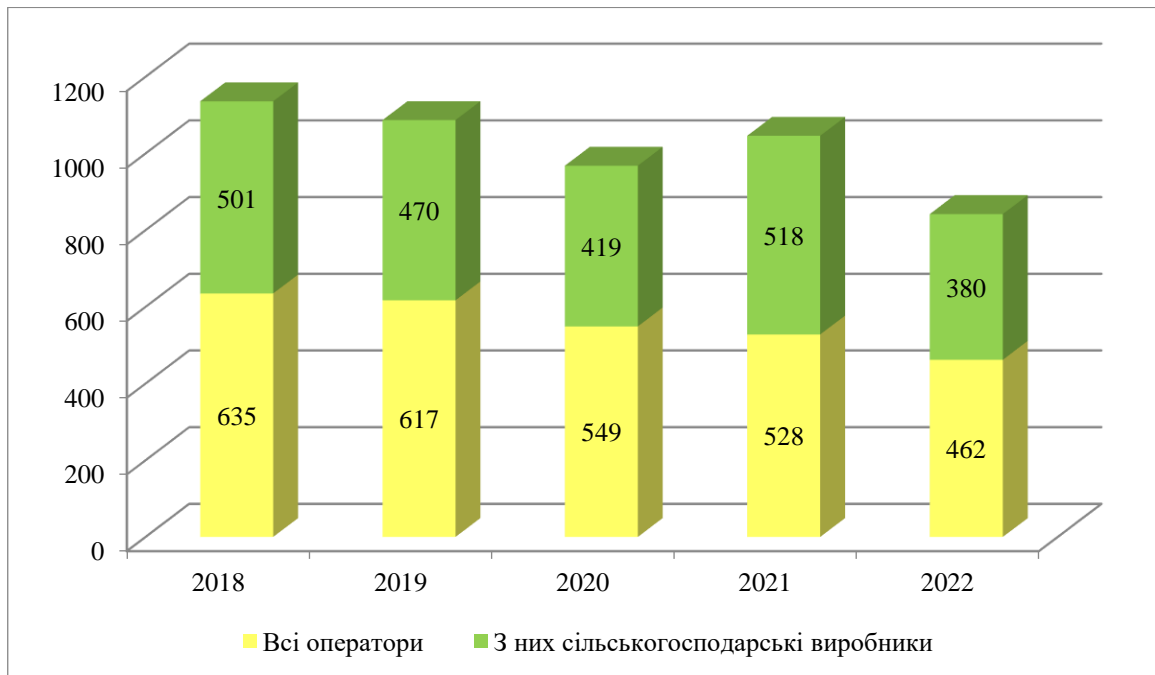

Рис. 1. Кількість органічних операторів в Україні за 2018-2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [10]

У 2022 році налічувалося 462 органічних оператори, що на 66 менше, ніж у 2021 році. До того ж відбулось зменшення сільськогосподарських виробників на 138 у 2022 році порівняно із 2021 роком.

Проте, в умовах військового стану, правове регулювання потребує адаптації до нових викликів. Зокрема, необхідно передбачити:

- спрощення процедур сертифікації для органічних виробників, які опинилися в зонах бойових дій;
- надання спеціальних грантів та субсидій для відновлення органічних ферм, постраждалих від війни;
- впровадження програм навчання та підтримки для фермерів, які бажають перейти на органічне виробництво.

Ефективна інституційна підтримка є ключовою умовою для розвитку органічного виробництва. В умовах військового стану необхідна координація зусиль між центральними та місцевими органами влади, а також громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

На державному рівні важливе:

- створення координаційного центру з підтримки органічного виробництва, який би займався розробкою та впровадженням спеціальних програм допомоги;
- залучення міжнародних організацій для надання технічної та фінансової підтримки українським органічним виробникам;
- розробка програм популяризації органічного виробництва серед населення, щоб підвищити попит на органічну продукцію.

На місцевому рівні необхідно: підтримка ініціатив місцевих громад з розвитку органічного виробництва; проведення навчальних семінарів та тренінгів для фермерів; провадження місцевих програм фінансової підтримки органічних виробників.

Уряд України, попри військовий стан, продовжує підтримувати органічне виробництво через

субсидії та пільги для фермерів. Крім того, міжнародні організації надають гранти та технічну допомогу для підтримки українських виробників.

Сприяння розвитку фермерства в Україні, зокрема господарств сімейного типу, на нашу думку, має відбуватися за такими напрямками: забезпечення позитивного інституційного забезпечення для сталого розвитку фермерських господарств; допомога фермерським господарствам у розвитку органічного виробництва та сертифікації своїх земель; сприяння поверненню молоді у сільську місцевість на постійне місце проживання та створенню ними фермерських господарств (залучення молоді); заохочення фермерських господарств до створення кооперативів; зміцнення фермерських господарств задля їх маловідчутності до зовнішніх негативних чинників, у тому числі до глобального потепління, обмежених водних ресурсів тощо; запровадження страхування фермерських господарств від сільськогосподарських ризиків, погодних умов тощо; заохочення до використання альтернативних джерел енергії в процесі господарювання; фінансова підтримка фермерських господарств.

Виробництво органічної продукції з наступним виходом на Європейський ринок має стати для малих (сімейних) фермерів самоцільлю. Це ексклюзивні види діяльності, які дозволяють отримувати значно вищі доходи ніж від традиційних сільськогосподарських продуктів як у рослинництві, так і в тваринництві [9].

Інноваційні підходи до вирощування та переробки органічної продукції можуть допомогти знизити витрати та підвищити ефективність виробництва. Це включає використання біотехнологій, автоматизацію процесів та розвиток вертикальних ферм.

Громадські ініціативи та створення кооперативів можуть сприяти розвитку органічного виробництва, забезпечуючи підтримку місцевих фермерів та обмін досвідом. Це також допомагає зміцнити соціальні зв'язки та сприяє колективній стійкості в умовах кризи.

Громадські організації та асоціації, такі як Міжнародна асоціація учасників органічного виробництва «БЮЛан Україна», сертифікаційний орган «Органік Стандарт», Спілка учасників органічного сільського господарства «Натурпродукт», Всеукраїнська громадська організація «Клуб органічного землеробства», Всеукраїнська громадська організація «Жива планета», Торговельний дім «Органік Ера», інформаційний центр «Зелене Дос'є» та інші, стали активними популяризаторами органічного виробництва в Україні. Вони об'єднали свої зусилля з метою поширення здорової, безпечної для споживання продукції, яка вирощується відповідно до вимог органічного виробництва. Зокрема, з 2005 року діє Федерація органічного руху України, яка включає виробників, наукові та навчальні заклади, підприємницькі структури та державні установи, що зацікавлені у розвитку органічного виробництва в країні. Такі організації та асоціації також займаються проведенням сертифікації продукції та надають інформацію щодо сучасного стану ринку органічного виробництва в Україні, перспектив його розвитку та проблемних аспектів цього ринку [8].

Органічне сільське господарство не тільки забезпечує збільшення обсягів виробництва, але й позитивно впливає на довкілля та здоров'я людей. Воно дозволяє зменшити використання хімічних добрив та пестицидів, що зменшує негативний вплив на навколишнє середовище та зменшує ризик виникнення хвороб. Також органічні продукти мають вищу харчову цінність та позитивний вплив на здоров'я людини.

Органічне виробництво окрім економічної вигоди, забезпечує збалансування «зелених» інтересів в суспільстві, адже його розвиток поступово призводить до ефективного використання природних ресурсів аграрного сектору та суміжних галузей (лісові угіддя тощо), поліпшення екологічного стану територій, запровадження моделі здорового способу харчування тощо. Також запровадження інституційних норм органічного бізнесу, їх сприйняття зацікавленими агентами ринку, забезпечує особливий спосіб виробництва в рамках моделі «зеленого» бізнесу і підприємництва в агропродовольчому секторі, що відповідно сприяє сталому господарюванню, дотриманню усіма стейкхолдерами стандартів. Респект мотивацій в цьому плані величезний, до кінця не вивчений, але він індикативно впливає на свідомість, формує мотивації та спонукає до реалізації незмінного курсу бізнесових «органічних» проектів, інакше змінюються статуси – проектується наслідок деструктиву, який майже неможливо подолати для повернення на ринок (особливо для виробника). Кореляція моделі сталого розвитку, органічного бізнесу із соціальними та економічними статусами настільки значна, що його розвиток відбувається як самоціль для людини. В цьому парадокс, який враховує безумовну відповідність перспективи життя людини на землі критеріям сталого розвитку, розумним межам зростання та навіть пріоритетам ощадного виробництва. Зреалізовується також сенс креативного тренду екологічної та соціальної відповідальності бізнесмена, який змушений враховувати екологічні аспекти розвитку середовища життя і господарювання. В цьому суспільна значимість також органічного сільського господарства, тому його небезпідставно вважають ключовою галуззю у досягненні Цілей сталого розвитку.

Найбільш пристосованими до сучасних викликів виявилися фермерські господарства, особливо сімейні ферми. Органічне виробництво вже є одним із напрямів аграрного виробництва сімейних селянських господарств (ферм). Селянські господарства проявляють виключну інституційну та організаційно-економічну мобільність й виявили неабияку спроможність гарантувати місцеву продовольчу безпеку, хоча і в моделі «виживання» (тут вони найбільш ефективні), що консолідується в загальнонаціональну стійкість механізму вирішення цієї проблеми.

Органічне виробництво може стати важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки України в умовах військового стану. Проте, для його успішного розвитку необхідна комплексна інституційна підтримка, що включає адаптацію нормативно-правової бази, створення ефективних механізмів фінансової допомоги та координацію зусиль на всіх рівнях влади. Лише за умови інтеграції цих заходів можна забезпечити стале зростання органічного сектору в Україні [7].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток органічного виробництва під час військового стану в Україні стикається з численними викликами, включаючи логістичні проблеми, фінансові труднощі та ускладнення сертифікації. Однак, за підтримки держави, міжнародних організацій та впровадження інноваційних рішень, можливий сталий розвиток цього сектору. Інституційні аспекти відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та зростання органічного виробництва в умовах кризи, що може сприяти підвищенню продовольчої безпеки та збереженню екологічної рівноваги в Україні.

Література

1. Padel, S., & Lampkin, N. (2007). Organic farming: an international history. CABI.
2. Scialabba, N. E.-H., & Müller-Lindenlauf, M. (2010). Organic agriculture and climate change. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 25(2), 158-169.
3. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України № 2496-VIII від 10.07.2018 р.
4. Височанська М. Я., Дорожкіна К. В. Світове органічне виробництво та перспективні аспекти розвитку сільського господарства для України. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2021. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/84.pdf
5. Хаєцька О.П. Органічне виробництво як складова забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4 (62). С. 57-74. DOI : 10.37128/2411-4413-2022-4-4
6. Калетнік Г.М., Лутковська С.М. Екологічна модернізація та органічне виробництво в системі екологічної безпеки : монографія. Вінниця : ВНАУ, 2022. 356 с.
7. Шпикуляк, О.Г., Беженар, І.М., Білокінна, І.Д. Сучасні тенденції розвитку органічного виробництва в аграрному секторі і фермерських господарствах. 2023. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : економіка та управління*. №8. DOI : <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-04>
8. Хаваза Ю.В. Сучасний стан виробництва та реалізації органічної продукції на вітчизняному ринку. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. 2013. Житомир: "Полісся". С. 203–208.
9. Білокінна І.Д. Зелена економіка як вимога часу та основа успішного післявоєнного відновлення країни. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2023. № 2. С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-9>.
10. Кількість органічних операторів 2016-2022. Organicinfo. 2023. URL: <https://organicinfo.ua/news/results-of-2023/#:~:text=%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%20%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C,%D0%B2%20%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%87%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20113%20%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.>
11. Гончарук І.В., Красносельська А.А. Проблеми екологізації сільськогосподарського виробництва та боротьби зі змінами клімату в контексті розвитку «зеленої» економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4. С. 101-114
12. Органічне виробництво в Україні. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2024. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

References

1. Padel, S., & Lampkin, N. (2007). Organic farming: an international history. CABI.
2. Scialabba, N. E.-H., & Müller-Lindenlauf, M. (2010). Organic agriculture and climate change. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 25(2), 158-169.
3. Pro osnovni printsipy ta vymohy do orhanichnoho vyrobnytstva, obihu ta markuvannia orhanichnoi produktsii: Zakon Ukrainy № 2496-VIII від 10.07.2018 р.
4. Vysochanska M. Ya., Dorozhkina K. V. Svitove orhanichne vyrobnytstvo ta perspektyvni aspekty rozvytku silskoho hospodarstva dlia Ukrainy. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*. 2021. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/84.pdf
5. Khaietska O.P. Orhanichne vyrobnytstvo yak skladova zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy. *Ekonomika, finansy, menedzhment : aktualni pytannia nauky i praktyky*. 2022. № 4 (62). С. 57-74. DOI : 10.37128/2411-4413-2022-4-4

6. Kaletnik H.M., Lutkovska S.M. Ekolohichna modernizatsiia ta orhanichne vyrobnytstvo v systemi ekolohichnoi bezpeky : monohrafiia. Binnytsia : VNAU, 2022. 356 c.
7. Shpykuliak, O.H., Bezhenar, I.M., Bilokinna, I.D. Suchasni tendentsii rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva v ahromomu sektori i fermerskykh gospodarstvakh. 2023. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia : ekonomika ta upravlinnia*. №8. DOI : <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-04>
8. Khavaza Yu.V. Suchasnyi stan vyrobnytstva ta realizatsii orhanichnoi produktsii na vitchyznianomu rynku. Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpechka. 2013. Zhytomyr: "Polissia". С. 203–208.
9. Bilokinna I.D. Zelena ekonomika yak vymoha chasu ta osnova uspishnoho pisliavoiennoho vidnovlennia krainy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*. 2023. № 2. С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-9>.
10. Kilkist orhanichnykh operatoriv 2016-2022. Organicinfo. 2023. URL: <https://organicinfo.ua/news/results-of-2023/#:~:text=%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%20%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C.%D0%B2%20%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%87%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20113%20%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2>.
11. Honcharuk I.V., Krasnoselska A.A. Problemy ekolohizatsii silskohospod arskoho vyrobnytstva ta borotby zi zminamy klimatu v konteksti rozvytku «zelenoi» ekonomiky. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. 2022. № 4. С. 101-114
12. Orhanichne vyrobnytstvo v Ukraini. Ministerstvo ahromoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. 2024. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-3>

УДК 339.138

АНДРУШКЕВИЧ Зінаїда

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2294-3785>andrushkevychzi@khmnu.edu.ua

БОЙКО Руслан

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1409-846X>boikoru@khmnu.edu.ua

DIGITAL-KOMUNIKACIJA – SUČASNIY VEKTOR MARKETINGOVOGO ROZVITKU KOMPANIY

В статті висвітлено актуальність застосування інструментів digital-комунікацій як одного з сучасних напрямів маркетингового розвитку компанії в умовах стрімкого технологічного розвитку. Акцентовано увагу на цифрових каналах комунікацій, що застосовуються для залучення та утримання споживачів в онлайн середовищі. Розглянуто основні інструменти digital-комунікацій у маркетинговій політиці компанії, зокрема нові медіа, email-маркетинг, контекстна та таргетована реклама, SMM, Influence Marketing, контент маркетинг, SEO, мобільний маркетинг та інші, що спрямовані на індивідуалізовану взаємодію з аудиторією через різноманітні цифрові канали та технології. Зазначено, що для ефективної взаємодії зі споживачами компаніям варто взаємодіяти з ними за допомогою digital-комунікацій на всіх етапах покупки від усвідомлення потреби до отримання позитивного споживчого досвіду. Розглянуто ключові показники ефективності (KPI) digital-комунікацій, такі як трафік на сайт, час перебування на сайті, конверсія, показники взаємодії у соціальних мережах, ROI, кількість заявок і продажів, CTR, кількість підписників електронних розсилок та інші. Зроблено висновок про те, що digital-комунікації стали невід'ємним фактором розвитку маркетингу для сучасних компаній, оскільки вони дозволяють ефективно взаємодіяти з аудиторією через інтерактивність, персоналізацію та омніканальний підхід.

Ключові слова: digital-комунікації, маркетинговий розвиток, цифрові канали, взаємодія зі споживачами, ключові показники ефективності (KPI), персоналізація.

ANDRUSHKEVYCH Zinayida, BOIKO Ruslan

Khmelnyskiy National University

DIGITAL COMMUNICATIONS - A MODERN VECTOR OF MARKETING DEVELOPMENT OF COMPANIES

The article highlights the relevance of using digital communications tools as one of the modern directions of a company's marketing development in the context of rapid technological development. The author focuses on digital communication channels used to attract and retain consumers in the online environment. The main tools of digital communications in the marketing policy of companies are considered, in particular, new media, email marketing, contextual and targeted advertising, SMM, Influence Marketing, content marketing, SEO, mobile marketing and others aimed at individualized interaction with the audience through various digital channels and technologies. The author analyzes the importance of digital communication tools for successful interaction with consumers in the modern digital environment.

It is noted that for effective interaction with consumers, companies should interact with them through digital communications at all stages of the purchase, from awareness of the need to obtaining a positive consumer experience.

The article considers key performance indicators (KPIs) of digital communications, such as website traffic, time spent on the website, conversion, social media engagement, ROI, number of applications and sales, CTR, number of email newsletter subscribers, and others, which help to assess the effectiveness of the company's marketing development activities in the online environment and take measures to improve them in accordance with the company's business goals.

The author concludes that digital communications have become an integral factor in the development of marketing for modern companies, as they allow for effective interaction with the audience through interactivity, personalization and omnichannel approach, which helps to improve real-time interaction with customers and achieve optimal business results.

Keywords: digital communications, marketing development, digital channels, customer interaction, key performance indicators (KPIs), personalization

Keywords: digital communications, marketing development, digital channels, customer interaction, key performance indicators (KPIs), personalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний маркетинг перетворюється у максимально цифровий формат для оптимальної взаємодії з аудиторією в умовах стрімкого технологічного розвитку. Швидкий прогрес цифрових технологій, таких як Інтернет, мобільні пристрої, штучний інтелект та аналітика даних, радикально змінює способи спілкування брендів зі споживачами через онлайн-канали. Відчутні зміни у поведінці споживачів, що виявляються у наданні переваги споживачами онлайн-платформам та соціальним медіа для отримання інформації про продукти і послуги, змушують маркетологів адаптувати свої стратегії комунікації. Крім того, конкуренція на ринку заставляє бренди ефективно використовувати цифрові комунікації як ключовий фактор успіху, щоб зберегти і привернути клієнтів. Характерною є тенденція до персоналізованих підходів у взаємодії

споживачів із брендами, що стимулює необхідність впровадження digital-комунікацій для створення індивідуалізованого досвіду та маркетингового розвитку компаній в сучасних умовах. Також, пандемія COVID-19 прискорила цифрову трансформацію бізнесу, змушуючи компанії шукати нові комунікаційні інструменти та засоби взаємодії з клієнтами в онлайн-середовищі.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сутності та значення digital-комунікацій в маркетингу були проведені рядом вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних. У роботах Білик В. В., Сергієнка О. А., Крупенної І. А. [3], Головчук Ю. О. [6], Іванової З. О., Іванова В. О. [7], Ігнатенка Р. В. [8], Савицької Н. Л., Чміль Г. Л. [9], Чеморди П. О. [12] та інших, акцент був зроблений на проблемах розвитку та застосуванню digital-комунікацій в маркетингу. Незважаючи на це, існує потреба в подальшому дослідженні застосування digital-комунікацій для підвищення ефективності маркетингового розвитку компаній в сучасних умовах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розгляд теоретичних засади використання інструментів digital-комунікацій як сучасного напрямку маркетингового розвитку компаній.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В сучасних умовах успішне функціонування підприємства на ринку вимагає не лише правильної координації маркетингових інструментів, але й стратегічного підходу до їх використання. Обрання оптимальних засобів комунікацій стає ключовим етапом для досягнення конкретних цілей і завдань підприємства.

Останні роки свідчать про зростання витрат та зниження ефективності традиційних методів, що призвело до популярності цифрових комунікацій. Ці технології допомагають вирішувати проблеми та забезпечують більший контроль над витратами, що стає надзвичайно важливим в умовах сучасного ринку.

Згідно з «Кодексом ICC 2011», термін «digital-комунікації» визначає комунікації, які базуються на цифрових технологіях і характеризуються наявністю взаємодії обох сторін, що може бути ініційованою як маркетологом, так і клієнтом.

У дослідженнях З. О. Іванової та В. О. Іванова [7], цифрові комунікації базуються на сучасних інформаційних технологіях і застосовують стратегічний підхід для привертання цільової аудиторії через різноманітні медіа-канали, як традиційні, так і цифрові. За допомогою покращеного розуміння клієнтів, їх поведінки, цінностей розробляються інтегровані цільові комунікації, спрямовані на їхні індивідуальні потреби.

У науковій літературі цифрові маркетингові комунікації описуються як індивідуалізована та спрямована на конкретну аудиторію взаємодія підприємства зі споживачами, що відбувається за допомогою різноманітних інформаційних технологій та цифрових каналів комунікацій, таких як комп'ютери, планшети, смартфони, «розумні» гаджети, веб-сайти, блоги, соціальні мережі, відеохостинги, POS-термінали, відеокамери, локальні мережі, цифрове телебачення, інтерактивні екрани, ігрові консолі, термінали самообслуговування, QR-коди та інші.

Основними інструментів digital-комунікацій в маркетинговій політиці компаній є:

- New Media – використання нових медіа-технологій для комунікації, таких як мобільні додатки, відео-стрімінг, платформи віртуальної реальності тощо;
- Media+ – розширене використання рекламних медіа-каналів, включаючи традиційні та цифрові медіа;
- Email-маркетинг – відправка комерційних листів електронною поштою для залучення уваги аудиторії;
- контекстна реклама – розміщення реклами на сайтах, спрямована на конкретний контекст чи ключові слова;
- банерна реклама – реклама у вигляді банерів на веб-сайтах;
- таргетована реклама – розміщення реклами перед конкретною аудиторією, враховуючи її характеристики та інтереси;
- ретаргетинг – повторна реклама перед тими, хто вже взаємодіяв з вашим брендом чи відвідував ваш веб-сайт;
- нативна реклама – реклама, інтегрована в контекст веб-сайту чи платформи, що виглядає природно;
- вірусна реклама – створення контенту, який масово поширюється через вірусні механізми розповсюдження;
- партизанська реклама в Інтернеті – прихована реклама, що приховує комерційний характер;
- SMM (соціальний медіа маркетинг) – використання соціальних мереж для просування бренду та взаємодії з аудиторією;

- Influence Marketing (маркетинг впливу) – співпраця з впливовими особистостями для просування продуктів чи послуг;
- Content Marketing (контентний маркетинг) – створення цікавого та корисного контенту для привертання уваги аудиторії;
- Digital PR (цифрові PR-кампанії) – використання цифрових каналів для підтримки репутації та популяризації бренду;
- SEO (органічне просування сайтів) – оптимізація веб-сайтів для підвищення їхнього рейтингу у пошукових системах;
- мобільний маркетинг – використання мобільних пристроїв (смартфонів, планшетів) для комунікаційних цілей;
- Digital Art – використання мистецтва та дизайну у цифровій формі для створення привабливого контенту;
- СМС-розсилка – відправка текстових повідомлень для маркетингових цілей.
- афілійовий маркетинг (лідогенерація) – співпраця з партнерами для просування продуктів чи послуг компанії;
- реклама в соціальних мережах – розміщення реклами на популярних соціальних мережах;
- блогінг – створення та публікація блогів для комунікації з аудиторією;
- QR-коди – використання спеціальних кодів для взаємодії зі споживачем через мобільні пристрої;
- дисплейна реклама – використання графічних банерів та інших рекламних форматів на веб-сайтах та додатках.

Використання інструментів digital-комунікацій дозволяє компаніям ефективно взаємодіяти з аудиторією в цифровому просторі, залучати увагу та створювати позитивне сприйняття свого бренду серед споживачів, відкриває нові можливості для досягнення маркетингових цілей компанії. Таким чином, цифрова трансформація розширює можливості управління маркетинговими комунікаціями, надаючи компаніям засоби для більш ефективного взаємодії зі своєю аудиторією у онлайн середовищі.

Цифрова трансформація робить управління маркетинговими комунікаціями більш складним через збільшення кількості доступних каналів інформаційного спілкування та необхідність постійного моніторингу та аналізу результатів. Водночас, цифрові технології дозволяють персоналізувати комунікації з кожним клієнтом, створювати спільноти та залучати аудиторію до співтворчості.

Для ефективної взаємодії зі споживачами компаніям варто взаємодіяти з ними на всіх етапах покупки (CDJ – consumer decision journey) – від усвідомлення потреби до отримання позитивного споживчого досвіду. Це можна продемонструвати через модель «See / Think / Do / Care» від Google (табл. 1).

Таблиця 1

Модель «See / Think / Do / Care» від Google [10]

Етапи покупки	Етап №1	Етап №2	Етап №3	Етап №4
	SEE (Бачити)	THINK (Думати)	DO (Робити)	CARE (Піклуватися)
Інструменти digital-комунікацій	Формування пулу брендів для вибору	Оцінювання та вибір бренду	Фінальне прийняття рішення та покупка	Використання товару та отримання споживчого досвіду
	Завдання – формування знання про бренд, залучення бренду в поле вибору	Завдання – демонстрація переваг та переконання в правильності вибору	Створення умов для комфортної покупки / «дотягування» покупки	Управління споживчим досвідом
Контекстно-медійна реклама	Банерна реклама з повідомленнями			
Пошукове просування сайтів (SEO)		Вихід у ТОП-10 за більшістю ключових комерційних запитів	Формування привабливих сніпетів для підвищення ймовірності переходу на сайт	
SERM / Online PR	Написання, публікація та просування PR-статей нових брендів, які представлені в онлайн та офлайн магазинах			Оперативна робота з відгуками про роботу магазинів
SMM	Просування постів	Постинг корисного тематичного контенту	Покупка безпосередньо з рекламних постів	Оперативні відповіді на запитання

У сучасних компаній існує два основні підходи до організації цифрових комунікацій: перший полягає в виділенні цифрових комунікацій у окремий напрям у межах бізнес-процесів підприємства, а другий – в інтеграції побудови цифрових комунікацій з маркетинговим відділом. Кожний з цих підходів має свої переваги та недоліки і обирається залежно від потреб і характеристик конкретної компанії. Оскільки основна мета як традиційних, так і цифрових комунікацій – інформування споживачів та створення

лояльного відношення, то компанії прагнуть оптимально використовувати всі доступні канали і методи для досягнення цих цілей.

Інструменти digital-комунікацій постійно розвиваються, з'являються нові та змінюються існуючі. Для того, щоб бути успішними та використовувати digital-технології в маркетинговій діяльності компанії максимально ефективно, потрібно постійно відслідковувати ці зміни. Тому, до наведеної моделі можна додати використання методів підвищення ефективності, наприклад, у Google можна шляхом створення максимально привабливих оголошень, що збільшує ймовірність переходу на сайт та здійснення покупки.

Також, важливою складовою цифрової стратегії є SEO-трафік та його планомірне зростання. При цьому алгоритми Google постійно змінюються – це одночасно загроза (якщо не слідкувати за такими змінами) та можливість (якщо відслідковувати зміни та адаптувати просування відповідно до них).

Для забезпечення успішності стратегії digital-комунікації підприємства, важливо систематично контролювати її результати. Якщо виникають розходження з очікуваними показниками, необхідно розробляти нові гіпотези і вносити відповідні корективи. При аналізі ключових показників ефективності (KPI) digital-комунікацій є важливими метриками для оцінювання ефективності стратегії маркетингу в онлайн середовищі.

До основних KPI, які можуть використовуватися для вимірювання ефективності digital-комунікацій доцільно віднести:

- трафік на сайт – кількість відвідувачів, які переходять на веб-сайт компанії через різні джерела (органічний пошук, прямий захід, реклама, соціальні мережі тощо);

- час перебування на сайті – середня тривалість часу, який відвідувачі проводять на сайті компанії. Це може свідчити про якість контенту і цікавість для аудиторії;

- конверсія – відношення кількості цільових дій (наприклад, покупок, заповнення форми, підписки) до загального числа відвідувачів. Цей показник визначає ефективність інтернет-сайту в досягненні бізнес-цілей компанії;

- показники взаємодії в соціальних мережах – кількість лайків, коментарів, репостів, підписників тощо. Це важливо для вимірювання залучення аудиторії та взаємодії з нею;

- ROI (повернення інвестицій) – відношення прибутку до витрат на digital-комунікації, він дозволяє визначити ефективність витрат;

- кількість заявок (leads) і продажів – кількість запитів від потенційних клієнтів і кількість реальних продажів, які здійснені через digital-канали;

- CTR (клікабельність) – відношення кількості кліків на рекламний банер чи посилання до кількості показів. Високий показник CTR свідчить про ефективність рекламної кампанії;

- кількість підписників електронних розсилок – число людей, які підписалися на розсилку компанії. Це дозволяє визначити рівень інтересу аудиторії до контенту компанії;

- показники SEO – позиція інтернет-сайту у пошукових системах за ключовими запитами, обсяг органічного трафіку, швидкість завантаження сторінок тощо;

- співвідношення активностей на різних етапах воронки продажів – відслідковування поведінки користувачів від перших відвідувань сайту до завершення покупки чи іншої цільової дії.

Зазначені показники допомагають оцінити результативність digital-комунікацій та вживати вчасних заходів для покращення маркетингової стратегії розвитку компанії в цифровому середовищі.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, digital-комунікації стали необхідним і важливим вектором розвитку маркетингу для сучасних компаній, оскільки вони дозволяють ефективно взаємодіяти з аудиторією через інтерактивність, персоналізацію та омніканальний підхід, що сприяє розширенню аудиторії, підвищенню обізнаності про продукт і покращенню взаємодії з клієнтами в реальному часі. Це сприяє розширенню аудиторії, підвищенню обізнаності про продукти та покращенню взаємодії з клієнтами, забезпечуючи компанії більш ефективне використання маркетингових ресурсів та забезпечуючи оптимальні результати бізнесу.

Перспективами подальших досліджень є визначення впливу новітніх digital-технологій на формування стратегій digital-комунікацій у маркетингу.

Література

1. Андрушкевич З. М. Діджиталізація – дієвий інструмент комунікативної політики підприємства в період пандемії COVID-19 / З. М. Андрушкевич, В. М. Нянько, О. В. Сітарчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2020. – №5. – С. 15-18.

2. Андрушкевич З. М. Таргетована реклама як ефективний спосіб просування в соціальних мережах / З. М. Андрушкевич, Романова А. В., О. Б. Вальков // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2019. – № 5. – С. 207-210.

3. Білик В. В. Інструменти цифрового маркетингу в умовах трансформації комунікацій сучасної організації / В. В. Білик, О. А. Сергієнко, І. А. Крупенна // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2020. – Вип. 825. – С. 33-40.
4. Бойко Р. В. Управління стратегією розвитку підприємства на ринку // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2020. №5. – С 23-30.
5. Бойко Р. В. Формування стратегії розвитку підприємства / Р. В. Бойко / Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2019. – №5, Т.2. – С 19-25.
6. Головчук Ю. О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент комунікацій / Ю. О. Головчук // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 19. – С. 337-341.
7. Іванова З. О. Особливості маркетингової комунікаційної діяльності підприємства з використанням цифрових інструментів та технологій / З. О. Іванова, В. О. Іванов // Вісник КНУТД. Серія: економічні науки. – 2019. – № 5 (139). – С. 32-39.
8. Ігнатенко Р. В. Цифрові комунікації в маркетингу: сутність та перспективи розвитку в умовах пандемії COVID-19 / Р. В. Ігнатенко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. – 2021. – Вип. 31. – С. 40-46.
9. Савицька Н. Л. Нова парадигма маркетингу в умовах цифрової трансформації економіки / Н. Л. Савицька, Г. Л. Чміль // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2020. – Вип. 2 (84). – С. 81-87.
10. Стратегія see-think-do-care [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nikareklama.com.ua/strategiya-see-think-do-care>.
11. Сиротюк Н. Digital-маркетинг тренди 2024: ШІ, соцкомерція, очікування споживачів та B2B-комунікація / Н. Сиротюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sendpulse.ua/blog/innovative-digital-marketing-trends>.
12. Чеморда П. О. Цифрові маркетингові канали комунікацій і бар'єри їх впровадження на малих і середніх підприємствах / П. О. Чеморда // Бізнес інформ. – 2020. – № 6. – С. 378-384.

References

1. Andrushkevych Z. M. Didzhytalizatsiia – diievyi instrument komunikatyvnoi polityky pidpriemstva v period pandemii COVID-19 / Z. M. Andrushkevych, V. M. Nianko, O. V. Sitarchuk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2020. – №5. – S. 15-18.
2. Andrushkevych Z. M. Tarhetovana reklama yak efektyvnyi sposib prosvannia v sotsialnykh merezhakh / Z. M. Andrushkevych, Romanova A. V., O. B. Valkov // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2019. – № 5. – S. 207-210.
3. Bilyk V. V. Instrumenty tsyfrovoho marketynhu v umovakh transformatsii komunikatsii suchasnoi orhanizatsii / V. V. Bilyk, O. A. Serhienko, I. A. Krupenna // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. – 2020. – Vyp. 825. – S. 33-40.
4. Boiko R. V. Upravlinnia stratehiieiu rozvytku pidpriemstva na rynku // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2020. №5. – S 23-30.
5. Boiko R. V. Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva / R. V. Boiko / Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2019. – №5, T.2. – S 19-25.
6. Holovchuk Yu. O. Tsyfrovyi marketynh yak innovatsiinyi instrument komunikatsii / Yu. O. Holovchuk // Ekonomika i suspilstvo. – 2018. – Vyp. 19. – S. 337-341.
7. Ivanova Z. O. Osoblyvosti marketynhovoii komunikatsiinoi diialnosti pidpriemstva z vykorystanniam tsyfrovyykh instrumentiv ta tekhnolohii / Z. O. Ivanova, V. O. Ivanov // Visnyk KNUVD. Seriiia: ekonomichni nauky. – 2019. – № 5 (139). – S. 32-39.
8. Ihnatenko R. V. Tsyfrovi komunikatsii v marketynhu: sutnist ta perspektyvy rozvytku v umovakh pandemii COVID-19 / R. V. Ihnatenko // Naukovyi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriiia ekonomichna. Seriiia yurydychna. – 2021. – Vyp. 31. – S. 40-46.
9. Savytska N. L. Nova paradyhma marketynhu v umovakh tsyfrovoy transformatsii ekonomiky / N. L. Savytska, H. L. Chmil // Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – 2020. – Vyp. 2 (84). – S. 81-87.
10. Stratehiia see-think-do-care [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nikareklama.com.ua/strategiya-see-think-do-care>.
11. Syrotiuk N. Digital-marketynh trendy 2024: ShI, sotskomertsiiia, ochikuvannia spozhyvachiv ta V2V-komunikatsiia / N. Syrotiuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://sendpulse.ua/blog/innovative-digital-marketing-trends>.
12. Chemorda P. O. Tsyfrovi marketynhovi kanaly komunikatsii i bariery yikh vprovadzhenia na malykh i srednykh pidpriemstvakh / P. O. Chemorda // Biznesinform. – 2020. – № 6. – S. 378-384.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-4>

UDC 338

REZNIKOV Roman

Intellias Global Limited

<https://orcid.org/0000-0001-5581-5651>

TURLAKOVA Svitlana

Institute of Industrial Economics of National Academy of Sciences of Ukraine;
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute";
Technical university "Metinvest Polytechnics" LLC<https://orcid.org/0000-0002-3954-8503>

THE DRIVER OF INDUSTRY 4.0 DEVELOPMENT: THE KEY ROLE OF IT-SERVICE COMPANIES

The transition to Industry 4.0 signifies a transformative shift in manufacturing and industrial operations, driven by the convergence of advanced digital technologies such as the Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), digital twins, and smart automation. This fourth industrial revolution promises unprecedented improvements in operational efficiency, product quality, and overall productivity. However, the implementation of Industry 4.0 technologies is inherently complex, requiring significant expertise and coordination that many organizations lack internally. This article delves into the essential role of IT-service companies in enabling successful Industry 4.0 transformations. Through a comprehensive analysis of the service offerings and frameworks of seven leading IT-service providers—LTTTS, Wipro, TCS, Cognizant, HCL Technologies, Accenture, and Capgemini— it is illustrated how these companies leverage their extensive experience and structured methodologies to support businesses in navigating the intricacies of digital integration. Each of these companies has developed robust frameworks and specialized solutions that encompass various aspects of Industry 4.0, including smart manufacturing, real-time data analytics, IoT integration, digital twins, and autonomous systems. The detailed comparison reveals that these IT-service providers bring critical advantages to the table: their ability to anticipate and mitigate potential pitfalls, their partnerships with technology giants like SAP and AWS, and their comprehensive approach to integrating digital and physical systems. By analyzing successful case studies, it is demonstrated how these companies have consistently delivered high-quality outcomes, optimized production processes, and achieved significant economic benefits for their clients. Conversely, the article also examines the challenges faced by organizations that attempt to undertake Industry 4.0 transformations without external support. These challenges include the high costs and extended timelines associated with building in-house expertise, the risk of implementation failures due to a lack of experience, and the difficulty in managing the complex integration of diverse technologies. In conclusion, this article underscores the critical importance of engaging experienced IT-service providers for Industry 4.0 initiatives. Their structured frameworks, extensive knowledge, and proven methodologies not only streamline the implementation process but also ensure that organizations can fully realize the transformative potential of Industry 4.0 technologies. By leveraging the expertise of these top IT-service companies, businesses can navigate the complexities of digital transformation with greater confidence and achieve substantial, sustainable economic benefits.

Key words: Industry 4.0, digital transformation, IT-service companies, IoT, AI, smart manufacturing, digital twins, operational efficiency.

РЕЗНИКОВ Роман

ТЗОВ «ІТ «Intellias»

ТУРЛАКОВА Світлана

Інститут економіки промисловості НАН України;
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського";
ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка»

ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0: КЛЮЧОВА РОЛЬ ІТ-СЕРВІСНИХ КОМПАНІЙ

Перехід до Індустрії 4.0 означає трансформаційний зсув у виробничих та промислових операціях, зумовлений конвергенцією передових цифрових технологій, таких як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), цифрові двійники та розумна автоматизація. Ця четверта промислова революція обіцяє безпрецедентні покращення в операційній ефективності, якості продукції та загальній продуктивності. Однак впровадження технологій Індустрії 4.0 є складним завданням, що вимагає значного досвіду та координації, яких багато організацій не мають внутрішньо. Ця стаття досліджує важливу роль ІТ-сервісних компаній у забезпеченні успішних трансформацій до Індустрії 4.0. Через всебічний аналіз пропозицій та структур семи провідних ІТ-сервісних провайдерів — LTTTS, Wipro, TCS, Cognizant, HCL Technologies, Accenture та Capgemini — ілюструється, як ці компанії використовують свій великий досвід та структуровані методології для підтримки бізнесу у навігації складнощами цифрової інтеграції. Кожна з цих компаній розробила надійні методики та спеціалізовані рішення, що охоплюють різні аспекти Індустрії 4.0, включаючи розумне виробництво, аналітику даних у реальному часі, інтеграцію IoT, цифрові двійники та автономні системи. Детальне порівняння показує, що ці ІТ-сервісні провайдери мають переваги: здатність передбачати та зменшувати потенційні ризики, їхні партнерства з технологічними гігантами, такими як SAP та AWS, а також їхній комплексний підхід до інтеграції цифрових та фізичних систем. Аналізуючи успішні кейси, демонструється, як ці компанії постійно забезпечують високоякісні результати, оптимізують виробничі процеси та досягають значних економічних вигод для своїх клієнтів. Навпаки, у статті також розглядаються виклики, з якими стикаються організації, що намагаються здійснити трансформації до Індустрії 4.0 без зовнішньої підтримки. Ці виклики включають високі витрати та подовжені терміни, пов'язані зі створенням внутрішнього досвіду, ризик невдач впровадження через відсутність досвіду та складнощі в управлінні інтеграцією різноманітних технологій. На завершення, ця стаття підкреслює критичну важливість залучення досвідчених ІТ-сервісних провайдерів для ініціатив Індустрії 4.0. Їхні структуровані рамки, значні знання та перевірені методології не лише спрощують процес впровадження, але й забезпечують, що організації можуть повністю реалізувати трансформаційний потенціал технологій Індустрії 4.0. Використовуючи досвід цих провідних ІТ-

сервісних компаній, бізнеси можуть впевненіше орієнтуватися у складнощах цифрової трансформації та досягати значних, сталих економічних вигод.

Ключові слова: Індустрія 4.0, цифрова трансформація, IT-сервісні компанії, IoT, AI, розумне виробництво, цифрові двійники, операційна ефективність

INTRODUCTION

The contemporary profound transformations of the global economy and society signify the onset of the fourth industrial revolution, characterized by the advancement of smart industry. Smart industry embodies a new paradigm of industrial development, emerging from the integration of digitalization, automation, and innovation within the manufacturing sector. These processes enhance production efficiency, competitiveness, and environmental sustainability, while also fostering the creation of new products and services that align with the needs and expectations of modern society [1]. In [2] smart industry is defined as a cyber-physical industry, the elements of which are interconnected in a network space (IoT) and controlled by AI using a digital twin system (integration of digital technology into industrial value chains). Indeed, the intellectualization or smartization of production and the integration of digital technologies into industrial value chains are considered key factors of the Fourth Industrial Revolution, which is transforming the conditions and rules of the global economy. The advent of Industry 4.0 marks a transformative era for manufacturing and industrial sectors, characterized by the integration of advanced digital technologies such as the Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), digital twins, and smart automation. This fourth industrial revolution promises significant improvements in operational efficiency, product quality, and overall productivity. However, the implementation of advanced Industry 4.0 technologies in many enterprises, including Ukrainian ones, is still in its early stages [4, 5]. The complexity of implementing Industry 4.0 technologies presents considerable challenges for many organizations. IT-service companies play a pivotal role in facilitating these transformations. With their extensive experience and structured frameworks, these companies offer the necessary expertise to navigate the intricacies of digital integration. Leading IT-service providers, such as LTTTS, Wipro, TCS, Cognizant, HCL Technologies, Accenture, and Capgemini, have developed comprehensive methodologies and robust solutions to support businesses in their Industry 4.0 journey. This article explores the critical role of IT-service companies in driving Industry 4.0 transformations. By analyzing the offerings and frameworks of seven industry leaders, article illustrates how their extensive experience, technological prowess, and strategic partnerships contribute to successful digital transformations. Article also highlight the potential challenges faced by organizations attempting to undertake these complex projects independently, underscoring the value of engaging experienced IT-service providers. Through a comparative analysis, it is demonstrated that the structured approaches of these companies not only streamline implementation but also ensure high-quality outcomes and significant economic benefits.

THEORETICAL BACKGROUND OF THE RESEARCH

Industry 4.0, or the Fourth Industrial Revolution, represents a transformative approach to manufacturing and industrial processes through the integration of advanced technologies. Key technologies underpinning Industry 4.0 include the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), machine learning, big data, robotics, and automation. These technologies collectively enhance operational efficiency, productivity, and flexibility in manufacturing and service sectors. Industry 4.0 aims to provide a significant improvement in cost-effectiveness. For instance, conceptual guidelines for optimizing costs in energy sector enterprises through systematic, informational, and project-based approaches are highly relevant to Industry 4.0 [1]. The focus on real-time data analysis, integration of advanced tools like WSJF and Six Sigma, and the goal of operational efficiency and sustainability align with the core principles of Industry 4.0. Another study focuses on key factors for selecting cost optimization projects and the plan to establish a PMO for better project coordination, which aligns well with Industry 4.0 principles. By integrating smart decision-making, real-time monitoring, and advanced data analytics, enterprises in the energy sector can enhance their cost optimization efforts [3, 7]. Additionally, research on the integration of reflexive management of herd behavior provides a solid foundation for Industry 4.0, offering a powerful approach to managing collective behavior within enterprises [8]. The transition of Ukrainian enterprises to a market economy requires flexibility, responsiveness, and continuous development, which are all key principles of Industry 4.0 [9]. A comprehensive investigation into the state, trends, and key drivers of the data integration services market analyzes the impact of Industry 4.0. It identifies the strategies of leading market players and outlines possible development scenarios for companies within this market [10-11]. The Internet of Things (IoT) and artificial intelligence (AI) play crucial roles in Industry 4.0 by enabling smart factories and predictive maintenance. IoT allows for seamless communication between devices and systems, while AI provides the capability to analyze large datasets and make informed decisions in real-time [12]. Big data and machine learning are fundamental to the analytical capabilities of Industry 4.0. These technologies facilitate the processing and analysis of vast amounts of data generated by industrial operations, leading to insights that drive efficiency and innovation [12, 13]. Cloud computing and edge computing technologies support Industry 4.0 by providing scalable computing resources and enabling real-time data processing closer to the data source. Cloud computing offers centralized data storage and analysis, while edge computing allows for decentralized processing, reducing latency and enhancing responsiveness [14]. IT-service companies play a vital role in implementing Industry 4.0 solutions by providing technological expertise,

infrastructure, and innovation. Blue Bird, a leading transportation service company in Indonesia, illustrates the transition IT-service companies undergo to adapt to Industry 4.0. By evolving their IT roles from support to strategic functions, they have managed to survive and thrive amidst disruptive innovations such as online transportation services. In Central and Eastern Europe, the growth of ICT services has been pivotal in improving these regions' positions in global production linkages. This transition highlights the significant role IT-service companies play in enhancing regional competitiveness and technological capabilities [16].

IDENTIFIED GAPS IN LITERATURE

While the existing literature provides a comprehensive understanding of Industry 4.0 concepts and technologies, there are several gaps that need further exploration, particularly concerning the role of IT-service companies in driving Industry 4.0. **Also, there are missing analyzes of case studies of how IT-service companies help their clients with digital transformation and implementation of Industry 4.0 principles.** By addressing these gaps, future research can provide a more detailed understanding of how IT-service companies can drive the progress of Industry 4.0, thereby offering valuable insights for both academia and industry practitioners. The goal of the article is to highlight the essential role of IT-service companies in facilitating successful Industry 4.0 transformations.

MAIN PART

To explore how IT service companies helping their customers to progress with Industry 4.0 it will be used market assessment performed by Everest group [17]. Based on this assessment it was identified 7 major market leaders LTTs, Wipro, TCS, Cognizant, HCL Technologies, Accenture, Capgemini. In scope of this research it will be analyzed offerings and cases proposed by these companies to their customers.

Capgemini

Starting with the leader of this group Capgemini, analyzing their experience with Industry 4.0 [18] it was remarkable that Capgemini has developed its own Industry 4.0 framework. The Capgemini Consulting Industry 4.0 Framework is meticulously designed to guide manufacturing companies in adopting Industry 4.0 technologies. It emphasizes the integration of the physical and digital worlds, focusing on leveraging digital technologies to enhance business models, operations, and customer value. The framework delineates key building blocks, including developing a vision and transformation roadmap, understanding core value drivers, and achieving corporate transformation. It provides a comprehensive structure, offering a detailed approach to understanding and implementing Industry 4.0, addressing both technological and organizational aspects. The framework underscores the importance of leveraging digital technologies to drive operational efficiency, innovation, and the creation of new business models. Despite its thorough nature, the framework might lack specific, actionable steps for companies at various stages of Industry 4.0 adoption. Additionally, it could benefit from more tailored guidance for different manufacturing sectors, each with unique challenges and requirements. While offering valuable guidance for manufacturing companies navigating the complexities of Industry 4.0, it may require adaptation and additional detail to address specific industry needs and practical implementation challenges. Capgemini's Industry 4.0 offerings focus on four main areas: Smart Solutions, Smart Innovations, Smart Factory, and Smart Supply Chains. Smart Solutions leverage digital technologies to enhance customer value by providing innovative products and services, integrating digital capabilities into existing products to create new business models. Smart Innovations drive product and service innovation, fostering collaboration and enabling the creation of new, innovative solutions. The Smart Factory concept emphasizes the use of advanced technologies like IoT, robotics, and analytics to create highly efficient, flexible, and automated manufacturing processes, aiming to improve operational efficiencies and reduce costs. Smart Supply Chains enhance visibility, control, and efficiency in supply chain operations through real-time data analytics and automation to optimize performance [18]. The assessment of these offerings reveals that Smart Solutions and Smart Innovations are robust in fostering innovation and customer-centric improvements. They emphasize creating new business models and integrating digital capabilities into products, ensuring that companies remain competitive and can offer enhanced value to customers. The Smart Factory addresses core operational efficiencies in manufacturing, focusing on automation, real-time data analytics, and integrating IoT and robotics, significantly reducing costs and improving flexibility. Smart Supply Chains are crucial for modern manufacturing, focusing on real-time data and automation to optimize performance, improving the responsiveness and efficiency of supply chains, which is increasingly important in a globalized market. However, the complexity of implementing such advanced technologies can be daunting for many companies. Clear, step-by-step guidance and support during the implementation phase are crucial but might be underemphasized. Furthermore, the solutions may need more customization to cater to specific industry needs, as different manufacturing sectors have unique challenges that require tailored approaches. While Capgemini's offerings are well-structured to help manufacturing companies transition into Industry 4.0, there is a need for more detailed implementation support and industry-specific customization to address unique challenges.

Wipro

Wipro's offerings for Industry 4.0 are encapsulated within their S.M.A.R.T. (Sustainable, Modular, Agile, Responsive, and Transformative) framework [19]. This framework integrates both digital and physical automation

to enhance productivity, flexibility, resilience, and sustainability for manufacturing companies. Their strategic consulting services help manufacturers define and implement their Industry 4.0 initiatives, including intelligent physical automation solutions designed to streamline operations and increase efficiency. Wipro emphasizes the convergence of Operational Technology (OT) and Information Technology (IT) to create a more integrated and responsive manufacturing environment, enabling real-time decision-making and enhancing operational agility. The company offers comprehensive digital transformation services focusing on the digitalization of manufacturing processes [20]. This includes the use of advanced analytics to provide insights and improve decision-making across the value chain. By leveraging real-time data analytics, Wipro helps manufacturers optimize their operations, reduce downtime, and increase overall efficiency, supporting more informed and agile business decisions. Wipro's solutions cater to a wide range of industries, including automotive, consumer packaged goods, food and beverage, high-tech, industrial, oil and gas, metals, chemicals, healthcare, and pharmaceuticals, ensuring their offerings are tailored to the specific needs of different sectors. Wipro's S.M.A.R.T. Manufacturing framework has been implemented in over 2,000 automation solutions, with 250-plus turnkey line setups and the development of over 100 intellectual properties and solutions. Their team of 11,000 industry experts has collaborated with more than 50 global companies to transform their manufacturing processes [21]. In comparison, Capgemini's Industry 4.0 offerings focus on four key areas: Smart Solutions, Smart Innovations, Smart Factory, and Smart Supply Chains. Capgemini aims to enhance operational efficiencies and innovation through digital technologies, leading to new business models and service offerings. They emphasize the need for a comprehensive corporate transformation to leverage Industry 4.0 value drivers, including digital infrastructure, governance, and new capabilities for employees. Overall, both Wipro and Capgemini offer robust Industry 4.0 solutions. Still, Wipro's S.M.A.R.T. framework stands out for its emphasis on the convergence of digital and physical automation, real-time data analytics, and broad industry applicability. Capgemini, on the other hand, focuses more on driving operational efficiencies and innovation through structured corporate transformation and new business models. Wipro also has developed its own framework, SDI (Smart, Digital, Intelligent). Wipro's Smart, Digital, and Intelligent (SDI) Framework addresses the challenges enterprises face in scaling Industry 4.0 initiatives. The SDI Framework integrates advanced technologies and processes to create value across industries by providing a comprehensive and scalable methodology for Industry 4.0 adoption. Wipro's SDI Framework provides a clear, scalable, and effective methodology for enterprises to navigate their Industry 4.0 journey. By addressing key challenges and integrating advanced technologies and processes, SDI enables enterprises to realize significant efficiency, flexibility, productivity, and quality improvements, ensuring long-term value creation and competitiveness in the evolving industrial landscape [19], [21]. Wipro and Capgemini offer distinct yet complementary approaches to Industry 4.0, each with its unique strengths and focus areas. Wipro emphasizes a holistic approach with real-time data analytics and the integration of Operational Technology (OT) and Information Technology (IT). Their S.M.A.R.T. framework is designed for seamless orchestration across various manufacturing processes, ensuring that digital and physical systems work in harmony to optimize efficiency and productivity. Capgemini, on the other hand, focuses on creating new business models through smart innovations and solutions. Their framework emphasizes corporate transformation and leveraging digital technologies to enhance operational efficiency. This approach is geared towards driving innovation and enabling businesses to develop new, competitive business models that can adapt to the changing market landscape. Technologically, Wipro has a strong emphasis on real-time data analytics, the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), and digital twins. Their focus on dynamic decision-making and optimizing operational agility is designed to help businesses respond swiftly to market changes and operational challenges. Capgemini's technological focus also includes automation, IoT, advanced analytics, and smart factory solutions. Their approach integrates innovation with digital transformation to drive new business models, aiming to combine efficiency with cutting-edge technological advancements. In terms of customer value, Wipro aims to enhance productivity, flexibility, and sustainability across various industries. Their offerings are tailored to meet specific industry needs, with a strong focus on providing real-time insights and agile operations. This industry-specific customization ensures that Wipro's solutions are relevant and effective in addressing the unique challenges faced by different sectors. Capgemini prioritizes smart solutions and innovations to drive operational efficiencies and new business models. Their goal is to enhance customer value and create competitive advantages through digital transformation. By focusing on both operational improvements and innovative solutions, Capgemini aims to provide a comprehensive package that addresses the needs of modern businesses.

The implementation approaches of Wipro and Capgemini also differ. Wipro utilizes an extensive S.M.A.R.T. framework with a focus on the practical integration of digital and physical systems. Their approach includes strategic consulting and intelligent automation, providing a hands-on, detailed pathway for companies looking to adopt Industry 4.0 technologies. Capgemini, on the other hand, advocates for a comprehensive vision and transformation roadmap. Their framework includes detailed corporate transformation strategies and the integration of advanced technologies, offering a more structured and strategic approach to implementing Industry 4.0 solutions. Overall, while both Wipro and Capgemini offer robust Industry 4.0 solutions, Wipro's S.M.A.R.T. framework stands out for its emphasis on the convergence of digital and physical automation, real-time data analytics, and broad industry applicability. Capgemini's focus on driving operational efficiencies and innovation through structured

corporate transformation and new business models offers a strategic pathway for businesses looking to leverage digital technologies for competitive advantage.

Accenture

Another large player from Everest report is Accenture. Accenture provides a comprehensive suite of services and frameworks for Industry 4.0 through its Industry X.0 practice [22]. This approach emphasizes the integration of advanced digital technologies to transform core operations, enhance efficiency, and unlock new revenue streams. Accenture's Industry 4.0 offerings are comprehensive and multifaceted, centered around several key frameworks and services designed to drive digital transformation in manufacturing and operations. **Digital Engineering and Manufacturing Services** form a core part of their offering. This includes digitizing R&D processes to lower development costs and accelerate time-to-market for new products. They also focus on creating smart-connected products that drive organizational change and provide vital digital intelligence. Accenture modernizes product platforms to bring new ideas and services to market more efficiently, and they help clients adapt to as-a-service business models to enhance revenue streams. In the realm of **Digital Production & Operations**, Accenture establishes connected factories and plants across multiple sites to enhance management and operational efficiencies. They use data and digital technologies to increase asset reliability through self-optimizing operations and redesign manufacturing processes for more productive human-machine collaboration using autonomous robotic systems. **Infrastructure & Capital Projects** are also a key focus, with Accenture delivering future-ready assets on time and within budget by digitizing large infrastructure and capital projects. Their **Innovation Centers and Ecosystem** include the Industrial IoT Innovation Center located in Garching, Germany. This center assists clients in designing and prototyping innovative digital solutions, offering capabilities like Industrial Design Thinking, Connected Products Studio, and access to an industrial ecosystem that connects clients with technology partners, startups, and academia. **Cybersecurity** is another critical area, where Accenture ensures end-to-end security for industrial networks participating in IIoT, thereby maintaining robust cybersecurity across the value chain. Accenture's emphasis on **Collaborative R&D** involves co-innovating with leading vendors like AWS, Dassault Systèmes, GE, Microsoft, PTC, Schneider Electric, and Siemens to develop market-ready solutions. Distinctive features of Accenture's Industry 4.0 offerings include a holistic transformation approach that integrates advanced technologies, processes, and organizational changes to drive Industry 4.0 transformation. Accenture leverages its extensive ecosystem and partnerships, strengthened by recent acquisitions, to deliver comprehensive solutions. Their global innovation network supports industrial automation, digital asset management, and industrial software, ensuring clients have access to the latest innovations and expertise [22]. Accenture, Wipro, and Capgemini each offer distinct approaches and strengths in their Industry 4.0 solutions, providing comprehensive support for digital transformation across various industries. Accenture emphasizes a holistic approach, integrating advanced digital technologies across the entire value chain. They are particularly strong in digital engineering, connected factories, and intelligent asset management. This comprehensive integration allows Accenture to offer seamless and cohesive solutions that span the entire manufacturing process. Wipro focuses on the convergence of digital and physical automation, with a strong emphasis on real-time data analytics and comprehensive integration of Operational Technology (OT) and Information Technology (IT). Their approach ensures that all aspects of manufacturing are connected and optimized, providing a unified and responsive manufacturing environment. Capgemini concentrates on smart solutions and innovations, integrating digital technologies to drive operational efficiencies and develop new business models. Their framework emphasizes corporate transformation, leveraging digital technologies to create more efficient and innovative business processes. Accenture has a robust focus on IoT, AI, autonomous systems, and comprehensive cybersecurity. They emphasize the role of IoT in driving Industry 4.0 transformations, ensuring that all connected devices and systems are secure and optimized for peak performance. Wipro emphasizes real-time data analytics, IoT, AI, and digital twins. Their focus is on dynamic decision-making and smart factory solutions, providing manufacturers with the tools they need to make real-time, data-driven decisions that enhance efficiency and productivity. Capgemini centers on automation, IoT, advanced analytics, and supply chain optimization. Their approach focuses on corporate transformation and creating new business models, leveraging these technologies to improve operational efficiencies and drive innovation. Accenture aims to enhance operational efficiency, create new revenue streams, and enable product-as-a-service models through advanced digital technologies. Their holistic approach ensures that customers can leverage digital transformation to achieve significant improvements in efficiency and profitability. Wipro enhances productivity, flexibility, and sustainability across various industries with tailored solutions and strong real-time insights. Their solutions are designed to meet the specific needs of different sectors, ensuring that each customer receives the support they need to optimize their operations. Capgemini focuses on operational efficiencies, smart innovations, and driving new business models to enhance customer value. Their approach combines digital technologies with innovative solutions to provide significant improvements in efficiency and competitiveness. Accenture employs a holistic, business-first approach with a strong emphasis on innovation centers and global partnerships. This ensures that their solutions are not only technologically advanced but also aligned with the strategic goals of their clients. Wipro utilizes a methodical and scalable approach, with strong consulting, remote support, and collaborative R&D. Their approach is designed to provide practical and effective solutions that can be scaled to meet the needs of large and small enterprises alike. Capgemini advocates for a comprehensive transformation strategy with a focus on smart solutions and innovations.

Their approach ensures that clients can leverage the latest technologies to drive significant improvements in efficiency and innovation, supporting long-term growth and competitiveness. Overall, while Accenture, Wipro, and Capgemini each offer robust Industry 4.0 solutions, their approaches and focuses differ, allowing them to meet the diverse needs of their clients in various ways. Accenture's holistic and integrated approach, Wipro's focus on real-time data and OT-IT integration, and Capgemini's emphasis on smart innovations and corporate transformation each provide unique strengths that cater to different aspects of Industry 4.0 transformation.

Cognizant

Cognizant has developed a comprehensive suite of offerings [23] to support Industry 4.0 initiatives, focusing on leveraging digital and smart manufacturing technologies. Their approach integrates cutting-edge technologies, data analytics, and innovative frameworks to transform manufacturing processes and improve operational efficiencies. Cognizant's Industry 4.0 offerings are extensive and designed to facilitate comprehensive digital transformation in manufacturing. Their **Smart Manufacturing** services focus on building intelligence into production systems to provide real-time visibility and self-optimization, enhancing overall operations. This includes embedding IT and OT solutions at scale and utilizing automation, data analytics, and AI to reduce downtime and extend system value. The OnePlant methodology helps define and map strategic visions for smart manufacturing, identifying how new technologies can improve operations through pre-built accelerators that rebalance IT and OT solutions. **Operations+** includes smart IoT solutions that optimize industrial and production supply chains, creating resilient operations by unlocking IoT technology investments. It supports end-to-end integration across multiple locations and manufacturing systems, providing frameworks, reference architectures, and roadmaps to enhance business performance. In the **Digital Strategy Solutions** domain, Cognizant creates digital strategies to accelerate value creation by leveraging insights, agile approaches, and execution expertise. Their managed innovation services establish an innovation culture within organizations, enabling rapid development of client solutions and prioritizing initiatives with the greatest return on investment (ROI). **Workforce Transformation** focuses on digital enablement, reskilling talent, and integrating new tools to create optimal workplaces. This includes comprehensive digital strategies for large-scale transformation, expediting digital adoption, and improving organizational agility. Through **Acquisitions and Partnerships**, such as the integration of TQS and Zenith Technologies, Cognizant enhances smart manufacturing capabilities, particularly in the life sciences industry, contributing significantly to Industry 4.0 transitions. Cognizant's strengths include a holistic approach that integrates smart manufacturing, IoT solutions, and digital strategy to drive comprehensive Industry 4.0 transformations. They emphasize the creation and nurturing of an innovation culture within organizations, ensuring the long-term sustainability of digital transformation initiatives. Their global presence, with centers of excellence and strategic partnerships, particularly in the life sciences sector, further strengthens their offerings. However, the comprehensive nature of Cognizant's offerings might lead to complex implementations that require extensive coordination and integration efforts. Cognizant focuses on integrating IT and OT solutions at scale, emphasizing real-time visibility and smart manufacturing, and offers robust frameworks and methodologies for transformation. Wipro emphasizes the convergence of digital and physical automation through the S.M.A.R.T. framework, with a strong focus on real-time data analytics and comprehensive OT-IT integration. Capgemini concentrates on smart innovations and digital transformation, integrating digital technologies to drive operational efficiencies and new business models. Cognizant is strong on real-time data analytics, IoT, AI, and workforce transformation, emphasizing smart IoT solutions and managed innovation. Wipro focuses on IoT, AI, digital twins, and dynamic decision-making, with a strong emphasis on comprehensive integration of OT and IT. Capgemini centers on automation, IoT, advanced analytics, and smart factory solutions, focusing on corporate transformation and creating new business models. Cognizant aims to enhance operational efficiency, speed to market, and new business model creation through smart manufacturing and IoT solutions. Wipro enhances productivity, flexibility, and sustainability across various industries with tailored solutions and strong real-time insights. Capgemini prioritizes operational efficiencies, smart innovations, and driving new business models to enhance customer value. Overall, Cognizant's offerings are well-rounded, with a strong emphasis on smart manufacturing, IoT solutions, and digital strategy, providing a holistic approach to Industry 4.0 transformations.

HCL Technologies

HCL Technologies offers a comprehensive suite of Industry 4.0 solutions under its Industry NeXT framework [24]. This framework is designed to help enterprises transition into digitally enhanced, intelligent operations by integrating advanced technologies such as IoT, AI, and digital twins. HCL focuses on creating a cognitive ecosystem of connected experiences, resilient operations, and responsible business practices. HCL's Industry 4.0 offerings focus on comprehensive digital transformations through their Industry NeXT framework. Their smart manufacturing solutions provide real-time visibility and self-optimization in manufacturing operations. Using the OnePlant methodology, HCL helps define and map strategic visions, identifying how new technologies can improve operations. Pre-built accelerators increase productivity, reduce costs, and enhance waste control, allowing scalability from single operations to multiple global sites. In the smart grid sector, HCL delivers cross-functional solutions for grid transformation, enhancing operational efficiency and optimizing systems for utilities. HCL's digital transformation solutions include building a strong digital core for intelligent insights and decision-making, helping businesses unlock the full potential of their data. Their IoT solutions offer a "Define, Build, and Run" approach to connect things, data, processes, and people across various adoption levels. Through collaborations

and partnerships, particularly with SAP, HCL provides IoT packaged offerings and services, simplifying and accelerating Industry 4.0 transformations. The acquisition of Quest Informatics enhances HCL's Industry 4.0 and IoT capabilities, particularly in aftermarket services. Their engineering and R&D services cover the entire spectrum of digital engineering solutions, including new product development, network engineering, and software product engineering. HCL's application services focus on enhancing user experience, boosting uptime, and eliminating tech debt. Their infrastructure management services are known for executing complex global IT transformations and running efficient IT services for leading companies. HCL's strengths include a holistic transformation approach, strong collaboration with SAP, and a global reach with deep industry expertise, supporting comprehensive digital transformations. However, the broad scope of services and deep integration required can make implementation complex and resource-intensive. In comparison with Accenture, Wipro, and Capgemini, HCL focuses on comprehensive digital transformations with a strong emphasis on smart manufacturing, IoT solutions, and digital grid transformation through the Industry NeXT framework. Accenture adopts a holistic Industry X.0 approach integrating advanced digital technologies across the value chain, emphasizing IoT, AI, and cybersecurity. Wipro emphasizes the convergence of digital and physical automation through the S.M.A.R.T. framework, focusing on real-time data analytics and OT-IT integration. Capgemini concentrates on smart innovations and digital transformation, integrating digital technologies to drive operational efficiencies and create new business models. Technologically, HCL is strong on IoT, AI, digital twins, and smart grid solutions, focusing on connecting data, processes, and people. Accenture emphasizes IoT, AI, autonomous systems, and comprehensive cybersecurity, integrating digital technologies to enhance efficiency. Wipro focuses on IoT, AI, digital twins, and dynamic decision-making, with comprehensive OT-IT integration. Capgemini centers on automation, IoT, advanced analytics, and smart factory solutions, driving corporate transformation and new business models. HCL aims to enhance operational efficiency and resilience through smart manufacturing and grid transformation solutions. Accenture focuses on creating new revenue streams and enhancing operational efficiency through advanced digital technologies. Wipro enhances productivity, flexibility, and sustainability across various industries with tailored solutions. Capgemini prioritizes operational efficiencies, smart innovations, and driving new business models to enhance customer value.

TCS

Tata Consultancy Services (TCS) offers a robust suite of services and solutions for Industry 4.0, leveraging their deep industry expertise and advanced technological capabilities. Their offerings are centered around the **Neural Manufacturing™** framework, which integrates AI, IoT, 5G, and cloud technologies to create connected, cognitive, and collaborative ecosystems [25]. TCS's Neural Manufacturing™ framework supports the creation of smart, autonomous manufacturing operations by leveraging advanced digital technologies. It enables manufacturers to build connected ecosystems that drive advanced analytics and enable autonomous plant operations. TCS deploys IoT sensors on machinery to collect real-time data, which is then analyzed using advanced analytics and machine learning to predict maintenance needs, optimize production schedules, and improve overall efficiency. Their smart factory solutions include quality and safety inspection systems leveraging AWS Wavelength for ultra-low latency and high bandwidth, enhancing real-time processing capabilities. TCS's consulting-led approach, known as the Value Discovery Approach, involves collaborating with business stakeholders to define digital factory visions, advanced manufacturing strategies, and implementation roadmaps. They provide comprehensive support for the deployment, integration, and management of Industry 4.0 solutions. TCS collaborates with leading technology vendors such as AWS to enhance their Industry 4.0 offerings. For instance, their partnership with AWS enables the deployment of low-latency solutions using AWS Wavelength, facilitating real-time quality and safety inspections in manufacturing environments. TCS leverages digital twins and simulation technologies to create virtual replicas of physical systems, which help in optimizing operations, predicting maintenance needs, and improving product quality. With a strong global presence, TCS can support large-scale transformations across various industries, including manufacturing, consumer packaged goods, automotive, aerospace, energy, utilities, healthcare, life sciences, and high-tech sectors. The strengths of TCS include the comprehensive approach of the Neural Manufacturing™ framework, the emphasis on real-time data and advanced analytics to enhance operational efficiency and decision-making, and strong partnerships with major technology providers like AWS. However, the broad scope of TCS's offerings might lead to complex implementations that require extensive coordination and integration efforts. Additionally, while TCS focuses on data security, the integration of multiple IoT devices and systems can present significant cybersecurity challenges. In comparison with Accenture, Wipro, and Capgemini, TCS offers a comprehensive approach with the Neural Manufacturing™ framework, emphasizing IoT, AI, and cloud integration, with a focus on real-time data and advanced analytics. Accenture's Industry X.0 framework integrates digital technologies across the value chain, emphasizing IoT, AI, and cybersecurity. Wipro's S.M.A.R.T. framework focuses on real-time data analytics and OT-IT integration, emphasizing digital and physical automation. Capgemini focuses on smart innovations and digital transformation, integrating digital technologies to drive operational efficiencies and create new business models.

Technologically, TCS is strong on IoT, AI, digital twins, and cloud technologies, emphasizing real-time data analytics and advanced manufacturing solutions. Accenture emphasizes IoT, AI, autonomous systems, and comprehensive cybersecurity, integrating digital technologies to enhance efficiency. Wipro focuses on IoT, AI,

digital twins, and dynamic decision-making, with comprehensive OT-IT integration. Capgemini centers on automation, IoT, advanced analytics, and smart factory solutions, driving corporate transformation and new business models. TCS aims to enhance operational efficiency and resilience through smart manufacturing and IoT solutions, with a strong focus on real-time data and analytics. Accenture focuses on creating new revenue streams and enhancing operational efficiency through advanced digital technologies. Wipro enhances productivity, flexibility, and sustainability across various industries with tailored solutions. Capgemini prioritizes operational efficiencies, smart innovations, and driving new business models to enhance customer value.

L&T Technology Services

L&T Technology Services (LTTS) offers a robust suite of Industry 4.0 solutions designed to help enterprises transition into smart, connected, and efficient manufacturing operations. Their offerings span various verticals, including transportation, medical devices, and high-tech industries, leveraging advanced technologies like AI, robotics, 3D-vision systems, and connected machines [26-29]. LTTS's Industry 4.NOW framework focuses on transforming manufacturing operations with advanced digital solutions, including AI, IoT, and 3D-vision systems to optimize production processes, enhance product quality, and reduce downtime. Their smart factory solutions integrate advanced manufacturing technologies to create intelligent and autonomous production environments, aiming to improve operational efficiency, safety, and flexibility in manufacturing processes. They also offer solutions for creating digital twins of manufacturing processes and assets, enabling real-time monitoring, predictive maintenance, and optimization of operations. LTTS helps businesses manage their supply chains more effectively by leveraging digital tools to identify and assess suppliers, ensuring a robust and agile supply chain to meet critical needs. Their integrated asset management service focuses on enhancing the lifecycle management of assets through real-time data analytics and IoT integration, improving asset utilization and reducing operational costs. Additionally, LTTS offers end-to-end product design and engineering services, including simulation, proof of concept, and prototyping capabilities, helping clients accelerate product development and bring innovative solutions to market faster. They collaborate with clients to develop tailored solutions that meet specific industry needs, leveraging their deep expertise in engineering and R&D. The 1DigitalPlace Center of Excellence in Peoria, Illinois, focuses on developing and implementing next-generation manufacturing technologies, including AI, robotics, and digital twins. It provides turnkey solutions covering everything from product design to delivery and aftermarket services. LTTS's strengths include their comprehensive Industry 4.NOW framework, global reach and expertise, and strong focus on innovation. However, the comprehensive nature of their offerings may lead to complex implementation processes that require extensive coordination and integration efforts, and ensuring robust data security and privacy can be challenging. In comparison with Accenture, Wipro, and Capgemini, LTTS offers a comprehensive digital transformation framework with strong capabilities in smart manufacturing, digital twins, and connected assets, emphasizing real-time data analytics and advanced manufacturing solutions. Accenture's holistic Industry X.0 framework integrates digital technologies across the value chain, emphasizing IoT, AI, and cybersecurity. Wipro's S.M.A.R.T. framework focuses on real-time data analytics and OT-IT integration, emphasizing digital and physical automation. Capgemini focuses on smart innovations and digital transformation, integrating digital technologies to drive operational efficiencies and create new business models. Technologically, LTTS is strong on IoT, AI, digital twins, and smart factory solutions, emphasizing real-time data analytics and predictive maintenance. Accenture emphasizes IoT, AI, autonomous systems, and comprehensive cybersecurity, integrating digital technologies to enhance efficiency. Wipro focuses on IoT, AI, digital twins, and dynamic decision-making, with comprehensive OT-IT integration. Capgemini centers on automation, IoT, advanced analytics, and smart factory solutions, driving corporate transformation and new business models. LTTS enhances operational efficiency and resilience through smart manufacturing and IoT solutions, with a strong focus on real-time data and analytics. Accenture aims to create new revenue streams and enhance operational efficiency through advanced digital technologies. Wipro enhances productivity, flexibility, and sustainability across various industries with tailored solutions. Capgemini focuses on operational efficiencies, smart innovations, and driving new business models to enhance customer value.

To summarize analysis of the Industry 4.0 leaders it was compiled comparison table 1.

CONCLUSION

The transformation to Industry 4.0 is a complex endeavor that demands a deep understanding of advanced technologies, extensive experience in digital integration, and the ability to foresee and mitigate potential pitfalls. Leading IT-service companies such as Accenture, Capgemini, Wipro, HCL, TCS, LTTS, and EPAM have repeatedly demonstrated their capabilities in driving successful Industry 4.0 transformations for numerous clients across various industries. Their extensive experience and structured frameworks are crucial in ensuring the success of such initiatives. These IT-service companies have a wealth of experience derived from implementing digital transformation projects for a diverse array of clients. They possess in-depth knowledge of the advantages and challenges associated with Industry 4.0 technologies such as IoT, AI, digital twins, and advanced analytics. This experience enables them to anticipate and navigate potential issues efficiently, reducing the risk of costly delays or failures. Each of the top IT-service providers has developed robust frameworks and methodologies to guide their Industry 4.0 offerings (for instance HCL's Industry NeXT Framework, TCS's Neural Manufacturing™ Framework, LTTS's Industry 4.NOW Framework). These structured approaches provide a clear roadmap for transformation,

ensuring that every aspect of the project is covered comprehensively. The frameworks are designed to be scalable and adaptable, catering to the unique needs of different industries and business models. The expertise and structured frameworks of these IT-service companies translate into efficient implementation and high-quality outcomes.

Table 1

Comparison analysis of the framework of Industry 4.0 leaders among IT-Service companies

Attribute	LTTS	Wipro	TCS	Cognizant	HCL Technologies	Accenture	Capgemini
Framework Name	Industry 4.NOW	S.M.A.R.T.	Neural Manufacturing™	Not specified	Industry NeXT	Industry X.0	Not specified
Key Technologies	AI, IoT, 3D-vision systems, digital twins	IoT, AI, digital twins, real-time data analytics	IoT, AI, digital twins, cloud technologies	IoT, AI, digital twins, data analytics	IoT, AI, digital twins, smart grid solutions	IoT, AI, autonomous systems, cybersecurity	IoT, AI, automation, advanced analytics
Focus Areas	Smart manufacturing, smart factory solutions, connected assets	Digital and physical automation, OT-IT integration	Smart manufacturing, IoT integration, digital twin and simulation	Smart manufacturing, IoT solutions, workforce transformation	Smart manufacturing, digital core, smart grid	Digital technologies across value chain, operational efficiency, new business models	Smart innovations, digital transformation, operational efficiencies
Strengths	Comprehensive digital transformation, global reach, strong focus on innovation	Real-time insights, tailored solutions, strong OT-IT integration	Real-time data analytics, advanced manufacturing solutions, strong partnerships	Holistic approach, innovation culture, global presence	Wide range of integrated solutions, strong SAP collaboration, global expertise	Holistic approach, strong IoT and AI focus, comprehensive cybersecurity	Smart solutions, innovation-driven, corporate transformation focus
Weaknesses	Complex implementation, data security challenges	Complexity in integration, scalability issues	Implementation complexity, cybersecurity challenges	Implementation complexity, data security issues	Complex implementation, resource-intensive	Implementation complexity, integration challenges	Scalability issues, integration complexity

Source: created by Reznikov R.

This systematic approach ensures that the solutions are not only innovative but also reliable and scalable, providing clients with the confidence that their transformation initiatives will succeed. Attempting to undertake Industry 4.0 transformations without the support of experienced IT-service providers can be fraught with challenges. Most end customers lack the in-house expertise and scale required to implement such complex technologies from scratch. Building the necessary infrastructure and skill sets independently can be prohibitively expensive and time-consuming, significantly reducing the likelihood of success. Engaging IT-service companies to adopt Industry 4.0 is not just beneficial but crucial. Their comprehensive frameworks, extensive experience, and deep technological expertise provide the necessary support to navigate the complexities of digital transformation. The analysis of the top-7 industry leaders highlights that all of them have structured frameworks and methodologies in place, which are instrumental in delivering successful Industry 4.0 solutions with predictable quality and high success rates. Therefore, partnering with these IT-service providers is essential for businesses aiming to stay competitive in the rapidly evolving industrial landscape. The future research topic could focus on conducting a detailed quantitative analysis of Industry 4.0 implementation cases and their economic impacts. This research would involve analyzing various Industry 4.0 components implemented by top IT-service companies, including IoT, AI, digital twins, and smart manufacturing solutions. The goal would be to measure the economic effects achieved, such as improvements in production efficiency, cost reductions, increased revenue, reduced downtime, and enhanced product quality. By collecting and analyzing data from multiple case studies across different industries, the research would identify common success factors and the extent of economic benefits realized. A promising direction for further research is the detailed examination and evaluation of case studies to assess the economic impact of Industry 4.0 implementations facilitated by IT-service companies. This could involve analyzing specific metrics related to operational efficiency, cost savings, productivity improvements, and return on investment (ROI) achieved by organizations that have successfully adopted Industry 4.0 technologies with the support of these IT-service providers. Additionally, exploring the long-term benefits and sustainability of such transformations across different industries could provide valuable insights into the broader economic implications and potential for scalability.

References

1. Turlakova S.S. Ekonomiko-matematychnе modeliuвання fiskalnogo stymuliuвання rozvytku smart-promyslovosti / S. S. Turlakova, R. B. Reznikov, S. V. Balabanov // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – 2023. – № 2 (45). – S. 49-62.
2. Smart industry: Directions of development, problems and solutions: Monograph / Vishnevsky, V., Viyetska, O., Vorgach, O. [et al]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics, 2019. – Rezhym dostupu: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/2019-smart-promyslovist_napriamy-stanovlennia-problemy-i-rishennia_compressed-1.pdf
3. Turlakova S. Artificial intelligence tools for managing the behavior of economic agents at micro level / S. Turlakova, B. Lohvinenko // Neuro-Fuzzy Modeling Techniques in Economics. – 2023. №12. C. 3-39.
4. Industrialne maibutnie Ukrainy: peredbachennia metodamy matematychnoho modeliuвання / V.P. Vyshnevskiy, A.F. Dasiv, O.O. Okhten, S.S. Turlakova / za red. V.P. Vyshnevskoho. – Kyiv : NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, 2022. – 170 c.
5. Turlakova S. S. Osoblyvosti modeliuвання skladovykh systemy finansovo-ekonomichnogo stymuliuвання vprovadzhennia peredovykh tekhnolohii smart-promyslovoho rozvytku / S. S. Turlakova, Ya. M. Shumilo, B. I. Lohvinenko // Ekonomika promyslovosti. – 2023. – № 2 (102). – S. 24-46.
6. Reznikov R. B. Kontseptualni polozhennia shchodo napriamiv optymizatsii vytrat pidpriemstv enerhetychnoi haluzi // Ekonomichnyi visnyk Donbasu. – 2021. – № 3 (65). – S. 253-261.
7. Reznikov R.B. Formuvannia portfelii proektiv optymizatsii vytrat pidpriemstv enerhetychnoi haluzi // Suchasni informatsiini tekhnolohii, zasoby avtomatyzatsii ta elektropryvod : materialy IV Vseukrainskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii, 17–19 chervnia 2020 r. / Za zah. red. O. F. Tarasova. – Kramatorsk : DDMA, 2020. – S. 55-58.
8. Turlakova S. S. Reflexive management of herd behavior at enterprises: concept, models and methods: monograph. – Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020.
9. Turlakova S.S. Metodologicheskie podkhody k upravleniyu razvitiya promyshlennykh predpriyatiy [Methodological approaches to the management of the development of industrial enterprises] / S.S. Turlakova // Naukovyi visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii. – 2006. – № 1E. – S. 6.
10. Tsygankova T., Yatsenko O., Obolenska T. et al. Influence of industry 4.0 on strategies of companies entering the global market of data integration services. / Naukovyi Visnyk Natsionalnogo Hirnychoho Universytetu. – 2023. – № 2. – C. 141 – 148. – Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-2/141>
11. Yatsenko O. M., Tananaiko T. S. The impact of digitalization of international trade on the economic development of countries. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2023. Vol. 8. No. 2. C. 260-269. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-2-38>. URL: <http://ujae.org.ua/vplyv-tsyfrovizatsiyi-mizhnarodnoyi-torgivli-na-ekonomichnyi-rozvytok-krajin/>
12. Weingold H. P., Law C.-L. Introduction to Industry 4.0. Studies in big data. – 2023. – P. 29-59. – DOI: 10.1007/978-981-19-8730-4_2.
13. Belk R. W., Belanche D., Flavián C. Key concepts in artificial intelligence and technologies 4.0 in services / Service Business, 2023. – № 17(1). P. 1-9. – Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.1007/s11628-023-00528-w>
14. Mahapatra B. (2020). si3 -Industry: Cloud Computing in Industry 4.0. // Nayyar A., Kumar A. (eds) A Roadmap to Industry 4.0: Smart Production, Sharp Business and Sustainable Development. Advances in Science, Technology & Innovation. Springer, Cham., 2020. – P. 113-126. – Rezhym dostupu: https://doi.org/10.1007/978-3-030-14544-6_6
15. Tahitoe A. D. et al. Surviving Industrial Revolution 4.0 by Transitioning the Roles of IT: Lessons Learned from a Transportation Service Company // 2nd International Conference of Computer and Informatics Engineering (IC2IE), Banyuwangi, Indonesia, 2019. – pp. 58-62. – doi: 10.1109/IC2IE47452.2019.8940825.
16. Cieřlik E. Towards the industry 4.0: Have ICT services improved the position of Central and Eastern Europe in global production linkages? // Manufacturing letters, 2021. – № 28. – P. 11-16. doi: 10.1016/J.MFGLET.2021.02.001
17. Industry 4.0 Services PEAK Matrix® Assessment 2022: Unleashing the Era of Phygital Manufacturing – Rezhym dostupu: <https://www2.everestgrp.com/reportaction/EGR-2022-40-R-5361/Marketing>
18. Industry 4.0 - The Capgemini Consulting View – Rezhym dostupu: https://www.capgemini.com/consulting/wp-content/uploads/sites/30/2017/07/capgemini-consulting-industry-4.0_0_0.pdf
19. Wipro S.M.A.R.T Manufacturing – Rezhym dostupu: <https://www.wipro.com/engineering/wipro-smart-manufacturing/>
20. Sanjay Vaid, Gavin Holme. The Fourth Industrial Revolution. – Rezhym dostupu: <https://www.wipro.com/applications/the-fourth-industrial-revolution/>
21. Pareekh J. Smart, Digital and Intelligent way of scaling up and creating value of industry 4.0. – Rezhym dostupu: <https://www.wipro.com/engineering/smart-digital-and-intelligent-way-of-scaling-up-and-creating-value-in-industry-4-0/>
22. Digitize what you make, revolutionize how you make it. – Rezhym dostupu: <https://www.accenture.com/us-en/services/industryx0-index>
23. Making Industry 4.0 Real. – Rezhym dostupu: https://www.cognizant.com/en_us/insights/documents/making-industry-40-real-codex5507.pdf
24. Industry NeXT Framework. – Rezhym dostupu: <https://www.hcltech.com/iot/industry-next-framework>
25. Neural Manufacturing. – Rezhym dostupu: <https://www.tcs.com/what-we-do/industries/manufacturing/solution/neural-manufacturing-business-growth-innovation>
26. NEW BEGINNINGS FOR MANUFACTURERS. Reset Manufacturing With INDUSTRY 4.NOW. – Rezhym dostupu: https://www.ltt.com/sites/default/files/industry4-now/pdfs/New%20Beginnings%20for%20Manufacturers_LTTS%20Discussion%20Paper_Web.pdf
27. Shlapak A., Yatsenko O., Ivashchenko O., Zarytska N., Osadchuk V. Digital transformation of international trade in the context of global competition: technological innovations and investment priorities. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 2023. 6(53), 334–347. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.53.2023.4241>. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4241/3991>
28. Tsyhankova T., Yatsenko O., Mozgovyy O., Didukh T., Patsola L. Mobilization of innovative and resource factors of national outsourcing IT companies development. Naukovyi Visnyk Natsionalnogo Hirnychoho Universytetu. 2021, (1): 191 - 197. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-1/191>
29. Yatsenko O.M., Osadchuk V.E. Dynamics of development of the global market of data integration services in the conditions of formation of the digital society. Collection of scientific papers "Scientific Notes". 2022. №29 (4). C. 89-105. DOI 10.33111/vz_kneu.29.22.04.07.047.053

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-5>

УДК 331.3

БОЙКІВСЬКА Галина

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-9978-7514>

e-mail: halyna.m.boikivska@lpnu.ua

ЛУЧКО Дмитро

Національний університет «Львівська політехніка»

e-mail: dmytro.o.luchko@lpnu.ua

РІПКА Роман

Національний університет «Львівська політехніка»

e-mail: roman.o.ripka@lpnu.ua

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ МИТНОЇ СЛУЖБИ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, досліджено окремі аспекти розвитку людського капіталу митної служби України. Зокрема, розглядаються програми навчання, розвиток компетентностей, створення системи стимулів та премій, а також важливість розвитку людського капіталу для ефективності та конкурентоспроможності митних служб. У статті аналізуються проблеми, пов'язані з формальним підвищенням професійного рівня митників, обмеженими можливостями для навчання без відриву від служби та нестачею часу для саморозвитку, навчання впродовж життя. Професійний розвиток та мотивування людського капіталу митних органів вирішують ряд важливих завдань, вони сприяють створенню міцної та відповідальної організаційної культури, що сприяє підвищенню мотивації персоналу та залученню талановитих спеціалістів. Для досягнення цих цілей в статті досліджуються різні аспекти професійного розвитку та мотивації персоналу митної служби. Зокрема, розглядаються програми навчання, які допомагають працівникам отримувати необхідні знання та навички для виконання своїх обов'язків. Визначено, що професійний розвиток та мотивація персоналу митної служби є ключовими чинниками, що впливають на їхню ефективність та конкурентоспроможність, важливо приділяти належну увагу цим аспектам у стратегіях управління митними службами.

Ключові слова: управління, професійний розвиток, людський капітал, митна служба, підвищення кваліфікації.

BOIKIVSKA Galyna, LUCHKO Dmytro, RIPKA Roman

Lviv Polytechnic National University

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN CUSTOMS SERVICE

The article examines various aspects of the development of the human capital of the Ukrainian customs service based on the analysis of scholarly views and current legislation. Specifically, it discusses training programs, leadership development, the creation of incentive and reward systems, as well as the importance of human capital development for the effectiveness and competitiveness of customs services. The article addresses issues related to the formal enhancement of customs officers' professional skills, limited opportunities for training without interrupting service, and the lack of time for self-improvement and lifelong learning. Professional development and motivation of the human capital of customs authorities address several important tasks. Firstly, they contribute to enhancing the efficiency of customs control by providing employees with relevant knowledge and skills. Secondly, these measures help reduce the risks of violations and increase compliance with international standards. Additionally, they foster the creation of a strong and responsible organizational culture, promoting increased staff motivation and attracting talented specialists. To achieve these goals, the article discusses various aspects of professional development and motivation of customs personnel. Specifically, it examines training programs that help employees acquire the necessary knowledge and skills to perform their duties. It also emphasizes the importance of developing leadership qualities among customs service managers and creating incentive and reward systems to motivate staff. In conclusion, professional development and motivation of customs personnel are key factors influencing their effectiveness and competitiveness. Therefore, it is important to pay proper attention to these aspects in customs service management strategies. Key words: management, human development, human capital, investments, professional development.

Keywords: management, professional development, human capital, customs service, qualification enhancement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Митна сфера постійно еволюціонує через зміни в міжнародних торговельних угодах, технологіях та правових нормах. Професійний розвиток дозволяє працівникам митної служби утримуватися в курсі цих змін та ефективно пристосовуватися до них, допомагає краще розуміти потенційні загрози і ефективніше протидіяти їм, дієва та компетентна митна служба забезпечує довіру громадськості до державної системи та міжнародних торговельних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З останніх досліджень та публікацій видно, що актуальність професійного розвитку посадових осіб митних органів в Україні залишається в центрі уваги. Дослідники, такі як Коржинська Т., Дорофєєва Л., Ганас Л., Дорош О., Білець Л., Колобиліна О., Музичук О., Невядовський В., Завальний М., проводять дослідження, спрямовані на вивчення вимог сучасності до професійної діяльності митників, стандартів підготовки та мотивації працівників митних органів, а також на аналізування рівнів кадрового забезпечення.

Ці дослідження виявляють ключові аспекти, такі як потреби у спеціалізованій підготовці та стандарти професійного розвитку, важливість мотивації для працівників митної служби. Такі дослідження можуть бути корисними для формулювання політик та стратегій управління людським капіталом митної служби, сприяючи підвищенню рівня їх професійного розвитку.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Дослідження процесів професійного розвитку та мотивування людського капіталу митної служби допоможе підвищити рівень ефективності та конкурентоспроможності цих органів шляхом забезпечення працівників актуальними знаннями і навичками, що сприятиме покращенню якості митного контролю, зменшенню ризиків порушень та підвищенню рівня відповідності міжнародним стандартам. Крім того, професійний розвиток та мотивація персоналу допоможуть залучити талановитих спеціалістів, створити міцну й відповідальну організаційну культуру.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета цієї статті полягає в розгляді питань підвищення кваліфікації працівників митних органів та розвитку їхнього професійного потенціалу. Вона охоплює такі аспекти, як програми навчання, розвиток лідерських якостей, створення системи стимулів та премій, а також важливість розвитку людського капіталу для підвищення ефективності та конкурентоспроможності митних служб.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Митна служба, як ключовий орган контролю та регулювання міжнародної торгівлі, знаходиться в центрі глобальних економічних і соціальних змін. У швидкозмінному світі стратегічний розвиток та вдосконалення роботи митної служби неможливі без відповідно підготовленого й мотивованого персоналу. Однак, саме розвиток людського капіталу стає ключем до досягнення успіху в цій сфері. Ефективна підготовка та розвиток персоналу дозволяють митній службі ефективно впроваджувати нові технології та підходи для забезпечення безпеки та ефективності управління потоками товарів і людей. Розвинутий людський капітал допомагає митній службі бути більш гнучкою та адаптивною до змін у законодавстві, торгових відносинах та технологічних інноваціях. Однак, процес розвитку людського капіталу може мати свої виклики, такі як високі витрати на навчання і підвищення кваліфікації персоналу, нестабільність кадрового складу внаслідок втрати досвідчених кадрів.

Однією з головних складових успішної трансформації є наявність у працівників не лише базових, а й професійних цифрових навичок. У цифрову епоху, де технології змінюються зі швидкістю світла, митна служба повинна бути готова впроваджувати нові цифрові інструменти та технології, щоб залишатися конкурентоспроможною. Розвиток цих навичок через навчання та підвищення кваліфікації стає критично важливим завданням для забезпечення успіху в цифровому середовищі. Працівники митної служби повинні бути здатними ефективно використовувати цифрові інструменти для обробки інформації, аналізу даних, виявлення ризиків та впровадження стратегій забезпечення безпеки. Ті, хто має високий рівень цифрової грамотності, здатні швидко адаптуватися до змін у технологіях та ефективно працювати в цифровому середовищі.

Навчання та підвищення кваліфікації для працівників митної служби є важливими, оскільки професійна діяльність у даній сфері постійно змінюється через нові правила, технології та методи. Регулярні курси, тренінги та семінари дозволяють працівникам оновлювати свої знання та навички, щоб вони могли ефективно працювати відповідно до останніх вимог. Це допомагає забезпечити безпеку та ефективність управління митними процедурами. Крім того, постійне навчання сприяє підвищенню професійного рівня працівників та підтримує їхню мотивацію. Оновлення знань дозволяє більш ефективно впроваджувати інновації та вдосконалення в робочі процеси митних органів. Однак, недоліками можуть бути високі витрати часу та ресурсів на організацію таких заходів, а також необхідність постійного оновлення навчальних програм у відповідності до змін у законодавстві та практиці.

Підвищення кваліфікації працівників митних органів включає навчання, під час якого розвиваються і вдосконалюються вміння, знання й навички, необхідні для ефективного виконання професійних завдань. Цей процес здійснюється в рамках Плану підвищення кваліфікації особового складу та навчання кадрового резерву Держмитслужби України, який щороку затверджується наказом. Основними формами підвищення кваліфікації працівників митної служби України є навчання за професійними програмами, включаючи тих, хто прийнятий на державну службу у митні органи вперше; участь особового складу (включаючи кадровий резерв) у тематичних постійно діючих і короткострокових семінарах; стажування, в тому числі за кордоном; систематичне самостійне навчання (самоосвіта); професійне навчання особового складу без відриву від роботи [7, 13].

Законодавство про державну службу гарантує створення для таких службовців відповідних умов для підвищення рівня професійної компетентності шляхом професійного навчання, яке проводиться постійно через систему підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації [4, 9, 10, 12, 13, 14].

Як зазначено у досліджуваних джерелах [13, 14] – «... З метою організації своєї діяльності Держмитслужба організовує роботу з підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації посадових осіб і працівників Держмитслужби; а також бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері державної митної справи. Механізмом реалізації вказаних завдань є система професійного навчання посадових осіб Держмитслужби, яка включає освітньо-професійні програми, загальні та спеціальні (сертифікатні) програми підвищення кваліфікації, загальні та спеціальні короткострокові програми підвищення кваліфікації [13, 14]».

Для підвищення кваліфікації посадових осіб Держмитслужби та її територіальних органів за спеціальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2024 році було запропоновано певний перелік курсів та програм [14]. Після проходження запропонованих курсів працівники набудуть широкого спектру навичок та компетентностей: отримають глибоке розуміння митно-тарифного регулювання, країни походження товарів, класифікації товарів згідно з УКТЗЕД та інших важливих аспектів митної справи; зможуть ефективно застосовувати інструменти та методи контролю за переміщенням товарів, митний контроль товарів і транспортних засобів, а також запобігання контрабанді та боротьбу з порушеннями митних правил; ознайомляться з принципами управління ризиками, засобами застосування технічних та спеціальних засобів при митному контролі, а також з психологічними аспектами професійної діяльності; розвинути навички управління персоналом, лідерства, вивчення іноземної мови та інших, які є важливими для успішної роботи в митній службі. Також, працівники митної служби мають можливість підвищувати кваліфікацію на онлайн-платформах [2, 11, 15], які пропонують широкий спектр курсів для набуття нових навичок та вдосконалення компетентностей.

Кваліфікація працівників митної служби є одним із ключових аспектів їхньої професійної етики. Такий працівник, який не лише має глибокі знання митного законодавства, але й володіє практичними навичками його застосування, може гарантувати ефективне проведення митних процедур. Однак, наразі існує певний формалізм у підвищенні професійного рівня, а також обмежені можливості для навчання без відриву від служби та недостатній час для здобуття нових рівнів освіти, перекваліфікації, навчання впродовж життя на різноманітних курсах та семінарах [3].

За останні роки цифрові технології значно змінили методи, за якими працюють митні органи. Введення цифрових систем контролю, електронного оформлення документів та використання штучного інтелекту для аналізу ризиків стало невід'ємною частиною митної справи, а працівники, відповідно, потребують вдосконалення цифрових навичок. Проходження курсів, самонавчання допоможе працівникам митної служби освоїти сучасні інструменти та технології, які є ключовими для ефективного функціонування в цифровому середовищі, а саме: навички управління інформаційними системами, аналізу даних та використання спеціальних програм допоможуть працівникам ефективно виконувати свої обов'язки в умовах цифрової трансформації. Крім того, у зв'язку з розвитком електронної комерції та зростанням обсягів міжнародної торгівлі, митні служби стикаються з новими викликами та загрозами. Такі курси допоможуть працівникам митниць збільшити ефективність своєї роботи та забезпечити відповідність міжнародним стандартам та вимогам.

З метою підвищення мотивації митників до зростання та досягнення високих результатів ефективним є запровадження системи винагороди за досягнення у навчанні та підвищенні кваліфікації. Важливо відзначити, що створення системи заохочень і винагород може допомогти мотивувати співробітників і підтримати їх інтерес до професійного розвитку. [1]. В умовах війни діяльність працівників митної служби набуває надзвичайного значення і високої престижності. Зазвичай, працівників митниць мотивують через матеріальні заохочення, такі як премії, доплати та надбавки, які стають особливо важливими в умовах невеликої базової заробітної плати. Однак, в сьогоденні, де від їх діяльності залежить безпека країни та боротьба зі злочинністю, контрабандою, ці додаткові винагороди набувають ще більшого значення. Працівники митної служби, можуть отримувати надбавки за особливі умови служби, які можуть бути пов'язані зі збільшеним ризиком та напруженістю робочого процесу. Ці надбавки можуть бути також залежні від робочого стажу, відображаючи високий рівень досвіду та професійних навичок, необхідних у таких складних умовах. Наприклад, при стажі понад 5 років розмір надбавки з урахуванням надбавок за спеціальні звання становитиме до 30% посадового окладу, а при стажі понад 20 років — до 90%. Також надбавка нараховується відповідно до стажу держслужбовця, наприклад, 10% за стаж понад 3 роки, 40% за стаж понад 25 років. У додаток до цього, працівники можуть отримувати надбавку за знання та використання у роботі іноземних мов. Розмір цієї надбавки може варіюватися від 10% за одну західноєвропейську мову до 35% за дві та більше мов, включаючи принаймні одну східноєвропейську мову. Такі надбавки відображають значення багатомовності та комунікативних навичок у міжнародному контексті, особливо в умовах війни, коли важлива ефективна співпраця з іншими країнами та організаціями [4].

Варто відзначити, що надбавки виплачують працівникам митної служби у разі, якщо: робота має роз'їзний характер; робота відбувається в нічний час, доплата розміром 35 % посадового окладу за фактично відпрацьований час; працівники мають науковий ступінь кандидата або доктора наук із відповідної спеціальності, доплата розміром 5 % та 10 % відсотків посадового окладу; працівники мають почесне звання "заслужений" – доплата розміром 5 % посадового окладу [12].

Згідно з [4], до працівників митних органів застосовують такі заохочення: усна подяка; цінний/іменний подарунок; почесна грамота; занесення прізвища до Книги пошани Державної митної служби або відповідного митного органу; зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення; нагородження відомчими відзнаками.

Отже, встановлення системи стимулів та премій за досягнення у навчанні та професійному розвитку є важливим інструментом мотивації працівників митної служби. Матеріальні та нематеріальні заохочення сприяють саморозвитку та досягненню високих результатів у їхній роботі, що сприяє підвищенню ефективності виконуваних робіт та забезпечує виконання професійних завдань на належному рівні.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З погляду даного дослідження можна зробити декілька ключових висновків. Розвиток людського капіталу в митній службі є ключовим фактором забезпечення її ефективності та конкурентоспроможності в трансформаційних умовах. Шлях до успіху кожного працівника полягає в постійному навчанні, стимулюванні професійного зростання та створенні культури, що сприяє інноваціям та розвитку. Розвиток людського капіталу не лише підвищує ефективність роботи митної служби, а й сприяє створенню стабільного та прогресивного митного середовища в цілому. Узагальнюючи сучасне розуміння людського капіталу, можна стверджувати, що це не просто акумуляція знань та навичок, а форма організації, функціонування і розвитку продуктивних сил людини. Вона вплетена у систему соціально-інноваційної ринкової економіки як ключовий фактор економічного зростання та динамічного каталізатора суспільного відтворення. Людський капітал є єдиним ресурсом, здатним до постійного оновлення та вдосконалення.

Література

1. Ганас, Л. М., Дорош, О. І., & Білець, Л. В. (2020). Особливості мотивування працівників митних органів. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку, 2(1), 13-20.
2. Дія. Цифрова освіта/ URL : <https://osvita.diiia.gov.ua/>
3. Дорофєєва Л. Професійна підготовка посадових осіб митних органів: стандарти, сучасний стан та перспективи. Монографія. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-278-4-12>.
4. Закон України від 06.09.2005 року № 2805-IV “Про Дисциплінарний статут митної служби України”
5. Колобиліна О. (2023). Рівні кадрового забезпечення державної митної служби України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 28(1), 217–225. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.19>.
6. Колобиліна, О. О. Поняття кадрового забезпечення Державної митної служби України. *Право.ua*. 2023. № 4, ч. 2. С. 182-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.4-2.29>.
7. Коржинська Т. Професійна діяльність митників: вимоги сучасності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : «Педагогіка»*. 2016. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_3_10
8. Музичук О.М., Невядовський В.О., Завальний М.В. 2023. Сутність та особливості кадрового забезпечення державної митної служби України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 3 (Вер 2023), 69-76. DOI:<https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2023.3.09>.
9. Наказ Міністерства фінансів України від 23.02.2022 № 90 "Про затвердження Порядку проведення стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби, в апараті Державної митної служби України та її територіальних органах
10. Наказ Міністерства фінансів України від 27.09.2022 №302 "Про затвердження Положення про відомчі заохочувальні відзнаки Державної митної служби України"
11. Портал управління знаннями. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/>
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. № 676-2012-п “Деякі питання оплати праці працівників митної служби”.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 106 "Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад".
14. Робота з персоналом. Державна Митна Служба. Офіційний сайт. URL :<https://customs.gov.ua/en/robota-z-personalom>
15. Prometheus. URL : <https://prometheus.org.ua/>

References

1. Hanas, L. M., Dorosh, O. I., & Bilets, L. V. (2020). Features of motivating customs officers. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Development*, 2(1), 13-20.
2. Diiia. Digital Education. Retrieved from <https://osvita.diiia.gov.ua/>

3. Dorofeeva, L. (2023). Professional training of customs officials: standards, current state, and prospects. [Monograph]. Retrieved from <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-278-4-12>.
4. Law of Ukraine dated September 6, 2005 No. 2805-IV "On the Disciplinary Statute of the State Customs Service of Ukraine".
5. Kolobylina, O. (2023). Levels of personnel provision of the State Customs Service of Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 28(1), 217–225. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.19>.
6. Kolobylina, O. O. (2023). The concept of personnel provision of the State Customs Service of Ukraine. *Pravo.ua*, 2023(4), Part 2, 182-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.4-2.29>.
7. Korzhinska, T. (2016). Professional activity of customs officers: modern requirements. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_3_10
8. Muzichuk, O. M., Nevyadovsky, V. O., & Zavalny, M. V. (2023). Essence and features of personnel provision of the State Customs Service of Ukraine. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 3, 69-76. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2023.3.09>.
9. Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 23, 2022 No. 90 "On Approval of the Procedure for Internships of Citizens Who Are Not Civil Servants in the Apparatus of the State Customs Service of Ukraine and Its Territorial Bodies".
10. Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated September 27, 2022 No. 302 "On Approval of the Regulation on Departmental Incentive Badges of the State Customs Service of Ukraine".
11. Knowledge Management Portal. Retrieved from <https://pdp.nacs.gov.ua/>
12. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 18, 2012 No. 676-2012-p "On Some Issues of Remuneration of Customs Officers".
13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 6, 2019 No. 106 "On Approval of the Regulation on the System of Professional Training of State Civil Servants, Heads of Local State Administrations, Their First Deputies and Deputies, Officials of Local Self-Government and Deputies of Local Councils".
14. Personnel Work. State Customs Service. Official Website. Retrieved from <https://customs.gov.ua/en/robo-ta-z-personalom>
15. Prometheus. Retrieved from <https://prometheus.org.ua/>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-5>

УДК 338.43:330.34

БАРНА Марта

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5248-9774>martabarna@lute.lviv.ua

ІВАНЮК Юрій

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3582-6772>ivaniuk.yrij@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

Дослідження спрямоване на моделювання розвитку ринку сільськогосподарської продукції України, використовуючи виробничу функцію Кобба-Дугласа. Цей математичний інструмент дозволив проаналізувати взаємодію між працею (кількістю зайнятих працівників) та капіталом (вартістю основних засобів) у виробничому процесі, розглядаючи обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції як результат цієї взаємодії. Інформаційною базою моделювання послужили статистичні дані за період 2013-2022 рр., які оприлюднені Державною службою статистики України по розділу 01 «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг» секції А Класифікатора видів економічної діяльності КВЕД-2010. Визначено, що при збільшенні капітальних і трудових ресурсів у λ разів обсяг реалізації сільськогосподарської продукції збільшиться у $\lambda 0,195$ разів, що характерно для української економіки, що розвивається. При тому тип економічного зростання переважає інтенсивний і має місце працеінтенсивне економічне зростання ринку сільськогосподарської продукції України. Аналіз факторів, що впливають на ефективність виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні, вказав на недостатню заміну між працею та капіталом. Значення еластичностей засвідчило те, що у побудованій виробничій функції Кобба-Дугласа капітал має більший вплив на виробництво порівняно з працею. При цьому зміна капіталу супроводжується більш суттєвим впливом на виробництво, ніж зміна кількості праці. Розрахунок коефіцієнтів еластичності показав, що позитивне значення еластичності за капіталом вказує на прямий зв'язок між капіталом та виробництвом, а від'ємне значення еластичності за працею вказує на обернений зв'язок між кількістю праці та виробництвом. Визначено на основі побудови рівняння сімейства ізоклін, що для досягнення однакового обсягу реалізації сільськогосподарської продукції необхідно використовувати конкретне відношення між капіталом та працею, яке визначається коефіцієнтом 0,747. Розуміння впливу кількості праці та капіталу на виробництво дозволяє сільськогосподарським підприємствам оптимізувати використання ресурсів та прогнозувати ринкові тенденції. Підприємства можуть планувати оптимальні комбінації праці та капіталу для досягнення максимальної продуктивності.

Ключові слова: виробнича функція Кобба-Дугласа, вартість основних засобів, кількість зайнятих працівників, обсяг реалізованої продукції, сільськогосподарська продукція, капітал, праця, еластичність, фондовіддача, продуктивність праці.

BARNA Marta, IVANIUK Yuriy

Lviv University of Trade and Economics

MODELING THE AGRICULTURAL PRODUCTS MARKET DEVELOPMENT OF UKRAINE

The research is aimed at modeling the development of the market of agricultural products of Ukraine, using the Cobb-Douglas production function. This mathematical tool made it possible to analyze the interaction between labor (the number of employed workers) and capital (the cost of fixed assets) in the production process, considering the volume of agricultural products sold as a result of this interaction. The statistical data for the period 2013-2022, which were published by the State Statistics Service of Ukraine under section 01 "Agriculture, hunting and the provision of related services" of section A of the Classifier of types of economic activity KVED-2010, served as the information base for the modeling. It was determined that with an increase in capital and labor resources by λ times, the volume of sales of agricultural products will increase by $\lambda 0.195$ times, which is characteristic of the developing Ukrainian economy. At the same time, the type of economic growth is dominated by intensive and labor-intensive economic growth of the market of agricultural products of Ukraine. The analysis of factors affecting the efficiency of production and sale of agricultural products in Ukraine indicated insufficient substitution between labor and capital. The value of the elasticities proved that in the constructed Cobb-Douglas production function, capital has a greater influence on production compared to labor. At the same time, a change in capital is accompanied by a more significant impact on production than a change in the amount of labor. The calculation of elasticity coefficients showed that a positive value of elasticity for capital indicates a direct relationship between capital and production, and a negative value of elasticity for labor indicates an inverse relationship between the amount of labor and production. Based on the construction of the equation of the isocline family, it was determined that in order to achieve the same volume of agricultural products, it is necessary to use a specific ratio between capital and labor, which is determined by the coefficient of 0.747. Understanding the impact of labor and capital on production allows agricultural enterprises to optimize the use of resources and predict market trends. Businesses can plan optimal combinations of labor and capital to achieve maximum productivity.

Keywords: Cobb-Douglas production function, fixed assets, employed workers, sales, agricultural products, capital, labor, elasticity, capital return, labor productivity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство є основою економіки багатьох країн, включаючи Україну. Дослідження щодо розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні є надзвичайно актуальним і важливим за кількома ключовими причинами. Це включає економічний аспект, де сільське господарство становить значну частку економіки, а також соціальний аспект, де виробництво продуктів харчування та зайнятість населення мають велике значення. Екологічний аспект та впровадження інновацій також роблять це дослідження критично важливим. Крім того, на міжнародному рівні це допомагає Україні підвищити свою конкурентоспроможність та експортний потенціал. Розвиток сільськогосподарського ринку визначає ефективність використання земельних ресурсів, забезпечує продовольчу безпеку та впливає на економічне зростання країни. Рішення, пов'язані з розвитком ринку сільськогосподарської продукції, вимагають комплексного підходу та обґрунтованих стратегій. Моделювання дозволяє прогнозувати розвиток ринку, ідентифікувати ключові проблеми та пропонувати оптимальні рішення для забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського сектору. Враховуючи економічне, соціальне та екологічне значення сільськогосподарського сектору, проведення такого дослідження стає необхідною передумовою для прийняття обґрунтованих рішень, спрямованих на покращення ринкової конкурентоспроможності та стійкого розвитку аграрної галузі в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні охоплюють широкий спектр напрямів і аспектів, зокрема: формування пропозиції щодо удосконалення законодавчої бази функціонування біржового ринку сільськогосподарської продукції (А. Бондарчук [1]); визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства з урахуванням створення державних продовольчих запасів (В. Галкін [2]); аналіз основних тенденцій в формуванні цін на продукцію сільського господарства (А. Галіцька, Л. Степасюк [3]); визначення впливу функціонування сільськогосподарських підприємств на економічну, соціальну і екологічну стійкість регіонів як ключових складових агрегованих показників їх сталого розвитку (М. Полєнкова [4]); вивчення особливостей розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві (Г. Трутенко [5]) та ін. Дослідники І. Магійович та Р. Магійович [6] наголошують, що через існуючий високий попит на продукцію сільського господарства на світовому ринку Україна має вагомий шанс посісти важливе місце серед світових лідерів – експортерів аграрної продукції. Проте, на їхню думку, ситуація, яка склалася в аграрному секторі економіки України, свідчить про низький рівень ефективності функціонування суб'єктів господарювання. Численні наукові дослідження підтверджують стратегічність сільськогосподарської галузі для економіки України та обґрунтовують необхідність державної підтримки у сільськогосподарську галузь (О. Бочко, У. Росола [7]).

Моделювання розвитку сільського господарства відіграє важливу роль у розумінні та оптимізації різних аспектів сільськогосподарської діяльності. Ця практика використовується науковцями для прогнозування, оптимізації рішень та вирішення різноманітних завдань у галузі сільського господарства. Т. Кінева [8] обґрунтували значення моделювання бізнес-процесів у сільському господарстві як елемента побудови дієвої системи управління. О. Пристемський та Є. Подаков у своїй праці [9] обґрунтували та розробили модель посилення фінансової безпеки розвитку сільського господарства з урахуванням відповідних аспектів розвитку сільського господарства в сучасних умовах та відповідно до загальних світових тенденцій. Т. Собченко та А. Шульга [10] провели кореляційно-регресійний аналіз статистичних даних для визначення математичної моделі, форми, сили та тісноти кореляційного зв'язку між факторами впливу на валове виробництво продукції в сільському господарстві.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Подальшого дослідження потребують питання оцінювання ефективності реалізації сільськогосподарської продукції України на основі аналізу та моделювання чинників, що впливають на продуктивність суб'єктів сільського господарства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в проведенні аналізу та моделюванні розвитку ринку сільськогосподарської продукції України з використанням виробничої функції Кобба-Дугласа.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для моделювання розвитку ринку сільськогосподарської продукції України застосуємо виробничу функцію Кобба-Дугласа як інструмент для аналізу та прогнозу виробництва. Виробнича функція Кобба-Дугласа є математичним виразом, який відображає зв'язок між зміною обсягів двох задіяних у процесі виробництва типів ресурсів та результатами цієї взаємодії.

Функцію Кобба-Дугласа у загальному вигляді можна записати як [11]:

$$Q_t = f(K_t, L_t) = AK_t^\alpha L_t^\beta, \quad (1)$$

де A – коефіцієнт, що характеризує ефективність виробництва, α і β – коефіцієнти еластичності виробництва, відповідно, по капіталу K і праці L , що згідно з неокласичною теорією відображають роль кожного чинника виробництва у прирості кінцевого продукту (чи частку доходу відповідного фактора в одиниці сукупного доходу).

Застосування функції Кобба-Дугласа для сільськогосподарського сектору дозволяє аналізувати вплив різних чинників (таких як кількість праці та капіталу) на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції. Це може бути корисним для оптимізації виробництва, прогнозування ринкових тенденцій, а також для розробки стратегій розвитку, які максимізують виробництво та прибутковість.

У якості капіталу приймемо вартість основних засобів, у якості праці – кількість зайнятих працівників, а результатом взаємодії вищезазначених ресурсів будемо вважати обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції. Для моделювання скористаємося статистичними даними, які подаються Державною службою статистики України щодо розділу 01 «Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг» секції А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» згідно Класифікатора видів економічної діяльності КВЕД-2010. Розділ 01 включає два основні види діяльності, а саме: одержування продукції рослинництва та одержування продукції тваринництва. Цей розділ включає вирощування сільськогосподарських культур як на відкритому ґрунті, так і в оранжереях і теплицях. Цей розділ також включає надання допоміжних послуг у сільському господарстві, мисливство, відловлювання тварин і пов'язані з ними види діяльності [12].

Вихідні дані для моделювання розвитку ринку сільськогосподарської продукції України на основі виробничої функції Кобба-Дугласа подамо у табл. 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для моделювання розвитку ринку сільськогосподарської продукції України

Роки	Обсяг реалізованої продукції, Q_t , тис. грн.	Вартість основних засобів, K_t , тис. грн.	Кількість зайнятих працівників, L_t , осіб
2013	158160158,8	81768524,3	645224
2014	210152728,8	85534407,0	654722
2015	357384184,2	103733800,2	563859
2016	397280530,9	143380822,1	577807
2017	447459264,5	180797177,7	556527
2018	516249132,0	228286034,5	549254
2019	550149298,7	285596094,5	537188
2020	601972471,1	306631480,4	509959
2021	910302205,0	338687209,1	511098
2022	652998772,8	332318681,3	433367

Джерело: сформовано на основі [13; 14; 15]

На основі даних табл. 1, скориставшись програмним забезпеченням MS Excel, побудовано рівняння виробничої функції Кобба-Дугласа:

$$Q_t = 368329 K^{0,772} L^{-0,577}.$$

Коефіцієнтом еластичності продукту по i -фактору називається відносна зміна продукту, виражена у відсотках, при відносному збільшенні i -фактора на 1%. Еластичність по i -фактору дорівнює відношенню граничного продукту до середнього продукту за цим фактором. Знайдемо еластичність обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції за факторами капіталу та праці:

– еластичність виробничої функції за капіталом дорівнює $\epsilon_K = \alpha = 0,772$. Позитивне значення вказує на прямий зв'язок.

– еластичність виробничої функції за працею дорівнює $\epsilon_L = \beta = -0,577$. Від'ємне значення вказує на обернений зв'язок.

У практиці використання виробничих функцій перевірка суми коефіцієнтів α і β на рівність одиниці має велике значення, бо визначає тип економічного зростання [11]:

1) $\alpha + \beta > 1$ (виробнича функція із зростаючою віддачею від масштабу) відповідає інтенсивному економічному зростанню, причому у випадку $\alpha > \beta$ має місце працеінтенсивне економічне зростання; при $\alpha < \beta$ фондоінтенсивне економічне зростання;

2) $\alpha + \beta < 1$ (виробнича функція із спадною віддачею від масштабу) означає, що випуск продукції зростає повільніше, ніж зростання факторів K і L , тобто економічне зростання відсутнє (або поза розглядом залишились інші важливі фактори);

3) $\alpha + \beta = 1$ має місце екстенсивний тип економічного зростання (виробнича функція із постійною віддачею від масштабу).

Для нашого випадку ступінь однорідності виробничої функції $\gamma = 0,772 + (-0,577) = 0,195 > 1$. Це означає, що при збільшенні капітальних і трудових ресурсів у λ разів обсяг реалізації сільськогосподарської продукції збільшиться у $\lambda^{0,195}$ разів, що характерно для економіки, що розвивається. При тому тип економічного зростання переважає інтенсивний і має місце працеінтенсивне економічне зростання ринку сільськогосподарської продукції України.

Величина технічного прогресу та загальної ефективності виробництва становить $A = 368329,4$. Велике значення вказує на високий рівень технологічного розвитку.

Функція вказує на недостатню заміну між працею та капіталом (наприклад, якщо кількість праці зменшується, то кількість капіталу має велике значення для збереження сільськогосподарського виробництва).

Побудуємо функції середньої та граничної фондovіддачі та продуктивності праці.

Середня фондovіддача AQ_K показує відношення обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції до вартості основних засобів:

$$AQ_K = \frac{Q(K, L)}{K} \quad (2)$$

$$AQ_K = \frac{368329,4K^{0,772}L^{-0,577}}{K} = 368329,4K^{-0,228}L^{-0,577}.$$

Середня продуктивність праці AQ_L показує відношення обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції до кількості зайнятих працівників:

$$AQ_L = \frac{Q(K, L)}{L} \quad (3)$$

$$AQ_L = \frac{368329,4K^{0,772}L^{-0,577}}{L} = 368329,4K^{0,772}L^{-1,577}.$$

Гранична фондovіддача знаходиться як похідна обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції Q за величиною витраченого капіталу K :

$$MQ_K = \frac{dQ(K, L)}{dK} \quad (4)$$

$$MQ_K = \frac{368329,4K^{0,772}L^{-0,577}}{dK} = 368328,628K^{-0,228}L^{-0,577}.$$

Граничну продуктивність праці, або граничний продукт праці, MQ_L визначимо як часткову похідну продукту Q за величиною витраченої праці L :

$$MQ_L = \frac{dQ(K, L)}{dL} \quad (5)$$

$$MQ_L = \frac{368329,4K^{0,772}L^{-0,577}}{dL} = 368329,977K^{0,772}L^{-1,577}.$$

Середнім продуктом масштабу виробництва називається відношення продукту, отримане зі збільшенням факторів виробництва в λ разів, до коефіцієнта масштабування λ :

$$AQ_\lambda = \frac{Q(\lambda K, \lambda L)}{\lambda} = \lambda^{\gamma-1} Q(K, L) \quad (6)$$

$$AQ_\lambda = \lambda^{-0,805} 368329,4K^{0,772}L^{-0,577}.$$

Граничний продукт масштабу виробництва визначається як приріст продукції за зміни масштабу виробництва на одиницю:

$$MQ_\lambda = \frac{\partial Q(\lambda K, \lambda L)}{\partial \lambda} = \gamma \lambda^{\gamma-1} Q(K, L) \quad (7)$$

$$MQ_{\lambda} = -0,805 \lambda^{-0,805} 368329,4K^{0,772}L^{-0,577}$$

Коефіцієнтом еластичності масштабу виробництва називається відношення граничного продукту масштабу до середнього продукту масштабу:

$$\varepsilon = \frac{MQ_{\lambda}}{AQ_{\lambda}} = \gamma = 0,195.$$

Коефіцієнт еластичності масштабу виробництва завжди дорівнює ступені однорідності виробничої функції.

Граничну норму заміщення i -фактору виробництва j -фактором M_{ij} визначимо співвідношенням:

$$M_{ij} = -\frac{MQ_{xi}}{MQ_{xj}} = \frac{\varepsilon_{xi} x_j}{\varepsilon_{xj} x_i}. \quad (8)$$

Для нашої моделі:

$$M_{LK} = \frac{\beta K}{\alpha L} = \frac{-0,577 K}{0,772 L} = -0,747 \frac{K}{L}.$$

Термін «ізоклін» використовується в економічній теорії для позначення ліній або кривих, які з'єднують точки на графіку, де функціональна залежність між двома змінними залишається постійною. У контексті виробничої функції Кобба-Дугласа, ізокліни відображають комбінації капіталу та праці, які дають однаковий рівень виробництва або обсягу продукції. У випадку моделі Кобба-Дугласа, ізокліни мають вигляд ліній або кривих, і їхній нахил визначається еластичностями виробництва за працею (α) та капіталом (β). Чим крутіше нахил ізоклін, тим менше зміни відбуваються в обсязі виробництва від зміни кількості праці чи капіталу. Використання ізоклін допомагає аналізувати виробничі можливості та визначити оптимальні комбінації ресурсів для досягнення конкретних рівнів виробництва в рамках заданої технологічної функції.

Для наших даних отримуємо рівняння сімейства ізоклін: $K = -0,747M_{LK} \cdot L$.

Це рівняння вказує на обмеження у використанні капіталу та праці, де коефіцієнт $-0,747$ визначає відношення між кількістю праці та капіталу. Отримане рівняння сімейства ізоклін може вказувати на те, що для досягнення однакового обсягу виробництва необхідно використовувати конкретне відношення між капіталом та працею, яке визначається коефіцієнтом $0,747$. Важливо враховувати, що знак «мінус» перед коефіцієнтом вказує на обернену залежність між кількістю праці та капіталу при забезпеченні сталого рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Це може бути пов'язано з технічними або економічними умовами сільськогосподарського сегменту.

Загалом, аналіз ізоклін дозволяє визначити оптимальні комбінації факторів виробництва для досягнення певного рівня виробництва та може бути використаний для стратегічного планування в галузі сільського господарства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Побудова виробничої функції Кобба-Дугласа дозволила детально проаналізувати вплив капіталу та праці на реалізацію сільськогосподарської продукції України. Визначено, що при збільшенні капітальних і трудових ресурсів у λ разів обсяг реалізації сільськогосподарської продукції збільшиться у $\lambda^{0,195}$ разів, що характерно для української економіки, що розвивається. При тому тип економічного зростання переважає інтенсивний і має місце працеінтенсивне економічне зростання ринку сільськогосподарської продукції України. Оптимальна комбінація цих факторів є ключовим елементом для досягнення максимального обсягу виробництва. Аналіз факторів, що впливають на ефективність виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в Україні, вказав на недостатню заміну між працею та капіталом. Значення еластичностей засвідчило те, що у побудованій виробничій функції Кобба-Дугласа капітал має більший вплив на виробництво порівняно з працею. При цьому зміна капіталу супроводжується більш суттєвим впливом на виробництво, ніж зміна кількості праці. Розрахунок коефіцієнтів еластичності показав, що позитивне значення еластичності за капіталом вказує на прямий зв'язок між капіталом та виробництвом. Це означає, що збільшення кількості капіталу супроводжується пропорційним збільшенням виробництва. Від'ємне значення еластичності за працею вказує на обернений зв'язок між кількістю праці та виробництвом. Це означає, що збільшення кількості праці призводить до меншого відсоткового збільшення виробництва. Отримане рівняння сімейства ізоклін вказує на те, що для досягнення однакового обсягу реалізації сільськогосподарської продукції необхідно використовувати конкретне відношення між капіталом та працею, яке визначається коефіцієнтом $0,747$.

Усі ці висновки сприяють уточненню стратегічного планування та управління розвитком ринку сільськогосподарської продукції України. Розуміння впливу кількості праці та капіталу на виробництво дозволяє сільськогосподарським підприємствам оптимізувати використання ресурсів. Підприємства можуть планувати оптимальні комбінації праці та капіталу для досягнення максимальної продуктивності. Окрім

цього, дослідження дозволяє прогнозувати ринкові тенденції на основі змін у кількості праці та капіталу. Це може бути важливо для планування виробництва, вибору стратегій та адаптації до змін у попиті та умовах ринку.

У подальших перспективах розширення дослідження шляхом врахування технологічних інновацій у сільськогосподарському секторі, вивчення впливу новітніх технологій та цифрових рішень на ефективність виробництва та витрати ресурсів.

Література

1. Бондарчук А.М. Шляхи вдосконалення господарського законодавства у сфері регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. Вип. 47(2). С. 4-8. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-2.1>.
2. Галкін В.В. Методика визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. Modern economics. 2022. № 34. С. 28-35. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-04).
3. Галіцька А.С., Степасюк Л.М. Ціноутворення на продукцію сільського господарства в сучасних умовах. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2021. № 15. С. 21-26.
4. Поленкова М.В. Особливості впливу діяльності сільськогосподарських підприємств на сталий розвиток регіонів. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки. 2020. № 5. С. 45-55. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2020.5.5>.
5. Трутенко Г.О. Розвиток підприємницької діяльності в сільському господарстві України. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 103-112. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101103>.
6. Магійович І., Магійович Р. Розвиток сільського господарства України в контексті продовольчої безпеки світу. Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК. 2021. № 28. С. 107-113. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2021.28.107>.
7. Бочко О.Ю., Росола У.В. Вплив пандемії на розвиток сільського господарства в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. 2021. № 4(1). С. 21-25. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-4-7176>.
8. Кінева Т.С. Моделювання бізнес-процесів: сутність та перспективи використання в сільському господарстві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 247. С. 151-158.
9. Пристемський О.С., Подаков Є.С. Концептуальні засади моделювання рівня фінансової безпеки розвитку сільського господарства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 71-74.
10. Собченко (Кінева) Т.С., Шульга А.І. Використання кореляційно-регресійного аналізу для моделювання відтворюючих процесів в сільському господарстві. Молодий вчений. 2018. № 10(1). С. 394-398.
11. Шумська С. Виробнича функція в економічному аналізі: теорія та практика використання. Економіка і прогнозування. 2007. № 2. С. 138-153.
12. КВЕД-2010: Розділ 01. URL: https://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/01/KVED10_01.html.
13. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2022). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx.
14. Необоротні активи підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2013-2022). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/pok_bal_pidpr/no_pved_roz_13_20_ue.xlsx.
15. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2022). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/kzpsg_ek_2010_2021.xlsx.

References

1. Bondarchuk A.M. (2020). Shliakhy vdoskonalennia hospodarskoho zakonodavstva u sferi rehulivannia birzhovoi torhivli silskohospodarskoiu produktsiieiu [Ways of improving economic legislation in the sphere of regulation of exchange trade in agricultural products]. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, 47(2), 4-8. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-2.1>.
2. Halkin V.V. (2022). Metodyka vyznachennia rezultatyvnosti derzhavnoho rehulivannia vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva [Methodology for determining the effectiveness of state regulation of agricultural production]. Modern economics, 34, 28-35. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-04).
3. Halitska A.S., Stepasiuk L.M. (2021). Tsinoutvorennia na produktsiiu silskoho hospodarstva v suchasnykh umovakh [Pricing of agricultural products in modern conditions]. International scientific journal "Internauka", 15, 21-26.
4. Polenkova M.V. (2020). Osoblyvosti vplyvu diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv na stalyy rozvytok rehioniv [Peculiarities of the impact of the activities of agricultural enterprises on the sustainable development of regions]. Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series: Economic Sciences, 5, 45-55. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2020.5.5>.
5. Trutenko H.O. (2021). Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Development of entrepreneurial activity in agriculture of Ukraine]. Economy of agro-industrial complex, 1, 103-112. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101103>.

6. Mahiiiovych I., Mahiiiovych R. (2021). Rozvytok silskoho hospodarstva Ukrainy v konteksti prodovolchoi bezpeky svitu [Development of Ukrainian agriculture in the context of world food security]. Bulletin of the Lviv National Agrarian University. Economy of agro-industrial complex, 28, 107-113. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2021.28.107>.
7. Bochko O.Yu., Rosola U.V. (2021). Vplyv pandemii na rozvytok silskoho hospodarstva v Ukraini [The impact of the pandemic on the development of agriculture in Ukraine]. International scientific journal "Internauka". Series: Economic Sciences, 4(1), 21-25. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-4-7176>.
8. Kinieva T.S. (2016). Modeliuvannya biznes-protsesiv: sutnist ta perspektyvy vykorystannia v silskomu hospodarstvi [Modeling of business processes: essence and prospects of use in agriculture]. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business, 247, 151-158.
9. Prystemskyi O.S., Podakov Ye.S. (2019). Kontseptualni zasady modeliuvannya rivnia finansovoi bezpeky rozvytku silskoho hospodarstva [Conceptual principles of modeling the level of financial security of agricultural development]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy, 23(2), 71-74.
10. Sobchenko (Kinieva) T.S., Shulha A.I. (2018). Vykorystannia koreliatsiino-rehresiinoho analizu dlia modeliuvannya vidtvorivniuchykh protsesiv v silskomu hospodarstvi [The use of correlation-regression analysis for modeling reproductive processes in agriculture]. A young scientist, 10(1), 394-398.
11. Shumska S. (2007). Vyrobnycha funktsiia v ekonomichnomu analizi: teoriia ta praktyka vykorystannia [Production function in economic analysis: theory and practice of use]. Economics and forecasting, 2, 138-153.
12. KVED-2010: Section 01. Available at https://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/01/KVED10_01.html.
13. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Volume of sold products (goods, services) of economic entities by types of economic activity] (2010-2022). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx.
14. Neoborotni aktyvy pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva [Non-current assets of enterprises by types of economic activity with distribution into large, medium, small and micro enterprises] (2013-2022). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/pok_bal_pidpr/no_pved_roz_13_20_ue.xlsx.
15. Kil'kist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti [The number of employees employed by business entities by type of economic activity] (2010-2022). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/kzpsg_ek_2010_2021.xlsx.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-6>

УДК 312.23

НАПОРЧУК Денис

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0008-6627-7746>

e-mail: hurley2581@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

Стаття розглядає проблематику вимушеної міграції населення, систематизуючи різноманітні підходи до розуміння та пояснення понять, таких як вимушені мігранти, біженці та особи з тимчасовим захистом. Аналізуються ознаки та закономірності добровільної та примусової міграції населення, зокрема українців через війну та її вплив на демографічну ситуацію в Україні та країнах котрі приймають біженців, зокрема в Європейському Союзі. Звертається увага на позитивні та негативні аспекти міграції, включаючи її вплив на економіку, соціальну та культурну сфери. Наголошується на необхідності розроблення та реалізації стратегії повернення мігрантів до України як важливого чинника для відновлення економіки та забезпечення стабільності після воєнного конфлікту. Обговорюються можливі рішення та стратегії, спрямовані на подолання міграційно-демографічної кризи з урахуванням інтересів України з метою забезпечення її економічного відновлення та соціальної стабільності.

Ключові слова: вимушена міграція, тимчасовий захист, біженці, безпека, реінтеграція, війна.

NAPORCHUK Denys

Khmelnitskyi National University

STUDY OF THE IMPACT OF FORCED MIGRATION ON DEMOGRAPHICS, ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL SITUATION IN UKRAINE

The article analyzes the problem of enforced population relocation, a process of obtaining different answers to the issues of forced migrants, refugees, and persons with temporary protection. It examines the features and trends of voluntary and forced population migration, especially the case of Ukrainians who emigrated because of war and its effect on the demographic situation in Ukraine and the countries accepting refugees, especially in the European Union.

The European Union, on the other hand, has become one of the main migration destinations for Ukraine's citizens, including those who are seeking refugee status or temporary protection. There are many difficulties for the EU and Ukraine in the future because of this. For the EU this implies the need to create a good migration policy that would guarantee the inclusion of migrants into the society and the economy and at the same time would make sure the security and would avoid the conflicts. For Ukraine, it is essential to have a plan for the return of its citizens who had to leave the country due to the war, so that they can take part in the process of rebuilding the country and help in its development. The prime factor that needs to be looked at is the economic influence of migration. It can be good and bad for the economy of the sending and the receiving countries to be together.

On the other hand, migrants can fill the labor gap in areas where there are not enough locals to work and they can also bring new concepts, skills and technologies. At the same time, massive numbers of migrants can cause a fierce competition in the labor market and consequently lead to the decrease of wages and the worsening of the work conditions of the locals. Hence, the policies that will be created should be able to have the best for the economy and at the same time the economy will be stable. The other aspect to take into account is the designing of the ways for the migrants to return to their country of origin. This is a crucial matter for the country from which expulsion takes place, which may lose its skilled workforce and its considerable economic contribution, and for the migrant, who may find it hard to adjust to a new country. The return policies should accommodate the reversion of migrants to their homeland and the rehabilitation of them.

Keywords: forced migration, temporary protection, refugees, security, reintegration, war.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вимушена міграція через російсько-українську війну стала однією з найбільш актуальних проблем сучасної України, відображаючи складні демографічні та соціально-економічні виклики. Ця стаття присвячена аналізу наслідків такої міграції на демографічні процеси в Україні та її взаємозв'язок з важливими науковими та практичними завданнями, зокрема забезпеченням економічного відновлення та соціальної стабільності після війни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В контексті аналізу впливу російсько-української війни на демографічні процеси, викликані вимушеною міграцією населення, значна увага приділяється останнім дослідженням та публікаціям в цій сфері. Серед провідних вчених, які вивчають цю проблематику, можна виділити: Гладун О.М. [5], Малиновську О. [7], Ремовську О., Лібанова Е. [9] та інших. Вони розглядають вплив війни на демографічну ситуацію в Україні та розвиток вимушеної міграції через призму різних аспектів, включаючи економіку, соціальну стабільність та культурні перспективи. Важливим є дослідження довгострокових наслідків вимушеної міграції, зокрема її вплив на вікову структуру населення та народжуваність. Також потрібно детальніше розглянути питання інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади та їх вплив на

соціальну згуртованість. Крім того, варто звернути увагу на регіональні відмінності у впливі міграції на демографічні процеси в Україні.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, залишаються деякі не вирішені питання, що потребують подальшого аналізу та дослідження. Дослідження Гладуна О.М. [5] та Лібанова Е., Ремовської О. [9] дають уявлення про короткострокові наслідки міграції для цих показників, але потребується більше даних, щоб прогнозувати довгострокові тенденції. Дослідження Малиновської О. [7] описує психосоціальні наслідки війни та міграції для ВПО, але щодо їх інтеграції в нове середовище, адаптації до місцевих звичаїв та культури, а також можливих конфліктів та дискримінації потребується більше досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу вимушеної міграції на демографічний стан, економічний розвиток та соціальну ситуацію в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальний аналіз наукових досліджень у галузі міграції свідчить про тісний зв'язок цього поняття з концепцією "національної безпеки". Це особливо актуально через зацікавленість кожної держави у забезпеченні власної безпеки, збереженні національних інтересів, оскільки неконтрольовані міграційні процеси можуть суттєво змінити соціально-економічну динаміку країни та вплинути на усталене життя місцевого населення.

Протягом останніх 30 років населення України в міжнародно визнаних кордонах зменшилося на 8,4 мільйона осіб, що становить 16,2% загальної чисельності населення. Це є найвищим показником серед усіх країн світу за цей період. Згідно з прогнозом ООН, до кінця XXI століття українське населення складатиме 20,4 мільйона осіб [15]. Інший прогноз підтверджує, що за цей період населення України скоротиться ще суттєвіше – аж на 17,6 млн осіб, або на 60% [19].

Середній прогноз іншого дослідження показує очікувану чисельність населення на початок 2100 року на рівні 22,4 мільйонів осіб, однак наголошується, що залишення негативних тенденцій може призвести до значного зменшення населення до 13,2 мільйонів [5]. Варто зауважити, що ці прогнози базуються на даних про чисельність населення, його склад та демографічні характеристики до повномасштабної війни. Вплив вимушеної міграції на демографічний розвиток України та її регіонів варто розглядати як у кількісному, так і в структурному аспектах. Особливо важливою є тут кількісна характеристика, оскільки з моменту вторгнення близько третини населення України змінили своє місце проживання.

Так, наприклад, у перші два місяці через українсько-польський кордон перетнуло понад 3,5 мільйона біженців, із яких більше 95% склали громадяни України. Широкий масштаб прикордонного пересування між Україною та Польщею проілюстрований на графіку (див. рис. 1), що відтворює значний зріст мобільності протягом перших двох-трьох тижнів після виникнення конфлікту.

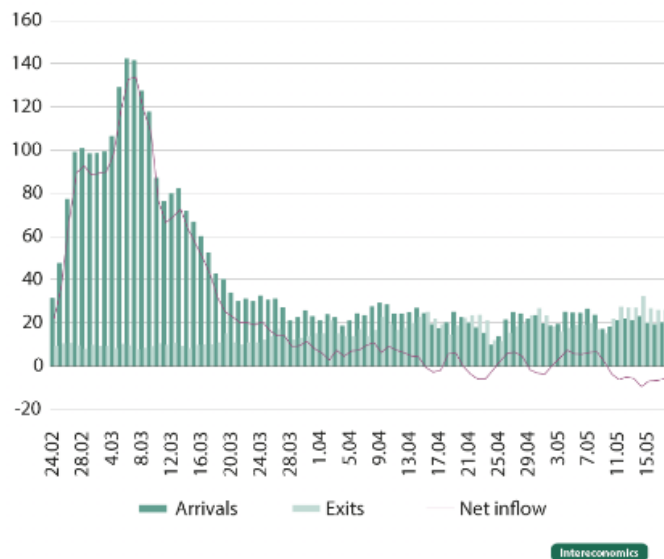

Рис. 1. Рух осіб через кордон між Україною та Польщею (за період з 24.02. – 15.05.2022 рр.) [16]

На графіку представлені дані про кількість прибулих, виїжджаючих та чистий приплив людей за тижневими періодами з 24 лютого по 15 травня 2022 року. Як видно, пік припливу біженців припав на перші два тижні після початку вторгнення, коли кордон перетнули понад 2 мільйони людей. Згодом темпи пересування дещо сповільнилися, але все ще залишаються значними.

За оцінками ООН, станом на 2 травня 2023 року, внаслідок 14 місяців повномасштабної війни росії проти України було зафіксовано 8,183 млн біженців з України [17], з них близько 2,872 млн було вивезено в росію, включаючи від 260 до 700 тисяч українських дітей [4]. Крім цього, в росії заявляють про 738 тисяч таких дітей [6]. Розподіл цих біженців за місцем перебування представлений на рис 2.

Рис. 2. Розподіл українських біженців станом на 02.05.2023 року [17]

Круговий графік відображає розподіл українських біженців станом на 02.05.2023 року за їхнім місцем перебування. Найбільший відсоток біженців (40%) знаходиться в Україні (ВПО), 38% - в Європі, та 22% - в росії. Графік ілюструє, що значна частина українських біженців залишається в Україні, але переселена в межах країни, а також те, що майже 40% біженців шукають притулку в країнах Європи, а близько чверті опинилися в росії.

На тимчасово окупованих територіях росія вчиняла і продовжує вчиняти різноманітні військові злочини та злочини проти людяності. Це включає в себе такі порушення прав людини, як вбивства, поневолення, переслідування, ув'язнення, катування, статеве насильство та примусову мобілізацію українських громадян до російської армії. Крім цього, окупація росією призвела до активного переселення її власних громадян на захоплені території, та очікується втеча частини населення – іммігрантів з росії та колаборантів з числа українських громадян після деокупації цих територій.

З початком повномасштабної війни в Україні мільйони людей, рятуючись від жахів війни, змушені були покинути свої домівки та шукати притулку в країнах Європи та Північної Америки. Ця масова міграція, що складається переважно з жінок та дітей. Ця масова міграція, що складається переважно з жінок та дітей, суттєво відрізняється від міграційної кризи 2015 року, спричиненої війною в Сирії. На відміну від сирійських біженців, які часто стикалися з дискримінацією та ксенофобією, українські мігранти, як правило, зустрічають більш позитивне ставлення та підтримку з боку приймаючих громад. Згідно з даними УВКБ ООН, значна більшість українських мігрантів - жінки з дітьми (87%) та працездатні жінки віком від 18 до 59 років (65%). Також слід відзначити, що близько 70% іммігрантів мають вищу освіту [14]. Ці дані вказують на те, що міграційний потік з України має свої особливості, зокрема велику кількість жінок з дітьми та осіб з вищою освітою. Це може відображати складну соціальну ситуацію в країні, де жінки та освічені люди шукають можливості для забезпечення свого майбутнього та майбутнього своїх дітей. Крім того, ці дані підкреслюють потребу у виробленні ефективних стратегій інтеграції та підтримки мігрантів, що враховують їхні потреби та вміння вносити вклад у нові спільноти.

У Європі зареєстровано 5,065 млн українських біженців на 2 травня 2023 року (див. рис. 2) [18], проте враховуючи труднощі обліку перетину кордонів, особливості реєстрації біженців у деяких країнах Європи та можливості виїзду українських біженців через росію, реальна кількість біженців може бути нижчою. За оцінками експертів, вона може становити від 3,8 до 4,7 мільйонів осіб в Європі та близько 1,5 мільйона осіб у росії [1].

Міграція продовжує впливати на нашу державу протягом тривалого періоду, зберігаючи позитивні та негативні наслідки для різних сфер життя країни. Зокрема, позитивними наслідками міграції з України до країн ЄС є важливий фінансовий внесок через переказ коштів мігрантів своїм родинам. Це сприяє активізації місцевої економіки та розширенню торговельно-економічних відносин між Україною та країнами ЄС.

Згідно зі звітом Національного банку України за 2022 рік, суми грошових переказів з-за кордону становили близько 12,5 млрд доларів США, що підтримує особисті витрати та споживчий попит в Україні

[10]. Однак, згідно звітом за 2023 рік, обсяг грошових переказів до України за 2023 року становив 11,568 млрд дол. США, що на 7,8% менше, ніж за аналогічний період 2022 року (див. табл. 1). Цей показник є наслідком війни в Україні, яка призвела до зменшення кількості українських працівників за кордоном та погіршення економічної ситуації в країні [3].

Таблиця 1

Грошові перекази з-за кордону приватним особам в Україну

Рік	Сума переказів, млн дол.	Зміна за рік, %
2013	5,370	13,4
2014	6,489	-24,0
2015	6,959	7,2
2016	7,535	8,3
2017	9,264	22,9
2018	11,111	19,9
2019	11,921	7,3
2020	11,980	0,5
2021	14,019	17,0
2022	12,543	-10,5
2023	11,568	-7,8

Джерело: складено автором за даними за даними Національного Банку України [3].

Отже, дані з таблиці 1 демонструють зменшення обсягу грошових переказів до України у 2023 році внаслідок війни відображає вразливість економіки країни на зовнішні збурення. Падіння на 7,8% свідчить про негативний вплив конфлікту на міграційні та економічні процеси, що може мати далекосяжні наслідки для соціального та економічного розвитку України.

Слід зауважити, що значна частина населення була змушена покинути країну. Серед них є багато висококваліфікованих працівників, які мають важливі навички та знання. Втрата цих людей може мати негативний вплив на динаміку економічного розвитку України, оскільки вона може призвести до зменшення продуктивності праці та погіршення конкурентоспроможності країни. Зважаючи на негативні наслідки вимушеної міграції для України, важливо розробити стратегії, які сприятимуть економічному розвитку за кордоном без шкоди для внутрішнього людського капіталу та національного потенціалу. Для цього необхідно забезпечити повернення мігрантів до України та створення умов для їхнього працевлаштування та розвитку [7].

Повернення українських біженців може суттєво вплинути на кількісні параметри населення України. За оцінками експертів, у 2040 році населення України може скласти 33,7 млн (у разі повернення всіх біженців), 27,2 млн (при поверненні 35%) або 24,3 млн (при поверненні 10%) [13]. Чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, за оцінками міжнародних організацій, становила 5,352 млн осіб станом на 23 січня 2023 року [18], офіційно зареєстровано 3,615 млн [8]. Отже, демографічна ситуація в країні є серйозним викликом, який може негативно позначитися на її подальшому розвитку. Тому важливо прийняти комплекс заходів, спрямованих на повернення біженців, підвищення рівня народжуваності, створення позитивного сальдо міграції та зменшення показників смертності.

При розробці стратегії повернення мігрантів до України потрібно визначити чотири ключових напрями. Першим із них є забезпечення безпеки. Це є основним фактором, який визначає рішення мігрантів про повернення додому. Уряд України активно працює над забезпеченням безпеки в країні, здійснює розмінування територій, які були під окупацією російських військ. Використання новітніх підходів та технологій, таких як дрони та інші технічні засоби, які стають важливим компонентом розмінування. Також збільшується участь міжнародних організацій та компаній у процесі розмінування. Починаючи з 1 січня 2024 року в Україні запроваджено ринок послуг з розмінування [3].

Другим важливим аспектом є створення умов для працевлаштування мігрантів, які повертаються до України. Вони повинні мати можливість знайти діяльність, яка відповідає їхньому досвіду та освіті. Уряд України вживає заходів для стимулювання створення нових робочих місць, зокрема надає гранти на створення власного бізнесу, фінансову підтримку стартапам, заснованим мігрантами, а також передбачає створення 100 тисяч нових робочих місць у сфері ІТ. Крім того, деякі підприємства перевели свою діяльність до Закарпатської та Львівської областей, що створює додаткові можливості для працевлаштування [12]. Однак, обсяги ресурсів західного регіону України вичерпуються, що вимагає від уряду додаткових зусиль для створення робочих місць у різних регіонах країни [9].

Третім важливим аспектом є питання навчання. Уряд звертає увагу на необхідність підвищення кваліфікації громадян, у тому числі мігрантів, для їхнього успішного пристосування до вимог сучасного ринку праці. Для цього надаються ваучери на навчання, що дозволяють вивчати 95 різних професій [2].

Останнім, але не менш важливим, є житлове питання. Мігранти, які повертаються до України, можуть потребувати допомоги у вирішенні цього аспекту. Уряд розробив програми, серед яких варто відзначити "єОселя", що надає доступні кредити для придбання або будівництва житла. Крім цього, надаються ваучери на відновлення житла для громадян, які втратили житло через воєнні дії [11].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Відтік населення з України у наслідок війни підвищує загрозу для відбудови після війни. Чи повернуться біженці залежить від воєнної ситуації та вибору стратегії розвитку на майбутнє. Міграція спричинена російською агресією проти України, є серйозним викликом для країн, які приймають українських біженців. Ця криза ставить перед ними різноманітні завдання, які вимагають негайного вирішення. Міграція, безперечно, впливає на всі аспекти життя України. Що стосується наслідків, то втрата кваліфікованих фахівців породжує загрозу для економіки, наукових досягнень та інновацій. Негайне вирішення демографічних проблем важливо, оскільки старіюче населення і дефіцит робочої сили можуть суттєво ускладнити ситуацію. Не менш важливою є боротьба зі зростанням соціальної напруги та дискримінацією, які можуть виникнути в контексті міграційних процесів.

Позитивні напрямки полягають у зайнятості та допомозі в економіці приймаючих країн. Ці позитиви збалансовані втратами для України та навантаженням на соціальні системи тих країн, що приймають біженців. Мільйони українців опинилися за кордоном, і мільйони - внутрішні переселенці в своїй країні. У влади відсутнє повне уявлення про способи вирішення цієї проблеми. Багато українців, які виживають від війни за кордоном, ще не вирішили, чи повертатися, хоча більшість з них мають таке бажання. Проте потрібно їх переконати упевненістю, що в Україні їм буде безпечно, що тут створені всі умови для спокійного та безпечного життя, з наявністю робочих місць та належною підтримкою зі сторони держави. Вони мають чітко розуміти, якою буде Україна майбутнього. Забезпечення безпеки, економічний розвиток, соціальна підтримка та міжнародна співпраця - ось ключові шляхи до вирішення складної ситуації. Варто зазначити, що це вимагає комплексного підходу та спільних зусиль уряду, бізнесу та громадянського суспільства.

Важливо також не забувати про гуманітарний аспект цієї проблеми. Міграція - це не просто числа та статистика, це життя мільйонів людей. Тому необхідно визначити пріоритети, щоб стабілізувати ситуацію та зменшити темпи міграції, якщо вона не зупиниться сама. Наразі державі важливо створювати сприятливі умови для повернення біженців та їхньої адаптації життя в Україні, а також виступати як основний рушій вирішення головних проблем населення в сучасних реаліях.

Література

1. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? - Центр економічної стратегії [Електронний ресурс] // Центр економічної стратегії - Неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/>
2. Ваучери [Електронний ресурс]. // Державний центр зайнятості. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/profnavch/voucher>
3. Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>
4. Ukrinform. В росію могли депортувати до 700 тисяч українських дітей - експерт [Електронний ресурс] / Ukrinform // Укрінформ - актуальні новини України та світу. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3653634-v-rosiu-mogli-deportuvati-do-700-tisac-ukrainskih-ditej-ekspert.html>
5. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174 с.
6. За офіційними даними Росія депортувала з України 16 тисяч дітей, але справжня кількість може бути значно більшою [Електронний ресурс] // ZMINA. – Режим доступу: <https://zmina.info/news/za-rik-vijny-rosiyany-deportuvaly-z-ukrayiny-ponad-16-tysyach-ditej/>
7. Малиновська О. Зовнішня міграція в умовах війни. Європейські стратегії розвитку: досвід для України [Електронний ресурс]. – 2023. – С. 131–158. – Режим доступу: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf
8. Україна - Оцінка базового рівня території (районний рівень) - 22 раунд (березень 2023 року) | Displacement Tracking Matrix [Електронний ресурс] // Home | Displacement Tracking Matrix. – Режим доступу: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-bazovogo-rivnya-teritorii-rayonnyy-riven-22-raund-berezen-2023-roku?close=true>
9. Лібанова Е. Запас міцності західних регіонів вичерпується [Електронний ресурс] // Суспільне | Новини. – Режим доступу: <https://suspilne.media/613715-libanova-zapas-micnosti-zahidnih-regioniv-vicepuetsa/>
10. Річний звіт НБУ за 2022 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf?v=4
11. Середа А. «СОселя»: хто може взяти пільговий кредит на житло [Електронний ресурс] / Анастасія Середа, Донбас Реаліі // Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/yeoselya-ipoteka-kvartyra/32222017.html>

12. Собенко Н. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони – Оpendatabot [Електронний ресурс] // Суспільне | Новини. – Режим доступу: <https://susplne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-erez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/>
13. Kulu H., Christison S., Liu Ch., Mikolai J. The War, Refugees, and the Future of Ukraine's Population [Electronic resource] // Population, Space and Place. – 2023. – Vol. 29, Iss. 4. – P. 1-13. – Mode of access: <https://doi.org/10.1002/psp.2656>
14. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2 [Electronic resource] // UNHCR. – 2022. Mode of access: https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767#_ga=2.5544499.1218543842.1663938030-518881478.1646318875
15. World population prospects - population division - United Nations [Electronic resource] // Page Redirection. – Mode of access: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
16. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges [Electronic resource] // Intereconomics. – Mode of access: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>
17. Situation Ukraine refugee situation [Electronic resource] // Operational Data Portal, UNHCR. Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
18. Ukraine situation flash update #46 [Electronic resource] // UNHCR Operational Data Portal (ODP). Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/100493>
19. Vollset S., Goren E., Yuan Ch.-W., Cao J. та ін. Fertility, Mortality, Migration, and Population Scenarios for 195 Countries and Territories from 2017 to 2100: a Forecasting Analysis for the Global Burden of Disease Study [Electronic resource] // The Lancet. – 2020. – Vol. 396, Iss. 10258. – P. 1285-1306. – Mode of access: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30677-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2)

References

1. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? - Tsentr ekonomichnoi stratehii [Elektronnyi resurs] // Tsentr ekonomichnoi stratehii - Neuriadovi doslidnytskiy tsentr z pytan ekonomichnoi polityky. – Rezhym dostupu: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/>
2. Vauchery [Elektronnyi resurs]. // Derzhavnyi tsentr zainiatosti. – Rezhym dostupu: <https://www.dcz.gov.ua/profnavch/voucher>
3. Statystyka zovnishnoho sektoru [Elektronnyi resurs] // Natsionalnyi bank Ukrainy. – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>
4. Ukrinform. V rosiu mohly deportuvaty do 700 tysiach ukrainskykh ditei - ekspert [Elektronnyi resurs] / Ukrinform // Ukrinform - aktualni novyny Ukrainy ta svitu. – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3653634-v-rosiu-mogli-deportuvaty-do-700-tisac-ukrainskih-ditej-ekspert.html>
5. Naseleennia Ukrainy. Demografichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr.: kol. monohr. / za red. O.M. Hladuna; NAN Ukrainy, In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2020. – 174 s.
6. Za ofitsiynomy danymy Rosiia deportovala z Ukrainy 16 tysiach ditei, ale spravzhnia kilkist mozhe buty znachno bilshoiu [Elektronnyi resurs] // ZMINA. – Rezhym dostupu: <https://zmina.info/news/za-rik-vijny-rosiyany-deportuvaly-z-ukrayiny-ponad-16-tysyach-ditej/>
7. Malynovska O. Zovnishnia mihratsiia v umovakh viiny. Yevropeiski stratehii rozvytku: dosvid dla Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – 2023. – S. 131–158. – Rezhym dostupu: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf
8. Ukraina - Otsinka bazovoho rinvnia terytorii (raionnyi riven) - 22 raund (berezen 2023 roku) | Displacement Tracking Matrix [Elektronnyi resurs] // Home | Displacement Tracking Matrix. – Rezhym dostupu: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-bazovogo-rivnya-teritorii-rayonny-riven-22-raund-berezen-2023-roku?close=true>
9. Libanova E. Zapas mitsnosti zakhidnykh rehioniv vycherpuetsia [Elektronnyi resurs] // Susplne | Novyny. – Rezhym dostupu: <https://susplne.media/613715-libanova-zapas-micnosti-zahidnih-regioniv-vicepuetsia/>
10. Richnyi zvit NBU za 2022 rik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf?v=4
11. Sereda A. «YeOselia»: khto mozhe vziaty pilhoviy kredyt na zhytlo [Elektronnyi resurs] / Anastasiia Sereda, Donbas Realii // Radio Svoboda. – Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/yeoselya-ipoteka-kvartyra/32222017.html>
12. Sobenko N. 840 pidpriemstv v Ukraini pereikhaly cherez viinu u bezpecni rehiony – Opendatabot [Elektronnyi resurs] // Susplne | Novyny. – Rezhym dostupu: <https://susplne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-erez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/>
13. Kulu H., Christison S., Liu Ch., Mikolai J. The War, Refugees, and the Future of Ukraine's Population [Electronic resource] // Population, Space and Place. – 2023. – Vol. 29, Iss. 4. – P. 1-13. – Mode of access: <https://doi.org/10.1002/psp.2656>
14. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2 [Electronic resource] // UNHCR. – 2022. Mode of access: https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767#_ga=2.5544499.1218543842.1663938030-518881478.1646318875
15. World population prospects - population division - United Nations [Electronic resource] // Page Redirection. – Mode of access: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
16. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges [Electronic resource] // Intereconomics. – Mode of access: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>
17. Situation Ukraine refugee situation [Electronic resource] // Operational Data Portal, UNHCR. Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
18. Ukraine situation flash update #46 [Electronic resource] // UNHCR Operational Data Portal (ODP). Mode of access: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/100493>
19. Vollset S., Goren E., Yuan Ch.-W., Cao J. та ін. Fertility, Mortality, Migration, and Population Scenarios for 195 Countries and Territories from 2017 to 2100: a Forecasting Analysis for the Global Burden of Disease Study [Electronic resource] // The Lancet. – 2020. – Vol. 396, Iss. 10258. – P. 1285-1306. – Mode of access: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30677-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30677-2)

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-7>

УДК 330

КРАВЕЦЬ Ірина

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

<https://orcid.org/0000-0002-5543-6958>

e-mail: kraveci16@ukr.net

МИКУЛЕЦЬ Микола

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

e-mail: Mukolets@gmail.com

МАТИЙЧУК Надія

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

e-mail: nadiamatiychuk22@gmail.com

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ

У статті розкрито сутність електронного урядування та його роль у забезпеченні державного управління в сучасних умовах. Визначено, що електронне урядування є способом організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі. Це забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадян, юридичних осіб, неурядових організацій з ними.

Організація електронного урядування пов'язана з розвитком електронної демократії. Головною складовою електронного урядування є електронний уряд — єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання. Взаємодія електронного уряду із суспільством відбувається шляхом реалізації механізмів електронного урядування на різних рівнях: організація зворотного зв'язку уряду з громадянами, відносини держави з бізнесом, відносини уряду з чиновниками або службовцями, автоматизація відносин і документообігу між відомствами. Зазначено, що найважливішим напрямом у сфері електронного урядування є електронні послуги, бо саме вони стосуються кожного громадянина. Роль електронного урядування визначається врахуванням інтересів усіх сторін суспільних відносин. Реалізація механізмів е-урядування базується на суспільно-політичній активності громадян, обговоренні соціально значущих для суспільства питань і прийнятті загальних розумних та обґрунтованих рішень.

Наголошено на існуванні певних ризиків від впровадження інформаційних технологій в системі е-урядування, однак одночасно вони сприяють розвитку усіх сфер життя, посилюють демократію, підвищують активність населення у суспільно-політичному житті, забезпечують контроль і вплив на публічну владу, оптимізують публічні процеси. Зроблено висновок, що розбудова державою онлайн-сервісів у ключових сферах, забезпечить оперативний доступ населення до необхідних послуг та ресурсів, зробить державні процеси більш відкритими та ефективними, сприяючи верховенству права та утвердженню демократичних стандартів співіснування усіх учасників суспільних відносин.

Ключові слова: електронне урядування, електронна демократія, електронний уряд, електронні послуги, баланс інтересів, суспільна взаємодія, цифровізація публічних послуг.

KRAVETS Iryna, MUKOLETS Mukola, MATIYCHUK Nadia

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ELECTRONIC GOVERNMENT AS A TOOL FOR ENSURING THE BALANCE OF INTERESTS OF CITIZENS AND THE STATE

The article reveals the essence of electronic governance and its role in ensuring public administration in modern conditions. It was determined that electronic governance is a way of organizing state power with the help of local information network systems and segments of the global information network. This ensures the work of authorities in real time and makes daily communication with them by citizens, legal entities and public organizations as simple and accessible as possible.

The organization of e-governance is connected with the development of e-democracy. Electronic governance is a single infrastructure of interdepartmental automated information interaction of state authorities and local self-government with citizens and business entities. The interaction of electronic government with society occurs through the implementation of electronic governance mechanisms at various levels: government with citizens, with business, with officials or employees, automation of relations and document flow between units.

It was noted that electronic services are the most important direction in the field of electronic government, because they concern every citizen. The role of e-governance is determined by taking into account the interests of all sides of social relations. The implementation of electronic governance mechanisms is based on public and political activity of citizens, discussion of socially significant issues for society, adoption of common reasonable and well-founded decisions.

There are certain risks from the introduction of information technologies in the e-government system, but at the same time they contribute to the development of all spheres of life, strengthen democracy, and increase the activity of the population in social and political life.

It was concluded that the development of online services by the state in key areas will ensure prompt access of the population to the necessary services and resources, will make state processes more open and efficient, contributing to the rule of law and the establishment of democratic standards. coexistence of all participants in social relations.

Keywords: e-governance, e-democracy, e-government, e-services, balance of interests, social interaction, digitalization of public services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Електронне урядування в Україні є вкрай актуальним на сьогоднішній день. Країна перебуває на шляху євроінтеграції та розбудови дійсно демократичної і прозорої системи державного управління. Впровадження електронного урядування відкриває нові можливості для ефективної взаємодії громадян, бізнесу та держави, забезпечуючи при цьому максимальну вигоду для кожної із сторін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання електронного урядування досліджувало доволі багато науковців, серед яких А. Баранов, Н. Васильєва, О. Голубуцький, Д. Дубов, К. Линьов, І. Лопушинський, О. Матвієнко, С. Чукут та багато інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на наявність досліджень у царині впровадження електронного урядування, необхідно продовжувати розвивати теоретичне підґрунтя для удосконалення роботи е-уряду з метою забезпечення балансу інтересів держави, бізнесу, окремих громадян у напрямі доступу до якісних електронних послуг.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідити сутність та складові електронного урядування, розкрити його роль у забезпеченні розвитку громадянського суспільства шляхом створення сприятливих умов для життєдіяльності та розвитку усіх його суб'єктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до концепції розвитку електронного урядування в Україні електронне урядування – це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [1]. Простими словами це форма державного управління, яка покликана спростити взаємодію між державою та її громадянами. Найважливішим виявом цієї взаємодії у сфері електронного урядування є електронні послуги, бо саме вони стосуються кожного громадянина.

Для визначення ролі електронного урядування необхідно розуміти інтереси усіх сторін суспільних відносин. З боку громадян, бізнесу найгострішими є потреба покращення рівня життя, ефективної боротьби із корупцією на всіх рівнях, розвиток економіки і створення нових робочих місць. В той час для держави пріоритетними є інтереси, пов'язані із забезпеченням державного суверенітету, безпеки, територіальної цілісності, правопорядку, функціонування системи державного апарату, збереження матеріально-фінансових ресурсів держави [2].

Реалізація механізмів е-урядування спирається на стійку суспільно-політичну активність громадян, обговорення соціально значущих питань і прийняття загальних розумних та обґрунтованих рішень. Для цього використовуються технологічні інструменти, що дають змогу громадянам і громадам узяти участь у формуванні політики держави. Йдеться про електронну демократію (е-демократія), як форму суспільних відносин, при якій громадяни та організації є активними учасниками державотворчих процесів та державного управління, місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій. За таких умов відбувається формування е-уряду, що передбачає адаптацію державного управління до нових вимог суспільного розвитку і охоплює безпосередньо послуги, які надає держава (тобто органи державної влади та місцевого самоврядування) своїм громадянам; інтерактивну взаємодію між ними, зокрема завдяки підтримці та впровадженню системи зворотнього зв'язку (громадянин- уряд-громадянин та навпаки) за допомогою сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

На основі аналізу зарубіжного досвіду функціонування електронного уряду виокремлені певні принципові положення його формування : зосередженість на життєвих потребах різних соціальних верств і груп населення та бізнесу; співробітництво і партнерство з високотехнологічним бізнесом і промисловістю; оптимізація процедур взаємин держави, громадян і бізнесу, відпрацювання механізмів цифрової демократії; висока якість послуг, порівняно з приватним сектором; акцентування уваги на найбільш вразливих проблемах розвитку суспільства; надання державних послуг через різні канали, включаючи цифрове ТБ, мобільні телефони; розвиток мережі центрів виклику і центрів суспільного доступу; ефективне вирішення питань захисту мереж і інформації; забезпечення захисту прав особистості; удосконалення структури державного апарату, навчання державних службовців новим формам роботи; удосконалення управлінської культури; визначення реальних і доступних для громадян інформаційних показників ефективності функціонування державного апарату і державних служб тощо [3, с. 8].

Електронне урядування забезпечує взаємодію електронного уряду із суспільством на різних рівнях:

1) організація зворотного зв'язку з громадянами («Уряд — громадянам», G2C (government to citizens)). З введенням систем G2C громадяни зможуть набагато менше стояти в чергах за типовою інформацією, довідками і формами, економіячи при цьому власні фінансові ресурси, а бюджетні витрати на адміністрування типових процедур при цьому пропорційно зменшуються;

2) відносини уряду з чиновниками або службовцями («Уряд — службовцям», G2E (government to employees)) передбачає автоматизацію процесів співпраці урядової системи з службовцями, чиновниками, консультантами на місцях;

3) відносини державних органів і бізнесу («Уряд — бізнесу», G2B (government to business)) має на меті автоматизацію податкових виплат, проведення електронних тендерів тощо;

4) автоматизація відносин і документообігу між відомствами («Уряд — уряду», G2G (government to government)), як частина об'єднаної інформаційної системи, покликана забезпечити керування роботою державного апарату, координацію діяльності регіональних управлінь і територіальних підрозділів, а також ведення внутрішнього діловодства.

Розглядаючи баланс інтересів як стан відносин, при якому права і обов'язки сторін є відповідними і сторони мають рівні можливості для реалізації своїх інтересів, можна прослідкувати залежність одних інтересів від інших і електронне урядування займає провідне місце в їх реалізації. Насамперед, відповідно до концепції розвитку електронного урядування, розвиваються системи відкритих даних. Найпопулярнішою із них є платформа «Prozorro», за допомогою якої можна відслідковувати публічні закупівлі та витрачені кошти, що суттєво знижує рівень корупції і сприяє економічній стабільності держави. Ще одним пунктом розвитку є електронне урядування базових галузей та підтримка пріоритетних реформ у сфері соціального захисту. Прикладом цього є створений Єдиний соціальний реєстр (ЄСР), в якому сконцентрована інформація про кожного, хто має право, отримує чи колись отримувал будь-який вид державної соціальної підтримки. У сфері фінансової та бюджетної політики розвивались електронний кабінет платника податків та автоматизована системи митниці «Єдине вікно». У сфері охорони прав і свобод людини відбулось запровадження національної системи викликів екстрених оперативних служб та інших служб життєзабезпечення за єдиним безоплатним телефонним номером 112. Важливу роль відіграє створення та розвиток єдиного демографічного реєстру. У сфері транспорту та інфраструктури було запроваджено електронний проїзний квиток, у виборчій сфері розвиток та запровадження інформаційної системи проведення виборчого процесу в електронній формі тощо.

Загалом, сьогодні українцям доступно понад 100 електронних послуг [4].

У першу чергу уряд намагається робити електронними ті послуги, які користуються найбільшим попитом у громадян, як-от оформлення допомоги при народженні дитини, отримання житлової субсидії, реєстрація бізнесу, початок та прийняття в експлуатацію будівництва тощо. Повний перелік доступних е-послуг можна знайти, скориставшись тематичним каталогом або загальним пошуком на порталі kmu.gov.ua [5].

Реалізація проектів електронного урядування відбувається у співпраці всіх державних структур, органів місцевого самоврядування за підтримки міжнародних партнерів.

Одним із основних видів забезпечення електронного урядування є його нормативно-правова база. Вона на рівні нормативних приписів закріплює основні ідеї, принципи, пріоритетні цілі, стратегічні завдання, шляхи розвитку електронного урядування, моделі та інструменти його впровадження, а також у сфері розбудови інформаційного суспільства, інформації, модернізації, інформаційної безпеки та відкритого уряду. В Україні налічується більше ніж 300 нормативно-правових актів, що регулюють функціонування електронного урядування [6, с. 177].

Можливість надання адміністративних послуг в електронній формі передбачена Законом «Про адміністративні послуги». Як зазначалося вище, основним засобом отримання електронних адміністративних послуг став Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Портал Дія».

Однак поряд з розвитком е-урядування виникають ряд проблемних моментів і однією з найактуальніших проблем адміністрування є оновлення процедури цифровізації публічних послуг в інтересах людини, за якої одночасно забезпечується безпека людини та її персональних даних, а також реалізація її життєво важливих інтересів. У зв'язку з цим доцільним буде вивчення закордонного досвіду вирішення цієї проблеми з огляду на те, що ідея цифровізації послуг населенню з метою ефективної реалізації його інтересів, виникла в розвинених країнах [7, с. 111].

Незважаючи на ризики від упровадження інформаційних технологій, зокрема е-урядування, у всі сфери життя, вони надають значні переваги, посилюють демократію, підвищують активність осіб у суспільно-політичному житті, контроль і вплив на публічну владу, оптимізують публічні процеси.

Реалізація будь-яких програм у суспільстві повинна супроводжуватись оцінкою їх дієвості з метою коригування та розвитку. Рівень розвитку е-урядування в органах публічної влади, як правило, здійснюється за такими напрямками, як доступ до інформації; зворотний зв'язок із громадськістю; адміністративні послуги; доступ до публічної інформації; зручність користування веб-сайтом; оцінка системи електронного

документообігу органів публічної влади; оцінка організації діяльності центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) [8, с. 41].

Реалізація принципів електронного урядування буде успішною за умови зміни самих відносин між громадянами, наповнення новим змістом поняття громадянства з урахуванням потреб і відповідальності, а також забезпечення комунікації громадян з урядом через участь у формуванні державної політики на демократичних засадах. Це стане міцним фундаментом для суспільної довіри до публічної влади і сприятиме формуванню позитивної громадської думки. Отже, е-урядування виступає важливою складовою демократії в інформаційному суспільстві. Воно здатне забезпечити не лише інноваційний розвиток держави та поліпшення суспільних відносин, а й позитивно вплинути на ефективність, прозорість і підзвітність демократичних інститутів [9].

Стратегічними пріоритетами впровадження електронного уряду сьогодні є модернізація національної інфраструктури електронного цифрового підпису; розвиток нормативно-технічної бази впровадження ІКТ в діяльність органів державної влади в межах побудови електронного урядування; розвиток інфраструктури надання електронних послуг фізичним і юридичним особам тощо.

Модернізація електронного урядування в Україні пов'язана необхідністю вивчення і впровадження позитивного іноземного досвіду країн у цій сфері; удосконалення правового регулювання електронного урядування через призму зобов'язань України щодо забезпечення конституційних прав та свобод людини; удосконалення петиційної форми електронного урядування в Україні [10, с. 123-161].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Застосування інформаційних технологій у повсякденному житті допомагає зробити послуги для населення простішими та доступнішими. Завдяки цифровізації адміністративні послуги може отримати все більша кількість людей. Відповідно до нових світових тенденцій і національних програм публічні інституції все частіше використовують електронні інструменти та налагоджують надання послуг дистанційно. Е-урядування передбачає побудову чіткої інфраструктури та єдиного інформаційного поля державних органів. Це дає змогу налагодити максимально ефективну роботу таких органів на засадах співпраці та прозорості. Електронне урядування відіграє без перебільшення величезну роль у забезпеченні балансу інтересів між державою та громадянами. Йдеться про стан, коли права та обов'язки усіх учасників відносин є збалансованими, а їхні можливості для реалізації власних інтересів - рівними. Розбудова електронних реєстрів та онлайн-сервісів у ключових сферах, таких як соціальний захист, оподаткування, митниця, правоохоронна діяльність, транспорт та інфраструктура, виборчий процес тощо, спрощує взаємодію громадян з державою. Це захищає права та законні інтереси усіх залучених сторін, забезпечуючи оперативний доступ до необхідних послуг та ресурсів. Отже, інструменти електронного урядування покликані зрівноважити баланс між різними групами інтересів. Вони роблять державні процеси більш відкритими та ефективними, сприяючи верховенству права та утвердженню демократичних стандартів співіснування усіх учасників суспільних відносин.

Література

1. Концепція розвитку електронного урядування в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>
2. Кубко А. Є. Державні інтереси і відповідальність держави: деякі питання співвідношення. Часопис Київського університету права. 2019/4. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/107/95/>
3. Електронний уряд. Науково-практичний довідник. Укладачі: Чукут С.А., Клименко І.В., Линьов К.О. URL : https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronnij-uryad_nauk_prak-dovidnik_CHukut_Linov_Klimenko.pdf
4. Послуги/Дія. Каталог послуг. URL: <https://diia.gov.ua/services>.
5. Які е-послуги вже доступні? Урядовий портал. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/yaki-e-poslugi-vzhe-dostupni>
6. Лук'янова Г.Ю., Венгліньська А.С. Особливості впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255113/252218>
7. Соловйова О.М., Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Перспективи та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 11/2021. С. 109-112. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/25.pdf
8. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб. у 15 ч., частина 6: Моніторинг, оцінювання та прогнозування розвитку системи електронного урядування / [С.К. Полумієнко]. Київ: ФОП Москаленко О.М. 2017. 64 с.

9. Разметаєва Ю.С. Електронне урядування як складник демократії в інформаційному суспільстві. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) № 1 2020. С. 37-41. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/9.pdf
10. Романчук О.З., Бисага Ю.М., Берч В.В., Нечипорук Г.Ю., Чечерський В.І.. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження : Монографія. Ужгород. РІК-У. 2021. 196 с.

References

1. Kontsepsiia rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [The concept of the development of electronic uriading in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>
2. Kubko A. Ye. (2019) Derzhavni interesy i vidpovidalnist derzhavy: deiaki pytannia spivvidnoshennia [The interests of the state and responsibility before the state: some issues of correlation]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2019/4. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/107/95> [in Ukrainian].
3. Elektronnyi uriad. Naukovo-praktychnyi dovidnyk [Electronic government. Scientific and practical guide]. Ukladachi: Chukut S.A., Klymenko I.V., Lynov K.O. URL : https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronnij-uryad_nauk_prak-dovidnik_CHukut_Linov_Klimenko.pdf
4. Posluhy/Diia. Kataloh posluh [Services/Action. Catalog of services]. URL: <https://diia.gov.ua/services>.
5. Yaki e-posluhy vzhe dostupni? Uriadovi portal. Ofitsiinyi sait. [What e-services are already available? Government portal. Official site]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/yaki-e-poslugi-vzhe-dostupni>
6. Lukianova H.Iu. & Venhlińska A.S. (2021). Osoblyvosti vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia v orhanakh vykonavchoi vlady Ukrainy [Peculiarities of the implementation of electronic uriadvaniya in the bodies of the executive power of Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analychno-porivnialne pravoznavstvo»*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255113/252218> [in Ukrainian].
7. Soloviova O.M., Kovalchuk D.R., Kundii A.Iu. (2021). Perspektyvy ta problemy vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [Prospects and problems of the introduction of electronic uriadvaniya in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 11/2021. S. 109-112. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/25.pdf [in Ukrainian].
8. Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia: navch. posib. u 15 ch., chastyna 6: Monitorynh, otsiniuvannia ta prohnozuvannia rozvytku systemy elektronnoho uriaduvannia [Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia: navch. possible u 15 ch., chastyna 6: Monitorynh, otsiniuvannia ta hnozuvannia rozvytku systemy elektronnoho uriaduvannia] / [S.K. Polumiienko]. Kyiv: FOP Moskalenko O.M. 2017. 64 s.
9. Razmietaieva Yu.S. (2020). Elektronne uriaduvannia yak skladnyk demokratiï v informatsiinomu suspilstvi [Electronic uriadvaniya as a component of democracy in the information society]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. Tom 31 (70) № 1 2020. S. 37-41. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/9.pdf [in Ukrainian].
10. Romanchuk O.Z., Bysaha Yu.M., Berch V.V., Nychporuk H.Iu., Checherskyi V.I. (2021). Elektronne uriaduvannia: konstytutsiino-pravove doslidzhennia [Electronic governance: a constitutional and legal study]: Monohrafiia. Uzhhorod. RIK-U. 2021. 196 s. [in Ukrainian].

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-8>

УДК 657.1

БІЛА Юлія

Західноукраїнський національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-0741-5597>

e-mail: yuliya.sudyn@gmail.com

ПАРАДИГМАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ Т. КУНА В ОБЛІКОВІЙ НАУЦІ

У дослідженні охарактеризовано сутність парадигмальної концепції Т. Куна. Проведено аналіз наукових праць з бухгалтерського обліку, у яких використовувалась досліджувана концепція. Виділено переваги її використання для бухгалтерського обліку: визначення основних елементів «дисциплінарної матриці» в обліковій науці; формулювання структури наукових революцій; обґрунтування зв'язку науки і наукового товариства в аспекті цінностей та впливу. Проаналізовано «наукові революції» крізь призму соціального підходу та суб'єктивізму наукового товариства. Виявлено, що концепція Т. Куна виключає мультипарадигмальність науки – ситуацію коли можливе співіснування декількох парадигм та синергетичний ефект від їх функціонування. Сформульовано висновки щодо можливості використання парадигмальної концепції Т. Куна в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік як наука, мультипарадигмальність обліку, парадигма бухгалтерського обліку, парадигмальна концепція Т. Куна.

BILA Yuliya

West Ukrainian National University

KUHN'S PARADIGM CONCEPT IN THE FIELD OF ACCOUNTING SCIENCE

In the academic realm, a paradigm defines the overall methodology or theory that sets boundaries for research in a particular field. Thomas Kuhn developed a concept that describes the content, structure, and conditions for paradigm shifts in science. However, the lack of consensus regarding the applicability of this concept in accounting makes it a subject worthy of investigation. The aim of the article is to determine the feasibility of applying Kuhn's paradigmatic model in accounting science. The methodological basis of the research involves the application of scientific and specialized methods of cognition. Analysis and historical methods were employed to process literature sources and identify discussions regarding the use of Kuhn's paradigmatic concept. Deduction and analogy helped in determining the advantages and disadvantages of employing Kuhn's paradigm model in science. Synthesis and induction were used to draw conclusions regarding the potential use of the paradigmatic concept in accounting.

The research characterizes the essence of Kuhn's paradigmatic concept and analyzes scientific works in accounting that have utilized this concept. The advantages of its application in accounting are highlighted, including the identification of key elements of the "disciplinary matrix" in accounting science, the formulation of the structure of scientific revolutions, and the justification of the connection between science and the scientific community in terms of values and influence. It is revealed that Kuhn's concept excludes the multiparadigmality of science—a situation where the coexistence of multiple paradigms and the synergistic effect of their functioning is possible. Conclusions are formulated regarding the potential use of Kuhn's paradigmatic concept in accounting science.

Key words: Accounting as a Science, Multi-paradigm Nature of Accounting, Accounting Paradigm, Kuhn's Paradigmatic Concept.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Динаміка розвитку господарських систем під час трансформації вітчизняної економіки має відчутний вплив на розвиток національної системи бухгалтерського обліку. Пріоритетним завданням для науковців є адаптація облікової науки до викликів глобального та локального рівнів. Це можливо завдяки виокремленню теоретичних конструкцій вищого рівня – парадигм. У науковому контексті парадигма відноситься до загальної методології чи теорії, яка визначає рамки для дослідження в окремій області. Т. Кун створив концепцію, що характеризує зміст, структуру та умови зміни парадигми у науці. Проте відсутність єдиного підходу, щодо можливості використання зазначеної концепції в бухгалтерському обліку, зумовлює актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання парадигмального аналізу бухгалтерського обліку, з використанням концепції Т. Куна, висвітлене у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. С. Легенчук здійснив ґрунтовний аналіз праць зарубіжних науковців, які вивчали дану тематику [1] та виокремив елементи «дисциплінарної матриці» в обліковій науці [2]. Гринь В. П. визначила доцільність розробки теоретико-методологічних основ обліково-аналітичного забезпечення системи стратегічного менеджменту на підставі парадигмальної моделі розвитку науки Т. Куна [3]. Елементи досліджуваної концепції були використані у працях таких науковців: Р. Дж. Чемберс [4, 5], Р. Р. Стерлінг [6], М. К. Уеллс [7], Р. В. Маттессіч [8], М. Глоутіє [9], Б. Е. Кашінг [10], А. Ріаі-Белькаві [11].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є визначення доцільності використання парадигмальної концепції Т. Куна в обліковій науці. Для досягнення поставленої мети окреслено наступні завдання: охарактеризувати сутність парадигмальної концепції Т. Куна; провести аналіз наукових праць з бухгалтерського обліку, у яких використовувалась досліджувана концепція; визначити переваги та сформулювати висновки щодо можливості використання парадигмальної моделі Т. Куна в бухгалтерському обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вивчення питання необхідно почати з визначення терміну «парадигма», що дозволить використати комплексний науковий підхід. У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що «парадигма (з грецької "παράδειγμα" – приклад, модель, зразок) – це прийнята певним науковим співтовариством модель постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції» [12]. Поширенню досліджуваного поняття сприяли праці американського філософа Томаса Куна. У 1962 році в роботі «Структура наукових революцій» автор зазначає: «під парадигмами я маю на увазі визнані всіма науковими досягненнями, що протягом певного часу дають модель постановки проблем і їхніх розв'язок науковому співтовариству» [13, с. 9]. Т. Кун у своїх дослідженнях також представив «дисциплінарну матрицю», відповідно до якої наукові парадигми складають чотири структурні елементи (Рис. 1). Зміна парадигми за Т. Куном здійснюється завдяки науковим революціям, а не поступовій еволюції як вважалось раніше. Іншими словами наукова спільнота переходить на нову систему світобачення та цінностей в результаті кризових ситуацій.

Рис. 1. Основні постулати парадигмальної концепції Т.Куна

Джерело: розроблено автором

Одним з перших парадигмальної концепцію Т. Куна у бухгалтерському обліку застосував видатний австралійський науковець Р. Дж. Чемберс у 1966 році [4]. У своїх дослідженнях вчений згадує роботу Т. С. Куна та інтерпретує її стосовно облікових категорій. У 1975 р. Р. Дж. Чемберс описує наукову кризу за Т. Куном у бухгалтерському обліку, пояснюючи її наявністю значної кількості використовуваних понять доходу, а також великого спектру методів оцінки активів [5]. Р. Дж. Чемберс вказує на необхідність формування нової парадигми бухгалтерського обліку, де будуть усунені кризові моменти, проте концепцій та методів у праці науковця не наведено.

Професор Р. Р. Стерлінг у 1967 році на основі вчення Т. Куна проаналізував законодавчі зміни у США, щодо теоретичних засад бухгалтерського обліку. Автор назвав запропоновану концепцію обліку, що стосувалася інформаційно-виміральної системи, «науковою революцією», що мала б стати передумовою виникнення нової парадигми [6]. Науковець мав рацію – науково-технічний прогрес у сфері діджиталізації обліку сприяв створенню нових форм, методів та концепцій обліку, що стало основою для формування парадигми інформаційних технологій.

У 1976 році М. К. Уеллс виділив стадії розвитку бухгалтерського обліку, як науки, згідно з парадигмальною концепцією Т. Куна [7]. Вказав на існування наукових революцій, що є некумулятивними періодами в кумулятивному розвитку еволюції бухгалтерського обліку. У своїх вченнях різко критикує оцінку на основі історичних витрат, яку вважає елементом застарілої парадигми: «...система, що базується на історичній вартості, не враховує зміни цін на активи та зміни покупної спроможності грошової одиниці» [с. 476, 7]. Питання облікової оцінки для М. К. Уеллса є ключовим, що відобразилось у формуванні п'яти шкіл мислення: 1) бухгалтерський облік вартості, що скоригована відповідно до рівня цін; 2) бухгалтерський облік відновлювальної вартості; 3) бухгалтерський облік залишкової вартості; 4) бухгалтерський облік чистої реалізаційної вартості; 5) бухгалтерський облік поточної вартості [7]. Автор наголошує на впливі інфляційних процесів на формування оцінки активів, що провокує недостовірні дані у бухгалтерському обліку та необхідність у новій парадигмі.

Р. В. Маттессіч у 1979 році розглядає можливість використання праць Т. Куна при аналізі теорії бухгалтерського обліку та побудові концепцій його розвитку [8]. Науковець порівнює засади розвитку облікової науки з різними філософськими течіями та визначає можливість їх застосування у дослідженнях та побудові нових моделей. Одним з висновків, який робить автор, є те, що не існує домінуючої парадигми в бухгалтерському обліку, є їх співіснування, де кожна виконує важливу функцію [8]. Враховуючи дану тезу, можна вважати, що автор припускав використання концепції Т. Куна в обліковій науці спірним моментом, оскільки відповідно до неї нова парадигма повинна повністю або частково замінити стару, що унеможливило їх співіснування. Також можна зробити висновок, що Р. В. Маттессіч вважав бухгалтерський облік мультипарадигмальною наукою.

Дослідник теоретичних основ бухгалтерського обліку М. Глоутіє у 1983 році провів паралель між етапами розвитку облікової науки та політичною системою у світовому масштабі і визначив взаємозв'язок між ними. Науковець на основі теорії Т. Куна аналізував історичні етапи розвитку суспільства у пошуках революційних змін, що зумовлюють появу нової парадигми. Автор виділив чотири періоди в історії: світ античності перед винаходом грошей, римський світ, Середньовіччя, сучасний період [9]. На основі історичного аналізу облікової парадигми, дійшов до висновку, що централізована форма влади призводить до посилення контрольної функції бухгалтерського обліку, а децентралізації призводить до формування кількох систем обліку, що мають різні цілі. На думку Б.Е. Кашінга праця М. Глоутіє є важливою з трьох причин: 1) розглядає набагато ширший період історії, ніж будь-який інший автор; 2) свідчить про те, що облік пройшов кілька стадій парадигми консенсусу та революції; 3) підтверджує, що подвійний обліковий запис є центральною ознакою існуючої парадигми обліку [10]. Вважаємо, що широкий історичний діапазон обраний М. Глоутіє дає можливість оцінити важливість становлення парадигми обліку та її зв'язок з політичними системами.

Проф. Б. Е. Кашінг у своєму дослідженні «Кунівська інтерпретація історичної еволюції обліку» (1989 р.) наводить детальний аналіз ідей Т. Куна у контексті облікової науки. Автор стверджує, що існують очевидні аналогії між історичним розвитком наукових галузей (як описано у праці Т. Куна «Структура наукових революцій») та розвитком бухгалтерської дисципліни. Б. Е. Кашінг робить висновок, що надзвичайну стійкість має модель подвійного обліку, оскільки адаптується до економічних змін протягом тривалого періоду часу. Введення стандартів обліку, на думку науковця, призвело до трансформації обліку і спричинило кризу в галузі, що можна вважати науковою революцією за Т. Куном [10]. Дослідження Б. Е. Кашінга цінне виокремленням моделі подвійного обліку як центральної риси парадигми обліку, а також критикою втручання уряду у встановлення стандартів обліку.

Професор А. Ріаі-Белькауі у 1992 році виділив шість парадигм на основі застосування концепції Т. Куна, які дослідив та узагальнив професор С. Легенчук. Такими парадигмами є: антропологічна / індуктивна парадигма; парадигма справжніх доходів / дедуктивна; парадигма корисності для прийняття рішень / моделі прийняття рішень; парадигма корисності для прийняття рішень / моделі прийняття рішень / агрегованих ринків – біхевіористична; парадигма корисності для прийняття рішень / моделі прийняття рішень / окремого користувача; парадигма інформаційної економіки [14]. Як зазначає С. Легенчук «Автор виділив вищенаведені парадигми, базуючись на основних теоретичних підходах, сформованих розробниками SATTA (класичний підхід – 1 і 2 парадигми, корисності для прийняття рішень – 3, 4 і 5, інформаційної економіки – 6)» [14]. Кожна із запропонованих парадигм має домінуючу рису та ґрунтується на працях науковців та економічних теоріях. А. Ріаі-Белькауі вважає, що виділені парадигми є не еволюційним чи революційним наслідком розвитку облікової дисципліни, а такими, що можуть співіснувати, тим самим підтверджуючи, що бухгалтерський облік є мультипарадигмальною наукою.

Професор С. Легенчук у 2008 році здійснив вагоме дослідження парадигмального методу Т. Куна в бухгалтерському обліку. Автор виокремив основні елементи «дисциплінарної матриці» за Т. Куном відносно можливих бухгалтерських парадигм: 1) символічними узагальненням є балансове рівняння «Актив = Пасив»; 2) метафізичними складовими – припущення автономності або майнової відокремленості, припущення безперервної діяльності, припущення єдиного грошового вимірника; 3) пріоритетною цінністю Житомирської бухгалтерської наукової школи, є те, що бухгалтерський облік, як наука, має приносити користь суспільству; 4) результати, які надаються студентам в якості прикладів під час проведення занять та іспитів, а також завершальні параграфи навчальних посібників [2]. Поділяємо думку автора, у визначенні основних елементів «дисциплінарної матриці» облікової науки. У доповнення до другого елементу вважаємо за доцільне включити один з принципів, який зазначений у Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», превалювання сутності над формою (облік операцій здійснюється відповідно до їх сутності, а не лише за юридичною формою) [15].

У наступному масштабному дослідженні С. Ф. Легенчук, провівши детальний історичний аналіз парадигм в контексті еволюції наукової думки, виявив невідповідність окремих запропонованих парадигмальних класифікацій розвитку теоретичних, методологічних та організаційних засад обліку вимогам до виділення парадигм за Т. Куном (неспіввимірність та некумулятивність). На основі цього науковець поставив під сумнів застосування парадигмальної концепції Т. Куна до вивчення динаміки бухгалтерської науки [14].

Дослідження, які ґрунтуються на основі вчень про парадигму Т. Куна є цінними, оскільки: дозволяють визначити основні елементи «дисциплінарної матриці» в обліковій науці; вказують на наукові революції (кризові явища в обліку, що зумовлюють зміну парадигми); показують зв'язок науки і наукового товариства у контексті цінностей та впливу. Однак, застосування парадигмальної концепції Т. Куна в бухгалтерському обліку, на наш погляд, є дискусійним з ряду причин:

1. Термін «парадигма» розглядається через призму соціального підходу.
2. Концепція виключає мультипарадигмальність науки.

Щодо першої причини, то засадничим поняттям у теорії Т. Куна є «наукове співтовариство», що підкреслює функціональну залежність науки від панівної в даному проміжку часу наукової спільноти та вказує на об'єктивну і суб'єктивну складову раціональності вчення. Бухгалтерський облік, як наука, тісно пов'язаний з практичною діяльністю, оскільки основною його метою є надання якісної і неупередженої інформації користувачам. Тому вважаємо, що формування новітньої парадигми можливе за умови використання епістемологічного підходу. Згідно з визначенням, поданим в енциклопедії сучасної України, епістемологія (грец. *ἐπιστήμη*, «знання»; *λόγος*, «вчення») – розділ філософії, який з'ясовує, що таке знання, які його різновиди, обсяг та способи здобування [16]. Соціальний підхід передбачає використання опозиційного категорійного вчення – гносеології, відмінністю якого є позиціонування у науці як «суб'єкт – об'єкт», замість епістемологічного «об'єкт – знання».

Наступним аргументом дискусійного використання теорії Т. Куна у бухгалтерському обліку є те, що «наукові революції» автор розглядає як зміну світогляду наукового товариства. Іншими словами, необхідна згуртованість серед науковців у побудові нової моделі науки. На розвиток бухгалтерського обліку впливають політичні, економічні, природні та інші процеси, де погляди вчених можуть відрізнитися. Зокрема, кризовими явищами є: зміна клімату, глобалізаційні процеси, впровадження інтегрованої звітності, розвиток штучного інтелекту. Оскільки наукове товариство бачить світ через призму власних суджень та переконань, то важливим фактором є єдність у наукових підходах та вчасна реакція на динамічні суспільні процеси.

Згідно з концепцією Т. Куна, зміна парадигми – це повна або часткова зміна елементів «дисциплінарної матриці». Автор виключає мультипарадигмальність науки – ситуацію, коли можливе співіснування декількох парадигм та синергетичний ефект від їх функціонування. Однак, окремі науковці обґрунтували можливість її існування у бухгалтерському обліку (А. Ріаі-Белькаої [11], В. Кам [17], Р. Маттессіч [8], О. М. Петрук, С. Ф. Легенчук, Н. М. Корольок [18]). Мультипарадигмальність дозволяє використовувати нову парадигму не відкидаючи стару та розширяє багатоаспектність наукової діяльності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз праць науковців, які використовували концепцію парадигми Т. Куна, показав переваги її використання для бухгалтерського обліку: визначення основних елементів «дисциплінарної матриці» в обліковій науці; формулювання структури наукових революцій (кризові явища в обліку, що зумовлюють зміну парадигми); обґрунтування зв'язку науки і наукового товариства в аспекті цінностей та впливу. Разом з тим, застосування парадигмальної концепції Т. Куна в бухгалтерському обліку має наступні недоліки: термін «парадигма» розглядається через призму соціального підходу; зміна парадигми розглядається як зміна світогляду наукового товариства; концепція виключає мультипарадигмальність науки. Дане дослідження показало, що застосування концепції Т. Куна у бухгалтерському обліку носить дискусійний характер та виключає можливість співіснування кількох парадигм.

Література

1. Легенчук С. Ф. Розвиток бухгалтерського обліку в контексті парадигмального методу ТС Куна: зарубіжний досвід. «Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування. 2008. № 2 (44). С. 87-100.
2. Легенчук С. Ф. Парадигмальний метод ТС Куна в бухгалтерському обліку: теоретичні аспекти. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2008. № 3 (9). С. 175-185.
3. Гринь В. П. Парадигмальна концепція ТС Куна в бухгалтерському обліку: стратегічний аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. № 3 (47). С. 23-27.
4. Chambers R. J. *Accounting, Evaluation and Economic Behavior*. Prentice-Hall, 1966. 462 p.
5. Chambers R.J. Profit Measurement, Capital Maintenance and Service Potential: A Review Article. *Abacus*. 1975. Vol. 1. P. 97-104.
6. Sterling R. R. A statement of basic accounting theory: a review article. *Journal of Accounting Research*. 1967. Vol. 5, No. 1. P. 95-112.
7. Wells M. C. A Revolution in Accounting Thought? *The Accounting Review*. 1976. July. P. 471-482.
8. Mattessich R. *Critique of Accounting: Examination of the Foundations and Normative Structure of an Applied Science*. London: Quorum Books, 1995. 284 p.
9. Glautier M. W. E., B. Underdown. *Accounting. Theory and Practice*. London: Pitman Publishing, 1997. 744 p.
10. Cushing B. E. A Kuhnian interpretation of the historical evolution of accounting. *The Accounting Historians Journal*. 1989. Vol. 16, No. 2. P. 1-41.
11. Riahi-Belkaoui A. *Accounting theory*. Thompson Learning, 2004. 598 p.
12. Філософський енциклопедичний словник / упоряд. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
13. Кун Томас. Структура наукових революцій. К.: Port-Royal, 2001. 228 с.
14. Легенчук С. Ф. Історичні аспекти розвитку бухгалтерського обліку в Україні та світі: моногр. Beau Bassin: GlobeEdit, 2020. 212 с.
15. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
16. Енциклопедія сучасної України. [Інститут енциклопедичних досліджень НАН України](https://esu.com.ua). URL: [Про енциклопедію - Енциклопедія Сучасної України \(esu.com.ua\)](https://esu.com.ua)
17. Kam V. *Accounting theory*. 2nd edition. 1990. 581 p.
18. Петрук О. М., Легенчук С. Ф., Королюк Н. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку в англomовних країнах: на шляху до мультипарадигмальної дисципліни. *Облік і фінанси*. 2013. №3 (61). С. 48-56.

References

1. Lehenchuk S. F. (2008). Rozvytok bukhhalterskoho obliku v konteksti paradyhmalnogo metodu TS Kuna: zarubizhnyi dosvid [Development of Accounting in the Context of Kuhn's Paradigmatic Method: International Experience]. «Visnyk ZhDTU»: Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia. no 2 (44). pp. 87-100.
2. Lehenchuk S. F. (2008). Paradyhmalnyi metod TS Kuna v bukhhalterskomu obliku: teoretychni aspekty [Kuhn's Paradigmatic Method in Accounting: Theoretical Aspects]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. no 3 (9). pp. 175-185.
3. Hryn V. P. (2020). Paradyhmalna kontseptsiiia TS Kuna v bukhhalterskomu obliku: stratehichnyi aspekt. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*. no 3 (47). pp. 23-27.
4. Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk / uporiad. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p.
5. Kun Tomas. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii*. K.: Port-Royal. 228 p.
6. Chambers R. J. (1966). *Accounting, Evaluation and Economic Behavior*. Prentice-Hall. 462 p.
7. Chambers R.J. (1975). Profit Measurement, Capital Maintenance and Service Potential: A Review Article. *Abacus*. Vol. 1. pp. 97-104.
8. Sterling R. R. (1967). A statement of basic accounting theory: a review article. *Journal of Accounting Research*. Vol. 5, No. 1. pp. 95-112.
9. Wells M. C. (1976). A Revolution in Accounting Thought? *The Accounting Review*. July. pp. 471-482.
10. Mattessich R. (1995). *Critique of Accounting: Examination of the Foundations and Normative Structure of an Applied Science*. London: Quorum Books. 284 p.
11. Glautier M. W. E., Underdown B. (1997). *Accounting. Theory and Practice*. London: Pitman Publishing. 744 p.
12. Cushing B. E. (1989). A Kuhnian interpretation of the historical evolution of accounting. *The Accounting Historians Journal*. Vol. 16, No. 2. pp. 1-41.
13. Riahi-Belkaoui A. (2004). *Accounting theory*. Thompson Learning. 598 p.
14. Lehenchuk S. F. (2020). *Istorychni aspekty rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini ta sviti: monohr*. Beau Bassin: GlobeEdit. 212 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
15. Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" dated 16.07.99 No. 996-XIV with amendments. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
16. Encyclopedia of modern Ukraine. Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: [About the encyclopedia - Encyclopedia of Modern Ukraine \(esu.com.ua\)](https://esu.com.ua)
17. Kam V. (1990). *Accounting theory*. 2nd edition. 581 p.
18. Petruk O. M., Lehenchuk S. F., Koroliuk N. M. (2013). Rozvytok teorii bukhhalterskoho obliku v anhlomovnykh krainakh: na shliakhu do multyparadyhmalnoi dystsypliny [Development of Accounting Theory in English-speaking Countries: Towards a Multi-paradigmatic Discipline]. *Oblik i finansy*. №3 (61). pp. 48-56.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-9>

УДК 330

ГУЦУЛЯК Анатолій
Західноукраїнський національний університет

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОАКТИВІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Дослідження особливостей сучасного нормативно-правового регулювання Європейського Союзу, щодо криптоактивів; вивчення Регламенту MiCA та можливих правових прогалів; вивчення відповідності законодавства вимогам цифрової епохи та його впливу на впровадження інноваційних фінансових інструментів на технології DLT.

При здійсненні дослідження застосовувались загальнонаукові методи дослідження та спеціальні методи, зокрема: індукція та дедукція - на етапі збору первинних даних та їх аналізу, порівняльний (для зіставлення положень законодавства щодо різних типів криптоактивів), абстрактно-логічний - в процесі формулювання висновків, описово-аналітичний, творчо-критичний, економічного аналізу.

Досліджено передумови виникнення нормативно-правового регулювання криптоактивів в Європейському Союзі. Проаналізовано головний чинний документ ЄС щодо криптоактивів - Регламент ЄС 2023/1114 (MiCA), який повноцінно почне діяти з 30 грудня 2024 року. Розкрито основні категорії криптоактивів, які підпадають під дію Регламенту та додаткові спеціальні вимоги регулятора щодо окремих з них. Ідентифіковано правові прогалини чинного Регламенту та зосереджено увагу на категоріях криптоактивів, які не підпадають під дію Регламенту MiCA. Визначено широту повноважень компетентних органів, щодо обмеження емісії токенів, при виникненні загрози грошово-кредитній політиці та фінансовій стабільності ЄС.

Визначено основні положення нормативно-правового регулювання криптоактивів на території Європейського Союзу. Ідентифіковано типи криптоактивів, які не підпадають під дію Регламенту MiCA. Вказано основні правові прогалини існуючого законодавства стосовно NFT та DeFi. Відзначено позитивні аспекти законодавства в напрямку захисту прав приватних та інституційних інвесторів.

Основні положення статті можуть бути використані постачальниками послуг з обслуговування криптоактивів для внесення потрібних змін у свої бізнес-моделі, щоб відповідати вимогами Регламенту, який повною мірою запрацює з 30 грудня 2024 року. Емітенти токенів, спираючись на дане дослідження, можуть відредагувати власні "білі книги" та подати їх до компетентних органів із заявою на отримання дозволу для продовження діяльності. Суб'єкти господарювання різних країн можуть використати результати дослідження для підготовки своєї бізнесової моделі до правових вимог Регламенту MiCA задля ведення діяльності на ринку ЄС. Результати роботи можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень, а також використані для гармонізації українських правових норм із європейськими.

Ключові слова: MiCA, AMLD5, DeFi, DLT технологія, токени електронних грошей, токени прив'язані до активів, криптоактиви.

GUTSULIAK Anatolii
West Ukrainian National University

INSTITUTIONAL PROVISION FOR THE REGULATION OF CRYPTOASSETS IN THE EUROPEAN UNION

Study of the peculiarities of the current regulatory framework of the European Union regarding cryptoassets; study of the MiCA Regulation and possible legal gaps; study of the compliance of legislation with the requirements of the digital age and its impact on the introduction of innovative financial instruments based on DLT technology.

The study used general scientific research methods and special methods, in particular: induction and deduction - at the stage of collecting primary data and analysing them, comparative (to compare the provisions of legislation on different types of cryptoassets), abstract and logical - in the process of formulating conclusions, descriptive and analytical, creative and critical, and economic analysis.

The article examines the prerequisites for the emergence of legal regulation of cryptoassets in the European Union. The author analyses the main current EU document on cryptoassets - EU Regulation 2023/1114 (MiCA), which will come into full force on 30 December 2024. The main categories of cryptoassets that fall under the Regulation and additional special requirements of the regulator for some of them are revealed. The author identifies legal gaps in the current Regulation and focuses on the categories of cryptoassets that are not subject to the MiCA Regulation. The author determines the breadth of powers of the competent authorities to restrict the issuance of tokens in case of a threat to the EU monetary policy and financial stability.

The main provisions of the legal and regulatory framework for cryptoassets in the European Union are determined. The types of cryptoassets that are not subject to the MiCA Regulation are identified. The main legal gaps in the existing legislation on NFT and DeFi are indicated. Positive aspects of the legislation in the area of protection of the rights of private and institutional investors are noted.

The main provisions of the article can be used by crypto asset service providers to make the necessary changes to their business models to comply with the requirements of the Regulation, which will fully come into force on December 30, 2024. Based on this study, token issuers can edit their own white papers and submit them to the competent authorities with an application for permission to continue operating. Business entities from different countries can use the results of the study to prepare their business model for the legal requirements of the MiCA Regulation in order to operate in the EU market. The results of the study may serve as a basis for further research and be used to harmonize Ukrainian legal norms with European ones.

Key words: MiCA, AMLD5, DeFi, DLT technology, e-money tokens, asset-linked tokens, cryptoassets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Починаючи з осені 2017 року криптоактиви стали популярним фінансовим інструментом як серед роздрібних інвесторів, так і в колах інституційних інвесторів. Капіталізація інноваційного фінансового інструменту стрімко зростала, з 800 млрд доларів США на піку 2018 року до 3 трильйонів доларів США в кінці 2021 року. Швидкість росту користувачької бази нових активів, збільшення загальної капіталізації, а також загроза існуючій грошово-кредитній системі ЄС спонукали законодавця дуже швидко адаптувати чинне законодавство до вимог цифрової ери. Європейський Союз, запровадивши всеохоплюючу нормативно-правову базу МіСа, яка спроможна регулювати новий клас фінансових активів, заклав фундамент для розвитку інноваційних рішень на основі технології розподіленого реєстру в фінансовому секторі. Однак, впроваджені Регламент залишає певні правові прогалини, оскільки в ньому не врегульоване питання унікальних невзаємозамінних токенів (в тому числі NFT), а також ринок децентралізованого фінансування (DeFi) і кредитування криптоактивів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання проблематики правового регулювання криптоактивів почали підіймати не так давно, оскільки даний клас активів відносно молодий в фінансовому світі. Правового консенсусу щодо підходів до регулювання даного класу активів у світі досі немає. Велике дослідження в цьому напрямку було проведене науковцями Кембриджського центру альтернативних фінансів, в якому автори A.Blandin, A.S.Cloots, H.Hussain та інші відзначають відсутність консенсусу щодо термінології, класифікації, як ключової перешкоди для створення надійної нормативно правової бази з подальшою гармонізацією в різних юрисдикціях [14].

Дослідження проведене Інститутом Фінансової Стабільності (FSI) Банку Міжнародних Розрахунків (BIS) у 2023 році, вказує на структурні недоліки DeFi ринку, які несуть в собі ризики й можуть підірвати фінансову стабільність та цілісність ринку, але разом з тим відзначають великі можливості технологій розподіленого реєстру для надання фінансових послуг [15].

У 2023 році Рада Фінансової Стабільності (FSB) опублікувала свої рекомендації щодо питань скоординованого комплексного підходу до регулювання криптоактивів з урахуванням можливих ризиків, де визначили три основні принципи: пропорційність, висока гнучкість та технологічна нейтральність [16].

У своєму дослідженні T. van der Linden та T.Shirazi зазначають, що створення гармонізованої правової бази може призвести до більшої правової визначеності, тоді як вимога бути юридичною особою та публікувати "білу книгу" може призвести до більшої підзвітності для емітентів та провайдерів криптоактивів. Науковці виділяють декілька нерозв'язаних проблем в МіСа, а саме широту визначень криптоактивів, нерівність в умовах для суб'єктів регулювання (кредитні установи та кваліфіковані інвестори володіють конкурентними перевагами), відсутність нагляду з боку ЄЦБ, жорсткі вимоги щодо певних криптоактивів [17].

Регламент МіСа був прийнятий зовсім недавно, тому залишається багато недосліджених аспектів. Зокрема Регламент не дає відповіді на запитання, як класифікувати гібридні токени, які випускаються як службові токени, а з часом можуть почати виконувати функції токена, прив'язаного до активів чи токена електронних грошей. Також не виділено окрему категорію криптовалютні деривативи, а це призводить до правової невизначеності, оскільки не зрозуміло чітко чи криптодериватив слід відносити до фінансових інструментів і тоді він не підпадає під регулювання МіСа чи класифікувати як токен, прив'язаний до активу (підпадає під дію Регламенту).

Кредитні установи та банки звільнені від отримання дозволу для допуску до торгівлі токенами прив'язаними до активів, але повинні відповідати вимогам що застосовуються до емітентів токенів. Це створює додаткові адміністративні витрати для нових проєктів, які можуть бути занадто високими і надавати конкурентні переваги уже існуючим учасникам фінансового ринку, а отже гальмувати інновації. Регламент забороняє емітентам токенів електронних грошей та постачальникам послуг нараховувати відсотки користувачам за утримання на балансі токенів електронних грошей, а це знову надає конкурентні переваги банкам та кредитним установам.

Повністю виключені зі сфери регулювання МіСа тип криптоактивів - NFT токени. Законодавець це аргументує вузьким фінансовим застосування і низькими ризиками для власників. Це досить сумнівні аргументи, оскільки 9 квітня 2022 року ринок NFT досяг загальної капіталізації понад 30 млрд доларів США, а вже через півтора місяця капіталізація впала до 6,8 млрд доларів США [18]. Падіння ринку більш ніж в 4 рази та втрата 23 млрд капіталізації говорить про необхідність регулювання і захист прав власників.

Ринок криптокредитування зовсім не регулюється чинною версією МіСа, а законодавець не впевнений в такій необхідності, хоча загальний обсяг криптокредитування у квітні 2022 перевищував 50 млрд доларів США [19], що сміливо можна порівнювати із кредитним портфелем великих банків в ЄС. В цілому весь DeFi сектор потребує регулювання через свій розмір (близько 180 млрд доларів США в кінці 2021 року), а не лише сфера криптозапозичень. Але законодавець вважає що цей ринок є досить малим та поки не становить значних ризиків для фінансової системи й тому не потребує втручання. Дана позиція є

досить недалекоглядно, оскільки DeFi у 2021 році зріс майже в 10 разів, а сама архітектура ринку вразлива до незаконної діяльності, оскільки для взаємодії з протоколами DeFi не потрібна ідентифікація та KYC.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження існуючого нормативно-правового регулювання криптоактивів в Європейському Союзі; аналіз основного законодавчого документа ЄС - Регламенту MiCA; вивчення особливостей правового регулювання різних типів криптоактивів; пошук можливих правових прогалин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з осені 2017 року, криптоактиви стали набирати велику популярність серед роздрібних інвесторів, в той самий час інституційні інвестори висловлювали й свою зацікавленість в новому класі фінансових активів та перспективах використання технології розподіленого реєстру (Distributed Ledger Technology, далі DLT), як фундаменту для розвитку інноваційних рішень в фінансовому секторі. Інституційні інвестори очікували від законодавця Європейського Союзу створення регулятивної бази, яка з одного боку буде сприяти інноваціям, а з іншого збереже існуючу фінансову стабільність та захистить інтереси як інституційних, так і роздрібних інвесторів.

Структура нормативно-правової бази ринку фінансових інструментів Європейського Союзу у 2017 році в основному складалась з директиви про ринки фінансових інструментів MiFID II та регламенту MiFIR, які набули чинності 3-го січня 2018 року [1]. Вперше директива MiFID почала діяти у 2007 році, але в міру розвитку ринку і появи нових фінансових інструментів потребувала внесення змін задля заповнення прогалин в попередньому законодавстві, в результаті чого і з'явився MiFID II.

MiFID II та MiFIR є взаємопов'язаними документами, які доповнюють один одного і мають на меті підтримку цілісності та загальної ефективності фінансової системи, підвищення прозорості інвестиційних інструментів, кращого захисту інвесторів та забезпечення наглядових органів достатніми повноваженнями, щодо суб'єктів ринку фінансових інструментів. В положеннях MiFID II зазначається, що основною метою і предметом Директиви є гармонізація національних положень, щодо зазначених сфер[2].

Основна відмінність між MiFID II та MiFIR в тому, що MiFIR це нормативний акт прямої дії, який застосовується в усіх державах ЄС після набуття ним чинності, а MiFID II - це директива, яка встановлює загальні принципи й цілі, які кожна країна-член ЄС втілює у власному національному законодавстві згідно вільно обраного способу досягнення принципів та цілей директиви.

Європейський законодавець спробував віднести криптоактиви до категорії “фінансовий інструмент”, до яких належать переказні цінні папери, інструменти грошового ринку, опціони, ф'ючерси, свопи, форварди, похідні інструменти для передачі кредитного ризику та інші [2, Додаток 1, Розділ C]. Однак, європейське управління з цінних паперів і ринків (ESMA) у своєму звіті виявило низку прогалин в існуючій нормативно правовій базі й вказувало, що багато криптоактивів залишаються не врегульованими, а певні існуючі вимоги будуть важко застосовними або зовсім не релевантними до DLT активів [3].

Швейцарський регулятор FINMA у своїх вказівках, опублікованих 16 лютого 2018 року, наголосив, що не існує загально визнаної класифікації ICO (Initial coin offering) та токенів/криптовалют, ні в національному законодавстві, ні в міжнародному і що власний підхід до класифікації FINMA буде заснований на економічній функції токена, що лежить в основі його створення. FINMA не вважає платіжні токени/криптовалюти цінними паперами, оскільки на їх думку, вони не є аналогом традиційний цінних паперів, в тому числі через використання їх, як засобів платежу [4].

FINMA зробив важливий внесок у формування майбутнього законодавства Європейського Союзу, щодо криптоактивів, оскільки саме в цих вказівках вперше класифікував їх на три типи: платіжні токени (payment tokens), службові токени (utility tokens) та токени активів (asset tokens). Ця класифікація була взята за основу, хоч і з деякими змінами, при створенні Регламенту MiCA (Markets in Crypto assets).

Швейцарський регулятор не розглядав службові токени та платіжні токени як цінні папери, але якщо вони будуть класифіковані на основі нового прецедентного права або законодавства, FINMA перегляне свою практику [4]. Токени активів швейцарський регулятор розглядав як цінні папери, оскільки вони, на його думку, являли собою бездокументарний цінний папір, який призначений для масової стандартизованої торгівлі. Але оскільки деякі токени/криптовалюти могли мати гібридну форму, регулятору доводилось розглядати кожен випадок індивідуально.

Отже, юридичного консенсусу, щодо питання класифікації криптоактивів не було досягнуто серед регуляторів, що своєю чергою призводило до нормативної невизначеності, відсутності судової практики, а отже і недостатнього розповсюдження криптоактивів серед інституційних інвесторів.

Аналізуючи нормативно-правову структуру Європейського Союзу, щодо ринку фінансових інструментів, неможливо не згадати Директиву (ЄС) 2018/843 про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів та фінансування тероризму від 30 травня 2018 року (AMLD5), яка оновила та доповнила стару Директиву (ЄС) 2015/849. В новій директиві, а саме в статті 1 (2) (d) (18), було додано визначення “віртуальних активів”, як цифрового представлення вартості, яке не випускається і не гарантується центральним банком, не прив'язане до законно встановленої валюти та не має правового

статусу валюти або грошей, але приймається фізичними та юридичними особами, як засіб обміну і може використовуватись для торгівлі в електронному вигляді [5]. Європейський законодавець хотів даною директивою охопити всі потенційні способи використання віртуальних валют. Але службові токени, чи платіжні токени виходили далеко за рамки даного визначення, не говорячи про багато інших гібридних криптоактивів. Країни Європейського Союзу повинні були імплементувати у власне законодавство положення директиви до 10 січня 2020 року, але оскільки це не нормативний акт прямої дії й тлумачення країн могло бути різним, директива не вирішувала ніяк проблему правової невизначеності криптоактивів.

Ще дві директиви 2015/2366/ЄС (PSD2) та 2009/110/ЄС (EMD2), які стосувались платіжних послуг та електронних грошей, також не були спроможними додати правової визначеності статусу криптоактивам. Згідно зі статтею 2(2) Директиви EMD2, "електронні гроші" означають збережену в електронному вигляді грошову вартість, яка випускається при отриманні коштів з метою здійснення платіжних операцій і яка приймається фізичною або юридичною особою, іншою, ніж емітент електронних грошей [6]. Дане визначення було дуже широким, а також досить неоднозначним в його трактуванні. А головна проблема, що воно не давало чіткої відповіді на запитання: чи можна його застосувати, якщо, наприклад криптоактив має тільки часткові ознаки згідно зі статтею 2(2), або має емісію, але вона проводиться децентралізовано різними вузлами або емітується та розповсюджується безплатно (Airdrop) без отримання коштів від фізичної або юридичної особи.

Європейська Комісія, прагнучи підтримати ширшу цифрову трансформацію і дати поштовх інноваціям в ЄС, 24 вересня 2020 року ухвалила пакет цифрових фінансів [7], який в тому числі включав і законодавчі пропозиції щодо криптоактивів. Комісія пропонувала правові рамки для криптоактивів, які б сприяли розвитку інновацій і в той самий час не становили загрози для фінансової стабільності ЄС і монетарного суверенітету. Стратегія пакету цифрових фінансів переслідувала чотири основні цілі: усунення фрагментації цифрового ринку ЄС, адаптація нормативної бази ЄС, просування DLT фінансових інструментів, підвищення цифрової операційної стійкості фінансової системи. Впровадження цих ініціатив своєю чергою можуть допомогти перетворити Європу на глобального гравця на ринку технології розподіленого реєстру.

Комісія у своїй пропозиції визначила криптоактиви, як цифрове представлення цінностей або прав, що передається і зберігається в електронному вигляді та які можуть слугувати ключем доступу до послуги [7]. Також окрема увага була приділена нерегульованим раніше "стейблкоїнам", щодо яких пропонувалось встановити суворі вимоги: отримання дозволу, вимоги до капіталу, зберігання активів, ліквідності, процедури розгляду скарг та ін. Законодавча пропозиція щодо створення "Положення про ринки криптовалютних активів" (MiCA) [8], згідно з задумом Комісії, повинна була забезпечити юридичну визначеність для емітентів, постачальників і операторів криптоактивів, які відтепер зможуть надавати свої послуги на території всіх країн ЄС.

Не менш важливим кроком був запропонований пілотний режим [9] для ринкових інфраструктур, заснованих на технологіях розподіленого реєстру, який застосовував підхід контрольованого середовища "пісочниці" і тимчасово звільняв такі компанії від деяких особливих вимог законодавства Європейського Союзу про фінансові послуги. Даний пілотний проект своєю чергою мав принести практичний досвід європейському регулятору з цінних паперів і ринків (ESMA) і дати відповіді на запитання конкретних ризиків, які можуть нести криптоактиви для операційної стабільності фінансової системи.

Регламент (ЄС) 2023/1114 (MiCA), який мав без перебільшення історичну вагу для ринку криптоактивів, був прийнятий і підписаний головами ЄП та Ради ЄС 31 травня 2023 року [10]. Правовою основою для прийняття Регламенту є Договір про функціонування Європейського Союзу (TFEU), а саме стаття 114 [11], яка надає законні повноваження ЄС вживати заходів (ухвалювати відповідні положення) задля гармонізації законодавства в державах членах, з метою створення та функціонування внутрішнього ринку (стаття 26). На європейський центральний банк, відповідно до статті 127 (2) Договору TFEU, покладено обов'язок сприяти безперебійному функціонуванню платіжних систем, а також надано відповідно до статті 22 Протоколу №4 [12] повноваження ухвалювати нормативні акти для ефективного і надійного функціонування платіжних систем на території ЄС. Для уникнення можливості створення паралельних наборів правил, ESMA, ECB та EBA повинні тісно співпрацювати під час створення багатьох технічних стандартів MiCA.

Регламент MiCA являє собою перше, не тільки в ЄС, а й у всьому світі, комплексне нормативне рішення, щодо регулювання криптоактивів. Документ містить структуровані вимоги, стандарти та вказівки, щодо емітентів та постачальників послуг криптоактивів. Особлива увага нормативно-правового документа зосереджена на регулюванні діяльності токенів електронних грошей (стейблкоїнів) та токенів, прив'язаних до активів (ART). Стосовно цих типів криптоактивів, у MiCA прописані спеціальні вимоги, оскільки ЄС вбачає в них найбільші ризики для стабільності існуючої фінансової системи.

Вимоги до учасників ринку, розроблені в MiCA, особливо стосовно прозорості послуг й розкриття інформації, покращують ринкові умови для приватних інвесторів та споживачів, зменшують імовірність шахрайських дій з боку постачальників послуг. Регламент забезпечує ефективну співпрацю національних

органів країн ЄС з наднаціональною організацією ESMA, задля притягнення до відповідальності учасників ринку за порушення правил МіСА.

Впровадження Регламенту сприяє цілісності та прозорості ринку криптовалют, залученню більшого об'єму інституційних інвестицій, підвищенню рівня захисту споживачів, стимулюванню інноваціям через зрозуміле регуляторне середовище.

В Регламенті наголошується, що нормативно-правова база Європейського Союзу не повинна регулювати саму технологію, що лежить в основі створення криптовалют, оскільки це призведе до накладання зайвого тягаря на використання технології DLT і як наслідок, може похитнути конкурентоспроможність ЄС на глобальному ринку цифрових технологій.

Зі сфери дії Регламенту прямо виключені криптовалюти, які вже кваліфікуються як фінансові інструменти та депозити (включно зі структурованими) згідно з директивою 2014/65/ЄС.

Також під дію Регламенту не підпадають криптовалюти, які є унікальними та не взаємозамінними. Тут в основному мова йде про сучасне цифрове мистецтво реалізоване в формі невзаємозамінних токенів NFT (non-fungible token). Але не так все просто з цим положенням, оскільки законодавець вважає дробові частини унікального невзаємозамінного криптоактиву - такими, які підпадають під дію Регламенту. Це залишається важливим дискусійним питанням для учасників ринку, оскільки не зрозуміло як юридично оформити спільне право власності на NFT, щоб він не перейшов в площину дії Регламенту МіСА. Також законодавець класифікує випуск великої серії невзаємозамінних криптовалют NFT - як показник взаємозамінності, що становить своєрідну проблему для представників сучасного мистецтва, які з допомогою генеративного штучного інтелекту здатні генерувати великі колекції NFT, оскільки компетентні органи можуть визнати їх такими, які підпадають під дію Регламенту. У своїй оцінці компетентні органи будуть застосовувати принцип "сутність над формою", тобто оцінювати фактичні характеристики та фактичне використання, а не визначення емітента, щодо цих криптовалютів. Тягар формування критеріїв класифікації покладений на ESMA та ЕВА.

І остання важлива категорія, яка не підпадає під дію Регламенту, але яку варто зазначити - криптовалюти, випущені Європейським центральним банком, центральними та регіональними органами влади ЄС, міжнародними громадськими організаціями.

Регламент поділяє криптовалюти на три типи, і до кожного з них, залежно від ризиків, які вони несуть, застосовуються дещо різні вимоги. До першого типу належать "токени електронних грошей". Ці криптовалюти по своїй суті є електронними сурогатами банкнот, як і електронні гроші, та можуть використовуватись як засіб платежу. Дана категорія криптовалютів потенційно несе найбільшу загрозу грошово-кредитній політиці та монетарному суверенітету ЄС, тому до них відповідно застосовуються жорсткіші вимоги. Стаття 49 (3) Регламенту МіСА, зобов'язує емітентів токенів електронних грошей проводити емісію тільки по факту отримання коштів і за номінальною вартістю, а також накладає зобов'язання погасити його по номінальній вартості в будь-який час на вимогу власника токена електронних грошей. Це дуже важлива частина законодавства, оскільки вона унеможливає емісію незабезпечених токенів електронних грошей, а також позбавляє на законодавчому рівні власників криптовалютів ризиків відв'язування курсу токена від офіційної валюти, до якої він прив'язаний. Наприклад 24 квітня 2017 року токен електронних грошей USDT тимчасово відв'язався від американського долара майже на 8% і багато власників криптоактиву зазнали збитків [13].

Стаття 50 Регламенту забороняє емітентам, а також постачальникам послуг криптовалютів виплачувати відсотки за токени електронних грошей. Ця заборона введена, оскільки криптовалюти згідно з виправданими побоюваннями ЄС, почнуть конкурувати з ЄЦБ і банками на ринку капіталу відсотковою ставкою, а це своєю чергою може призвести до фінансової нестабільності.

У статті 51 описуються детальні вимоги, щодо інформації, яка повинна міститись в білій книзі криптоактиву: інформація про емітента та токен, про обов'язки, пов'язані з токеном, технологію та ін. Але основна вимога законодавця, це наявність тексту в білій книзі, про те, що даний технічний документ не був схвалений компетентними органами та, що токен електронних грошей не підпадає під дію схем компенсації та гарантування вкладів. Це напрочуд дивна вимога, оскільки даний Регламент переслідував як одну з основних цілей - кращий захист інвесторів і сприяння довіри до криптовалютів.

Законодавець також зобов'язав емітентів токенів електронних грошей, щонайменше 30% отриманих коштів розміщувати на окремих рахунках банківських установ, а решту дозволив інвестувати в надійні низькоризикові активи з низьким кредитним ризиком в тій самій валюті, до якої він прив'язаний.

Додаткові вимоги застосовуються до криптовалютів, які віднесені до значущих токенів електронних грошей. Критерії класифікації токенів, як значущих, зазначені в статті 43 (1), серед основних: кількість власників токена більш як 10 мільйонів, розмір емісії понад 5 млрд євро, середня кількість транзакцій в день більш як 2,5 мільйона. Додаткові вимоги включають обов'язок емітента щодо резервів активів та їх незалежного аудиту кожні шість місяців (стаття 36), правила зберігання резервних активів та уникнення ризику концентрації (стаття 37), правила інвестування частини резерву активів (стаття 38) та проведення стрес тестування ліквідності (стаття 45(1)).

Другий тип згідно із класифікацією Регламенту - “токени, прив'язані до активів”, який охоплює криптоактиви, вартість яких підкріплена різними активами або правами (в тому числі однією чи кількома фіатними валютами). Для отримання дозволу на продаж криптоактивів на всій території Європейського союзу згідно зі статтею 16, емітенти таких токенів повинні бути юридичною особою, або кредитною установою заснованою в ЄС, скласти і надати білу книгу для схвалення. Хоча є незначне послаблення в отриманні дозволу, який не вимагається, якщо сума емісії не перевищує 5 млн євро або токени утримуються виключно кваліфікованими інвесторами.

Емітенти токенів, прив'язаних до активів, якщо розмір емісії перевищує 100 млн євро, повинні щоквартально звітувати компетентним органам про кількість власників, розмір емісії, розмір резерву активів, квартальну кількість і вартість транзакцій (стаття 22). Регламент МіСА наділив повноваженнями компетентні органи відкликати дозвіл емітента токена, прив'язаного до активів, якщо ЄЦБ надасть висновок, що даний токен становить серйозну загрозу для грошово-кредитної політики ЄС. Стаття 23 (1) зобов'язує емітента токена призупинити емісію, якщо токен використовується як засіб обміну, а денна кількість транзакцій перевищує 1 млн операцій на суму більше ніж 200 млн євро. Також є вимоги як і для токенів електронних грошей, щодо резервів активів, правил інвестування, забезпечення ліквідності, а також у статті 40(1) вказана заборона платити відсотки за утримання токенів інвесторам. Токен, прив'язаний до активу може бути класифікований як значущий згідно зі статтею 43(2), якщо власників токенів більш як 10 млн, а його вартість понад 5 млрд і кількість транзакцій понад 2,5 млн в день. Для значущих токенів, прив'язаних до активів існують додаткові вимоги, в тому числі проведення регулярних стрес-тестів ліквідності, вищі вимоги щодо наявності власних коштів, впровадження процедур управління ліквідністю та ін.

До третього типу “інші криптоактиви” належать всі інші криптоактиви, які не ввійшли до першого та другого типу, включно зі службовими токенами, які надають їх власникам певні права та привілеї всередині системи DLT. Емітенти токенів даного типу повинні підготувати “білу книгу” та повідомити про неї компетентний орган своєї держави, але її схвалення не потрібно до моменту її публікації. ESMA розміщує всі “білі книги” до моменту публічної пропозиції токенів у спеціальному відкритому реєстрі (стаття 109). Проект технічних стандартів щодо формату “білої книги” в процесі розробки ESMA та ЕВА. Зміст “білої книги” чітко визначений в статті 6(1) Регламенту. Від емітентів інших криптоактивів не вимагається виконувати підпункти (b), (c), (d) і (f) статті 4(1), які стосуються підготовки, повідомленні й публікації “білої книги” і маркетингових комунікацій, якщо пропозиція розрахована на менше ніж 150 тримачів токена (для кожної країни члена ЄС), загальна сума пропозиції менше ніж 1 млн євро, токени утримуються виключно кваліфікованими інвесторами. Послаблення створене для сприяння розвитку стартап проектів, оскільки загальні вимоги можуть перешкоджати цьому процесу, через непропорційне регуляторне навантаження на проект.

Наявність загальнодоступного реєстру ESMA з “білими книгами” всіх криптопроектів буде сприяти більшій обізнаності інвесторів, щодо особливостей токенів, які знаходяться в їх власності. Але більш важливим є реєстр недобросовісних суб'єктів, правовою основою створення якого є стаття 110, який буде включати інформацію про будь-які порушення даного Регламенту.

Серед обов'язків покладених на постачальників послуг з обслуговування криптоактивів, варто відзначити вимогу ведення обліку всіх ордерів, транзакцій, які повинні зберігатись до семи років, а при потребі передаватись компетентним органам згідно зі статтею 68(9). Також стаття 92(1) вимагає від постачальників послуг невідкладно повідомляти компетентні органи про транзакції, які мають ознаки ринкового зловживання. До ринкового зловживання відносяться різного роду маніпулювання ринковими цінами, як от використання публікацій в ЗМІ про певний криптоактив, попередньо купивши його і отримуючи від цих дій фінансову вигоду або створення оманливого сигналу щодо ціни криптоактиву.

Дуже суперечливою залишається вимога статті 94(1)(n) до постачальника послуг криптоактивів (йдеться про криптовалютні біржі) про призупинення торгівлі криптоактивами на термін до 30 робочих днів поспіль, якщо у компетентних органів є обґрунтовані підозри, щодо ймовірних порушень положень Регламенту. Застосування цієї статті може призводити до величезних непоправних збитків у тримачів цих токенів, оскільки криптоактиви зазвичай торгуються на багатьох криптовалютних майданчиках, не тільки ЄС, а ціна криптоактивів історично дуже різко реагує на заяви законодавців.

Чинний Регламент МіСА ніяк не врегульовує питання кредитування криптоактивів, оскільки вважає що доцільність цього потрібно попередньо дослідити.

З 30 червня 2024 року почнуть застосовуватись правила МіСА щодо токенів електронних грошей та токенів, пов'язаних з активами. До 30 червня ESMA разом з ЕВА мають підготувати дуже багату імплементаційних технічних та регуляторних стандартів, які зазначені в багатьох розділах законодавчого документа. А починаючи з 30 грудня 2024 наберуть чинності всі положення Регламенту в повному обсязі.

До 30 грудня 2024 року Комісія разом з ESMA та ЕВА надасть Європейському Парламенту та Раді звіт про стан ринку криптоактивів, в якому буде надана експертна оцінка розвитку децентралізованого фінансування та доцільність його регулювання, необхідність та доцільність регулювання ринку кредитування криптоактивів, оцінку та доцільність регулювання унікальних невзаємозамінних криптоактивів. До 30 червня 2027 року Комісія разом з ESMA та ЕВА має надати свій звіт про результати

застосування Регламенту, а також при потребі законодавчі пропозиції. Проміжний звіт має бути представлений до 30 червня 2025 року.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Європейський Союз вивчивши та оцінивши перспективність технології розподіленого реєстру, включно з технологією блокчейн, та прогножуючи появу нових видів ділової активності пов'язаних з нею, а також розуміючи важливість забезпечення відповідності законодавчих актів ЄС вимогам цифрової епохи, прийняв історично важливий для фінансових ринків нормативно-правовий документ МіСА, який гармонізує законодавство ЄС щодо криптоактивів, сприяє появі нових можливостей на ринку праці та можливо призведе до економічного зростання.

Оскільки Європейський Союз перший прийняв такий об'ємний та всеохопний набір правил стосовно криптоактивів, це може сприяти покращенню позицій ЄС на глобальному ринку фінансів, оскільки багато учасників криптовалютного ринку (в тому числі й постачальники послуг криптоактивів) прагнуть правової визначеності та зрозумілих правил роботи на цьому ринку.

Прийнятий Регламент МіСА переслідує кілька важливих цілей, серед яких забезпечення правової бази для криптоактивів (не охоплених чинним законодавством), створення прозорої правової бази, яка підтримує інновації й ширше використання технології розподіленого реєстру, належний рівень захисту прав інвесторів і власників криптоактивів, створення правових рамок для зменшення ризиків та загроз грошово-кредитній системі та фінансовій стабільності ЄС, які можуть нести значущі криптоактиви.

Регламент МіСА класифікував криптоактиви на три типи: токени електронних грошей, токени прив'язані до активів та інші криптоактиви. До емітентів всіх типів токенів застосовуються як загальні вимоги, стосовно наявності "білої книги", розкриття ризиків інвесторам, так і додаткові, як наявність резервів активів, правил зберігання резервних активів, правил інвестування резервних активів, систематичного незалежного аудиту, вимоги щодо власного капіталу та ін.

Дуже важливим є послаблення регулятора відносно криптоактивів, які мають невелику емісію, або їх пропозиція адресована виключно кваліфікованим інвесторам, оскільки це не створює надмірного регулятивного тягаря на компанії-стартапи. Регламент також не застосовується щодо криптоактивів, які пропонуються безплатно або створюються як винагорода за підтвердження трансакцій в мережі розподіленого реєстру. Ці послаблення впливають із цілей даного нормативно-правового акту, однією з яких є сприяння розвитку нових технологій.

При наявності великої кількості позитивних моментів, Регламент досі залишає нерегульованими ринок децентралізованого фінансування (DeFi), ринок кредитування криптоактивів, деривативи, а також унікальні невзаємозамінні токени (NFT).

Відсутність регуляторних правил функціонування DeFi ринку, з огляду на його об'єм і тенденції розвитку, є найбільш проблемним аспектом МіСА. Законодавець в Регламенті вказує на основну істотну перешкоду для регулювання — ідентифікація емітента та учасників такого ринку.

Варто зазначити, що кожен децентралізований актив у своїй архітектурі в більшій чи меншій мірі має певні централізовані елементи, як от оракули (програмні сервіси посередники, які з'єднують блокчейни із зовнішніми джерелами інформації). Шлях до врегулювання ринку децентралізованих криптоактивів пролягає через ідентифікацію і регулювання Європейським законодавцем централізованих елементів системи та власне користувачів.

DeFi платформи в основному мають централізовані елементи управління, які застосовуються в випадку потреби виправлення помилок в кодї, чи задля прийняття рішень щодо розвитку проекту. Законодавець може внести стосовно них зобов'язання створювати юридичну особу, діяльність якої надалі можливо регулювати.

Демократична форма прийняття рішень в DeFi реалізована через голосування з допомогою токенів, власників яких регулятор може зобов'язати пройти процедуру ідентифікації з допомогою технології DID (децентралізованих ідентифікаторів). Нещодавно компанія MicroStrategy представила свою корпоративну платформу для створення децентралізованих ідентифікаційних застосунків на блокчейні Біткоїна - Orange [20]. DID рішення для Ethereum та інших популярних блокчейнів також знаходяться в фазі активного розвитку. Децентралізована ідентифікація, на відміну від традиційної процедури KYC (знай свого клієнта), дозволяє робити надійну перевірку та збереження ідентифікаційних даних користувачів із криптографічними гарантіями не покладаючись на централізованих посередників, які зберігають і видають ці ідентифікатори, а отже створює максимальну довіру між різними сторонами. Тягар ідентифікації користувачів можна покласти на сервіси постачальники DeFi послуг (сайти, децентралізовані додатки DApps).

Після розв'язання проблеми ідентифікації учасників DeFi ринку, законодавцю потрібно буде включити додаткові положення в чинний документ МіСА.

Щодо врегулювання криптокредитування, яке в основному відбувається через DeFi платформи, європейському законодавцю варто розробити відповідні процедури та правила для отримання ліцензії

юридичними особами на дану діяльність. Наявним кредитним та банківським організаціям, які прагнуть надавати послуги з криптокредитування, якщо вони відповідають критеріям для отримання такої ліцензії, надавати дозвіл автоматично.

До подання першого звіту в червні 2025 року, Комісії разом з ESMA варто зробити законодавчу пропозицію щодо внесення змін в чинний Регламент, додавши до класифікації криптоактивів нові підкатегорії в категорію “Інші криптоактиви”: NFT, криптовалюти деривативи, гібридні токени. Ці зміни будуть сприяти більшій правовій ясності, оскільки дані підкатегорії мають певні особливості (технологічні, функціональні, ризикові) і потребують специфічних регуляторних положень.

Заборона законодавцем нараховувати відсотки за утримання криптоактивів на рахунках користувачів є обґрунтована з погляду можливих ризиків для існуючої фінансової системи. З іншого боку, Європейський Союз в Регламенті MiCA декларує своє бажання сприяти впровадженню трансформаційних технологій в фінансовому секторі. Сучасне покоління людей вимагає технологічних рішень у кожному його аспекті, не виключення і нарахування відсоткових ставок. Тому, Комісії разом з ESMA та ЕВА варто розглянути можливість дозволу емітентам tokenів електронних грошей нараховувати відсотки, які не перевищують ставку ЄЦБ та ставки комерційних банків. Таким чином банки будуть позбавлені конкурентних переваг відносно емітентів tokenів електронних грошей і не будуть гальмуватись інновації. Додатково до цього потрібно розробити компенсаційні механізми для гарантування вкладів інвесторів, оскільки згідно з чинним Регламентом MiCa, криптоактиви не підпадають під їх дію.

Регламент MiCA можна порівняти із живим деревом, оскільки відкриття нових технологій та судова практика у сфері регулювання криптоактивів будуть неминуче призводити до еволюції правових принципів та законодавства.

30 червня 2025 буде наданий перший проміжний звіт (можливо із законодавчими пропозиціями) Комісії разом з ESMA та ЕВА про результати застосування Регламенту в Європейському Союзі.

Література

1. BaFin's стаття з річного звіту про MiFID II / MiFIR 2017. URL: https://www.bafin.de/EN/PublikationenDaten/Jahresbericht/Jahresbericht2017/Kapitel5/Kapitel5_1/Kapitel5_1_1/kapitel5_1_1_artikel_en.html (дата звернення 16.04.2024).
2. Директива 2014/65/ЄС від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів, офіційний вісник Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj> (дата звернення 16.04.2024).
3. ESMA поради, щодо первинних пропозицій монет і криптоактивів, 9 січня 2019. С.4-6. . URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf (дата звернення 16.04.2024).
4. FINMA Рекомендації щодо запитів стосовно регуляторної бази для первинних пропозицій монет (ICOs), 16 лютого 2018, URL: https://www.finma.ch/~media/finma/dokumente/dokumentcenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitung-ico.pdf?sc_lang=en&hash=C9899ACF22747D56C800C6C41A7E28AB (дата звернення 19.04.2024).
5. Директива (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, офіційний вісник Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/843/oj> (дата звернення 19.04.2024).
6. Директива 2009/110/ЄС від 16 вересня 2009 року про започаткування, ведення та пруденційний нагляд за діяльністю установ електронних грошей, офіційний вісник Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/110/oj> (дата звернення 19.04.2024).
7. Європейська Комісія, Пакет цифрових фінансів, офіційний веб-сайт Європейської Комісії, 24 вересня 2020. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/digital-finance-package_en (дата звернення 19.04.2024).
8. Європейська комісія. Пакет цифрових фінансів: Єврокомісія встановила новий, амбітний підхід до заохочення відповідальних інновацій на користь споживачів та бізнесу, 24 вересня 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1684 (дата звернення 19.04.2024).
9. Європейської Комісія. Пропозиція про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленого реєстру, 24 вересня 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020PC0594> (дата звернення 19.04.2024).
10. Регламент (ЄС) 2023/1114 від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів, офіційний вісник Європейського Союзу, URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj> (дата звернення 19.04.2024).
11. Договір про функціонування Європейського союзу. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj (дата звернення 19.04.2024).
12. Договір про функціонування Європейського союзу. Протокол №4 Про статус Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/pro_4/oj (дата звернення 19.04.2024).

13. CoinMarketCap, офіційний курс USDT за 24 квітня 2017. URL: <https://coinmarketcap.com/currencies/tether/> (дата звернення 19.04.2024).
14. Apolline Blandin, Ann Sofie Cloots, Hatim Hussain etc. (2019), "Global cryptoasset regulatory landscape study", p.54 . URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2020/08/2019-04-ccaf-global-cryptoasset-regulatory-landscape-study.pdf> (accessed April 19, 2024).
15. Denise Garcia Ocampo, Nicola Branzoli , Luca Cusmano (2023), "Crypto, tokens and DeFi: navigating the regulatory landscape", p.6. URL: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights49.pdf> (accessed April 19, 2024).
16. FSB- Global Regulatory Framework for Crypto-Asset Activities, July 17, 2023. pp.3-4. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P170723-1.pdf> (accessed April 19, 2024).
17. Tina van der Linden , Tina Shirazi (2023), "Markets in crypto-assets regulation: Does it provide legal certainty and increase adoption of crypto-assets?", Financial Innovation 9(1), pp.27-27. URL: https://www.researchgate.net/publication/367005457_Markets_in_crypto-assets_regulation_Does_it_provide_legal_certainty_and_increase_adoption_of_crypto-assets (accessed April 19, 2024).
18. NFT market capitalization from September 1, 2021, to March 19, 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/1414252/nft-market-capitalization-by-week/> (accessed April 19, 2024).
19. The Block, statistic of historical crypto lending market value URL: <https://www.theblock.co/data/decentralized-finance/total-value-locked-tvl/total-value-locked-by-category> (accessed April 19, 2024).
20. The Block, MicroStrategy plans to launch decentralized ID solution: report. URL: <https://www.theblock.co/post/292065/microstrategy-plans-to-launch-decentralized-id-solution-report> (accessed May 1, 2024).

References

1. BaFin's Article from annual report MiFID II / MiFIR 2017. URL: https://www.bafin.de/EN/PublikationenDaten/Jahresbericht/Jahresbericht2017/Kapitel5/Kapitel5_1/Kapitel5_1_1/kapitel5_1_1_artikel_en.html / (accessed April 16, 2024)
2. Directive 2014/65/EU of 15 May 2014 on markets in financial instruments, Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj> (accessed April 16, 2024).
3. ESMA Advice Initial Coin Offerings and Crypto-Assets, January 9, 2019. 4-6 p. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf (accessed April 16, 2024).
4. FINMA Guidelines for enquiries regarding the regulatory framework for initial coin offerings (ICOs), February 16, 2018. URL: https://www.finma.ch/~media/finma/dokumente/dokumentcenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitung-ico.pdf?sc_lang=en&hash=C9899ACF22747D56C800C6C41A7E28AB (accessed April 19, 2024).
5. Directive (EU) 2018/843 of 30 May 2018 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/843/oj> (accessed April 19, 2024).
6. Directive 2009/110/EC of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions, Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/110/oj> (accessed April 19, 2024).
7. European Commission. Digital finance package, September 24, 2020. An official website of the European Union. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/digital-finance-package_en (accessed April 19, 2024).
8. European Commission. Digital Finance Package: Commission sets out new, ambitious approach to encourage responsible innovation to benefit consumers and businesses, September 24, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1684 (accessed April 19, 2024).
9. European Commission. Proposal on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology, September 24, 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020PC0594> (accessed April 19, 2024).
10. Regulation (EU) 2023/1114 of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj> (accessed April 19, 2024).
11. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj (accessed April 19, 2024).
12. Treaty on the Functioning of the European Union. Protocol (No 4) on the Statute of the European system of central banks and of the European Central Bank. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/pro_4/oj (accessed April 19, 2024).
13. CoinMarketCap, official USDT exchange rate for April 24, 2017. URL: <https://coinmarketcap.com/currencies/tether/> (accessed April 19, 2024).
14. Apolline Blandin, Ann Sofie Cloots, Hatim Hussain etc. (2019), "Global cryptoasset regulatory landscape study", p.54 . URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2020/08/2019-04-ccaf-global-cryptoasset-regulatory-landscape-study.pdf> (accessed April 19, 2024).
15. Denise Garcia Ocampo, Nicola Branzoli , Luca Cusmano (2023), "Crypto, tokens and DeFi: navigating the regulatory landscape", p.6. URL: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights49.pdf> (accessed April 19, 2024).
16. FSB- Global Regulatory Framework for Crypto-Asset Activities, July 17, 2023. pp.3-4. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P170723-1.pdf> (accessed April 19, 2024).
17. Tina van der Linden , Tina Shirazi (2023), "Markets in crypto-assets regulation: Does it provide legal certainty and increase adoption of crypto-assets?", Financial Innovation 9(1), pp.27-27. URL: https://www.researchgate.net/publication/367005457_Markets_in_crypto-assets_regulation_Does_it_provide_legal_certainty_and_increase_adoption_of_crypto-assets (accessed April 19, 2024).
18. NFT market capitalization from September 1, 2021, to March 19, 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/1414252/nft-market-capitalization-by-week/> (accessed April 19, 2024).
19. The Block, statistic of historical crypto lending market value. URL: <https://www.theblock.co/data/decentralized-finance/total-value-locked-tvl/total-value-locked-by-category> (accessed April 19, 2024).
20. The Block, MicroStrategy plans to launch decentralized ID solution: report. URL: <https://www.theblock.co/post/292065/microstrategy-plans-to-launch-decentralized-id-solution-report> (accessed May 1, 2024).

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-10>

УДК 330.322

ПИЛИПЯК Олександр
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-3246-3590>
e-mail: raine2003@ukr.net

БАКАЙ Віталій
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5865-227X>
e-mail: bakayvit@ukr.net

САЧИНСЬКА Людмила
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-1118-1455>
e-mail: sachinska_lv@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ ФАКТОРУ РИЗИКУ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ

Розглянуто сутність базових підходів щодо врахування фактору ризику в управлінні інноваційними проектами. Висвітлено проблеми оцінки ризиків при прийнятті рішень щодо інноваційних проектів. Показано умови впливу ризиків на інноваційні рішення для передінвестиційної, інвестиційної та післяінвестиційної фази. Відтворена залежність між ризиком та доходом для альтернативних інноваційних проектів та конкретного інноваційного проекту. Особливо охарактеризовано умови появи ризиків та невизначеності в економічній системі. Систематизовано фактори, які сприяють прояву невизначеності в управлінні інноваційними проектами. Наведено класифікацію проектних збитків. Представлений один із можливих варіантів позиціонування проектних збитків у тривимірному просторі. Відтворено один із поширених варіантів ідентифікації ризиків через пошук загального ризику інноваційного проекту. Показано що подальші дослідження проектного ризику в галузі управління інноваційними проектами мають відбуватися в площині застосування математичного апарату для опису факторів-причин та факторів-наслідків дії ризиків.

Ключові слова: проект, інноваційний проект, ризик, фактор ризику невизначеність, збитки, управління проектом.

PYLYPIAK Oleksandr, BAKAY Vitaliy, SACHYNSKA Liudmyla
Khmelnitskyi National University

FEATURES OF ACCOUNTING THE RISK FACTOR IN THE MANAGEMENT OF INNOVATION PROJECTS

It is shown that the problem of taking into account the risk factor in the management of innovation projects is acquiring a new sound and a qualitatively new level of relevance today. Under martial law, the economic system functions in special conditions of turbulence, when, on the one hand, it is difficult to talk about efficiency without innovation, and on the other hand, it is necessary to apply new approaches to managing innovation projects, since the standard methods developed no longer work properly. The essence of the basic approaches to taking into account the risk factor in the management of innovation projects is considered. The problems of risk assessment in decision-making on innovative projects are highlighted. The conditions for the influence of risks on innovative decisions for the pre-investment, investment and post-investment phases are shown. The relationship between risk and return for alternative innovative projects and a specific innovative project is reproduced. The conditions for the emergence of risks and uncertainty in the economic system are separately characterized. The factors that contribute to the manifestation of uncertainty in the management of innovation projects are systematized. The article provides a classification of project losses, in particular, additional project costs in excess of the planned ones, project costs that do not bring the expected effect and losses due to lost opportunities. One of the possible options for positioning project losses in three-dimensional space through such elements as the zone of unacceptable losses, the zone of undesirable losses, the zone of acceptable losses, and the zone of planned losses is presented. One of the common options for identifying risks through the search for the overall risk of an innovative project is reproduced. It is shown that further research on project risk in the field of innovation project management should be carried out in the plane of applying the mathematical apparatus to describe the factors-causes and factors-consequences of risks.

Keywords: project, innovative project, risk, risk factor uncertainty, losses, project management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інноваційні проекти – надзвичайно потужне джерело економічного розвитку. Не буде навіть перебільшенням сказати, що сталий економічний розвиток просто не можливий без впровадження інноваційних проектів.

Національна економіка – складна система, яка складається з колосальної кількості взаємопов'язаних елементів і значну, якщо не переважну, групу із них складають проекти.

Розуміння й відображення рівня ризику інноваційного проекту вельми непроста задача навіть на рівні підприємства. На рівні національної економіки ця задача ускладнюється багатократно.

Проблема врахування фактору ризику в управлінні інноваційними проектами набуває сьогодні нового звучання і якісно нового рівня актуальності. В умовах воєнного стану економічна система

функціонує в особливих умовах турбулентності, коли, з одного боку без інновацій складно говорити про ефективність, а з іншого – потрібно застосовувати нові підходи щодо управління інноваційними проектами, оскільки стандартні вироблені методи вже не спрацьовують.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади оцінювання ризиків інноваційних проектів були сформовані такими вченими як: У.Шарп, Й.Шумпетер, Дж.М.Кейнс, М.Марковітц, М.Фрідмен, Дж.К.Ван Хорн. Окремо варто відзначити Davad Hillson, внесок якого в науку дійсно неоціненний. В Україні дану проблему досліджували такі вчені: Борщ Л.М., Диха М.В., Галушко О.С., Ковальчук К.Ф., Савчук В.П., Плаксієнко В.Я., Прилипко Е.Г., Чумаченко М.Г. та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на здавалося б повне висвітлення проблем врахування фактору ризику в самих різних сферах суспільного життя й не дивлячись на значну кількість робіт, числені аспекти тлумачення та оцінки проектних ризиків залишаються проробленими не до кінця. Зокрема практично не має робіт, присвячених оцінці саме інноваційних проектних ризиків, як невідомий і надзвичайно важливий частині інвестиційних ризиків.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

З огляду на вищезазначене, метою даної статті є впорядкування та висвітлення підходів й розуміння фактору ризику в управлінні інноваційними проектами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Прийняття проектного рішення в сфері управління інноваційними проектами відбувається не тільки поетапно, а й поелементно. Ніколи не слід забувати що інноваційний проект підлягає обов'язковій структуризації, яка виділяє у ньому числені рівні як у відношенні до робіт, ресурсів, так і у відношенні до організаційних елементів. Йде мова про те, що інвестиційні проекти передбачають комплексне попереднє обґрунтування, причому усі напрями такого обґрунтування пов'язані між собою. Наприклад якщо відбулися зміни в економічному обґрунтуванні, то й відповідно слід переглянути усі інші. Це надзвичайно складна і відповідальна задача, практична реалізація якої важко впроваджувана в реаліях сьогодення. З іншого боку обов'язкова структуризація як елемент управління проектами – теж накладає свій відбиток.

Таким чином подібна ситуація відбувається й при оцінці рівня ризику інноваційного проекту. Зміна умов й обставин ризику неминуче призводить до зміни конфігурації проектного рішення, що у свою чергу призведе до зміни наслідків. Мова йде про те, що ризики супроводжують проектні рішення на усіх стадіях життєвого циклу, й відповідно необхідно оцінювати їх не час від часу, а систематично. Подібний підхід показаний на рисунку 1.

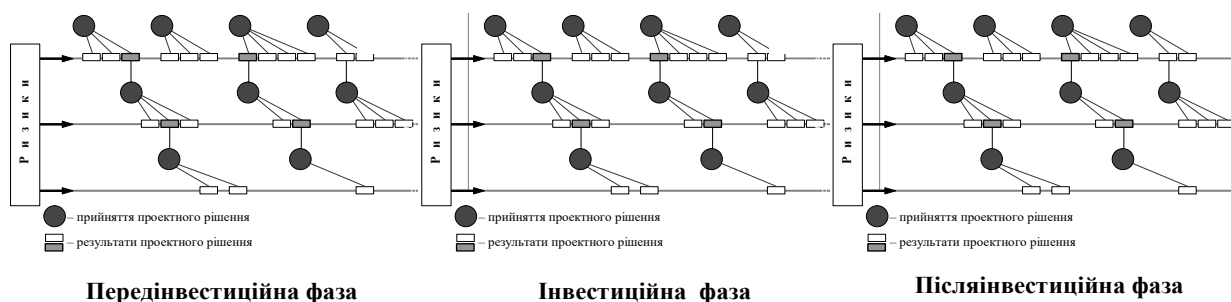

Рис. 1. Вплив ризиків на проектні рішення

Загалом, вплив ризику на інноваційні проекти доволі неоднозначний. Рис. 2 показує, що внаслідок впливу ризиків результати проектних рішень відхиляються від запланованих на усіх стадіях життєвого циклу. Причому чим сильнішим є вплив ризику, тим, відповідно, вищим може бути саме відхилення.

Причин, які призводять до появи ризиків є безліч. Також доведено, що економічній системі іманентно притаманно генерування самих різних ризиків. З іншого боку, як показує практика, більші ризикові інноваційні проекти є водночас й потенційно більш доходними. Така залежність спрощено може бути описана лінійною функцією (рис. 2, а).

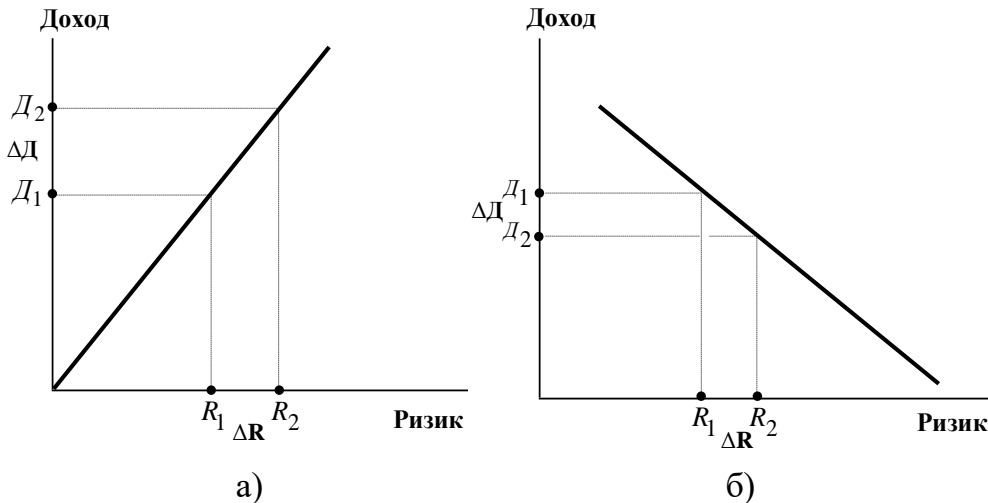

Рис.2. Залежність між ризиком та доходом для альтернативних інноваційних проектів (а) та конкретного проекту (б)

Із зростанням ризику з рівня R_1 до рівня R_2 доход зростає, відповідно, з рівня D_1 до рівня D_2 . Вищенаведений рисунок ілюструє загальновідомий факт: більш ризикові проекти є й більш доходними, тобто величина ΔD перевищує величину ΔR . Наприклад, інноваційні проекти, пов'язані із модернізацією наявних технологічних ліній, зазвичай, децю поступаються за рівнем доходності інноваційним проектам, пов'язаним із їх повним оновленням.

Зазначена вище перевага знаходить своє відображення у так званій карті переваг, тобто сукупності кривих байдужості, кожна з яких відбиває рівно переважаючі для підприємця при даному рівні задоволеності пари очікуваної доходності і ризикованості рішення.

Побудова карти переваг, на основі оброблених даних аналізу рішень у минулому, дає можливість знаходити оптимальні співвідношення між ризиком та доходом для альтернативних інноваційних проектів.

Децю інша справа, коли досліджується залежність між ризиком та доходом конкретної інноваційної ідеї або проекту. У такому випадку залежність буде не прямою, а оберненою (рис. 2, б).

Таким чином, при зростанні рівня ризику окремо взятого інноваційного проекту, прогнозовані доходи за цим же проектом, швидше за усе, будуть зменшуватися, хоча й за умови, що ризики перейдуть в категорію реалізованих.

Розглянемо, що в даному контексті передбачають умови ризику та невизначеності.

До проектних рішень, що приймаються в умовах ризику, відносять такі рішення, результати яких не є визначеними, але ймовірність кожного можливого результату можна з'ясувати. Ймовірність визначається на проміжку від 0 до 1 і представляє собою ступінь можливості настання даної події. Іншими словами, якщо є можливість кількісно, тобто за допомогою чисел, визначити ймовірність настання того чи іншого варіанту проекту, тої чи іншої події, то говорять про умови ризику.

Прийняття проектних рішень в умовах ризиків виникає у випадках, коли відомі попередні ймовірності станів проекту:

$$p(X_1), p(X_2), \dots, p(X_n), \sum_{j=1}^n p(X_j) = 1, \quad (1)$$

де n – можлива кількість станів проекту; X_1, X_2, \dots, X_n – якісні характеристики станів проекту; p – ймовірність стану проекту.

Слід відмітити, що в управлінні проектами ризик присутній в будь-якому разі, навіть якщо вибір того чи іншого варіанту проекту не здійснюється: нездійснення вибору – це теж вибір.

В деяких випадках немає змоги визначити ймовірності, і це є свідченням того, що виникли умови невизначеності. Невизначеність передбачає наявність факторів за яких результати дій не є детермінованими, а ступінь впливу цих факторів на результати невідомий.

Виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що ситуації ризику є окремим випадком ситуацій невизначеності.

Сама пособі ситуація невизначеності не генерує ризики, а тільки створює передумови для їх виникнення у випадках, коли необхідно здійснити вибір того чи іншого проектного рішення.

Розглянемо що ж представляє собою ризик в інноваційній діяльності. Визначень проектного ризику на сьогодні запропоновано більш ніж досить. Усі вони у тій чи іншій мірі відображають складний системний характер явища. Згідно одного із найбільш цікавих підходів, а саме підходу PMP Study Guide, під ризиком

розуміють ймовірну подію, в результаті якої суб'єкт, який прийняв рішення, втрачає можливість досягнути запланованих результатів проекту або його окремих параметрів, які мають часову, кількісну та вартісну оцінку. Автори виділяють такі характеристики ризику:

- ймовірність;
- подія;
- суб'єкт;
- рішення;
- втрати.

Слід відзначити що ризик в інноваційній діяльності – це така категорія, яку дуже складно описувати словами, натомість доволі зручно описувати символічно – тобто математично. Зазвичай з цією метою застосовують апарат теорії ймовірностей або ж теорію нечітких множин. З нашої точки зору один з кращих таких описів наведений Ю Фенгом та Єріком Шлоглом. Для математичного опису ризику вони застосовують той же апарат теорії ймовірностей.

Ми бачимо що ризик описується опосередковано, тобто з точки зору факторів виникнення, наслідків тощо. Дуже цікавий підхід запропонований у шостому виданні PMBOK [2], який полягає у виділенні чотирьох факторів ризику:

В проектній інноваційній діяльності невизначеність є наслідком дії наступних груп факторів:

Перша група. Переважна більшість процесів, які пов'язані з інноваційною діяльністю, носять індетермінований характер. Оскільки інвестиційне середовище – це не замкнена система, то неможливо однозначно передбачити вплив таких факторів як: людські вчинки, природні катаклізми тощо.

Друга група. Інноваційні рішення здебільшого приймаються при неповній інформації про об'єкти та процеси. Взагалі в проектному аналізі вести мову про повну інформацію не приходиться, оскільки витрати на її отримання та подальшу обробку, в більшості випадків, ніколи не перебиваються подальшими результатами від реалізації самого проектного рішення.

Третя група. Фактори, що відносяться до цієї групи, пов'язані із викривленням інформації в економічному середовищі, тобто має місце її асиметрія. Досить часто достовірну інформацію видають у спотвореній формі або просто приховують. Це здійснюється, насамперед, з метою усунути конкурента. У таких випадках значні масиви дезінформації подаються як інформація. Тому необхідне обачне та критичне ставлення до інформації, яка надходить.

Можна абсолютно погодитися з вченими, які вважають що ризики інновації завжди пов'язані з невизначеністю.

Іноколи в проектній діяльності також виділяють умови непередбачуваності. Непередбачуваність вважають крайнім проявом невизначеності, мотивуючи це тим, що непередбачуваність на відміну від невизначеності не може бути “знята”, тобто усунена. Наприклад, якщо інвестиційний проект передбачає виробництво нового продукту і попит на нього невідомий, то непередбачуваність буде полягати у повній неможливості з'ясувати ймовірний рівень попиту.

Умови ризику можуть проявлятися через наступні основні форми:

- ймовірність не досягти бажаного результату;
- невизначеність прогнозованого результату;
- суб'єктивність оцінки прогнозованого результату;
- можливість відхилення від мети;
- можливість матеріальних та інших втрат.

Дуже неординарний підхід зустрічається in the Practice Standard for Project Risk Management [4], згідно якого виділяють:

«Подія ризику» як «невизначена подія або сукупність обставин, які, якщо вони відбудуться, вплинуть на досягнення однієї або кількох цілей проекту».

«Ризик проекту» визначається як «вразливість зацікавлених сторін до наслідків коливань результатів».

Дуже важливим є розуміння тієї обставини, що не в усіх випадках ризику призводять до збитків. Очевидно, що отримання прибутків відбувається також в середовищі ризиків. Тому ототожнення поняття “ризик” із поняттям “збиток” є невірним. Якщо ризиком є тільки можливе негативне відхилення, то збитком – фактичне. Саме через збитки і здійснюється реалізація ризику. Отже, проектні збитки – це одна із форм реалізації проектного ризику, яка має місце за умови несприятливого зіткнення обставин або прорахунків. Різновиди проектних збитків наведено на рис. 3.

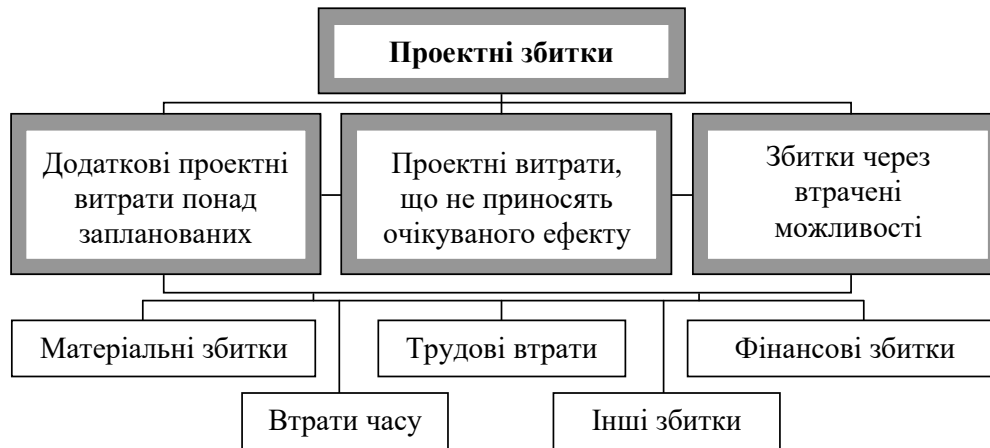

Рис.3. Класифікація проектних збитків

Як свідчить практика, найбільш поширені проектні збитки виникають через додаткові проектні витрати. Загалом додаткові проектні витрати мають бути цілком очікуваними. Експерти навіть рекомендують норми збільшення запланованих проектних витрат [1]:

- витрати на будівельно-монтажні роботи – на 10-15%;
- поточні витрати – на 20-25%;
- соціальні витрати – на 5-10%;
- витрати, пов'язані з обслуговуванням кредитів – на 15-25%.

Також експерти наголошують на тому, що вартість внесення змін у проект збільшується із життєвим циклом проекту майже експоненційно, а тому виконання усіх ризикових робіт доцільніше планувати на початкових стадіях проекту.

Такий різновид неявних проектних збитків, як збитки через втрачені можливості, потребує пояснення, тим паче, що такі збитки є характерними практично для усіх видів інвестиційних проектів. Їх сутність наведемо на такому прикладі. В інноваційний проект модернізації виробництва промислового підприємства вкладено 9340 тис.грн. власних коштів. Таким чином вкладена сума вилучена з обігу даного підприємства. Але ж ці 9340 тис.грн. можна було залишити в обігу; можна покласти на депозитний рахунок в банк під відсотки. Якщо припустити, що річна відсоткова ставка за банківським депозитом складає 20%, а прогнозована рентабельність досліджуваного проекту модернізації виробництва 18%, то отримаємо різницю у 2%. Це і є збитки через втрачені можливості. Безумовно, що можна говорити про потенційну доцільність модернізації виробництва через синергетичний вплив даного проекту на окремі сфери діяльності підприємства, але у короткостроковому періоді відмінність у доходності альтернатив очевидна і не може піддаватися сумнівам.

Як засвідчує практика, збитки втрачених можливостей підлягають лише певній мінімізації, але не можуть бути повністю виключеними, оскільки: по-перше, не завжди вдається прийняти оптимальне рішення; по-друге, у випадках реалізації деяких соціальних проектів, втрачені можливості, принаймні фінансові, неминучі. Так при будівництві дитячого садка відволікаються значні кошти, які безпосередній компенсації не підлягають, і які могли б бути направлені на більш фінансово вигідні проекти, але ідея підтримання статусу організації, яка дійсно піклується про своїх робітників, як-то кажуть, дорогого варта.

В управлінні проектами також поширений підхід, згідно якого проектні збитки розглядають з точки зору трьох факторів, які їх генерують: ресурси, продукти, час. Такий підхід передбачає виділення чотирьох зон збитків (рис.4).

Кількість таких зон може бути й іншою, але у будь-якому разі значні збитки за проектними продуктами на фоні перевитрат ресурсів та часу – неприпустимо, оскільки може призвести до повної втрати життєздатності проекту і як наслідок – припинення його реалізації.

Досить часто навіть серед досвідчених спеціалістів у проектній галузі є поширеною думка, що ризик – це особливість тих чи інших інноваційних проектів. Це не зовсім так. Практично будь-який інноваційний проект без особливих зусиль можна зробити досить ризиковим й навіть надризовим. Для цього досить:

- неправильно оцінити реальні масштаби й життєвий цикл проекту;
- неточно оцінити кількісні та якісні параметри необхідних ресурсів;
- перевищити можливості підприємства – виконавця проекту;
- використовувати застарілі та недостатньо опрацьовані програмні продукти у галузі проектного аналізу й проектного управління в цілому;
- неадекватно сформувати команду проекту тощо.

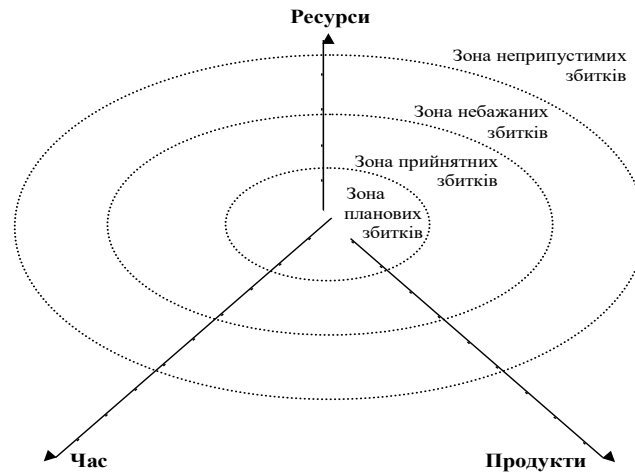

Рис.4. Варіант позиціонування проектних збитків у тривимірному просторі

Вельми цікавий підхід зустрічається в РМІ [3]. Вони виділяють:

«Індивідуальний ризик», який визначається як «невизначена подія або умова, яка, якщо вона відбудеться, позитивно або негативно впливає на цілі проекту».

«Загальний ризик проекту» визначається як «вплив невизначеності на проект у цілому».

У тих випадках, коли причини окремих ризиків можна описати в ієрархічній структурі розподілу ризиків із зростаючим ступенем деталізації [4], загальний ризик інноваційного проекту виникає внаслідок ширших впливів у середовищі та контексті проекту. Методи ідентифікації ризиків можуть використовувати різноманітні схеми для структурування пошуку загального ризику інноваційного проекту, включаючи [5]:

- PESTLE – політичний, економічний, соціальний, технологічний, юридичний, екологічний;
- PESTLIED – як PESTLE, з додаванням міжнародного та демографічного чинника;
- STEERPLE – як PESTLE, з додаванням чинника етики;
- InSPECT – компоненти інновацій, соціальні, політичні, економічні, технологічні

компоненти;

– СПЕКТР – соціально-культурний, політичний, економічний, конкурентний, технологічний, нормативно-правовий;

- TECOP – технічний, екологічний, комерційний, операційний, політичний;

- VUCA – мінливість, невизначеність, складність, неоднозначність.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

I ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фактор ризику є надзвичайно складною категорією причому складність обумовлюється не тільки самою турбулентною природою ризиків, а й сферами їх цільового впливу. В управлінні інноваційними проектами враховувати ризики можна різним шляхом, але без рохуміння природи ризику та його наслідків для інновації – результат буде невтішний. В умовах воєного стану фактор ризику дещо трансформувався: на перший план виходять соціальні, політичні та техногенні чинники, але все одно перспективи подальших досліджень проектного ризику – колоссальні. Це обумовлено актуальністю його вивчення на усіх рівнях національної економіки. Автори вважають що подальші дослідження проектного ризику в галузі інноваційного інвестування мають відбуватися в площині застосування математичного апарату для опису факторів-причин та факторів-наслідків дії ризиків. Також вельми перспективним є поєднання сучасних математичних методів дослідження ризику та різноманітних моделей зрілості управління, наприклад моделі зрілості Гарольда-Керцнера чудово підпадають під таку формалізацію.

References

1. Bayguzina, L. Z., Galimova, G. A., & Sukiasyan, A. A. (2020, March). Tools for Estimating the Risk Effect on the Investment Project Efficiency. In *Proceedings of the International Scientific Conference "Far East Con" (ISCFEC 2020)* (Atlantis Press, 2020) (pp. 529-536).
2. Harold R. Kerzner (2012). *Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling* (12th Edition). NY: John Wiley & Sons Inc.
3. Hillson, D. (2014). Managing overall project risk. Paper presented at PMI® Global Congress 2014-EMEA, Dubai, United Arab Emirates. Newtown Square, PA: Project Management Institute.
4. Hillson, D. A. (2002, June). The risk breakdown structure (RBS) as an aid to effective risk management. Fifth European Project Management Conference, PMI Europe, 2002, Cannes, France.
5. Tao, M., Li, H., & Xu, H. (2011, September). Influencing factor analysis of the investment efficiency of the environmental governance. In *Proceedings of 2011 IEEE International Conference on Grey Systems and Intelligent Services* (pp. 414-418). IEEE.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-11>

УДК 658.5:622.276:368

ФАДЕЄВА Ірина

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

<https://orcid.org/0000-0002-6978-1621>

i.fadyeyeva@gmail.com

ТУЦЬ Ілона

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

<https://orcid.org/0000-0001-6122-6036>

ilonka130799@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ МІНІМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІД НАСЛІДКІВ ВИКИДІВ ВУГЛЕВОДНІВ

У статті розкрито сутність і обґрунтовано переваги впровадження запропонованого механізму мінімізації втрат нафтогазовидобувних підприємств від викидів таких забруднюючих речовин, як водонафтогазова суміш, нафта, газ та хімічні речовини. Проаналізовано стан та виявлено тенденції здійснення запобіжних заходів, спрямованих на попередження втрат від забруднення навколишнього середовища. Виявлено проблеми впровадження економіко-екологічних механізмів мінімізації втрат від викидів у контексті управління екологічними ризиками. Розроблено модель економіко-екологічного механізму мінімізації втрат як ефективного способу управління екологічними ризиками. Для компенсації екологічних збитків нафтогазовидобувних підприємств запропоновано використання обов'язкового екологічного страхування. Показано, що основними напрямками розвитку механізму обов'язкового екологічного страхування є забезпечення реальної компенсації застрахованих екологічних збитків, що призведе до зменшення навантаження на державний та місцеві бюджети.

Ключові слова: економіко-екологічний механізм, мінімізація втрат, викиди вуглеводнів, нафтогазовидобувні підприємства, обов'язкове екологічне страхування.

FADYEYeva Iryna, TUTS Iлона

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

FORMATION OF AN INNOVATIVE MECHANISM TO MINIMIZE FINANCIAL LOSSES OF OIL AND GAS PRODUCTION COMPANIES FROM THE CONSEQUENCES OF HYDROCARBON EMISSIONS

The article reveals the essence and substantiates the advantages of implementing the proposed mechanism minimization of losses. Environmental risks that arise in the process of functioning of oil and gas production enterprises and are accompanied by significant losses are identified. The problems of implementing economic and ecological mechanisms for minimizing losses from emissions in the context of environmental risk management have been identified. Proposals have been developed to provide compensation for losses of oil and gas production enterprises due to emissions of pollutants, as well as a model of the economic-ecological mechanism of minimizing losses as an effective way of managing environmental risks. In order to compensate environmental losses of oil and gas production enterprises, the use of mandatory environmental insurance is proposed. It is shown that the main directions of the development of the mandatory environmental insurance mechanism are the provision of real compensation for the insured environmental losses, the reduction of the burden on the state and local budgets, the development of economic bases for the analysis and management of environmental risks of oil and gas production enterprises.

Key words: economic-ecological mechanism, loss minimization, hydrocarbon emissions, oil and gas production enterprises, mandatory environmental insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Охорона довкілля від викидів забруднюючих речовин є важливою складовою соціально-економічної системи України, яка суттєво впливає на забезпечення екологічної безпеки, збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу забруднень атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

До ключових факторів, що визначають розвиток цієї системи, належить і економіко-екологічний. Особливого значення цей актор набуває на сучасному етапі реалізації єдиної науково-технічної політики у галузі охорони атмосферного повітря. Вона передбачає встановлення єдиних екологічних вимог до обладнання та споруд, забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф, впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій. Наразі відбувається формування нового технологічного підходу, у якому все більше реалізується його соціальний характер завдяки розробленню та впровадженню інформаційних та когнітивних технологій, механізмів адаптації до наслідків зміни клімату, а також модернізації практичної системи охорони атмосферного повітря.

Суттєву загрозу довкіллю в Україні створюють нафтогазовидобувні підприємства (НГВП), оскільки їх функціонування пов'язане з викидами водонафтогазової суміші, супутного газу, нафти, хімічних речовин та ін. Тому на часі є запровадження таких економіко-екологічних механізмів мінімізації втрат нафтогазовидобувних підприємств від негативних наслідків викидів, які були б врегульовані і структуровані системами планування фінансування та стимулювання економіко-організаційних заходів, спрямованих на попередження виникнення екологічно небезпечних ситуацій та спиралися на елементи економічного механізму природоохоронної діяльності, інноваційну політику, ефективний моніторинг стану довкілля та об'єктів НГВП, а також належним чином організовані та ефективні екологічну експертизу та екологічний аудит.

Впровадження дієвого економіко-екологічного механізму мінімізації втрат НГВП від негативних наслідків викидів є одним із основних напрямів розвитку нафтогазовидобувної промисловості. Проте для цього потрібні не лише концепції чи програми, а також інноваційні розробки у сфері економіко-екологічних інструментів, призначених для попередження і запобігання втратам від надходження в атмосферне повітря забруднюючих речовин або суміші таких речовин. З огляду на це проблема створення і розвитку економічних механізмів мінімізації втрат НГВП від викидів, як ефективного способу управління екологічними ризиками, сьогодні є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державна політика України [1-4] у екологічній сфері спрямована на перехід до еколого-орієнтованого виробництва, побудову збалансованої інституційної інфраструктури, забезпечення відповідного рівня екобезпеки, розвиток загальноцивілізаційних цінностей. При цьому організаційна природа державної екологічної політики реалізується завдяки чинному екологічному законодавству України і, особливо, регіональному нормативно-правовому регулюванню. Відповідно до основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки для реалізації державної екологічної політики визначено [4] три рівні управління - національний, регіональний і місцевий. Формує, забезпечує та реалізує державну політику у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів Міністерство екології та природних ресурсів України [5]. Саме воно здійснює комплексне координоване управління, що охоплює моніторинг та екологічний контроль щодо охорони, використання і відтворення довкілля.

Як зазначається у [6], особливу роль відіграє державна система екологічного моніторингу довкілля, яка є інтегрованою інформаційною системою, що здійснює збирання, збереження та оброблення екологічної інформації для відомчої та комплексної оцінки і прогнозування стану природних середовищ, умов життєдіяльності, вироблення обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних економічних, соціальних та екологічних рішень на усіх рівнях державної виконавчої влади.

У [7] підкреслено, що питання розвитку такого наукового напрямку, як економіко-екологічний, зокрема його механізмів і інструментів, потребують когнітивного обґрунтування. Питання екологічної інформатики, сталого розвитку та економіко-екологічного природокористування, що розглянуті у [8], дають змогу розкрити її нові аспекти при дослідженні втрат нафтогазовидобувних підприємств від негативних наслідків викидів нафтогазоводяної суміші у атмосферне повітря і розроблені механізми їх мінімізації. Проте економіко-екологічний механізм не замінює функції менеджменту, але створює додаткову інтелектуальну підтримку процесам прийняття управлінських рішень щодо викидів.

Однією з важливих проблем розвитку теорії і практики природокористування є, як зазначено у [10], комплексна оцінка економіко-екологічних втрат, оскільки економічні вимірювання негативних наслідків антропогенного впливу на довкілля є базою для формування економічних механізмів природокористування, зокрема охорони атмосферного повітря. Проте у [12] зазначається, що універсальної одиниці економічного вимірювання шкоди навколишньому природному середовищу не існує. Це обумовлено тим, що екологічні втрати - це не тільки негативні кількісні, але й якісні зміни у суспільстві, соціальних групах, компаніях, що настають у результаті реалізації екологічного ризик-події. Виходячи з цього, екологічні втрати слід розглядати, перш за все як соціально-економічна категорію. У [10-13] зазначаються наступні види економічних втрат, що відбулися внаслідок екологічних інцидентів: фактичні, непрямі, прямі, одномоментні, перманентні, динамічні, відвернуті, латентні.

Авторами [10] визначені головні причини загроз стабільності екосистеми в Україні, зокрема: застарілі технології виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість виробництва продукції, що перевищує у 2-3 рази відповідні показники розвинутих країн; високий рівень концентрації промислових об'єктів; несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв; відсутність належних природоохоронних систем, недостатня апаратна та технологічна оснащеність існуючих природоохоронних об'єктів; відсутність ефективного правового і економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем; відсутність належного рівня організації контролю за охороною довкілля.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Отже, з огляду на сучасний стан справ у нафтогазовидобувній промисловості України і аналіз наукових досліджень у цій сфері, можна стверджувати, що актуальним є завдання подальшого розвитку економіко-екологічних механізмів мінімізації втрат НГВП від негативних наслідків викидів вуглеводнів у напрямі адаптації до зміни загроз таких втрат в умовах невизначеності, а також прогнозування оцінки таких втрат і пошук джерел їх компенсації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є пошук шляхів розв'язання наукової проблеми кількісної компенсації екологічних втрат від викидів вуглеводнів нафтогазовидобувних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток охорони атмосферного повітря на глобальному рівні характеризується загальними для багатьох країн світу процесами, серед яких, зокрема особливої уваги заслуговують питання прогнозування кліматичних змін і розробки механізмів адаптації до наслідків змін клімату [7,9].

Світові викиди CO₂ ще 2010 року досягли 33 млрд. тонн [9] і продовжують зростати. Слід зазначити, що більша їх частка припадає на спалювання нафтопродуктів, природного газу, вугілля у енергетиці, промисловості, будівництві та на транспорті. Якщо не застосувати спеціальних заходів для обмеження і скорочення викидів парникових газів, то їх збільшення може набути загрозового характеру і тоді стане можливим підвищенням температури не на безпечні 2-3°C до 2050 року, а на 5-6°C і більше, що може викликати катастрофічні наслідки.

В Україні відсутність системного підходу до вирішення соціально-економічних проблем супроводжується витратним механізмом господарювання на усіх рівнях управління, методичною та технологічною незабезпеченістю управління процесами охорони атмосферного повітря.

Потужними джерелами надходження в атмосферне повітря забруднюючі речовини є НГВП, у складі яких функціонують, головним чином, неорганізовані стаціонарні джерела викидів, що задіяні у технологічній схемі герметизованої системи видобування, збирання, транспортування та підготовки нафти і супутного газу. До них належать нафтовидобувні свердловини, групові вимірювальні установки, сепараційні установки, дотискувальні насосні станції, установки підготовки нафти. До складу підприємства входять також організовані стаціонарні джерела викидів, зокрема газові котельні, а також пересувні джерела відпрацьованих газів - автомобільний транспорт.

Технологічний цикл видобування, підготовки і транспортування нафти і супутного газу є неперервним у часі і розподіленим у просторі процесом. Отже, у виробничому процесі бере участь велика кількість технологічних об'єктів, які є потенційними джерелами викидів, і за функціонуванням яких потрібен постійний контроль. Це накладає певні обмеження на облаштування території нафтопромислу.

Важливим завданням, що можливо вирішити за допомогою інноваційних технологій, є реалізація комплексу організаційних, технологічних, а також економіко-технологічних механізмів управління, що забезпечують мінімізацію втрат НГВП від викидів, і адаптації їх до наслідків змін довкілля. Аналіз процесів оперативного управління НГВП, як емерджентного об'єкта, мережею технологій показує, що вони здійснюються у дискретному часі відповідно до однозначних правил [14], тобто детермінованими моделями. Інформація про ці правила надається менеджменту у вигляді відповідної експлуатаційно-технічної документації. Проте використання таких правил не означає, що у процесі управління підприємство завжди буде функціонувати відповідно до них. Це обумовлено тим, що на роботу НГВП постійно впливає безліч неконтрольованих факторів різного походження, які не були враховані при створенні правил управління. До таких негативних впливів належать викиди нафтогазової суміші, супутного газу, нафти, парникових газів, хімічних реагентів тощо. Затримка або похибка у виявленні таких ситуацій, які є позаштатними, а також у прийнятті і реалізації відповідних управлінських рішень після їх виявлення, можуть призвести до різних негативних і навіть катастрофічних наслідків. Тому такі управлінські рішення повинні прийматися у реальному масштабі часу, що можна реалізувати шляхом впровадження економіко-екологічного механізму і наступного використання відомих методів ситуаційного управління.

Очевидно, що для побудови таких механізмів необхідно, у першу чергу, навчитися виявляти потенційно можливі викиди вуглеводнів, що само по собі є досить складною проблемою. Складність її вирішення обумовлена рядом причин:

- число потенційно можливих позаштатних ситуацій, пов'язаних з викидами на об'єктах НГВП, є досить значним;
- форми представлення початкової інформації про викиди надаються аналітику у вигляді вербальних фрагментарних описів і мають цілий ряд специфічних особливостей, які суттєво ускладнюють їх структурування і побудову формалізованих моделей;
- відсутні загальносистемні методики для визначення складу і ступеня деталізації інформації, яка необхідна для ідентифікації викидів.

Ці обставини обумовлюють потребу вирішення наступних завдань:

- обґрунтування цільової функції для побудови моделі економіко-екологічного механізму оцінки і вибору запобіжних заходів для мінімізації втрат від викидів;
- побудова формальної економіко-екологічної моделі процесу оцінювання і вибору оптимальних варіантів реалізації запобіжних заходів для мінімізації втрат від викидів на основі цільової функції;
- розробка формального економіко-екологічного механізму оцінювання і вибору варіантів проведення ефективних запобіжних заходів для мінімізації втрат від ліквідації негативних наслідків викидів;
- створення методики інтелектуальної підтримки процесів прийняття зважених управлінських рішень щодо вибору оптимальних запобіжних заходів для мінімізації втрат від викидів на основі цільової функції.

Формальна модель довгострокового стратегічного планування діяльності НГВП в умовах невизначеності і загрози викидів наведена на рис. 1.

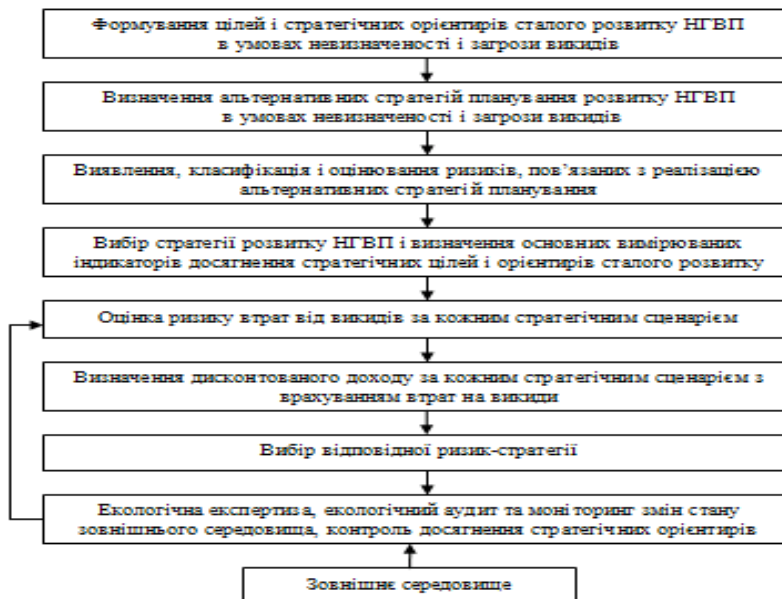

Рис.1. Формальна модель довгострокового стратегічного планування діяльності НГВП в умовах невизначеності і загрози втрат від викидів

Джерело: власна розробка авторів

Очевидно, що для стратегічної прогностичної оцінки внутрішньої загрози появи втрат від викидів, необхідно ідентифікувати виробничо-технологічні і екологічні ризики, що виникають у процесі видобування нафти і газу. Цю задачу запропоновано вирішувати у декілька етапів, що наведені на рис. 2.

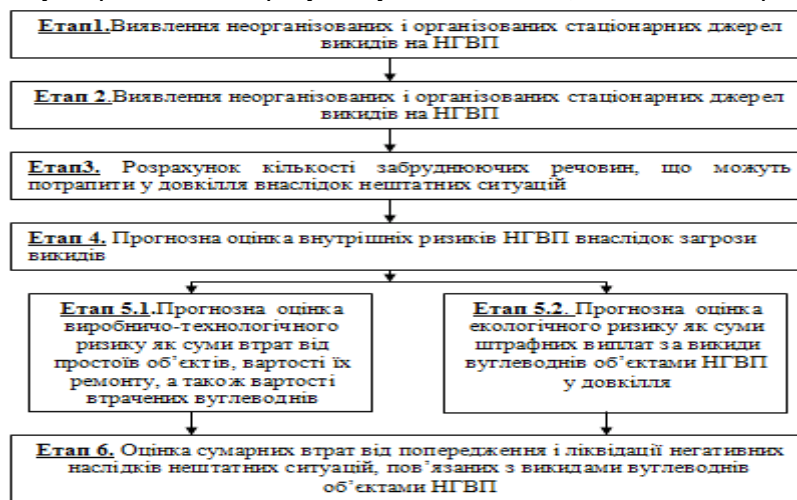

Рис. 2. Етапи прогностичної оцінки втрат НГВП від негативних наслідків викидів вуглеводнів

Джерело: власна розробка авторів

Слід зазначити, що оцінка сумарних втрат від попередження і ліквідації негативних наслідків позаштатних ситуацій, пов'язаних з викидами за кожною альтернативною стратегією завершується, як правило [15], розрахунком чистого дисконтованого доходу.

$$ERR = \sum_{m=1}^T \frac{Q_m (Price_m - PrimeCost_m) - LossesK_m - Riscbpm_m - RiscE_m}{(1 + E + \sum_m r_i)}, \quad (1)$$

де ERR – чистий дисконтований дохід по плану видобутку і реалізації вуглеводнів з урахуванням ризиків викидів;

$m=1,2,\dots,T$ – кількість років, на які робиться розрахунок;

Q_m – обсяг товарної продукції;

$Price_m$ – ціна реалізації одиниці продукції впродовж m -го року;

$PrimeCost_m$ – собівартість видобування та реалізації одиниці продукції за планом на m -й рік;

$LossesK_m$ – капітальні витрати, заплановані у m -му році;

$Riscbpm_m$ – виробничо-технологічний ризик у вигляді економічних збитків від аварій у абсолютному вираженні за планом на m -й рік;

$RiscE_m$ – екологічний ризик у вигляді економічних збитків (штрафів) внаслідок аварій за планом на m -й рік;

E – норма дисконтування;

$r = \frac{\sigma_i}{M_i}$ – відносна міра i -го типу ризику, де:

$\sigma_i = \sqrt{D}$ – середньоквадратичне відхилення Δx_i – середнього значення відхилення факторів i -го виду ризиків,

$$D_i = \sum_{i=1}^n (\Delta x_i - M_i)^2 \cdot f_i - \text{дисперсія } \Delta x_i;$$

$\Delta x_i = |x_{i_{nl}} - x_{i_{факт}}|$ – відхилення факторів i -го виду ризиків;

$$M_i = \sum_{i=1}^n \Delta x_i \cdot f_i - \text{математичне сподівання } \Delta x_i;$$

x_i – значення фактору i -го виду ризику;

$$f_i = \frac{k_i}{n_i} - \text{частота } \Delta x_i;$$

k_i – число повторів Δx_i ;

n_i – загальне число спостережень i -го виду ризику;

$x_{i_{nl}}$ – планове значення фактору i -го виду ризику;

$x_{i_{факт}}$ – фактичне значення фактора i -го виду ризику.

Виробничо-технологічний ризик НГВП у грошовому виразі для m -го року розраховується за формулою:

$$Losses_m = Losses np_m + Losses ab_m + Expenditure rem_m, \quad (2)$$

де $Losses np_m$ – збитки від простого нафтопромислового об'єкта за m -й рік;

$Losses ab_m$ – вартість вуглеводнів та хімічних речовин, що були втрачені у результаті аварій нафтопромислового об'єкта у m -му році;

$Expenditure rem_m$ – витрати на ремонт нафтопромислового об'єкта для ліквідації негативних наслідків аварій у m -му році.

Збитки від простого нафтопромислового об'єкта внаслідок аварії можна визначити за формулою:

$$Losses np_m = Q_{об} - t_{np} \cdot Q_{num} \cdot Price_m, \quad (3)$$

де $Q_{об}$ – продуктивність об'єкта;

t_{np} – тривалість простою;

Q_{num} – питома продуктивність об'єкта

$Price_m$ – ціна реалізації одиниці продукції.

Ще однією важливою складовою втрат від аварій нафтопромислового обладнання є викиди вуглеводнів і хімрегентів. При розрахунку втрат $Losses ab_m$ припускаємо, що виявлення і відокремлення місця аварії виконано після початку аварії, і що рідина, яка була у аварійному апараті або трубопроводі витекла повністю. Тоді:

$$Losses ab_m = q_{в.н} \cdot Price_n + q_{в.г} \cdot Price_g + q_{в.р} \cdot Price_p, \quad (4)$$

де $q_{в.н}$ - кількість нафти, втраченої у результаті аварії;

$q_{в.г}$ - кількість газу, втраченого у результаті аварії;

$q_{в.р}$ - кількість реагентів втрачених у результаті аварії;

$Price_n$, $Price_g$, $Price_p$ - ціна нафти, газу та хімреагентів відповідно.

Результуючий екологічний ризик розраховується за формулою:

$$Risc_E = \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^k V_{ij} \cdot e_j, \quad (5)$$

де V_{ij} - кількість забруднюючих речовин (або їх суміші), яка може потрапити у довкілля під час аварії на i -му нафтопромисловому об'єкті, і яка розраховується з урахуванням кількості аварій, їх частоти і питомого розподілу речовин у викиді;

$i = 1, 2, \dots, N$ - види нафтопромислового обладнання НГВП, що використовується у технологічній схемі видобування, збору, транспортування і підготовки нафти і супутнього газу;

e_j - питома штрафна плата за шкоду від викидів забруднюючих речовин у j -й компонент навколишнього природного середовища;

$j = 1, 2, 3$ - компоненти навколишнього природного середовища – повітря, земля, вода.

Якщо порівнюється декілька стратегій планування видобутку і реалізації вуглеводнів $A \cup B \cup C$, то інтегральна величина ризику $Risc$ визначається як різниця між значеннями чистого дисконтованого доходу ERR за базовим варіантом та чистим дисконтованим доходом згідно інших стратегічних планів видобування, що враховують втрати від ліквідації негативних наслідків викидів та в витрати на запобіжні заходи, тобто:

$$Risc = ERR - ERR_{A \cup B \cup C}, \quad (6)$$

З урахуванням величини ризику обирається оптимальна ризик-стратегія, яка може бути використана як інструмент реагування на невизначеність щодо викидів.

На основі проведеного аналізу різних моделей взаємозв'язку чистого доходу і екологічних ризиків запропоновано новий підхід із застосуванням ризик-стратегії до створення екологічного механізму мінімізації втрат від викидів як формального опису вирішення задачі зменшення екологічних збитків, і як інструменту урахування змін зовнішнього середовища у реальних умовах неповноти, невизначеності, неточності і суперечливості вхідної інформації за наявності порогового обмеження часу на цикл формування і реалізації рішень щодо запобігання аварійних ситуацій. Цей механізм призначений для управління шляхом застосування спеціальних методів та впливів і складається з функціональної і забезпечуючої підсистем.

На першому етапі здійснюється ідентифікація і комплексний аналіз джерел викидів, ймовірності та наслідків настання викидів з урахуванням поточного гео-інформаційного контексту, а також ризиків появи викидів. Експертними методами визначаються фактори ризику, зміна ризику у часі, ступінь взаємозв'язку з іншими ризиками, фактори впливу на ризики, ймовірність збитків, а також обставини їх виникнення. Джерелами інформації є оперативні дані, експертні оцінки, прогнози, нормативно-правові акти, бухгалтерська та статистична звітність.

Після цього проводиться якісний і кількісний аналіз ризиків появи викидів, виявлених на першому етапі, і формується множина варіантів заходів і ризик-стратегія для зменшення можливих втрат від викидів з урахуванням інформації з бази впорядкованих знань, матриці мінімізації втрат від викидів і бази прецедентів.

База впорядкованих знань складається з бази цілей, бази сценаріїв, бази прецедентів, бази фактів, бази правил, бази процедур, бази моделей, бази метазнань.

Матриця мінімізації втрат від викидів об'єктами НГВП дозволяє визначити найбільш оптимальні способи зменшення або нейтралізації ризиків за рахунок запропонованих специфічних способів. Вона призначена для того, щоб зняти більшу частину невизначеності, передбачити появу несприятливих факторів у виробничому циклі, заздалегідь ідентифікувати профіль ризику і розробити комплекс запобіжних заходів.

Запропоновано новітній підхід, що ґрунтується на базах прецедентів (case based reasoning - CBR), тобто на використанні методу висновку по прецедентам для ефективного управління процесом мінімізації втрат від негативних наслідків викидів на об'єктах НГВП.

Прецедент розглядається як опис проблеми або позаштатної ситуації з докладним зазначенням дій, що вживаються у цій ситуації або для вирішення даної проблеми. Складовими прецеденту є опис проблеми, спосіб вирішення цієї проблеми та результат застосування цього рішення.

Для економіко-екологічного механізму мінімізації втрат від викидів об'єктами НГВП пропонується наступна структура прецедента:

1. Стан об'єкта до позаштатної ситуації.
2. Позаштатна ситуація, що відбулася на даному об'єкті, (дата).
3. Причина викиду.
4. Кількісна оцінка викиду.
5. Запобіжні заходи, що були застосовані до появи викиду, і заходи, що були прийняті після виявлення викиду для ліквідації негативних наслідків аварії.
6. Стан об'єкта після ліквідації негативних наслідків аварії.
7. Вартість комплексу заходів з запобігання і ліквідації негативних наслідків аварії на об'єкті як сума:

- прямих втрат від виникнення позаштатної ситуації даного типу;
- відновлювальних втрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії даного типу;
- невідновлених збитків внаслідок виникнення викиду на НГВП.

Наповнення бази прецедентів відбувається на основі апріорної інформації за допомогою реальних або змодельованих викидів, також і після завершення робіт з ліквідації наслідків аварії, оскільки поточна ситуація перетворюється у черговий прецедент, який має бути занесений до бази прецедентів.

Однією з найбільш важливих проблем у формуванні економіко-екологічного механізму мінімізації втрат від викидів є проблема вибору відповідного прецеденту. Зокрема, після того, як прецеденти вилучені з бази, менеджеру необхідно обрати один з них, порівнюючи ознаки вилучених прецедентів з ознаками поточної позаштатної ситуації. Для цього, як правило, користуються найбільш популярним методом "найближчого сусіда", у основі якого покладено спосіб вимірювання тестової і числової близькості прецедента і поточної ситуації за кожною ознакою, яка вважатиметься корисною для досягнення мети - мінімізації втрат від викиду.

Отже, менеджмент НГВП у своєму розпорядженні має базу прецедентів *CBR*, набір характеристик навколишнього середовища, що не змінюється впродовж часу *Geo*, інформацію про множину можливих типів позаштатних ситуацій на території НГВП, що супроводжуються викидами *TypeSite*, вектор максимально припустимих ймовірностей виникнення позаштатних ситуацій подібного типу *P*, комплекс запобіжних заходів *TM* у вигляді матриці мінімізації втрат від викидів.

Користуючись цими даними менеджментом НГВП вирішується задача мінімізації втрат від наслідків викидів на об'єктах підприємства, результатами чого є:

- управлінська дія:

$$U_{TypeSite_i} \rightarrow_{TM} TypeSite_{norm_i}, \quad (7)$$

де $TypeSite_{norm_i}$ - ситуація, яка відповідає нормальному режиму експлуатації нафтогазового обладнання, яке потерпіло від позаштатної ситуації; $i=(1,n)$;

- вартість комплексу заходів з попередження і ліквідації негативних наслідків позаштатної ситуації, яка обчислюється як сума вартості усіх заходів:

$$Price(TM) = \sum_{a=1}^i Price(tm_a), tm_a \in TM, \quad (8)$$

де a - кількість заходів;

- загальна сума втрат НГВП, пов'язаних з мінімізацією втрат від викиду за звітний період:

$$Losses(TM) = Losses_i^H(Geo) + Losses_i^{PP} + Losses(tm_i), \quad (9)$$

де $Losses_i^H(Geo)$ - сума невідновлених збитків НГВП внаслідок викиду i -го типу;

$Losses_i^{PP}$ - сума прямих втрат від викиду;

$Losses(tm_i)$ - сума витрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків викиду i -го типу;

- загальна ймовірність розвитку позаштатної ситуації $type\ site_i$, яка супроводжується викидом: $p(Geo, TypeSite, CBR, type\ site_i)$. Інформація для обчислення ймовірності розвитку позаштатної ситуації отримується з існуючої на НГВП інформаційної системи або шляхом експертних оцінок.

- інтервал часу $interval(tm_i)$, необхідний для прийняття рішення при ліквідації первинних наслідків викиду. Час, необхідний для вирішення цієї задачі, скорочується за рахунок використання прецедентів.

Таким чином, формальну постановку задачі функціонування економіко-екологічного механізму мінімізації втрат НГВП від запобігання і ліквідації негативних наслідків позаштатних ситуацій, що супроводжується викидами, можна сформулювати так:

$$\left. \begin{array}{l} I_1 = price(tm_i) \\ I_2 = losses(tm_i) \\ I_3 = int erval(tm_i) \end{array} \right\} \rightarrow \min, \quad (10)$$

$$tm_i \in TM$$

а також $p(Geo, TypeSite, CBR, type site_i) \rightarrow \min$
 $type site_i \in Type Site.$

з обмеженнями по енергії, воді, екологічним нормам, режимам видобування і підготовки вуглеводнів, обсягом видобування і відвантаження продукції та ін.

Оскільки задача оптимізації є багатокритеріальною, для її вирішення використали пошук оптимального рішення методом Парето:

$$w_1 price(tm_i) + w_2 losses(tm_i) + w_3 int erval(tm_i) + w_4 p(Geo, Type Site, CBR, type site_i) \rightarrow \min \quad (12)$$

$$\sum_{i=1}^4 w_i = 1, w_i \geq 0$$

де w_i - коефіцієнти вагомості кожної цільової функції, які визначаються експертами, наприклад :
 $w_1 = 0,2, w_2 = 0,35, w_3 = 0,25, w_4 = 0,2$.

Після формування економіко-екологічних управлінських рішень для реалізації обґрунтованого варіанту запобіжних заходів і реалізації управлінських рішень мінімізації втрат від викидів здійснюється моніторинг відповідності реальної екологічної ситуації обраному комплексу заходів для мінімізації втрат. За результатами моніторингу виконується розрахунок суми коштів, що були витрачені у результаті викиду і формується список джерел фінансування та залучаються кошти даних джерел.

Сума коштів $Means_i$, що залучаються, повинна бути не меншою, ніж потреба для компенсації втрат від викидів $Price_i + Losses_i$. Тобто для i -того джерела викидів повинна виконуватися умова:

$$Means_i \geq (Price_i + Losses_i). \quad (13)$$

Таким чином, з упорядкованого списку джерел фінансування обираються такі джерела, з яких можуть бути покриті усі втрати від викиду. Оскільки, згідно матриці управління, маємо n джерел (обов'язкове екологічне страхування, стабілізаційний фонд НГВП, галузевий стабілізаційний фонд бюджетні та позабюджетні стабілізаційні фонди та ін.), то для кожного з них має бути розрахований залишок коштів:

$$(Price_i + Losses_i) - Means_i = \Delta, \quad (14)$$

який повинен відповідати умові $\Delta \leq 0$.

Якщо ця умова не виконується, то продовжуються пошуки усіх можливих джерел фінансування. Особливе значення у механізмі мінімізації втрат від викидів належить обов'язковому екологічному страхуванню, оскільки воно дає змогу не тільки компенсувати втрати підприємства від викидів, але й:

- гарантувати права фізичних осіб, які понесли збитки у результаті аварії на потенційно небезпечному об'єкті, на отримання відшкодування шкоди, спричиненої життю, здоров'ю та майну;
- захищати майнові інтереси власників джерел підвищеної небезпеки у зв'язку з пред'явленням їм претензій особами, які понесли збитки у результаті аварії;
- попереджати банкрутство підприємства у випадку великої аварії;
- сприяти попередженню виникнення аварій, підвищенню безпеки потенційно небезпечних об'єктів за рахунок аудиторських перевірок, застосування превентивних заходів, фінансуванню екологічно безпечного виробництва та впровадженню екологічно чистих технологій тощо.

Інтегрований алгоритм функціонування економіко-екологічного механізму мінімізації втрат нафтогазовидобувних підприємств від наведено на рис.3.

Формування і ввід вхідних даних здійснюється на основі результатів поточного екологічного контролю і моніторингу екологічної ситуації на НГВП, а також з використанням результатів екологічної експертизи і екологічного аудиту. Механізм екологічного моніторингу безперервно перевіряє поточний стан довкілля НГВП та обчислює ймовірність зміни ситуації кожного конкретного типу.

Якщо ймовірність виникнення позаштатної ситуації перевищує припустиму, то вживається заходи для запобігання викиду, а згодом, у разі його виникнення, вживаються заходи з ліквідації негативних наслідків.

Розроблення заходів здійснюється з використанням матриці мінімізації втрат від викидів, бази порядкованих знань і бази прецедентів.

На наступному етапі проводиться обчислення втрат від викиду та вартості комплексу заходів, визначення усіх можливих джерел фінансування і вибір найбільш з урахуванням обмежень. Для обраних джерел фінансування перевіряється виконання умови (13). Якщо ця умова виконується, то формуються дані для бази прецедентів. Оскільки база прецедентів зберігає кортежі

$\langle TypeSite, type\ site_i, TM, price(tm_i), losses(tm_i) \rangle$, то до існуючих описів позаштатних ситуацій додається новий кортеж.

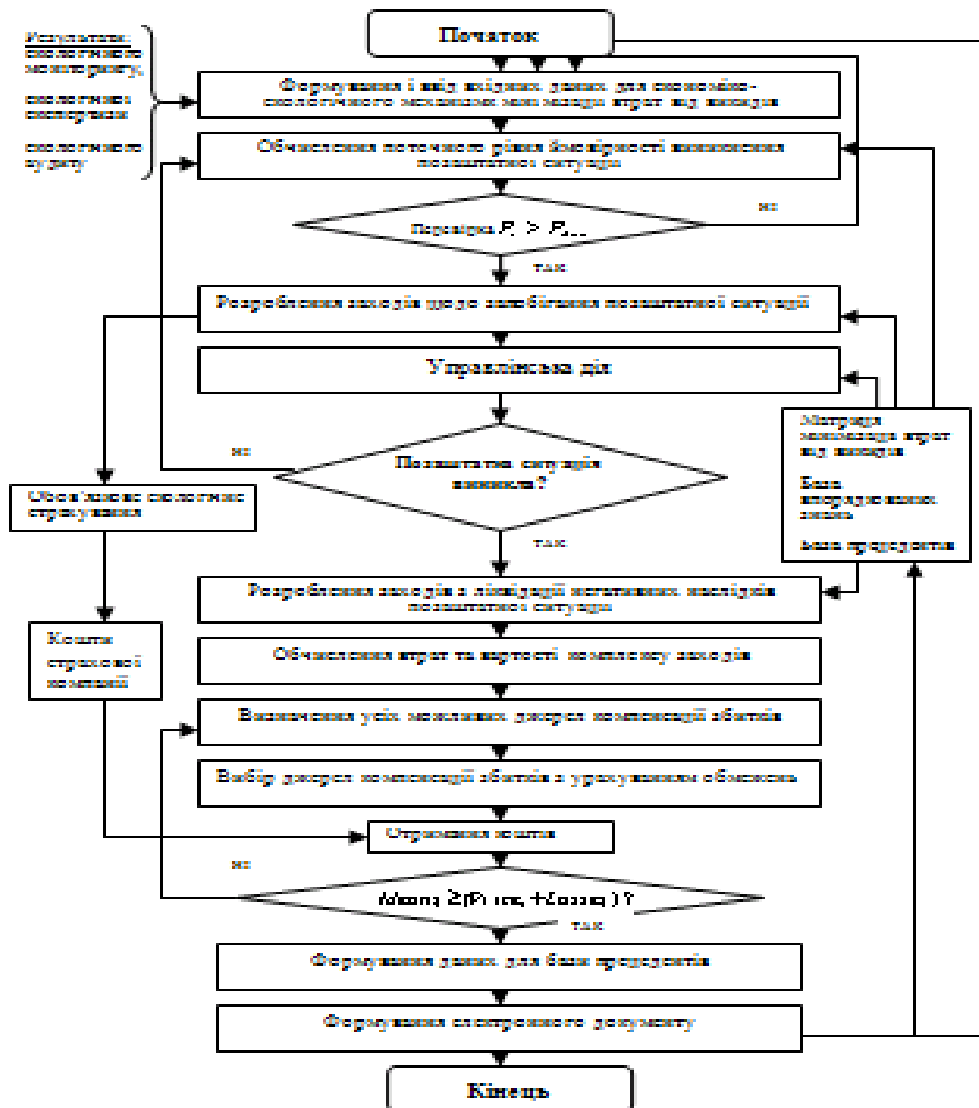

Рис.3. Інтегрований алгоритм функціонування економіко-екологічного механізму мінімізації втрат від викидів
Джерело: авторська розробка

На цьому етапі роботи економіко-екологічного механізму мінімізації втрат від викидів НГВП проводиться опис вжитих заходів з кількісними показниками

$$\langle tm_{quot1}, tm_{quot2}, \dots, tm_{quotl}, \rangle \rightarrow TMsit, \quad (15)$$

$$TypeSite, type\ site_i$$

де tm_{quot1} - кількість однотипних заходів,

$$sit = type\ sit_1 \cup type\ sit_2 \cup \dots \cup type\ sit_a$$

a – кількість ситуацій.

Ці заходи доповнюють існуючу базу прецедентів.

На останньому етапі роботи економічного механізму мінімізації втрат від викидів НГВП формується кортеж $\langle TypeSite, type\ site_i, TM, price(tm_i), losses(tm_i), Means_j \rangle$, що містить у собі вже адаптовані заходи, витрати на ліквідацію негативних наслідків викидів і втрати, а також інформацію про суму використаних коштів і джерела фінансування.

Отже, розроблений алгоритм дає змогу визначити усі можливі джерела фінансування робіт з ліквідації негативних наслідків викидів, а також визначити суми коштів, що залучаються для компенсації втрат НГВП. Запропонований алгоритм сприяє ефективному управлінню фінансуванням заходів з ліквідації

негативних наслідків викидів. Він також дає змогу визначитися з вибором інформаційної бази, а також вхідних даних для аналізу та розробки методики інтелектуальної підтримки процесів прийняття управлінських рішень щодо вибору оптимальних запобіжних заходів для мінімізації втрат від негативних наслідків викидів забруднюючих речовин.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження розроблено формальну модель економіко-екологічного механізму мінімізації втрат НГВП від викидів вуглеводнів з метою формування і реалізації управлінських рішень щодо запобігання аварійних ситуацій та ліквідації їх негативних наслідків з урахуванням обмежень у часі. В основу цієї моделі покладено матрицю мінімізації втрат від викидів, базу прецедентів, базу впорядкованих знань, які у реальних умовах неповноти, неточності і суперечливості вхідної інформації забезпечують високий рівень аналізу невизначеностей і доцільностей у процесі формування найкращого управлінського рішення. Розроблено інтегрований алгоритм роботи економіко-екологічного механізму мінімізації втрат від викидів вуглеводнів НГВП, що базується на методиці вибору оптимальних управлінських рішень на основі матриці мінімізації втрат, базі прецедентів, базі упорядкованих знань. Алгоритм дозволяє обрати оптимальні джерела компенсації збитків і втрат від викидів з урахуванням обмежень, а також визначити суми необхідних коштів. Запропонований алгоритм є інструментом, що дає змогу більш ефективно управляти процесом реалізації рішень щодо запобігання аварійних ситуацій та ліквідації їх негативних наслідків, а також процесом залучення коштів для компенсації екологічних збитків, враховуючи особливості підприємства, характер викиду вуглеводнів і особливості розвитку фінансових ризиків.

Література

1. Про оцінку впливу на довкілля [Електронний ресурс]: Закон України: [прийнято ВР України 23.05.2017р. №2059-VIII.] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
2. Цілі Кліматичної політики України до 2030 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-cili-klimatichnoyi-politiki-ukrayini-do-2030-roku>
3. Про охорону атмосферного повітря [Електронний ресурс]: Закон України: [прийнято ВР України від 09.07.2022р. №2393-IX. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
4. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Електронний ресурс]: Постанова Верховної Ради України від 05.06.1997р. № 20/97-ВР. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320/97-%D0%92%D0%A0#Text>
5. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.[веб-сайт]. - Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/>
6. Качала Т.Б. Моніторинг ґрунтового покриття на території родовищ /Т.Б.Качала, С.В.Качала// Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. - 2019. -№2(10). - С.76-83.
7. Екологічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: монографія. /[за ред. акад. НАН України М.А.Хвасика]. – Київ: ДУ «Інститут природокористування та сталого розвитку НАН України». – 2018. – 617с.
8. Чоруца Б. Від екологічної інформатики до сталого розвитку: за межами визначення і концептуальних обмежень/ Б.Чоруца, М.Коман// Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. - 2019. - №1(9). - С.7-18
9. Вишневська О.М. Глобальні екологічні пріоритети розвитку суспільства/ О.М. Вишневська. - Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління у нафтовій і газовій промисловості. – 2019. - №1(19). – С.75-83
10. Впровадження оцінки впливу на довкілля в Україні: аналіз ризиків і перспектив (громадське бачення) /В.В.Шаравара, О.О. Бондаренко, О.Г. Тарасова, Р.Б. Гаврилюк, Д.В. Гулевець, С.А. Савченко// Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. -2018. - №2. – С.93-105
11. Кривенко Г.М. Аналіз викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами / Г.М.Кривенко, Л.В. Возняк, В.О. Зарін// Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. -2019. - №1(9). –С.85-93
12. Богуславець М.М. Забруднення довкілля: чинники і показники екологічної безпеки нафтопереробного об'єкта. / М.М.Богуславець, Л.І. Челядин, Д.Р. Крика// Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. – 2019. - №2(10). – С.43-49
13. Кривенко Г.М. Аналіз викидів парникових газів в атмосферне повітря об'єктами нафтогазового комплексу / Г.М. Кривенко. - Екологічна безпека та збалансованість ресурсокористування. - 2020. - №2(22). –С.48-58

14. Правила розробки нафтових і газових родовищ.[Електронний ресурс]: Київ: НАК «Нафтогаз України». - 2017. – 118с. із змінами 2022року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-22#Text>
15. Витвицька У.Я. Визначення ставок дисконту при оцінці ефективності інвестиційних проєктів у нафтогазовидобуванні / У.Я. Витвицька. - Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління у нафтовій і газовій промисловості. -2021. - №2(24). – С.37-47

References

1. Pro otsinku vplyvu na dovkillia [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy: [pryiniato VR Ukrainy 23.05.2017r. №2059-VIII.] – Rezhym dostupu:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
2. Tsili Klimatichnoi polityky Ukrainy do 2030 roku [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-cili-klimatichnoi-politiki-ukrayini-do-2030-roku>
3. Pro okhoronu atmosferного povitria [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy: [pryiniato VR Ukrainy id 09.07.2022r. №2393-IKh. - Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
4. Pro osnovni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u haluzi okhorony dovkillia, vykorystannia pryrodnykh resursiv ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky. Elektronnyi resurs]: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 05.06.1997r. № 20/97-VR. Rezhym dostupu:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320/97-%D0%92%D0%A0#Text>
5. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy.[veb-sait]. - Rezhym dostupu: <https://mepr.gov.ua/>
6. Kachala T.B. Monitoryng gruntovoho pokryvu na terytorii rodovyschch /T.B.Kachala, S.V.Kachala// Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannia. - 2019. -№2(10). - C.76-83.
7. Ekolohichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky: monohrafiia. /[za red. akad. NAN Ukrainy M.A.Khvasyka]. – Kyiv: DU «Instytut pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy». – 2018. – 617с.
8. Chorutsa B. Vid ekolohichnoi informatyky do staloho rozvytku: za mezhamy vyznachennia i kontseptualnykh obmezhen/ B.Chorutsa, M.Koman// Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannia. - 2019. - №1(9). -C.7-18
9. Vyshnevskia O.M. Hlobalni ekolohichni priorytety rozvytku suspilstva/ O.M. Vyshnevskia. - Naukovyi visnyk IFNTUNH. Serii: Ekonomika ta upravlinnia u naftovii i hazovii promyslovosti. – 2019. - №1(19). –C.75-83
10. Vprovadzhennia otsinky vplyvu na dovkillia v Ukraini: analiz ryzykiv i perspektyv (hromadske bachennia)/ V.V.Sharavara, O.O. Bondarenko, O.H. Tarasova, R.B. Havryliuk, D.V. Hulevets, S.A. Savchenko// Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannia. -2018. - №2. – C.93-105
11. Kryvenko H.M. Analiz vykydiv zabrudniuuchykh rehovyn v atmosferne povitria statsionarnymy dzherelamy / H.M.Kryvenko, L.V. Vozniak, V.O. Zarin// Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannia. -2019. - №1(9). –C.85-93
12. Bohuslavets M.M. Zabrudnennia dovkillia: chynnyky i pokaznyky ekolohichnoi bezpeky naftopererobnogo obiekta. / M.M.Bohuslavets, L.I. Cheliadyn, D.R. Kryka// Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannia. – 2019. - №2(10). – C.43-49
13. Kryvenko H.M. Analiz vykydiv parnykovykh haziv v atmosferne povitria ob'ekty naftohazovoho kompleksu / H.M. Kryvenko. - Ekolohichna bezpeka ta zbalansovanist resursokorystuvannia. -2020. - №2(22). – C.48-58
14. Pravyla rozrobky naftovykh i hazovykh rodovyschch.[Elektronnyi resurs]: Kyiv: NAK «Naftohaz Ukrainy», 2017. – 118s. iz zminamy 2022roku. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1385-22#Text>
15. Vytvytska U.Ia. Vyznachennia stavok dyskontu pry otsintsi efektyvnosti investytsiinykh proektiv u naftohazovydobuvanni / U.Ia. Vytvytska. - Naukovyi visnyk IFNTUNH. Serii: Ekonomika ta upravlinnia u naftovii i hazovii promyslovosti. -2021. - №2(24). – C.37-47

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-20>

UDC 331

HASANOV Umid Fazil oglu

Ganja State University, Azerbaijan, Ganja

<https://orcid.org/0000-0008-5432-9983>

e-mail: hesenov2200@gmail.com

REGULATION OF ENTREPRENEURSHIP IN AZERBAIJAN AND ANALYSIS OF ITS CURRENT SITUATION

It is noted here that in our country, "entrepreneurial activity" means an activity carried out independently by a person whose main goal is to make a profit from the use of property, the provision of goods, the performance of works or the provision of services.

During the research, many methods were used, including analysis, observation, comparison, statistics, systematization and generalization.

To determine the role of small and medium entrepreneurship in the development of economy in Azerbaijan by conducting comprehensive research based on world experience and to show the steps to be taken in this direction.

It can provide a useful database and the right direction for Small and Medium Enterprises operating in Azerbaijan and its regions. The results of the research can contribute to the efficient operation of Small and Medium Enterprises in Azerbaijan. At the same time, it can be used as a source in the teaching of subjects within the framework of research in universities.

In conclusion, let's note that the Republic of Azerbaijan's active commitment to the development of entrepreneurship is demonstrated by hosting and organizing important entrepreneurship forums every year. These initiatives underline the country's strategic approach to ensuring socio-economic development, particularly by promoting entrepreneurial spirit among the youth. The government of Azerbaijan is active in promoting entrepreneurship, cooperating with various institutions and supporting entrepreneurs.

The II Forum of Young Entrepreneurs, held in Baku in 2021, emphasized the commitment of youth to entrepreneurship in Azerbaijan and the promotion of dialogue between entrepreneurs, government representatives and representatives from both the public and private sectors. Led by multiple stakeholders, the event provided a platform to share success stories and discuss available entrepreneurial support.

Keywords: Azerbaijan, entrepreneurship, regulation, current situation, analysis.

ГАСАНОВ Умід Фазіл огли

Гянджинський Державний Університет

РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АЗЕРБАЙДЖАНІ ТА АНАЛІЗ ЙОГО СУЧАСНОГО СТАНУ

У статті зазначається, що в нашій державі під «підприємницькою діяльністю» розуміється діяльність, яка самостійно здійснюється особою, основною метою якої є отримання прибутку від використання майна, надання товарів, виконання робіт чи надання послуг.

Під час дослідження було використано багато методів, серед яких аналіз, спостереження, порівняння, статистика, систематизація та узагальнення.

Мале та середнє підприємництво в розвитку економіки Азербайджану шляхом проведення комплексного дослідження на основі світового досвіду та показати кроки, які необхідно зробити в цьому напрямку.

Дослідження може надати корисну базу даних і правильний напрямок для малого та середнього підприємництва, що працюють в Азербайджані та його регіонах. Результати дослідження можуть сприяти ефективній роботі малого та середнього підприємництва в Азербайджані. Водночас статтю можна використовувати як джерело при викладанні предметів у рамках наукових досліджень у вищих навчальних закладах.

На завершення зазначимо, що активна прихильність Азербайджанської Республіки до розвитку підприємництва демонструється щорічним проведенням та організацією важливих форумів підприємництва. Ці ініціативи підкреслюють стратегічний підхід країни до забезпечення соціально-економічного розвитку, зокрема шляхом сприяння підприємницькому духу серед молоді. Уряд Азербайджану активно сприяє розвитку підприємництва, співпрацює з різними установами та підтримує підприємців.

II Форум молодих підприємців, який відбувся в Баку в 2021 році, підкреслив прихильність молоді до підприємництва в Азербайджані та сприяння діалогу між підприємцями, представниками уряду та представниками як державного, так і приватного секторів. Під керівництвом багатьох зацікавлених сторін подія стала платформою для обміну історіями успіху та обговорення доступної підприємницької підтримки.

Ключові слова: Азербайджан, підприємництво, регулювання, поточна ситуація, аналіз.

INTRODUCTION

Azerbaijan's labor market, despite its diversity, is heavily reliant on the oil and gas sector, creating challenges compounded by educational deficiencies and skills shortages in the workforce. However, the government's efforts to promote small and medium-sized enterprises (SMEs) and labor market reforms indicate a positive change, emphasizing the need for priority workforce development, strengthened education-labor market linkages, and comprehensive protection of workers' rights.

Azerbaijan's labor market covers major industries such as oil and gas, construction, manufacturing, agriculture and tourism. However, the economy has faced challenges as a result of over-reliance on oil and gas,

highlighted by “oil shocks” and the COVID-19 pandemic. Efforts to develop the country’s human capital have been hampered, with approximately 66.8% of the active workforce formally unskilled and more than 60% of school leavers entering the workforce each year without qualifications. Diversification of the economy in the country emphasizes the importance of entrepreneurship. The government has promoted SMEs as catalysts for innovation, productivity and employment. This support includes financial assistance, simplified business registration and improved access to markets and networks.

METHOD

During the research, many methods were used, including analysis, observation, comparison, statistics, systematization and generalization.

SCIENTIFIC INNOVATION

To determine the role of small and medium entrepreneurship in the development of economy in Azerbaijan by conducting comprehensive research based on world experience and to show the steps to be taken in this direction.

PRACTICAL IMPORTANCE

It can provide a useful database and the right direction for SMEs operating in Azerbaijan and its regions. The results of the research can contribute to the efficient operation of SMEs in Azerbaijan. At the same time, it can be used as a source in the teaching of subjects within the framework of research in universities.

MAIN PART

After gaining independence from the Soviet Union in 1991, the labor market of Azerbaijan underwent significant changes as a result of the country’s transition from a centrally planned economy to a market-based economy. Today, Azerbaijan is a middle-income country with a high development index.

In recent years, the government has implemented measures to simplify the procedures for issuing permits for entrepreneurs and created an electronic portal. The “Strategic Roadmap for the production of consumer goods at the level of small and medium-sized enterprises” envisages the introduction of additional simplification measures for the necessary procedures, including access to financial opportunities for SMEs [1].

Let’s take a look at the legal framework that affects entrepreneurial activity. The Constitution of Azerbaijan (1995) and the Labor Code (1999) serve as the pillars of the country’s employment legal framework, guiding the relationship between employers and employees.

The introduction of the Law “On Employment” by the government of Azerbaijan in 2018 [2] created a comprehensive framework of employment policy in accordance with the Law “On Youth Policy of the Republic of Azerbaijan” [3], which strengthens the participation of young people in the formation of employment and entrepreneurship policy. Together, these legal documents create a supportive environment for workers, recent graduates and young entrepreneurs in Azerbaijan [4].

The strong relationship between state and non-state institutions shapes Azerbaijan’s employment and entrepreneurship policy. The Ministry of Economy implements state policy and regulates the formulation of the economic policy of the Republic of Azerbaijan, as well as the formulation of state policy in the field of entrepreneurship development and state support for entrepreneurship.

The Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Azerbaijan, established in 1992, supervises the regulation of the labor market and social protection. Major institutional reforms have facilitated economic development, and Azerbaijan’s membership of the International Labor Organization (ILO) since 1992 has led to the ratification of 58 conventions on various employment-related topics. The Labor, Employment, Social Protection and Migration Policy is determined by the ESM. It covers issues ranging from juvenile neglect to the social integration of ex-prisoners.

The Ministry of Labor and Social Protection oversees the State Employment Agency, which recommends public policy, oversees unemployment insurance funds, and promotes job opportunities. The State Labor Inspection Service ensures compliance with the Labor Code under the State Labor Inspection Service, while social insurance, labor pensions and benefits are ensured by the State Social Protection Fund. The Sustainable and Operational Social Security Agency coordinates with agencies to provide employment services such as jobseeker registration and job placement. The State Social Protection Fund provides mandatory state social insurance and additional voluntary social insurance, labor pensions, social benefits, targeted state social assistance, pensions and compensations.

The Small and Medium Business Development Agency (SME) under the Ministry of Economy supports the development of small and medium enterprises (SMEs) by providing services for SMEs and coordinating government services. Small and Medium Business Development Agency participates in the formulation of state policy for SMEs and ensures the quality of service to entrepreneurs.

The Confederation of Entrepreneurs of Azerbaijan (ACE) coordinates the activities of entrepreneurs and protects their legal and economic interests. He has implemented initiatives in the field of youth employment, especially entrepreneurship. AEC promotes youth employment and entrepreneurship through special commissions and initiatives, including the school-to-work transition survey and participation in the ILO Start and Grow Your

Business and Know Your Business programs.

As a result, this complex interaction of organizations, each of which has a different but complementary role, helps to attract employment, entrepreneurship and youth in Azerbaijan, and forms the basis of its socio-economic development.

Azerbaijan's Employment Strategy 2019-2030 emphasizes social partnership at all stages of implementation and advocates cooperation between the public and private sectors, including consultation with stakeholders during strategy implementation and evaluation. The Action Plan for the implementation of the 2020-2025 Employment Strategy envisages cooperation with the private sector and other institutions to create an appropriate regulatory legal framework and strengthen the relationship between employers and local agencies of the Employment Agency [5].

The Ministry of Labor and Social Protection evaluates the demand and supply of labor force and makes forecasts about the development of the labor market. They then use this information to formulate and implement policies on labor relations, employment, demography and social protection. Apart from that, along with other bodies, the Ministry of Labor and Social Protection also contributes to the creation of socio-economic forecasts.

Azerbaijan Confederation of Trade Unions contributes to labor market analysis and, in collaboration with the government, addresses youth employment and entrepreneurship issues. In 2021, Azerbaijan Confederation of Trade Unions prepared an analytical study on youth employment promotion strategies, and since 2011, Azerbaijan has participated in the Torino Process of the European Training Fund (ETF), benefiting from expert support in national consultations and projects such as "Adaptation". [6]

In 2016, the government launched the Strategic Roadmap for Vocational Education and Training to address skills mismatch across sectors. The Roadmap for Vocational Education describes the strategic vision for 2020 and defines the long-term plan for 2025 [7].

In 2018, a number of important legal documents were adopted to strengthen the vocational education system. These include the country's first Law on Vocational Education, Law on Employment and the Employment Strategy for 2019-2030 [8]. This employment strategy recognized the growing need for highly skilled workers with advanced competencies and targeted rapid improvements in education, training and skills development.

The socio-economic development strategy for 2022-2026 was defined for the implementation phase [9]. This strategy seeks to modernize the vocational education system, better adapt it to the demands of the labor market, and improve its coverage and quality. The main goals of the strategy include expanding the scope of vocational education, integrating employers into the vocational education system, improving the financing and management of vocational education, and increasing the professionalism of vocational education providers and management staff.

The government of Azerbaijan has prioritized the development of human capital in a number of political documents, including "Azerbaijan 2030: National Priorities of Socio-Economic Development" and "Strategic Roadmap for the National Economy and Main Sectors of the Economy" [10].

CONCLUSIONS

The government of Azerbaijan is active in promoting entrepreneurship, cooperating with various institutions and supporting entrepreneurs. "Entrepreneurs' Day" is celebrated on April 25 every year since 2016 in order to encourage entrepreneurship in society, recognizing the growing role of entrepreneurs in the country's economy and employment [11]. The socio-economic development program until 2030 also aims to stimulate and support entrepreneurship in the country.

Active commitment of the Republic of Azerbaijan to the development of entrepreneurship is demonstrated by hosting and organizing important entrepreneurship forums every year. These initiatives underline the country's strategic approach to ensuring socio-economic development, particularly by promoting entrepreneurial spirit among the youth.

The II Forum of Young Entrepreneurs, held in Baku in 2021, emphasized the commitment of youth to entrepreneurship in Azerbaijan and the promotion of dialogue between entrepreneurs, government representatives and representatives from both the public and private sectors. Led by multiple stakeholders, the event provided a platform to share success stories and discuss available entrepreneurial support.

Literature

1. "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 6 dekabr, Bakı, 2016
2. "Məşğulluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 29 iyun, Bakı, 2018
3. "Gənclər siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 aprel, Bakı, 2002
4. "Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsinə dair 2020–2025-ci illər üçün Tədbirlər Planı", 13 fevral, Bakı, 2020
5. European Training Fund (ETF). "Turin Process 2018-2020", ILO, Switzerland, Geneve, 2018
6. "Dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan ali təhsil müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi"nin təsdiq edilməsi və "Ali təhsil müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi"nin və "Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin dəyişiklik edilmiş bəzi qərarlarının siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası

Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 21 yanvar tarixli 9 nömrəli Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 15 yanvar tarixli 7 nömrəli Qərarı, Bakı, 2019

7. 2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı, 2018.

8. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”, 22 iyul, Bakı, 2022

9. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2 fevral, Bakı, 2021

10. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsi”, Bakı, 2022

References

1. “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (2016), [Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the "Strategic Roadmap for the production of consumer goods at the level of small and medium enterprises in the Republic of Azerbaijan"], 6 dekabr, Bakı [in Azerbaijanian]

2. “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu,(2018), [Law of the Republic of Azerbaijan "On Employment"], 29 iyun, Bakı, [in Azerbaijanian]

3. “Gənclər siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, (2002), [Law of the Republic of Azerbaijan "On Youth Policy"], 9 aprel, Bakı, [in Azerbaijanian]

4. “Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsinə dair 2020–2025-ci illər üçün Tədbirlər Planı”, (2020), ["Action Plan for the Implementation of the Employment Strategy for 2020-2025"], 13 fevral, Bakı [in Azerbaijanian]

5. European Training Fund (ETF). (2018), "Turin Process 2018-2020", ILO, Switzerland, Genevre [in English]

7. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 21 yanvar tarixli 9 nömrəli Qərarında dəyişiklik edilməsi barədə” (2019), [On the approval of the "Model Charter of the higher education institution established by the state and the municipality" and the approval of the "Model Charter of the higher education institution" and "the list of some amended decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan"], Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 15 yanvar tarixli 7 nömrəli Qərarı, Bakı [in Azerbaijanian]

8. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” (2022), ["Socio-economic development strategy of the Republic of Azerbaijan in 2022–2026"], July 22, Baku, [in Azerbaijanian]

9. 2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, (2021), [Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on approval of "Azerbaijan 2030: National Priorities for socio-economic development"], 2 Fevral, Bakı [in Azerbaijanian]

10. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsi”, Bakı (2022), ["Strategic Road Map of the national economy and the main sectors of the economy"], Baku [in Azerbaijanian]

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-12>

УДК 658:005.7

ЛУПАК Руслан

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1830-1800>

e-mail: economist_555@ukr.net

НАКОНЕЧНА Наталія

Львівський державний університет внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0003-1377-4315>

e-mail: nakonnat@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

У статті визначено ключові положення формування та удосконалення системи управління бізнес-процесами на підприємствах з орієнтацією на адаптацію до динамічних умов діджиталізації. Наголошено на подальшому зростанні впливу діджиталізації на підприємницьку діяльність та необхідності прийняття управлінських рішень, що дозволяють налагодити бізнес-процеси для якомога максимально оптимального реагування на такі тенденції. Відмічено необхідність цифровізації та використання інформаційно-комунікаційних технологій як пріоритетного напрямку удосконалення управління бізнес-процесами на підприємствах. Ідентифіковано низку переваг, які підприємство отримує від здійснення інвестиційно-інноваційної і техніко-технологічної діяльності та важливість переорієнтації менеджменту на розширення сфер управління бізнес-процесами із залученням провідних інновацій і технологій. Визначено вектори та критерії управління бізнес-процесами на підприємствах в умовах діджиталізації, які пов'язано із реагуванням на ризики та загрози, підвищенням конкурентоспроможності, покращенням ресурсного забезпечення, переформатуванням організаційної структури.

Ключові слова: бізнес-процеси, управління, підприємства, діджиталізація, підприємницька діяльність, інформаційні технології, цифровізація, інновації, інноваційна діяльність, стратегії

LUPAK Ruslan

Lviv University of Trade and Economics

NAKONECHNA Nataliya

Lviv State University of Internal Affairs

CONCEPTUAL PROVISIONS OF BUSINESS PROCESS MANAGEMENT AT ENTERPRISES IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article defines the key provisions of the formation and improvement of the business process management system at enterprises with a focus on adaptation to the dynamic conditions of digitalization. The further growth of the impact of digitalization on business activity and the need to make management decisions that allow for the establishment of business processes to respond to such trends as optimally as possible are emphasized. It has been proven that the correct choice of the business process management model is important in the activities of enterprises. The need for digitization and the use of information and communication technologies as a priority direction for improving the management of business processes at enterprises was noted. A number of advantages that the company receives from the implementation of investment-innovative and technical-technological activities and the importance of reorientation of management to the expansion of the spheres of business process management with the involvement of leading innovations and technologies have been identified. This orientation of enterprises to innovative development requires improvement of the management system, the vectors of which will be directed to the large-scale introduction of digital technologies and changes in the mechanisms of information transmission. The vectors and criteria for managing business processes at enterprises in the conditions of digitalization, which are associated with responding to risks and threats, increasing competitiveness, improving resource provision, and reformatting the organizational structure, are defined. It is emphasized that the implementation of digital technologies should be carried out on a large scale and this should be facilitated by the reorientation of the enterprise's management system to solve such a task.

Key words: business processes, management, enterprises, digitalization, entrepreneurial activity, information technologies, digitalization, innovations, innovative activity, strategies

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління бізнес-процесами є однією із підсистем менеджменту підприємства, що виконує значний обсяг завдань стосовно розвитку підприємницької діяльності. Бізнес-процеси є провідним об'єктом управлінської системи підприємства та підвищення їх ефективності заведено розглядати як головною ціллю менеджменту. Для досягнення цього повинні бути чітко визначені стратегічні кроки менеджменту підприємства, обґрунтування яких повинно відбуватися із залученням новітніх технологій. Зокрема, все більше підприємства потребують застосування інформаційних технологій при розробленні результативних управлінських рішень. Такі вимоги постійно посилюються, адже підприємствам приходится функціонувати в умовах швидкого поширення діджиталізації, до яких потрібно адаптуватися і відповідно корегувати систему управління бізнес-процесами.

Більшість концепцій управління бізнес-процесами на підприємствах розділяють підхід формування відкритої системи, яка взаємодіє з суб'єктами зовнішнього середовища: конкурентами та партнерами,

банківськими інституціями, органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, недержавними організаціями та ін. При цьому така концепція використовує різні моделі, сформовані на основі багатьох теорій управління. Якщо враховувати сучасні виклики перед підприємствами, то інформатизація та технологізація маю першочерговий вплив на ефективність управління бізнес-процесами і це вимагає вироблення нового управлінського підходу, який передбачає використання провідних інновацій та технологій. Епоха діджиталізації набирає оберти і підприємства все більше потребують використання прогресивних теоретико-методичних на науково-прикладних підходів до управління бізнес-процесами, щоб домогтися стабільного функціонування та поступу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Діджиталізація системи управління бізнес-процеси є одними із провідних об'єктів наукових досліджень. Така зорієнтованість наукової спільноти значним чином обумовлена швидкими темпами використання інноваційних технологій, а особливо інформаційно-комунікаційних та цифрових продуктів (І. Кравчук, С. Лавриненко, А. Зелінська [1]). Все більше результати підприємницької діяльності залежать від застосування інноваційних підходів до управління бізнес-процесами, які заведено орієнтувати на покращення комунікації та діалогу, підвищення ефективності та продуктивності праці, посилення відповідальності керівництва та персоналу на підприємстві (С. Бойда [2, с. 72-81], К. Клименко [3, с. 13-18]). Також варто враховувати галузеві особливості при прийнятті управлінських рішень, адже відомо, що складність бізнес-процесів є вищою при налагодженні виробництва, порівняно з надання послуг чи продажем товарів (О. Ольшанський [4, с. 22-26], М. Макарова [5, с. 150-160]).

Управління бізнес-процесами є ефективним, коли підприємства володіють достатніми ресурсами, щоб реалізовувати, особливо прогресивні, наміри та ідея, а це потребує складення відповідних бюджетів та планів (Ю. Чуприна [6, с. 34-39]). Така політика є ефективною, якщо передбачаються альтернативні варіанти реалізації управлінських рішень, зокрема планується диверсифікація підприємницької діяльності, реалізація інвестиційно-інноваційних проєктів та інше (Т. Васильців, Р. Лупак, Т. Городня [7, с. 52-57]).

У працях [8, с. 20-26; 9, с. 1785-1798; 10, с. 136-140] наголошується на необхідності посилення готовності менеджменту підприємств постійно адаптуватися до умов діджиталізації, де кожен суб'єкт бізнесу повинен інвестувати у впровадження інформаційних технологій, розроблення власних цифрових платформ, формування корпоративних баз даних та іншого.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Економічно обґрунтованим напрямом розвитку підприємства в умовах діджиталізації є забезпечення ресурсними можливостями. Водночас для налагодження повного ресурсного забезпечення необхідно впровадити абсолютно нову модель управління, яка буде пов'язана з розробкою та концептуалізацією ідей щодо інноваційного розвитку власної економічної системи. За таких ринкових викликів актуально визначити інструментарій управління бізнес-процесами, що передбачає необхідне ресурсне забезпечення та його ефективне використання в міру адаптації підприємства до умов діджиталізації.

Суть управлінських рішень полягає в тому, що, з одного боку, підприємство має чітко визначений план, а з іншого – сформовану організаційну структуру управління, покликану забезпечити розробку довгострокової стратегії і її реалізацію на засадах діджиталізації. Таким чином на підприємстві повинна бути розроблена система критеріїв прийняття управлінських рішень, щоб забезпечити ефективність бізнес-процесів та подальше її підвищення. Тут пріоритетне місце варто надати інновації та їх впровадженню при реалізації управлінських рішень, що засвідчить готовність підприємства здійснювати цифровізацію та інформатизацію бізнес-процесів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних положень управління бізнес-процесами на підприємствах в умовах діджиталізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Правильний вибір моделі управління бізнес-процесами важливий в діяльності підприємств. Одним з ключових питань, пов'язаних з обґрунтуванням управління бізнес-процесами, є вибір інноваційних технологій. Правильна технологічна політика є основою розвитку підприємств, а своєчасні управлінські зміни у впровадженні інновацій забезпечують стабільне функціонування та поступальний розвиток. Це вимагає розроблення такої технологічної політики, яка відповідала б стратегічним орієнтирам підприємницької діяльності та враховувала ринкові виклики при підвищенні інноваційності бізнес-процесів.

Важливо, щоб політика управління бізнес-процесами передбачала застосування інноваційних технологій для обґрунтування прогнозних тенденцій та впливу динамічних факторів на результати підприємницької діяльності. Тут вимагається першочергово сформулювати та постійно оновлювати базу даних,

яка і буде забезпечувати об'єктивність та раціональність прийняття управлінських рішень. Безперечно без цифрових технологій не обійтись, зокрема потребується здійснити на підприємстві інформатизацію усіх ділових відносин. За такої моделі управління підприємство отримує значні конкурентні переваги, які передбачають підвищення ефективності та продуктивності праці, зростання ділової активності та інше.

Відомо, що одним з пріоритетних завдань підприємства є передбачення трансформацій фаз циклу попиту у відповідності до умов конкуренції. Якщо цифрові технології здатні сприяти відтворенню конкурентних позицій, то пріоритетною умовою успіху варто розглядати організацію бізнес-процесів на базі подальшого покращення та доробки таких технологій. Як тільки значення цифрових технологій починає знижуватись, то підприємству слід переходити до іншого технологічного способу управління бізнес-процесами.

Примітно, що управлінські процедури впровадження інновацій залишаються незмінними протягом усього життєвого циклу попиту. При використанні інноваційних технологій зростання продажів насамперед пов'язана з підвищенням рентабельності. А це доводить, що цифрові технології є важливими при реалізації маркетингової політики, покращенні комерційно-логістичних відносин, розширенні інвестиційно-інноваційної співпраці та в інших сферах розвитку підприємницької діяльності. Дійсно, вимога до впровадження цифрових продуктів є не новою та вже тривалий час є одним із критеріїв розвитку підприємства. Більше того, в умовах діджиталізації, використання інформації набуває нового значення і стає пріоритетним активом для підприємства. Інформація все більше розглядається як товар, продаж якого здатний принести значні вигоди підприємства та результативно забезпечити його конкурентні позиції на ринку. І навпаки, при використанні цифрових технологій можливо й недоотримати частину прибутку, коли оборот підприємства значно збільшується, оскільки жорстка конкуренція призводить до низьких цін, а через короткий життєвий цикл продукту повернути кошти, витрачені на продаж продукту, не представляється можливим.

Управління бізнес-процесами скоріше неможливе без використання цифрових продуктів, адже вони є надважливими на усіх стадіях управління – від розроблення та реалізації рішень. Інформація потребує постійної перевірки, окремих уточнень та іншого і без використання цифрових продуктів якісно виконувати такі управлінські роботи досить складно, при цьому, що це може суттєво сповільнювати темпи реалізації усіх комерційних операцій. Епоха діджиталізації критично змінила підходи до управління бізнес-процесами, коли потік інформації є досить динамічний і його організація потребує використання інноваційних технологій, щоб це дозволило утримувати достатній рівень економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства.

Досвід багатьох високотехнологічних підприємств засвідчує вагоме значення інвестиційної діяльності, що передбачає розроблення відповідних програм та проектів, де головним завданням ставиться розвиток техніко-технологічної діяльності та розроблення і реалізація інноваційної продукції. Така орієнтація підприємств на інноваційний розвиток вимагає удосконалення управлінської системи, вектори якої будуть направлені на масштабне впровадження цифрових технологій та зміну механізмів передачі інформації. Примітно, що такі трансформації внутрішнього організаційного середовища підприємства більше ініційовані зовнішніми факторами, зокрема діджиталізація вже оцінюється як основний виклик менеджменту підприємств при утриманні конкурентних позицій та забезпеченні економічного зростання на ринку.

Поряд з тим, необхідно враховувати зовнішні тенденції та адаптуватись до них, адже існує низка інших завдань, які ставляться перед менеджментом підприємства та визначають необхідність стратегування бізнес-процесів. Таким чином, впровадження цифрових технологій повинно відбуватися масштабно і цьому має сприяти переорієнтація системи управління підприємства на вирішення такого завдання. Йдеться насамперед про передбачення ризиків та загроз діджиталізації задля подальшої мінімізації їх впливу та повного ухилення від нього. Зокрема, менеджменту підприємства варто налагодити практику розроблення стратегічного плану впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, корегування тактичних заходів передбачення та мінімізації впливу ризиків і загроз діджиталізації, запровадження планування та моніторингу і аналізу реалізації інноваційно-технологічної діяльності та інше. Такі управлінські рішення дозволяють якісно реагувати на посилення впливу діджиталізації та поступального розвивати підприємницьку діяльність.

Варто відмітити пріоритетне значення бізнес-процесів із забезпечення та підвищення конкурентоспроможності підприємства. Тут від системи управління вимагається якісно організувати та надати підтримку процесам впровадження цифрових технологій, реалізації інвестиційно-інноваційних проектів модернізації бізнес- та виробничо-технологічних процесів, посилення інформаційно-комунікаційних зв'язків з підприємствами-конкурентами. Такі вектори управління формують та реалізують нові конкурентні переваги підприємства, нарощують його конкурентний потенціал, щоб досягнути стану лідерства на ринку.

Іншим важливим вектором управління бізнес-процесами на підприємствах є покращення ресурсного забезпечення. Наявність ресурсів та їх нарощування відноситься до основних завдань менеджменту, а в умовах діджиталізації така вимога лише посилюється, адже, відомо, що впровадження цифрових технологій

є витратомістким та вимагає зовнішніх інвестиційних ресурсів. Поряд з тим і організаційна структура управління підприємством потребує переформатування, зокрема, передбачаючи нарощування організаційного та інтелектуально-кадрового потенціалу, розбудову та стандартизацію системи управління інноваційно-технологічними бізнес-процесами, переформатування стилю управління техніко-технологічним потенціалом.

Більше того, при формуванні моделі управління бізнес-процесами заведено дотримуватись певних правил, норм тощо. Відтак повинен бути розроблений чіткий план прийняття та реалізації управлінських рішень, але це лише частина завдань менеджменту підприємства. Іншим важливим аспектом успішного управління бізнес-процесами є відповідність прийнятих рішень встановленим критеріям, за якими вдається достовірно встановити ступінь ефективності обраним напрямів розвитку підприємницької діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Вектори та критерії управління бізнес-процесами на підприємствах в умовах діджиталізації

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління бізнес-процесами на підприємствах є досить динамічним і це залежить від багатьох факторів, а особливо значний вплив мають інновації та технології, адже змінюють існуючі правила та норми і, таким чином, ініціюють низку організаційно-структурних та інших перетворень. Умови діджиталізації є тим каталізатором змін, що вимагає від менеджменту підприємств переорієнтації на більш масштабне використання цифрових технологій, інформаційно-комунікаційних продуктів та інших інновацій. При цьому, до критеріїв управління бізнес-процесами на підприємствах в умовах діджиталізації варто відносити реагування на ризики та загрози, підвищення конкурентоспроможності, покращення ресурсного забезпечення, переформатування організаційної структури.

Перспективи подальших досліджень повинні охоплювати розроблення та реалізацію механізмів, що дозволяють якісно ухвалювати управлінські рішення для підвищення ефективності бізнес-процесів в умовах масштабної діджиталізації підприємницької діяльності.

Література

1. Кравчук І., Лавриненко С., Зелінська А. Діджиталізація бізнес-процесів: інноваційна складова менеджменту підприємств. Економіка та суспільство. 2023. № 58. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3277/3201>
2. Бойда С. Інноваційні підходи до управління підприємствами в умовах діджиталізації економіки. Економіка та управління підприємствами. 2022. Вип. 1(85). С. 72-81.
3. Клименко К. В. Діджиталізація як інноваційний розвиток підприємств: досвід України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 4. Том 3. С. 13-18.
4. Ольшанський О. В. Особливості управління бізнес-процесами підприємств торгівлі та методи їх удосконалення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 22. Ч. 3. С. 22-26
5. Макарова М. Інформаційні інноваційні технології в управлінні промисловими підприємствами: сучасні аспекти. Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. 2018. № 1(36). С. 153-160.
6. Чуприна Ю. В. Огляд сучасних підходів до формування системи управління бюджетами підприємства. Економічний вісник Донбасу. 2023. № 2 (72). С. 34-39.
7. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Городня Т. А. Економічні аспекти диверсифікації підприємства з використанням інноваційних інвестицій. Інтелект XXI. 2017. Вип. 1. С. 52-57.
8. Данченко О. Б., Семко О. В., Бедрий Д. І. Огляд інформаційних технологій управління бізнес-процесами в організаціях. Управління розвитком складних систем. 2020. № 44. С. 20-26.
9. Lupak R., Kynytska-Iliash M., Berezivskyi Y., Nakonechna N., Ivanova L., Vasylytsiv T. Information and analytical support system of enterprise competitiveness management. Accounting. 2021. № 7(7). P. 1785-1798.
10. Кравець В. І., Слісаренко Т. В. Використання інформаційних технологій для підвищення ефективності управління підприємством. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 136-140.

References

1. Kravchuk, I., Lavrynenko, S., Zelinska, A. (2023). Digitalization of business processes: an innovative component of enterprise management. *Economy and society*. № 58. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3277/3201>
2. Boyda, S. (2022). Innovative approaches to enterprise management in the conditions of digitalization of the economy. *Economics and enterprise management*. Issue 1(85). P. 72-81.
3. Klymenko, K. V. (2020). Digitalization as innovative development of enterprises: the experience of Ukraine. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. № 4. Vol. 3. P. 13-18.
4. Olshansky, O. V. (2018). Peculiarities of managing business processes of trade enterprises and methods of their improvement. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. № 22. Part 3. P. 22-26.
5. Makarova, M. (2018). Information innovative technologies in the management of industrial enterprises: modern aspects. *Bulletin of the Azov State Technical University*. № 1(36). P. 153-160.
6. Chupryna, Yu. V. (2023). Review of modern approaches to the formation of the enterprise budget management system. *Economic Herald of Donbass*. № 2 (72). P. 34-39.
7. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Horodnia, T. A. (2017). Economic aspects of enterprise diversification using innovative investments. *Intelligence XXI*. Issue 1. P. 52-57.
8. Danchenko, O. B., Semko, O. V., Bedriy, D. I. (2020). Overview of information technologies for managing business processes in organizations. *Management of the development of complex systems*. № 44. P. 20-26.
9. Lupak, R., Kynytska-Iliash, M., Berezivskyi, Y., Nakonechna, N., Ivanova, L., Vasylytsiv, T. (2021). Information and analytical support system of enterprise competitiveness management. *Accounting*. № 7(7). P. 1785-1798.
10. Kravets, V. I., Slisarenko, T. V. (2017). The use of information technologies to increase the efficiency of enterprise management. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. Issue 13. Part 1. P. 136-140.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-13>

УДК 338.43-043.86(1-32)+338.24:330.32

ГАЗУДА Сергій

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

<https://orcid.org/0000-0001-8148-6783>

e-mail serhii.hazuda@uzhnu.edu.ua

АЛГОРИТМ ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БРЕНДИНГУ АГРАРНИХ РЕГІОНІВ

У статті побудовано алгоритм вибору стратегії формування та розвитку брендингу аграрних регіонів з обґрунтуванням її особливостей і функціональності. Метою дослідження є окреслення алгоритму вибору стратегії формування та розвитку брендингу аграрних регіонів. Основним завданням дослідження окреслено вибір стратегії, зокрема базової та функціональної, а також виокремлення підходів до реалізації механізму формування та розвитку брендингу аграрних регіонів із зазначенням їх окремих функцій. Застосовано загальнонаукові методи узагальнення та системного аналізу для обґрунтування диференційованого підходу до вибору стратегій. Запропоновано обрати стратегію формування брендингу аграрних регіонів та стратегію розвитку брендингу аграрних регіонів. Науковою новизною та практичним значенням окреслюється запропонована автором модель брендингу аграрних регіонів у основу якої покладено критерій вартості бренд-капіталу аграрного регіону, що дозволяє диференційовано підійти до вибору моделі формування брендингу та моделі розвитку брендингу, індивідуалізувати вибір стратегії, методів, інструментів і системи забезпечення брендингу територій.

Ключові слова: стратегія, брендинг, формування та розвиток, аграрні регіони, модель брендингу, стейкхолдери, критерії брендингу, вибір моделі, бренд капітал.

GAZUDA Serhii

State University «Uzhgorod National University»

ALGORITHM FOR CHOOSING A STRATEGY FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF BRANDING OF AGRARIAN REGIONS

An algorithm of the strategy of formation and development of branding of agrarian regions is built in the article, with a justification of the peculiarities of its functionality. It is noted that in the conditions of market management, the complexity of transformational changes, primarily due to the state of war and the unpredictability of external influences, the necessity of substantiating the strategy of formation and development of territory branding, in particular agrarian regions, is determined. The purpose of the study is to outline the algorithm for building and determining the functionality of the strategy for the formation and development of branding of agrarian regions. The main task of the research is the selection of a strategy, in particular the basic and functional one, as well as the identification of approaches to the implementation of the mechanism of formation and development of branding of agrarian regions with the indication of their individual functions. In the research process, general scientific methods of generalization and systematic analysis were applied to justify a differentiated approach to the selection of strategies, which will be based on branding criteria: the level of the value of the brand capital of the agrarian region; the level of brand premises and the level of branding effectiveness. It is proposed to choose a strategy for the formation of branding of agrarian regions and a strategy for the development of branding of agrarian regions. The model of branding of agrarian regions proposed by the author is outlined with scientific novelty and practical significance, which is based on the criterion of the value of the brand capital of an agrarian region, which allows a differentiated approach to the choice of a model of branding formation and a model of branding development, to individualize the choice of strategy, methods, tools and a system for ensuring the branding of territories.

Key words: strategy, formation and development, agricultural regions, branding model, stakeholders, branding criteria, model selection, brand capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Умови ринкового господарювання, складність трансформаційних змін передусім через воєнний стан і непередбачуваність зовнішніх впливів, зумовлюють необхідність обґрунтування стратегії формування та розвитку брендингу території, зокрема аграрних регіонів. Доцільним є вибір базової та функціональної стратегії формування і розвитку брендингу аграрних регіонів. Водночас, слід застосувати диференційований підхід до вибору стратегій, в основу якого буде покладено критерії брендингу: рівень вартості бренд-капіталу аграрного регіону; рівень бренд-премис та рівень ефективності брендингу. Критерієм вибору базових стратегій є рівень вартості бренд-капіталу аграрного регіону; критеріями вибору функціональних стратегій є рівень бренд-премис та рівень ефективності брендингу. Тому, пропонується обрати стратегію формування брендингу аграрних регіонів та стратегію розвитку брендингу аграрних регіонів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові розвідки в частині окреслення алгоритму стратегії формування і розвитку брендингу регіонів, її функціональної складової досліджувалися науковцями-економістами і вченими як вітчизняними, так і зарубіжними. Створення бренду, бренд-премис, інновацій, обґрунтування стратегії формування та розвитку

брендингу з визначенням споживчих ринків та передбачення майбутніх викликів щодо зовнішніх впливів досліджено у публікаціях таких зарубіжних науковців, як Д. Аакер [12], Дж. Грант [15], Д.-Б. Холт [16], Д.-Н. Капферер [17], М. Ньюмейер [18] та інші.

Науково-практичне обґрунтування розвитку регіональних брендів на національному рівні подано такими дослідниками як О. Вдовічена, Н. Шупрудько, С. Вовк [3], особливості розроблення стратегічних підходів та формування процесу реалізації маркетингових стратегій як вагомого елементу управління розвитком регіону, а також оцінювання ефективності стратегії просування бренду країни досліджували О. Біловодська, Н. Гайдабрус [2], В. Мосор, В. Поручинський [8], О. Антонюк [1]. Акцентування уваги на забезпеченні конкурентних переваг суб'єкта господарювання та конкурентоспроможності регіонів, в цілому, й зокрема оцінювані бренду в системі національного господарювання зроблено такими науковцями як В. Гриценюк, А. Руснак, І. Надточій [4], О. Кабанова [5], Г. Міщук [7], І. Парфенчук [9]. Окремі аспекти формування стратегії формування і розвитку брендингу регіонів з врахуванням ребрендингу як базової основи забезпечення тривалого існування компанії на ринку аргументовано С. Махнуша, О. Олійником [6] та інші. Окремі дослідження проведено колективом науковців-економістів [13; 14] у галузі формування дієвої стратегії брендингу аграрних регіонів в умовах євроінтеграційних процесів і забезпечення її реалізації в межах розвитку регіональних економічних систем.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є окреслення алгоритму побудови та визначення функціональності стратегії формування та розвитку брендингу аграрних регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Побудова дієвої стратегії формування та розвитку брендингу аграрних регіонів потребує застосування виваженого підходу до визначення його етапності. Вважаємо, що формування та розвиток брендингу аграрних регіонів повинен включати такі етапи:

1 етап – формування концепту бренд-менеджменту аграрного регіону. Такий концепт визначає філософію розвитку аграрного регіону, можливість сприйняття соціумом необхідності створення бренду території тощо. Формування концепту повинне забезпечити привабливість аграрного регіону для споживачів продукту, інвесторів, власників бізнесу, а також населення, яке мешкає на даній території. Концепт має враховувати усі сильні сторони і потенціалу аграрного регіону, здійснюючи акцент на унікальності характеристик території, її брендової спеціалізації, відволікаючи при цьому, увагу на її «вузьких місцях». Важливо зважати на те, що концепт брендингу повинен відповідати запитам та потребам усіх цільових груп стейкхолдерів.

2 етап - діагностика потенціалу, брендкових передумов та ефективності брендингу аграрного регіону. Така діагностика дозволяє визначити сильні та слабкі сторони аграрного регіону щодо можливості брендуння, а також проблеми у його просуванні. З іншої сторони, такий етап є важливим з позиції визначення точкових локацій туристичної та інвестиційної привабливості, існуючих та потенційних «активностей», які можуть стати основою брендингу території. Також на цьому етапі оцінюють вплив чинників середовища на потенціал задля виявлення їх загроз та небезпек у створенні бренду регіону та його подальшому просуванні.

3 етап - визначення цільової аудиторії брендингу. Важливим в межах даного етапу є визначення основних споживачів брендингу, тобто тих, для кого створюється цей бренд. Кожен споживач прагне отримати певну вигоду від використання брендингу, а також має відчуття цінності запропонованого бренду. Важливим при брендингу аграрних регіонів є визначення і інших цільових груп стейкхолдерів, таких як інвестори, власники бізнесу, органи регіонального менеджменту, територіальні громади, населення. Адже кожен із них має власну зацікавленість у створенні брендингу та його подальшому просуванні.

4 етап - визначення системи індикаторів оцінки ефективності брендингу аграрного регіону (четвертий етап). В якості таких індикаторів можуть слугувати показники, які дозволять оцінити рівень соціальної, економічної та комунікативної ефективності після впровадження брендингу регіону. Такі індикатори є важливими з позиції оцінки сприйняття споживачами концепту бренд-менеджменту, заінтересованості стейкхолдерів у просуванні бренду та в його утриманні. Водночас, важливо визначити систему показників, яка дозволить оцінити брендкові передумови аграрного регіону та його брендovu спеціалізацію.

5 етап - рендеринг території, тобто візуалізація бренду території. Рендеринг регіону спрямований на концентрацію уваги споживачів на унікальних та виняткових властивостях території, які здатні створити позитивні емоції та отримати цінність від сформованого бренду.

6 етап - передбачає розробку стратегії створення та просування бренду. Така стратегія визначає план заходів змін, які мають відбутися на території регіону, щоб забезпечити формування нового концепт-менеджменту бренду.

7 етап - визначення інструментів реалізації стратегії створення та просування бренду. В якості таких інструментів можуть бути маркетинговий план просування бренду, створення бренд-платформи, рекламні інструменти (CEO, CRO, Brandmark та ін.) тощо.

8 етап - оцінка ефективності реалізації стратегії створення та просування бренду. Цей етап є важливим з позиції визначення існуючих проблем у створенні бренду, оцінки роботи регіональних органів влади щодо управління процесом створення бренду, зацікавленості та участі різних стейкхолдерів у створенні та просуванні бренду тощо.

Реалізація механізму формування та розвитку брендингу аграрних регіонів здійснюється завдяки вищевказаним функціям, інструментам, методам та засобам забезпечення такого процесу. Варто виокремити кілька функцій формування та розвитку брендингу аграрних регіонів:

- економічна функція – спрямована на створення доданої вартості аграрного регіону, зростання рівня валового регіонального продукту завдяки успішно створеному бренду території. Як зазначає О. Вдовічена «бренд регіону здійснює економічну функцію важеля з формування доданої вартості в регіоні, і здійснює вплив на соціальну роль, яка проявляється, як визначальний інструмент підвищення життєвої мотивації жителів регіону» [3];

- функція бренд-капіталізації – передбачає активну капіталізацію території та регіональних суб'єктів господарювання, формування нематеріальних активів завдяки брендуванню аграрних регіонів. Передумовою успішної бренд-капіталізації є багаторічне інвестування у маркетинг регіону, створення бренд-передумов та формування бренд-спеціалізації аграрного регіону;

- комунікативна функція – спрямована на підтримку прямого та зворотного зв'язку між усіма групами стейкхолдерів, формування комунікації в системі «інвестор - органи влади - регіональний суб'єкт господарювання – територіальна громада - мешканець». Важливим при створенні бренду є забезпечення ефективної комунікації, що полегшить прийняття управлінських рішень, та формування позитивного образу аграрного регіону у зовнішньому та внутрішньому просторах;

- ідентифікаційна функція – характеризується наявністю в аграрного регіону унікальних бренд-характеристик чи передумов, які вирізняють його від інших територій та дозволяють позиціонувати та ідентифікувати себе у ринковому середовищі як упізнавану за цими ознаками територіальну одиницю;

- аналітична функція – передбачає постійний аналіз та моніторинг існуючих бренд-передумов аграрного регіону, динаміку розвитку його бренд-капіталу задля виявлення ефективності брендингу (комунікативна, економічна та соціальна ефективність) та прийняття рішення щодо подальшого розвитку брендингу, або ж ребрендингу аграрного регіону;

- функція безпеки – спрямована на забезпечення захищеності мешканців аграрного регіону з позиції надання робочих місць, достатнього рівня доходів, купівельної спроможності населення, демографічної ситуації (зростання народжуваності), високої якості життя тощо. Адже, брендинг аграрного регіону формує власну репутацію серед його мешканців, і таким чином, забезпечує відповідальність перед ними щодо високого рівня добробуту.

Реалізація механізму формування та розвитку брендингу аграрних регіонів передбачає вибір системи інструментів, реалізація яких дозволить посилити бренд-передумови та забезпечити капіталізацію бренду. Серед основних інструментів формування та розвитку брендингу виділимо такі:

- SWOT-аналіз аграрного регіону, який дозволяє здійснити діагностику його потенціалу в цілому, дослідити аграрний потенціал, виявити бренд-передумови території та його бренд-спеціалізацію. Фактично, цей інструмент спрямований на виявлення сильних сторін аграрного регіону, які формують унікальні його властивості, що вирізняють його серед інших, забезпечують його упізнаваність та є об'єктом бренд-формування; слабкі сторони аграрного регіону, що знижують його конкурентоспроможність та вказують на «вузькі місця» сталого та безпечного розвитку, а також формують перепони на шляху бренд-формування; можливості зовнішнього середовища – чинники-стимулятори, застосування яких надасть аграрному регіону додаткові конкурентні переваги щодо формування та розвитку брендингу; загрози зовнішнього середовища – чинники-дестимулятори, які створюють небезпеку щодо брендингу аграрного регіону. SWOT-аналіз аграрного регіону, володіючи інформацією про його слабкі та сильні сторони, напрямки використання можливостей, допомагає визначити конкурентну позицію та створити необхідний привабливий імідж таких регіонів. Водночас, SWOT-аналіз аграрного регіону є тим інструментом, який дозволяє розробити стратегію його бренд-формування та забезпечити формування та розвиток бренд-капіталу;

- регіональний маркетинг – це інструмент брендингу, який спрямований на підвищення привабливості для різних груп стейкхолдерів, покращення образу брендингу аграрного регіону, його іміджу, престижності та конкурентоспроможності. Він дозволяє підвищити інвестиційну привабливість аграрного регіону [8], залучити інвесторів на його територію, розширити міжрегіональну співпрацю в аграрній сфері, розвинути інфраструктуру регіону, сформувати маркетинг взаємовідносин, виявити основні цінності споживачів, просунути регіональний продукт тощо;

- ребрендинг – інструмент, який дозволяє змінити окремі елементи бренду, або ж його у цілому. «Ребрендинг сприяє приведенню бренду у відповідність з поточним станом бізнесу та планами

підприємства» [4]. Ребрендинг аграрних регіонів виконує такі основні завдання як підсилення позицій існуючого бренду задля збереження існуючих споживачів та їх зростання у перспективі; посилювати бренд (з метою зростання лояльності споживачів); фокусування бренду на унікальних властивостях аграрного регіону; зростання цільової аудиторії брендингу. Погоджуємось із науковцями, що ребрендинг слід здійснювати у таких випадках «поява нових бренд-конкурентів, зміна сфери застосування бренду, втрата брендом унікальних характеристик, репозиціонування об'єкта брендингу, зміна умов, адаптація брендингу до яких є неможлива» [6]. Таким чином, ребрендинг дозволить відновити брендові конкурентні позиції аграрного регіону у ринковому середовищі, ідентифікувати себе як креативний простір, привабливий для різних груп стекохолдерів, та забезпечити формування бренд-капіталу території. Особливо актуальним буде ребрендинг для аграрних регіонів, у яких спостерігається низький рівень сформованого бренд-капіталу та мають низьку ефективність брендингу;

- «карта бренду» - спрямована на визначення споживацьких відносин щодо сприйняття бренду, та фактично представляє собою свого роду аватар споживача, у якому відображено елементи сприйняття бренду споживачем: уподобання, звички, погляди, вік, стать, соціальний статус, проблеми та ключові цінності споживача. Побудова такої карти дозволяє більш краще зрозуміти споживача, визначити спроможність споживача до покупки та ті емоційні цінності, якими керується споживач при придбанні певного товару, що дозволяє значно легше сформувати та розвивати брендінг будь якого регіону, в т.ч. і аграрного;

- бренда-альянс – передбачає об'єднання декількох брендів задля посилення брендингу аграрних регіонів. До прикладу, кілька регіонів, які мають спільні брендові передумови та брендову спеціалізацію можуть сформувати спільний брендінг, що дозволить привернути увагу споживачів та збільшити їх бренд-капітал. Застосування цього інструменту важливим є для тих аграрних регіонів, які ще не визначились із брендовою спеціалізацією та мають ряд слабких сторін щодо забезпечення їх брендингу. Такі регіони можуть об'єднатися із більш потужними та забезпечити, таким чином, конкурентні переваги та сформувати відповідні брендові передумови для розвитку.

В контексті проведеного дослідження пропонуємо побудову моделі брендингу аграрних регіонів у основу якої покладено критерій вартості бренд-капіталу аграрного регіону, що дозволяє диференційовано підійти до вибору моделі формування брендингу та моделі розвитку брендингу, та індивідуалізувати вибір стратегії, методів, інструментів та системи забезпечення брендингу територій. Так, низький рівень вартості бренд-капіталу аграрного регіону потребує вибір моделі формування брендингу; високий рівень вартості бренд-капіталу передбачає застосування моделі розвитку брендингу аграрного регіону. Водночас, низький рівень брендових передумов та низька ефективність брендингу вимагає застосування інструментарію, спрямованого на посилення регіонального маркетингу, ребрендинг, розробки чіткого плану формування брендингу, постійного моніторингу брендових передумов, формування відповідної умова брендової спеціалізації інфраструктури, оптимізації структури регіонального менеджменту, формування правових норм захисту нематеріальних активів тощо.

Натомість, високий рівень брендових передумов та висока ефективність брендингу передбачає застосування такого інструментарію, який дозволить сформувати територіальні бренд-альянси, розробити стратегічні плани укріплення та розвитку брендингу аграрних регіонів, оцінити прогностичні значення зміни зростання вартості бренд-капіталу, розширити брендову спеціалізацію, удосконалити регіональний менеджмент та забезпечити розвиток регіональної інфраструктури.

В якості євроінтеграційних чинників, які визначатимуть реалізацію механізму формування та розвитку брендингу аграрних регіонів та впливатимуть на його бренд-капітал є: стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, що дозволяє завдяки брендингу, аграрному регіону імплемуватися у міжнародний простір; посилення доступу до міжнародних ринків, в т.ч. і капіталу, що створює потенційну спроможність аграрному регіону залучити інвесторів у формування та розвиток брендингу території; зростання обсягів міжнародної торгівлі та послуг, що формує передумови до зростання доданої вартості аграрного регіону; підвищення ролі транснаціональних і наддержавних економічних, політичних, галузевих інституціональних структур [10]; кооперація виробництв між країнами та регіонами країн, окремими підприємствами [10]; міграція робочої сили, що є негативним чинником розвитку аграрних регіонів та формування їх брендингу; зростання асиметричності у макроекономічних показниках та доходах населення України та інших розвинених країн світу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, побудова алгоритму стратегії формування та розвитку брендингу аграрних регіонів з обґрунтуванням етапів її реалізації, використанням інструментів брендингу досліджуваних регіонів дозволить їх позиціонувати у внутрішньому та зовнішньому просторах залучаючи до співпраці різні групи стейкхолдерів, створюючи додану вартість, а відтак уможливить підвищення рівня вартості бренд-капіталу території. Реалізація розробленого механізму формування та розвитку брендингу аграрних регіонів

дозволить їм позиціонувати себе у ринковому середовищі, забезпечити упізнаваність та брендову спеціалізацію, створити бренд-капітал та підвищити конкурентоспроможність в цілому.

Література

1. Антонюк О. В. Оцінка ефективності стратегії просування бренду країни. Економіка та держава. №1/2012. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2012/18.pdf
2. Біловодська О. А., Гайдабрус Н. В. Стратегічний підхід до формування бренда міста (на прикладі м. Сум). Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 2. URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-3-issue-2/mmi2012_2_22_31.pdf
3. Вдовічена О. Г., Шупрудько Н. В., Вовк С. В. Розвиток регіональних брендів (практика областей України). Економіка та держава. № 11. 2020. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2020/14.pdf
4. Гриценюк В. В., Руснак А.В., Надточій І. І. Сутність брендингу та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Ефективна економіка. 2019. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/158.pdf
5. Кабанова О. О. Оцінка національних брендів в контексті формування іміджевої економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 17. Ч. 1. 2018. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/41.pdf
6. Махнуша С. М., Олійник О. В. Ребрендинг як засіб тривалого існування компанії на ринку. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011. №3. Т.2. URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-2-issue-3-part-2/mmi2011_3_2_143_150.pdf
7. Мішук Г. Ю. Ефективність регіонального брендингу як індикатор конкурентоспроможності регіону. Вісник НУВГП. Економічні науки. 2017. Вип. 2 (78). С. 160–168. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/11932/1/Ve7819%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf>
8. Мосор В. І., Поручинський В. І., Розробка та реалізація маркетингових стратегій як елементу управління розвитком регіону. «Молодий вчений». №10 (86). 2020. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/311/300>
9. Парфенчук І. О. Методичні підходи до оцінки ефективності бренду в системі національного господарства. Ефективна економіка. № 4. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5060>
10. Полішко Г. Г. Національний брендинг у глобальній економічній системі. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Дніпро. 2016. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.02/2016/Dissertation_Final_Polishko.PDF
11. Студінська Г. Я. Територіальний бренд як механізм реінкарнації депресивних регіонів України. Проблемні питання економіки України та її регіонів. №1(17). 2015. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2015/No1/62-72.pdf>
12. Aaker, D. (2001), *Strategic Market Management*, 6 th ed., John Wiley & Sons, Inc. New York
13. Gazuda, S., Almashiy, Y., Gazuda, L., Kovalska, L., & Suvorova, S. (2024). The mechanism of the branding development of agrarian regions in the conditions of the european integration. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 46(1), 112–121. <https://doi.org/10.15544/mts.2024.12>
14. Gazuda, S., Erfan, V., Gazuda, M., Hertseh, V., & Zavadzka, O. (2024). Modeling the impact of the agricultural sector on the development of the regional economic systems. *Amazonia Investiga*, 13(74), 248–263. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.21>
15. Grant J. *The Brand Innovation Manifesto: How to Build Brands, Redefine Markets and Defy Conventions*. Wiley; 1er edición; 2006. 328 p.
16. Holt D.-B. (2004) Brands and Branding. *Cultural strategy group*. URL: <https://testconso.typepad.com/files/brands-and-branding-csg2.Pdf>.
17. Kapferer J.-N. (1992). *Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity*. New York: *The Free Press*.
18. Neumeier M. *The Brand Gap: How to Bridge the Distance Between Business Strategy and Design*. New Riders; 2nd edición, 2005. 208 p.

References

1. Antonyuk O. V. (2012) Otsinka efektyvnosti stratchiyi prosuvannya brendu krayiny [Evaluation of the effectiveness of the country's brand promotion strategy]. *Economy and the state*, 1. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/1_2012/18.pdf. [in Ukrainian].
2. Bilovodska O. A. & Haydabrus N. V. (2012) Stratehichnyy pidkhid do formuvannya brenda mista (na prykladi m. Sum) [A strategic approach to building a city brand (on the example of the city of Sumy)]. *Marketing and innovation management*, 2. Retrieved from https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-3-issue-2/mmi2012_2_22_31.pdf. [in Ukrainian].
3. Vdovichena O. G., Shuprudko N. V. & Vovk S. V. (2020) Rozvytok rehional'nykh brendiv (praktyka oblastey Ukrainy)[Development of regional brands (practice of regions of Ukraine)]. *Economy and the state*, 11. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/11_2020/14.pdf. [in Ukrainian].

4. Hrytsenyuk V. V., Rusnak A. V. & Nadtochii I. I. (2019) Sutnist' brendynhu ta yoho rol' u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [The importance of branding and its role in ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Efficient economy*, 12. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/158.pdf. [in Ukrainian].
5. Kabanova O. O. (2018) Otsinka natsional'nykh brendiv v konteksti formuvannya imidzhevoyi ekonomiky [Evaluation of national brands in the context of the formation of an image economy]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 17, Part 1. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/41.pdf. [in Ukrainian].
6. Makhnusha S. M. & Oliynyk O. V. (2011) Rebrandynh yak zasib tryvaloho isnuvannya kompaniyi na rynku [Rebranding as a means of long-term existence of the company on the market]. *Marketing and innovation management*, 3, 2. Retrieved from https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-2-issue-3-part-2/mmi2011_3_2_143_150.pdf 4. [in Ukrainian].
7. Mishchuk G. Yu. (2017) Efektyvnist' rehional'noho brendynhu yak indykator konkurentospromozhnosti rehionu [The effectiveness of regional branding as an indicator of the competitiveness of the region]. *Bulletin of the NUVHP. Economic sciences*, 2 (78), 160–168. Retrieved from <http://ep3.nuwm.edu.ua/11932/1/Ve7819%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf>. [in Ukrainian].
8. Mosor V. I. & Poruchynskyi V. I. (2020) Rozrobka ta realizatsiya marketynhovykh stratehiy yak elementu upravlinnya rozvytkom rehionu [Development and implementation of marketing strategies as an element of regional development management]. *Young scientist*, 10 (86). Retrieved from <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/311/300>. [in Ukrainian].
9. Parfenchuk I. O. (2016) Metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti brendu v systemi natsional'noho hospodarstva [Methodical approaches to the assessment of brand effectiveness in the system of the national economy]. *Efficient economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5060>. [in Ukrainian].
10. Polishko H. G. (2016) *Natsional'nyy brendynh u hlobal'niy ekonomichniy system* [National branding in global economic systems]. (Candidate's thesis). Dnipro. Retrieved from https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.02/2016/Dissertation_Final_Polishko.PDF 17. [in Ukrainian].
11. Studinska G.Ya. (2015) Terytorial'nyy brend yak mekhanizm reinkarnatsiyi depresyvykh rehioniv Ukrayiny [Territorial brand as a mechanism of reincarnation of depressed regions of Ukraine]. *Problematic issues of the economy of Ukraine and its regions*, 1 (17). Retrieved from <https://economics.net.ua/files/archive/2015/No1/62-72.pdf>. [in Ukrainian].
12. Aaker, D. (2001), *Strategic Market Management*, 6 th ed., John Wiley & Sons, Inc. New York.
13. Gazuda, S., Almashiy, Y., Gazuda, L., Kovalska, L., & Suvorova, S. (2024). The mechanism of the branding development of agrarian regions in the conditions of the european integration. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 46(1), 112–121. <https://doi.org/10.15544/mts.2024.12>
14. Gazuda, S., Erfan, V., Gazuda, M., Hertseh, V., & Zavadaska, O. (2024). Modeling the impact of the agricultural sector on the development of the regional economic systems. *Amazonia Investiga*, 13(74), 248-263. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.21>.
15. Grant J. *The Brand Innovation Manifesto: How to Build Brands, Redefine Markets and Defy Conventions*. Wiley; 1er edición; 2006. 328 p.
16. Holt D.-B. (2004) Brands and Branding. *Cultural strategy group*. Retrieved from <https://testconso.typepad.com/files/brands-and-branding-csg2.Pdf>.
17. Kapferer J.-N. (1992). *Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity*. New York: *The Free Press*.
18. Neumeier M. *The Brand Gap: How to Bridge the Distance Between Business Strategy and Design*. New Riders; 2nd edición, 2005. 208 p.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-14>

УДК 657.6

ДРІК Ілля

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

<https://orcid.org/0000-0001-7722-7105>

e-mail: drik.i@ef.dnu.edu.ua

СКРИПНИК Аліна

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

<https://orcid.org/0009-0003-0122-5383>

e-mail: skrypnyk.a@ef.dnu.edu.ua

БЕЛОЗЕРЦЕВ Василь

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

<https://orcid.org/0000-0003-4191-9382>

e-mail: belozertsev.v@ef.dnu.edu.ua

СВІТОВА ІНФЛЯЦІЯ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНФЛЯЦІЇ З РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Дана стаття розглядає проблему інфляції в рамках світової економіки та зв'язок між рівнем інфляції та впровадженням інформаційних систем і технологій. Проаналізовані та висвітлені основні методи контролю інфляції, розглянуто монетарну політику ФРС останніх років. Розглянуто питання ролі інформаційних систем та технологій, їх впливу на економіку. Висвітлено позитивні та негативні наслідки поширення інформаційних систем та зв'язок із рівнем інфляції.

Ключові слова: інфляція, світова економіка, технології, федеральна резервна система, виробництво, купівельна спроможність, рівень цін, дані, інформація.

DRIK Iliia, SKRYPNIYK Alina, BELOZERTSEV Vasyi

Oles Honchar Dnipro National University

GLOBAL INFLATION. THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SYSTEMS AND TECHNOLOGIES

The problem of global inflation and its connection with the development of information systems and technologies today is of considerable interest in scientific and practical circles. Inflation is a serious challenge for the world economy and has negative consequences for economic development and the well-being of the population. In the context of information systems and technologies, the question arises about the impact of their development on inflationary processes. Research shows that information systems and technologies can have both positive and negative effects on inflation. Understanding this relationship is important for effectively managing inflation and promoting sustainable economic development. The development of scientific and practical solutions in this field is an important task for achieving economic stability and increasing well-being.

This article examines the problem of inflation within the global economy and the relationship between the inflation rate and the implementation of information systems and technologies. The main methods of inflation control are highlighted, as well as the monetary policy of the Federal Reserve in recent years. The role of information systems and technologies and their impact on the economy are considered. Positive and negative consequences of the spread of information systems and the relationship with the level of inflation are highlighted.

Keywords: inflation, world economy, technology, federal reserve system, production, purchasing power, price level, data, information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема світової інфляції та її зв'язок із розвитком інформаційних систем та технологій на сьогоднішній день викликає значний інтерес у наукових та практичних колах. Інфляція є серйозним викликом для світової економіки і має негативні наслідки для економічного розвитку та добробуту населення. У контексті інформаційних систем та технологій, виникає питання про вплив їх розвитку на інфляційні процеси. Дослідження засвідчують, що інформаційні системи та технології можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на інфляцію. Розуміння цього зв'язку є важливим для ефективного управління інфляцією та стимулювання стійкого економічного розвитку. Розвиток наукових та практичних рішень у цій галузі є важливою задачею для досягнення економічної стабільності та підвищення добробуту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тему дослідження зв'язку інфляції та інформаційних систем, як один із варіантів регулювання рівня інфляції підіймали безліч економістів як в Україні, так і за її межами. Дивлячись на те, що дослідження теми інфляції та розвитку інформаційних систем є вкрай актуальним сьогодні, виділимо найбільш вагомні дослідження, серед яких: Шинкар В.А., Ковач Т.Ю. [1], Жмурко Н. В. [2], Андрощук Г.О. [3]. Інформація отримана з їх досліджень використовувалась задля наукового аналізу досвіду вивчення теми у роботі.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Дана стаття присвячена виділенню невіршених раніше частин загальної проблеми світової інфляції та її зв'язку з розвитком інформаційних систем та технологій. Однією з нерозгаданих складових проблеми є детальний аналіз впливу інформаційних систем та технологій на інфляційні процеси. Важливим завданням є встановлення причинно-наслідкових зв'язків між розвитком інформаційних систем та технологій і динамікою інфляції, а також визначення оптимальних стратегій управління інфляцією на основі інформаційного середовища.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження проблеми інфляції, її видів та впливу на економіку. Крім того, висвітлення взаємозв'язку між світовою інфляцією та розвитком інформаційних систем та технологій з метою визначення їх впливу на економічні процеси. Головна мета полягає в аналізі ролі інформаційних систем та технологій у формуванні та поширенні інфляційних процесів на світовому рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інфляція є значною проблемою світової економіки, яка має негативні наслідки для різних аспектів життя людей. Наслідком цього є підвищення цін на товари та послуги, зниження купівельної спроможності споживачів, труднощі в управлінні економікою в цілому. Інфляція виникає, коли в економіці відбувається підвищення загального рівня цін на товари та послуги, що може бути зумовлено зниженням вартості грошей. Це може призвести до знецінення коштів, подорожчання життя, зниження купівельної спроможності населення. Існують різні типи інфляції, які можуть виникнути залежно від основних причин, наприклад інфляція попиту або інфляція витрат. Зрештою, управління інфляцією є важливим аспектом економічної політики для забезпечення стабільного економічного зростання та підтримки добробуту населення.

Останнім часом світова економіка стикається з численними факторами, що впливають на інфляцію. Чинники світової інфляції можуть бути різноманітними, наприклад, збільшення обсягу грошової маси, зростання витрат на виробництво, збільшення податків, війна, політичні кризи, надмірна експансія кредитів тощо.

З останніх значних подій, що вплинули на рівень інфляцію можна виділити пандемію COVID-19, що призвела до закриття підприємств та магазинів в багатьох країнах світу, що призвело до зменшення виробництва товарів та послуг. Зменшення обсягів виробництва призвело до скорочення робочих місць, що збільшило безробіття. Внаслідок цього, витрати на соціальні програми збільшилися, що призвело до збільшення обсягу грошей та інфляції в свою чергу.

Війна в Україні також має серйозний вплив на світову економіку. Інвестори стали більш обережними. Це призвело до зменшення капіталовкладень в Україні та скорочення іноземних інвестицій, занепад внутрішньо-економічної активності та спад промисловості. Також конфлікт в Україні спричинив збільшення ризику геополітичних конфліктів, що призводить до підвищення цін на нафту та інші сировинні матеріали, що в свою чергу призводить до імпортованої інфляції.

Крім того, головним аспектом розвитку світової економіки є взаємозалежність монетарної політики центральних банків та світової інфляції. Розглядаючи економічні тенденції, ми спираємося на дії регуляторів та економічну політику світової резервної валюти – долара США.

Існує декілька способів контролю рівня інфляції, зокрема фіскальна та монетарна політика. Оскільки фіскальна політика здебільшого впливає на внутрішню економіку країни, основним інструментом, який ми розглянемо буде незалежна монетарна політика ФРС та її вплив на світову економіку. Головним інструментом монетарної політики є встановлення облікових ставок (*надалі – ОС*) національними. Так, дослідивши дані (додаток-1 та додаток-2) щодо ОС та рівня інфляції долара США можна виділити декілька основних положень:

- Обернена пропорційність між ОС та рівнем інфляції з періодом у рік. Високий рівень інфляції, викликаний зростанням грошового обсягу скорочується за рахунок підняття облікової ставки та зменшення грошового обсягу M2 в середньому протягом 4-5 фінансових кварталів. Ефектом даної процедури стає зниження економічної активності та сповільнення економіки, що в свою чергу знижує рівень інфляції.

- Низький рівень інфляції в свою чергу не може забезпечити зростання економіки і регулятор знижує облікову ставку, що в свою чергу збільшує грошовий обсяг M2 в середньому протягом 4-5 фінансових кварталів, що в свою чергу призводить до зростання інфляції.

Відповідно, можна зробити висновок, що інфляція має циклічну модель і необхідна для сталого економічного росту. Найефективнішою є модель сталої ОС у рамках від 1,25 до 2,25%, що в свою чергу забезпечує прогнозований рівень інфляції у межах 1-3% на рік. Вихід за вищезазначені рамки ключової ставки ФРС у будь-яку із сторін проковує неконтрольовані інфляційні процеси.

Отже, як було зазначено вище, низький рівень інфляції є важливим для економічної стабільності, тоді як висока інфляція може мати негативний вплив на економіку, зокрема на зниження покупної спроможності грошей, на збільшення витрат підприємств на виробництво, та інше.

Розвиток інформаційних систем та технологій, в свою чергу, може мати позитивний вплив на контроль інфляційних процесів. Наприклад, застосування інформаційних технологій може допомогти в зменшенні витрат на виробництво, скороченні витрат на реалізацію за рахунок сучасних торговельних онлайн-площадок, штучного інтелекту та якісної оцінки ризиків, підвищенні ефективності та якості виробництва, що в свою чергу може призвести до зниження цін на товари та послуги. Отже розвиток інформаційних систем та технологій може стати ще одним елементом контролю рівня інфляції та вдосконалити існуючі недоліки монетарної та фіскальної політики країн.

Інформаційні технології відіграють важливу роль у сучасних соціально-економічних системах та впливають на різні сфери людської діяльності. За деякими оцінками, світове виробництво продукції та послуг у сфері інформаційних систем та технологій складає 6,5% світового ВВП. Більше того, у цьому секторі комерційних послуг зайнято понад 100 мільйонів осіб. Розвиток інформаційних технологій призводить до масових технологічних змін, тим самим впливаючи та стимулюючи розвиток світової економіки та надаючи нові засоби вирішення економічних завдань. Використання нових технологій відкриває перед компаніями великі ринкові можливості. Питання, пов'язані зі створенням, застосуванням та впливом інформаційних технологій на соціально-економічний розвиток суспільства, давно актуальні та привертають увагу вчених [5-8]. Інфляція та інформаційні технології можуть бути пов'язані кількома способами:

По-перше, інформаційні технології можуть знизити рівень інфляції шляхом підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. Наприклад, автоматизація виробничих процесів, використання більш ефективних технологій та програмного забезпечення для управління бізнесом можуть знизити витрати на виробництво товарів та послуг, що може призвести до зниження цін на ці товари та послуги.

По-друге, інформаційні технології можуть підвищити прозорість та конкуренцію на ринку, що також може призвести до зниження рівня інфляції. Наприклад, завдяки доступності інтернету, споживачі можуть легко порівнювати ціни на товари та послуги у різних постачальників та вибирати найбільш вигідну пропозицію, що змушує продавців встановлювати більш конкурентоспроможні ціни.

Однак інформаційні технології також можуть стимулювати інфляцію шляхом збільшення попиту на товари та послуги, пов'язані з інформаційними технологіями. Наприклад, збільшення попиту на смартфони, планшети та інші електронні пристрої можуть призвести до збільшення цін на ці товари, що може підвищити загальний рівень інфляції.

Інформаційні технології з ранніх етапів свого розвитку були тісно пов'язані з їх використанням в інформаційних системах різних економічних об'єктів, таких як підприємства та організації як виробничого, так і невиробничого секторів. У цих випадках інформаційні системи виступають як самостійні системи обробки даних, а також як функціональні компоненти, що забезпечують процеси управління в інших більших системах. Як правило, до таких систем відносять автоматизоване управління виробничими та господарськими процесами промислових підприємств, фірм, корпорацій, фінансових і комерційних організацій, системи даних наукових експериментів, економіко-математичні моделюючі комплекси, бібліотечне обслуговування та ряд інших сфер господарської діяльності.

Інтеграція інформаційних технологій у бізнес-операції забезпечує ефективне інтегроване управління, яке пропонує ряд переваг. По-перше, це знижує виробничі витрати, водночас дозволяючи більшу різноманітність типів продукції (або послуг) навіть для менших обсягів виробництва. По-друге, це призводить до більшої економії у сфері виробництва за рахунок скорочення накладних витрат. [9]

Широке використання інформаційних технологій в організаціях пов'язане з декількома позитивними факторами, в тому числі з диференціацією відносин "продукт-ринок" на цільові ринки. Така диференціація веде до більш ретельного врахування вимог споживачів, забезпечуючи окупність витрат виробництва за рахунок очікуваного прибутку. Крім того, інформаційні технології призводять до зниження собівартості продукції за рахунок загального підвищення продуктивності виробництва. Результатом цього збільшення є підвищення прибутку та можливість проведення гнучкої цінової політики.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Під час написання даної статі, нами було розглянуто тему: «Світова інфляція. Взаємозв'язок інфляції з розвитком інформаційних систем та технологій». За час дослідження було виконано увесь перелік задач, тому можна підсумувати, що мета роботи досягнута. Отримані наступні результати:

Отже, у цій роботі ми висвітлили поняття інфляції та її види.

○ Розглянуто фіскальну та монетарну політику як інструменти за контролем рівня інфляції та дійшли до висновку, що інфляція має циклічну модель і необхідна для сталого економічного росту. Однак, впровадження інформаційних технологій може допомогти у контролюванні цього економічного явища.

○ Проаналізоване зростаюче значення інформаційних технологій у бізнесі та менеджменті. Ми торкнулися переваг цих технологій, таких як легший доступ до інформації, покращений зв'язок і економія коштів, але також підкреслили, що вони не є вирішенням усіх організаційних труднощів і потребують ретельного планування та впровадження.

○ Важливий момент полягає в тому, що інформаційні технології мають потенціал для трансформації різних аспектів бізнесу, від розробки продуктів до маркетингових операцій. Ця трансформація може призвести до фундаментальних структурних змін у всіх галузях економіки, в тому числі й скоригувати рівень інфляції в країні.

Можна зробити висновок, що інформаційні технології стали необхідними для сучасного бізнесу та управління, світової економіки цілком. Їх ефективне використання може призвести до значного підвищення продуктивності та прибутковості, але їх потрібно впроваджувати продумано та стратегічно, щоб максимізувати їхній потенціал, адже інформаційні технології можуть як збільшити рівень інфляції, так і його стримати, максимізуючи власну користь у економіці підприємств.

Література

1. Шинкар В.А., Ковач Т.Ю. ІНФЛЯЦІЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ. Науковий вісник Ужгородського університету 2011. 2011. С. 2–6. URL: <https://dspace.uzhnu> (дата звернення: 11.05.2023).
2. Жмурко Н. В. Аналіз ринку інформаційних технологій України // Підприємство та інновації. – 2020. – №. 11-2. – С. 91-97.
3. Андрощук Г.О. Адитивні технології: перспективи і проблеми 3D-друку // Наука, технології, інновації. — 2017. — № 1 (1). — С. 68-77.
4. Investing.com. Фінансова платформа, статистичне джерело, новинний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.investing.com>
5. Нікерсон Р.К. Інформаційні системи в бізнесі: навчальний посібник. – Нью-Делі: Prentice Hall of India, 2002. – 134 с.
6. Макроекономічна статистика у країнах світу: інфляція. URL: <https://take-profit.org/statistics/inflation-rate/> (дата звернення: 09.05.2023).
7. Експортна стратегія України. Дослідження щодо секторальної стратегії розвитку інформаційно-комунікаційних технологій 2019-2023. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.
8. Розвиток української ІТ-індустрії: аналітичний звіт. URL: https://ko.com.ua/files/u125/Ukrainian_IT_Industry_Report_UKR.pdf
9. Белозерцев В.С. Інформаційні технології в обліку та аудиті / В.С. Белозерцев, А.В. Кудлай // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – №3. – С. 165 – 169. Режим доступу: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/07/2022-306-23.pdf>

References

1. Shynkar V.A., Kovach T.Y. Inflation in the conditions of the modern market economy. Scientific Bulletin of Uzhhorod University 2011. 2011. С. 2-6. URL: <https://dspace.uzhnu> (accessed 11.05.2023).
2. Zhmurko N. V. Analysis of the information technology market of Ukraine // Entrepreneurship and innovation. - 2020. - no. 11-2. - С. 91-97.
3. Androshchuk G.O. Additive technologies: prospects and problems of 3D printing // Science, technology, innovation. - 2017. - No. 1 (1). - P. 68-77.
4. Investing.com. Financial platform, statistical source, news site. Access mode: <https://www.investing.com>.
5. Nickerson R.K. Information systems in business: a textbook. - New Delhi: Prentice Hall of India, 2002. 134 p.
6. Macroeconomic statistics in the countries of the world: inflation. URL: <https://take-profit.org/statistics/inflation-rate/> (accessed 09.05.2023).
7. Export strategy of Ukraine. Study on the sectoral strategy for the development of information and communication technologies 2019-2023. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine.
8. Development of the Ukrainian IT industry: analytical report. URL: https://ko.com.ua/files/u125/Ukrainian_IT_Industry_Report_UKR.pdf.
9. Belozertsev, V.S., & Kudlai, A.V. (2022). Informatsiini tekhnolohii v obliku ta audyti [Information technologies in accounting and auditing]. Herald of Khmelnytskyi National University, (3), 165-169. Retrieved from [<http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/07/2022-306-23.pdf>] <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/07/2022-306-23.pdf>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-15>

УДК 352

АНФІЛОВ Дмитро

Державний податковий університет

<https://orcid.org/0000-0003-3271-7324>dimamsbi@gmail.com

СТАЛІЙ РОЗВИТОК МІСТ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІННОВАЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті представлено концепцію «нердистанів», особливості етапів її еволюції. Зазначено роль технологічних стартапів, які концентруються у великих глобальних містах і метрополітенах, а також у густонаселених міських кварталах або районах у цих містах. Це дало можливість ствердити, що місто є організаційною платформою для підприємницької діяльності, яке об'єднує таланти, знання, капітал та інші активи, які необхідні для її здійснення. У статті автор розкрив сутність поняття «нерди» та вплив їх концентрації на розвиток міст. У статті виділено зв'язок між урбаністичним процесом і соціальним підприємництвом. У статті розглянуто приклади нердистанів: Кремнієва долина (Silicon Valley), «Нація стартапів» Ізраїль, Китайські технологічні хаби, Індія - Бенгалуру (Bangalore), Європейські технологічні хаби. У статті систематизовано результати наукових досліджень, у яких науковці виділяють зв'язок між соціальним підприємництвом та міським розвитком та підкреслюють потенціал інноваційного розвитку міст як платформ для розвитку підприємництва, керованого координацією міського планування та політикою соціального підприємництва. Це сприяло виділенню характеристик трьох типів соціальних підприємців, залучених до «Bottom-up urban development» для міського розвитку «знизу вгору». Такий підхід засновано на використанні теорії управління інноваціями та управління переходом бізнесу до міського планування та досліджень розвитку. Виділено переваги реалізації політики соціального підприємництва на шляху до сталого розвитку міст та створенню сприятливого клімату для розвитку бізнесу в містах. Зазначено про необхідність розробки міської просторової політики з використанням концепції нердистанів та соціального підприємства.

Ключові слова: інновації, міські інновації, людський капітал, сталий розвиток, нерди, соціальне підприємництво, розвиток міст, високотехнологічні працівники.

ANFILOV Dmytro

State Tax University

SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT THROUGH THE LENS OF INNOVATION AND SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

The article presents the concept of "nerdistans", features of the stages of its evolution. The role of technology startups that are concentrated in major global cities and metros, as well as in densely populated city blocks or neighborhoods within these cities, is noted. This made it possible to argue that the city is an organizational platform for entrepreneurial activity that brings together talent, knowledge, capital and other assets that are necessary for its implementation. In the article, the author revealed the essence of the concept of "nerds" and the influence of their concentration on the development of cities. The article highlights the connection between the urban process and social entrepreneurship. The article examines examples of nerdistans: Silicon Valley, "Startup Nation" Israel, Chinese technology hubs, India - Bangalore, European technology hubs. The article systematizes the results of scientific research, in which scientists highlight the connection between social entrepreneurship and urban development and emphasize the potential of innovative development of cities as platforms for the development of entrepreneurship, guided by the coordination of urban planning and social entrepreneurship policy. This contributed to distinguishing the characteristics of three types of social entrepreneurs involved in "Bottom-up urban development" for urban development "from the bottom up". This approach is based on the use of innovation management theory and business transition management to urban planning and development research. The advantages of the implementation of the social entrepreneurship policy on the way to the sustainable development of cities and the creation of a favorable climate for the development of business in cities are highlighted. The need to develop an urban spatial policy using the concept of nerdistans and social enterprise is noted.

Keywords: innovation, urban innovation, human capital, sustainable development, nerds, social entrepreneurship, urban development, high-tech workers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний світ стикається з численними викликами, пов'язаними з урбанізацією, що вимагає нових підходів до розвитку міст. Сталій розвиток міських територій стає дедалі актуальнішою темою для досліджень і практичної діяльності, особливо в контексті інновацій та соціального підприємництва. У цій статті представлено концепцію «нердистанів» та аналіз її еволюції, що підкреслює значущість технологічних стартапів, які концентруються у великих містах і метрополіах. Ці стартапи відіграють ключову роль у створенні міських просторів, де таланти, знання, капітал та інші ресурси інтегруються для підтримки підприємницької діяльності. Місто виступає як організаційна платформа для підприємництва, сприяючи розвитку інноваційних екосистем. Концепція «нерди» та їх вплив на розвиток міських територій розглядається в цій статті, що дозволяє виявити зв'язок між урбаністичними процесами та соціальним підприємництвом. Аналізуються приклади успішних «нердистанів», таких як Кремнієва долина (Silicon Valley), «Нація стартапів» Ізраїль, технологічні хаби Китаю, Бенгалуру (Bangalore) в Індії та європейські технологічні хаби.

Впровадження політики розвитку соціального підприємництва та стимулювання інновацій на шляху до сталого розвитку міст забезпечує створення сприятливого клімату для бізнесу та сприяє сталому зростанню. Тому виникає необхідність розглянути та охарактеризувати основні чинники міської просторової політики із використанням концепції нердистанів та соціального підприємництва, що в свою чергу стає очевидним для досягнення сталого міського розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета цієї статті обґрунтуванні теоретико-практичних аспектів взаємозв'язків та впливу соціального підприємництва та інновацій на сталий розвиток міст.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню шляхів створення умов для сталого розвитку міст присвячено багато наукових публікацій закордонних та українських вчених: С. Архипенко [1], М. Анджеліду [10], Д. Андерегт [9], Т. Голобородько [1], В. Гурочкіна [2-4], Л. Жукова [5], Г. Кравчук [6], В. Науде [25], С. Сагалер [27], Д. Макнілл [23], К. Лане [20], Р. Флорида, П. Адлер, К. Кінг, і К. Мелландер [13], С. Кеммерер [18], П. Макфедріс [22], Д. МакНіл [23], Я. Менс [24], Г. Роуз [26], О. Сільва [28], А. Філіпова [7], Р. Флорида [13], Д. Форест [14], А. Форсит [15], Ж. Шило [8], С. Цзя та Г. Деса [16], Е. Леув [21] та ін. підкреслюють важливість посилення потенціалу соціального підприємництва та людського потенціалу для інноваційного міського розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В класичній теорії міських кластерів і динамічних міст основоположний внесок розвитку інновацій створив Йозеф Шумпетер, послідовниками стали Джейн Джейкобс, Альфред Маршалл та їхні учні. Вони розкрили та представили ряд емпіричних доказів щодо впливу розташування високотехнологічних стартапів та концентрацію венчурних інвестицій у них, на розвиток великих глобальних міст та міських районів.

Сталий розвиток міст, що досягається шляхом активізації інновацій та соціального підприємництва є складним і багатогранним процесом. Це включає комплекс факторів, від системи управління та цифрових технологій до процедур розподілу місцевих бюджетів, як зазначили С. Архипенко [1], Т. Голобородько [1], податкової системи Ж. Шило [8] та цифрової трансформації національної економіки Л. Жукова [5]. Роль соціальних підприємств у цьому розвитку також є вирішальною, оскільки вони можуть вирішити різноманітні проблеми, починаючи від професійного вигорання серед працівників Г. Кравчук [6] та підготовки студентів до підприємницької діяльності А. Філіпова [7]. В. Гурочкіна [2-4] зазначає про необхідність активізації позитивних емерджентних властивостей для розвитку інновацій у діяльності підприємств та організацій для цілей інклюзивного розвитку країни, що представлено у ряді досліджень.

Консолідація потенціалів міського розвитку та соціального підприємництва є комплексом процесів, який знаходиться на початковій стадії розвитку. М. Анджеліду [10] підкреслює потенціал соціального підприємництва у стимулюванні міських інновацій, але зазначає необхідність більшої обізнаності та формальних процесів. В. Науде [25] підкреслює роль підприємців у формуванні розвитку міст, від забезпечення інфраструктури до створення нових бізнес моделей. Р. Флорида [13] стверджує, що великі глобальні міста та густонаселені міські райони все більше стають центрами підприємницької діяльності, особливо в технологічному секторі. Д. Макнілл [23] додає критичну оцінку перспектив міського розвитку через концентрацію інновацій, наголошуючи на різноманітності стартапів та їхньому впливі на міські ринки та споживання. Сучасні дослідження підкреслюють те, що розвиток міст на засадах платформного урбанізму і підприємництво тісно переплетені, мають потенціал для стимулювання інновацій та економічного зростання, але також створюють проблеми у сфері управління, інклюзивності та стійкості. Ключову роль у сприянні підприємницькій діяльності відіграє міське управління, особливо у секторах технологій і підприємництва.

Р. Флорида, П. Адлер, К. Кінг, і К. Мелландер [13] виділяють зв'язок між урбаністичним процесом і підприємництвом. Десятиліттями вважалося, що діяльність стартапів зазвичай зосереджується в приміських офісних парках або «nerdistans», як у Каліфорнійській Кремнієвій долині. Технологічні стартапи все частіше концентруються у великих глобальних містах і метрополітенах, а також у густонаселених міських кварталах або районах у цих містах. По суті, місто є організаційною платформою для підприємницької діяльності, об'єднуючи таланти, знання, капітал та інші активи, необхідні для її здійснення.

Нердистани «nerdistans» (англ. «nerd» – людина, яка захоплена наукою, технологією, інженерією або математикою, англ «stan» – місце або регіон) розуміється як опис сучасних технологічних хабів або центрів інновацій, де зосереджені висококваліфіковані працівники в галузі інформаційних технологій, інженерії, науки і технологій. Історія розвитку нердистанів

Концепція «нердистанів» з часом еволюціонувала, а сам термін «nerd» зазнав трансформації з соціального ізгоя на мейнстрімного персонажа «ботанік» К. Лане [20]. Автор теоретизує, що стереотип ботанік більше, ніж будь-який інший, розкриває складні стосунки західної культури зі світом, де домінують технології. Ця еволюція пов'язана зі зв'язком західної культури з технологією. Високоінтелектуальні та

наукові особи, яких часто називають «nerd», відіграють вирішальну роль у розвитку сучасних технологічних центрів, як зазначає Д. Форест [14]. Автор зазначає, що розвиток мозку «nerd» осіб або ботанів, дозволяє їм маніпулювати дуже абстрактними поняттями, такими як математика чи фізика. Особистісні риси таких осіб можуть бути неправильно зрозумілими та непопулярними, проте слід виділити надзвичайну потребу в таких особах на даному етапі історії нашого суспільства.

Девід Андеррегт сказав, що «Ботани (nerd) – це ті, хто не ходить на вечірку, щоб залишитися вдома й робити домашнє завдання, а гіки (geeks) приносять домашнє завдання на вечірку» [9]. Будь-яка тривала діяльність у вигляді хакатону або марафону інновацій називається «nerdathon», і якщо ця діяльність є комп'ютерною грою чи локальною вечіркою (зустріч, де люди приносять власні комп'ютери, об'єднують їх у локальну мережу, а потім грають проти одного інший), це називається «nerdstorm», фактично як ще один приклад цифрового руху DIY.

Світ інтернету та комп'ютерних мереж ще більше сприяв формуванню nerd центрів, як зазначає С. Сагалер [27]. Теоретичний базис терміну «nerd» також розширив П. Макфедріс, який виділив зростаючий вплив такого типу людей на міський розвиток [22]. Роль архітектури та міждисциплінарних досліджень у розвитку цих центрів також є значною, підтримав цю думку А. Форсит [15]. Додатково виділив Г.Роуз, що поява нейроморфних обчислень і нейропроцесорних конструкцій ще більше сформувала ландшафт цих технологічних центрів [26]. А С. Кеммерер підкреслив, що нарешті, розробка таких систем, як Neofonie NERD, яка використовує підхід векторної просторової моделі для усунення неоднозначності, підкреслює постійні інновації в цих nerd хабах або нердистанах [18].

Отже, розглянемо приклади нердистанів:

1. Кремнієва долина (Silicon Valley). Витоки нердистанів можна простежити до Кремнієвої долини в Каліфорнії, яка стала епіцентром технологічних інновацій у 1970-х і 1980-х роках. В ній зосередилися компанії, такі як Hewlett-Packard, Intel, Apple, Google та багато інших. Кремнієва долина стала символом інноваційного духу, залучаючи інженерів, програмістів та підприємців з усього світу, що сприяло створенню численних стартапів і технологічних гігантів.

Слід зазначити, що нерди почали збиратися в одних і тих самих районах (тобто за межами Кремнієвої долини), цю тенденцію вперше визнав міський аналітик Джоел Коткін [17]. Він використовує термін «нердистан» для позначення будь-якого висококласного та здебільшого автономного передмістя чи міста зі значною кількістю високотехнологічних працівників, зайнятих у сусідніх офісних парках, де домінують високотехнологічні галузі.

2. Ізраїль – «Нація стартапів». Ізраїль став відомим своїм бурхливим розвитком технологічного сектору з кінця 1990-х років. Країна має високу концентрацію технологічних стартапів і дослідницьких центрів. Місто Тель-Авів стало одним із найбільших центрів технологічних інновацій у світі, завдяки сприятливому бізнес-клімату, підтримці уряду та висококваліфікованій робочій силі.

3. Китайські технологічні хаби. У 2000-х роках Китай почав активно розвивати свої технологічні хаби, такі як Шеньчжень і Пекін. Компанії як Huawei, Tencent і Alibaba стали світовими лідерами в технологічних інноваціях. Шеньчжень перетворився на глобальний центр виробництва електроніки і інновацій, відомий своєю швидкістю розвитку та великою кількістю технологічних стартапів.

4. Індія - Бенгалуру (Bangalore). Бенгалуру (колишній Бангалор) став відомим як «Індійська Кремнієва долина» з кінця 1990-х років, коли в місто почали активно інвестувати технологічні компанії. Завдяки великій кількості освітніх установ і сприятливій інвестиційній політиці, Бенгалуру перетворився на важливий центр IT-індустрії, приваблюючи компанії як Infosys, Wipro та багато міжнародних корпорацій.

5. Європейські технологічні хаби. У Європі такі міста як Лондон, Берлін, Стокгольм і Амстердам стали важливими технологічними центрами з початку 2000-х років. Ці міста приваблюють численні стартапи і технологічні компанії завдяки сприятливій бізнес-екосистемі, наявності венчурного капіталу та підтримці з боку урядів.

Отже, нердистани продовжують розвиватися та з'являтися по всьому світу, сприяючи глобальним інноваціям і технологічному прогресу. Вони стають центрами залучення талантів, інвестицій і нових ідей, що визначають майбутнє глобальної економіки.

Розвиток нового сегменту індустрії високих технологій, міських технологій, який охоплює нові сектори, наприклад, замовлення поїздок, спільне проживання, коворкінг, технології нерухомості, будівельні технології та технології розумного міста, які зробили місто не просто платформа, а об'єкт підприємницької стартап діяльності. Це додатково підкреслюється значним впливом місцевого підприємництва на економічне зростання, зазначив О.Сільва [28]. Зростання нових технологій і цифрових платформ також змінило міський економічний розвиток, зосередившись на міжміській конкуренції та різноманітності стартапів Д. МакНіл[23].

У сукупності ці дослідження підкреслюють потенціал інноваційного розвитку міст як платформ для розвитку підприємництва, керованого координацією міського планування та політикою соціального підприємництва. У наукових дослідженнях часто науковці виділяють зв'язок між соціальним підприємництвом та міським розвитком. Наприклад, Я. Менс [24] у своїх працях висвітлює потенціал соціального підприємництва для стимулювання міських інновацій і розвитку, і визначає три типи

соціальних підприємців, залучених до «Bottom-up urban development» тобто міського розвитку «знизу вверху», застосувавши при цьому теорію управління інноваціями та управління переходом бізнесу до міського планування та досліджень розвитку. Автор виділяє :

- перші як піонери, які беруть на себе роль розробника та кінцевого користувача, але їм бракує позиції та влади для реалізації цілей;
- другі – нішеві підприємці, які розвиваються до консолідованих організацій третього сектору, здатних реалізовувати розробки;
- третій тип – це проміжні агенти, які сприяють розвитку як ключові ключі та політичні підприємці, які самі не займаються міським розвитком, але мають на меті реалізацію ширших політичних цілей.

За таким інноваційним підходом управління розвитком міст, соціальні інновації можна вважати результатом у контексті міського розвитку «Bottom-up». Соціальні інновації впроваджуються в неоліберальному контексті та в багатьох випадках обумовлюються урядовцями країни та органами державного та місцевого самоврядування.

Проте слід зауважити, що думки науковців розділились стосовно неоліберального контексту, оскільки природа місцевого соціального капіталу можуть створювати проблеми для ефективності соціального підприємництва в розвитку міст. Так, наприклад Б. Дайк [12] і Н. Вільямс [31] застерігають, що форми соціального капіталу відрізняються від тих, які зустрічаються в більш заможних місцевостях, з переважанням зв'язувального соціального капіталу як основного фасилітатора підприємництва. Саме зв'язувальний соціальний капітал допомагає на ранніх етапах розвитку підприємства, але може стати перешкодою для цього. Крім того, автор зазначає, що в бідній місцевості спостерігається відсутність соціального капіталу, пов'язаного з успіхом підприємництва. З точки зору політики, рекомендується, щоб відповідальні особи за розвиток підприємства в знедолених міських районах, прагнули посилити ініціативи для розвитку соціального капіталу, який включає місцеві підприємства, жителів і місцеві урядові установи.

С. Цзя та Г. Деса [16] і Е. Леув [21] припускають, що інноваційні моделі фінансування та інституціоналізація підприємницького потенціалу можуть посилити вплив соціального підприємництва на розвиток міст. Р. Сміт [29] підкреслює роль соціально-культурних факторів і зв'язок між підприємництвом та економічним розвитком у містах, а колектив авторів Д. Б. Одреч, М. Беліцький та С. Десаї [11] виявили безпосередній вплив нових підприємств на економічний розвиток. Емпіричні дослідження авторів свідчать про те, що створення нового бізнесу може значно покращити економічний розвиток із прямим позитивним та статистично значущим ефектом для міст із малими, середніми та великими розмірами ринку. Прямі ефекти показують значну динаміку між меншими та великими економіками регіонів. Непрямі ефекти є позитивними лише для великих міст, а в малих і середніх містах ефект не спостерігається. Отже, ефект переміщення займає до трьох років для великих міст і до семи років для малих міст. Стосовно ефективності підприємницьких стартапів, то слід виділити ефекти досягнення вищого економічного розвитку в містах із більшим розміром ринку. Швидкий ефект після відкриття нового бізнесу є позитивним і статистично значущим як для малих та великих міст та ринків. Непрямі впливи потребують критичної маси, щоб дозріти та вирости з позитивним ефектом через сім років. Це навряд чи станеться на ринках меншого та середнього розміру, саме це актуалізує аргумент регіональної економіки щодо агломераційної економічної політики.

Отже, огляд сучасних досліджень підкреслює наявність взаємозв'язку розвитку міст, впровадження інновацій та соціального підприємництва, водночас, відіграє ключову роль у стимулюванні міських інновацій та експериментів.

Крім того, М. Ангеліду та Л. Мора [10] зазначають, що координація міського планування з політикою соціального підприємництва є новою міждисциплінарною сферою з високим потенціалом зростання, враховуючи поточні соціально-економічні виклики, з якими стикаються міста. Однак брак обізнаності, досвіду, даних, які можна застосувати, і офіційних процесів заважає реалізації цього потенціалу.

Цей зв'язок додатково підкреслюється Б. Дик [12], виділяючи при цьому потенціал соціального підприємництва, який включає широкі соціально-економічні цілі в міську просторову політику. На нашу думку, слід звернути увагу на роль молодіжного підприємництва в сталому розвитку міст із закликком до комплексних досліджень для вирішення проблем і можливостей у цій сфері. Є науковці, які цей ефект досліджують і зазначили, що потенціал цього зв'язку перешкоджає браку обізнаності, досвіду та формальних процесів (М. Ангеліду [10]).

Такі приклади реалізації політики соціального підприємництва та розвитку міст мають тісний взаємозв'язок, оскільки:

- соціальні підприємства сприяють розвитку економіки міст шляхом створення нових робочих місць та підтримки місцевих громад;
- вони допомагають вирішувати соціально-економічні проблеми міст, такі як безробіття, відсутність доступної освіти та медичних послуг, низький рівень життя;
- політика соціального підприємництва сприяє створенню сприятливого клімату для розвитку бізнесу в містах, зокрема шляхом надання підтримки соціальним підприємствам через фінансування та

консультування; включає створення інкубаторів підприємств, підтримку стартапів, навчання та розвиток бізнес ідеї для місцевих підприємств;

- соціальне підприємництво сприяє створенню нових партнерств між громадським, приватним та громадським секторами у містах; включає партнерство між міською владою, бізнесом та неприбутковими організаціями для вирішення складних проблем, таких як боротьба з бездомністю чи покращення доступу до освіти.

- створення соціальних підприємств покращує якість життя в містах через надання доступних та якісних соціальних послуг, таких як соціальне житло, догляд за літніми людьми та підтримка уразливих груп населення;

- сприяючи активності місцевих громад та розвитку громадянського суспільства, соціальне підприємництво сприяє зміцненню внутрішньої самодостатності міста та залученню громадян до рішення соціальних та економічних проблем.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, консолідація потенціалів міського розвитку та соціального підприємництва є складною, але важливою сферою, яка активно розвивається. Увага наукової спільноти вказує на потенціал інновацій, соціального підприємництва в стимулюванні міських інновацій та економічного зростання та формування нердистанів. Проте, є необхідність більшої обізнаності та формальних процесів у цій сфері науки та практики. Сучасні дослідження підкреслюють, що місто є платформою для підприємництва, об'єднуючи таланти, знання та капітал для створення нових інноваційних рішень. Політика соціального підприємництва та розвиток міст взаємодіють, щоб створити сприятливе середовище для росту підприємництва та забезпечити економічну стійкість та соціальну інклюзію. Технологічні стартапи та їх розробники нерди все більше концентруються у великих містах, що викликає нові тенденції у міському розвитку та підприємстві. У сукупності ці дослідження показують, що соціальні підприємництва та інновації мають великий потенціал для підтримки міста. Водночас, якість та інклюзивність міського управління відіграє ключову роль у сприянні підприємницькій діяльності, особливо в технологічних секторах для подолання викликів у сфері управління та стійкості.

Література

1. Архипенко С. В., Голобородько Т. В. Державна стратегія регіонального розвитку на період 2021-2027 рр. Як сучасний документ регіонального стратегічного управління. Наукові інновації та передові технології. 2023. 5(19). С. 21-29.
2. Гурочкіна В. В., Резнік С. В. Формування системи інноваційного розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці. Науковий журнал «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування». 2022. №. 6. С. 62-74 DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.62-74
3. Гурочкіна В. В., Рябініна Н. О. Інклюзивний розвиток національної економіки у вимірах соціального капіталу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 5. С. 266–271. DOI <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-286-5-48>
4. Гурочкіна В., Резнік С. Деякі аспекти розвитку смарт промисловості України. Економіка та суспільство, 2022. В. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-58>
5. Жукова Л.М., Максименко А.П., Дерюга А.В. Сучасні тенденції цифрової трансформації національного господарства як чинник забезпечення економічної безпеки. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2024. В. 8. С. 71 – 76.
6. Кравчук Г., Даньчак С, Прокопчук О. Професійне вигорання медичних сестер як компонент робочого процесу. Медсестринство. 2020. № 2. С. 61- 65. DOI 10.11603/2411-1597.2020.2.11244
7. Філіпова А. Методика підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності в умовах змішаного навчання. Інноваційна професійна освіта. 2022. С. 328 – 333.
8. Шило Ж. Податкова система України в умовах формування сучасної економічної моделі. Modern engineering and innovative technologies. 2020. В. 25 (4) С. 31 – 36.
9. Anderegg D. Nerds: Who They Are and Why We Need More of Them. Jeremy P. Tarcher/Penguin, 2007. 274 p.
10. Angelidou M., Mora L. Developing Synergies Between Social Entrepreneurship and Urban Planning. disP The Planning Review, 2019. 55, P. 28-45.
11. Audretsch D.B., Belitski M., Desai S. Entrepreneurship and economic development in cities. The Annals of Regional Science, 2015. 55, 33 - 60.
12. Dyck B.V. Social Entrepreneurship in Urban Planning and Development in Montreal. 2012. P. 117-132.
13. Florida R., Adler P., King K., Mellander C. The City as Startup Machine: The Urban Underpinnings of Modern Entrepreneurship. The Urban Book Series. 2019.

14. Forrest D.V. Nerds, or neuroevolutionary rostral developers: a contribution to the future of characterology. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 1988. V. 164, P. 491-511.
15. Forsyth A. The rise of the nerds? Interdisciplinary research and architecture. *International Journal of Architectural Research: Archnet-IJAR*, 2007. V. 1, p. 177-182.
16. Jia X., Desa G. Social entrepreneurship and impact investment in rural–urban transformation: An orientation to systemic social innovation and symposium findings. *Agriculture and Human Values*, 2020. 37, 1217 - 1239.
17. Joel Kotkin. URL : <https://joelkotkin.com/tag/urban/>
18. Kemmerer S., Großmann B., Müller C., Adolphs P., Ehrig H. The neofonie NERD system at the ERD challenge 2014. ERD '14.
19. Kulyk P., Hurochkina V., B.Patsai, O.Voronkova, O.Hordei. Intensifying Use of Big Data for Emerging Markets in Society 5.0. Proceedings of the 10th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M³E²), 15-17.11.2022. <https://m3e2.ccjournals.eu/2022/m3e22022/paper09.pdf>
20. Lane K.E. How Was the Nerd or Geek Born. 2018. Lane K.E. How Was the Nerd or Geek Born. 2018
21. Leeuw E.D. Healthy Cities: urban social entrepreneurship for health. *Health Promotion International*, 1999. 14, 261-270.
22. McFedries P. Technically speaking: Homo Nerdus. *IEEE Spectrum*, 2008. 45, 24-24.
23. McNeill D. Startups and the entrepreneurial city. *City*, 2017. 21, P. 232-239.
24. Mens J., van Bueren E., Vrijhoef R., Heurkens E. A typology of social entrepreneurs in bottomup urban development. *Cities*, 2021. 110. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103066>
25. Naudé W.A. Urbanisation and Entrepreneurship in Development: Like a Horse and Carriage? 2018.
26. Rose G.S., Shawkat M.S., Foshie A.Z., Murray J.J., Adnan M.M. A system design perspective on neuromorphic computer processors. *Neuromorphic Computing and Engineering*. 2021. 1. DOI 10.1088/2634-4386/ac24f5
27. Segaller S. Nerds 2.0.1: A Brief History of the Internet. 1998.
28. Silva O. Linking cities and entrepreneurship. 2013.
29. Smith R. Observing community-based entrepreneurship and social networking at play in an urban village setting. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 2011. 12, 62-81.
30. Voynarenko M. P., Dykha M. V., Hurochkina V. V., Menchynska O. M. Modeling the influence of economic factors on the management of business processes of cluster association enterprises. *Espacios*. 2020. Vol. 41 (№ 12). P. 17. Accessed: <http://www.revistaespacios.com/a20v41n12/a20v41n11p17.pdf>
31. Williams N., Huggins R., Thompson P. Entrepreneurship and Social Capital: Examining the Association in Deprived Urban Neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2020. 44, 289-309.

References

1. Arkhpenko S. V., Holoborodko T. V. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period 2021-2027 rr. Yak suchasnyi dokument rehionalnoho stratehichnoho upravlinnia. [State strategy of regional development for the period 2021-2027. As a modern document of regional strategic management]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. 2023. 5(19). S. 21-29.
2. Hurochkina V. V., Rieznik S. V. Formuvannia systemy innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv v emerdzhentnii ekonomitsi. [Formation of the system of innovative development of industrial enterprises in the emerging economy]. *Naukovyi zhurnal «Ekonomichnyi visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannia»*. 2022. № 6. S. 62-74 DOI 10.33244/2617-5932.8.2021.62-74
3. Hurochkina V. V., Riabinina N. O. Inkluzyvnyi rozvytok natsionalnoi ekonomiky u vymirakh sotsialnoho kapitalu. [Inclusive development of the national economy in the dimensions of social capital]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2020. № 5. S. 266–271. DOI <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-286-5-48>
4. Hurochkina V., Rieznik S. Deiaki aspekty rozvytku smart promyslovosti Ukrainy. [ome aspects of the development of the smart industry of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 2022. V. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-58>
5. Zhukova L.M., Maksymenko A.P., Deriua A.V. Suchasni tendentsii tsyfrovoy transformatsii natsionalnoho hospodarstva yak chynnyk zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky. [Modern trends in the digital transformation of the national economy as a factor in ensuring economic security]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. V. 8. S. 71 – 76.
6. Kravchuk H., Danchak S., Prokopchuk O. Profesiine vyhorannia medychnykh sester yak komponent robochoho protsesu. [Professional burnout of nurses as a component of the work process]. *Medsestrynstvo*. 2020. № 2. S. 61- 65. DOI 10.11603/2411-1597.2020.2.11244
7. Filipova A. Metodyka pidhotovky uchnivskoi molodi do pidpriyemnytskoi diialnosti v umovakh zmishanoho navchannia. [Methodology of training student youth for entrepreneurial activity in conditions of mixed education]. *Innovatsiina profesiina osvita*. 2022. S. 328 – 333.
8. Shylo Zh. Podatkova systema Ukrainy v umovakh formuvannia suchasnoi ekonomichnoi modeli. [The tax system of Ukraine in the conditions of the formation of a modern economic model]. *Modern engineering and innovative technologies*. 2020. V. 25 (4) S. 31 – 36.
9. Anderegg D. Nerds: Who They Are and Why We Need More of Them. Jeremy P. Tarcher/Penguin, 2007. 274 p.
10. Angelidou M., Mora L. Developing Synergies Between Social Entrepreneurship and Urban Planning. *disP The Planning Review*, 2019. 55, P. 28-45.
11. Audretsch D.B., Belitski M., Desai S. Entrepreneurship and economic development in cities. *The Annals of Regional Science*, 2015. 55, 33 - 60.
12. Dyck B.V. Social Entrepreneurship in Urban Planning and Development in Montreal. 2012. P. 117-132.

13. Florida R., Adler P., King K., Mellander C. The City as Startup Machine: The Urban Underpinnings of Modern Entrepreneurship. The Urban Book Series. 2019.
14. Forrest D.V. Nerds, or neuroevolutionary rostral developers: a contribution to the future of characterology. The Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 1988. V. 164, P. 491-511.
15. Forsyth A. The rise of the nerds? Interdisciplinary research and architecture. International Journal of Architectural Research: Archnet-IJAR, 2007. V. 1, p. 177-182.
16. Jia X., Desa G. Social entrepreneurship and impact investment in rural–urban transformation: An orientation to systemic social innovation and symposium findings. Agriculture and Human Values, 2020. 37, 1217 - 1239.
17. Joel Kotkin. URL : <https://joelkotkin.com/tag/urban/>
18. Kemmerer S., Großmann B., Müller C., Adolphs P., Ehrig H. The neofonie NERD system at the ERD challenge 2014. ERD '14.
19. Kulyk P., Hurochkina V., B.Patsai, O.Voronkova, O.Hordei. Intensifying Use of Big Data for Emerging Markets in Society 5.0. Proceedings of the 10th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M³E³), 15-17.11.2022. <https://m3e2.ccjournals.eu/2022/m3e22022/paper09.pdf>
20. Lane K.E. How Was the Nerd or Geek Born. 2018. Lane K.E. How Was the Nerd or Geek Born. 2018
21. Leeuw E.D. Healthy Cities: urban social entrepreneurship for health. Health Promotion International, 1999. 14, 261-270.
22. McFedries P. Technically speaking: Homo Nerdus. IEEE Spectrum, 2008. 45, 24-24.
23. McNeill D. Startups and the entrepreneurial city. City, 2017. 21, P. 232-239.
24. Mens J., van Bueren E., Vrijhoef R., Heurkens E. A typology of social entrepreneurs in bottomup urban development. Cities, 2021. 110. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103066>
25. Naudé W.A. Urbanisation and Entrepreneurship in Development: Like a Horse and Carriage? 2018.
26. Rose G.S., Shawkat M.S., Foshie A.Z., Murray J.J., Adnan M.M. A system design perspective on neuromorphic computer processors. Neuromorphic Computing and Engineering. 2021. 1. DOI 10.1088/2634-4386/ac24f5
27. Segaller S. Nerds 2.0.1: A Brief History of the Internet. 1998.
28. Silva O. Linking cities and entrepreneurship. 2013.
29. Smith R. Observing community-based entrepreneurship and social networking at play in an urban village setting. International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 2011. 12, 62-81.
30. Voynarenko M. P., Dykha M. V., Hurochkina V. V., Menchynska O. M. Modeling the influence of economic factors on the management of business processes of cluster association enterprises. Espacios. 2020. Vol. 41 (№ 12). P. 17. Accessed: <http://www.revistaespacios.com/a20v41n12/a20v41n11p17.pdf>
31. Williams N., Huggins R., Thompson P. Entrepreneurship and Social Capital: Examining the Association in Deprived Urban Neighbourhoods. International Journal of Urban and Regional Research, 2020. 44, 289-309.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-17>

УДК 658.1

БЕВЗО Галина

Українсько-американський університет Конкордія

<https://orcid.org/0000-0003-3731-8867>

ЮХИМЕНКО Володимир

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0001-8705-0454>

ПРОКОФ'ЄВА Олена

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0009-0005-3715-3558>

РОЛЬ ЕТИКИ БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

У ході цього дослідження докладно проаналізовано вплив етики бізнесу на антикризове управління. Проведений аналіз показав, що етичні принципи визначають стандарти поведінки для компаній у складних ситуаціях, включаючи кризові. Вони сприяють створенню позитивного іміджу компанії, а також допомагають уникнути ситуацій, що можуть призвести до криз. Зокрема, етика бізнесу враховує відповідальність компанії перед різними стейкхолдерами і визначає систему цінностей, що враховує економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності. Дослідження також систематизувало етичні принципи, які стають основою для розробки стратегій антикризового управління. Ці принципи включають принципи справедливості, довіри, відповідальності перед співтовариством та дотримання закону. Виявлено, що ефективне впровадження цих принципів у діяльність компанії сприяє не лише її економічній стабільності, але й визначає її роль у сталому розвитку суспільства. Також у дослідженні розглянуто вплив воєнного стану в Україні на економічну безпеку компаній та ефективність їхнього антикризового управління. Визначено основні матеріальні збитки, які виникли внаслідок збройної агресії росії, а також надзвичайні обставини, що призвели до кадрової кризи та обмежень у транспортуванні товарів. У контексті визначених кризових явищ ретельно розглянуто основні складові етики бізнесу у системі антикризового управління. Аналіз цих складових дозволив сформулювати висновки щодо важливості впровадження етичних принципів у стратегії антикризового управління для забезпечення стабільності та ресурсів компанії в умовах кризи. Актуальними напрямками забезпечення етичності є впровадження корпоративного волонтерства та партнерських відносин із зацікавленими стейкхолдерами для активного вирішення соціальних та економічних проблем, зумовлених війною.

Ключові слова: етика бізнесу, етичні принципи, корпоративна соціальна відповідальність, соціальна активність, кризові явища.

BEVZO Halyna

Ukrainian-American Concordia University

YUKHUMENKO Volodymyr, PROKOFIEVA Olena

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ROLE OF BUSINESS ETHICS IN THE CRISIS MANAGEMENT SYSTEM

This study analyzes in detail the impact of business ethics on crisis management. The analysis showed that ethical principles define the standards of behavior for companies in difficult situations, including crisis situations. They help to create a positive image of the company and also help to avoid situations that could lead to crises. In particular, business ethics takes into account the company's responsibility to various stakeholders and defines a system of values that takes into account the economic, social and environmental aspects of its activities. The study also systematized the ethical principles that become the basis for developing crisis management strategies. These principles include fairness, trust, responsibility to the community, and compliance with the law. It is found that the effective implementation of these principles in the company's activities contributes not only to its economic stability but also determines its role in the sustainable development of society. The study also examines the impact of martial law in Ukraine on the economic security of companies and the effectiveness of their crisis management. The main material damage caused by Russia's armed aggression, as well as the extraordinary circumstances that led to the personnel crisis and restrictions on the transportation of goods, are identified. In the context of the identified crisis phenomena, the main components of business ethics in the system of crisis management are thoroughly considered. The analysis of these components allowed us to formulate conclusions about the importance of implementing ethical principles in crisis management strategies to ensure the stability and resources of the company in a crisis. The implementation of corporate volunteering and partnerships with stakeholders to proactively address social and economic problems caused by the war is a relevant area of ethical conduct.

Keywords: business ethics, ethical principles, corporate social responsibility, social activity, crisis phenomena.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах економічної нестабільності та політичних криз виникає нагальна потреба в інтеграції етичних принципів у сучасних компаніях задля забезпечення збалансованого взаємозв'язку між сферою бізнесу та суспільством в умовах кризи. У такому контексті роль етики бізнесу в системі антикризового управління стає вкрай актуальною, оскільки ефективне управління кризовими ситуаціями залежить від етичних принципів та загальної стратегії будь-якої компанії. Особливо це стосується українського бізнесу, який, знаходячись під впливом збройної агресії та економічної кризи, активно впроваджує соціальні аспекти у свою діяльність. Зростаючі вимоги до прозорості, відповідальності та вирішення соціальних проблем вимагають нових підходів до етики бізнесу та її складових, зокрема

корпоративної соціальної відповідальності. Однак, відсутність єдиної системи рішень у таких ситуаціях та різноманітність етичних теорій ускладнюють прийняття правильних рішень в рамках антикризового управління. Тому важливо систематизувати основні етичні принципи, підходи до соціальної відповідальності та складові етики бізнесу у системі антикризового управління для забезпечення балансу інтересів між бізнесом та суспільством, враховуючи специфіку кожної конкретної ситуації, а також запобігання наслідкам кризових явищ для функціонування компаній.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи етики бізнесу, а також визначення суті етичного бізнесу досліджували К. Орлова, С. Бірюченко [1], А. Солсбі, А. Ремішова, Т. Стегер [2], О. Мороз, Л. Філатова, К. Подолянчук [3], Д. Токбаєва [4], Н. Супрун [5] та інші. Ці вчені пропонують розуміти етику сучасного бізнесу через її взаємозв'язок з корпоративною соціальною відповідальністю та управлінською етикою як складовими загального процесу забезпечення етичності та виконання етичних принципів з боку компанії.

Зокрема, В. Власова, М. Борбіч [6] визначили, що дотримання етичних принципів бізнесу в умовах нестабільності та кризи є критично важливим для збереження довіри та стабільності як усередині організації, так і в її відносинах із зовнішніми стейкхолдерами. Вони також сформуливали ключові принципи та наголошують на перевагах дотримання і негативних наслідках їх порушення. Проте в сучасних українських реаліях, що супроводжуються тривалою збройною агресією росії та економічною нестабільністю, ці принципи мають бути доповнені актуальними заходами, зокрема тими, що стосуються запобігання ризиків та взаємодії з суспільством.

У такому контексті взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності, як складової етики бізнесу, з подоланням кризових явищ досліджували П. Лиска [7], Р. Проць [8] та інші. Згідно з результатами їхніх досліджень роль етики бізнесу в системі антикризового управління полягає у впровадженні корпоративних практик, таких як управління ризиками, збільшення різноманітності, забезпечення прозорості інформації, а також розвитку соціальної активності, зокрема корпоративного волонтерства.

Обґрунтування ролі етики бізнесу в запобіганні впливу кризи на сферу бізнесу підкріплюється висновками Я. Ковачової [9], що сформувала стратегії та підходи, спрямовані на збереження стабільності та мінімізацію негативних наслідків для бізнесу і суспільства. Крім того, у працях Д. Коник, Л. Хаг [10] визначено ключові принципи усунення симптомів кризи, які ґрунтуються на позитивному іміджі та стійкій репутації компанії. Таким чином, було зроблено висновок щодо важливості соціальної активності та підтримки позитивного іміджу компанії як одного з ключових елементів антикризового управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження ролі етики бізнесу в системі антикризового управління, зокрема в контексті військових дій та економічної кризи. Аналізується вплив етичних принципів та корпоративної соціальної відповідальності на ефективність кризового менеджменту, а також розглядаються приклади успішної реалізації етичних підходів до підтримки населення та збереження бізнесу в умовах нестабільності. Стаття спрямована на виявлення ключових аспектів етичного ведення бізнесу, які сприяють зміцненню довіри, забезпеченню соціальної активності та мінімізації негативних наслідків кризових явищ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному бізнес-середовищі компанії стикаються з численними викликами, серед яких особливо важливими є кризові ситуації, що можуть виникати через економічні, політичні чи соціальні чинники. Ефективне антикризове управління стає критично важливим для забезпечення стабільності та стійкого розвитку компаній. Водночас соціально-етична та корпоративно-відповідальна поведінка бізнесу наразі відіграє ключову роль у формуванні довіри між компанією та її стейкхолдерами, адже сьогодні діяльність бізнес-суб'єктів пов'язана із формуванням системи відносин, як в економічному, так і соціальному контексті.

Складність визначення етики бізнесу як економічного явища пов'язана з двома основними аспектами. По-перше, відсутність офіційно закріпленого законодавчого визначення поняття «етика бізнесу» ускладнює його чітке розуміння та впровадження. По-друге, існує багато суміжних термінів, таких як корпоративна етика, корпоративна соціальна відповідальність, управлінська етика та інші, що призводить до неоднозначності у трактуванні цього поняття в науковій літературі. Тому варто зауважити, що в багатьох наукових дослідженнях поняття «етика бізнесу» розглядається разом із суміжними термінами, без чіткого їх розмежування [1]. Наприклад, у праці А. Солсбі, А. Ремішової та Т. Стегера етика бізнесу вбачається у її взаємозв'язку з корпоративною соціальною відповідальністю та управлінською етикою. Автори не приділяють уваги відмінностям між цими поняттями, розглядаючи їх як пов'язані та взаємодоповнюючі [2]. Таку позицію поділяють і вітчизняні науковці, наприклад, О. Мороз, Л. Філатова та К. Подолянчук, які трактують етику бізнесу як сукупність норм і вимог до поведінки суб'єктів господарювання на ринку, розглядаючи її у контексті корпоративної соціальної відповідальності [3]. Проте у їхніх роботах не

деталізується взаємозв'язок між цими поняттями на відміну від праці Д. Токбаєвої, де вона розглядає корпоративну та управлінську етику як компонент етики бізнесу [4].

Крім того, Н. Супрун зазначає, що соціальна спрямованість у контексті етики бізнесу є важливою складовою стабільного розвитку суспільства, особливо в умовах інституційних трансформацій і становлення ринкового середовища. Слід зазначити, що таке визначення є більш класичним, тому автор зосереджується на традиційних підходах до соціальної відповідальності, зокрема благодійності, як засіб задоволення базових потреб незахищених верств населення та нівелювання соціально-економічних суперечностей у суспільстві [5].

Таким чином, етика бізнесу визначає стандарти поведінки, які компанії повинні дотримуватися у своїй діяльності. Такі стандарти не лише сприяють створенню позитивного іміджу компанії, але й допомагають уникати ситуацій, що можуть призвести до криз. Крім того, вона також є системою цінностей, що визначається суспільними, культурними та інституціональними контекстами, в яких діє компанія. Етика бізнесу відображає відповідальність компанії перед різними стейкхолдерами, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти своєї діяльності. В умовах нестабільності ринку або глобальної економічної чи політичної кризи, етичні принципи стають ще більш значущими, адже вони можуть бути тим фундаментом, на якому будуватиметься стратегія виходу з кризи (табл. 1).

Таблиця 1

Етичні принципи бізнесу в умовах нестабільності та кризи

Етичні принципи бізнесу	Переваги застосування етичних принципів	Негативні наслідки недотримання етичних принципів
Повага до стейкхолдерів	Сумлінні працівники, надійні партнери, лояльність клієнтів	Недобросесна конкуренція, втрата лояльності клієнтів та ненадійність партнерів, збитки
Чесність і справедливість, відповідальність за дії бізнесу	Високий рівень репутації та успішності бізнесу	Негативний імідж, що призводить до втрати довіри та можливостей розвитку бізнесу
Професійність та якість	Конкуренційні переваги, лояльність клієнтів	Втрата лояльності клієнтів та ненадійність партнерів, збитки
Достовірність інформації про продукт, послугу	Зменшення претензій споживачів, зростання лояльності	Витрати на претензійну роботу, штрафи, погана репутація
Здоров'я та безпека	Зниження витрат на компенсацію, нормальна робота бізнесу	Втрата кваліфікованих працівників, а також партнерів та клієнтів, припинення функціонування бізнесу
Гідні умови та рівні права для працівників	Формування високопрофесійної команди, покращення репутації	Плильність кадрів, негативне ставлення до бізнесу
Добросесна конкуренція	Позитивна репутація, надійні партнери	Кенселінг з боку суспільства, страх перед непорядною конкуренцією
Взаємовигідне партнерство	Ефект синергії, процвітання бізнесу	Пошук нових партнерів, занепад бізнесу
Діалог з владою та громадськістю	Доступ до ресурсів, підтримка	Неповага, перешкоди у функціонуванні бізнесу
Легальність і законність, протидія корупції	Доступ до ресурсів, підтримка громадськості	Незахищеність, неприйняття суспільством, вплив кримінальних структур на бізнес
Патріотизм та національні інтереси	Підтримка влади та суспільства, кращий доступ до ресурсів	Негативне ставлення громадськості, санкції, заборона діяльності в Україні

Джерело: складено на основі [6]

Слід зазначити, що взаємодія між соціальними та економічними аспектами діяльності компаній є важливим чинником успіху та сталого розвитку сучасного бізнесу. Компанії, що інтегрують етичні принципи, забезпечують бізнесу не лише економічну стабільність, але й визначають свою роль у сталому розвитку суспільства. У такому контексті слід зауважити, що інтеграція етичних принципів головним чином залежить від рівня корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), що дозволяє компаніям визначити свою роль у сталому розвитку суспільства та взаємодіяти зі співтовариством, створюючи позитивний вплив. Крім того, наслідком такої взаємодії може стати створення партнерських відносин зі зацікавленими стейкхолдерами, включаючи громадські організації та урядові структури, що дозволяє бізнесу активно сприяти розв'язанню соціальних проблем та екологічних викликів, сприяючи сталому розвитку в цілому.

Як засвідчили результати дослідження Global RepTrak, загальний внесок основних чинників КСВ у формування репутації компанії складає 40,5% [11]. Крім того, слід зазначити, що вагомість цих чинників збільшується пропорційно зниженню загального рівня репутації компанії (рис. 1).

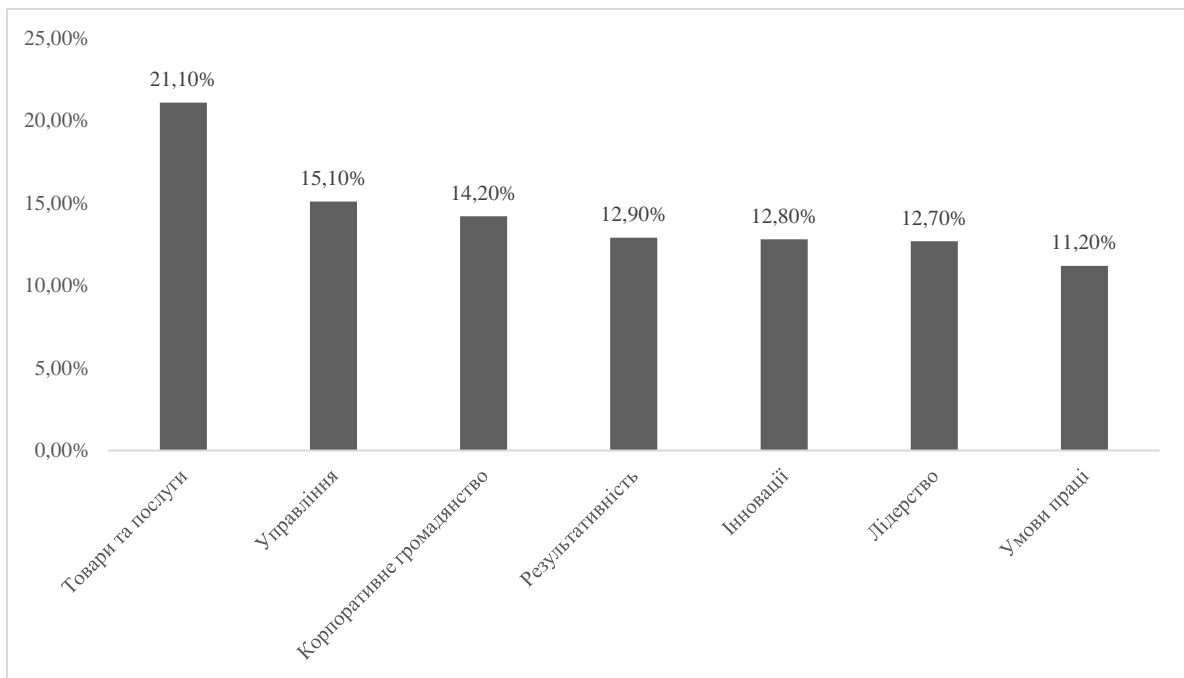

Рис. 1. Рухи підвищення репутації бізнесу шляхом впровадження етичних принципів та соціальної відповідальності
Джерело: складено на основі [11]

На основі проведеного аналізу визначено, що найсуттєвішим чинником впливу на репутацію компаній, є якість товарів та послуг, що складає 21,1%. Далі важливими аспектами визнано управління (15,1%) та корпоративне громадянство (14,2%). Важливу роль у формуванні КСВ відіграють ефективні корпоративні практики, такі як управління ризиками, різноманітність, прозорість інформації, системи винагород та інші. Повноцінне впровадження цих аспектів у бізнес є ключовим каталізатором етичності та соціальної відповідальності. Те, наскільки ефективно основні елементи інтегруються в діяльність компанії, визначає якість корпоративного соціального впливу, що зі свого боку сприяє позитивному ефекту на економіку, соціальну сферу та довкілля, сприяючи сталому прогресу.

Таким чином, у ході дослідження ролі етики бізнесу в системі антикризового управління, важливо враховувати динаміку розвитку соціальної активності, зокрема корпоративного волонтерства. Ця концепція спрямована на поєднання етичних принципів та соціальної відповідальності для залучення працівників до волонтерської діяльності в рамках соціальних проєктів [7].

Впровадження воєнного стану у 2022 році в Україні мало значний вплив на забезпечення економічної безпеки компанії різних галузей економіки. Перш за все, матеріальні втрати, зокрема фізичні пошкодження інфраструктури та виробничих потужностей внаслідок обстрілів та мінування територій, призвели до збитків і втрат доходів для підприємств. Додатково, зруйновані дороги та залізничні мережі обмежили можливості транспортування товарів, що призвело до скорочення продажів та збільшення непроданих запасів. Надзвичайні обставини також викликали мобілізацію робочої сили та внутрішню міграцію і, як наслідок, кадрову кризу [8].

У такому контексті застосування етичних принципів та соціальної відповідності бізнесу є одним з ефективних шляхів запобігання кризовим явищам та усунення їхніх наслідків у діяльності компанії. Наразі найбільш популярним підходом серед вітчизняних компаній є впровадження корпоративного волонтерства. Наприклад, співробітники компанії «Київстар» взяли участь у різноманітних благодійних заходах, включаючи День донора та акцію «Пробіг під каштанами». Здійснюючи корпоративний чемпіонат з футболу, вони об'єднали зусилля для збору коштів на закупівлю медичних матеріалів для лікування поранених. Серед успішних ініціатив у сфері КСВ слід відзначити проєкт «Гуманітарна пошта України» від компанії «Нова пошта», що забезпечує безплатну доставку вантажів волонтерським організаціям. Крім того, їхня школа бізнесу надає власникам малого і середнього бізнесу в різних регіонах України ключові знання для розвитку власних справ [12].

Проте слід зазначити, що роль етики бізнесу в антикризовому управлінні є набагато ширшою, особливо у контексті війни та економічної нестабільності. Крім етичних принципів бізнесу необхідно сформулювати стратегії та підходи, спрямовані на збереження стабільності та мінімізацію негативних наслідків для бізнесу і суспільства (табл. 2).

Таблиця 2

Складові етики бізнесу у системі антикризового управління

Сфери застосування	Характеристика
Етика управління ризиками	Війна та економічна нестабільність, а також внутрішні кризові ситуації компаній супроводжуються значними ризиками, включаючи матеріальні, фінансові та операційні ризики. Етичне управління ризиками передбачає прийняття рішень, які враховують не лише економічні інтереси, але й вплив на співробітників, громаду та навколишнє середовище. Таке управління включає прозорість у комунікації про ризики, справедливе розподілення ресурсів для зменшення ризиків та прийняття відповідальності за наслідки рішень.
Етика антикризового менеджменту	Антикризовий менеджмент має враховувати етичні принципи у всіх аспектах своєї діяльності. Тобто під час розробки та впровадження кризових стратегій для компанії важливо забезпечити дотримання прав співробітників, збереження робочих місць та надання підтримки постраждалим. Етичні підходи у кризовому менеджменті сприяють підвищенню довіри з боку всіх зацікавлених сторін, що є критично важливим в умовах кризи.
Професійна етика антикризових менеджерів	Антикризові менеджери мають особливу відповідальність перед власниками бізнесу, співробітниками та суспільством загалом. Їхні обов'язки включають забезпечення безпеки, стабільності та відновлення підприємства після кризових ситуацій. Професійна етика антикризових менеджерів вимагає від них діяти з чесністю, прозорістю та відповідальністю, а також враховувати соціальні та економічні наслідки своїх рішень.

Джерело: складено на основі [9]

Таким чином, забезпечення безпеки населення і суспільства є першочерговим завданням, що вимагає контролю егоїстичних інтересів окремих осіб. З цієї причини антикризовий менеджмент, зокрема етап підготовки та кризового планування, заснований на принципах солідарності. Іноді така солідарність може бути примусово впроваджена державою, що відповідає соціальним принципам захисту. Однак, цей підхід може розглядатися членами суспільства як загроза їхнім економічним інтересам і свободам. У кризових і надзвичайних ситуаціях, коли існує загроза для людей і їхнього здоров'я, економічні інтереси мають відійти на другий план. Головним завданням усіх цих заходів є мінімізація ризиків для життя, здоров'я, державного майна, довкілля та культурних цінностей. У такому контексті однією з головних цілей антикризового управління є усунення симптомів кризи та забезпечення безпеки життя, здоров'я та майна людей.

Принципи усунення симптомів кризи ґрунтуються на концепції «правильного наміру дії» та відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки як окремих осіб, так і суспільства загалом. Важливо відзначити, що люди, ймовірно, прислухатимуться до порад від джерел, які вони вважають надійними та знайомими, навіть якщо ці джерела не мають необхідних знань та експертизи щодо кризи та надають неточну інформацію [12]. Тобто конкретна особа швидше довірятиме компанії на основі її іміджу та репутації, ніж професіоналу (наприклад, політикам чи громадським діячам), довіра до якого ще не сформована.

Прикладом позитивного іміджу та високого рівня довіри суспільства є компанія «Астарт-Київ», яка активно реалізує етичні принципи бізнесу на тлі збройного конфлікту, сприяючи таким чином антикризовому управлінню. Наразі компанія активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема доставила понад 4 тис. тонн гуманітарних вантажів для Всесвітньої продовольчої програми ООН, загалом доставивши понад 11 тис. тонн гуманітарної допомоги на суму майже 300 млн грн. Компанія створила гуртожитки та групи для надання психологічної підтримки, допомагаючи більш ніж 600 тис. евакуйованим та постраждалим українцям, а також 212 соціальним та медичним закладам. Схожі ініціативи практикують також у «АТБ-Маркет», «Аврора», «Bayer Ukraine» тощо [13]. Такий підхід до взаємодії з суспільством обумовлює ефективність застосування етичних принципів та підходів до соціальної відповідальності для антикризового управління, підтримуючи економічну стабільність, соціальну згуртованість та довіру в суспільстві під час війни та побічних кризових ситуацій.

Таким чином, роль етики бізнесу в системі антикризового управління є необхідністю за умов прагнення компаній до забезпечення стабільності та ефективного подолання кризових ситуацій. Важливість ретельного перегляду наявних підходів до етики бізнесу та необхідність пошуку додаткових джерел для генерування нових ідей підкреслює необхідність узагальнення основних складових та принципів етичності та соціальної відповідальності. Сьогодні антикризовий менеджмент спрямовується на більш традиційні підходи до соціальної активності бізнесу, однак помірний розвиток та зростання зацікавленості до новітніх корпоративних ініціатив з боку українських компаній забезпечує загальну ефективність антикризових заходів. Такий підхід дозволяє інтегрувати етичні принципи та соціальну відповідальність у бізнес-практики, що сприяє не лише подоланню кризових ситуацій, але й зміцненню довіри до компаній з боку суспільства і, крім того, підвищує репутацію компаній, допомагає їм краще адаптуватися до змін і мінімізувати негативні наслідки криз.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження ролі етики бізнесу в системі антикризового управління підкреслює важливість інтеграції етичних принципів у сучасному бізнес-середовищі, особливо в умовах нестабільності та кризи. За

допомогою аналізу етичних принципів, що спрямовані на підвищення репутації бізнесу в кризових умовах, було встановлено, що вони визначають стандарти поведінки компаній, сприяючи не лише позитивному іміджу, але й уникненню кризових ситуацій.

Інтеграція етичних принципів у діяльність підприємств вимагає балансування між короткостроковими фінансовими цілями та довгостроковою соціальною відповідальністю, що є важливим аспектом антикризового управління. Крім того, етика бізнесу відображає відповідальність компаній перед різними стейкхолдерами та вимагає уваги до економічних, соціальних та екологічних аспектів їхньої діяльності.

Подальші дослідження можуть спрямовуватися на розробку конкретних стратегій та практичних методів інтеграції етичних принципів у бізнес-процеси, особливо в умовах кризи. Також важливим є аналіз впливу етичних принципів на фінансові результати компаній у кризових ситуаціях, а також вивчення ролі держави у регулюванні етичних питань у бізнесі під час кризових явищ. Загалом, подальший розвиток досліджень у цьому напрямі сприятиме зміцненню етичності компаній та підвищенню рівня соціальної відповідальності, що зі свого боку сприятиме сталому розвитку сфери бізнесу та суспільства в цілому.

Література

1. Орлова К. Є., Бірюченко С. Ю. Етика бізнесу як об'єкт наукового дослідження. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 1(99). С. 76-82.
2. Соулсбі А., Ремішова А., Штегер Т. Менеджмент та бізнес-етика в Центральній та Східній Європі: вступ до спеціального випуску. Журнал ділової етики. 2021. № 174. С. 739-746.
3. Мороз О. В., Філатова Л. С., Подолянчук К. В. Соціальна відповідальність бізнесу: нова форма конкурентного ведення бізнесу та ефективного функціонування капіталістичного суспільства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 3(20). С. 3-11.
4. Токбаєва Д. Злет і згасання харизми. Перехід лідерства та управлінська етика в пострадянських медіахолдингах. Журнал бізнес-етики. 2021. № 174. Р. 847-860.
5. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. Економіка і прогнозування. 2009. № 3. С. 61-74.
6. Власова В., Борбич М. Етичні принципи в підприємницькій діяльності. Підприємництво та інновації. 2023. № 23. С. 42-46.
7. Лиска П. О. Корпоративна соціальна відповідальність: світовий та український досвід; шляхи глобальної імплементації. Сталий розвиток економіки. 2024. № 1(48). С. 331-338.
8. Проць Р. Р. Процес антикризового управління економічною безпекою сучасного сільськогосподарського підприємства: виклики воєнного часу. Наукові перспективи. Серія: Економіка. 2024. № 1(43). С. 526-533.
9. Ковачова Я. Етичний вимір антикризового управління. Zeszyty Naukowe Politechnika Śląska. Seria: Organizacja i zarządzanie. 2020. № 94. Р. 103-110.
10. Коник Д., Хагг Л. Довіра громади: кризові комунікації органів місцевого самоврядування: практичний посібник. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2020. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Crisis-communications-guide.pdf>
11. Репутаційна рецесія: Тенденції корпоративної репутації. RepTrak. 2023. URL: <https://www.reputationinstitute.com/about-ri/press-release/reputation-institutesays-its-reputation-judgement-day-2022-global-reprtrak>
12. Стаджи Д. Топ-25 найкращих програм КСВ. Dsnews.ua. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/vlast_deneg/top-25-luchshih-programm-kso-27072020-393543
13. Каталог внеску бізнесу в перемогу в російсько-українській війні. CSR Ukraine. 2024. URL: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/>

References

1. Orlova, K. Ye., Biriuchenko, S. Yu. (2022). Etyka biznesu yak ob'iekt naukovoho doslidzhennia [Business ethics as an object of scientific research]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economics, management and administration*, 1(99), 76-82 [in Ukrainian]
2. Soulsbi, A., Remishova, A., Shteher, T. (2021). Menedzhment ta biznes-etyka v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi: vstup do spetsialnogo vypusku [Management and business ethics in Central and Eastern Europe: an introduction to the special issue]. *Zhurnal dilovoi etyky – Journal of Business Ethics*, 174, 739-746 [in Ukrainian]
3. Moroz, O. V., Filatova, L. S., Podolianchuk, K. V. (2019). Sotsialna vidpovidalnist biznesu: nova forma konkurentnoho vedennia biznesu ta efektyvnogo funktsionuvannia kapitalistychnoho suspilstva [Social responsibility of business: a new form of competitive business and effective functioning of capitalist society]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 3(20), 3-11 [in Ukrainian]
4. Tokbaeva, D. (2021). Zlet i zghasannia kharyzmy. Perekhid liderstva ta upravlinska etyka v postradianskykh mediakholdynhakh [The rise and fall of charisma. Leadership Transition and Management Ethics in Post-Soviet Media Holdings]. *Zhurnal biznes-etyky – Journal of Business Ethics*, 174, 847-860 [in Ukrainian]
5. Suprun, N. A. (2009). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist yak chynnyk staloho rozvytku [Corporate social responsibility as a factor of sustainable development]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, 3, 61-74 [in Ukrainian]
6. Vlasova, V., Borbich, M. (2023). Etychni pryntsyipy v pidpriemnytskii diialnosti [Ethical principles in entrepreneurial activity]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, 23, 42-46 [in Ukrainian]

-
7. Lyska, P. O. (2024). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: svitovyi ta ukrainskyi dosvid; shliakhy hlobalnoi implementatsii [Corporate social responsibility: world and Ukrainian experience; ways of global implementation]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy*, 1(48), 331-338 [in Ukrainian]
 8. Prots, R. R. (2024). Protsey antykrizovoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu suchasnoho silskohospodarskoho pidpriemstva: vyklyky voiennoho chasu [The process of crisis management of economic security of a modern agricultural enterprise: challenges of wartime]. *Naukovi perspektyvy. Seriya: Ekonomika – Scientific perspectives. Series: Economics*, 1(43), 526-533 [in Ukrainian]
 9. Kovachova, Ya. (2020). Etychnyi vymir antykrizovoho upravlinnia [Ethical dimension of crisis management]. *Zeszyty Naukowe Politechnika Śląska. Seria: Organizacja i zarządzanie*, 94, 103-110 [in Ukrainian]
 10. Konyk, D., Khahh, L. (2020). Dovira hromady: kryzovi komunikatsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: praktychnyi posibnyk [Community Trust: Crisis Communications of Local Governments: A Practical Guide]. *Proiekt mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy «Partnerstvo dlia rozvytku mist»*. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Crisis-communications-guide.pdf> [in Ukrainian]
 11. RepTrak (2023). Reputatsiina retsesiia: Tendentsii korporatyvnoi reputatsii [Reputational recession: Corporate reputation trends]. URL: <https://www.reputationinstitute.com/about-ri/press-release/reputation-institutesays-its-reputation-judgement-day-2022-global-reptrak> [in Ukrainian]
 12. Stadzhi, D. Top-25 naikrashchyykh prohram KSV [Top 25 best CSR programs]. *Dsnews.ua*. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/vlast/deneg/top-25-luchshih-programm-kso-27072020-393543> [in Ukrainian]
 13. CSR Ukraine (2024). Katalog vnesku biznesu v peremohu v rosiisko-ukrainskii viini [Catalog of business contribution to the victory in the Russian-Ukrainian war]. URL: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-18>

УДК 341.75

ВОРОНОВА Олена

Одеський національний економічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-8719-5546>

МІСЦЕ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ В РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Метою наукової статті є висвітлення місця дипломатичного протоколу у розвитку міжнародних економічних відносин. Виявлено, що економічна дипломатія є особливою сферою системи міжнародних економічних відносин. Встановлено, що важливу роль у здійсненні економічної демократії відіграє дипломатичний протокол. З'ясовано, що дипломатичний протокол являє собою сукупність правил, традицій і звичаїв, яких дотримуються уряди, міністерства закордонних справ, дипломатичні представництва та інші офіційні особи під час міжнародного спілкування. Визначено, що основою дипломатичного протоколу є правила міжнародної ввічливості, закріплені Віденською конвенцією про дипломатичні відносини 1961 р. Виявлено, що правила та норми дипломатичного протоколу регулюють практично всі форми зовнішньополітичного та міжнародного економічного співробітництва. Встановлено, що дипломатичний етикет і церемоніал є органічними частинами дипломатичного протоколу. Визначено, що положення демократичного протоколу у сфері зовнішньоекономічної діяльності надають діловому світу універсальні та загальновизнані правила поведінки, сприяють взаєморозумінню між представниками різних країн, роблять їх спілкування гармонійним, приємним і корисним, активно сприяють розвитку політичного, економічного та соціально-культурного середовища.

Ключові слова: дипломатичний протокол, дипломатичний етикет, церемоніал, міжнародні правила ввічливості, міжнародні економічні відносини.

VORONOVA Olena

Odessa National Economic University

THE PLACE OF THE DIPLOMATIC PROTOCOL IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

The beginning of the new millennium demonstrates the plunge of the modern world into an era of deep interdependence. The global economy and advanced technologies are blurring borders and distances. The main task now is to strengthen the positive forces of interdependence and minimize negative risks. A constructive dialogue should take place in order to solve problems in various spheres of life. Overcoming the economic crisis, combating global warming, poverty, disease and the lack of educational opportunities, increasing security and reducing religious, cultural and ideological conflicts requires enormous international cooperation, in which diplomacy and the competent application of diplomatic protocol will play a key role. In the modern conditions of the development of international economic relations between states, the importance of diplomatic means of ensuring such relations is increasing, a special place among which belongs to the diplomatic protocol.

The purpose of the scientific article is to highlight the place of the diplomatic protocol in the development of international economic relations. It was revealed that economic diplomacy is a special sphere of the system of international economic relations. It has been established that the diplomatic protocol plays an important role in the implementation of economic democracy. It was found that the diplomatic protocol is a set of rules, traditions and customs followed by governments, ministries of foreign affairs, diplomatic missions and other officials during international communication. It was determined that the basis of the diplomatic protocol is the rules of international courtesy established by the Vienna Convention on Diplomatic Relations of 1961. It was revealed that the rules and regulations of the diplomatic protocol regulate almost all forms of foreign policy and international economic cooperation. It is established that diplomatic etiquette and ceremonial are organic parts of diplomatic protocol. It is found that the practical significance of diplomatic etiquette is that at different levels of communication, which must be documented, established forms of common courtesy can be used without much effort in communication. It was determined that the provisions of the democratic protocol in the field of foreign economic activity provide the business world with universal and generally recognized rules of conduct, promote mutual understanding between representatives of different countries, make their communication harmonious, pleasant and useful, actively contribute to the development of the political, economic and socio-cultural environment. It was revealed that in international diplomatic contacts a special place is given to the diplomatic protocol. Diplomatic protocol regulates international economic relations and diplomatic practice, is based on international principles of courtesy and is carried out with the help of norms and etiquette.

Keywords: diplomatic protocol, diplomatic etiquette, ceremonial, international rules of courtesy, international economic relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Початок нового тисячоліття демонструє занурення сучасного світу в епоху глибокої взаємозалежності. Глобальна економіка та передові технології стирають кордони та відстані. Головним завданням зараз є посилення позитивних сил взаємозалежності та мінімізація негативних ризиків. Має відбуватися конструктивний діалог, щоб вирішувалися проблеми в різних сферах життя. Подолання економічної кризи, боротьба з глобальним потеплінням, бідністю, хворобами та відсутністю освітніх можливостей, підвищення безпеки та зменшення релігійних, культурних та ідеологічних конфліктів вимагає величезної міжнародної співпраці, в якій дипломатія та грамотне застосування дипломатичного протоколу відіграватимуть ключову роль. У сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин між

державами посилюється значення дипломатичних засобів забезпечення таких відносин, особливе місце серед яких належить дипломатичному протоколу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематичні аспекти розвитку міжнародних економічних відносин з позиції дипломатичних засад вивчали Ю. Алданов, В. Воронкова, І. Забара, Я. Кавин, О. Кавин, О. Ковтун, І. Майдан, І. Новицька, В. Резніченко, І. Чичало-Кодрацька, О. Шаров, Н. Шевченко, Т. Шинкаренко та інші. Враховуючи актуальність досліджень зазначених науковців, доцільно відзначити, що питання місця дипломатичного протоколу у розвитку міжнародних економічних відносин потребують додаткового вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета наукової статті полягає у висвітленні місця дипломатичного протоколу у розвитку міжнародних економічних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна дипломатія є складовою частиною зовнішньополітичної діяльності держави у сфері міжнародних економічних відносин. Економічна дипломатія є особливою сферою системи міжнародних економічних відносин. З метою забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни суб'єкти міжнародних економічних відносин використовують стандарти та методи економічної демократії. До них належать принципи взаємовідносин, кодекси поведінки, правила, обмеження, санкції, превентивні заходи, стимули та рівні підзвітності.

Економічна дипломатія спрямована на виконання цілей і завдань торговельної політики, захист внутрішнього ринку від наслідків кризових явищ у світовій економіці, занадто сильної іноземної конкуренції, різкого збільшення імпорту та інших несприятливих умов для розвитку економіки, а також захист прав та економічних інтересів вітчизняних компаній та інших суб'єктів господарювання за кордоном [1].

Важливу роль у здійсненні економічної дипломатії відіграють різноманітні програми та правові документи, що регулюють міжнародні економічні відносини, зокрема декларації, дипломатичні документи, договори, заключні чи загальні акти, комерційні контракти, конвенції, меморандуми, протоколи, угоди та інші міжурядові документи [2].

Важливість ролі переговорів у міжнародному бізнесі визначається складністю та непередбачуваністю міжнародних економічних відносин, впливом зовнішніх обставин на зовнішній розвиток окремих підприємств та їх позиції на світовому ринку. У процесі міжнародного економічного обміну підприємства різних країн реалізують власні економічні інтереси, в результаті чого виникають протиріччя, а переговори дають можливість подолати ці протиріччя та вирішити проблеми у міжнародному економічному співробітництві на взаємну вигоду партнерів.

Кожен народ має свої звичаї та традиції, які виникли під впливом умов життя людей. У сучасному світі дотримання протокольних норм необхідне для встановлення політичних, економічних, культурних і навіть сімейних контактів. Під протоколом розуміється успішне проведення дипломатичних прийомів, протокольних прийомів, урочистостей, пам'ятних заходів. Протоколи є невід'ємною частиною суспільного спілкування та міждержавних відносин. Протокол містить норми, яких повинні дотримуватися всі представники, дипломати та політики інших країн. Країни мають право відповідним чином змінювати церемоніальні норми (національні особливості дипломатичних церемоній і міжнародний етикет) відповідно до звичаїв, традицій, політичних, соціальних, етнічних, конфесійних і культурних умов [3, с. 546–554].

Дипломатичний протокол – це сукупність правил, традицій і звичаїв, яких дотримуються уряди, міністерства закордонних справ, дипломатичні представництва та інші офіційні особи під час міжнародного спілкування [4, с. 35]. Дипломатичний протокол визначає порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів і форму взаємовідносин між дипломатами та провідними державними діячами різних країн [5, с. 27; 6]. Дипломатичний протокол – це не лише зведення загальноприйнятих правил, а й організаційно-політичний інструмент, який регулює міжнародні економічні відносини та сприяє виконанню зовнішньополітичних завдань. Дипломатичний протокол є інтегрованим організаційно-політичним інструментом дипломатичної служби та професійного сприяння зовнішньополітичній діяльності державних структур. Це одна із загальноновизнаних інструментальних складових дипломатичної діяльності, спрямована на успішну реалізацію цілей і завдань зовнішньої політики будь-якої країни [7, с. 66].

Як зазначалося вище, основою дипломатичного протоколу є правила міжнародної ввічливості, закріплені Віденською конвенцією про дипломатичні відносини 1961 р. [8]. Міжнародні правила ввічливості є одним із загальноновизнаних і важливих міжнародних стандартів, які складають основу зарубіжної церемоніальної практики. Ці правила диктують певну повагу до символів національного суверенітету. У різних державних церемоніях, офіційних церемоніях і дипломатичних поїздках дотримання встановлених протоколів є одним з найважливіших правил проведення церемоній. У дипломатичному середовищі питання дипломатичного стажу має особливе значення.

Правила дипломатичного протоколу дозволяють підтримувати нормальні відносини між країнами та їх представниками навіть у разі виникнення претензій і розбіжностей між сторонами. Протокол – це свого роду нейтральний майданчик зі своїми правилами і законами, і кожен, хто на ньому перебуває, повинен дотримуватися загальних вимог. Однак не завжди існують сучасні правила протоколу. Міжнародні правила ввічливості є формою соціального регулювання, заснованого на стереотипах поведінки. Під міжнародною ввічливістю розуміють правила, які не мають юридичної сили і є правилами добросовісності, коректності, стриманості, турботи та взаємоповаги учасників міжнародного спілкування. Таким чином, міжнародні правила ввічливості не мають обов'язкової юридичної сили, але мають моральні та політичні зобов'язання для держав.

Розроблені на сьогодні правила та норми дипломатичного протоколу регулюють практично всі форми зовнішньополітичного та міжнародного економічного співробітництва. Варто зауважити, що дипломатичний протокол не виник раптово, а бере свій початок у далекому минулому.

Дипломатичний етикет і церемоніал є органічними частинами дипломатичного протоколу. Необхідність дотримання протокольних норм у дипломатичній діяльності держав викликала необхідність створення спеціальних протокольних служб, які існували в кожній країні і були покликані забезпечити належне відображення цих норм у дипломатичній практиці. Наприклад, питаннями протокольної практики в системі української дипломатичної служби займається Департамент Державного Протоколу та Церемоніалу – політико-структурний підрозділ МЗС України. Цей департамент створено з метою забезпечення різними засобами та нормами дипломатичного протоколу зовнішньополітичної діяльності України, застосування узгоджених протокольних практик під час прийому іноземних офіційних представництв в Україні та проведення візитів глав держав за кордоном [9].

Дипломатичний етикет є одним з органічних елементів дипломатичного протоколу. Якщо дипломатичний протокол є вираженням ввічливості у відносинах між країнами, то дипломатичний етикет розуміється як прояв ввічливості у відносинах між урядовцями, політиками та громадськими діячами, які представляють країну [10, с. 36–47].

Вимоги до дипломатичного етикету як набору правил поведінки дипломатів та інших офіційних осіб у стосунках один з одним і на різних офіційних дипломатичних заходах сформувалися протягом історії. В основному вони міжнародні, і разом з тим етикет у кожній країні має свої істотні особливості, які визначаються історичними, релігійними, національними та іншими традиціями і звичаями. Дипломатичний етикет поєднує формальні правила зі здоровим глуздом, раціональністю та корисністю змісту в даній ситуації [11].

Практичне значення дипломатичного етикету полягає в тому, що на різних рівнях спілкування, які необхідно задокументувати, можна використовувати усталені форми загальноприйнятої ввічливості без особливих зусиль у спілкуванні. Тому цінності та норми, прийняті міжнародними організаціями, базуються на дипломатичному протоколі. Правила протоколу вивчаються та використовуються державними органами, агентствами, органами державної влади та бізнес-структурами для спілкування на міжнародному рівні. Важливою тенденцією розвитку сучасної дипломатії є зростання її ролі як важливого чинника здійснення глобальних змін еволюційним і демократичним шляхом. Взаємозалежність і переплетення питань політичного, економічного та соціального характеру визначили розвиток європейських відносин на демократичній основі. Тому дипломатичний етикет об'єктивно вимагає розвитку дипломатичних відносин на основі гуманітарної дипломатії, яка проголошує перевагу прав людини поза традиційними межами виключної правосуб'єктності держави.

Згідно з дипломатичним протоколом, такі конференції не можуть розглядати питання, безпосередньо пов'язані з внутрішньою владою держави, а також питання, спрямовані на підтримку та розвиток політичних, економічних, торгових, культурних і науково-технічних відносин.

Правила і норми дипломатичного протоколу й етикету являють собою своєрідний синтез тієї чи іншої суспільно-політичної формації, відображають і враховують сучасні тенденції світового розвитку, нові політичні реалії, зміни традиційного образу дипломатії, зміни професіоналізму самої дипломатії. Значні зміни в організації міжнародних відносин вимагають відповідного інструментарію, який включає зміни та дипломатичний протокол. Дипломатичний протокол містить правила проведення церемоній. Дипломатичні церемонії мають на меті створити нормальне середовище та належні умови в кожній країні, щоб відносини між урядами та їхніми посадовими особами могли розвиватися в мирній, дружній та нормальній атмосфері [12].

Положення протоколу у сфері зовнішньоекономічної діяльності надають діловому світу універсальні та загальновизнані правила поведінки, сприяють взаєморозумінню між представниками різних країн, роблять їх спілкування гармонійним, приемним і корисним, активно сприяють розвитку політичного, економічного та соціально-культурного середовища.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, результати проведених досліджень засвідчують, що у міжнародних дипломатичних контактах особливе місце відводиться дипломатичному протоколу. Дипломатичний протокол регулює міжнародні

економічні відносини та дипломатичну практику, базується на міжнародних принципах ввічливості та здійснюється за допомогою норм і етикету.

Література

1. Шаров О. Щодо шляхів вдосконалення організації роботи в галузі економічної дипломатії: стратегічні аспекти: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2012. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/975/>
2. Training Programmes on Commercial and Economic Diplomacy. URL: <http://surl.li/alqer>
3. Майдан І.Г. Як я був першим послом незалежної України в Ірані. Україна дипломатична. 2015. Вип. 16. С. 546-554.
4. Ходжсон Джейн. Ефективне ведення переговорів: Тактика швидкого реагування: (Нові підходи до творчого мислення та вирішення проблем) / пер. з англ., за ред. Л. І. Байсари. Баланс-Аудит, 2012. 242 с.
5. Воронкова В.Г. Етика ділового спілкування: підручник. Київ: Патерик, 2016. 312 с.
6. Шевченко Н.О. Особливості дипломатичного протоколу при монархічних дворах Європи. Юридична газета онлайн. 2019. Вип. 17. С. 1-9.
7. Алданов Ю.В., Забара І.М., Резніченко В.І. Право зовнішніх зносин: Дипломатичне право, дипломатичне право міжнародних організацій, право спеціальних місій, консульське право: Збірник документів. Київ: Промінь, 2003. 784 с.
8. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf.
9. Чичкало-Кондрацька І. Б., Новицька І. В. Дипломатичний та діловий протокол. Полтава: НУПП, 2020. 70 с.
10. Шинкаренко Т.І. Дипломатичний протокол та етикет. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 296 с.
11. Ковтун О.Ю. Еволюція дипломатичного протоколу та етикету впродовж перших десятиліть XXI століття. The 1st International scientific and practical conference «Topical issues of modern science, society and education» (August 8-10, 2021) SPC. Scicconf.com.ual, Kharkiv, Ukraine. 2021. С. 790-794.
12. Кавин Я., Кавин О. Дипломатичний протокол як форма міжнародної комунікації та його вплив на формування сучасних зовнішніх відносин. Глобальний і регіональний виміри міжнародної безпеки: колективна монографія / Мальський Маркіян, Вовк Роман, Чайковський Марек та ін.; за ред. Маркіяна Мальського, Романа Вовка, Пйотра Байора. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 348-365.

References

1. Sharov, O. (2012). Shchodo shliakhiv vdoskonalennia orhanizatsii roboty v haluzi ekonomichnoi dyplomatii: stratehichni aspekty: analitychna zapyska [Regarding ways of improving the organization of work in the field of economic diplomacy: strategic aspects: analytical note]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/975/> [in Ukrainian]
2. Training Programmes on Commercial and Economic Diplomacy. Retrieved from: <http://surl.li/alqer> [in English]
3. Maidan, I.H. (2015). Yak ya був pershym poslom nezalezhnoi Ukrainy v Irani [How I was the first ambassador of independent Ukraine in Iran]. Ukraina dyplomatychna – Ukraine is diplomatic, 16, 546–554 [in Ukrainian]
4. Khodzhsan, D. (2012). Efektyvne vedennia perehovoriv: Takyka shvydkoho reahuvannia: (Novi pidkhody do tvorchoho myslennia ta vyrishennia problem) [Effective negotiation: Rapid response tactics: Hodgson, Jane (New approaches to creative thinking and problem solving)] / (Per. z anhll., za red. L. I. Baisary). Balans-Audyt, 242 p. [in Ukrainian]
5. Voronkova, V.H. (2016). Etyka dilovoho spilkuvannia: pidruchnyk [Ethics of business communication: a textbook]. Kyiv: Pateryk, 312 p. [in Ukrainian]
6. Shevchenko, N.O. (2019). Osoblyvosti dyplomatychnoho protokolu pry monarkhichnykh dvorakh Yevropy [Peculiarities of the diplomatic protocol at the monarchical courts of Europe]. Yurydychna hazeta onlain – Legal newspaper online, 17, 1-9. [in Ukrainian]
7. Aldanov, Yu.V., Zabara, I.M., Reznichenko, V.I. (2003). Pravo zovnishnykh znosyn: Dyplomatychne pravo, dyplomatychne pravo mizhnarodnykh orhanizatsii, pravo spetsialnykh misii, konsul'ske pravo: Zbirnyk dokumentiv [Law of foreign relations: Diplomatic law, diplomatic law of international organizations, law of special missions, consular law: Collection of documents]. Kyiv: Promeni, 784 p. [in Ukrainian]
8. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf [in English]
9. Chychkalo-Kondratska, I.B., Novytska, I.V. (2020). Dyplomatychnyi ta dilovyi protokol [Chychkalo-Kondratska I. B., Novytska I. V. Diplomatic and business protocol]. Poltava: NUPP, 70 p. [in Ukrainian]
10. Shynkarenko, T.I. (2007). Dyplomatychnyi protokol ta etyket [Diplomatic protocol and etiquette]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 296 p. [in Ukrainian]
11. Kovtun, O.Iu. (2021). Evoliutsiia dyplomatychnoho protokolu ta etyketu vprodovzh pershykh desiatylyt KhKhI stolittia [The evolution of diplomatic protocol and etiquette during the first decades of the 21st century]. The 1st International scientific and practical conference «Topical issues of modern science, society and education» (August 8-10, 2021) – The 1st International scientific and practical conference "Topical issues of modern science, society and education" (August 8-10, 2021), SPC. Scicconf.com.ua, Kharkiv, Ukraine, 790-794 [in Ukrainian]

12. Kavyn, Ya., Kavyn, O. (2020). *Dyplomatychnyi protokol yak forma mizhnarodnoi komunikatsii ta yoho vplyv na formuvannia suchasnykh zovnishnikh vidnosyn* [Diplomatic protocol as a form of international communication and its influence on the formation of modern foreign relations]. *Hlobalnyi i rehionalnyi vymiry mizhnarodnoi bezpeky: kolektyvna monohrafiia – Global and regional dimensions of international security: a collective monograph* / Malskyi Markiiian, Vovk Roman, Chaikovskyyi Marek ta in.; za red. Markiiiana Malskoho, Romana Vovka, Piotra Baiora. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 348-365 [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-19>

УДК 339.9

МАРГАСОВА Вікторія

Національного університету «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-8582-2158>

viktoriya.margasova@gmail.com

ПОКОТИЛОВА Олена

ПВНЗ «Херсонський економічно-правовий інститут»

<https://orcid.org/0009-0006-6481-8348>

РУЖИЦЬКИЙ Юрій

ПВНЗ «Херсонський економічно-правовий інститут»

<https://orcid.org/0009-0001-7925-8797>

ШАПОВАЛОВА Валентина

ПВНЗ «Херсонський економічно-правовий інститут»

<https://orcid.org/0009-0007-9367-546X>

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сталий розвиток визначено як пріоритет дій країн світу на найближчу перспективу. Однак наразі Цілі сталого розвитку стикаються з дефіцитом фінансування. Нерівномірний доступ до фінансування для забезпечення сталого розвитку, яскраво виявлений пандемією COVID-19, став ще більш укоріненим, оскільки події 2019-2020 років загострили розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Без термінових дій таке фінансування ризикує перетворитися на розрив сталого розвитку. Основними джерелами фінансування сталого розвитку є державні витрати та іноземні інвестиції. Події 2022 року в Україні тільки посилили ці занепокоєння. Різке підвищення цін на продовольство та енергоносії та швидке погіршення фінансових умов ще більше обтяжили і без того обмежений фінансовий простір у країнах, що розвиваються. Вищезазначені фактори призвели до різкого зростання державних видатків, що обмежує фінансову спроможність як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Це має подальші наслідки для досягнення Цілей сталого розвитку, особливо для країн з низьким рівнем доходу. Зараз кожна третя країна перебуває під високим ризиком фінансової кризи, падають не тільки обсяги податкових надходжень до бюджетів, а й частка їх загальної суми ВВП. Прямі іноземні інвестиції можуть відігравати вирішальну роль у досягненні Цілей сталого розвитку. З точки зору приймаючих країн, він має потенціал для посилення зростання та інновацій, створення якісних робочих місць і розвитку людського капіталу, підвищення рівня життя та екологічної стійкості тощо.

Викликом для країн, що розвиваються, за нинішнього сценарію є мобілізація достатніх ресурсів як з внутрішніх, так і з міжнародних джерел не лише для досягнення Цілей сталого розвитку як таких, але й для підтримки засобів до існування, охорони здоров'я та добробуту людей.

Ключові слова: сталий розвиток, цілі сталого розвитку, податкові надходження, державні витрати, прямі іноземні інвестиції.

MARGASOVA Viktoriia

National University "Chernihiv Polytechnic"

POKOTILOVA Olena, RUZHITSKYI Yuriy, SHAPOVALOVA Valentina

Kherson economic and law institute

PECULIARITIES OF FINANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN MODERN CONDITIONS

Sustainable development has been identified as a priority for the world's countries in the near future. However, the Sustainable Development Goals currently face a funding gap. The unequal access to financing for sustainable development, highlighted by the COVID-19 pandemic, has become even more entrenched as the events of 2019-2020 have exacerbated the gap between developed and developing countries. Without urgent action, this financing gap risks becoming a sustainable development gap. The main sources of financing for sustainable development are public spending and foreign investment. The events of 2022 in Ukraine have only exacerbated these concerns. Sharp increases in food and energy prices and rapidly deteriorating financial conditions have further strained the already limited fiscal space in developing countries. The above factors have led to a sharp increase in public spending, which limits the fiscal capacity of both developed and developing countries. This has further implications for the achievement of the Sustainable Development Goals, especially for low-income countries. Today, every third country is at high risk of a fiscal crisis, with not only declining tax revenues but also their share of total GDP. Foreign direct investment can play a crucial role in achieving the Sustainable Development Goals. From the point of view of host countries, it has the potential to enhance growth and innovation, create quality jobs and human capital development, improve living standards and environmental sustainability, etc. The challenge for developing countries in the current scenario is to mobilize sufficient resources from both domestic and international sources not only to achieve the Sustainable Development Goals per se, but also to support people's livelihoods, health and well-being.

Keywords: sustainable development, Sustainable Development Goals, tax revenues, public spending, foreign direct investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

До 2019 року формувались глобальні ризики невиконання перспектив сталого розвитку. Під час пандемії COVID-19 ці ризики матеріалізувалися і створили великий фінансовий розрив. За часів війни в Україні, різкого зростання цін на продукти харчування та енергоносії, а також стрімкого погіршення фінансових умов ще більше загострилися проблеми для багатьох країн, збільшивши голод, масштаби бідності, а також повернувши назад прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР).

Незважаючи на деякі позитивні ознаки, глобальні макроекономічні перспективи залишаються вкрай невизначеними і особливо нереалістичними для багатьох найбідніших і найвразливіших країн, які стикаються зі зростаючим борговим тягарем та жорсткими фіскальними обмеженнями. Нещодавні банківські банкрутства у Сполучених Штатах та Швейцарії вкотре висвітлили прогалини у системах фінансового регулювання та нагляду. У сьогоднішньому надзвичайно складному глобальному макроекономічному середовищі перспективи фінансування та сталого розвитку розходяться ще різкіше.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження впливу пандемії COVID-19 на економічне зростання країн та виконання ЦСР проводили вітчизняні та зарубіжні науковці (R. Baldwin і B.W. di Mauro [2], L. Fornaro і M. Wolf [3], T.R. Fetzer та ін. [4], S. Henson та ін. [5], І. Зварич [6], В.Нікітенко, Н.Метеленко, О.Шапуров [7], М. Кириченко та ін. [8]). Також проаналізовано економічні та соціальні наслідки впливу пандемії COVID-19 на різні сектори економіки (Abay K.A. та інші [9]). Дослідженням особливостей фінансування цілей сталого розвитку в умовах світової фінансово-економічної кризи спричиненої COVID-19 та війною в Україні займалися науковці Arora R.U., Sarker T. [10], Lagoarde-Segot T. [11].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Якщо не вирішити проблему стійкого фінансування ЦСР, фінансовий розрив перетвориться у довготривалий розрив у сталому розвитку. Потреби у фінансуванні ЦСР зростають, але фінансування розвитку не встигає за ними. Відповідно метою статті є оцінка фінансування ЦСР та виявлення перспектив його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До головних джерел фінансування сталого розвитку у країнах і особливо, у тих, що розвиваються є державні ресурси та фінансові ресурси приватного бізнесу.

Внутрішні державні ресурси залишаються основним джерелом, за допомогою якого уряди можуть підтримати досягнення Цілей сталого розвитку. Однак, світова фінансово-економічна криза, викликана пандемією COVID-19, високий борговий тягар та обмеженість фіскального простору призвели до виснаження державних фінансів у більшості країн. Добробут та економічний розвиток пов'язані зі здатністю держави залучати ресурси від внутрішнього оподаткування та ефективно їх витратити. Внутрішні державні ресурси безпосередньо сприяють досягненню ЦСР через фінансування суспільних благ і послуг. Вони також сприяють зменшенню нерівності через перерозподіл ВВП, змінюють поведінку домогосподарств та бізнесу шляхом встановлення стимулів й згладжують макроекономічний цикл через інструменти антициклічної політики. Фіскальна система є важливим інструментом стійких структурних перетворень.

Спроможність податкової системи країни та ефективне функціонування державного сектору, як правило, підсилюють один одного, зміцнюючи перспективи економічного зростання. Національні податкові системи є основою системи економічного зростання, через яку платники податків роблять внесок у розвиток держави, а уряди надають цінні суспільні блага та послуги.

Вплив державних інструментів на економічне зростання країни в цілому можна побачити на основі повноцінного функціонування взаємозв'язків усіх суб'єктів економічного кругообороту (рис. 1).

Розбудовуючи довіру платників податків через ефективне управління державними доходами і видатками, уряди також зможуть краще реалізувати інші цілі державної політики. Так, зусилля, спрямовані на стійкі структурні перетворення, будуть забезпечуватись ефективним державним сектором з потужним потенціалом. Щоб ці зусилля принесли результат, потрібен час і стійка політична воля.

Нещодавні зміни у глобальному середовищі, зокрема стрибок цін на енергоносії, можуть спонукати до адаптації політики доходів. Високі ціни на викопне паливо, спричинені війною в Україні, створюють надприбутки. Враховуючи необхідність боротьби зі зміною клімату, уряди повинні дозволити високим цінам на енергоносії стимулювати скорочення використання викопного палива, компенсуючи при цьому витрати суб'єктів господарювання, для яких це є вкрай необхідним. Податки на непередбачувані прибутки можуть бути частиною ефективних податкових систем; реалізовані ресурси можуть допомогти вирішити проблеми справедливості від високих цін, у тому числі шляхом надання допомоги вразливим верствам населення.

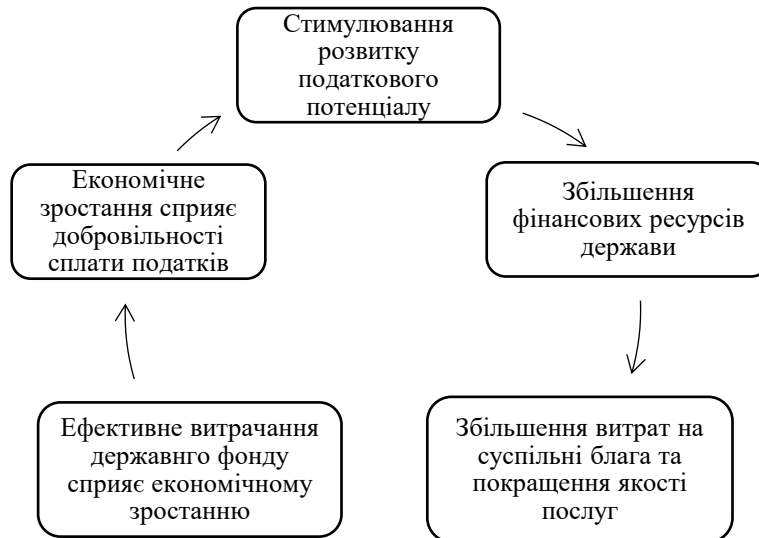

Рис. 1. Механізм забезпечення економічного зростання країни

Податкові системи та державні видатки є потужними інструментами стимулювання та підтримки сталого розвитку. Досягнення стійкого економічного зростання потребують активної державної політики та втручання. Більшість податкових інструментів впливають на поведінку суб'єктів господарювання; завдання полягає в тому, щоб узгодити стимули зі сталим розвитком та національними цілями.

Бюджет і податкова політика мають бути узгоджені з пріоритетами сталого розвитку в усіх сферах, що досягається, наприклад, шляхом формування національної стратегії фінансування ЦСР. Прозорість податкових інструментів, закупівель та державних видатків сприятиме ефективності використання державних ресурсів на шляху до досягнення ЦСР. Податкові інструменти мають бути прив'язані до результатів досягнення ЦСР, обмежені у часі та регулярно переглядатись на фоні глобальних викликів. Політика закупівель має бути спрямована на сприяння досягненню ЦСР і включати ефективний моніторинг та посилене управління для запобігання корупції.

Хоча пандемія COVID-19 вплинула на податкові надходження у 2020 – 2021 роках, її вплив на співвідношення податків до ВВП по країнах був неоднозначним. Близько 70% країн зазнали зниження співвідношення податків до ВВП у 2020 році, причому майже у 50% країн це співвідношення знизилось більш ніж на 0,5 в.п. Номінальні податки впали ще більше, оскільки ВВП також скоротився у більшості країн. У трьох чвертях найменш розвинених країн (НРС) спостерігалось зниження співвідношення податків до ВВП у 2019-2020 роках, хоча середнє співвідношення у НРС дещо зросло, що спричинено більшим спадом ВВП, ніж податкових надходжень. Аналогічно, у 60% малих острівних держав, що розвиваються (МОРД), спостерігалось зниження співвідношення податків до ВВП, тоді як середнє співвідношення для цієї групи дещо зросло. Середнє співвідношення знизилось в усіх географічних регіонах, окрім Америки (рис. 2).

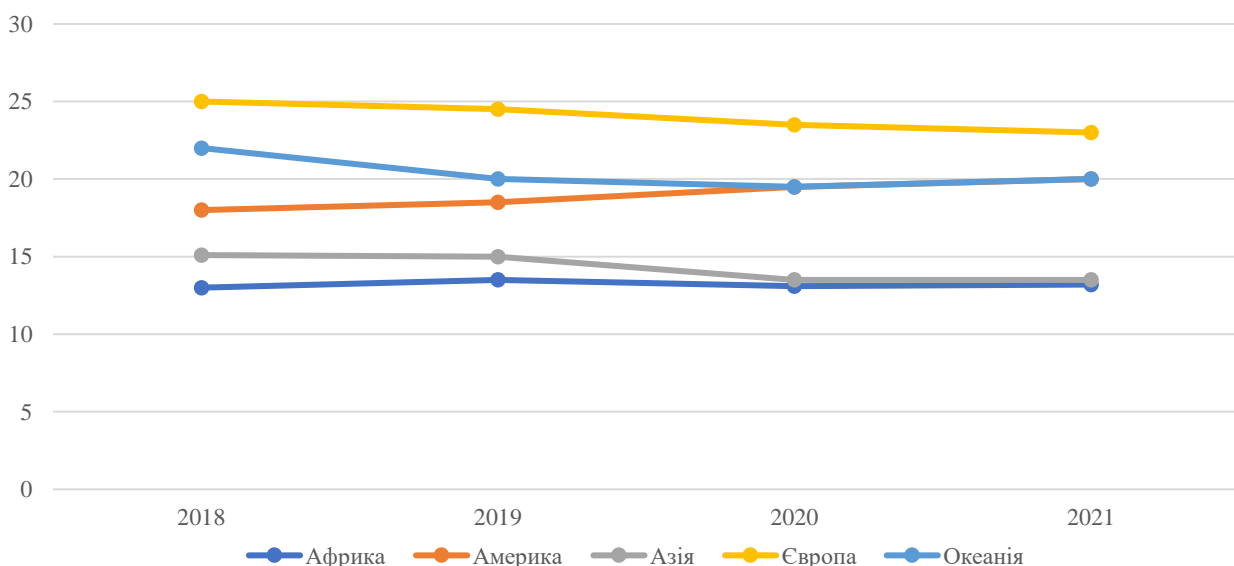

Рис. 2. Відношення податкових надходжень до ВВП за групами країн, 2018 – 2021 роки, % [12]

Хоча повних глобальних даних за 2021 рік ще немає, для у більшості європейських та азіатських країн відношення податків до ВВП відновилося у 2021 році, при цьому коефіцієнти у 2021 році були вищими, ніж у 2019 році. Однак, для 40 відсотків із 30 африканських країн співвідношення податку до ВВП залишилося нижче рівня 2020 року.

Частково це можна пояснити структурними відмінностями податкових систем. Обсяг податкових надходжень країн, що розвиваються більшою мірою залежать від непрямих податків і доходів від туризму і менше залежить від оподаткування доходів фізичних осіб.

Другим важливим джерелом фінансування ЦСР є приватний бізнес. Для країн, що розвиваються залучення іноземних інвестицій є основним джерелом промислової трансформації. Політика сталого розвитку промисловості має на меті змінити тенденцію зниження темпів зростання продуктивності шляхом стимулювання інвестиційної та ділової активності суб'єктів господарювання.

Першим кроком на шляху до поживлення інвестиційної діяльності мають стати зусилля держав на зменшення інвестиційних ризиків шляхом створення або зміцнення сприятливого інвестиційного середовища. Наприклад, через сприятливу нормативно-правову базу, інвестиції в необхідну інфраструктуру та доступ до кредитів. Такі заходи називають горизонтальною інвестиційною політикою, оскільки вона впливає на всі види приватних інвестицій у всі сектори. Друга група заходів включає політичні інструменти (такі як державна підтримка інвестицій), які спрямовані на конкретні сектори або сфери для інвестування, їх називають вертикальними заходами. Завдання урядів полягає у визначенні пріоритетності цих заходів. Зрештою, вибір політики буде залежати від конкретної країни, відображати національні пріоритети, які фіксуються у інтегрованих національних стратегіях. Оскільки всі країни взяли на себе зобов'язання щодо виконання ЦСР, інвестиції пов'язані з ЦСР повинні включати такі цілі, як боротьба зі зміною клімату, створення робочих місць, подолання бідності і т.д.

Глобальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) значно послабився у 2022 році, причому тиск на інвестиції після першого кварталу посилюється. Хоча дані щодо сукупних тенденцій ПІІ за 2022 рік ще не доступні, кількість нових інвестиційних проєктів, включаючи оголошення про будівництво нових об'єктів, міжнародні угоди з проєктного фінансування, а також транскордонні злиття та поглинання, почала знижуватися з другого кварталу 2022 року (рис. 3).

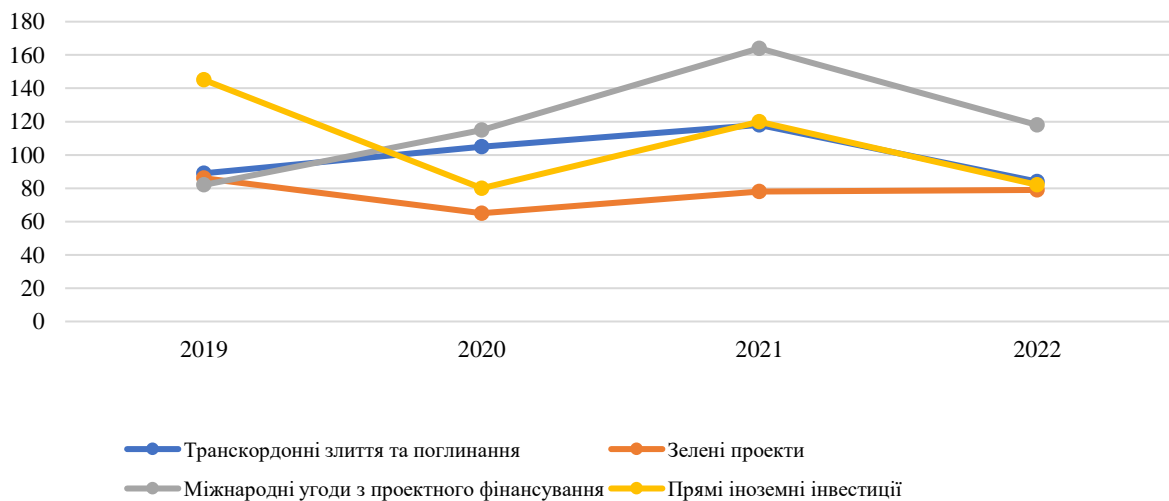

Рис. 3. Глобальні інвестиційні тенденції 2019 – 2022 років, % [12]

На міжнародне проєктне фінансування та транскордонні злиття й поглинання вплинули погіршення умов фінансування, зростання відсоткових ставок та зростання невизначеності на фінансових ринках. Глобальна вартість угод з міжнародного проєктного фінансування впала на понад 30% у 2022 році. Кількість оголошених проєктів «з нуля» також зменшилася після першого кварталу 2022 року, але зросла приблизно на 6% за весь рік завдяки кільком проєктам у секторі відновлюваної енергетики. Три з 10 найбільших проєктів стосувалися заводів з виробництва мікросхем, у відповідь на глобальний дефіцит і тенденції реструктуризації ланцюгів поставок. Шість з 10 найбільших проєктів були у сфері відновлюваної енергетики. Зростання ПІІ у відновлювану енергетику, частково через енергетичну кризу, може опинитися під загрозою.

У 2021 році прискорилися інвестиції для боротьби зі зміною клімату, особливо у відновлювану енергетику, чому сприяли пакети стимулюючих інвестицій у зв'язку з COVID-19 та високі ціни на енергоносії. Зараз ця динаміка може опинитися під загрозою. У 2022 році міжнародні інвестиції у пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до них скоротилися як у вартісному вираженні, так і в кількості проєктів.

Крім того, не менш важливим є розвиток динамічного внутрішнього бізнес-сектору. Уряди держав мають створити конкурентне та стає бізнес-середовище. Крім усунення політичних і макроекономічних ризиків, політика стимулювання внутрішніх інвестицій повинна передбачати: узгодження законодавчої та нормативної бази з ЦСР; стимулювання підприємств до запровадження інновації; надання інфраструктурних послуг, необхідних для сталого розвитку і функціонування економіки; стимулювання розвитку мікро-, малого та середнього підприємництва.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Перспективи сталого розвитку за період функціонування ЦСР (2015 – 2023 роки) не подолали бар'єр між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, причому цей бар'єр посилюється. Якщо не вирішити цю проблему, великий фінансовий розрив у фінансовому забезпеченні перетвориться на тривалий розрив у сталому розвитку. Потреби у фінансуванні ЦСР зростають і фінансування сталого розвитку не встигає за зростаючими потребами. Пандемія COVID-19, війна в Україні, різке зростання цін на продукти харчування та енергоносії, а також стрімке погіршення фінансових умов призвели до зростання голоду й бідності та уповільнили прогрес у досягненні ЦСР. Зацікавлені сторони повинні зберігати довгостроковий фокус на стійкий та інклюзивний розвиток, одночасно вирішуючи короткострокові кризи.

Серія глобальних потрясінь підвищила гостроту проблем глобальних реформ і призвела до необхідності швидких інституційних змін. На глобальному рівні необхідно узгодити фінансування сталого розвитку. Це потребуватиме дій на національному та міжнародному рівнях, а саме: розширити співпрацю в галузі розвитку та інвестиції в ЦСР; активізувати країнам світу міжнародне співробітництво в галузі сталого розвитку; допомагати урядам вивчати кращий регіональний і глобальний досвід; реформувати міжнародні фінансові інституції; зміцнити баланси багатосторонніх банків розвитку; збільшити джерела для залучення коштів у приватний сектор і ширше використовувати інноваційні інструменти фінансування. Міжнародне податкове співробітництво має стати більш ефективним і всеохоплюючим, щоб захистити та збільшити внутрішні державні ресурси.

Література

1. Stoeva L. Scaling up financing for sustainable development. 2023. 26 May. URL: <https://sdg-action-org.translate.goog/scaling-up-financing-for-sustainable-development> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Baldwin R. and B.W. di Mauro eds. Economics in the time of COVID-19, Centre for Economic Policy Research. London, UK: CEPR Press. 2020.
3. Fornaro L. and Wolf M. Covid-19 coronavirus and macroeconomic policy CEPR Discussion Paper. 2020. № DP14529. March. URL: <https://ssrn.com/abstract=3560337> (дата звернення: 20.05.2024).
4. Fetzer T.R., Hensel Witte M., Jachimowicz L.J., Haushofer J., Ivchenko A., et al. Global behaviors and perceptions at the onset of the COVID-19 pandemic. *National Bureau of Economic Research Working Paper*. Article 27082. 2020.
5. Henson S., Kambhampati U., Moguees T., Olsen W., Prowse M., Ramos R., Rand J., Rasiah R., Roelen K., Tiessen R., and Yap O.F. 2020. The development impacts of COVID-19 at home and abroad: Politics and implications of government action. *European Journal of Development Research* 32 (5): 1339–1352.
6. Зварич І.Я., Бродовська О.Г., Кравчук Д.В. Інклюзивна сторона впливу прямих іноземних інвестицій на сталий розвиток економіки. *Інклюзія і суспільство*. Випуск 1. 2023. С. 13–23.
7. Нікітенко В., Метеленко Н., Шапуров О. Концепція цифрової трансформації як чинник підтримки сталого екологічного, соціального та економічного розвитку. *Humanities Studies*. 2022. Випуск 12 (89). С. 142 – 151.
8. Kyrychenko M., Nikitenko V., Voronkova V., Harba, H., Fursin A.A. The search for new forms of personal expression in the era of postmodernism. *Amazonia Investiga*. 2021. 10 (42). С. 248–254.
9. Abay K.A., Tafere K. and Woldemichael A. Winners and Losers from COVID-19: Global Evidence from Google Search. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2020. June 2. №. 9268. URL: <https://ssrn.com/abstract=3617347> (дата звернення: 20.05.2024).
10. Arora R.U., Sarker T. Financing for Sustainable Development Goals (SDGs) in the Era of COVID-19 and Beyond. *Eur J Dev Res*. 2023. 35. P. 1–19. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41287-022-00571-9> (дата звернення: 20.05.2024).
11. Lagoarde-Segot T. Financing the Sustainable Development Goals. *Sustainability*. 2020. 12(7). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/7/2775> (дата звернення: 20.05.2024).
12. Financing for Sustainable Development Report. United Nations. 2023. URL: <https://desapublications-un-org.translate.goog/publications/financing-sustainable-development-report-2023?> (дата звернення: 20.05.2024).

References

1. Stoeva, L. (2023). Scaling up financing for sustainable development. 26 May. <https://sdg--action-org.translate.goog/scaling-up-financing-for-sustainable-development>.
2. Baldwin, R. & B.W. di Mauro, eds. Economics in the time of COVID-19. Centre for Economic Policy Research. London, UK: CEPR Press.
3. Fornaro, L., & Wolf, M. (2020). Covid-19 coronavirus and macroeconomic policy (March 2020). CEPR Discussion Paper No. DP14529. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3560337>.
4. Fetzer, T. R., Hensel Witte, M., Jachimowicz, L. J., Haushofer, J., Ivchenko, A., et al. 2020. Global behaviors and perceptions at the onset of the COVID-19 pandemic. National Bureau of Economic Research Working Paper, Article 27082.
5. Henson, S., Kambhampati, U., Mogues, T., Olsen, W., Prowse, M., Ramos, R., Rand, J., Rasiah, R., Roelen, K., Tiessen, R., & Yap, O.F. (2020). The development impacts of COVID-19 at home and abroad: Politics and implications of government action. *European Journal of Development Research*. 32 (5): 1339–1352.
6. Abay, K.A., Tafere, K., & Woldemichael, A. (2020). Winners and Losers from COVID-19: Global Evidence from Google Search (June 2, 2020). World Bank Policy Research Working Paper No. 9268. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3617347>.
7. Arora, R.U., Sarker, T. (2023). Financing for Sustainable Development Goals (SDGs) in the Era of COVID-19 and Beyond. *Eur J Dev Res* 35. 1–19. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41287-022-00571-9>.
8. Lagoarde-Segot, T. (2020). Financing the Sustainable Development Goals. *Sustainability* 2020. 12(7). Available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/7/2775>.
9. Zvarych, I.Y., Brodovska, O.G., Kravchuk, D.V. (2023). Inclusive side of the impact of foreign direct investment on sustainable economic development. *Inclusion and society*. Issue 1. 2023. P. 13-23.
10. Nikitenko, V., Metelenko, N., Shapurov, O. (2022). The concept of digital transformation as a factor in supporting sustainable environmental, social and economic development. *Humanities Studies*. 2022. Issue 12 (89). C. 142 - 151.
11. Kyrychenko, M., Nikitenko, V., Voronkova, V., Harbar, H., & Fursin, A.A. (2021). The search for new forms of personal expression in the era of postmodernism. *Amazonia Investiga*, 2021. 10 (42). 248-254.
12. Financing for Sustainable Development Report. United Nations. (2023). Available at: [https://desapublications-un-org.translate.goog/publications/financing-sustainable-development-report-2023?](https://desapublications-un-org.translate.goog/publications/financing-sustainable-development-report-2023?_gl=1)

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-16>

УДК 331.101.262

БЕРЕСТЕЦЬКА Олена

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

<https://orcid.org/0000-0001-7119-4496>

БЕЗЗУБКА Василь

ТОВ «Спектр Агро»

ПЕРСПЕКТИВИ НАРОЩЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті визначаються перспективи нарощення трудового потенціалу в контексті євроінтеграційних процесів. Проаналізовано літературні джерела з метою визначення сутності трудових ресурсів країни. Висвітлено сучасний стан трудових ресурсів країни та перспективи нарощення трудового потенціалу. Визначено ключові аспекти співпраці України та Європейського союзу. Досліджено проблеми нарощення трудового потенціалу та розвитку трудових ресурсів в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Виокремлено, що підвищення міграційної активності населення, зростання рівня безробіття та втрата доходів значної частини населення призвели до поглиблення нерівності у розподілі доходів. Крім того, зазначено, що зростання конкуренції на ринку праці та нестача кадрових ресурсів в умовах війни перешкоджає розвитку трудового потенціалу країни. Досліджено ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу в Україні під час війни та в умовах розвитку євроінтеграційних процесів. Визначено, що найбільш пріоритетними напрямками є впровадження програм фінансової підтримки підприємств та населення, підвищення мінімальної заробітної плати, розвиток соціального забезпечення, розробка заходів для покращення психологічного стану населення, а також впровадження європейських стандартів рівності прав та можливостей для усіх верств населення. Зазначено, що сучасна стратегія розвитку людського капіталу в Україні передбачає залучення іноземної робочої сили та підтримку від Європейського Союзу та партнерів. Проаналізовано ключові програми та ініціативи Європейського Союзу, спрямовані на розвиток трудового потенціалу України. Визначено, що активна співпраця з Європейським Союзом у сфері наукових та технологічних програм сприяє формуванню інноваційного середовища, проте вимагатиме реформ у сфері трудових ресурсів, і важливо розпочати необхідні зміни в короткостроковій перспективі.

Ключові слова: трудовий потенціал, трудові ресурси, соціальний капітал, міграція, безробіття, євроінтеграція.

BERESTETSKA Olena

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

BEZZUBKA Vasyly

Spectr-Agro LLC

PROSPECTS FOR BUILDING LABOR POTENTIAL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

The article identifies the prospects for increasing labor potential in the context of European integration processes. Literary sources are analyzed in order to determine the essence of the country's labor resources. The current state of the country's labor resources and prospects for increasing the labor potential are highlighted. The key aspects of cooperation between Ukraine and the European Union are identified. The problems of increasing labor potential and development of labor resources in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine are investigated. The author emphasizes that increased migration activity, rising unemployment and loss of income for a large part of the population have led to a deepening of inequality in income distribution. In addition, it is noted that increased competition in the labor market and a shortage of human resources in the context of war impede the development of the country's labor potential. Effective ways to increase the labor potential in Ukraine during the war and in the context of the development of European integration processes are investigated. It was determined that the top priorities are the implementation of financial support programs for enterprises and the population, raising the minimum wage, developing social security, developing measures to improve the psychological state of the population, and implementing European standards of equal rights and opportunities for all segments of the population. It is noted that the current strategy for the development of human capital in Ukraine involves the attraction of foreign labor and support from the European Union and partners. The author analyzes the key programs and initiatives of the European Union aimed at developing the labor potential of Ukraine. It is determined that active cooperation with the European Union in the field of scientific and technological programs contributes to the formation of an innovative environment, but will require reforms in the field of labor resources, and it is important to start the necessary changes in the short term.

Keywords: labor potential, labor resources, social capital, migration, unemployment, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасного розвитку світової економіки та глобалізаційних процесів питання нарощення трудового потенціалу набуває особливого значення для України. Євроінтеграційні прагнення держави відкривають нові можливості для розвитку трудових ресурсів, водночас ставлячи перед суспільством численні виклики. Розвиток трудового потенціалу стає ключовим чинником економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та інтеграції у європейський ринок праці. Європейський Союз, будучи прикладом успішної інтеграції різних економік та культур, пропонує Україні численні інструменти для вдосконалення системи освіти, підвищення кваліфікації працівників та

стимулювання інновацій. Водночас процес євроінтеграції вимагає адаптації національних стандартів до європейських, що включає зміни у законодавстві, реформування ринку праці та створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти розвитку трудових ресурсів та нарощування трудового потенціалу були предметом дослідження багатьох вітчизняних авторів, зокрема таких як А. Нікуліна, Т. Гітіс [1], І. Ткаченко, В. Титаренко [2], В. Мороз [3] тощо. Ці вчені підкреслюють важливість трудових ресурсів для економічного розвитку та визначають їх складові, які включають фізичне здоров'я, освіту, культурний рівень, кваліфікацію та інші аспекти. Сучасний стан трудових ресурсів країни та перспективи нарощення трудового потенціалу висвітлювали Т. Васильців, О. Мульська, В. Бідак [4], К. Бергон, Е. Тейт, С. Руфат [5], Р. Лупак, Б. Мізюк, В. Зайченко, М. Куницька-Гліаш [6] тощо. Науковці зосередились на ключових аспектах впливу євроінтеграційних процесів на трудовий потенціал, визначаючи важливість європейських стандартів управління та економічної стабільності для подальшого розвитку України. У ході ідентифікації проблем та визначення напрямків їхнього вирішення було використано результати досліджень таких вчених як А. Кузнєцова, З. Скринник, Л. Семів [7], Т. Немченко, С. Коваленко, В. Коваленко [8], Р. Трофанюк [17], О. Новікова, Ю. Залознова, Н. Азьмук [9] та інших. Вони вбачали пріоритетність впровадження програм фінансової підтримки підприємств та населення, підвищення мінімальної заробітної плати, розвитку соціального забезпечення, розробку заходів для покращення психологічного стану населення, а також впровадження європейських стандартів рівності прав та можливостей для усіх верств населення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у визначенні та аналізі перспектив нарощення трудового потенціалу України в контексті євроінтеграційних процесів. В статті розглядаються взаємозв'язки між розвитком трудових ресурсів країни та її євроінтеграційною стратегією, визначаються ключові чинники, що впливають на розвиток ринку праці в умовах європейської інтеграції, а також обговорюються пріоритетні шляхи підвищення ефективності та конкурентоспроможності працівників в контексті зближення з європейськими стандартами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трудові ресурси належать до необхідної складової сукупності виробничих ресурсів, яка визначається як промисловий та виробничий персонал, зайнятий на підприємстві чи в галузі. Рівень ефективності використання цих ресурсів відображається як у рівні їхньої кваліфікації, так і в ступені їхнього внеску у вартість, яку вони створюють для підприємства. Оцінка ефективності використання трудових ресурсів здійснюється на основі комплексного аналізу якісних та кількісних параметрів, які відображають рівень продуктивності, задоволеності та мотивації працівників, а також результативність їхньої діяльності у виконанні поставлених завдань.

Згідно з науковими дослідженнями А. Нікуліної та Т. Гітіс трудові ресурси являють собою основний резерв, який забезпечує функціонування будь-якої національної економіки, становлячи собою живу робочу силу певної країни або народу. Зміни в обсязі цього резерву значно впливають на характер економічного розвитку. Тобто, кількість і стан трудових ресурсів безпосередньо визначають рівень економічного розвитку країни, сприяють ефективності виробництва та конкурентоспроможності економічних суб'єктів [1].

Натомість на думку І. Ткаченко та В. Титаренко, трудові ресурси складаються з частини населення країни, яка має хороше фізичне здоров'я, освіту, культурний рівень, здібності, кваліфікацію та професійні знання, необхідні для участі в суспільно корисній діяльності. Реалізація ефективної соціальної стратегії призводить до досягнення як соціальних, так і економічних результатів. Тому соціальний ефект полягає у покращенні параметрів розбудови людського потенціалу та узгодженні соціальних відносин, тоді як економічний виявляється у підтримці продуктивної поведінки ключових соціально-економічних груп населення [2]. Крім того, трудовий потенціал, який описується як сукупна здатність до праці, становить один із ключових елементів в економічному аспекті суспільства. Він виходить за рамки простої працездатності й являє собою потенційну здатність суспільства до роботи. Поняття трудового потенціалу базується на загальному потенціалі людства та визначає можливість економіки виробляти матеріальні блага та надавати послуги для задоволення потреб суспільства. Слід зазначити, що цей потенціал, включаючи й людський, постійно змінюється. Він є динамічним явищем, що залежить від рівня розвитку індивідуумів та суспільства в цілому. Такий підхід дозволяє розглядати трудовий потенціал як змінну величину, що постійно перебуває у процесі еволюції та розвитку в часі [3].

Початок повномасштабного вторгнення та тривалі бойові дії стали каталізатором євроінтеграційних амбіцій України, зробивши цей напрямок розвитку фундаментальною складовою її подальшого розвитку. На сьогодні Україна активно прагне інтеграції до європейської спільноти, яка ґрунтується на принципах демократії, верховенства права, економічної свободи та інституційної стабільності. Таким чином,

перспективи розвитку України напряму пов'язані з Європейським Союзом, а не з авторитарними моделями управління. Однак погіршення якості трудових ресурсів внаслідок війни може стати значним чинником ризику для повного відновлення, а також спричинити розбіжності в соціально-економічних системах України та Європейського Союзу, що є природними передумовами для їхньої інтеграції. Ця ситуація підкреслює необхідність розробки та впровадження превентивної політики, спрямованої на подолання проблем соціальної вразливості українського населення як всередині країни, так і за її межами. Така політика сприятиме збереженню трудового потенціалу як ключового ресурсу для подальшого відновлення економіки та соціальної сфери, а також забезпеченню максимального використання його потенціалу [4].

Збереження та розвиток трудових ресурсів і потенціалу України є стратегічним завданням не лише для самої держави, але й для Європейського Союзу. Європейська інтеграція базується на фундаментальних цінностях свободи, демократії та дотримання прав людини, а також передбачає ефективне функціонування ринкової економіки та забезпечення високоякісного кадрового ресурсу. У цьому контексті боротьба з соціальною вразливістю населення України під час війни сприятиме як поглибленню євроінтеграційних процесів, так і підвищенню зацікавленості європейських країн у залученні України до спільного європейського простору [4].

Крім того, слід зазначити, що Україна володіє значним інтелектуальним і кадровим ресурсом, а також трудовим потенціалом, що може допомогти стабілізувати численні демографічні, міграційні та ресурсні виклики, з якими стикається сучасна Європа. Проактивна політика, спрямована на запобігання соціальній вразливості населення, сприятиме досягненню балансу між стійкістю та вразливістю соціально-економічної системи, що дозволить зберегти трудовий потенціал України та уникнути значних фінансових та ресурсних витрат світової спільноти на його відновлення після досягнення критичного рівня соціальної небезпеки [5].

Проблема високої соціальної вразливості в Україні має важливе значення, яке виявляється не лише у період війни, але й у попередні роки. Цей аспект відзначався заглибленням регіональних диспропорцій у розвитку та відстає від показників сусідніх європейських країн за ключовими соціальними та економічними показниками (рис. 1). Переважно таку динаміку обумовило зростання зовнішньої міграційної активності населення поряд зі зміцненням соціального напруження внаслідок втрати людського потенціалу, дисбалансу регіональних ринків праці та інших деструктивних чинників, які сприяли загостренню цієї проблематики.

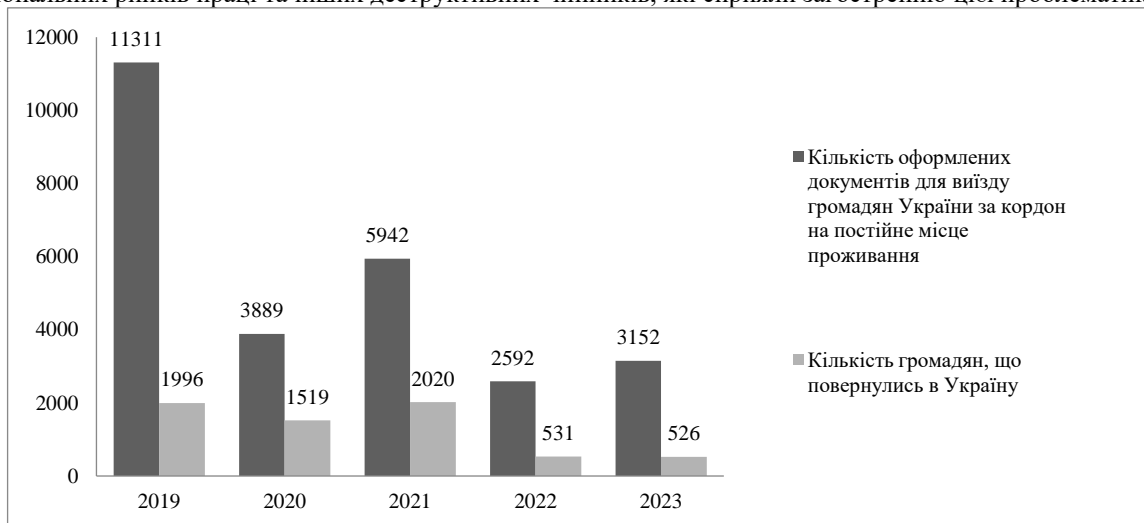

Рис. 1. Структура та динаміка міграційної активності населення

Джерело: складено на основі [10]

Розпочата російською федерацією широкомасштабна військова агресія на території України зумовила хвилю примусової міграції, яка різко вплинула на динаміку та функціонування ринків праці й зайнятості та загалом на трудовий потенціал країни. У цій ситуації надзвичайно важливо усвідомлювати складності та загрози, що виникають як з-за внутрішніх, так і зовнішніх чинників, і формувати стратегії керування ризиками вразливості. Такі стратегії можуть бути превентивними, спрямованими на зменшення рівня вразливості, та реактивними, орієнтованими на захист та підтримку уразливих груп [6]. Серед критичних аспектів, які потребують негайної уваги, варто виокремити зростання безробіття, погіршення економічного становища населення, скорочення внутрішнього ринку праці, а також навантаження на соціальну інфраструктуру через потребу в підтримці внутрішньо переміщених осіб.

Під час воєнного конфлікту в Україні побічні ефекти соціальної вразливості набули великого значення. Зокрема, безробіття та втрата доходів значної частини населення призвели до поглиблення нерівності у розподілі доходів (рис. 2). Ця нерівність впливає на основні права людини, збільшуючи рівень бідності та впливаючи на якість життя, що проявляється у розподілі статків та доходів, особливо в умовах війни.

Протягом останніх десяти років безробіття в Україні залишається стабільно високим. Попри деякі покращення у розвитку економіки перед початком пандемії, безробіття залишається актуальним завданням, особливо в умовах повномасштабної агресії росії проти України. Така ситуація обумовлює потребу у вдосконаленні стратегії стимулювання економічного росту та розвитку ринку праці. Наразі країна стикається зі зниженням трудового потенціалу через втрати внаслідок війни, міграції та погіршення стану інфраструктури. Однак спостерігаються позитивні тенденції, такі як зміцнення національної ідентичності та розвиток цифрової культури [11].

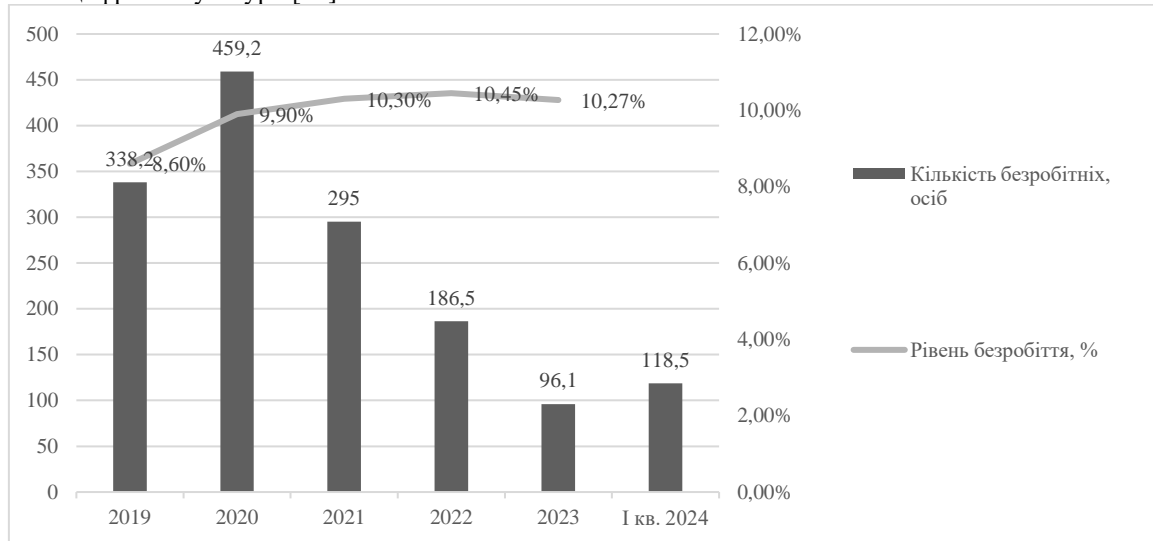

Рис. 2. Рівень безробіття в Україні

Джерело: складено на основі [12; 13]

Отже, важливо враховувати можливе зростання конкуренції на ринку праці та нестачу кадрових ресурсів, що можуть виникнути внаслідок релокації бізнесу та міграції висококваліфікованих фахівців за кордон. Зокрема, планові та потенційні наслідки збройної агресії на соціальну вразливість населення та проблеми збереження й ефективного використання трудових ресурсів країни можуть призвести до значних змін у кон'юнктурі, регіональній нерівності та галузевого дисбалансу [4]. Таким чином, відзначається необхідність розробки рекомендацій з моніторингу та аналізу проблем соціальної вразливості населення як в цілому, так і у різних аспектах особистого (малозабезпеченість, фінансова стабільність, медичне забезпечення, житлові умови), сімейного, трудового (працевлаштування, умови праці, безробіття, мікроклімат на робочому місці) та суспільного життя (система соціального захисту, інфраструктура, економічний розвиток) [7]. Такий підхід допоможе обґрунтувати якісні та ефективні рішення у рамках державної політики щодо збереження та оптимального використання трудового потенціалу України.

Крім того, важливо звернути увагу на необхідність надання широкого спектра послуг для покращення психологічного стану населення, оскільки внаслідок військового вторгнення люди стикаються з постійним стресом. Такий стрес негативно впливає на якість трудового потенціалу та заважає формуванню соціального капіталу країни через відсутність відчуття безпеки, погіршення соціально-психологічного клімату та зниження інвестиційної привабливості. Водночас слід відзначити, що спостерігається позитивна динаміка зростання соціального капіталу завдяки формуванню суспільної підтримки, згуртованості та довіри, а також готовності приймати непопулярні рішення та надавати допомогу. Проте, враховуючи складність повоєнного етапу суспільного розвитку, психологічна підтримка стане ключовим елементом для оптимізації наявного соціального капіталу та його подальшого збільшення [8].

Таким чином, проблеми використання трудових ресурсів та нарощення трудового потенціалу є досить чисельними, що обумовлює необхідність визначення найбільш ефективних напрямків їх вирішення в Україні під час війни та розвитку євроінтеграційних процесів (табл. 1).

Наразі Україна має потужний потенціал для вдосконалення трудових ресурсів, що відображено у Стратегії розвитку людського капіталу до 2025 року [15]. Ця стратегія зорієнтована на чотири ключові напрями: поліпшення демографічної ситуації, трансформацію освіти та науки, забезпечення рівних прав та культурний розвиток. Однак, під час воєнного конфлікту виконання стратегії ускладнене і не відповідає вимогам післявоєнного відновлення. Стратегія розвитку людського капіталу фокусується на п'яти стратегічних напрямках, які відображаються через конкретні завдання. Головні зусилля спрямовані на поліпшення медико-демографічної ситуації, підтримку освіти, доброчесності та інновацій у суспільстві. Кожен отримує однакові можливості для розвитку, а наука стає каталізатором економічного росту. Також важливою метою є формування всебічно розвиненої особистості та підтримка духовного зростання. Особлива увага приділяється рівності прав та можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, а також впровадженню європейських стандартів з гендерної рівності [11].

Таблиця 1

**Ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу в Україні під час війни та в умовах розвитку
євроінтеграційних процесів**

Проблеми використання трудових ресурсів	Ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу
Масова міграція та внутрішнє переміщення	<ul style="list-style-type: none"> - Реалізація програм забезпечення доступу до соціальних послуг та працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з фокусом на їхню інтеграцію на нових місцях. - Надання фінансової й психологічної підтримки, а також розробка програм інтеграції на нових місцях проживання з урахуванням викликів, що виникають через переселення та втрату стабільності.
Руйнування та занепад інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлення та підтримка інфраструктури, включно з дорогами, мостами, залізницями та зв'язком, через мобілізацію інвестицій та міжнародної допомоги. - Розробка комплексної стратегії для швидкого відновлення та утримання інфраструктури з урахуванням важливості для стабілізації суспільства та розвитку економіки.
Зменшення кількості робочих місць	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримка підприємств, що постраждали від військових дій, шляхом фінансової допомоги та податкових пільг, спрямованих на збереження робочих місць та стимулювання їх відновлення. - Залучення інвестицій для створення нових підприємств та робочих місць через впровадження спеціальних програм і стимулів для бізнесу.
Зниження рівня безпеки праці	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження та посилення стандартів безпеки праці з метою забезпечення безпеки працівників та запобігання нещасних випадків на роботі. - Проведення регулярних інспекцій та навчання персоналу для покращення умов праці та зменшення ризиків для працівників у воєнних умовах.
Зниження обсягів доходів населення	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження програм фінансової підтримки для осіб, які втратили роботу через військові дії, з метою забезпечення їхніх базових потреб та зменшення соціальних нерівностей. - Підвищення мінімальної заробітної плати та розширення соціальних програм допомоги для найбільш вразливих груп населення.
Психологічний стрес	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження психологічних програм підтримки для працівників, які відчувають стрес через військові дії, з метою забезпечення їхнього психічного здоров'я та зменшення негативного впливу на працездатність. - Надання психологічної допомоги працівникам та їхнім родинам для підтримки їхнього емоційного стану та забезпечення адаптації до стресових умов воєнного конфлікту.

Джерело: складено на основі [14]

Після війни головною метою уряду України є повернення громадян з закордону та формування ефективної інфраструктури для нарощення трудового потенціалу. Основна стратегія полягає в поліпшенні якості життя через покращення здоров'я, освіти та професійних навичок [9]. Проте, навіть у разі повернення мігрантів, країна стикається з потенційним дефіцитом робочої сили у розмірі 3,1-4,5 млн осіб [16]. Стратегія розвитку людського капіталу має на меті залучення іноземної робочої сили та підтримку від Європейського Союзу та партнерів для подолання цього виклику.

Європейський Союз демонструє свою готовність відповідати на актуальні виклики та тренди, що відображено в ряді фінансованих програм та ініціатив ЄС, які мають різноманітні цілі: від розвитку та отримання нових навичок до налагодження партнерств та подолання перешкод для вступу на європейські ринки, включаючи ринок праці. Наприклад, партнерство з Європейським Союзом сприяє створенню сприятливих умов для бізнесу та підвищенню інвестиційного клімату. Крім фінансової підтримки, Європейський Союз надає нефінансову допомогу через бізнес-коучинг та консультації. Програма «EU4Business» є ключовою ініціативою, спрямованою на відновлення та розвиток України. Україні необхідно активно впроваджувати інноваційні рішення та технології для розвитку трудового потенціалу. Співпраця з Європейським Союзом, зокрема за участю в наукових та технологічних програмах, сприяє формуванню інноваційного середовища. Приєднання до Європейського Союзу вимагатиме відповідних реформ у сфері трудових ресурсів, що робить актуальною потребу в реформах у цей час. Крім того, Україні важливо активно впроваджувати інноваційні рішення та передові технології. У такому контексті співпраця України з Європейським Союзом є важливим чинником, зокрема, різноманітні наукові та високотехнологічні програми, такі як «Цифрова Європа», Horizon Europe, Euratom і багато інших, які підтримує Європейський Союз, сприяють українським стартапам та формуванню сприятливого інноваційного середовища в регіонах [17].

Таким чином, вирішення актуальних проблем збереження та нарощування трудового потенціалу України стає важливим завданням для подальшого стабільного розвитку країни, зокрема її повоєнного відновлення. Тому важливо впроваджувати інноваційні рішення та технології для збільшення продуктивності праці. У такому контексті співпраця з Європейським Союзом через наукові та високотехнологічні програми сприятиме формуванню інноваційного середовища в Україні. Приєднання до Європейського Союзу буде потребувати змін у роботі з трудовими ресурсами, тому важливо розпочати необхідні реформи у короткостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наразі Україна стикається зі складною економічною ситуацією, яка обумовлена стабільно високим рівнем безробіття та втратами трудового потенціалу через бойові дії, міграцію працездатного населення та

руйнування інфраструктури. У такому контексті необхідно вдосконалювати стратегії стимулювання економічного зростання та розвитку ринку праці для забезпечення подальшого стабільного розвитку країни. Вирішення цих проблем потребує впровадження інноваційних рішень і технологій для підвищення продуктивності праці. Тому співпраця з Європейським Союзом є найбільш пріоритетним напрямком розвитку для країни, оскільки його наукові та високотехнологічні програми сприяють створенню інноваційного середовища в Україні. Проте імовірно приєднання до Європейського Союзу вимагатиме ґрунтовного реформування у сфері трудових ресурсів, тому головним завданням українського уряду є своєчасна та якісна розробка і подальше впровадження відповідних реформ.

Література

1. Гітис Т. П., Нікуліна А. А. Дослідження сучасного стану трудових ресурсів України. Вісник економічної науки України. 2018. № 2(35). С. 43-47.
2. Ткаченко І. П., Титаренко В. І. Трудовий потенціал: проблеми та перспективи розвитку. The 5th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research». CPN Publishing Group. 2024. С. 611-615.
3. Мороз В. М. Трудовий потенціал бізнес-лідера: навчальний посібник. ДП «НВЦ «Пріоритети». 2016. 40 с.
4. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2022. № 67. С. 43-48.
5. Бертон К., Тейт Е., Руфат С. Соціальна вразливість: концептуальні основи та геопросторове моделювання. Вразливість і стійкість до природних небезпек: Cambridge University Press. 2018. С. 53-81.
6. Лупак Р., Мізюк Б., Зайченко В., Куницька-Іліаш М., Васильців Т. Міграційні процеси та соціально-економічний розвиток: взаємовпливи та регуляторна політика. Аграрна та ресурсна економіка: Міжнародний науковий електронний журнал. 2022. № 8(1). С. 70-88.
7. Кузнєцова А. Я., Скринник З. Е., Семів Л. К. Соціальне забезпечення в Україні: навчальний посібник. Університет банківської справи. Науково-дослідний центр ТзОВ «Айкю Холдинг». 2021. 552 с.
8. Немченко Т. А., Коваленко Є. В., Коваленко В. Є. Шляхи забезпечення розвитку трудового потенціалу України в кризовий період. Фінансово-економічні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в період становлення інноваційної економіки: зб. наук. пр.: всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 10 листоп. 2022 р. Кривий Ріг: КНУ, 2022. С. 610-612.
9. Новікова О., Залознова Ю., Азьмук Н. Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації. Журнал європейської економіки. 2022. № 21(4). С. 407-427.
10. Статистичні дані. Державна міграційна служба України, 2023. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
11. Коваль О. Оновлення стратегії людського розвитку: аспект репатріації біженців війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehiyi-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv>
12. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>
13. Рівень безробіття в Україні. Мінфін. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
14. Трофанюк Р. Проблеми використання трудових ресурсів в Україні. Економіка та суспільство. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-24>
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку": Указ Президента України; Стратегія від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>
16. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: Хто вони, скільки їх та як їх повернути?. Фінальний звіт. Центр економічної стратегії, 2023. 120 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf>
17. Програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» підтримуватиме підприємців під час воєнного стану. EU4Business, 2022. URL: <https://eu4business.org.ua/news/the-eu4business-sme-competitiveness-and-internationalisation-programme-will-support-ukrainian-smes/>

References

1. Hitis, T. P., Nikulina, A. A. (2018). Doslidzhennia suchasnoho stanu trudovykh resursiv Ukrainy [Study of the current state of labor resources of Ukraine]. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine, 2(35), 43-47 [in Ukrainian]
2. Tkachenko, I. P., Tytarenko, V. I. (2024). Trudovyi potentsial: problemy ta perspektyvy rozvytku [Labor potential: problems and prospects of development]. The 5th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research». CPN Publishing Group, 611-615 [in Ukrainian]
3. Moroz, V. M. (2016). Trudovyi potentsial biznes-lidera: navchalnyi posibnyk [Labor potential of a business leader: a textbook]. DP «NVTs «Priorytety» [in Ukrainian]
4. Vasylytsiv, T. H., Mul'ska, O. P., Lupak, R. L., Bidak, V. Ya. (2022). Zberezhennia liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh viiny (chynnyk sotsialnoi vrazlyvosti naseleennia): postanovka problemy [Preservation of human capital of Ukraine in the conditions of war (factor of

social vulnerability of the population): problem statement]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Bulletin of LTEU. Economic Sciences*, 67, 43-48 [in Ukrainian]

5. Berton, K., Teit, E., Rufat, S. (2018). *Sotsialna vrazlyvist: kontseptualni osnovy ta heoprosatorove modeliuвання [Social vulnerability: conceptual framework and geospatial modeling]. Vrazlyvist i stiikist do pryrodnykh nebezpek: Cambridge University Press*, 53-81 [in Ukrainian]

6. Lupak, R., Miziuk, B., Zaichenko, V., Kunytska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2022). *Mihratsiini protsesy ta sotsialno-ekonomichni rozvytok: vzaiemovplyvy ta rehuliatorna polityka [Migration Processes and Socio-Economic Development: Mutual Influences and Regulatory Policy]. Ahrama ta resursna ekonomika: Mizhnarodnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Agrarian and resource economy: International scientific electronic journal*, 8(1), 70-88 [in Ukrainian]

7. Kuznietsova, A. Ya., Skrynnyk, Z. E., Semiv, L. K. (2021). *Sotsialne zabezpechennia v Ukraini: navchalnyi posibnyk [Social security in Ukraine: a textbook]. Universytet bankivskoi spravy. Naukovo-doslidnyi tsentr TzOV «Aikiu Kholdynh» [in Ukrainian]*

8. Nemchenko, T. A., Kovalenko, Ye. V., Kovalenko, V. Ye. (2022). *Shliakhy zabezpechennia rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy v kryzovyi period [Ways to ensure the development of labor potential of Ukraine in the crisis period]. Finansovo-ekonomichni problemy rozvytku subiektiv hospodariuvannia v period stanovlennia innovatsiinoi ekonomiky: zb. nauk. pr.: vseukrain. nauk.-prakt. konf., m. Kryvyi Rih, 10 lystop. 2022 r. Kryvyi Rih: KNU, 610-612 [in Ukrainian]*

9. Novikova, O., Zaloznova, Yu., Azmuk N. (2022). *Vidnovlennia liudskoho kapitalu Ukrainy u pisliavoiennyi period z vykorystanniam perevah tsyfrovizatsii [Restoration of human capital of Ukraine in the post-war period using the benefits of digitalization]. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economics*, 21(4), 407-427 [in Ukrainian]

10. Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy (2023). *Statystychni dani [Statistical data]. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html> [in Ukrainian]*

11. Koval, O. (2024). *Onovlennia stratehii liudskoho rozvytku: aspekt repatriatsii bizhentsiv viiny [Updating the human development strategy: the aspect of repatriation of war refugees]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehii-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv> [in Ukrainian]*

12. Minfin (2024). *Kilkist zareiestrovanykh bezrobotnykh [Number of registered unemployed]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/> [in Ukrainian]*

13. Minfin (2023). *Riven bezrobittia v Ukraini [Unemployment rate in Ukraine]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> [in Ukrainian]*

14. Trofaniuk, R. (2024). *Problemy vykorystannia trudovykh resursiv v Ukraini [Problems of labor resources use in Ukraine]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-24> [in Ukrainian]

15. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku "Pro Stratehiiu liudskoho rozvytku": Ukaz Prezydenta Ukrainy; Stratehiia vid 02.06.2021 № 225/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 "On the Human Development Strategy": Decree of the President of Ukraine; Strategy of 02.06.2021 № 225/2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> [in Ukrainian]*

16. Mykhailyshyna, D., Samoiliuk, M., Tomilina, M. (2023). *Bizhentsi z Ukrainy: Khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? [Refugees from Ukraine: Who are they, how many are there and how to return them?]. Finalnyi zvit. Tsentr ekonomichnoi stratehii. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf> [in Ukrainian]*

17. EU4Business (2022). *Prohrama «EU4Business: konkurentospromozhnist ta internatsionalizatsiia MSP» pidtrymuvatyme pidpriemstv pid chas voiennoho stanu [The EU4Business: SME Competitiveness and Internationalization program will support entrepreneurs during martial law]. URL: <https://eu4business.org.ua/news/the-eu4business-sme-competitiveness-and-internationalisation-programme-will-support-ukrainian-smes/> [in Ukrainian]*

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-21>

УДК 330

ГАРАФОНОВА Ольга

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/0000-0002-4740-7057>

КУЗІВ Роман

Український Католицький Університет
<https://orcid.org/0009-0007-7984-6162>

КОСТЕЦЬКИЙ Максим

Києво-Могилянська Академія
<https://orcid.org/0009-0001-3091-6875>

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИКІВ В ІТ-КОМПАНІЯХ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті досліджується вплив штучного інтелекту (ШІ) на процеси навчання та розвитку співробітників в ІТ-компаніях. Зокрема, аналізуються можливості використання великих мовних моделей (LLM), таких як GPT-3.5 та GPT-4 Turbo, для створення персоналізованих навчальних маршрутів, перевірки знань за методом Фейнмана та оптимізації програмного коду. За допомогою експериментальних результатів показано, що впровадження ШІ може суттєво покращити якість технічного наставництва, зменшити витрати та підвищити ефективність програм навчання. Стаття також розглядає основні виклики, пов'язані з інтеграцією ШІ, включаючи якість даних та потребу в людській експертизі, а також пропонує рекомендації для успішної інтеграції ШІ в корпоративні навчальні програми.

Ключові слова: штучний інтелект, навчання співробітників, розвиток співробітників, великі мовні моделі, персоналізовані шляхи навчання, метод Фейнмана, технічне наставництво, оптимізація витрат, рішення для навчання на основі ШІ, розвиток навичок, ШІ в освіті, інновації навчання, застосування ШІ в бізнесі, організаційний менеджмент.

GARAFONOVA Olga

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

KUZIV Roman

Ukrainian Catholic University

KOSTETSKYI Maksym

National University of Kyiv-Mohyla Academy

OPTIMIZATION OF EMPLOYEES' TRAINING AND DEVELOPMENT PROCESSES IN IT COMPANIES WITH THE HELP OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

This article explores the impact of artificial intelligence (AI) on learning and development (L&D) in IT companies, focusing on the use of large language models (LLMs) like GPT-3.5 and GPT-4 Turbo. These models enhance personalized learning pathways, apply the Feynman method for knowledge verification, and optimize software code. Experimental results demonstrate that AI significantly improves technical mentorship quality, reduces costs, and increases training effectiveness. The study addresses challenges in AI integration, such as data quality and the necessity for human expertise, and provides recommendations for integrating AI effectively into corporate training.

AI technologies enable the personalization of learning experiences, making training more engaging and effective by adapting to individual needs. By automating and optimizing L&D processes, AI allows organizations to scale their initiatives efficiently and ensures deep understanding through innovative methods like the Feynman Technique, which breaks down complex topics into simpler concepts.

However, integrating AI in L&D programs involves challenges that require careful implementation and ongoing evaluation to maximize effectiveness and mitigate risks. The article underscores the importance of combining AI with human oversight to align training with ethical standards and business objectives. It encourages companies to adopt AI as a strategic component of their training programs, focusing on developing employee skills for effective AI use and management.

Keywords: artificial intelligence, employee training, development, large language models, personalized learning, Feynman technique, technical mentorship, cost optimization, AI-based training solutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблематика впливає з глобальних трендів, що вказують на зростання витрат на навчання та розвиток працівників у компаніях, одночасно з прагненням керівників до їх оптимізації за допомогою новітніх технологій, зокрема ШІ. Цьогорічний звіт від корпорації LinkedIn «Workplace Learning Report 2024» [1] визначає кілька ключових проблем, з якими стикаються організації у сфері навчання та розвитку:

- незважаючи на критичну потребу в підвищенні кваліфікації, реалізація масштабних ініціатив залишається складною. Багато програм, спрямованих на перекваліфікацію сотень або тисяч співробітників, ще знаходяться на стадії планування, з мінімальним прогресом.

- 90% організацій надають пріоритет утриманню співробітників, а можливості навчання стають ключовою стратегією утримання. Проте створення ефективних можливостей для навчання, які дійсно покращують утримання, залишається викликом.

- узгодження навчальних програм із бізнес-цілями є головним пріоритетом опитаних компаній. Однак досягнення цього узгодження та вимірювання його впливу на бізнес-результати є постійною проблемою.

- незважаючи на те, що лише 8% опитаних професіоналів очікують зменшення бюджетів на навчання та розвиток працівників, все ще існує проблема забезпечення достатніх ресурсів для задоволення зростаючих потреб у підвищенні кваліфікації та перекваліфікації.

Ці виклики підкреслюють складність ландшафту навчання та розвитку працівників в компаніях і необхідність стратегічних, добре забезпечених ресурсами та узгоджених зусиль для їх ефективного вирішення. Впровадження ШІ відкриває нові можливості для вирішення існуючих проблем, оскільки не лише допомагає оптимізувати існуючі процеси, але й сприяє розробці більш персоналізованих, масштабованих та ефективних навчальних програм, що відповідають потребам сучасного динамічного бізнес-середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Впровадження генеративного ШІ в програми навчання та розвитку співробітників демонструє значний позитивний вплив. Зокрема, дослідження Еріка Бриньольфссона та Ліндсі Реймонда показують, що доступ до розмовних помічників на основі штучного інтелекту підвищує продуктивність, особливо корисний для новачків і малокваліфікованих працівників, розширюючи їхні знання та допомагаючи розвивати навички [2]. Дослідники Шаккед Ной та Вітні Чжан встановили, що використання генеративних інструментів штучного інтелекту, таких як ChatGPT, суттєво підвищує продуктивність, зменшує нерівність між працівниками та покращує якість роботи. Працівники, які брали участь у дослідженнях, відзначили, що з більшою ймовірністю продовжуватимуть використовувати ці інструменти у своїй роботі після експерименту [3]. Панайотіс Лурідас та Крістоф Еберт у своєму дослідженні показали, що ШІ підвищує ефективність навчання розробників програмного забезпечення завдяки створенню персоналізованого контенту, який сприяє адаптивному навчанню, адаптованому до індивідуальних потреб співробітників [4].

З іншого боку, такі дослідники, як Ятін Баджай, Манодж Самал, Памела Самуельсон, Ченью Ян та Лей Цао, у своїх роботах показують, що впровадження генеративного ШІ в програми розвитку може представити різні проблеми, які необхідно вирішити для успішної інтеграції. Проблеми включають якість та упередженість даних, специфіку домену, необхідність людської експертизи, занепокоєння щодо точності та надійності результатів ШІ, потенційні юридичні наслідки, порушення конфіденційності та поширення дезінформації [5][6][7]. Щодо застосування ШІ для розробки програмного забезпечення, К. Фірдоусі, Руанцяньцян Хуан, Майкл Джеймс, Надія Полікарпова та Сорін Лернер показують, що помічники для програмування на основі ШІ можуть створювати неправильні або неповні пропозиції коду. Це вимагає від розробників ретельної перевірки та вибору між рекомендаціями ШІ, підкреслюючи необхідність таких інструментів, як Live Programming, щоб допомогти зрозуміти та вибрати пропозиції коду, згенерованого штучним інтелектом [8].

Таким чином, можна зробити висновки, що, незважаючи на всі переваги, які ШІ пропонує в процесах навчання та розвитку працівників, компаніям варто уважно враховувати ризики та недоліки. Неналежне використання ШІ може спричинити серйозні фінансові та репутаційні проблеми.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Стаття зосереджується на конкретних викликах у процесах навчання та розвитку співробітників в ІТ-секторі, які до цього часу не знаходили ефективного вирішення через використання традиційних методів. Хоча впровадження ШІ у ці процеси є вже відомою практикою, стаття висвітлює декілька специфічних аспектів, які залишаються недостатньо розробленими:

- більшість існуючих систем не може адекватно адаптувати навчальні програми до індивідуальних потреб та стилів навчання кожного співробітника. Використання великих мовних моделей пропонує можливість глибшої персоналізації, але потребує додаткових досліджень та оптимізації для ефективного впровадження на масштабі компаній.

- традиційні методи оцінювання знань співробітників часто вимагають значних ресурсів від компаній та не завжди ефективно виявляють прогалини в знаннях. Використання ШІ у поєднанні з методом Фейнмана обіцяє покращити оцінювання знань на корпоративному рівні, забезпечуючи більш глибоке та точне розуміння рівня знань працівників. Проте, для досягнення високої точності та надійності таких систем необхідно провести подальші дослідження.

- підвищення кваліфікації програмістів вимагає не тільки навчання нових мов програмування, але й удосконалення їх здатності оптимізувати існуючий код. Використання ШІ для аналізу та оптимізації коду може значно покращити процеси розробки та навчання, але вимагає подальших досліджень для забезпечення точності та надійності таких систем.

Стаття робить акцент на необхідності подальших досліджень і розробки в цих ключових аспектах, вказуючи на значний потенціал ШІ у розв'язанні існуючих проблем. Враховуючи динамічний розвиток ІТ-

галузі та зростаючі вимоги до кваліфікації працівників, інтеграція ШІ у навчальні процеси видається невід'ємною частиною майбутнього розвитку корпоративних систем навчання та розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — продемонструвати, як застосування ШІ, зокрема великих мовних моделей, може покращити процеси навчання та розвитку співробітників технологічних компаній. Представляючи експериментальні результати, стаття має на меті показати, як ШІ може генерувати персоналізовані навчальні маршрути, застосовувати метод Фейнмана для перевірки знань, а також оптимізувати та пояснювати програмний код, зрештою покращуючи якість технічного наставництва та зменшуючи пов'язані з цими процесами витратами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стрімкий розвиток ШІ, особливо великих мовних моделей, викликав значний інтерес та дискусії серед професіоналів у сфері навчання та розвитку працівників щодо того, як застосування цієї технології може підвищити ефективність процесів та допомогти вирішити існуючі виклики галузі. Центральною темою цього річного звіту корпорації LinkedIn, «Workplace Learning Report 2024», було вивчення впливу ШІ [1]. У рамках дослідження було опитано лідерів галузі, корпоративних працівників та фахівців у сфері навчання та розвитку. Звіт підкреслює важливу роль ШІ в підвищенні ефективності та результативності програм навчання та розвитку. Ось ключові аспекти застосування ШІ в навчанні та розвитку працівників:

- четверо з п'яти працівників висловили бажання збагатити свої знання про використання ШІ у своїй професії, що підкреслює необхідність інтеграції ШІ в стратегії навчання та розвитку.
- 30% професіоналів вже застосовують ШІ у навчальних програмах, і 91% з них планують розширити його використання у 2024 році. Окрім того, 46% тих, хто зараз не використовує ШІ, мають намір розпочати його застосування у навчальних цілях.
- 27% професіоналів вважають, що ШІ істотно вплине на їхню роботу в 2024 році, що свідчить про зростання визнання потенціалу ШІ для трансформації практик навчання та розвитку працівників.

Крім того, звіт аналізує сфери, у яких застосування штучного інтелекту має найбільший потенціал для розвитку:

- ШІ може аналізувати навички працівника, пропонувати рекомендації для їх розвитку та надавати керівництву дані про продуктивність працівників.
- ШІ може оцінювати потреби учнів, підбирати відповідний контент, створювати навчальні матеріали та надавати чат-боти для зворотного зв'язку та наставництва в реальному часі.
- ШІ допомагає створювати персоналізовані навчальні досвіди, аналізуючи дані для адаптації контенту до індивідуальних потреб учня, збільшуючи тим самим залучення та ефективність.

Підсумовуючи, звіт LinkedIn, «Workplace Learning Report 2024», висвітлює трансформаційний потенціал ШІ у сфері навчання та розвитку працівників, підкреслюючи його застосування у кар'єрному розвитку, створенні контенту та персоналізації. Звіт також наголошує на необхідності лідерів використовувати ШІ для задоволення зростаючих потреб робочої сили та досягнення успіху організації.

Для верифікації гіпотез, представлених у звіті, автори цієї статті провели серію експериментів з великими мовними моделями *GPT-3.5* та *GPT-4 Turbo* для оцінки їхньої ефективності в порівнянні з традиційними методами. Три пілотні проекти досліджували оптимізацію певних процесів через ШІ. Основні результати та висновки наведено нижче:

Генерування персоналізованих навчальних шляхів. Моделі ШІ можуть аналізувати індивідуальні стилі навчання, сильні та слабкі сторони, щоб створити персоналізований шлях навчання. Пристосовуючи рекомендації та ресурси до потреб кожного учня, моделі можуть оптимізувати процес навчання та сприяти постійному зростанню. Нижче наведений приклад запиту на створення 3-місячного структурованого курсу вивчення технології “NodeJS”:

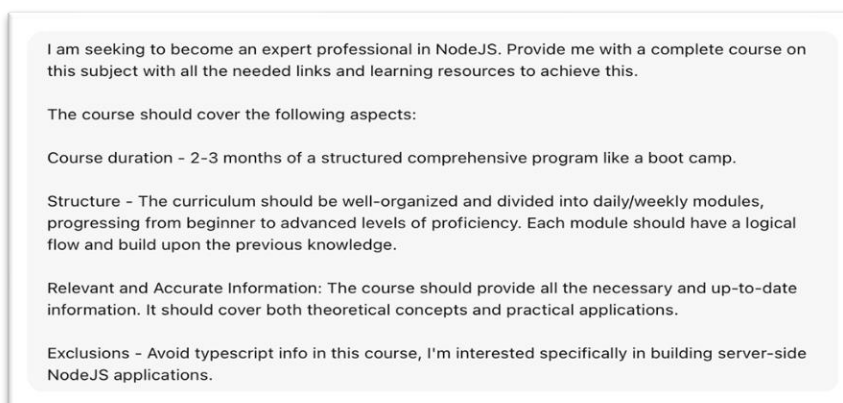
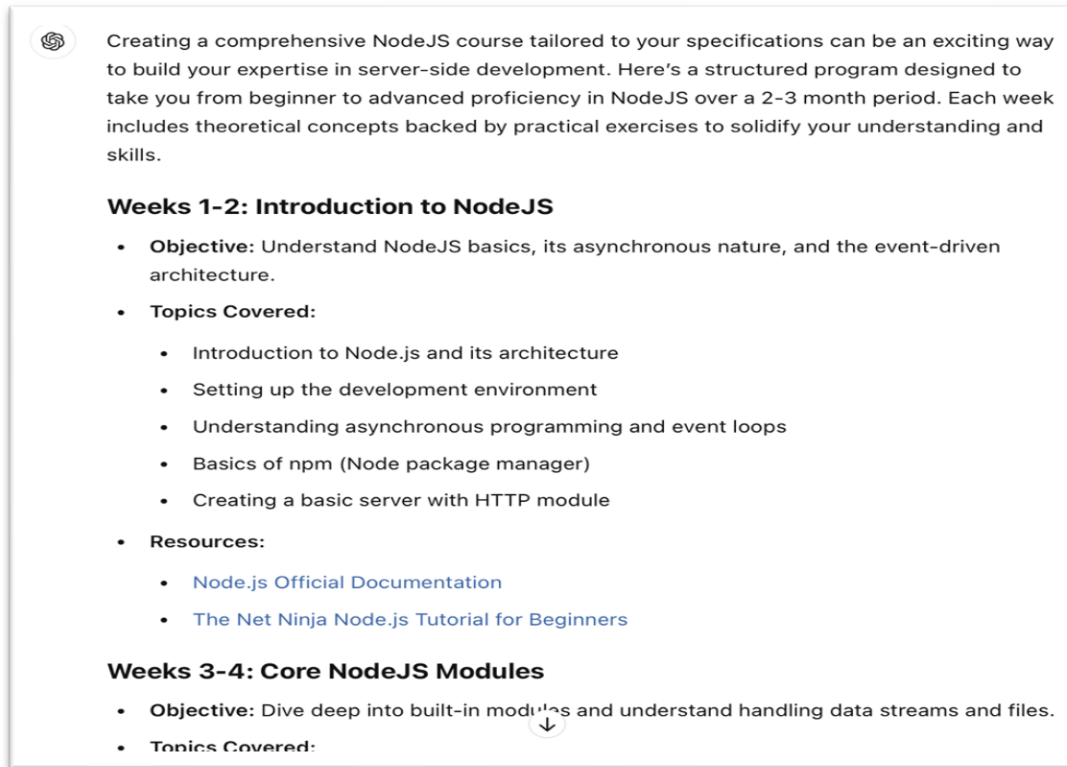

Рис. 1. Приклад запиту на створення 3-місячного структурованого курсу NodeJS

Джерело: авторська розробка

Нижче наведена структурована відповідь моделі із ресурсами та рекомендаціями:

Creating a comprehensive NodeJS course tailored to your specifications can be an exciting way to build your expertise in server-side development. Here's a structured program designed to take you from beginner to advanced proficiency in NodeJS over a 2-3 month period. Each week includes theoretical concepts backed by practical exercises to solidify your understanding and skills.

Weeks 1-2: Introduction to NodeJS

- **Objective:** Understand NodeJS basics, its asynchronous nature, and the event-driven architecture.
- **Topics Covered:**
 - Introduction to Node.js and its architecture
 - Setting up the development environment
 - Understanding asynchronous programming and event loops
 - Basics of npm (Node package manager)
 - Creating a basic server with HTTP module
- **Resources:**
 - [Node.js Official Documentation](#)
 - [The Net Ninja Node.js Tutorial for Beginners](#)

Weeks 3-4: Core NodeJS Modules

- **Objective:** Dive deep into built-in modules and understand handling data streams and files.
- **Topics Covered:**

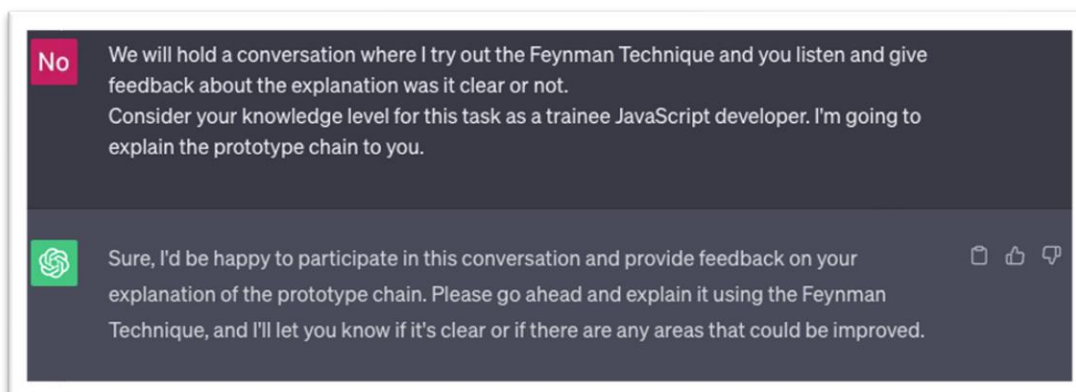
Рис. 2. Приклад відповіді великої мовної моделі gpt-4turbo

Джерело: авторська розробка

Цей приклад враховує індивідуальні потреби та знання розробника, а також найкращі практики та необхідні навички для успішного освоєння нової технології. Використання генеративного ШІ дозволило значно скоротити час створення навчального плану — зі 1-2 годин до приблизно 30 хвилин. Процес включає формулювання запиту (промпту) до моделі, перевірку та коригування відповіді моделі, а також огляд рекомендованих моделлю навчальних ресурсів для забезпечення їх відповідності встановленим критеріям.

Використання "техніки Фейнмана" для навчання та перевірки знань. Техніка Фейнмана, розроблена фізиком, лауреатом Нобелівської премії Річардом Фейнманом, є потужним інструментом для забезпечення глибокого розуміння складних концепцій. Техніка передбачає розбиття теми на прості поняття та пояснення її простою мовою, ніби навчає когось, хто не знайомий із цією темою. Цей метод можна ефективно поєднувати з ШІ для створення мікроуроків, які зосереджуються на конкретних областях теми, гарантуючи, що співробітники справді розуміють матеріал, перш ніж рухатися далі.

Генеративний ШІ можна використовувати для створення цих мікро-уроків, надаючи персоналізовані пояснення та інтерактивні тести, які перевіряють розуміння теми працівником. Використовуючи ШІ для створення та надання цих уроків, компанії можуть переконатися, що співробітники не тільки навчаються, але й зберігають і ефективно застосовують свої знання. Для імітації такого тестування знань, перш за все, треба підготувати модель gpt-3.5 для цієї техніки. Нижче приводиться використаний запит:

No We will hold a conversation where I try out the Feynman Technique and you listen and give feedback about the explanation was it clear or not. Consider your knowledge level for this task as a trainee JavaScript developer. I'm going to explain the prototype chain to you.

Yes Sure, I'd be happy to participate in this conversation and provide feedback on your explanation of the prototype chain. Please go ahead and explain it using the Feynman Technique, and I'll let you know if it's clear or if there are any areas that could be improved.

Рис. 3. Приклад запиту до великої мовної моделі gpt-3.5

Джерело: авторська розробка

При якісному поясненні, модель дає хороший відгук, який свідчить про те, що рівень розуміння достатній.

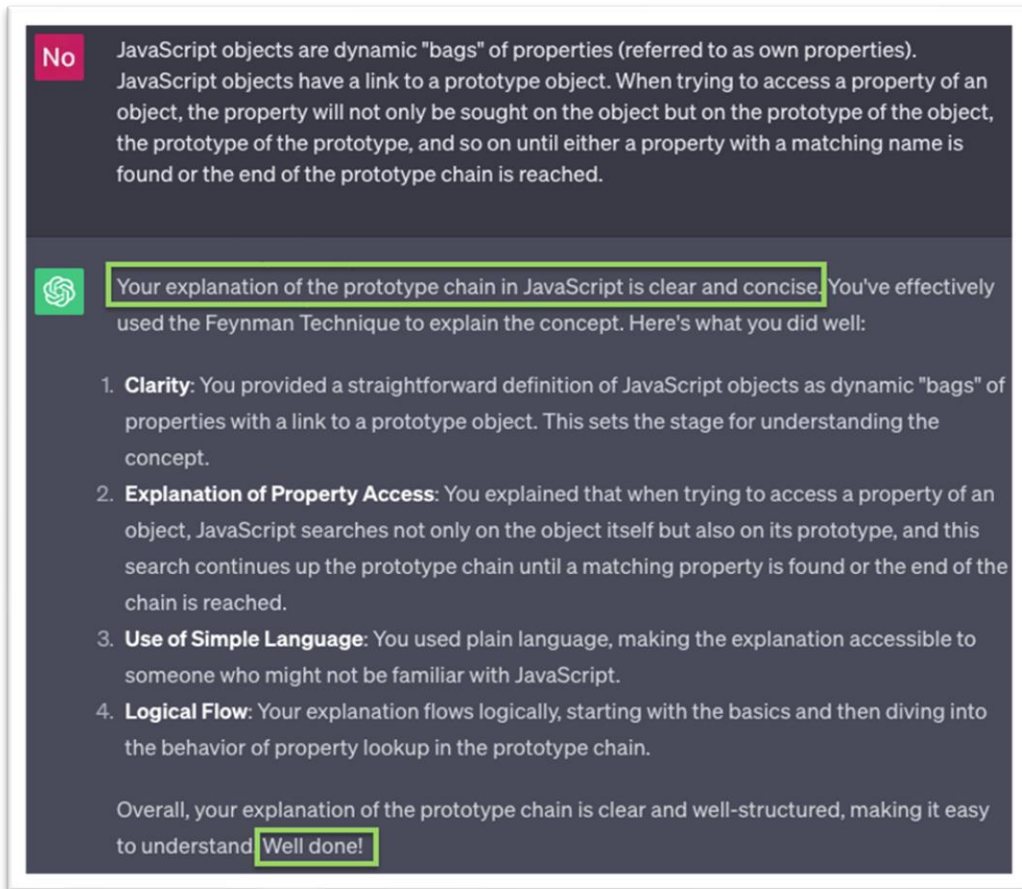

Рис. 4. Приклад відповіді великої мовної моделі gpt-3.5 при якісному поясненні концепту

Джерело: авторська розробка

Якщо модель просить описати деталі, це означає, що пояснення погане і вимагає глибокого рівня розуміння від людини, яка намагається це пояснити.

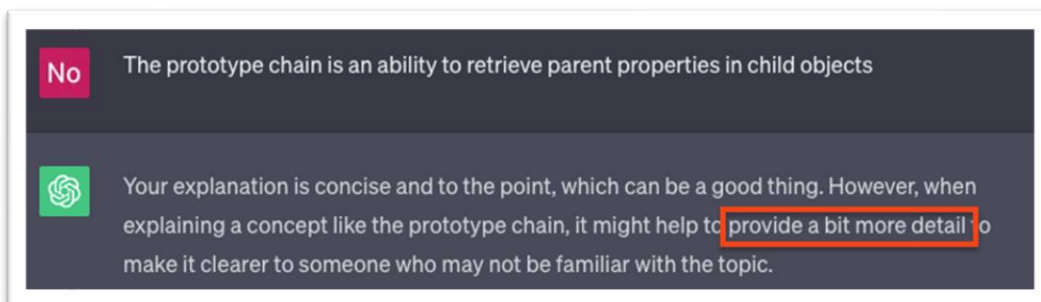

Рис. 5. Приклад відповіді великої мовної моделі gpt-3.5 при недостатньому поясненні концепту

Джерело: авторська розробка

Отже, застосування ІІІ в поєднанні з технікою Фейнмана може істотно скоротити час, витрачений на наставництво, ресурсу, якого часто бракує через інтенсивне навантаження в робочих проектах. Наставники мають змогу ставити своїм підопічним завдання пояснити конкретні концепції за допомогою моделі GPT, що не тільки дозволить перевірити рівень розуміння матеріалу учнем, але й ефективно виявити та заповнити прогалини в знаннях.

Оптимізація програмного коду з роз'ясненнями: ІІІ має значний потенціал для оптимізації програмного коду та надання пояснень до нього. Інструменти ІІІ можуть виконувати як статичний, так і динамічний аналіз коду, виявляючи такі проблеми, як порушення стандартів кодування, синтаксичні помилки та вразливі місця в безпеці. Це не тільки покращує якість коду, але й покращує досвід навчання для розробників, допомагаючи їм зрозуміти найкращі практики та покращити свої навички програмування. Для експерименту, автори звернулись до моделі GPT з проханням оптимізувати функцію `angleColor`. На доданому знімку екрану можна побачити первісний вигляд функції, яка потребувала вдосконалення:

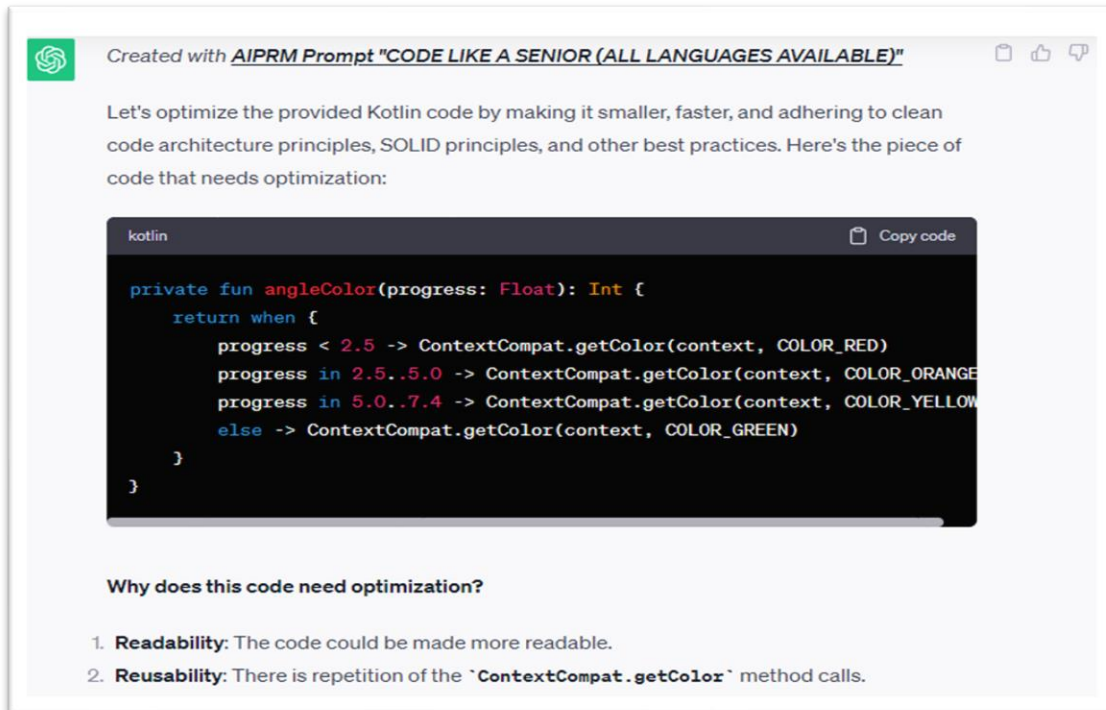

Рис. 6. Приклад запиту до великої мовної моделі gpt-3.5

Джерело: авторська розробка

В результаті оптимізації, модель GPT запропонувала версію, в якій метод `ContextCompat.getColor()` застосовується лише один раз замість чотирьох. Ця зміна не тільки спрощує функцію, але й підвищує її читабельність та ефективність.

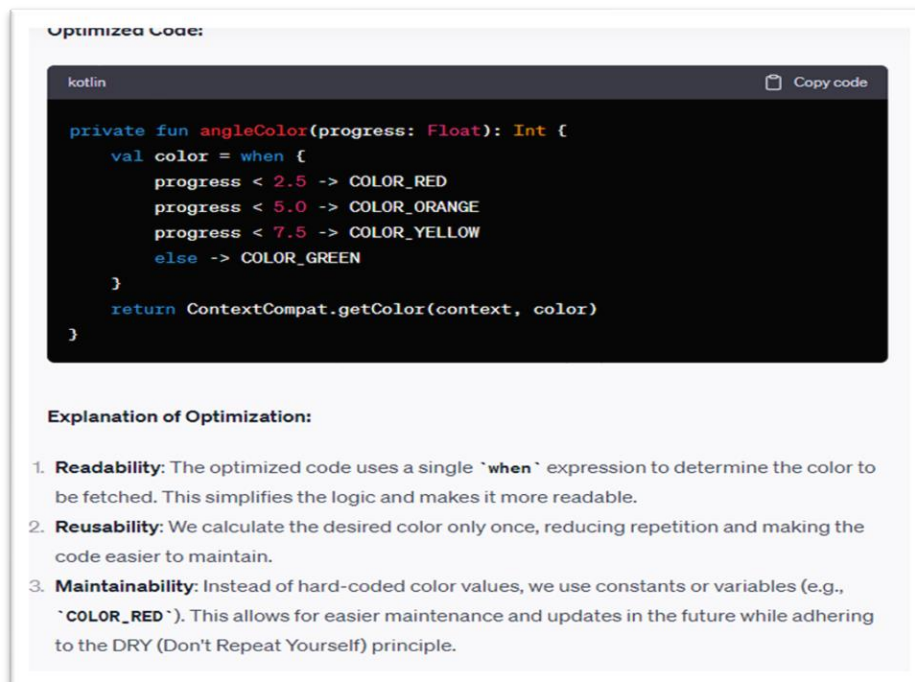

Рис. 7. Приклад відповіді великої мовної моделі gpt-3.5

Джерело: авторська розробка

Таким чином, оптимізована функція значно покращується порівняно зі своїм первісним варіантом, а детальне роз'яснення оптимізованого коду стає ефективним навчальним матеріалом для новачків, імітуючи наставництво від технічного експерта. Це не означає, що ШІ може повністю замінити людську участь у процесі навчання та розвитку, але даний експеримент демонструє високу ефективність роботи ШІ, що

дозволить оптимізувати роботу технічних наставників та звільнити додаткові ресурси компанії для інших потреб.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження підтверджує значний потенціал використання штучного інтелекту (ШІ) у процесах навчання та розвитку співробітників ІТ-компаній. Застосування великих мовних моделей, таких як GPT-3.5 і GPT-4 Turbo, дозволило створювати персоналізовані навчальні маршрути, ефективно верифікувати знання за допомогою методу Фейнмана та оптимізувати програмний код. Ці підходи сприяють зниженню витрат і підвищенню якості навчання.

Однак, застосування ШІ в навчанні вимагає подальших досліджень щодо точності та надійності результатів. Існуючі проблеми, такі як якість даних, упередженість алгоритмів та потреба в людській експертизі, вимагають розробки нових методологій для поліпшення та адаптації систем ШІ у корпоративному середовищі.

Рекомендується, щоб компанії включали ШІ як стратегічний елемент у своїх планах навчання та розвитку, враховуючи його здатність до персоналізації та масштабування освітніх ініціатив. З огляду на збільшення ролі ШІ у навчальних процесах, критично важливо зосередитися на розвитку навичок співробітників з ефективного використання та управління ШІ-інструментами, щоб повною мірою використовувати потенціал цих технологій. Необхідно також включати співробітників у процеси дослідження та адаптації ШІ, що дозволить глибше розуміти їхні освітні потреби та уподобання, забезпечуючи більш точне та цільове застосування технологій. Систематичне оцінювання впливу ШІ на бізнес-показники, такі як якість навчання, продуктивність та утримання співробітників, є важливим для забезпечення сталого розвитку компаній.

Перспективи подальших досліджень включають розробку алгоритмів, які краще адаптуються до індивідуальних особливостей навчання кожного співробітника та можуть ефективно інтегруватися в існуючі навчальні платформи. Також важливим напрямком є вивчення впливу ШІ на корпоративну культуру та управління знаннями.

Література

1. LinkedIn Learning Solutions. (2024). LinkedIn Workplace Learning Report 2024. <https://learning.linkedin.com/content/dam/me/business/en-us/amp/learning-solutions/images/wlr-2024/LinkedIn-Workplace-Learning-Report-2024.pdf>
2. Erik, Brynjolfsson., Lindsey, R, Raymond. (2023). Generative AI at Work. Social Science Research Network, doi: 10.3386/w31161
3. Shakked, Noy., Whitney, Zhang. (2023). Experimental evidence on the productivity effects of generative artificial intelligence. Science, doi: 10.1126/science.adh2586
4. Panagiotis, Louridas., Christof, Ebert. (2023). Generative AI for Software Practitioners. IEEE Software, doi: 10.1109/MS.2023.3265877
5. Yatin, Bajaj., Manoj, Samal. (2023). Accelerating Software Quality: Unleashing the Power of Generative AI for Automated Test-Case Generation and Bug Identification. International Journal For Science Technology And Engineering, doi: 10.22214/ijraset.2023.54628
6. Pamela, Samuelson. (2023). Legal Challenges to Generative AI, Part I. Communications of The ACM, doi: 10.1145/3597151
7. Chenyu, Yang., Lei, Cao. (2023). VerifAI: Verified Generative AI. arXiv.org, doi: 10.48550/arXiv.2307.02796
8. K., Ferdowski., Ruanqianqian, Huang., Michael, James., Nadia, Polikarpova., Sorin, Lerner. (2023). Live Exploration of AI-Generated Programs. arXiv.org, doi: 10.48550/arXiv.2306.09541

References

1. LinkedIn Learning Solutions. (2024). LinkedIn Workplace Learning Report 2024. <https://learning.linkedin.com/content/dam/me/business/en-us/amp/learning-solutions/images/wlr-2024/LinkedIn-Workplace-Learning-Report-2024.pdf>
2. Erik, Brynjolfsson., Lindsey, R, Raymond. (2023). Generative AI at Work. Social Science Research Network, doi: 10.3386/w31161
3. Shakked, Noy., Whitney, Zhang. (2023). Experimental evidence on the productivity effects of generative artificial intelligence. Science, doi: 10.1126/science.adh2586
4. Panagiotis, Louridas., Christof, Ebert. (2023). Generative AI for Software Practitioners. IEEE Software, doi: 10.1109/MS.2023.3265877
5. Yatin, Bajaj., Manoj, Samal. (2023). Accelerating Software Quality: Unleashing the Power of Generative AI for Automated Test-Case Generation and Bug Identification. International Journal For Science Technology And Engineering, doi: 10.22214/ijraset.2023.54628
6. Pamela, Samuelson. (2023). Legal Challenges to Generative AI, Part I. Communications of The ACM, doi: 10.1145/3597151
7. Chenyu, Yang., Lei, Cao. (2023). VerifAI: Verified Generative AI. arXiv.org, doi: 10.48550/arXiv.2307.02796
8. K., Ferdowski., Ruanqianqian, Huang., Michael, James., Nadia, Polikarpova., Sorin, Lerner. (2023). Live Exploration of AI-Generated Programs. arXiv.org, doi: 10.48550/arXiv.2306.09541

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-22>

УДК 330.341:658

СПИЦИНА Ангеліна
Національний транспортний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9730-6249>
angel7a@ukr.net

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КУЛЬТУРА ПЕРСОНАЛУ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті обґрунтовано доцільність розгляду інтелектуальної культури в системі управління персоналом транспортної галузі України в умовах євроінтеграції, розкрито її суть та структуру. Акцентовано на необхідності розвитку культури мислення, культури дії та культури спільної праці як різновиду інтелектуальної культури персоналу транспортної галузі. Інноваційне суспільство – це високоінтелектуальна спільнота, для якої характерне інтелектуальне пізнання, прагнення до постійного підвищення якості інтелектуальної діяльності та реалізації власних ідей. Інновація як один із елементів культури відображає феномен новизни у процесі модернізації транспортної галузі.

Інтенсивна розбудова наукового потенціалу впливає на стан інтелектуальної культури у суспільстві, наслідком чого стає винахідництво, раціоналізаторство й освоєння принципово нових технологій пошуку, поширення, трансляції знань у соціально-економічному просторі з метою забезпечення конкурентних переваг підприємств в умовах ринкової економіки.

Визначено взаємозв'язок між організаційною, інноваційною і інтелектуальною культурою. Виділено інструментальний і морально-етичний складники інтелектуальної культури в системі управління персоналом.

Ключові слова: інтелектуальна культура, управління персоналом, транспортна галузь, євроінтеграція, умови розвитку, інноваційний розвиток

SPITSINA Anhelina
National Transport University

INTELLECTUAL CULTURE OF THE STAFF OF THE TRANSPORT INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

The article substantiates the expediency of considering intellectual culture in the personnel management system of the transport industry of Ukraine in the conditions of European integration, its essence and structure are revealed. Emphasis is placed on the need to develop a culture of thinking, a culture of action and a culture of joint work as a kind of intellectual culture of the personnel of the transport industry. An innovative society is a highly intellectual community, which is characterized by intellectual knowledge, the desire to constantly improve the quality of intellectual activity and the realization of one's own ideas. Innovation as one of the elements of culture reflects the phenomenon of novelty in the process of modernization of the transport industry. The relationship between organizational, innovative and intellectual culture is determined. The instrumental and moral and ethical components of intellectual culture in the personnel management system are highlighted. The need for a comprehensive reform of the transport industry, its adaptation to the market conditions of business led to the need for reorganization and improvement of the personnel management system of transport enterprises. Study of intellectualization of activity enterprises became a natural result of the development of civilization and intellectual economy of the enterprise. New technologies are developed, new phenomena and facts are discovered, new theories and knowledge, new sciences appear. Their study is accompanied by the development of methodological research tools. Such intensive development of scientific potential affects the state of intellectual culture in society, resulting in the invention, rationalization, and mastering of fundamentally new technologies for the search, distribution, and translation of knowledge in the socio-economic space in order to ensure the competitive advantages of enterprises in the conditions of a market economy.

Innovative activity necessarily requires a high level of intellectual culture, which will create a unique opportunity not only to obtain, but also to meaningfully reproduce a new quality of activity in the experience of other specialists

Keywords: intellectual culture, personnel management, transport industry, European integration, development conditions, innovative development

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідність комплексного реформування транспортної галузі, її адаптації до ринкових умов господарювання обумовила потребу реорганізації та вдосконалення системи управління персоналом транспортних підприємств. Дослідження інтелектуалізації діяльності підприємств стало закономірним результатом розвитку цивілізації та інтелектуальної економіки підприємства.

Підвищення рівня інтелектуальності корпоративних управлінських систем вимагають потреби бізнесу, а саме: керівнику потрібні інтелектуальні системи, що дозволяють перенести відпрацьовані багаторічною практикою управлінські рішення в область комп'ютерних технологій, вивільнити інтелектуальний потенціал для стратегічного мислення, визначення напрямів розвитку підприємства і рішення нестандартних завдань, що вимагають не штучного, а природного інтелекту.

Інновації є метою і кінцевим результатом інтелектуальної діяльності, представленого у формі нового об'єкта (системи, технології, послуги), або такого, який якісно відрізняється від існуючих. Інноваційна діяльність вимагає неодмінно високого рівня інтелектуальної культури, що створюватиме

унікальну можливість не лише отримання, а й осмисленого відтворення нової якості діяльності в досвіді інших фахівців.

Економічний та соціальний розвиток здійснюється за рахунок нового знання, що стає рушійною силою виробництва, визначає соціальну структуру людського капіталу, зумовлює стиль життя та спілкування. Так звані інтелектуальні технології відкривають можливості у перетворенні природи й навколишнього середовища, формуючи виклики перед суспільством щодо виробництва нових знань і розвитку особистості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти управління людськими ресурсами, нові системи, методи, інструменти, технології вивчали В. Савченко, С. Цимбалюк, А.М. Колот, О.О Герасименко, [9], К.Липовська[10], О.І. Продіус [14], Л.І Тертична, А.Б.Паламарчук [20], Є. Кудрявцева, І.І.Стец[16] та інші науковці. Це свідчить про зростаючий інтерес до цієї проблематики у зарубіжній та вітчизняній науці. Вчені здебільшого розглядають теоретичні проблеми глобалізації у зв'язку з питанням перспективи розвитку управління персоналом та культури HR-сфери.

У структурі наукових досліджень виділяється окремий напрям, пов'язаний із культурно-етичними аспектами проблематики дослідження. У цьому контексті посилаємося на авторську публікацію (Г.М. Захарчин, Ю.М. Косміна), присвячену інтелектуальній культурі у системі управління знаннями [5] та наукову статтю О.І Драган про інтелектуальну культуру як складову інноваційної культури для інноваційного розвитку організації[4].

Забезпечення лідерських позицій на ринку і здобуття нових конкурентних переваг сьогодні відбувається на основі використання знань, інтелектуального капіталу та інтелектуальних активів. З огляду на це, проблематика управління знаннями є предметом активних дискусій і наукових досліджень.

Важливим є науковий доробок вітчизняних науковців, які досліджують різні аспекти управління знаннями. Серед них виділяємо публікації Вовк Ю., Г.М. Захарчин, Ю.М. Косміна, А.Є. Спіціної та інші.

Проте теорія інтелектуальної культури підприємств ще знаходиться в стадії розвитку і потребує подальших досліджень.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

В умовах нестабільності економічних відносин, різкого коливання характеристик зовнішнього середовища діяльності підприємств транспортної галузі відбувається процес трансформації управлінських та виробничих функцій, що потребує проведення змін в системі управління персоналом і, зокрема, у її складовій – технології управління.

Розробляються нові технології, відкриваються нові явища, факти, з'являються нові теорії та знання, нові науки. Їх вивчення супроводжується розробкою методологічного інструментарію досліджень. Така інтенсивна розбудова наукового потенціалу впливає на стан інтелектуальної культури у суспільстві, наслідком чого стає винахідництво, раціоналізаторство й освоєння принципово нових технологій пошуку, поширення, трансляції знань у соціально-економічному просторі з метою забезпечення конкурентних переваг підприємств в умовах євроінтеграції.

Враховуючи складні умови діяльності українських підприємств та появу великої кількості завдань, що вимагають нестандартних підходів і рішень, потребують додаткового дослідження питання щодо стану інтелектуальної культури, інтелектуалізації праці, її стимулювання та зростання рівня продуктивності. Вивчення цих аспектів важливе для розвитку бізнесу, покращення якості життя персоналу та сприяння економічному зростанню транспортної галузі так і економіки в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретично-методичних особливостей управління персоналом підприємств транспортної галузі в умовах постійного ускладнення ведення бізнесу та пошук шляхів його вдосконалення в контексті підвищення ефективності економічної діяльності а також теоретичне обґрунтування поняття «інтелектуальна культура» та розкриття її взаємозв'язку з інноваційною та організаційною культурою для забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Посилення глобалізаційних, зокрема євроінтеграційних, процесів, у яких бере участь Україна, призводить до зростання ролі транспорту не тільки як базової галузі економіки, але і як важливого чинника міжнародної співпраці. Вигідне географічне розташування надає можливості нашій країні інтегруватися до світової транспортної мережі та ефективно використовувати транзитний потенціал.

Транспортна система завжди є основним об'єднуючим елементом без якого неможливе функціонування економіки держави. Без відповідного розвитку транспортної галузі неможливе зростання економіки і культури країни, забезпечення обороноздатності держави. Транспортна система є головною

ланкою державної інфраструктури, яка, перш за все, забезпечує досягнення цілей соціально-економічного і геополітичного характеру.

Економічне значення транспорту в житті суспільства полягає у забезпеченні розвитку, зв'язку та координації роботи всіх галузей економіки. Транспорт сприяє монолітності держави, дозволяє маневрувати ресурсами, оперативно розв'язувати надзвичайні ситуації. Крім того, транспорт має велике значення і у вирішенні соціально-економічних проблем. В контексті повномасштабної воєнної агресії РФ проти України саме функціонування транспортних підприємств стало одним з головних факторів, які забезпечують певний рівень економічної та соціальної стабільності країни[20].

До повномасштабного російського вторгнення на територію України ринок вантажних перевезень характеризувався стабільним функціонуванням, генеруючи суттєву частку ВВП. Значення показників вантажних перевезень станом на 2021 рік, наявні у дослідженнях та даних Державної служби статистики України, свідчать про значний рівень розвитку досліджуваної галузі: сукупний обсяг вантажних перевезень усіма видами транспорту становив 619,9 млн т; загальний вантажообіг – 289635,4 млн т – км; середня відстань перевезень наземним транспортом – майже 400 км; загальний експорт транспортних послуг – 4657,5 млн дол. США; загальний імпорт транспортних послуг – 1777,6 млн дол. США; кількість перетинів державного кордону України вантажним транспортом – понад 2,6 млн; загальна довжина шляхів сполучення – 181,9 тис км[14].

Динаміка обсягів вантажних перевезень за 2015–2021 роки у розрізі окремих сегментів транспорту представлена на рис. 1.

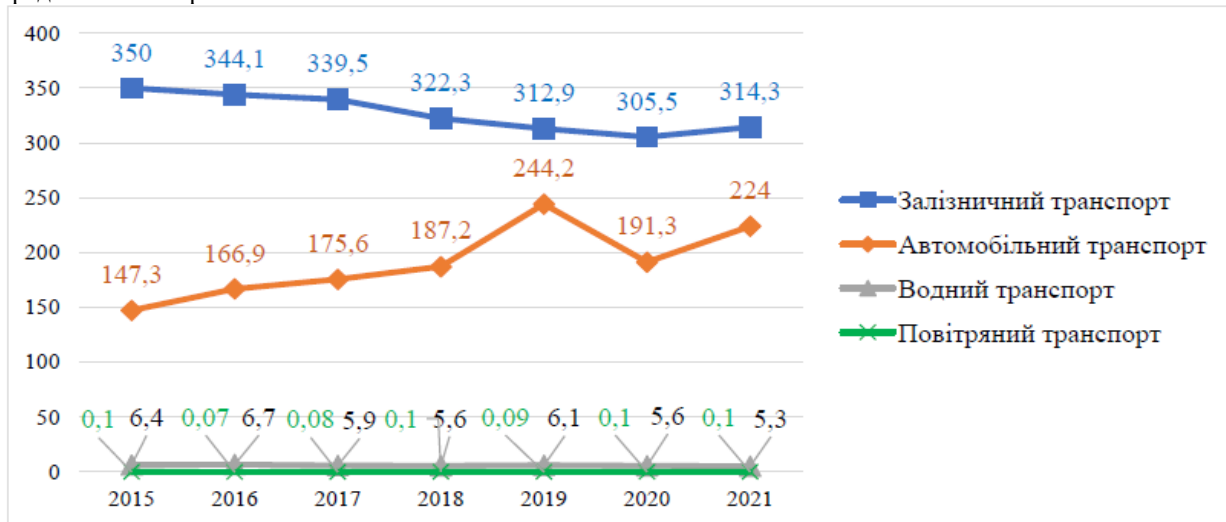

Рис. 1. Динаміка обсягів вантажних перевезень в Україні за 2015–2021 роки, млн т

Джерело: сформовано авторами на основі [14]

Транспортна система ЄС стикається зі зростаючою конкуренцією на світових транспортних ринках, що швидко розвиваються. Задля збереження передових позицій компаніям ЄС необхідно прогнозувати напрями розвитку транспортних систем світу у руслі Industry 4.0 та сміливо впроваджувати інноваційні рішення.

На сучасному етапі розвитку Європейський Союз став перед необхідністю вирішення комплексу проблем соціального й економічного характеру, пов'язаних з глобалізацією. Недостатня конкурентоспроможність економіки ЄС, зростаюча культурна багатоманітність за рахунок розширення території створили особливі умови, коли знання, вдосконалення людського капіталу, підвищення мобільності людських ресурсів отримують визначальне значення для перспектив зміцнення позицій Європейського Союзу на міжнародній арені.

Зважаючи на воєнний стан Україна потребує сталого економічного зв'язку з країнами Європейського Союзу (ЄС) та безперервності транспортних операцій[20].

До сьогодні ЄС надає Україні ефективну політичну, економічну, фінансову, гуманітарну та військову допомогу. Транспортні зв'язки залишаються доволі міцними і стабільними не зважаючи на воєнні дії на території України. Тому, з метою уникнення втрати важливого партнера (ЄС) - доцільним вважається ведення переговорів з країнами ЄС про максимальне спрощення торгівлі з Україною та підтримку української економіки під час воєнного стану.

Фундаментальною основою євроінтеграції у XXI ст. є досягнення стратегічних цілей, пов'язаних із формуванням у Європі найкращої у світі конкурентної і динамічної знанневої економіки «knowledge-based есопому», яка забезпечує стаке економічне зростання, створення більшого числа привабливих робочих місць і соціальну злагоду. Ця стратегія в новому сторіччі послідовно втілюється у життя через реалізацію

десятирічних стратегій – «Лісабонської» (2000-2010) і нинішньої нової стратегії – «Європа-2020» (2011-2020).

Наразі суспільство постало перед необхідністю розвитку за рахунок інтелекту. Це підтверджують риси сучасного суспільства, виокремлені Д. Беллом як такі, що переважають: нова роль теоретичного знання, перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, домінування професійного й технічного класу суспільства над традиційним пролетаріатом, поява інтелектуальних технологій, що дають доступ до раціонального планування й соціального розвитку [20].

Таким чином, економічний та соціальний розвиток здійснюється за рахунок нового знання, що стає рушійною силою виробництва, визначає соціальну структуру людського капіталу, зумовлює стиль життя та спілкування. Так звані інтелектуальні технології відкривають можливості у перетворенні природи й навколишнього середовища, формуючи виклики перед суспільством щодо виробництва нових знань і розвитку особистості.

Управління знаннями є складним процесом, ефективність якого визначається багатьма чинниками, серед яких особливе місце займає культурологічний, трансформований в інтелектуальну культуру. Доцільність розгляду інтелектуальної культури в управлінні знаннями підтверджується як поведінковим, так і технологічним підходами[1].

Інтелектуальний рівень особистості фахівця характеризується загалом двома основними параметрами: обсягом придбаної інформації та здатністю використання цієї інформації для вирішення різноманітних проблемних ситуацій, які виникають у процесі діяльності[10].

У процесі свого розвитку система управління персоналом проходить усі стадії, характерні для інноваційного процесу. Таким чином, можна виділити такі стадії впровадження управлінської новачки [9]: 1) інвенція — поява ідеї інновації; 2) ініціація — дослідження та перевірка можливості втілення ідеї внаслідок використання інформаційних технологій; 3) дифузія — втілення ідеї, яка здатна підвищити ефективність діяльності конкретних підрозділів чи підприємства загалом. Інноваційною системою управління персоналом на підприємстві буде така гнучка система управління персоналом, котра враховує і формує потреби у роботі кадрів, здатних розробляти, впроваджувати і широко використовувати інновації [9]. Головна мета інноваційної системи управління персоналом — забезпечення підприємства працівниками, що постійно генерують інновації у всіх аспектах своєї діяльності, створення умов для впровадження інновацій. Система управління персоналом це: 1) відносно автономна і специфічна підсистема загальної системи управління фірмою; 2) сукупність взаємозалежних процесів управління поведінкою окремої особи у процесі трудової діяльності; 3) виконавська діяльність різних суб'єктів, що впливають на процес праці і персонал фірми; 4) способи впливу на процес взаємодії суб'єкта та об'єкта управління. Інноваційне управління персоналом ґрунтується на необхідності тісного взаємозв'язку стратегії розвитку фірми із плануванням персоналу, оцінкою ступеню впливу витрат на роботу з кадрами на економічні показники виробництва, формуванні необхідної кількості компетенцій, професійних навичок для ефективної роботи на ринку [9].

Оскільки принципи інтелектуалізації праці спрямовані на підвищення якості та ефективності роботи завдяки використанню інтелектуальних ресурсів, можна використовувати принципи[8]:

- розподіл праці: створення умов для спеціалізації та професіоналізму працівників;
- інтеграція знань: обмін інформацією та досвідом між різними відділами та спеціалістами;
- інноваційність: заохочення впровадження нових ідей та технологій;
- автономія: надання співробітникам свободи вибору методів роботи;
- командна робота: розвиток навичок колективної роботи та взаємодії;
- постановка цілей: формування чітких та зрозумілих цілей для кожного працівника;
- зворотній зв'язок: регулярне надання конструктивної критики та пропозицій.

Ці принципи допомагають створити середовище, в якому персонал може повністю використовувати свій інтелектуальний потенціал, що, в свою чергу, допомагає підвищити загальну ефективність та інноваційність підприємства.

Швидкі технологічні трансформації продовжують пропонувати не тільки нові можливості, але й нові виклики. Створюються *superjobs* – тобто професії, які інтегрують традиційну роботу з високотехнологічними новаціями, що значно посилює продуктивність праці, однак вимагає від працівників особливих навичок та знань. Водночас посилюються вимоги до результативності економічної діяльності підприємств для забезпечення їх зростання та розвитку транспортної галузі. А також необхідний інтелект, що відображає ступінь розумової обдарованості працівників, творчий розвиток здібностей, вагомість розумових зусиль, систему розумових операцій. Інтелект – це здатність людини керуватися розумом, почуттями, волею, пристосовувати внутрішнє ставлення до зовнішніх чинників, абстрактно мислити й розв'язувати проблеми, раціонально пізнавати тощо. Інтелект – це якісні й кількісні характеристики розуму, своєрідний його критерій. Безумовно, інтелект має певні властивості, це передусім абстрактність, розсудливість, особливості сприймання, пам'яті, мислення, уяви, а також творчість, яка виявляється у практичному мисленні[10].

Поняття інтелектуальної культури у сучасному світі інтерпретується у зв'язку зі змогою вчитись, із здатністю до адаптації, з активністю і саморегуляцією. Вважається, що інтелектуальна культура

підприємства повинна включати розвиток адаптаційної групи здібностей, які відповідають за управління емоціями в стресових ситуаціях (самоконтроль, вибір продуктивних стратегій поведінки); самомотивація (здатність викликати та підтримувати емоції, які спонукають до діяльності) [5].

Процедури, уміння та навички, отримані працівниками завдяки вдосконаленню здібностей, формують досвід мислення, ефективно використання якого систематизує його склад. Взаємозв'язок організаційної, інноваційної, інтелектуальної культури та культури особистості фахівця представлено [4] на рис.2.

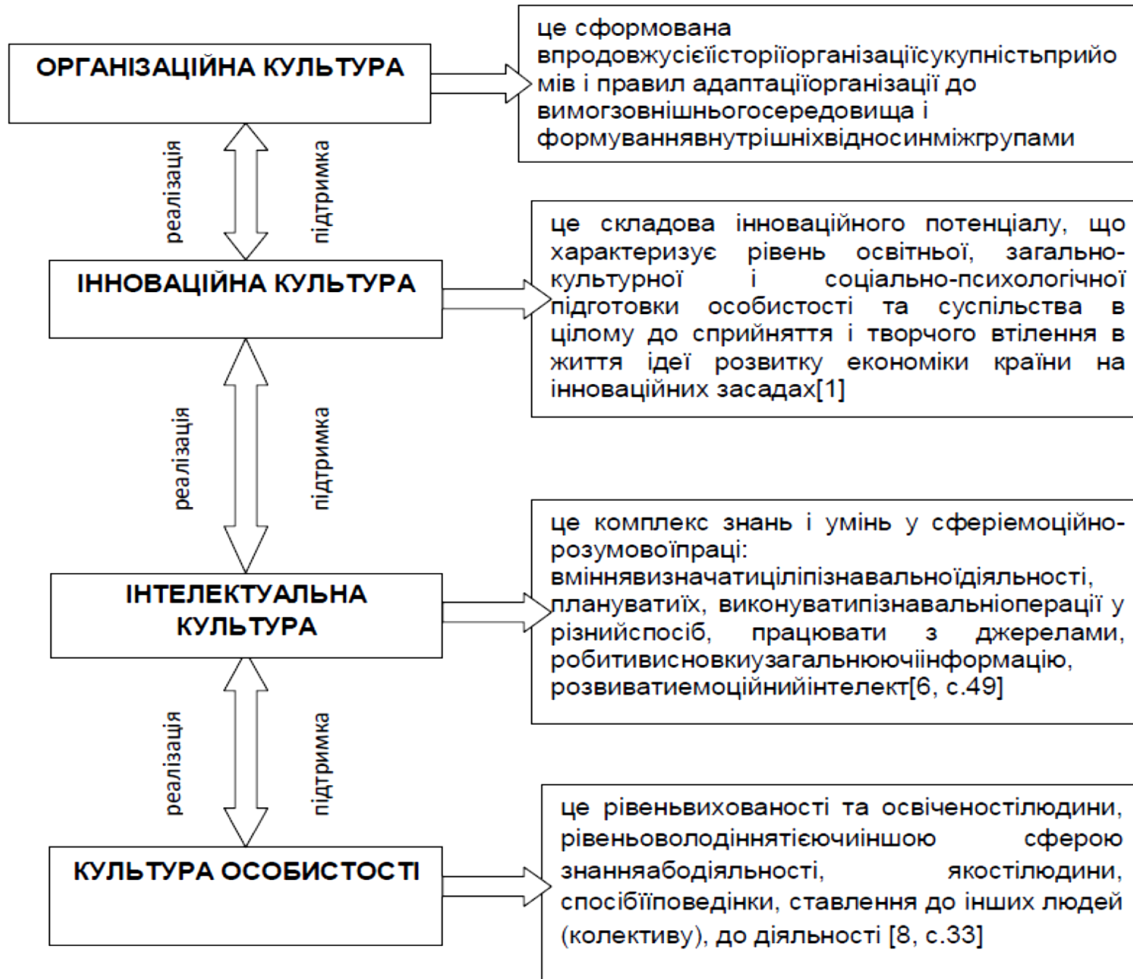

Рис. 2. Взаємозв'язок організаційної, інноваційної, інтелектуальної культури та культури особистості фахівця

Організаційна культура впливає на узгодженість та послідовність дій персоналу підприємства, його залучення та зацікавленість у діяльності. Спільні для працівників організаційні цінності, переконання та звичаї посилюють внутрішню координацію, зацікавленість у спільній діяльності та сприяють самоусвідомленню себе як частини загального результату[4].

Інноваційна культура є складовою організаційної культури, що виконує наступні завдання: виявлення творчих сил і здібностей, талантів, розвиток і реалізація креативного потенціалу працівників; стимулювання інтелектуальної та творчої активності за досягнення певних цілей завдяки використанню інноваційних ідей та ін.

Забезпечити виконання цих завдань інноваційної культури не можливо без підтримки інтелектуальної культури підприємства.

Інтелектуальна культура виявляється у процесі творчої, креативної діяльності й контактуванні з іншими людьми, особливо в критичних, нестандартних умовах. Інтелектуальна культура передбачає формування інтелектуальних умінь і навичок, заснованих на оволодінні основних операцій мислення. Це вміння виділяти завдання, здійснювати активну розумову обробку, які визначають рівень успішності спеціалістів, фахівців і сприяють розвитку культури особистості працівника[5].

Розширення інформаційного простору, стрімка інформатизація виходять за межі суто технічного і технологічного розвитку транспортної галузі, акцентуючи свою увагу на соціально-культурному контексті з орієнтацією на розвиток людини.Таким чином, новий характер етичних проблем, що виникають у процесі управління знаннями, спонукає звертатися до інтелектуальної культури, яка стає системоутвірною основою побудови економіки знань і здійснення управлінських процесів на етичній основі.

Управління знаннями в системі інноваційного розвитку підприємства та висвітлення цієї проблематики в стратегічному ракурсі відображають статті [1,2,5,12]. Становлення інтелектуально-знаннєвої економіки стимулювало науковців розширити простір наукових досліджень і розглядати управління знаннями в єдиній парадигмі інтелектуалізації суспільства, економіки та менеджменту [15,16,17].

Необхідність розгляду чинника культури в системі управління знаннями підтверджують науковці. Так, Ю. Вовк [2] серед основних аспектів моделі управління знаннями (технологія, інфраструктура, інформаційне забезпечення) виділяє окремим складником культуру (усвідомлення ролі працівника як носія знань, створення умов для обміну знаннями). Й. Ситник дотримується аналогічної думки, зазначаючи, що «у центрі управління знаннями завжди перебуває людина - носій і творець знань, які вона генерує, поширює та застосовує через призму свого особистісного світогляду, ідеологічних переконань, цінностей, національних традицій та звичаїв, умінь, інтуїції, власного рівня освіти, теоретичних надбань і практичного досвіду, професійних навичок та ділових і соціальних контактів» [16, с. 53].

У сутнісне розуміння інтелектуальної культури науковці вкладають адаптаційну здатність на основі знань, моделювання поведінки на основі аналізу, інноваційне мислення, адекватне відображення дійсності, емоційно-пізнавальна активність. Так, К.В. Тамбовська підкреслює, що «інтелектуальна культура являє собою генерування суб'єктивно нової інформації на основі певних даних; адаптацію індивіда до зміни зовнішніх умов; зміну поведінки на основі аналізу ситуації; розв'язання проблем шляхом створення стратегії; відображення об'єктивної картини оточуючого» [18, с. 167].

Інтелектуальна культура розуміється як система відносин, які виникають між учасниками інтелектуальної, інноваційної й інформаційної діяльності на основі культури мислення, культури дії, культури спільної праці, спрямованої на примноження знань і розвиток інтелектуального капіталу. Відносини між людьми формуються на основі цінностей. Базовими цінностями інтелектуальної культури є знання, інтелектуальна свобода, саморозвиток, творчість, інформаційна відкритість, довіра, співпраця, відповідальність, толерантність [5].

Для створення інтелектуальних транспортних систем та засобів управління ними необхідні високорозвинені інтелектуальні фахівці. У центрі уваги світового автомобільного ринку знаходяться інтелектуальні транспортні системи. Чимало компаній працюють у зазначеній сфері, прагнучи довести «автономність» своїх моделей до досконалості. Вже сьогодні створюють «розумні» транспортні магістралі, де за допомогою транспортних детекторів можна гнучко регулювати щільність транспортних потоків. Навіть у м. Київ впроваджено систему гнучкого реверсу Road Zipper, строк окупності якої менше 1 року [6].

Провідні автовиробники (Audi, BMW і General Motors, Cadillac, Toyota, Google, Continental, Mercedes-Benz, Volvo, Tesla Motors) сконцентрували свою увагу на впровадженні безпілотних систем в транспортні засоби. Так, компанія Tesla планує обладнати всі свої електромобілі Model S, Model X, і Model з бортовим «суперкомп'ютером», який зможе забезпечити повне автономне водіння [7]. Mercedes-Benz і Daimler спільно працюють над випуском самокерованого автобусу, розробники вже продемонстрували результати розробки. Прогнозується, що лідером за кількістю «безпілотників» буде Китай. За розрахунками IHS, до 2035-го в цій країні буде близько 5,7 млн автомобілів, що матимуть певний ступінь автономності. В Європі автономних машин буде близько 4,5 мільйонів, а в Африці і на Близькому Сході – близько 1 мільйона [11]. Спеціалісти оцінюють світовий ринок штучного інтелекту у 2,5 млрд. доларів США.

Створення інтелектуальних систем для автомобільного транспорту є головним пріоритетом у світовій політиці. Існує багато спільних ініціатив, спрямованих на співпрацю між країнами Європейського Союзу та країнами-членами Співдружності Незалежних Держав. Взаємне прагнення до цифрового розвитку транспортної мережі є вирішальним фактором для повного використання переваг інноваційних технологій. Це стосується як незначних аспектів, таких як поліпшення доступу до ресурсів автопарків та вантажних місць, скорочення неефективних ручних процесів, так і макроаспектів, включаючи об'єднання ринку, безперешкодний рух товарів і послуг, підвищення пропускну здатності транспортної інфраструктури та зменшення негативного впливу на довкілля [11].

Електромобілі виявляються важливими для майбутнього автотранспорту, і їх переваги у сфері екології, економіки та комфорту роблять їх зрозумілим вибором для багатьох автовласників. Електромобілі розвиваються завдяки численним технологічним інноваціям, що роблять їх більш продуктивними, зручними та безпечними. Електромобілі оснащуються системами автопілоту, які дозволяють автомобілю виконувати автоматичне керування, розпізнавати дорожні знаки та інші автомобілі на дорозі, підтримувати безпечну швидкість і відстань до інших транспортних засобів, а також виконувати маневри, такі як рульове керування та паркування [6].

Розвиток технологій автономних транспортних засобів визначатиме майбутнє автотранспорту. АТЗ можуть пересуватися без водія та надають великий потенціал для поліпшення безпеки та комфорту на дорозі. З автономними автомобілями можна уникнути людських помилок, що є причиною більшості дорожніх аварій, і зменшити трафік на дорогах.

Штучний інтелект (ШІ) вже використовується в електромобілях для створення систем автопілоту та покращення систем безпеки. ШІ дозволяє автомобілю розпізнавати дорожні знаки, визначати відстань до

інших транспортних засобів та взаємодіяти з іншими елементами дорожнього середовища. Оптимізація маршруту та управління рухом: ШІ може допомогти водіям обирати оптимальні маршрути, зменшувати споживання пального і уникати трафіку. Використання ШІ в управлінні рухом також може покращити потік транспорту та зменшити затори[6].

Інновації грають важливу роль у розвитку автотранспорту та впровадженні електромобілів. Нові технології, батарейні системи та системи управління відкривають перед галуззю безліч можливостей. Електромобілі мають глибокий вплив на суспільство та навколишнє середовище. Перехід до електромобілів спонукає споживачів переглянути свої звички щодо власності автомобілів та поділу їх, що може вплинути на традиційну автомобільну індустрію.

Розвиток електромобільної галузі сприяє створенню нових робочих місць у сфері досліджень, розробки, виробництва та обслуговування автомобілів[11].

Загалом, майбутнє автотранспорту обіцяє бути екологічно чистим, інноваційним та сталою галуззю, яка впливає на життя людей та навколишнє середовище. Розвиток та впровадження електромобілів є важливим кроком у реалізації сталого майбутнього автотранспорту.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано доцільність розгляду інтелектуальної культури в системі управління персоналом транспортної галузі України в умовах євроінтеграції, розкрито її суть та структуру.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що інтелектуальна культура суспільства є соціальним явищем, якому притаманні такі властивості: існування системи світогляду та ідеологічних принципів; наявність шляхів пошуку, поширення, фіксації нової інформації і знань; володіння відомими людській цивілізації способами комунікативного обміну інформацією і інтелектуальними ресурсами.

Інтелектуальна культура залежить від відповідного розвитку інтелектуальної сфери суспільства, від розумових і аналітичних, емоційних здібностей (сприйняття, ідентифікація емоцій (власних та інших людей), фасилітація мислення, розуміння емоцій, прояв емоцій, управління своїми емоціями і почуттями інших людей) та формування культури особистості фахівця.

Предметом інтелектуальної культури персоналу є система його розумових здібностей, стратегія і тактика розв'язання проблем, ефективний підхід до ситуації, що вимагає активної емоційно-пізнавальної діяльності. Завданням інтелектуальної культури є розвиток інтелектуальних здібностей людини, творчого професійного мислення й ерудиції, культури емоційних почуттів, високих особистих моральних якостей, здатності самокритично оцінювати результати власної діяльності. Таким чином, поняття „інтелектуальна культура” розглядається як складне, багатоаспектне утворення, яке має в своїй основі здатність створювати нові задачі і отримувати нові знання, пов'язане з інноваційною та організаційною культурою підприємства.

Література

1. Боняр С. М., Бабина О. Є., Карпенко О. О. Знаннєвий потенціал як чинник формування конкурентоздатності транспортного підприємства. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 326–331. https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2018&abstract=2018_01_0&lang=ua&stqa=26
2. Вовк Ю. Процес управління знаннями підприємства та його особливості. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.17. С. 343-352. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=1
3. Денисенко П. А., Кубатко О. В., Шкарупа О. В., Яременко А. Г. Інтелектуалізація господарських процесів у напрямі досягнень цілей сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2021. № 3. С. 190–196. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86321/1/Denysenko_intellectualization.pdf
4. Драган О. Інтелектуальна культура як складова інноваційної культури для інноваційного розвитку організації. *Економіка ринкових відносин*. 2013. № 11. С. 251-258. <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e71e673c-b385-4805-a831-0c2d5c83c111/content>
5. Захарчин Г., Космина Ю. Інтелектуальна культура в системі управління знаннями. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27. Ч. 1. С. 129-133. <http://bses.in.ua/uk/27-2018>
6. Електромобілі та майбутнє автотранспорту: Інновації для сталого майбутнього. <https://mindscope.biz.ua/elektromobili-ta-majbutnie-avtotransportu-innovacziyi-dlya-stalogo-majbutnogo/> (дата звернення: 17.03.2024).
7. Експерти прогнозують різке зростання кількості безпілотних автомобілів в недалекому майбутньому [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/techno/auto/eksperti-prognozuju-t-rizke-zbilshennja-kilkosti-bezpilotnih-avtomobiliv-v-nedalekomu-majbutnomu-145045.html> (дата звернення: 17.03.2024)
8. Інтелектуальна праця: концепція, основи, форми, правила організації та особливості управління. FB. URL: <https://fb./article/440165/intellektualnyiy-trud-ponyatie-osnovyi-formyi-pravila-organizatsiya-i-osobennosti-upravleniya> (дата звернення: 17.03.2024).

9. Колот А. М., Герасименко О. О. Інноваційна праця та її інтелектуалізація як стратегічні вектори становлення нової економіки. *Економіка і організація управління*. 2018. № 1 (29). С. 6–23. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/issue/view/161> (дата звернення: 16.03.2024).

10. Липовська К. Інтелектуальний потенціал у контексті управління суспільним розвитком: поняття та сутність. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 4 (35). С. 21–27. file:///D:/Downloads/dums_2017_4_5.pdf

11. Мироненко О. Інноваційні технології у транспортній логістиці: перспективи та виклики. <https://cargofy.ua/uk/blog/innovaciini-tehnologii-u-transportnii-logistici-perspektivi-ta-vikliki>

12. Нетреба І.О. Стратегічні аспекти управління знаннями на підприємстві. *Існуюча практика та новітні тенденції в управлінні суб'єктами господарювання різних організаційно-правових форм*: монографія / ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. Дніпро: Пороги, 2020. Розд. 3, гл. 5.4. С. 294–300.

13. Продіус О.І. Теоретико-методичні аспекти управління персоналом транспортного підприємства ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ Випуск 41. 2019. С.116-120. <http://bses.in.ua/uk/41-2019>

14. Ринок вантажних перевезень у 2022 році. *TradeMasterGroup*. URL: <https://trademaster.ua/articles/313620> (дата звернення: 22.03.2024).

15. Стец І.І. Інтелектуальний складник трудового потенціалу підприємства: управління розвитком і відтворенням. ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ. Випуск 9-2. 2016. С.63-67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_9%282%29_15

16. Ситник Й. Інтелектуалізація систем менеджменту підприємств: концепція, системний моніторинг та моделювання : монографія. Львів : видавництво Львівської політехніки, 2017. 380 с.

17. Спицина А.Є. Економіка знань та економічна культура в формуванні навиків персоналу транспортної галузі/ *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 2023, №1(81.) С.9-19. https://ev.nmu.org.ua/index.php/uk/archive?arh_issue=81

18. Тамбовська К.В. Інтелектуальна культура як складова якісної освіти. *Наука і освіта*. 2014. № 3. С. 163–167. <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/arkhiv/2014/vipusk-3>

19. Тертична Л.І., Паламарчук А.Б., Стимулювання праці на принципах інтелектуалізації в системі менеджменту продуктивності. *ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО* Випуск # 62 / 2024 <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/62>

20. Шевченко Р. Б., Іващенко Т. О. Стагнація транспортної галузі України як результат системних соціальних потрясінь . *ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ*. Серія: економіка та управління. № 11. 2024 https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_11_2024

References

1. Bonyar S. M., Babina O. E., Karpenko O. O. ZnannEvij potentslal yak chinnik formuvannya konkurentozdatnostI transportnogo pIdpriEmstva. *Biznes Inform.* 2018. # 1. S. 326–331. https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2018&abstract=2018_01_0&lang=ua&stqa=26

2. Vovk Yu. ProtseS upravlnnYa znannYami pIdpriEmstva ta yogo osoblivostI. *Naukoviy vIsnik NLTU UkraYini*. 2013. Vip. 23.17. S. 343–352. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=1

3. Denisenko P. A., Kubatko O. V., Shkarupa O. V., Yaremenko A. G. IntelektualIzatsIya gospodarskih protseSv u napryamI dosyagnen tsIley stalogo rozvitku. *VIsnik SumDU. SerIya «EkonomIka»*. 2021. # 3. S. 190–196. [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/86321/1/Denysenko_intellectualization.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/86321/1/Denysenko_intellectualization.pdf)

4. Dragan O. Intelektualna kultura yak skladova InnovatsIynoyI kulturi dlya InnovatsIynogo rozvitku organIzatsIYi. *EkonomIka rinkovih vIdnosin*. 2013. # 11. S. 251–258. <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e71e673c-b385-4805-a831-0c2d5c83c111/content>

5. Zaharchin G., Kosmina Yu. Intelektualna kultura v sistemI upravlnnYa znannYami. *Prichornomorski ekonomIchnI studIyi*. 2018. Vip. 27. Ch. 1. S. 129–133. <http://bses.in.ua/uk/27-2018>

6. ElektromobIliI ta maybutnE avtotransportu: InnovatsIYi dlya stalogo maybutnogo. <https://mindscope.biz.ua/elektromobili-ta-majbutnie-avtotransportu-innovacziyi-dlya-stalogo-majbutnogo/> (data zvernennYa: 17.03.2024).

7. Eksperti prognozuyut rizke zrostannYa kIlkostI bezpilotnih avtomobIliIv v nedalekomu maybutnomu [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu : <http://nv.ua/ukr/techno/auto/eksperti-prognozujut-rizke-zbilshennja-kilkosti-bezpilotnih-avtomobiliv-vnedalekomu-majbutnomu-145045.html> (data zvernennYa: 17.03.2024)

8. Intelektualna pratsYa: kontseptsIya, osnovi, formi, pravila organIzatsIYi ta osoblivostI upravlnnYa. FB. URL: <https://fb.com/article/440165/intelektualniy-trud-ponyatie-osnoviy-formiy-pravila-organizatsiya-i-osobnosti-upravleniya> (data zvernennYa: 17.03.2024).

9. Kolot A. M., Gerasimenko O. O. InnovatsIyna pratsYa ta YiYi IntelektualIzatsIya yak strategIchnI vektori stanovlennYa novoYi ekonomIki. *Ekonomika i organizatsiya upravlnnYa*. 2018. # 1 (29). S. 6–23. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/issue/view/161> (data zvernennYa: 16.03.2024).

10. Lipovska K. Intelektualniy potentslal u kontekstI upravlnnYa suspIlnim rozvitkom: ponyattYa ta sutnIst. *Derzhavne upravlnnYa ta mIstseve samovryaduvannYa*. 2017. Vip. 4 (35). S. 21–27. file:///D:/Downloads/dums_2017_4_5.pdf

11. Mironenko O. InnovatsIynI tehnologIYi u transportnIy logIstitsI: perspektivi ta vikliki. <https://cargofy.ua/uk/blog/innovaciini-tehnologii-u-transportnii-logistici-perspektivi-ta-vikliki>

12. Netreba I.O. StrategIchnI aspekti upravlnnYa znannYami na pIdpriEmstvI. *Isnuyucha praktika ta novItnI tendentsIYi v upravlnnI sub'Ektami gospodaryuvannYa rIznih organIzatsIyno-pravovih form*: monografIya / red. L.M. Savchuk, L.M. BandorInoYi. DnIpro: Porogi, 2020. Rozd. 3, gl. 5.4. S. 294–300.

13. ProdIus O.I. Teoretiko-metodichnI aspekti upravlnnYa personalom transportnogo pIdpriEmstva PRICHORNOMORSKI EKONOMICHNI STUDIYi Vipusk 41. 2019. S.116-120. <http://bses.in.ua/uk/41-2019>

-
14. Rinok vantazhnikh perevezhen u 2022 rotsI. TradeMasterGroup. URL: <https://trademaster.ua/articles/313620> (data zvernennya: 22.03.2024).
15. Stets I.I. Intelektualniy skladnik trudovogo potentsialu pIdpriemsiva: upravlinnya rozvitkom I vIdtvorennyam. PRICHORNOMORSЬKI EKONOMICHNI STUDIYI. Vipusk 9-2. 2016. S.63-67. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_9\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_9(2)_15)
16. Sitnik Y. Intelektualizatsiya sistem menedzhmentu pIdpriemstv: kontseptsIya, sistemniy monitoring ta modelyuvannya : monografiya. Lviv : vidavnistvo LvivskoYi politehniki, 2017. 380 s.
17. Spitsina A.E. Ekonomika znan ta ekonomichna kultura v formuvanni navikiv personalu transportnoYi galuzI/ Ekonomichniy vIsnik DnIprovskoYi politehniki, 2023, #1(81.) S.9-19. https://ev.nmu.org.ua/index.php/uk/archive?arh_issue=81
18. Tesla pochala vipusk povnIstyu avtonomnih avtomobiliv [Elektronniy resurs]. UkraYinska pravda. Rezh dost : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/10/22/608728/>.
19. Tertichna L.I., Palamarchuk A.B., Stimulyuvannya pratsI na printsipah IntelektualizatsIYi v sistemI menedzhmentu produktivnosti. EKONOMIKA TA SUSPILЬSTVO Vipusk # 62 / 2024 <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/62>
20. Shevchenko R. B., Ivaschenko T. O. StagnatsIya transportnoYi galuzI UkraYini yak rezultat sistemnih sotsialnih potryasin . PROBLEMI SUCASNIH TRANSFORMATSIY. SerIya: ekonomika ta upravlinnya. # 11. 2024 https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_11_2024

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-23>

УДК 338;330.3

ВЕДЕРНИКОВ Михайло

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9850-3575>

e-mail: arh.mihael@gmail.com

БАЗАЛІЙСЬКА Наталія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5230-1727>

e-mail: n_bazaliyska@ukr.net

ВОЛЯНСЬКА-САВЧУК Леся

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4043-9312>

e-mail: liberty_lvs@ukr.net

ВОЗНЮК Руслан

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0008-2763-3701>

e-mail: ruslan_voznyuk@ukr.net

КЛІМАС Вадим

Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано формування та розвиток корпоративної культури у сучасному бізнес-середовищі підприємства. Представлено трактування сутності поняття «корпоративна культура» у сучасному бізнес-середовищі підприємства. Визначено зміст корпоративної культури у сучасному бізнес-середовищі підприємства. Охарактеризовано первинні та вторинні механізми передачі корпоративної культури. Встановлено вплив корпоративної культури на управлінські процеси бізнес-середовища підприємства. Відображено вплив корпоративної культури підприємства на цільові групи (стейкхолдерів) в бізнес-середовищі. Проведено аналіз відповідності корпоративної культури загальній стратегії підприємства. Показано взаємозв'язок між корпоративною культурою та конкурентоспроможністю підприємства у сучасному бізнес-середовищі. Побудовано узагальнену схему впливу корпоративної культури на діяльність підприємства в сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: корпоративна культура; підприємство; бізнес-середовище; HR; механізми передачі корпоративної культури.

VEDERNIKOV Mykhailo, BAZALIYSKA Natalia,
VOLIANSKA-SAVCHUK Lesia, VOZNIUK Ruslan, KLIMAS Vadim
Khmelnitskyi National University

FORMATION AND DEVELOPMENT OF CORPORATE CULTURE OF ORGANIZATIONS IN MODERN BUSINESS ENVIRONMENT

The article addresses the pressing issues of corporate culture, provides a definition of "corporate culture", and emphasises the importance of corporate culture as a key component of business management. Attention is drawn to the underestimation of the role and importance of corporate culture by domestic business. The main benefits of a strong corporate culture are highlighted. It is noted that corporate culture is related to enterprise management, which includes: type of management, organizational structure, methods of communication and decision-making, employee motivation system, personnel policy and training system. It is noted that the main values of corporate culture are people and information.

Corporate culture is determined by the basis of what and how the organization's activities are carried out: what are the values and beliefs that they follow the leadership, which philosophy underlies key policies, which traditions the organization adheres to, the ethical norms that are mandatory for all, and what is the moral situation. Culture thus reflects the atmosphere in the organization and the style of its work. Bearing in mind that corporate culture is just a management tool, it cannot be perfect. In order to be effective, corporate culture has always support the mission, goals and specific strategy of organization development. However, the changes in the corporate culture require a high degree of management competence. In large organizations significant changes in corporate culture usually take from 3 to 5 years. In reality, it is much more difficult to change the existing corporate culture than to create new persuasion in the newly created organization.

The formation and development of corporate culture in the modern business environment of the enterprise is analyzed. The interpretation of the essence of the concept of "corporate culture" in the modern business environment of the enterprise is presented. The content of corporate culture in the modern business environment of the enterprise is defined. The primary and secondary mechanisms of corporate culture transfer are characterized. The influence of corporate culture on the management processes of the enterprise's business environment has been established. The influence of the enterprise's corporate culture on target groups (stakeholders) in the business environment is reflected. An analysis of the compliance of the corporate culture with the general strategy of the enterprise was carried out. The relationship between corporate culture and the competitiveness of the enterprise in the modern business environment is shown. A generalized scheme of the influence of corporate culture on the activity of the enterprise in the modern business environment has been built.

The article outlines the development of a corporate culture of enterprise in terms of increased competitiveness. The

processes of corporate culture and its impact on enterprises in the modern world are deeply analysed.

Keywords: corporate culture; enterprise; business environment; HR; mechanisms of transfer of corporate culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні, корпоративна культура є невід'ємним атрибутом конкурентоспроможних компаній у сучасному бізнес-середовищі. HR підприємства як цінний ресурс дає змогу досягти значних переваг на ринку, управління ж HR на засадах формування високого рівня корпоративної культури забезпечує досягнення стратегічних цілей підприємства в довготерміновій перспективі.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що корпоративна культура виступає надзвичайно ефективним засобом розвитку підприємства та є однією з прогресивних складових корпоративного управління, що сприяє забезпеченню ефективного управління HR підприємства.

Перехід від лінійних моделей та відмова від адміністративних важелів щодо управління HR підприємства зумовлює нові підходи до формування гнучких та складних бізнес-моделей. Завдяки цьому відбувається формування сукупності різноманітних впливів на робітників, які відносяться до матеріальних та нематеріальних стимулів. Саме до останніх належить термін корпоративна культура, яка виступає засобом управління HR та сприяє успіху компанії в умовах ринкової економіки. Отже, проблеми та напрями щодо формування корпоративної культури є досить актуальними сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання корпоративної культури не втрачає своєї актуальності впродовж майже 200 років. Розробленням цієї проблеми займалися П. Гарріс, М. Кубр, Дж. Морган, Т. Петерс, Р.Рюттінгер, Г. Шварц, Г. Хофстеде. У вітчизняній науці вивчення цього питання пов'язане з іменами О. Балики, В. Близнюк, О. Комарової, О. Левченка, О. Тарасової, І. Терон та ін. [1-17]. Серед українських вчених проблеми та методи формування корпоративної культури досліджуються в роботах А. Е. Воронкова, М. М. Баб'яка, Е. Н. Коренева, І. В. Мажури [1]. Корпоративну культуру підприємства як систему цінностей, переконань, традицій і норм поведінки працівників визначено у наукових роботах Пітель Н.Я. [2]. Деяким аспектам корпоративної культури організації приділялась увага в працях А.О.Чернишова [3]. Особливості формування корпоративної культури досліджували В.М. Ячменева та Л.І. Вериковська [4].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Тим не менш, аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що в даний час все таки є серед вітчизняних підприємств керівники, які не вважають за потрібне приділяти належної уваги формуванню та розвитку корпоративної культури, гадаючи, що лише старі директивні методи управління є успішними. При такому підході, керівництво надає вказівки для її розроблення лише для створення візуального привабливого образу підприємства у сучасному бізнес-середовищі. Неусвідомленість ними впливу корпоративної культури чи її окремих елементів на загальні управлінські процеси не дозволяє в повному обсязі забезпечити їм належну реалізацію бізнес-процесів. Відповідно ця частина проблеми залишається і досі невіршеною та потребує додаткових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація теоретичних положень формування та розвитку корпоративної культури у сучасному бізнес-середовищі підприємства, що забезпечить стабільний економічний розвиток і підвищення його конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні, корпоративна культура є одним із вагомих управлінських ресурсів, адже створює свого роду соціальний фундамент, який впливає та регулює діяльність і взаємодію працівників в межах сучасного бізнес-середовища, з окремими цільовими групами, створює сприятливі умови для розвитку підприємства.

Термін «корпоративна культура» вперше було використано німецьким фельдмаршалом Мольтке у XIX сторіччі для визначення відносин в офіцерському середовищі. У другій половині XX сторіччя почали з'являтися перші більш-менш чіткі визначення культури підприємства. Поняття корпоративна культура охоплює явища духовного і матеріального життя колективу, а саме: домінуючі у ньому моральні норми та цінності, кодекс поведінки, ритуали тощо. В Україні до проблеми корпоративної культури в 90-ті роки звернулися менеджери, соціологи, психологи, фахівці із загальної культурології, менеджменту [5, с. 112].

Традиційно культура розглядається як сукупність створених людиною духовних і матеріальних продуктів, а також вираженням способів і норм соціальної підприємства і регулювання життєдіяльності суспільства. У таблиці 1 представлено основні визначення поняття «корпоративної культури» у сучасному бізнес-середовищі [6]. Оскільки існує велика кількість інтерпретацій поняття «корпоративна культура» як в іноземній, так і у вітчизняній літературі, нами запропоновано п'ять основних підходів для їх систематизації.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «корпоративна культура» у сучасному бізнес-середовищі підприємства

Автори	Зміст поняття
О. Бала	Сукупність матеріальних і духовних цінностей, культурних, етичних та соціальних потреб, що перебувають у нерозривному зв'язку один з одним, притаманні кожній компанії, проте є різними для кожної конкретної підприємства.
Н. Барановська	Добре сформована система ключових переконань, принципів і технологій у життєдіяльності.
Н. Богданова	Особлива сфера організаційної діяльності, яка складається з комплексів спеціалізованих, певним чином упорядкованих матеріальних і віртуальних ресурсів, результатів праці працівників, що включають систему міжособистісних стосунків, об'єднують сукупність взаємозв'язаних організаційних явищ і процесів, в надрах яких завдяки цілеспрямованим діям персоналу відбувається перетворення цих ресурсів на кінцеві продукти діяльності системи у цілому.
Е. Браун	Набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, що сформувалися за час життєвого циклу підприємства і мають тенденції до прояву в різних матеріальних формах, в поведінці членів підприємства.
К.Голанд	Унікальні характеристики сприйнятих особливостей підприємства, які відрізняють її від інших компаній.
Д.Елдрідж і А.Кромбі	Унікальна сукупність норм, цінностей, переконань, які визначають спосіб об'єднання груп та окремих особистостей в організацію для досягнення встановлених перед нею завдань.
С. Жак	Образ мислення, що став звичкою та традицією, спосіб дії, який більшою чи меншою мірою розділяють всі працівники підприємства і який має бути засвоєний та хоч би частково прийнятий новачками, аби нові члени колективу стали "своїми".
А. Співак	Система матеріальних і духовних цінностей, які визначають індивідуальність підприємства, проявляються в поведінці, взаємодії та спілкуванні працівників між собою і зовнішнім середовищем.
С. Шейн	Сукупність колективних базових правил, винайдених, відкритих або вироблених певною групою людей у міру того, як вона вчилася вирішувати проблеми, пов'язані з адаптацією до зовнішнього середовища й внутрішньою інтеграцією, і розроблених досить добре для того, щоб вважатися цінними.

Функціональні визначення корпоративної культури описують функції корпоративної культури підприємства: роль культури як комплексного механізму регуляції поведінки і передачі цінностей між працівниками підприємства, а також її соціальну роль.

Зміст корпоративної культури можна представити наступним чином: працівники розділяють певні цінності й установки, завдяки яким вони сприймають прояви конкретної корпоративної культури через комунікаційні канали й інтерпретуючи їх, кожен по-своєму, стають її носіями (рисунок 1) [7].

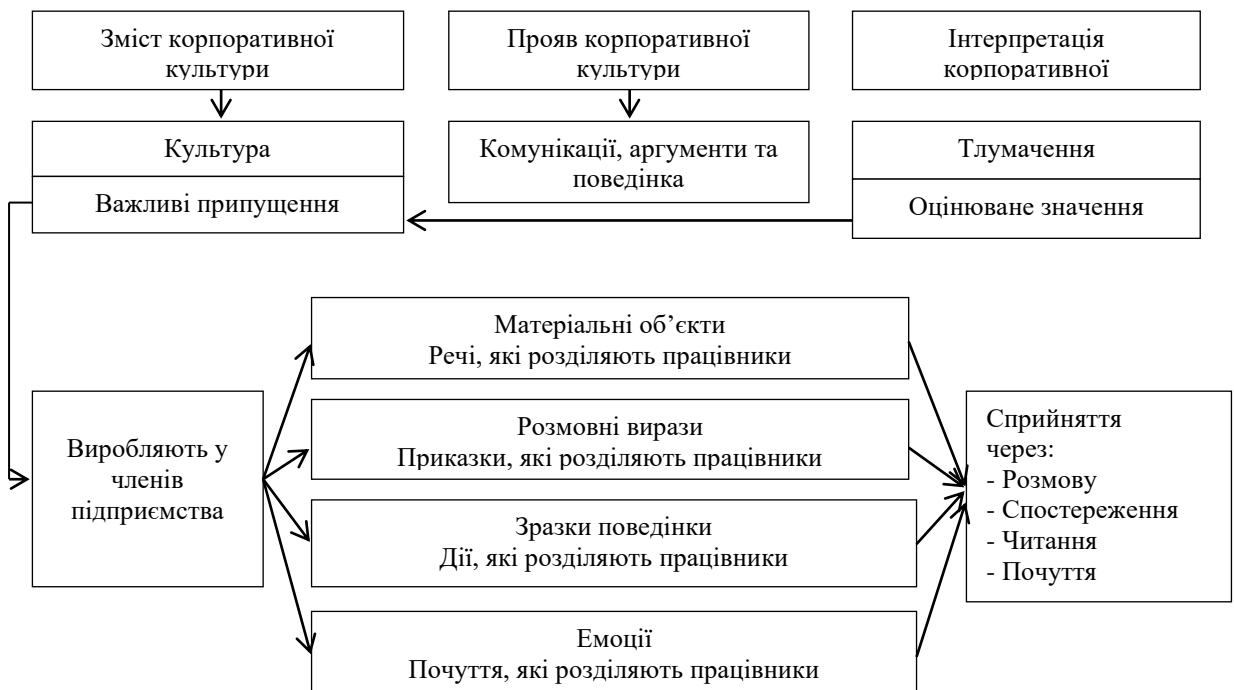

Рис. 1. Зміст корпоративної культури у сучасному бізнес-середовищі підприємства

Корпоративна культура має свої інструменти для її передачі, розповсюдження: первинні та вторинні. Вторинні механізми передачі корпоративної культури створюють допоміжне підґрунтя для первинних і полягають у певних елементах, речах, які непрямо розкривають корпоративну культуру (рисунок 2) [8].

Рис. 2. Первинні та вторинні механізми передачі корпоративної культури в сучасному бізнес-середовищі підприємства

Ще одним механізмом, який характеризує та передає корпоративну культуру працівникам є система і принципи діяльності. Вони закладають щоденні, щомісячні ритуали, які є на підприємстві, тим самим передаючи ці норми і правила новим працівникам.

Вплив корпоративної культури на управлінські процеси бізнес-середовища підприємства відображено на рисунку 3 [9].

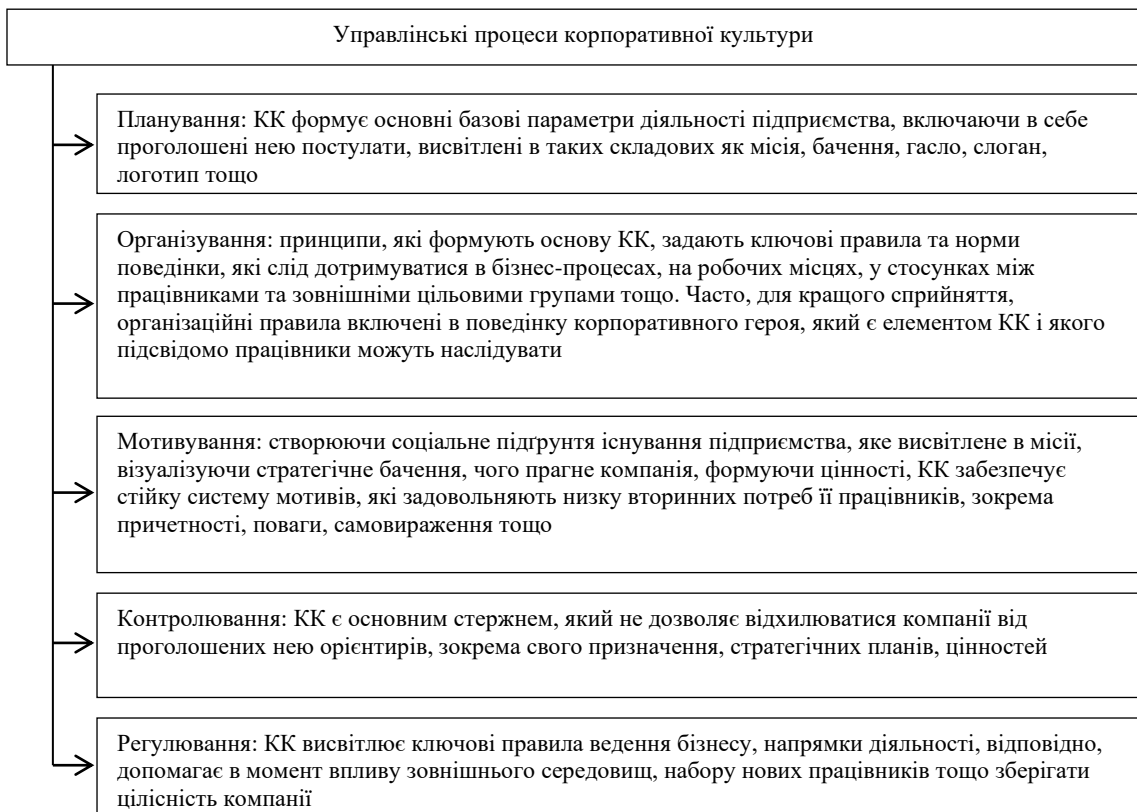

Рис. 3. Вплив корпоративної культури на управлінські процеси бізнес-середовища підприємства

Роль корпоративної культури можна розглядати і з позиції її впливу на цільові групи (стейкхолдерів), до яких належать юридичні та фізичні особи, які формують організаційне багатство компанії, або навпаки, можуть його зменшити. До них належать, в першу чергу, акціонери компаній, власники, працівники, ділові партнери (постачальники, посередники, банки тощо), державні органи влади, конкуренти. Сама концепція стейкхолдерів була сформована ще у 70-х роках минулого століття і лише не

так давно набула практичного застосування на вітчизняних теренах бізнесу. Вплив корпоративної культури на цільові групи відображений на рисунку 4 [10, с. 76].

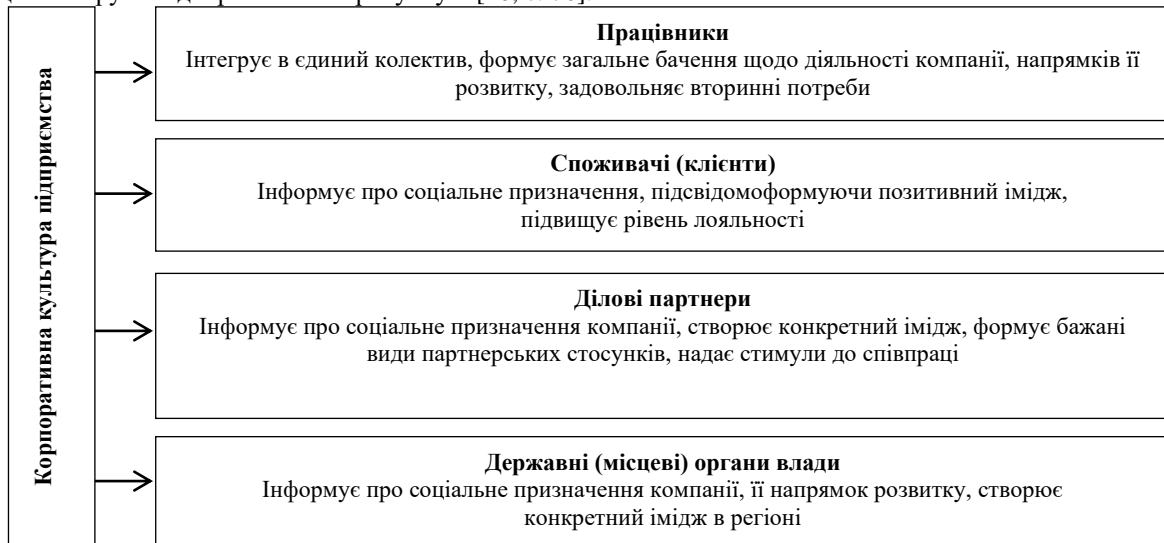

рис. 4. Вплив корпоративної культури підприємства на цільові групи (стейкхолдерів) в бізнес-середовищі

Корпоративна культура сьогодні є інструментом управлінської дії, одним із прогресивних методів управління трудовим колективом, що дозволяє м'яко та ненав'язливо прищепити певні цінності, традиції, переконання, нормативні зразки поведінки, що призводить до організаційної єдності та створення фірмового стилю підприємства [11, с. 4]. Вплив корпоративної культури на ефективність діяльності підприємства слід розглядати з точки зору її відповідності загальній стратегії підприємства. Виділимо чотири підходи аналізу відповідності корпоративної культури загальній стратегії підприємства (рисунок 5) [12, с. 8].

Рис. 5. Відповідність корпоративної культури загальній стратегії підприємства в сучасному бізнес-середовищі

Корпоративна культура, яка дозволяє мобілізувати персонал на вирішення актуальних завдань розвитку підприємства на засадах гуртування навколо спільних цінностей, можна використовувати у якості ефективного інструменту забезпечення конкурентних переваг в бізнес-середовищі (таблиця 2) [13, с. 187].

Психологічні визначення корпоративної культури описують особливості адаптації працівника до організаційного середовища, формування звичок та навчання працівника. Описові визначення корпоративної культури включають перелічення усіх елементів корпоративної культури – вичерпний список усього, що охоплює корпоративна культура. Історико-генетичні визначення корпоративної культури представляють автори, які включають до поняття корпоративної культури процеси соціального та культурного наслідування, традицію, здатність корпоративної культури до розвитку та участь працівників в її перетворенні та зміні. Нормативні визначення корпоративної культури об'єднують ті інтерпретації культури, які орієнтовані на норми і зразки поведінки, загальноприйняті або очікувані схеми вчинків і дій працівників підприємства.

Таблиця 2

Взаємозв'язок між корпоративною культурою та конкурентоспроможністю підприємства

Компоненти конкурентоспроможності підприємства	Визначення конкурентоспроможності підприємства, в якому безпосередньо інтерпретується відповідний компонент
Зростання ринкової частки	Сукупність властивостей суб'єкту, що має певну частку відповідного динамічного ринку, яка характеризує ступінь відповідності вироблюваних їм об'єктів вимогам споживачів в умовах конкуренції на вільному ринку.
Темп зростання продажів	Поточне положення підприємства на ринку (в першу чергу, займана частка ринку – обсяг продажів в порівнянні з загальними по ринку і обсягами продажів підприємств конкурентів) і тенденції його зміни.
ROA	Комплексна характеристика підприємства, яка визначається рівнем і ступенем використання своїх конкурентних переваг і можливістю адаптуватися до постійно мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища, зберігаючи при цьому в будь-який момент часу прибутковість.
Підвищення якості	Здатність підприємства конкурувати на ринках з виробниками і продавцями аналогічних товарів шляхом забезпечення більш високої якості, доступних цін. Створення зручності для покупців, споживачів.
Здатність розробляти нові продукти	Перевага підприємства своїми товарами і послугами аналогів в конкретних сегментах ринку в певний період часу і за потенціалом розробити, виробляти і продавати конкурентоспроможні товари (послуги) в майбутньому, досягнуте без шкоди фінансовому стану підприємства.
Загальна ефективність	Можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Це узагальнюючий показник життєздатності підприємства, його вміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали.
Ступінь задоволеності співробітників	Корпоративна культура підприємства є соціальним клеєм, що дозволяє мобілізувати персонал на вирішення актуальних завдань розвитку підприємства на засадах гуртування навколо спільних цінностей. Керований вплив на корпоративну культуру суттєво інтенсифікує процес накопичення конкурентної переваги.

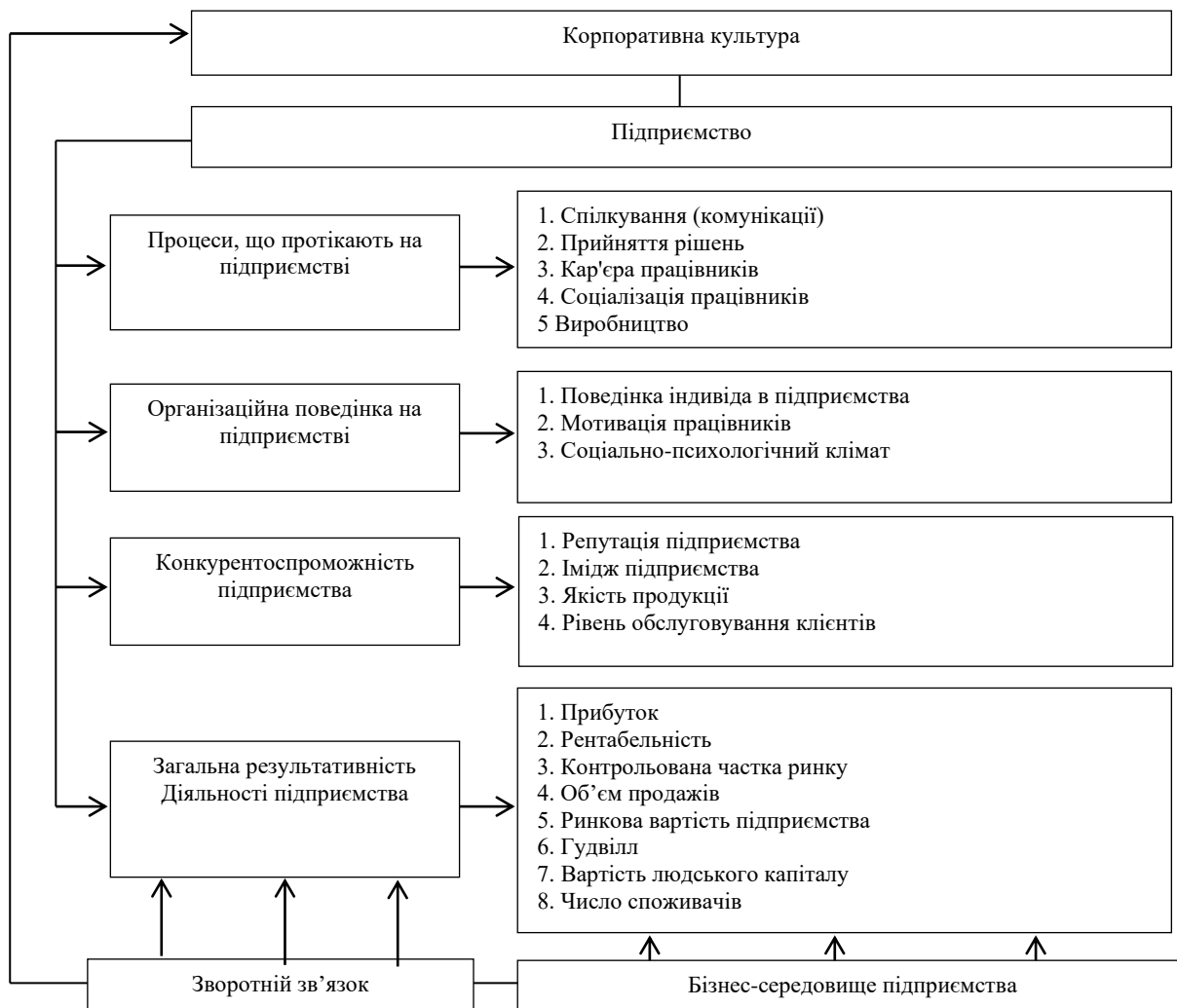

Рис. 6. Узагальнена схема впливу корпоративної культури на діяльність підприємства в сучасному бізнес-середовищі

З метою більш цілеспрямованого використання корпоративної культури у розвитку підприємства, визначення її ролі, нами пропонується структурувати її вплив на окремі управлінські процеси, які ми розглядаємо в розрізі загальних функцій HR, а саме: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, а також за окремими цільовими групами. Тип паче, відомим є факт, що вплив корпоративної культури на ефективність підприємства визначається в першу чергу відповідністю її загальній стратегії розвитку у сучасному бізнес-середовищі.

Критерії рівня впливу корпоративної культури є такі ж, як при оцінюванні рівня впливу на управлінські процеси [14, с.14]. Вплив корпоративної культури на економічну ефективність діяльності підприємства відбивається в економічних результатах діяльності підприємства, що дозволить врахувати і проаналізувати сукупну дію корпоративної культури на підприємство, включаючи всі аспекти його діяльності і життя, дасть цілісне розуміння такої дії (рисунком 6) [15, с. 9].

На формування корпоративної культури впливає велика кількість різних факторів, але є певні критерії, які показують, наскільки сильна корпоративна культура. До цих критеріїв належать спільні інтереси та цінності працівників, адекватність стратегії підприємства та адаптивність культури [16, с. 37].

Корпоративна культура не повинна суперечити місії та цілям підприємства, а повинна їх підтримувати. Слід пам'ятати, що на формування і розвиток корпоративної культури впливає сучасне бізнес-середовище. Нерідко можна побачити, що цінності корпоративної культури різних підприємств збігаються, оскільки вони функціонують в однакових умовах зовнішнього бізнес-середовища [17, с. 325].

Під час формування корпоративної культури на підприємстві українським керівникам потрібно не тільки запозичувати досвід у інших країн, а й брати до уваги особливості українського менталітету, суспільної свідомості та психології.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, вагоме значення корпоративної культури у розвитку та функціонуванні підприємства є незаперечним фактом. Успіх підприємства визначається ще й міцною корпоративною культурою, особливим стилем керівництва, які сприяють досягненню й збереженню провідних позицій на ринку, що вимагає подальших досліджень в даній області вітчизняними науковцями.

Література

1. Воронкова А. Е. Корпорації: управління та культура: Монографія / А. Е. Воронкова, М. М. Баб'як, Е. Н. Коренев, І. В. Мажура. – Дрогобич: Вимір, 2006. – 376 с.
2. Пітель Н.Я. Корпоративна культура підприємства в умовах глобалізації / Н. Пітель // Інформаційна економіка. – 2012. – № 6. – С. 62.
3. Чернишова А. О. Деякі аспекти корпоративної культури організації / А. О. Чернишова // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010, вип. 17. – С.98-101.
4. Ячменева В.М. Особенности формирования корпоративной культуры в Украине / В.М. Ячменева, Л.И. Вериковская // Экономика и управление. – 2006. – № 5. – С. 49.
5. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія: В 2 т. / В.М. Шейко. – Х.: Основа, 2001. – Т. 1. – 520 с.
6. Бала О. І. Принципи корпоративної культури підприємств: сутність та види / О. І. Бала, О. В. Мукач, Р. Д. Бала // "Львівська політехніка" національний університет. Вісник... : збірник наук. праць. № 682. – Львів, 2010. – С. 11-15.
7. Долгальова О. В. Формування корпоративної культури підприємства з метою забезпечення його сталого розвитку / Олена Вячеславівна Долгальова, Анна Олександрівна Виходцева // Галицький економічний вісник. — Т. : ТНТУ, 2020. — Том 63. — № 2. — С. 183–192.
8. Кицак Т. Г. Інноваційні напрями розвитку корпоративної культури на вітчизняних підприємствах / Т. Г. Кицак, І. Ф. Коваленко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 171-177.
9. Стамбульська Х. Корпоративна культура: сутність, типи та роль у розвитку організації / Х. Стамбульська, Х. С. Передало. URL:http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/206.pdf
10. Синицька О.І. Організаційна чи корпоративна культура: теоретичні підходи до тлумачення понять [Електронний ресурс] / О.І. Синицька, О.О. Білецька // Економічні науки. - №5. - Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/099-102.pdf (дата звернення: 15.11. 2023).
11. Офіційний сайт платформи Evercar (2020), “Види і типи корпоративної культури” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://evercar.pp.ua/vidi-i-tipi-korporativnoi-kulturi/> (дата звернення: 15.11. 2023).
12. Гандапас Р. Корпоративная культура. Огнем и мечом / Р. Гандапас // Менеджер и менеджмент. – №9. – Київ, 2007. – С. 4–8.
13. Качан И. Методики диагностики организационной культуры предприятия / И. Качан, В. Зубенко // Научные труды ДонНТУ: Серия: экономическая. – № 33. – Донецк, ДонНТУ, 2008. – С. 187–191.

14. Мизелева Г. Корпоративная культура: взгляд изнутри / Г. Мизелева, И. Балакина, Я. Эйдельман // Справочник по управлению персоналом. – № 3. Киев, 2004. – С. 14–32.
15. Сбитнев А. Структура и мотивы формирования корпоративной культуры. / А. Сбитнев // Менеджер и менеджмент. – № 9. – 2007. – С. 9–19.
16. Филлер А. Диагностика организационной культуры: «то, что можно измерить, можно изменить» / А. Филлер // Управление персоналом-Украина. – 2009. – № 7. – С. 37–40.
17. Шершньова З.Е. Стратегічне управління / З.Е. Шершньова, С.В. Оборська – Київ: КНЕУ, 1999. – 409 с.

References

1. Voronkova, A. E., Babiak, M. M., Koreniev, E. N., Mazhura, I. V. (2006). Korporatsii: upravlinnia ta kultura: Monohrafiia. Drohobych: Vymir, 2006. 376.
2. Pitel, N.Ia. (2012). Korporatyvna kultura pidpriemstva v umovakh hlobalizatsii. *Informatsiina ekonomika*. –2012. № 6. 62.
3. Chernyshova, A. O. (2010). Deiaki aspekty korporatyvnoi kultury orhanizatsii. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, Volume, 17, 98-101.
4. Yachmeneva, V.M., Verykovskaia, L.Y. (2006). Osobennosti formirovaniya korporatyvnoi kultury v Ukrainy. *Ekonomyka y upravleniye*. № 5. 49.
5. Sheiko, V. M. (2001). Kultura. Tsyvilizatsiia. Hlobalizatsiia (kinets KhIKh – pochatok KhKhI st.): Monohrafiia: V 2 t. Kh.: Osnova, T. 1. 520 .
6. Bala, O. I., Mukan, O. V., Bala R. D. (2010). Pryntsyipy korporatyvnoi kultury pidpriemstv: sutnist ta vydy "Lvivska politekhnika" natsionalnyi universytet. *Visnyk... : zbirnyk nauk. prats*. № 682. Lviv. 11-15.
7. Dolhalova, O. V., Vykhodtseva, A.O. (2020). Formuvannia korporatyvnoi kultury pidpriemstva z metoiu zabezpechennia yoho staloho rozvytku. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. T. : TNTU, Tom 63. № 2. 183–192.
8. Kytsak, T. H., Kovalenko, I. F. (2014). Innovatsiini napriamy rozvytku korporatyvnoi kultury na vitchyznianskykh pidpriemstvakh. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*. № 1. 171-177.
9. Stambulska, Kh., Peredal, Kh. S. (2022). Korporatyvna kultura: sutnist, typy ta rol u rozvytku orhanizatsii / URL:http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/206.pdf.
10. Synytska, O.I., Biletska, O.O. (2011). Orhanizatsiina chy korporatyvna kultura: teoretychni pidkhody do tlumachennia poniat [Elektronnyi resurs]. *Ekonomichni nauky*. №5. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_1/099-102.pdf.
11. Ofitsiyni sait platformy Evercar (2020), “Vydy i typy korporatyvnoi kultury” [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <https://evercar.pp.ua/vidi-i-tipi-korporativnoi-kulturi/>.
12. Handapas, R. (2007). Korporatyvnaia kultura. Ohnem y mehom. *Menedzher y menedzhment*. №9. Kyiv, 2. 4–8.
13. Kachan, Y., Zubenko, V. (2008). Metodyky dyahnostyky orhanyzatsyonnoi kultury predpriiatia. *Nauchnye trudy DonNTU: Seryia: ekonomycheskaia*. № 33. Donetsk, DonNTU, 187–191.
14. Myzeleva, H., Balakyna, Y., Eidelman, Ya. (2004). Korporatyvnaia kultura: vzghliad yznutry. *Spravochnyk po upravleniyu personalom*. № 3. Kyev, 14–32.
15. Sbytnyev, A. (2007). Struktura y motyvy formirovaniya korporatyvnoi kultury. *Menedzher y menedzhment*. № 9. 9–19.
16. Fyller, A. (2009). Dyahnostyky orhanyzatsyonnoi kultury: «to, chtu mozhno yzmeryt, mozhno yzmenyt». *Upravleniye personalom-Ukrayna*. № 7. 37–40.
17. Shershnova, Z.E, Oborska, S.V. (1999). Stratehichne upravlinnia. Kyiv: KNEU, 409 .

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-24>

УДК 330.62:339.03

ЕМЕЛ'ЯНОВА Олена

Київський національний університет будівництва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0001-9831-4734>

ТИТОК Вікторія

Київський національний університет будівництва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0002-9527-3006>

ПИЛИПЧУК Ольга

Київський національний університет будівництва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0001-9916-9305>

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті розкрито основні аспекти соціальної відповідальності та сталого розвитку будівельного підприємства. Відзначено, що соціальна відповідальність будівельних підприємств базується на концепції соціальної відповідальності, яка полягає у відповідальному ставленні підприємств до своїх співробітників, споживачів, партнерів і продукції, яку вони виробляють. Зауважено, що важливим документом, який регламентує основні аспекти соціальної відповідальності будівельного підприємства, є міжнародний стандарт ISO 26000, який враховує соціальні вимоги підприємства і служить напрямком до сталого розвитку. З'ясовано, що напрямками покращення соціальної відповідальності будівельного бізнесу є покращення рівності та різноманітності, добре спроектовані будівлі та споруди. Соціальна відповідальність має лежати в основі будівельного бізнесу, зменшення вуглецевих викидів, зменшення відходів будівельних проєктів, підтримка місцевих громад, покращення умов праці працівників. Відзначено, що з метою дотримання принципів сталого розвитку будівельні підприємства повинні орієнтуватися не лише на прибуток, а й на ключові сфери: люди та навколишнє середовище, оскільки основними цілями сталого будівництва є мінімізація виснаження природних ресурсів, скорочення викидів парникових газів і сприяння добробуту як жителів, так і навколишніх громад. Виділено переваги сталого розвитку в будівельній галузі. Констатовано важливість сертифікації LEED. Охарактеризовано будівельний стандарт BREEAM, який забезпечує основу для створення нових будівельних елементів, які є високоефективними та довговічними. Відзначено, що сталий розвиток будівельного підприємства регламентує стандарт ISO 14001 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування», основною метою якого є мінімізація шкідливого впливу виробничої діяльності підприємства на навколишнє середовище.

Ключові слова: будівельна сфера, будівельне підприємство, будівельний проєкт, стандарт, сертифікація, соціальна відповідальність, сталий розвиток, екологічність.

EMELIANOVA Olena, TYTOK Viktoriya, PYLYPCHUK Olha

Kyiv National University of Construction and Architecture

ASPECTS OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTION COMPANY

The article describes the main aspects of social responsibility and sustainable development of a construction company. It is noted that the social responsibility of construction enterprises is based on the concept of social responsibility, which is the responsible attitude of enterprises to their employees, consumers, partners and products they produce. It is noted that an important document regulating the main aspects of social responsibility of a construction company is the international standard ISO 26000, which takes into account the social requirements of the enterprise and serves as a guide to sustainable development. It was found that areas for improving the social responsibility of the construction business include improving equality and diversity, well-designed buildings and structures. Social responsibility should be at the heart of the construction business, reducing carbon emissions, reducing waste from construction projects, supporting local communities, and improving working conditions for employees. It is noted that in order to comply with the principles of sustainable development, construction companies should focus not only on profit, but also on key areas: people and the environment, since the main goals of sustainable construction are to minimize the depletion of natural resources, reduce greenhouse gas emissions and promote the well-being of both residents and surrounding communities. The advantages of sustainable development in the construction industry are highlighted. The importance of LEED certification is stated. The article characterizes the BREEAM building standard, which provides a basis for creating new building elements that are highly efficient and durable. It is noted that the sustainable development of a construction enterprise is regulated by the ISO 14001 standard "Environmental Management Systems. Requirements and Guidelines for Use", the main purpose of which is to minimize the harmful impact of the enterprise's production activities on the environment.

Keywords: construction industry, construction company, construction project, standard, certification, social responsibility, sustainable development, environmental friendliness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соціальна відповідальність є важливою проблематикою для багатьох підприємств, але зараз неможливо уявити собі будівельну галузь без цього інструмента. Коли будівельні підприємства беруться за нові проєкти, вони мають пряий вплив на громади та регіони, в яких вони працюють. Тому роль професіоналів з соціальної відповідальності будівельного сектору полягає у тому, щоб належним чином керувати цим впливом, мінімізуючи збої та створюючи позитивний вплив для всіх учасників. Крім того,

багато будівельних підприємств розглядають соціальну відповідальність як невід’ємну частину іміджу свого бренду, а також як прихильність свого бізнесу до сталого розвитку. Це пояснюється тим, що існують очікування, згідно з якими клієнти, швидше за все, купуватимуть у брендів, які вони вважають більш етичними. Побудова добрих стосунків із громадою також може дати конкурентну перевагу. У цьому аспекті будівельні підприємства із застосуванням принципів соціальної відповідальності та сталого розвитку можуть посилити зв’язки з громадськістю та сприяти подальшій економії коштів завдяки покращенню відносин із зацікавленими сторонами та підвищенню морального духу працівників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення питань соціальної відповідності та сталого розвитку у діяльності підприємств будівельного сектора займається багато вчених. Так, Калініченко Л., Благой В., Янченко Н. та Устіловська А. зауважують, що соціальна відповідальність – це концепція врахування соціальних та екологічних аспектів підприємницької діяльності на основі добровільності та взаємодії усіх зацікавлених сторін; це внесок бізнесу в досягнення цілей сталого розвитку, який передбачає збалансування економічних, соціальних та екологічних цілей суспільства та їх інтеграцію у взаємовигідні нормативи й підходи; це спосіб покращити результати діяльності підприємства як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [1, с. 184-185]. Водночас Скворцов І. та Загорецька О. вважають, що держава має відігравати важливу роль у створенні об’єктивних умов для переходу до стратегії соціальної відповідальності функціональних будівельних підприємств. Однак вплив має бути опосередкованим через створення надійної законодавчої та нормативної бази та впровадження правового та судового контролю й регулювань [2, с. 117]. Менейлюк О., Нікіфоров О. та Лукашенко Л. пропонують виокремити такі виклики, які характеризують підприємства з повним інвестиційно-будівельним циклом для досягнення цілей сталого розвитку: привабливість стратегії та продукції; ефективність спілкування та інноваційних навичок; ефективність дотримання термінів; екологічність та якість; фінансова ефективність; організаційна стабільність і безпека [3, с. 47-48].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

На жаль, сьогодні поняття соціальної відповідальності та сталого розвитку досліджується переважно з погляду загальних аспектів підприємницької діяльності, тому недостатньо уваги приділено таким аспектам у сфері будівельної діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета даного дослідження полягає у розкритті основних аспектів соціальної відповідальності та сталого розвитку будівельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціальна відповідальність будівельного бізнесу – це дуже широкий термін, кінцева мета якого полягає у тому, щоб забезпечити підтримку високих стандартів протягом усього процесу будівництва, підтримуючи загальну стійкість щодо людей, освіти, громади чи навколишнього середовища. Деякі приклади соціальної відповідальності включають найм місцевих працівників, підтримку ініціатив з навчання та працевлаштування та громадських проєктів.

Основним завданням соціальної відповідальності в сучасному будівництві є забезпечення ефективного функціонування будівельних підприємств та їх безперервний техніко-соціальний розвиток на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу в галузі будівельної техніки, технології, організації та управління. Соціальна відповідальність будівельних підприємств базується на концепції соціальної відповідальності, яка полягає у відповідальному ставленні підприємств до своїх співробітників, споживачів, партнерів і продукції, яку вони виробляють. Сьогодні активно зростає інтерес до соціальної відповідальності в будівельній галузі. У відповідь на суспільні зміни будівельні підприємства повинні робити позитивний внесок у довкілля та громади, у яких вони функціонують та здійснюють діяльність.

Соціальна відповідальність у будівництві зростає тоді, коли бізнес у цій сфері стикається зі зростаючим тиском щодо вдосконалення стратегії соціальної відповідальності. З огляду на те, що часто будівельні проєкти є недосконалими, то це може мати величезний вплив на працівників і громади. Тому всі підприємства будівельної галузі повинні прийняти позитивний і проактивний підхід до соціальної відповідальності. Метою соціальної відповідальності є мінімізація негативного впливу господарської діяльності не лише на співробітників і споживачів, а й на всіх, хто може постраждати від діяльності підприємства та навколишнього середовища в цілому. Зокрема це можуть бути представники громадськості та громади.

Соціальна відповідальність у будівництві – це те, до чого потрібно ставитися серйозно. Хоча стратегії соціальної відповідальності не є юридичною вимогою для бізнесу, вони мають великий бізнес-сенса і можуть, зрештою, сприяти дотриманню законодавства та управлінню ризиками. Будівельні проєкти підприємств без належної стратегії соціальної відповідальності можуть негативно вплинути на психічне та

фізичне здоров'я людей як у довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі. У короткостроковій перспективі проекти можуть порушити повсякденне життя людей шумними роботами, перебоями в комунальних послугах тощо. У довгостроковій перспективі будівництво нових споруд, будинків або комплексів може мати величезний вплив на життя людей. Будівлі здатні покращувати якість життя та добробут людей, але це означає, що вони також можуть мати протилежний ефект. Крім розгляду того, як будівельні проекти можуть вплинути на місцеве населення та громади, є також робоча сила, яку варто далі охарактеризувати та відносно якої потрібно впроваджувати стратегії соціальної відповідальності. Будівельна галузь є одним із найбільших секторів у світі, де зайнято багато робочої сили, і багато людей можуть постраждати від умов праці під час реалізації будівельних проектів. Конкурентоспроможні ціни в галузі можуть призвести до того, що власники бізнесу наполягають на подовженні робочого дня та скороченні заробітної плати, а сама природа будівельних робіт означає, що працівники можуть піддаватися більшому ризику отримати травму чи погіршити здоров'я, якщо не вжити правильних заходів. Тому згідно зі стратегією соціальної відповідальності будівельні підприємства мають моральне та юридичне зобов'язання забезпечити мінімальний негативний вплив на людей. Крім того, якщо будівельний бізнес матиме серйозний негативний вплив на будь-яку групу людей, це може мати серйозні наслідки для репутації підприємства, наприклад, може вплинути на прибутковість бізнесу. Це також може призвести до судового позову проти підприємства, що призведе до штрафів.

Важливим документом, який регламентує основні аспекти соціальної відповідальності будівельного підприємства є міжнародний стандарт ISO 26000 [4]. Цей документ враховує соціальні вимоги підприємств і служить напрямком до сталого розвитку. Стандартом ISO 26000 передбачено дотримання низки принципів у контексті забезпечення реалізації стратегії соціальної відповідальності та досягнення сталого розвитку, зокрема: відповідальність, прозорість, етична поведінка, повага до інтересів зацікавлених сторін, повага до верховенства права, повага до міжнародних стандартів поведінки, дотримання прав людини.

Міжнародний стандарт ISO 26000 [4] призначений допомогти будівельним підприємствам зробити внесок у сталий розвиток. Він має на меті визнати, що дотримання законодавства є фундаментальним обов'язком і невід'ємною частиною соціальної відповідальності для всіх підприємств будівельної сфери, і заохотити підприємства не обмежуватися лише дотриманням законодавства. Цей документ також покликаний забезпечити взаєморозуміння у сфері соціальної відповідальності та доповнити, а не замінити інші інструменти та ініціативи соціальної відповідальності. Застосовуючи цей стандарт, підприємства заохочуються дотримуватися міжнародних стандартів поведінки, беручи до уваги відмінності в соціальних, екологічних, правових, культурних, політичних, організаційних та економічних умовах.

У таблиці 1 наведено важливі напрямки покращення соціальної відповідальності будівельного бізнесу.

Підсумовуючи, зазначимо, що існує багато шляхів підвищення соціальної відповідальності будівельних підприємств і що єдиного методу та стратегії не існує, оскільки методи та стратегії різні. Стратегія соціальної відповідальності, обрана будівельним підприємством, багато в чому залежить від його діяльності та поточної ситуації.

З метою дотримання принципів сталого розвитку, будівельні підприємства повинні орієнтуватися не лише на прибуток, а й на ключові сфери: люди та навколишнє середовище. Значна увага також повинна приділятися забезпеченню етичного ланцюжка поставок і високої сумісності будівельного бізнесу з усім. Слід зазначити, що для просування соціальної відповідальності у будівельному секторі, галузь має перейти до стратегії соціальної відповідальності та від орієнтації на споживача до орієнтації на громаду. Адже сьогодні в основному діяльність багатьох будівельних підприємств згубно впливає на навколишнє середовище. У результаті навколишнє середовище страждає від токсичних відходів, небезпечних хімічних викидів і забруднення води, зникають тваринний та рослинний світи, а людей атакують нові хвороби та віруси. З цієї причини сьогодні будівельні підприємства повинні контролювати свій вплив на навколишнє середовище.

Екологічність у будівництві стосується практики проектування, будівництва та експлуатації будівель з нахилом на мінімізацію впливу на навколишнє середовище при максимізації соціальних та економічних вигод. Це включає використання екологічно чистих матеріалів, впровадження енергоефективних систем, зменшення відходів і створення здорового середовища в приміщенні. Основними цілями сталого будівництва є мінімізація виснаження природних ресурсів, скорочення викидів парникових газів і сприяння добробуту як жителів, так і навколишніх громад. Але крім впливу на навколишнє середовище, стійкість у будівництві має вирішальне значення для довгострокового економічного та соціального процвітання громад. Застосовуючи екологічні методи будівництва, забудовники можуть зменшити експлуатаційні витрати, продовжити термін служби конструкцій і збільшити вартість нерухомості. Зелене будівництво забезпечує здоровіші умови життя та праці мешканців, покращують їхнє самопочуття та продуктивність. Це, зі свого боку, може сприяти покращенню якості життя та зміцненню місцевої економіки.

Оскільки міське населення продовжує зростати, попит на стале будівництво зростатиме, що робить його ключовою стратегією для вирішення нагальних викликів нашого часу, таких як зміна клімату, дефіцит ресурсів і соціальна нерівність.

Таблиця 1

Напрямки покращення соціальної відповідальності будівельного бізнесу

Напрямок	Характеристика
Покращення рівності та різноманітності	Рівність і різноманітність можуть покращити будівельний бізнес, маючи позитивний вплив на працівників і місцеві громади, оскільки на цій підставі створюватимуться можливості для меншин і малопредставлених груп, що дозволить залучити робочу силу, вільну від упереджень і дискримінації.
Добре спроектовані будівлі та споруди	Якщо будівлі та споруди добре спроектовані, вони можуть мати позитивний вплив на життя тих, хто ними користується. Наприклад, створивши функціональний простір спільноти, який люди хочуть використовувати, можна об'єднати ці спільноти. Подібним чином будівельні елементи, такі як освітлення та доріжки, можуть підвищити безпеку околиць під час проєктів міського планування. Індивідуальні будинки також можуть мати великий вплив на життя людей, оскільки добре спроектований будинок повинен відповідати стилю життя та потребам клієнта.
Соціальна відповідальність має лежати в основі будівельного бізнесу	Щоб стратегії соціальної відповідальності були ефективними, їх слід інтегрувати в усі політики та процедури будівельного бізнесу. Співробітники на всіх рівнях повинні бути поінформовані про соціальну відповідальність, щоб вони могли підтримувати ці починання. Також важливо вивчити та/або встановити позицію нульової терпимості до корупції та хабарництва.
Зменшення вуглецевих викидів	Будівництво робить значний внесок у викиди парникових газів, таких як вуглекислий газ, які викликають зміну клімату. Вуглекислий газ також утворюється через розкладання будівельних відходів. Шляхом пошуку матеріалів, які були виготовлені з використанням матеріалів з меншим викидом, і які мають кращі експлуатаційні характеристики, можна зменшити загальний вуглецевий викид будівельного проєкту. Крім того, варто шукати способи використання меншої кількості енергії з викопного палива, це, зі свого боку, дасть можливість зменшити витрати.
Зменшення відходів будівельних проєктів	Утилізація відходів може мати серйозний вплив на місцеві громади, а будівельні проєкти можуть передбачати утилізацію величезної кількості відходів. У разі утилізації поблизу місцевих громад відходи можуть спричинити проблеми зі здоров'ям, забруднення повітря, ґрунтових вод, а також можуть залучити шкідників, наприклад щурів. Сміттєзвалища також знижують естетичну привабливість територій і можуть вплинути на ціни нерухомості. Завдяки належному управлінню утилізацією ці проблеми можна зменшити або навіть повністю усунути, але є додаткові ризики, які слід враховувати у питанні зменшення та управління будівельними відходами. Тому, де це можливо, слід зменшувати відходи у будівельних проєктах, оскільки це обмежить внесок у негативний соціальний вплив утилізації відходів. Усунення відходів на стадії планування приносить користь як будівельному бізнесу, так і навколишньому середовищу, зменшуючи надлишок матеріалів. Варто також переробляти відходи (якщо можливо), щоб вони не потрапляли на сміттєзвалище, при цьому слід дотримуватися інструкцій щодо утилізації відходів і завжди використовувати офіційні місця для утилізації відходів. Будівельні підприємства, які регулярно вивозять відходи, можуть також юридично зареєструвати ще один вид діяльності як перевізники відходів. Водночас наслідки недотримання вказівок щодо відходів можуть призвести до значних штрафів.
Підтримка місцевих громад	Надійний дизайн і будівництво хороших громадських просторів може революціонізувати розвиток будівельного бізнесу кількома способами. Інвестування в місцеву територію позитивно вплине на добробут місцевих користувачів і жителів. Так, співробітник зі зв'язків із громадою може стати корисним в об'єднанні проєктних цілей із пріоритетами місцевої громади. Підтримуючи та беручи участь у громадських програмах, таких як освітні програми чи житлові ініціативи, будівельні підприємства можуть покращити соціальний вплив і захистити бізнес від шкоди репутації. Інвестиції в соціальну відповідальність, як-от освітлення громадських місць, велосипедні доріжки та інші спільні ініціативи, не лише принесуть користь місцевій громаді, але й нададуть чудові можливості для іміджу будівельних компаній.
Покращення умов праці працівників	Працівники будівельних підприємств повинні отримувати прожитковий мінімум, їм також повинні надаватися гнучкі можливості роботи, субсидований транспорт і програми навчання, оскільки покращуючи умови праці, можна забезпечити справедливе працевлаштування та ставлення до працівників, і тим самим підвищити соціальну відповідальність.

Джерело: складено на основі [5].

Є багато переваг сталого розвитку в будівельній галузі, що охоплюють численні аспекти галузі, зокрема:

1. Екологічні переваги. Екологічні переваги сталого розвитку в будівельній галузі численні та далекосяжні. Віддаючи пріоритет екологічним будівельним матеріалам і методам будівництва, екологічне будівництво допомагає зберегти екосистеми та природні ресурси й зменшити споживання енергії. Це призводить до менших викидів парникових газів і нижчого вуглецевого сліду для навколишнього середовища. Крім того, практика зеленого будівництва може допомогти покращити управління водними ресурсами, зменшити відходи та сприяти біорізноманіттю.

2. Соціальні переваги. Не менш важливими є соціальні переваги сталого розвитку в будівельній галузі, сприяння почуттю спільності та добробуту для мешканців. Зелене будівництво має особливості, які сприяють більш здоровому клімату в приміщенні, наприклад, більше природного освітлення, краща якість повітря та доступ до зелених насаджень. Ці чинники сприяють покращенню фізичного та психічного здоров'я мешканців, підвищенню продуктивності та загальному задоволенню. Використовуючи екологічні методи будівництва, будівельні підприємства можуть підвищити соціальну цінність своїх проєктів, часто використовуючи місцеві матеріали та робочу силу, зміцнюючи місцеву економіку та створюючи робочі місця. Крім того, соціальна відповідальність дозволяє будівельним підприємствам брати на себе

відповідальність за екологічні, соціальні та економічні наслідки своїх проєктів. Це дозволяє розробникам продемонструвати свою прихильність до сталого розвитку та створити позитивний суспільний імідж.

3. Фінансові переваги. Впроваджуючи стійкі практики та матеріали, розробники можуть значно скоротити довгострокові експлуатаційні витрати, такі як енергія, вода та витрати на технічне обслуговування. Крім того, стійкі будівлі, як правило, мають вищу ринкову вартість, що робить їх привабливими інвестиціями для зацікавлених сторін. Оскільки все більше споживачів стають більш екологічно свідомими, попит на екологічну нерухомість продовжує зростати, забезпечуючи конкурентну перевагу для тих, хто обирає екологічне будівництво.

Поряд з цим варто охарактеризувати ключові виклики, які стоять перед будівельними підприємствами у контексті сталого розвитку. Попри численні переваги сталого розвитку в будівництві, очевидно існують і проблеми. Основною перешкодою є початкова вартість, пов'язана із впровадженням екологічних практик і матеріалів, яка може бути вищою, ніж традиційні методи будівництва. Крім того, проєкти сталого будівництва часто вимагають широкого співробітництва та координації між різними зацікавленими сторонами, що може бути складним і трудомістким. Щоб подолати ці виклики, підвищення обізнаності, інвестиції та політична підтримка є важливими для зміни парадигми в бік більш сталої будівельної галузі.

Екологічність у будівництві дає певні переваги. У міру розвитку технологій і появи більш стійких альтернатив екологічні рішення стають доступнішими. Так, на шляху до сталого розвитку будівельні підприємства можуть застосувати екологічні практики:

1. Довговічний матеріал. Використання екологічно чистих матеріалів є, мабуть, найочевиднішим способом досягнення екологічної стійкості в будівництві. Вибираючи такі матеріали, як деревина з відповідних джерел, екологічно чистий бетон і альтернативні будівельні блоки з вовни та глини, розробники можуть значно зменшити вплив своїх проєктів на навколишнє середовище. Ці матеріали часто мають низьку втілену енергію. Це означає, що для виробництва, транспортування та утилізації використовується менше ресурсів, а також утворюється менше викидів. Екологічні матеріали також, як правило, служать довше і потребують менше обслуговування, подовжуючи термін служби будівлі та зменшуючи утворення відходів. Використовуючи стійкі матеріали в будівельних проєктах, забудовники не тільки сприяють екологічному середовищу, але й більш закритій економіці, де ресурси зберігаються та оптимально використовуються повторно.

2. Пластикові будівельні матеріали. Відповідальне використання пластикових будівельних матеріалів сприяє екологічній стійкості будівництва. Переробляючи викинутий пластик у міцні, довговічні будівельні матеріали, можна зменшити як утворення відходів, так і попит на сировину. Ці матеріали, як і перероблена пластикова сировина, стійкі до вологи, комах і гниття та потребують менше обслуговування та заміни з часом. Крім того, використання пластику в будівництві може призвести до зменшення ваги та покращення ізоляції, що призводить до економії енергії та зменшення викидів парникових газів. Використовуючи пластикові будівельні матеріали як альтернативу звичайним ресурсам, будівельні підприємства можуть мінімізувати вплив на навколишнє середовище, заохочуючи більш стійкий і циркулярний підхід до будівництва.

3. Відновлювані джерела енергії на будівельних майданчиках. Використання відновлюваних джерел енергії на будівельних майданчиках є ще одним ефективним підходом до досягнення стійкості в будівництві. Використовуючи енергію з відновлюваних джерел, таких як сонячна, вітрова та геотермальна, можна значно зменшити свою залежність від добувного палива, зменшуючи викиди парникових газів і вплив на навколишнє середовище. Використання технологій відновлюваної енергії, таких як сонячні батареї, вітряні турбіни та геотермальні системи, на будівельних майданчиках може забезпечити значну економію енергії за рахунок живлення важкої техніки, інструментів та освітлення майданчика. Крім того, інтеграція рішень з відновлюваних джерел енергії в проєктування та експлуатацію збірних будівель може додатково сприяти стійкості, забезпечуючи довгострокову енергоефективність і скорочуючи викиди газів. Оскільки глобальний поштовх до чистої енергії продовжується, використання відновлюваної енергії в будівельних проєктах стає все більш важливим для досягнення стійкості та пом'якшення зміни клімату.

Щоб по-справжньому прийняти та реалізувати ініціативи соціальної відповідальності, будівельні підприємства повинні прагнути створити культуру соціальної відповідальності та екологічної стійкості серед своїх працівників. З цією метою багато підприємств проходять сертифікацію LEED [6] і навчають своїх співробітників практикам екологічного будівництва. Деякі підприємства підтримують громадські роботи та волонтерські заходи, які дозволяють працівникам віддавати суспільству волонтерський час. Це ще один важливий аспект соціальної відповідальності.

Реалізація соціальної відповідальності вимагає від будівельних підприємств постійної зацікавленості та відданості. Сертифікація LEED зараз використовується практично для всіх типів будівель (комерційних або житлових) і типів проєктів, від нового будівництва та дизайну інтер'єру до стабільної експлуатації та покращення технічного обслуговування. Сертифікація означає «створення зелених будівель, які є здоровими, високоефективними та економічно ефективними» та покращує екологічні показники від викидів вуглецю до якості навколишнього середовища всередині приміщень. Будівельні проєкти повинні мати систему сертифікації LEED, а рейтингова система має бути розділена на п'ять категорій: 1. Планування

та будівництво будівель. 2. Дизайн інтер'єру та архітектура. 3. Експлуатація та технічне обслуговування. 4. Розвиток мікрорайону. 5. Будинки.

Доцільно також звернути увагу на новий будівельний стандарт BREEAM [7], який забезпечує основу для створення нових будівельних елементів, які є високоефективними та довговічними. Ця структура підтримує комерційний успіх, одночасно створюючи позитивний екологічний і соціальний вплив. Кожен стандарт використовує загальну структуру, яка адаптована до місця розташування активу, забезпечуючи міжнародну узгодженість і порівнянність. Будівельний стандарт BREEAM забезпечує основу для створення високоефективних і стійких нових будівель. Ця структура підтримує комерційний успіх, одночасно створюючи позитивний екологічний і соціальний вплив. Кожен стандарт використовує загальну структуру, яка адаптована до місця розташування активу, забезпечуючи міжнародну узгодженість і порівнянність. BREEAM підтримує рішення, які скорочують викиди вуглецю до нуля, покращують продуктивність життя, усувають вплив на здоров'я та соціальні проблеми, підвищують циркулярність, сталість і біорізноманіття, а також підтримують розкриття інформації та звітність.

Ще одним стандартом, який регламентує сталий розвиток будівельного підприємства є стандарт ISO 14001 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування» [8]. Основною метою стандарту є мінімізація шкідливого впливу виробничої діяльності підприємства на навколишнє середовище. Розробка системи екологічного менеджменту є важливим кроком у розвитку будь-якого підприємства, а отримання сертифіката ISO 14001 є підтвердженням відповідності вимогам стандарту на міжнародному рівні. Вимоги щодо зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище поширюються на всі підприємства, незалежно від їх організаційної форми, розміру, форми власності, масштабів виробництва та виду виробничої функціональної діяльності. Сертифікат ISO 14001 дає право брати участь у тендерах і у масштабних будівельних проєктах, де вимоги відповідності системи екологічного менеджменту ISO 14001 стають обов'язковими.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, відзначимо, що соціальна відповідальність у будівельній галузі розширюється в багатьох напрямках. Як і підприємства інших сфер діяльності, будівельні підприємства мають значний вплив на громади, в яких вони здійснюють будівельну діяльність. Добре спроектовані будинки покращують якість життя та, загалом зміцнюють здоров'я. Проєктування та будівництво на засадах соціальної відповідальності та сталого розвитку впливає на соціальне життя мешканців громад. Крім того, відповідальне проєктування та будівництво впливає на всіх учасників: працівників, постачальників, споживачів, громади та навіть органи влади. При розробці стратегії соціальної відповідальності важливо, щоб стратегія добре узгоджувалася з метою підприємства, цінностями її ключових стейкхолдерів і потребами спільнот, з якими підприємство працює. Основні напрями стратегії соціальної відповідальності будівельного підприємства такі: покращення рівності та різноманітності; проєктування з урахуванням функціональності мешканців; зменшення вуглецевих викидів; зменшення відходів у будівельних проєктах; сприяння біорізноманіттю; підтримка громади; зменшення ризику порушення прав людини у ланцюгах поставок; покращення умов праці та заробітної плати всіх працівників тощо.

Література

1. Калініченко Л. Л., Благой В. В., Янченко Н. В., Устіловська А. С. Зона соціальної відповідальності у будівельній галузі України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 62. С. 184-185.
2. Скворцов І. Б., Загорецька О. Я. Формування стратегічної конкурентоспроможності та антикризового потенціалу будівельного підприємства на базі соціально відповідального сталого розвитку. Будівельне виробництво. 2019. № 68. С. 116-120.
3. Менейлюк О. І., Нікіфоров О. Л., Лукашенко Л. Е. Багатомірна модель організації підприємства за допомогою концепції «шаблон управління будівництвом». Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. 2021. С. 45-53.
4. ДСТУ ISO 26000:2019 Настанови щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617
5. Minett Alex. Corporate Social Responsibility in Construction. CHAS, 2022. URL: <https://www.chas.co.uk/blog/csr-in-construction/>
6. LEED-certified green buildings are better buildings. URL: <https://www.usgbc.org/leed>
7. BREEAM certification from BRE. URL: <https://bregroup.com/products/breeam>
8. ДСТУ ISO 14001:2015 Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування (ISO 14001:2015, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=64015

References

1. Kalinichenko, L. L., Blahoi, V. V., Yanchenko, N. V., Ustilovska, A. S. (2018). Zona sotsialnoi vidpovidalnosti u budivel'ni haluzi Ukrainy [Zone of social responsibility in the construction industry of Ukraine]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Economics of Transport and Industry, 62, 184-185 [in Ukrainian]
2. Skvortsov, I. B., Zahoretska, O. Ya. (2019). Formuvannya stratehichnoi konkurentospromozhnosti ta antykrizovoho potentsialu budivel'noho pidpriemstva na bazi sotsialno vidpovidalnoho staloho rozvytku [Formation of strategic competitiveness and anti-crisis potential of a construction enterprise on the basis of socially responsible sustainable development]. Budivelne vyrobnytstvo – Construction production, 68, 116-120 [in Ukrainian]
3. Meneiliuk O. I., Nikiforov O. L., Lukashenko L. E. Bahatovymirna model orhanizatsii pidpriemstva za dopomohoiu kontseptsii «shablon upravlinnia budivnytstvom». Suchasni tekhnolohii, materialy i konstruktzii v budivnytstvi. 2021. S. 45-53 [in Ukrainian]
4. DSTU ISO 26000:2019 Nastanovy shchodo sotsialnoi vidpovidalnosti (ISO 26000:2010, IDT) [DSTU ISO 26000:2019 Guidelines for social responsibility (ISO 26000:2010, IDT)]. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617 [in Ukrainian]
5. Minett Alex. Corporate Social Responsibility in Construction. CHAS, 2022. URL: <https://www.chas.co.uk/blog/csr-in-construction/> [in English]
6. LEED-certified green buildings are better buildings. URL: <https://www.usgbc.org/leed> [in English]
7. BREEAM certification from BRE. URL: <https://bregroup.com/products/breeam> [in English]
8. DSTU ISO 14001:2015 Systemy ekolohichnoho upravlinnia. Vymohy ta nastanovy shchodo zastosovuvannya (ISO 14001:2015, IDT) [DSTU ISO 14001:2015 Environmental management systems. Requirements and guidance for use (ISO 14001:2015, IDT)]. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=64015 [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-25>

УДК 330

ЛОПАТОВСЬКА Оксана

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

<https://orcid.org/0000-0002-9301-3833>

МЕЛЬНИК Альона

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Кредитування малого та середнього бізнесу в Україні є актуальною та ваговою темою, оскільки такі підприємства є основними гравцями економіки, забезпечують значний внесок у формування валового внутрішнього продукту країни та створюють робочі місця.

Проте, малий та середній бізнес часто стикається з різного роду проблемами, зокрема відсутністю власних коштів для достатнього фінансування господарської діяльності. Зазвичай, головним джерелом залучення фінансових ресурсів для розвитку бізнесу в такому випадку є кредитування.

Метою дослідження є визначення різних проблем та можливостей кредитування малого та середнього бізнесу. Варто зазначити, що уряд України звертає особливу увагу на підтримку малого та середнього бізнесу (далі – МСБ), що дозволяє сприяти розвитку цього сектору. Наприклад, встановлення спрощеної системи оподаткування, створення кредитних програм для малих та середніх підприємств, підтримка молодих підприємців, підвищення доступності кредитів для цього сектору.

Зокрема, ми розглянемо сучасні проблеми та тенденції у цій сфері, проаналізуємо результати наукових і практичних досліджень, визначимо основні чинники, що впливають на доступність кредитів для малого та середнього підприємництва, розробимо заходи щодо покращення ситуації.

Ключові слова: кредитування, малий та середній бізнес, фінансування, банк, кредит, економіка, програми.

LOPATOVSKA Oksana, MELNYK Alyona

Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

LANDING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS V CURRENT ECONOMICS TSONDITIONS

Financing small and medium-sized businesses in Ukraine is a relevant and significant topic, as these enterprises are key players in the economy, contributing significantly to the country's gross domestic product and job creation.

However, small and medium-sized businesses often face various problems, including a lack of internal funds for sufficient financing of their operations. Typically, the main source of financial resources for business development in such cases is financing through loans.

The purpose of this article is to identify the various problems and opportunities for financing small and medium-sized businesses. It is worth noting that the government of Ukraine pays special attention to supporting small and medium-sized enterprises (hereinafter referred to as SMEs), which helps promote the development of this sector. For example, establishing a simplified tax system, creating credit programs for small and medium-sized enterprises, supporting young entrepreneurs, and improving access to credit for this sector.

Key words: lending, small and medium-sized enterprises (SMEs), financing, bank, credit, economy, programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стаття направлена на висвітлення та аналіз актуальних складнощів, які виникають під час кредитування малого та середнього бізнесу в сучасних економічних умовах. До прикладу, пандемія COVID-19 та воєнні дії на території України мають вагомий вплив на розвиток МСБ, і значно ускладнюють їх діяльність.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку малого та середнього підприємництва в Україні присвятили свої дослідження такі науковці як: О. Барановський, Б. Варналій, О. Сич, І. Волос, А. Гринюх, М. Дем'яненко, А. Мельник, В. Турчак, Л. Сідельникова та інші.

Беручи до уваги досягнення науковців у цій галузі, було проведено подальше дослідження сучасного стану фінансування МСБ у зв'язку з останніми змінами в економічному середовищі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є загальний аналіз сучасного стану кредитування малого та середнього бізнесу та визначення методів й шляхів підвищення його ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Малий та середній бізнес (далі – МСБ) мають важливий вплив на економіку України. В основному такі підприємства фінансуються шляхом доходів від господарської діяльності, особистих коштів засновників та кредитів.

Згідно з даними, що відображені на рисунку 1, кредити які надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України (далі – НБУ)) малому та середньому бізнесу у національній та іноземній валюті мають попит. Аналізуючи період 2017-2021 років, можна зрозуміти, що обсяги кредитів для суб'єктів середнього підприємництва у 2021 році зросли на 1 966 млн грн. Це свідчить про певні позитивні зміни у фінансуванні середніх підприємств та може бути відображенням їхньої стабільності та потенційного зростання.

Проте, показники кредитування суб'єктів малого підприємництва навпаки зменшились на 38,33%. Це може бути спричинено викликами, з якими зіткнулись малі підприємства, такі як складнощі в доступі до фінансових ресурсів, високий рівень ризику або недостатня підтримка з боку фінансових установ, а також безпосередній вплив пандемії на діяльність малого бізнесу.

За даними Національного банку України, у 2020 році кредитний портфель, спрямований на малі та середні підприємства, склав 309,5 млрд грн, що становило 15,8% від загального кредитного портфеля банків України. Тобто, кредитування МСБ є важливим напрямком банківської діяльності України.

Проте, доступність кредитів для малого та середнього бізнесу в Україні залишається проблемою, оскільки банки часто встановлюють клієнтам високі вимоги для кредитування. Більш того, банки можуть відмовити у кредитуванні малого та середнього бізнесу через високі ризики та невідповідність кредитних запитів вимогам банків [1].

Рис. 1. Обсяги кредитів, наданих малому та середньому бізнесу, в національній та іноземній валютах в Україні за 2017-2020 роки, млн грн.

*Сформовано за даними [1]

У сучасних умовах МСБ бізнес стикається з великою кількістю перешкод. Першою з них була пандемія COVID-19, далі - вторгнення росії на територію України та ведення бойових дій. Відтак, пандемія COVID-19 суттєво вплинула на діяльність підприємств в Україні. До наслідків пандемії, що мали вплив на діяльність МСП, можна віднести наступні:

- зменшення виробництва та продажів. У результаті карантинних обмежень та зниження попиту на товари та послуги очільники бізнесу зазнали значного зменшення виробництва та продажів;
- зниження прибутку та фінансових результатів. За результатами статистичних досліджень виявлено, що майже 60% МСП зазнали збитків у 2020 році, а у 25% суттєво зменшилися статті доходів;
- зниження зайнятості. Унаслідок кризи COVID-19 керівники бізнесу були змушені зменшувати обсяги виробництва, що було пов'язано зі значним зменшенням попиту на товари та звільняти частину працівників, що призвело до зниження зайнятості в Україні;

— проблеми з отриманням фінансування. Малий та середній бізнес став залежним від державної фінансової підтримки для збереження власної діяльності, оскільки виникли труднощі з отриманням кредитів в банках та залученням інвестицій ззовні [2].

Війна в Україні істотно вплинула на МСБ і згідно з результатами дослідження, проведеного Європейським банком реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР), можна дійти висновку, що більшість українських МСБ вдалось нормалізувати свою діяльність після вторгнення росії. Дані показують, що близько 57% таких підприємств продовжують працювати в тому ж темпі, як і до війни.

Проте, МСБ зазнав значних витрат через війну, до прикладу зменшення доходів на 43% і скорочення робочих місць на 22%, що досить негативно відображається на економіці України. На даний момент, більшість малих та середніх бізнесів в Україні розробляють та реалізують короткострокові стратегії в умовах війни, включаючи пошук нових ринків, партнерів та залучення грантів.

Основні проблеми, з якими стикаються МСБ, зосереджуються у зниженні попиту, збільшенні витрат і у складнощах прогнозування. Вони також висловлюють потребу в реконструкції бізнесу, грантах та допомозі в побудові міжнародних зв'язків. Близько 60% МСБ потребують фінансування для відновлення та розвитку, однак вони стикаються з труднощами при отриманні кредитів через високі процентні ставки та складні процедури [3].

Варто зазначити, що банки України намагаються підтримати МСБ, знижуючи відсоткові ставки та створюючи спеціальні кредитні продукти. До речі, уряд встановлює програми державної фінансової підтримки МСБ, які банки можуть використовувати для надання кредитів зі зниженими відсотковими ставками. Також, ряд банків (Приватбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Кредобанк) має програму «Доступні кредити 5-7-9%», яка передбачає надання кредитів на розвиток МСБ з відсотковою ставкою до 9% річних [1].

До прикладу, Укрексімбанк є одним із учасників такої програми («Доступні кредити 5-7-9%»). Крім того, банк активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), для отримання додаткових ресурсів для фінансування МСБ. Дані програми зараз спрямовані на підтримку та розвиток МСБ в Україні в умовах воєнних дій [4].

Окрім всієї відомої програми 5-7-9% були запроваджені гранти для підприємців. Гранти можуть бути державними, такими як програма "ЄРобота", або залученими від міжнародних партнерів. Програма державних грантів вже надала підтримку понад 3 400 підприємствам на суму 1,73 млрд грн. Також доступні гранти коштом міжнародних організацій, які співпрацюють з українськими банками, включаючи "Ощадбанк". Підприємці можуть отримати банківські кредити в поєднанні з грантовими коштами, що становлять до 30% вартості проекту. Додатково, надається навчальна підтримка для розвитку підприємницьких навичок [5].

До речі, за результатами дослідження кредитування МСБ в Україні, загальний портфель МСБ на кінець 3 кварталу 2023 року становив 158 млрд грн. Лідерами по фінансуванню малого та середнього бізнесу залишаються державні банки, однак ПриватБанк було визначено на першому місці в українському ТОП-5 банків-кредиторів МСБ [6].

Станом на 27.11.2023 р. міністерство фінансів України повідомляло, що з моменту запровадження Державної програми «Доступні кредити 5-7-9» суб'єкти підприємництва отримали від банків кредити на суму 253,5 млрд грн. Більше того, за час дії воєнного стану було укладено кредитних договорів за такою програмою на суму 163,9 млрд грн [7]. Детальніше відображено таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл кредитів за цільовим призначенням

Цільове призначення	Сума, млрд грн
Інвестиційні цілі	10,65
Антикризові кредити	8,97
Рефінансування попередньо отриманих кредитів	3,74
Кредити для сільськогосподарських товаровиробників	35,94
Антивоєнні цілі	58,04

*Сформовано за даними [7]

Отже, на кінець 2023 року найбільша частка кредитів була надана на антивоєнні цілі. Це цілком логічно, зважаючи на ситуацію в країні та всі складнощі.

Згідно даних опублікованих міністерством економіки України, з початку 2024 року, близько 1800 підприємців скористались програмою «Доступні кредити». Найбільше кредитів (на суму 3,5 млрд грн) було виділено на поповнення обігових коштів. До того ж, у програмі беруть участь 45 банків, і найбільше кредитів було видано «Приватбанком» (36,7 тис.), «Ощадбанком» (12,3 тис.), та «Райффайзен Банком Аваль» (5,4 тис.) [8].

Уряд України зацікавлений у розвитку МСБ, саме тому постійно шукає різноманітні шляхи для забезпечення подальшому ефективному розвитку таких підприємств і намагається сприяти цьому, шляхом підтримки, фінансуванню та спрощенню оподаткування. 2024 рік тому не виключення, і підтримка МСБ

комерційними банками буде здійснюватися аналогічно, шляхом використання державних кредитних програм, таких як "Доступні кредити 5-7-9" та "Доступний факторинг".

До прикладу, одним із учасників цього процесу є державний Ощадбанк, який планує збільшити свій кредитний портфель для малого та середнього бізнесу на 25%. У розпорядженні банку є інструменти, такі як компенсація відсотків за кредитами для ветеранів та надання грантів, спрямованих на підтримку підприємців у різних галузях. Крім того, банк розвиває різноманітні програми співпраці з виробниками та пропонує нові кредитні продукти, наприклад, фінансування для релокації бізнесу та програму страхування Експортно-кредитного агентства [9].

Однак, очікується, що програма «Доступні кредити 5-7-9» зазнає змін через нові економічні виклики та фінансове навантаження на державний бюджет. Програма буде зменшена, але згідно прогнозу передбачається зріст видачі інвестиційних кредитів на придбання основних засобів ведення бізнесу, що може становити до 30% від усіх наданих позик [10].

Оскільки, малий та середній бізнес є вагомим складовою економіки України, то його підтримка повинна бути однією з найголовніших завдань. Для розвитку МСБ уряду варто розробляти нові кредитні програми, які будуть доступними, тобто передбачатимуть знижені відсоткові ставки та гнучкі графіки погашення.

Імплементация світового досвіду розвинутих країн також матиме позитивний вплив на МСБ, до прикладу, зменшення податкового тягара, посилення боротьби з корупцією тощо.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, підтримка малого та середнього бізнесу є важливим завданням для урядів усіх країн, в тому числі України. Це пов'язано з тим, що МСБ відіграє важливу роль у розвитку економіки, соціальній стабільності та покращенні життя людей. Однак, сучасні події та труднощі мають характерний вплив та внесли свої зміни у діяльність МСБ.

Існує високий попит на кредити з боку МСБ, що свідчить про їхню потребу в додаткових фінансових ресурсах, саме тому держава вживає певних заходів щодо стимулювання та полегшення кредитування такого бізнесу, шляхом зниження відсоткових ставок та впровадження різних кредитних програм.

Література

1. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>
2. Інститут соціології ім. І. Ф. Кураса НАН України, Український інститут дослідження економіки та прогнозування (2021). Соціально-економічні наслідки ковід-кризи в Україні та шляхи подолання. Разумковий центр. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Socialno-Ekonomichni_naslidky_koronakryzy.pdf
3. Вплив війни на МСП в Україні. URL: <https://platforma-msb.org/vplyv-vijny-na-msp-v-ukrayini/>
4. Офіційний сайт АТ «Укрексімбанк». URL: <https://www.eximb.com/>.
5. Є-стійкість для малого та середнього бізнесу. Як держава підтримує розвиток підприємництва під час війни: гранти та фінансові програми для бізнесу. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999/>
6. ПриватБанк став лідером за розміром кредитного портфеля МСБ в Україні – SME BANKING AGENCY. URL: <https://bdf.gov.ua/pryvatbank-stav-liderom-za-rozmirom-kredytneho-portfelija-msb-v-ukraini-sme-banking-agency/>
7. Міністерство фінансів України. URL: [https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovikh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=%D0%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8,27.1.2023%20%D1%80.\)](https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovikh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=%D0%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8,27.1.2023%20%D1%80.))
8. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7d62d99a-e57c-4389-93fa-b81acbb34549&title=Maizhe1-800#:~:text=%D0%97%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%83%202024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%86%D1%96,%D0%B3%D1%80%D0%BD%20%2D%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2.>
9. Які кредити будуть доступні у 2024 році. URL: <https://finance.liga.net/ua/bank/article/yaki-kredyty-budut-dostupni-u-2024-rotsi>

10. Як розвиватиметься банківське кредитування у 2024 році. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/2/708287/>

References

1. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/>
2. Kurasa Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrainian Institute for Economic Research and Policy Consulting (2021). Socio-economic consequences of the COVID crisis in Ukraine and ways to overcome it. Razumkov Center. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Socialno-Ekonomichni_naslidky_koronakryzy.pdf
3. Impact of the war on SMEs in Ukraine. URL: <https://platforma-msb.org/vplyv-vijny-na-msp-v-ukrayini/>
4. Official website of JSC "Ukreximbank". URL: <https://www.eximb.com/>
5. Resilience for small and medium-sized businesses. How the state supports entrepreneurship development during the war: grants and financial programs for businesses. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999/>
6. PrivatBank becomes the leader in the size of the SME loan portfolio in Ukraine – SME BANKING AGENCY. URL: <https://bdf.gov.ua/pryvatbank-stav-liderom-za-rozmirom-kredytnoho-portfelija-msb-v-ukraini-sme-banking-agency/>
7. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovvykh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=%D0%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8,27.11.2023%20%D1%80>
8. Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7d62d99a-e57c-4389-93fa-b81acbb34549&title=Maizhe1-800#:~:text=%D0%97%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%83%202024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%86%D1%96,%D0%B3%D1%80%D0%BD%20%2D%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2>
9. What loans will be available in 2024. URL: <https://finance.liga.net/ua/bank/article/yaki-kredyty-budut-dostupni-u-2024-rotsi>
10. How banking lending will develop in 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/2/708287/>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-26>

УДК 330

КРАВЧИК Юрій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2780-5605>yrii.kravchuk@khnmu.edu.ua

ГАРАФОНОВА Ольга

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

<https://orcid.org/0000-0002-4740-7057>ogarafonova@ukr.net

КРЕАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У ході написання статті було проведено глибокий аналіз теоретичних аспектів креативного менеджменту як інструменту для підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств. Стаття спрямована на висвітлення інноваційних підходів до управління та творчого процесу, які сприяють ефективному управлінню та стимулюють розвиток підприємств у сучасних умовах глобального ринкового середовища. Досліджено сутність поняття креативність та креативний менеджмент та їхній вплив на якість та інноваційність продукції на ринку. Досліджено місце та стан інноваційного розвитку глобального ринкового середовища України, що включає показник творчих результатів національних підприємств. Узагальнено принципи креативного менеджменту, що забезпечують конкурентоспроможність та стійкість функціонування підприємств на ринку. Визначено ключові стратегії креативного менеджменту, які забезпечують високий рівень якості продукції. Обґрунтовано, що активізація творчих процесів вирішує виробничі та економічні виклики підприємств, сприяючи їх адаптації до змінюваних ринкових умов і підвищенню якості продукції. Проаналізовано роль споживачів у формуванні якості продукції та виявлено, як їхні вимоги та вибір впливають на обрання стратегії креативного менеджменту. Визначено, що успішне впровадження креативного менеджменту вимагає комплексного підходу та активної взаємодії всіх зацікавлених сторін підприємства. Встановлено, що креативний менеджмент не лише сприяє підвищенню рівня та стандартів якості продукції, але і є критично важливим для зміцнення ринкової позиції підприємства.

Ключові слова: креативний менеджмент, конкурентоспроможність, якість продукції, інноваційні стратегії, творчі процеси, управління підприємством, споживачі.

KRAVCHYK Yuriy

Khmelnitskyi National University

GARAFONOVA Olga

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

CREATIVE MANAGEMENT AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES' PRODUCTS

In the course of writing this article, an in-depth analysis of the theoretical aspects of creative management as a tool for increasing the competitiveness of enterprises' products was carried out. The article is aimed at highlighting innovative approaches to management and the creative process that contribute to effective management and stimulate the development of enterprises in the current global market environment. The essence of the concepts of creativity and creative management and their impact on the quality and innovativeness of products in the market are investigated. The place and state of innovative development in the global market environment of Ukraine, including the indicator of creative results of national enterprises, are studied. The principles of creative management, which ensure the competitiveness and sustainability of enterprises in the market, are generalized. Key creative management strategies that ensure a high level of product quality are identified. It is substantiated that the intensification of creative processes solves the production and economic challenges of enterprises, facilitating their adaptation to changing market conditions and improving product quality. The article analyzes the role of consumers in shaping product quality and reveals how their requirements and choices influence the choice of a creative management strategy. It is determined that the successful implementation of creative management requires an integrated approach and active interaction of all stakeholders of the enterprise. It is established that creative management not only contributes to raising the level and standards of product quality, but is also critical for strengthening the market position of an enterprise.

Keywords: creative management, competitiveness, product quality, innovation strategies, creative processes, business management, consumers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність дослідження ролі та значення креативного менеджменту як інструменту підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств обумовлена сучасними викликами глобальної економіки та бізнес-середовища, наслідками повномасштабної збройної агресії та політичної та економічної нестабільності, а також внутрішніми проблемами підприємств. В умовах стрімкого розвитку інноваційних продуктів і нових підходів до взаємодії зі споживачами та зростаючої конкуренції на ринку підприємства стикаються з необхідністю не лише адаптації до змінюваних умов, але й активного формування нових

стратегій розвитку, спрямованих на створення інноваційних продуктів, оптимізацію виробничих процесів та підвищення задоволення клієнтів.

У даному контексті креативний менеджмент виступає ключовим чинником в досягненні цих цілей, дозволяючи підприємствам ефективно використовувати інтелектуальний потенціал своїх працівників для генерації ідей, їх оцінки та впровадження. Даний підхід стимулює не лише творчість персоналу, а й сприяє формуванню інноваційної культури в організації, де кожен працівник має можливість активно вносити власний внесок у процеси управління та розвитку.

Слід зазначити, що ефективне впровадження креативного менеджменту сприяє створенню стратегічних переваг підприємства, зокрема шляхом підвищення його адаптивності до змін ринкових умов, збільшення інноваційного потенціалу і підвищення якості продукції. Однак успішна реалізація цих стратегій вимагає системного підходу до управління, поєднання ресурсів і зусиль усіх рівнів організації, а також постійного моніторингу та адаптації до нових викликів і можливостей, що виникають на шляху розвитку сучасного бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На основі досліджень і публікацій в теорії менеджменту було визначено основні теоретичні аспекти креативного менеджменту підприємств. О. Богашко [1], Т. Бождари́к [2], І. Бурачек, О. Закапко, Д. Ярмолюк [3], О. Грідін [4], Н. Задорожнюк, М. Беноєва [5], О. Сливко, Б. Тейлен [6], Л. Плотнікова, М. Романенко [7] та інші допомогли сформуванню сутності креативності у підприємницькій діяльності та поняття креативного менеджменту. Автори акцентують на важливості креативного підходу у стимулюванні інноваційних процесів сучасних підприємств. В. Брич, М. Корман [8], О. Мірошніченко [9], Г. Швець [10] та інші сформулювали уявлення про ключові принципи креативного менеджменту. Натомість види стратегій креативного менеджменту для забезпечення якості продукції підприємств обґрунтовано у роботі Д. Зінкевич [11]. У даному контексті В. Лисогор [12] відзначає, що стратегії креативного менеджменту для забезпечення якості продукції підприємств мають бути спрямовані на впровадження інноваційних підходів до управління якістю, оптимізацію виробничих процесів, адаптацію до змінних умов ринку та вимог споживачів тощо. Крім того, М. Шумал та О. Дулька [13] зазначає, що в контексті креативного менеджменту для забезпечення якості продукції важливою складовою є роль споживачів як визначальних учасників у формуванні високоякісних продуктів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета написання статті полягає у дослідженні ролі креативного менеджменту у забезпеченні підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств. У ході написання статті важливим є аналіз теоретичних підходів, огляд сучасних практик і визначення ключових чинників успішного впровадження цього підходу. Дослідження спрямоване на ідентифікацію можливостей, які відкриває креативний менеджмент для інноваційного розвитку та покращення ефективності виробництва, що відповідає вимогам сучасного бізнес-середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах успіх підприємств головним чином залежить від їхньої компетентності, управлінських здібностей та впровадження інноваційних стратегій. Для того, щоб бути конкурентоспроможною, підприємство повинно створювати інноваційні продукти, які вирізняються серед аналогів на ринку, надаючи йому перевагу. Одним із ключових аспектів досягнення таких переваг є перетворення інноваційної діяльності на системний і керований процес, а не на випадкові дії окремих творчих працівників, що дозволяє забезпечити постійне вдосконалення виробничих, організаційних та управлінських процесів. Такий підхід гарантує, що інноваційна діяльність стає невід'ємною частиною підприємства, сприяючи стабільному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності продукції на ринку [7].

Інновації є ключем до підтримки конкурентоспроможності, і стрімкі зміни в інноваційних технологіях управління процесами вказують на те, що функціонувати на ринку можуть ті підприємства, які здатні впроваджувати нововведення, відходячи від стандартних формалізованих підходів. Інноваційний процес включає етапи створення, впровадження та поширення інновацій, причому економічна сутність інновацій та інноваційної діяльності полягає у змінах, що стають джерелом доходу [1]. Інноваційна діяльність у даному контексті виступає як особлива форма активності підприємства та його працівників, що охоплює широкий спектр робіт, пов'язаних з основними етапами розвитку інноваційних процесів, спрямованих на забезпечення доцільності та ефективності змін у підприємстві [6].

Для забезпечення оптимальності ведення інноваційної діяльності важливо залучати нові ідеї шляхом генерування креативних ідей. У загальному вигляді креативність являє собою здатність особистості до генерування творчих рішень у різноманітних сферах професійної діяльності, що призводить до розробки інноваційних підходів, методів і технологій, які виходять за межі стандартних процедур, а також до створення унікальних продуктів [14].

Креативність є ключовою характеристикою, яка лежить в основі концепції креативного менеджменту, і дозволяє не тільки ефективно керувати інноваційними процесами у виробництві та використовувати творчий потенціал колективу, але й знаходити найоптимальніші рішення у складних ситуаціях [3]. Слід також зазначити, що креативність включає такі компоненти [5]: підвищену чутливість до актуальних проблем, до дефіциту або суперечливості необхідних знань; та дії щодо пошуку способів вирішення цих рішень, які засновані на генеруванні гіпотез, перевірці та зміні гіпотез при необхідності та формулюванні результату рішення.

У контексті інноваційної діяльності креативність сприяє впровадженню новаторських рішень і технологій. Вона проявляється в здатності генерувати ідеї, що виходять за рамки встановлених стандартів і вирішують завдання за допомогою нетрадиційних методів. Креативність відіграє важливу роль у зміні парадигм мислення та стимулюванні інноваційних процесів на підприємстві [4]. У даному контексті важливо відзначити, що на думку Т. Божидарнік [2] креативний менеджмент являє собою спеціальну форму управлінської практики, спрямовану на стимулювання творчої активності персоналу для генерації новаторських ідей, їх критичну оцінку та відбір з метою формування ефективних креативних рішень. Проте на думку Н. Задорожнюк та М. Беноевої [5] він являє собою стратегічне управління інтелектуальним потенціалом підприємства, спрямоване на активізацію процесів творчої діяльності. В основі даного підходу лежать сучасні технології управління творчістю та колективною роботою, спрямовані на створення нових знань і розвиток інноваційних проєктів.

Таким чином, креативний менеджмент являє собою комплекс координованих заходів та стратегій, що ініціюються керівництвом підприємства з метою активізації творчих процесів у вирішенні виробничих та економічних завдань, забезпечення якості продукції та загального рівня конкурентоспроможності продукції підприємства, а також спрямовані на стимулювання креативного потенціалу робочого колективу та індивідуального розвитку кожного члена команди [15].

Сьогодні Україна, перебуваючи в умовах перехідної економіки, стикається з викликами інноваційного розвитку глобального ринкового середовища. Протягом останніх трьох років показники Глобального індексу інновацій (GII) показали певний рівень зростання (рис. 1).

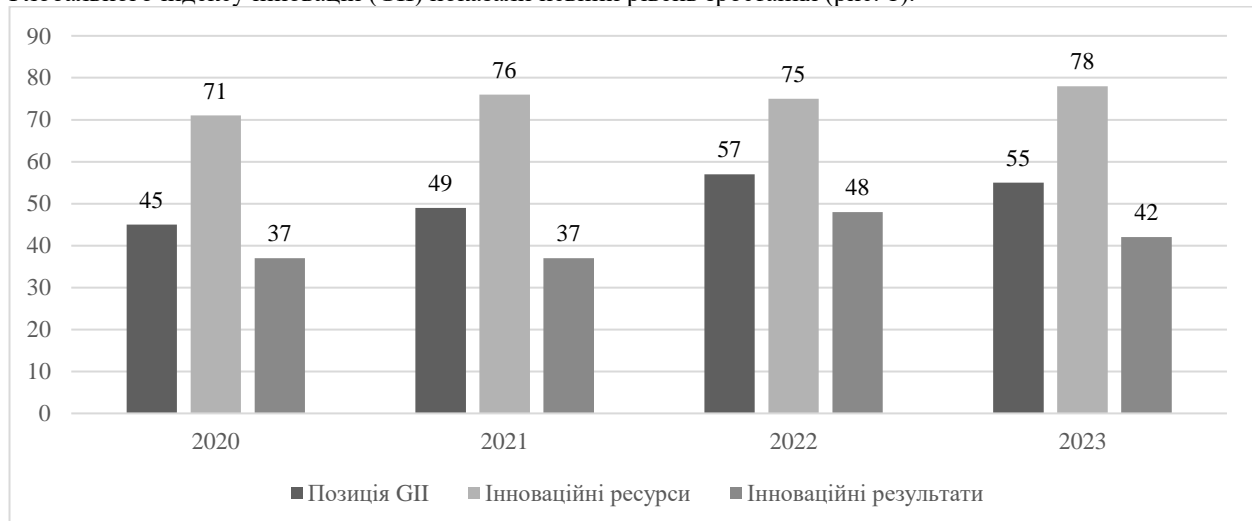

Рис. 1. Рейтинг Глобального індексу інновацій України (2020-2023)

Джерело: складено на основі [16].

Протягом останніх чотирьох років Україна відзначилася коливанням в індексі інновацій. Позиція країни в загальному рейтингу показників інновацій від 2020 до 2023 року змінювалася від 45 до 55 місця, зі значнішим підвищенням у 2023 році порівняно з 2022. Водночас Україна демонструє відносно слабкі показники у вхідних інноваційних потоках (71-78 місце) та середні результати у вихідних інноваціях (37-48 місце). Вимірювання і порівняння її інноваційних досягнень стає необхідним інструментом для оцінки позицій країни у світовому масштабі (рис. 2).

Загальний індекс інновацій (GII) України у 2023 році свідчить про середній рівень розвитку інноваційних можливостей у країні. Показники розділу знань і технологій, творчих результатів і ділової витонченості знаходяться на відповідному середньому рівні, що вказує на наявність певного потенціалу для подальшого росту і розвитку. Зокрема, забезпечення стабільного зростання креативності та творчих результатів суб'єктів господарювання в межах країни сприяє не лише створенню унікальних продуктів і послуг, а й збільшує їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

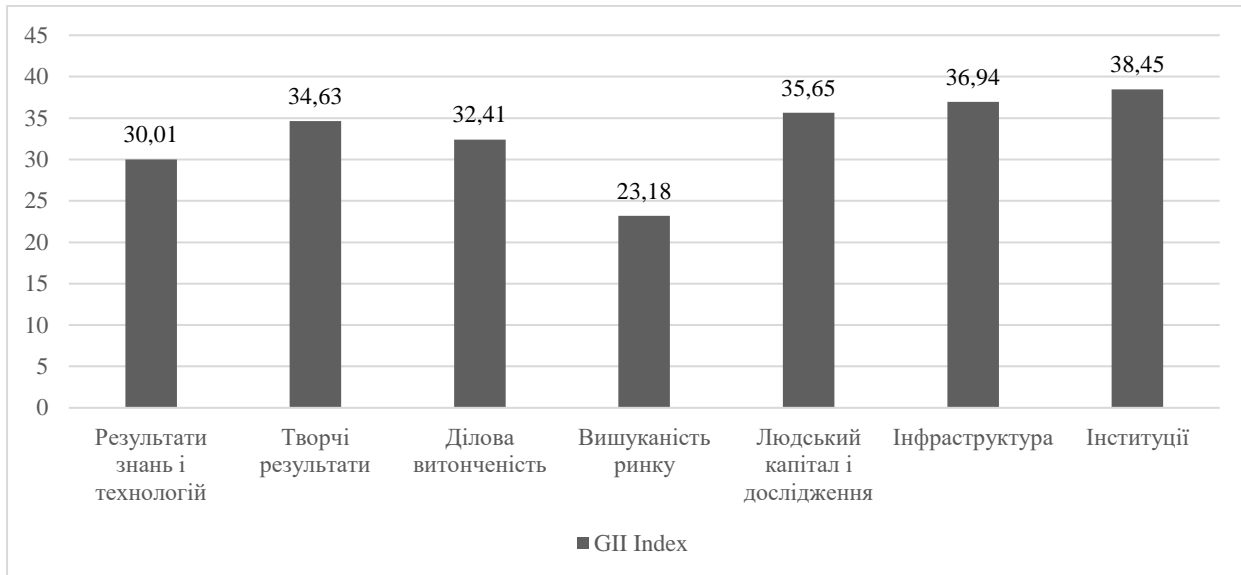

Рис. 2. Показники інноваційної діяльності України у 2023 році

Джерело: складено на основі [16].

Особливу увагу варто звернути на підтримку та стимулювання інноваційних ініціатив у бізнесі шляхом впровадження основних принципів креативного менеджменту (табл. 1), що дозволить ефективно використовувати потенціал країни у глобальному інноваційному середовищі, забезпечуючи стає економічне зростання та розвиток усіх сфер суспільства.

Таблиця 1

Принципи креативного менеджменту

Принцип	Характеристика
Творчий підхід до управління	Активне сприяння висловленню нових ідей та концепцій без обмежень
Гнучкість та адаптивність	Здатність до швидкої реакції на зміни, гнучкість в управлінських рішеннях
Стимулювання та підтримка таланту	Розвиток творчого потенціалу працівників, створення умов для самовираження
Співробітництво і командна робота	Підтримка колективних ініціатив, розвиток ефективної комунікації в командах
Інноваційне середовище	Створення культури інновацій, підтримка експериментів і тестування ідей
Лідерство у стимулюванні ініціатив	Активне лідерство в створенні інноваційних процесів та підтримка ідей від ідей до реалізації
Систематичний підхід до інновацій	Встановлення системи для збору, оцінювання і реалізації інноваційних ідей
Стратегічне мислення	Розуміння інновацій як стратегічного напрямку розвитку організації
Підтримка експериментів	Сприяння створенню інновацій через проведення експериментів і тестування концепцій
Забезпечення ресурсами	Надання необхідних ресурсів (людських, фінансових, матеріальних) для інновацій
Культура відкритості та взаємодії	Створення середовища, де працівники відчують відкритість та можливість вносити ідеї
Налагодження комунікацій	Встановлення ефективної комунікації між різними відділами та рівнями управління

Джерело: складено на основі [8; 9; 10].

В сучасній системі менеджменту зростає популярність креативного типу управління підприємством саме з огляду ефективності принципів його функціонування. Креативний менеджмент не лише відображається в цілях, функціях та методах управління підприємством, але і є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності та стійкості організації на ринку. Він спрямований на максимальне використання інноваційного та інвестиційного потенціалу підприємства, охоплюючи необхідні ресурси будь-якого типу. Даний підхід стимулює інноваційність, сприяє впровадженню новаторських рішень та підвищує адаптивність підприємства до змін у зовнішньому середовищі. Креативний менеджмент також сприяє підвищенню ефективності внутрішніх процесів, забезпечуючи гнучкість і здатність організації адаптуватися до вимог ринку та потреб споживачів.

Крім того, у контексті забезпечення якості продукції підприємств існує низка стратегій креативного менеджменту, що спрямовані на впровадження інноваційних підходів до управління якістю, оптимізацію виробничих процесів, адаптацію до змінних умов ринку та вимог споживачів, підвищення ефективності маркетингових стратегій, інтеграцію якості в усі аспекти діяльності підприємства, а також на створення умов для постійного вдосконалення та інновацій у продуктах та послугах [12]. Класифікацію та основні види стратегій креативного менеджменту для забезпечення якості продукції підприємств наведено у таблиці 2.

У даному контексті вихідний продукт, що є кульмінаційним елементом креативного менеджменту підприємства, має відповідати встановленим в стратегіях креативного менеджменту якісним характеристикам, тобто високим стандартам якості, що визначаються в рамках загальнокорпоративної, функціональної, інтеграційної та інших стратегій креативного менеджменту. Особлива увага в процесі

забезпечення якості вихідного продукту підприємства приділяється конкурентоспроможності продукції на ринку, відповідності очікуванням та потребам споживачів, а також забезпеченню надійності та тривалості експлуатації. Крім того, продукція має відповідати інноваційним вимогам, що дозволяє підприємству зберігати конкурентну перевагу на ринку та активно займатися впровадженням новаторських рішень у виробничий процес.

Таблиця 2

Види стратегій креативного менеджменту для забезпечення якості продукції підприємств

Класифікація	Види стратегій	Характеристика
За змістом	Загально-корпоративна стратегія	Орієнтована на створення загальної візії та місії компанії щодо якості, що включає цілі, стратегії та політики, спрямовані на підвищення якості у всіх аспектах виробництва.
	Функціональна стратегія	Фокусується на оптимізації конкретних функціональних областей (наприклад, виробництва, контролю якості, досліджень та розробок) для досягнення високої якості продукції.
За характером формування	Інтеграційна стратегія	Передбачає інтеграцію системи якості у всі аспекти діяльності підприємства, включаючи виробництво, маркетинг, продажі та обслуговування клієнтів.
	Ситуаційна стратегія	Стратегія, що адаптується до конкретних ситуацій і умов, специфічних для ринку, технологій та клієнтських вимог, для забезпечення відповідності якості продукції поточним умовам.
	Маркетингова стратегія	Стратегія, яка використовує маркетингові інструменти та методи для підвищення сприйняття якості продукції споживачами та покращення позиціонування продукту на ринку.
За характером реалізації	Активна стратегія	Стратегія, що передбачає активну участь усіх рівнів управління і персоналу у забезпеченні якості, включаючи постійне вдосконалення процесів і технологій.
	Пасивна стратегія	Стратегія, що полягає у мінімальному втручанні та впровадженні заходів із забезпечення якості, де основний акцент робиться на збереженні поточних практик без змін чи застосування інновацій.

Джерело: складено на основі [11].

В контексті креативного менеджменту для забезпечення якості продукції важливою складовою є роль споживачів як визначальних учасників у формуванні високоякісних продуктів. Споживачі через свої вимоги та вибір на ринку сприяють зміні стратегії менеджменту підприємств, зокрема креативного, і змушують їх адаптуватися до сучасних ринкових умов.

По перше, споживачі визначають якісні характеристики продукції через формування споживчого попиту. Їхні очікування стосовно функціональності, надійності та інших параметрів визначають напрямки розвитку, які вибирає підприємство для успішного впровадження інновацій та креативних підходів у виробничі процеси. Другим важливим аспектом є активний зворотний зв'язок між споживачами та підприємствами, що також часто потребує удосконалення та застосування креативних практик. Споживачі не лише висувають вимоги, але й надають фідбек щодо якості продукції та пропозиції, які мають бути враховані у ході розробки продукту. Даний двосторонній обмін інформацією дозволяє підприємствам оперативно реагувати на зміни на ринку та налагоджувати процеси виробництва з урахуванням вимог споживачів [13]. Таким чином, участь споживачів у формуванні якості продукції є критично важливою для успіху будь-якого підприємства. Їхні потреби та вимоги визначають напрямки розвитку інноваційних стратегій, спрямованих на підвищення якості продукції та зміцнення позицій на ринку.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Наразі креативний менеджмент визначається як стратегічний інструмент, спрямований на підвищення якості продукції підприємств. Він активізує творчі потенціали персоналу, стимулює інноваційні процеси та сприяє створенню високоякісних продуктів, що відповідають вимогам споживачів. Крім того, креативний менеджмент, як ключовий елемент стратегії підприємства, зосереджується на забезпеченні високих стандартів якості продукції через систематичне вдосконалення технологій, процесів і контролю, що дозволяє не лише задовольняти потреби клієнтів, але й зміцнювати репутацію підприємства, забезпечуючи сталість і впевненість у якості продукції з погляду споживачів.

Даний підхід сприяє постійному покращенню якості продукції шляхом впровадження інноваційних підходів і технологій. Він включає розробку нових або інноваційних продуктів, удосконалення процесів виробництва, а також впровадження високих стандартів якості, що є важливим для підтримки конкурентоспроможності підприємства на ринку. Отже, креативний менеджмент є ефективним інструментом для забезпечення високої якості продукції підприємств, сприяючи їхньому успішному розвитку і визнанню на ринку через постійне інноваційне вдосконалення та адаптацію до змінюваних вимог споживачів.

Література

1. Богашко О. Л. Еволюція теоретичних підходів до інноваційного розвитку в економічній науці. Вісник Бердянського університету бізнесу і менеджменту. 2013. № 2(22). С. 23-29.
2. Божидарнік Т. Формування й розвиток креативного менеджменту на підприємстві. Економіст. 2015. № 3. С. 37-39.
3. Бурачек І. В., Закапко О. І., Ярмолюк Д. І. Креативний менеджмент як основний інструмент розвитку сучасного бізнесу в Україні. Інфраструктура ринку. 2020. № 24. С. 146-150.
4. Грідін О. В. Креативний менеджмент у взаємодії з талантом менеджментом у системі конкурентоспроможності підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2024. № 1(42). С. 71-76.
5. Задорожнюк Н. О., Беноева М. Х. Дослідження ключових понять креативного менеджменту. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2016. № 1(5). С. 132-135.
6. Сливко О., Тейлен Б. Інновація чи імітація? Вплив вторинних ефектів і конкурентного тиску на вибір фірмами стратегії досліджень і розробок. Journal of Economics. 2014. № 112(3). С. 253-282.
7. Плотнікова Л., Романенко М. Креативні методи управління інноваційним процесом як закон конкурентоспроможності. Management Science Letters. 2019. № 9(5). С. 737-748.
8. Брич В. Я., Корман М. М. Креативний менеджмент: підручник. ТНЕУ, 2018. 220 с.
9. Мірошніченко О. А. Креативний менеджмент – шлях до успіху агропромислового підприємства. Аграрна галузь сучасної України: проблеми та перспективи розвитку: Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції. Луганський національний аграрний університет. 2021. С. 277-279.
10. Швець Г. О. Основні характеристики креативного менеджменту. International journal of innovative technologies in economy. 2020. № 2(29). С. 11-17.
11. Зінкевич Д. К. Розвиток систем креативного менеджменту підприємств: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Національний університет «Львівська політехніка». 2013. 25 с.
12. Лисогор В. М. Стратегії розробки інструментарію креативного менеджменту у системі інноваційних педагогічних технологій. Креативна педагогіка. 2011. № 4. С. 65-71.
13. Шумал М. С., Дулька О. С. Вплив споживачів на забезпечення якості інноваційної продукції в закладах індустрії гостинності. Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: матеріали 90-ї Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів. НУХТ. 2024. № 3. С. 278.
14. Ковальова В. І. Креативний менеджмент як важлива складова інноваційного підприємництва. Молодий вчений. 2018. № 1(2). С. 896-899.
15. Соловійов І. О., Шашкова Н. І. Креативний менеджмент як домінуюча складова економіки творчості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2020. № 40. С. 36-40.
16. Дутта С., Лаввін Б., Рівера Леон Л., Вунш-Вінсент С. Глобальний інноваційний індекс 2023: Інновації в умовах невизначеності. Всесвітня організація інтелектуальної власності. 2023. № 16. С. 250.

References

1. Bohashko, O. L. (2013). Evoliutsiia teoretychnykh pidkhdov do innovatsiinoho rozvytku v ekonomichnii nauksi [Evolution of theoretical approaches to innovative development in economic science]. Visnyk Berdianskoho universytetu biznesu i menedzhmentu – Bulletin of Berdiansk University of Business and Management, 2(22), 23-29 [in Ukrainian]
2. Bozhydamnik, T. (2015). Formuvannia y rozvytok kreatyvnoho menedzhmentu na pidpriemstvi [Formation and development of creative management at the enterprise]. Ekonomist – Economist, 3, 37-39 [in Ukrainian]
3. Burachek, I. V., Zakapko, O. I., Yarmoliuk, D. I. (2020). Kreatyvnyi menedzhment yak osnovnyi instrument rozvytku suchasnoho biznesu v Ukraini [Creative management as the main tool for the development of modern business in Ukraine]. Infrastruktura rynku – Market infrastructure, 24, 146-150 [in Ukrainian]
4. Hridin, O. V. (2024). Kreatyvnyi menedzhment u vzaiemodii z talant menedzhmentom u systemi konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Creative management in interaction with talent management in the system of enterprise competitiveness]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management, 1(42), 71-76 [in Ukrainian]
5. Zadorozhniuk, N. O., Benoeva, M. Kh. (2016). Doslidzhennia kliuchovykh poniat kreatyvnoho menedzhmentu [Research of key concepts of creative management]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Mukachevo State University, 1(5), 132-135 [in Ukrainian]
6. Slyvko, O., Teilen, B. (2014). Innovatsiia chy imitatsiia? Vplyv vtorynykh efektiv i konkurentnoho tysku na vybir firmamy stratehii doslidzhen i rozrobok [Innovation or imitation: The impact of spillovers and competitive pressure on firms' choice of R&D strategy]. Journal of Economics – Journal of Economics, 112(3), 253-282 [in Ukrainian]
7. Plotnikova, L., Romanenko, M. (2019). Kreatyvni metody upravlinnia innovatsiinym protsesom yak zakon konkurentospromozhnosti [Creative methods of innovation process management as a law of competitiveness]. Management Science Letters – Management Science Letters, 9(5), 737-748 [in Ukrainian]
8. Brych, V. Ya., Korman, M. M. (2018). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. TNEU [in Ukrainian]
9. Miroshnichenko, O. A. (2021). Kreatyvnyi menedzhment – shliakh do uspihu ahropromyslovoho pidpriemstva [Creative management is the way to success of an agro-industrial enterprise]. Ahrana haluz suchasnoi Ukrainy: problemy ta perspektivy rozvytku: Zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Agrarian sector of modern Ukraine: problems and prospects of

development: Collection of materials of the First International Scientific and Practical Conference. Luhanskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet, 277-279 [in Ukrainian]

10. Shvets, H. O. (2020). Osnovni kharakterystyky kreatyvnoho menedzhmentu [The main characteristics of creative management]. *International journal of innovative technologies in economy – International journal of innovative technologies in economy*, 2(29), 11-17 [in Ukrainian]

11. Zinkevych, D. K. (2013). Rozvytok system kreatyvnoho menedzhmentu pidpriemstv: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk: 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) [Development of creative management systems of enterprises: thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences: 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by type of economic activity)]. *Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika»* [in Ukrainian]

12. Lysohor, V. M. (2011). Stratehii rozrobky instrumentarii kreatyvnoho menedzhmentu u systemi innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii [Strategies for the development of creative management tools in the system of innovative pedagogical technologies]. *Kreatyvna pedahohika – Creative pedagogy*, 4, 65-71 [in Ukrainian]

13. Shumal, M. S., Dulka, O. S. (2024). Vplyv spozhyvachiv na zabezpechennia yakosti innovatsiinoi produktsii v zakladakh industrii hostynnosti [The influence of consumers on ensuring the quality of innovative products in the hospitality industry]. *Naukovi zdotky molodi – vyryshenniu problem kharchuvannia liudstva u XXI stolitti: materialy 90-yi Mizhnarodnoi naukovo konferentsii molodykh uchenykh, aspirantiv i studentiv – Scientific achievements of young people - solving the problems of human nutrition in the XXI century: materials of the 90th International Scientific Conference of Young Scientists, Graduate Students and Students*. NUKhT, 3, 278 [in Ukrainian]

14. Kovalova, V. I. (2018). Kreatyvnyi menedzhment yak vazhlyva skladova innovatsiinoho pidpriemnytstva [Creative management as an important component of innovative entrepreneurship]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1(2), 896-899 [in Ukrainian]

15. Soloviov, I. O., Shashkova, N. I. (2020). Kreatyvnyi menedzhment yak dominantna skladova ekonomiky tvorchosti [Creative management as a dominant component of the creative economy]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 40, 36-40 [in Ukrainian]

16. Dutta, S., Lanvin, B., Rivera Leon, L., Wunsch-Vincent, S. (2023). Hlobalnyi innovatsiinyi indeks 2023: Innovatsii v umovakh nevyznachenosti [Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty]. *Vsesvitnia orhanizatsiia intelektualnoi vlasnosti – World Intellectual Property Organization*, 16, 250. [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-27>

УДК 005.95:331.1

КОБЕЦЬ Дмитро

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4822-2951>

e-mail: asstejnki@gmail.com

HR-АНАЛІТИКА І BIG DATA ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

У статті розглядається актуальна проблема використання HR-аналітики та технології Big Data в управлінні людськими ресурсами сучасного підприємства. Автори підкреслюють важливість цифрової трансформації та оптимізації обробки великих масивів даних для ефективного управління персоналом в умовах швидких інформаційних обмінів та впровадження диджитальних технологій. Незважаючи на численні дослідження HR-аналітики та Big Data в контексті цифровізації економіки, автори вказують на відсутність ґрунтового аналізу напрямів, переваг, проблем і перспектив застосування цих інструментів в управлінні людськими ресурсами. Метою статті є аналіз зазначених аспектів використання HR-аналітики та Big Data в кадровому менеджменті. У статті проводиться аналіз літератури з даної проблематики, визначається сутність і взаємозв'язок HR-аналітики та Big Data, їх основні напрями застосування. На основі узагальнення здобутих результатів виокремлюються переваги, проблеми та перспективи використання HR-аналітики й Big Data в управлінні людськими ресурсами. Основними напрямками використання Big Data в роботі з персоналом є обмін контентом про вакансії, профілювання кандидатів, комунікація між рекрутерами і претендентами, аналіз організаційних зв'язків, розробка кадрової стратегії. HR-аналітика застосовується для планування кадрових рішень, аналізу кадрового потенціалу, побудови кар'єри, рекрутингу та оцінки персоналу. Ключовими перевагами є оптимізація прийняття управлінських рішень, створення сприятливого комунікаційного середовища, врахування запитів і очікувань претендентів. Проблемами впровадження є низька умотивованість менеджерів, неготовність персоналу, відсутність моделей роботи. Серед перспектив - створення єдиного комунікаційного середовища, використання універсальних цифрових інструментів планування та аналізу, впровадження експериментальних моделей роботи. HR-аналітика та Big Data є ефективними інноваційними інструментами цифрового кадрового менеджменту. Їх застосування дозволяє оптимізувати процес прийняття управлінських рішень, створити продуктивне комунікативне середовище із врахуванням вимог компанії та очікувань претендентів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на апробацію цих інструментів на підприємствах різних галузей і навчання менеджерів їх ефективному використанню.

Ключові слова: HR-аналітика, Big Data, оптимізація кадрової політики, цифрова трансформація, стратегія управління кадрами, цифрові інструменти менеджменту

KOBETS Dmytro

Khmelnitskyi National University

HR ANALYTICS AND BIG DATA AS DIGITAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT TOOLS

The article addresses the topical issue of using HR analytics and Big Data technology in human resource management of modern enterprises. The authors emphasize the importance of digital transformation and optimization of large data processing for effective personnel management in the context of rapid information exchange and the introduction of digital technologies. Despite numerous studies on HR analytics and Big Data in the context of digitalization of the economy, the authors point out the lack of a thorough analysis of the directions, advantages, problems, and prospects of applying these tools in human resource management. The aim of the article is to analyze these aspects of the use of HR analytics and Big Data in personnel management. The article analyzes the literature on this issue, defines the essence and interrelationship of HR analytics and Big Data, and their main areas of application. Based on a generalization of the results obtained, the advantages, problems, and prospects of using HR analytics and Big Data in human resource management are highlighted. The main areas of using Big Data in personnel management are sharing content about vacancies, profiling candidates, communication between recruiters and applicants, analysis of organizational relationships, and development of personnel strategy. HR analytics is used for personnel decision planning, analysis of human resources, career development, recruitment, and personnel evaluation. Key advantages include optimization of managerial decision-making, creation of a favorable communication environment, and consideration of applicants' requests and expectations. Problems of implementation include low motivation of managers, unpreparedness of personnel, and lack of work models. Prospects include the creation of a unified communication environment, the use of universal digital planning and analysis tools, and the implementation of experimental work models. HR analytics and Big Data are effective innovative tools of digital personnel management. Their application allows optimizing the decision-making process, creating a productive communication environment, taking into account the company's requirements and applicants' expectations. Further research should focus on testing these tools in enterprises of various industries and training managers in their effective use.

Keywords: HR analytics, Big Data, optimization of personnel policy, digital transformation, human resource management strategy, digital management tools

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасних інформаційних трансформацій, стрімких інформаційних обмінів, обробки величезних масивів даних, активного впровадження диджитальних технологій та інструментів зростає необхідність проведення аналітичних досліджень й оптимізації роботи із великими масивами даних. Сьогодні компанії велику увагу приділяють оптимізації обробки й аналізу інформації у різних напрямках їх

діяльності. І управління кадровим потенціалом підприємства не виняток. Адже і цей напрям діяльності сучасної компанії характеризується стрімкими інформаційними потоками, накопиченням необхідних для обробки у ході рутинних процедур даних, узагальнення отриманих чи зібраних відомостей. Ці питання можуть бути розв'язані у межах використання таких напрямів цифрового менеджменту, як: HR-аналітика та Big Data. Ці два інструменти виступають доповнюючими одне одного, адже Big Data слугує базисом для проведення якісної HR-аналітики. Проте сьогодні далеко не всі підприємства мають позитивні практики використання цих потенційно важливих засобів цифрового управління людським капіталом. Це й зумовлює необхідність ґрунтованого аналізу таких напрямів диджитального формату менеджменту й його провідних конструктів, таких як HR-аналітика та Big Data.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР В ЯКИХ РОЗГЛЯДАЮТЬ ЦЮ ПРОБЛЕМУ І ПІДХОДИ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У сучасних дослідженнях HR-аналітика та Big Data вивчаються у контексті напрямів, проблем і перспектив цифрової трансформації у сфері HR (Т. Длугопольська, Ю. Гук) [1], диджиталізації економіки в цілому (Т. Козак, І. Копитова) [3], упровадження цифрових технологій у менеджмент персоналу (О. Кравчук, І. Варіс, К. Заривних) [4], диджиталізації процесів рекрутингу персоналу в сучасних організаціях (В. Просолєнко) [7], цифровізації управління бізнесовими процесами в цілому (О. Твердохліб, Н. Грицяк, А. Устіловська, Л. Шаульська, М. Кримова) [8; 9; 10].

Учені розглядають HR-аналітику та Big Data у тісному взаємозв'язку із тотальною диджиталізацією усіх процесів управління персоналом, яка відбувається у трьох напрямках: 1) цифрова робоча сила (залучення працівників з інноваційним типом мислення, ліквідація цифрового розриву у навичках, забезпечення постійного удосконалення знань, вмінь, навичок за допомогою сучасних технологій); 2) цифрове робоче місце (створення робочого середовища, що забезпечує високу продуктивність праці, можливості збору інформації щодо виконання завдань, використовує сучасні засоби комунікацій та підтримує зворотній зв'язок з працівниками); 3) цифровий HR (трансформація функцій управління персоналом на основі новітніх комп'ютерних технологій, використання цифрових інструментів, програмних продуктів) [11]. Загалом диджиталізація управління кадровим потенціалом підприємства, охоплює процеси від залучення та набору персоналу в управлінні талантами до автоматизації процесів управління персоналом та керування даними [3].

У наукових публікаціях аналітика великих даних або Big Data визначається як великі обсяги інформації, накопичені у результаті «оцифрування» фізичного світу, що можуть бути ефективно оброблені тільки комп'ютерами із застосуванням хмарних обчислень і технологій штучного інтелекту [9, с. 217]. Використання HR-аналітики та Big Data є суттєвим підґрунтям для ефективного конструювання й упровадження сучасною компанією власних інтегрованих стратегій та програм цифрового управління персоналом [6, с. 157-171].

Під Big Data також розуміють набір структурованої й неструктурованої інформації, що потребує використання специфічних підходів її обробки та зберігання з використанням інформаційно-технологічних систем із мінімізацією участі людини у цьому процесі [10, с.22].

HR-аналітику визначають як «ефективний інструмент для виявлення та визначення бізнес-проблем, корінням яких є помилкові підходи до управління персоналом в організації» [4].

У наукових дослідження основний акцент зроблено на визначення сутності й ролі HR-аналітики та Big Data в управлінні кадровим потенціалом підприємства. Але водночас поза кутом наукового зору залишаються напрями, переваги, проблеми й перспективи використання HR-аналітики та Big Data в оптимізації кадрової політики компанії, а також взаємозв'язку двох провідних конструктів цифрового менеджменту – HR-аналітика та Big Data.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті – проаналізувати напрями, переваги, проблеми й перспективи застосування HR-аналітики і Big Data в управлінні людськими ресурсами сучасного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ЗДОБУТИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналіз великих даних або «Big Data» спрямований на підвищення продуктивності діяльності сучасної компанії, на зростання рівня задоволеності її цільових аудиторій й збільшення дохідності. Це детермінує важливість аналізу кадрового потенціалу компанії для розуміння можливостей для зростання робочої сили, для підвищення ефективності щоденних HR-операцій, налагодження організаційних зв'язків у віддаленому робочому середовищі, поширення досвіду працівників на робочих місцях, здійснення реінжинірингу менеджменту персоналу, гарантування прийняття ефективних управлінських рішень, забезпечення внутрішньої мобільності персоналу, управління ефективністю та загальним досвідом працівників. HR-аналітика є підґрунтям для адекватного стратегічного планування, підвищення мотивації та залучення персоналу, поліпшення збереження та виявлення талантів із високим потенціалом. Застосування

великих даних та аналітики дає змогу скоротити часові межі добору персоналу, автоматизувати процес надання інформації про вакансії [4].

Основними напрямками використання великих даних є встановлення основних тенденцій плинності кадрів, виявлення неефективних методів менеджменту персоналу, оптимізація процесу добору та залучення кандидатів, виявлення прогалин у якості робочої сили та можливостей для зростання, аналіз віддалених (дистанційних) організаційних зв'язків, створення інформаційної бази для прийняття активних рішень для досягнення цілей, вдосконалення HR-планування та розроблення стратегії менеджменту персоналу [4]. Технології Big Data активно використовуються такими компаніями, як: IBM, Google, Facebook, Netflix [2, с. 53, 54]. Big Data також виступає засобом оптимізації облікових процесів підприємства, розширення облікового інформаційного простору, вдосконалення процесів обміну даними та їх візуалізацією для зацікавлених суб'єктів, інструментом радикального покращення процесу прийняття управлінських рішень на підприємствах [5, с. 14-20]. Великі дані підвищують якість і швидкість ухвалення відповідних управлінських рішень [8, с. 130].

У межах управління людським капіталом підприємства Big Data використовується для дослідження та визначення профілів кандидатів, що найбільше відповідають потребам компанії. Big Data успішно інтегрується у щоденну практику набору фахівців, полегшує контакти між рекрутерами та працівниками, забезпечує надання більшої інформації про кандидата, вакансію чи компанію [7, с.122].

Big Data є основою для складання якісної HR-аналітики. До функцій та завдань HR-аналітики відносять використання різних даних для прогнозування результативності управлінських процесів, оптимізація витрат на персонал, стратегічне планування людськими ресурсами, оцінка якості підбору персоналу в контексті формування команди та доступу до ключових талантів у галузі; визначення ефективності інвестицій в людський капітал підприємства та перспектив залучення нових талантів в компанію; створення системи утримання талантів на підприємстві; формування систем оцінки персоналу підприємства; оцінка взаємозв'язку психологічного клімату та бізнес процесів в організації [10, с.25].

HR-аналітика проводиться на основі статистичних даних компанії, даних соціологічних досліджень, показників діяльності підприємства, контенту із соціальних медіа, світових і національних досліджень. HR-аналітика передбачає певну етапність: збір та узагальнення HR та бізнес інформації, оцінка та аналіз HR-показників, прийняття управлінського рішення, прогнозування та зворотній зв'язок [10, с.23].

В Україні основними напрямками використання HR-аналітики є: планування чисельності персоналу; сфера виплат та компенсацій; рекрутинг та оцінка персоналу. Менш вираженим є використання HR-аналітики у сфері кар'єрного планування та утримання співробітників. У зарубіжних країнах більшість компаній використовують аналітику талантів для прийняття стратегічних рішень. Особливістю HR-аналітики за кордоном є її комплексність та інтегрованість в загальну аналітичну систему компанії [10, с.25].

HR-аналітика дає змогу візуалізувати та аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати сценарії розвитку та більш об'єктивно приймати управлінські рішення. HR-аналітика успішно використовується в Amazon, Walmart, Tesco [1, с.15].

На основі описаного вище можна узагальнити основні напрями використання HR-аналітики та Big Data (рис.1).

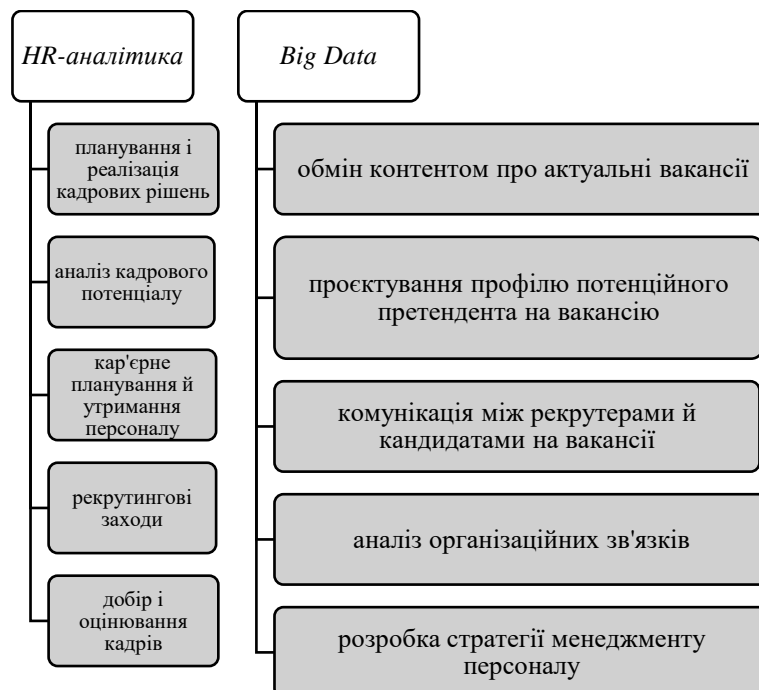

Рис. 1. Основні напрями використання HR-аналітики та Big Data

Проведене дослідження дає підстави виокремити основні переваги використання HR-аналітики та Big Data (рис. 2).

Рис. 2. Переваги використання HR-аналітики та Big Data

Оскільки Big Data слугує базисом для проведення HR-аналітики, то можна чітко простежити взаємозв'язок цих двох феноменів цифрового кадрового менеджменту (рис. 3).

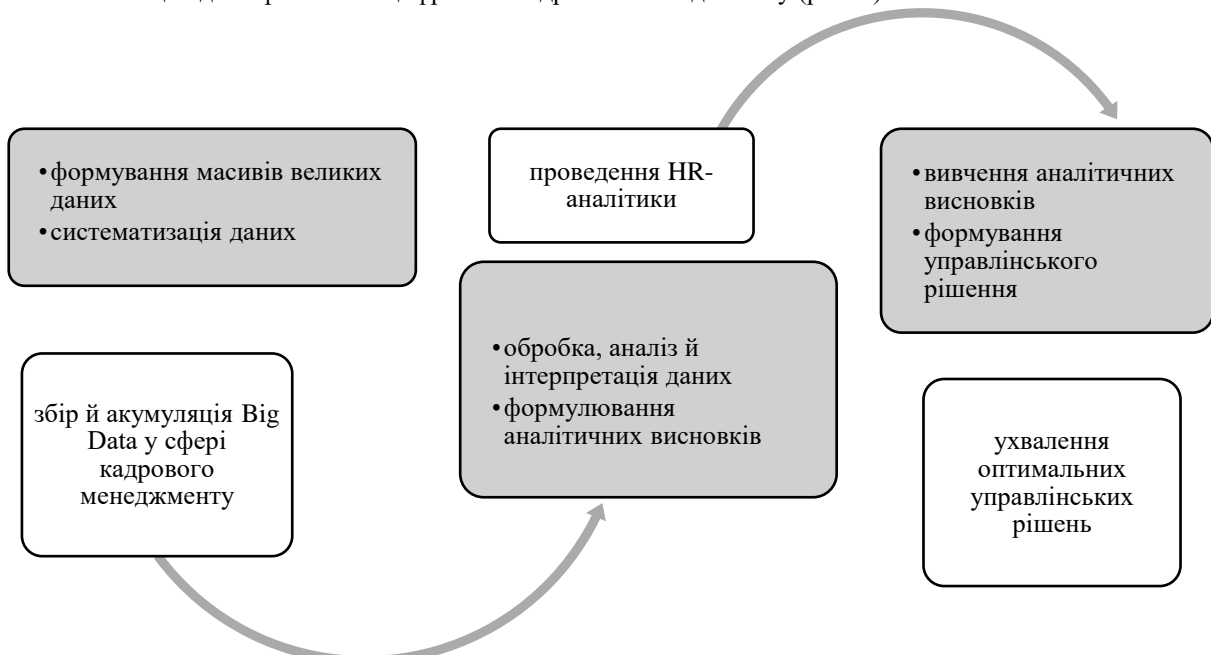

Рис. 3. Взаємозв'язок Big Data й HR-аналітики у контексті цифрового кадрового менеджменту

Аналіз особливостей HR-аналітики та Big Data дає підстави виокремити такі проблеми їх упровадження у процес управління людським ресурсом: низька умотивованість менеджерів компанії до активного упровадження інноваційних інструментів цифрового менеджменту, відсутність чітко визначених моделей роботи з кадрами з використанням напрацювань диджитал-епохи, невідповідність ІКТ-компетентності персоналу вимогам сучасного диджитал-середовища.

Вивчення специфіки HR-аналітики та Big Data також є інсайтом для ґрунтовного аналізу перспектив їх використання у цифровому менеджменті, до яких можна віднести створення єдиного комунікаційного середовища між менеджером з персоналу і претендентами на вакантні посади, використання універсальних інструментів цифрового менеджменту для проведення стратегічного планування, аналізу ефективності кадрової політики компанії.

У межах проведеного дослідження можна сформулювати такі пропозиції щодо використання HR-аналітики та Big Data:

1. Пропагувати серед менеджерів сучасних компанії ефективні диджитал-інструменти, спрямовані на оптимізацію роботи з персоналом, побудову ефективної стратегії цифрового менеджменту.

2. Створити оптимальне середовище, що забезпечує продуктивні комунікації між усіма зацікавленими суб'єктами у сфері управління кадровим потенціалом підприємства.
3. Приділяти особливу увагу контенту про актуальні вакансії, які транслюється потенційним претендентам на вакансії.
4. Максимально враховувати відповідність отриманих даних аналізу кадрової політики компанії її цінностями, очікуванням персоналу й адміністрації.
5. На основі отриманих аналітичних даних проектувати й здійснювати експериментальну апробацію найбільш продуктивних засобів й інструментів роботи із кадрами.
6. Звести до мінімуму рутинні процеси у напрямі управління кадровим потенціалом компанії та зменшити участь у них менеджерів з добору персоналу.
7. На основі аналітики уникати прийняття непродуктивних управлінських рішень, використання неефективних стилів роботи із кадрами компанії.
8. Проводити навчання менеджерів використанню інноваційних інструментів цифрового менеджменту.
9. Відстежувати динаміку продуктивності використання інструментів цифрового управління кадровим потенціалом підприємства.
10. Розробляти й апробувати експериментальні моделі управління людським ресурсом компанії на основі HR-аналітики та Big Data.

ВИСНОВКИ ІЗ ЦЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Big Data та HR-аналітика є ефективними й інноваційними інструментами цифрового менеджменту. Big Data – це набір структурованої й неструктурованої інформації, що потребує використання специфічних підходів її обробки та зберігання з використанням інформаційно-технологічних систем із мінімізацією участі людини у цьому процесі. HR-аналітика – це цифровий інструмент ефективного діагностування бізнес-проблем, викликаних помилковими підходами до управління персоналом в організації. Основними напрямками використання Big Data є: обмін контентом про актуальні вакансії, проектування профілю потенційного претендента на вакансію, комунікація між рекрутерами й кандидатами на вакансії, аналіз організаційних зв'язків, розробка стратегії менеджменту персоналу. Big Data є основою для проведення якісної HR-аналітики та прийняття виважених управлінських рішень у сфері кадрового менеджменту.

До основних напрямів використання HR-аналітики відноситься планування і реалізація кадрових рішень, аналіз кадрового потенціалу, побудова кар'єри персоналу, рекрутингові заходи, добір і оцінювання кадрів. Використання Big Data для проведення якісної HR-аналітики дає змогу оптимізувати процес прийняття управлінських рішень на основі ґрунтовного аналізу управління людськими ресурсами, створити сприятливе комунікативне середовище у сфері управління людськими ресурсами із урахуванням запитів й очікувань претендентів на актуальні вакансії, вимог й перспектив кадрової політики компанії та продуктивних можливостей диджитал-технологій, переваг цифрового менеджменту.

Перспективу подальших наукових пошуків в означеному напрямі становить апробація Big Data та HR-аналітики на підприємствах різних галузей, у різних векторах управління кадровим потенціалом сучасної компанії, проведення відповідного навчання керівників, менеджерів підприємств задля підвищення їх умотивованості до використання цифрових інструментів управління людськими ресурсами компанії.

Література

1. Длугопольська Т. І., Гук Ю. В. Цифрова трансформація у сфері HR: напрями, проблеми та можливості. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 62. С.13-18. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.62-2>
2. Занюк А., Ярошенко О. Застосування технологій Big Data у діяльності сучасних підприємств. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (квітень-травень 2022 року)*. Економічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С.53-54.
3. Козак Т. М., Копитова І. В. Особливості управління персоналом на підприємствах в умовах діджиталізації економіки. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу* : матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 5-6 листопада 2020 р. Житомир, 2020. С. 136–137. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/136.pdf>.
4. Кравчук О. І., Варіс І. О., Заривних К. В. Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії covid-19. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
5. Легенчук С. Ф., Денисюк О. М. Перспективи та проблеми розвитку обліку в умовах використання Big Data. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. Вип. 3 (53). С. 14-20. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3\(53\)-14-20](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3(53)-14-20)

6. Обушна Н. І., Теплов С. О. Цифровізація управління HR-процесами на державній службі. *Наукові перспективи*. 2021. № 3(9). С. 157-171. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-157-171](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-157-171).
7. Просолєнко В. С. Особливості діджиталізації процесів рекрутингу персоналу в сучасних організаціях. *Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум-2019»*: Труды XV-ої Міжнародної науково-практичної конференції. м. Харків, 4-6 грудня 2019 р. Харків: НТУ «ХПІ», 2019 р. С. 120-123.
8. Твердохліб О. С., Грицяк Н. В. Практичні аспекти застосування технологій аналізу даних великих масивів (Big Data) в публічному управлінні. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 3 (64). Ч. 1. С. 121-135. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.64.2020.217610>.
9. Устіловська А. С. Проблеми цифровізації системи управління персоналом вітчизняних підприємств. *Review of transport economics and management*. 2022. №7(23). С. 215-222. URL: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/268906>
10. Шаульська Л. В., Кримова М. О. HR-аналітика як інструмент управління бізнесом в новій економіці. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2020. №1(41). С. 20-26. URL: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2020-41-20-26>
11. Digital Transformation and the Evolution Of HR Trends. URL: <http://infosystems.mu/digital-transformation-and-the-evolution-of-hr-trends>.

References

1. Dłuhopolska T., Huk Y. Digital transformation in HR sphere: directions, problems and opportunities. *Black sea economic studies*. 2021. No. 62. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.62-2>
2. Zanyuk A., Yaroshenko O. Application of Big Data technologies in the activities of modern enterprises. *Materials of the student scientific conference of Chernivtsi National University* (April-May 2022). Faculty of Economics. Chernivtsi: Yu. Fedkovich Chernivtsi national University. 2022. P.53-54.
3. Kozak T. M., Kopytova I. V. Peculiarities of personnel management at enterprises in the conditions of digitalization of the economy. *Modern challenges of sustainable business development: materials of the International Scientific Conference, Zhytomyr, November 5-6, 2020*. Zhytomyr, 2020. P. 136–137. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/136.pdf>.
4. Kravchuk, O., Varis, I. and Zaryvnykh, K. Digital technology of personnel management: trends and challenges in a COVID-19 pandemic. *Economy and Society*. 2021 (26). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
5. Lehenchuk S. F., Denysyuk O. M. Perspectives and problems of the development of accounting in the terms of using Big Data. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*. 2023. No. 3(53). P. 14–20. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3\(53\)-14-20](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-3(53)-14-20)
6. Obushna N., Teplov S. Digitalization of HR-process management in civil service. *Scientific perspectives*. 2021. № 3(9). P. 157-171. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-157-171](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-157-171).
7. Prosolenko V. S. Peculiarities of digitization of personnel recruiting processes in modern organizations. *Research and optimization of economic processes "Optimum-2019"*: Proceedings of the XV-th International Scientific and Practical Conference. Kharkiv, December 4-6, 2019. Kharkiv: NTU "KhPI", 2019, pp. 120-123.
8. Tverdokhlib O., Grytsiak N. Practical aspects of big data analysis technologies' usage in public administration. *Efficiency of public administration*. 2020. No. 64. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.64.2020.217610>
9. Ustilovska A. Problems of digitalization of the personnel management system of domestic enterprises. *Review of transport economics and management*. 2023. No. 7(23). P. 215–222. URL: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/268906>
10. Shaulska L., Krymova M. HR-analytics as a tool of business management in the new economy. *Scientific papers of Dmytro Motornyi Tavria state agrotechnological university (Economic sciences)*. 2020. Vol. 41. P. 20–26. URL: <https://doi.org/10.31388/2519-884x-2020-41-20-26>
11. Digital Transformation and the Evolution Of HR Trends. URL: <http://infosystems.mu/digital-transformation-and-the-evolution-of-hr-trends>.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-28>

УДК 338.24:658.5:61

ТУЛЬЧИНСЬКИЙ Ростислав

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая

<https://orcid.org/0000-0003-1605-1403>

e-mail: r_istu@ukr.net

КОСТЮНІК Олена

НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

<https://orcid.org/0000-0003-4138-7646>

e-mail: elena_kostynik@ukr.net

КРАСНОШАПКА Володимир

НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

<https://orcid.org/0000-0003-4556-9455>

e-mail: kras-korf@ukr.net

ПОГРЕБНЯК Анна

НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

<https://orcid.org/0000-0003-2421-476X>

e-mail: anna.u.pogrebnyak@gmail.com

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності застосування стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки. Забезпечення фінансової безпеки підприємств дає можливість не тільки отримувати прибутки, а й підвищувати зайнятість та добробут населення, а також більш активно приймати участь у вирішенні соціальних проблем суспільного розвитку. Обґрунтовано доцільність використання стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки. Встановлено, що стратегічний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства дає можливість виявити можливості забезпечення сталості економічної системи та функціонування підприємства у довгостроковій перспективі в умовах формування соціальної економіки.

Обґрунтовано, що до основних напрямів стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки можна віднести наступні: фінансове прогнозування, ризик-менеджмент, фінансовий контроль, оптимізація структури капіталу, фінансовий аналіз, ліквідність, диверсифікація інвестицій, стратегічне планування. Доведено, що спроможність та адаптація до умов оточуючого середовища є основною запорукою фінансової стійкості та безпеки підприємства. В умовах повоєнного відновлення для підвищення ефективності функціонування системи фінансової безпеки підприємств в умовах формування соціальної економіки необхідно: сформувати систему функціональних конкурентних стратегій фінансової економічної безпеки підприємств; імплементувати інноваційно-інвестиційні стратегії спрямовані на створення нових конкурентних переваг; запроваджувати принципи циркулярної економіки та екологічності виробництва; впроваджувати цифрові технології тощо.

Ключові слова: стратегічне управління, фінансова безпека, соціальна економіка, стратегічний підхід, фінанси, економічна система, ефективність функціонування підприємства, фінансовий аналіз.

TULCHINSKIY Rostislav

ІНЕ "Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University"

KOSTIUNIK Olena, KRASNOSHAPKA Volodymyr, POHREBNIAK Anna

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

STRATEGIC APPROACH TO THE MANAGEMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF THE SOCIAL ECONOMY

The article is dedicated to justifying the feasibility of applying a strategic approach to managing the financial security of enterprises in the conditions of the formation of a social economy. Ensuring the financial security of enterprises makes it possible not only to earn profits, but also to increase employment and welfare of the population, as well as to participate more actively in solving social problems of social development. The expediency of using a strategic approach to managing the financial security of enterprises in the conditions of the formation of the social economy is substantiated. It has been established that a strategic approach to the management of the financial security of the enterprise makes it possible to identify the possibilities of ensuring the sustainability of the economic system and the functioning of the enterprise in the long term in the conditions of the formation of the social economy. A strategic approach to the management of the financial security of the enterprise makes it possible to identify the possibilities of ensuring the stability of the economic system and the functioning of the enterprise in the long term in the conditions of the formation of the social economy. It is substantiated that the main areas of strategic management of the financial security of enterprises in the conditions of the formation of a social economy include the following: financial forecasting, risk management, financial control, optimization of the capital structure, financial analysis, liquidity, diversification of investments, strategic planning. It has been proven that the ability and adaptation to the conditions of the surrounding environment is the main guarantee of the financial stability and security of the enterprise. In the conditions of post-war recovery, in order to increase the efficiency of the functioning of the system of financial security of enterprises in the conditions of the formation of the social economy, it is necessary to: form a system of functional competitive strategies of the financial and economic security of enterprises; implement innovative

investment strategies aimed at creating new competitive advantages; to introduce the principles of circular economy and ecological production; implement digital technologies, etc.

Keywords: strategic management, financial security, social economy, strategic approach, finance, economic system, efficiency of enterprise functioning, financial analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні виклики все більше актуалізують питання формування соціальної економіки для вирішення соціальних та екологічних проблем суспільного розвитку. Поєднання зусиль та ресурсів приватного та неприбуткового секторів економіки сприяють вирішенню проблем соціально-економічного розвитку національної економіки та її суб'єктів. Так, соціальна економіка спрямована на подолання безробіття, забезпечення принципів сталого розвитку, зменшення асиметричності регіонального розвитку, забезпеченню інклюзії тощо.

У свою чергу, розвиток соціальної економіки потребує сталості розвитку підприємницького сектору. Це можливо забезпечити за умов посилення фінансової безпеки підприємств, що дає змогу не тільки отримувати прибутки, а й підвищувати зайнятість та добробут населення та більш активно приймати участь у вирішенні соціальних проблем суспільного розвитку. Забезпечення фінансової безпеки підприємств вимагає удосконалення та активізації використання стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки. З огляду на зазначене дана тематика є актуальною, що також зумовлено воєнними діями на території України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств було висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як: О. Арефьєвої, О. Барановської, Т. Васильцьова, О. Вовк [1], С. Ілляшенка, А. Ковальчук [2], Н. Коленди [3], А. Корнецького [4], О. Коробчинського, В. Марченко, С. Мельника [4], О. Орлика, Г. Назарової [6], П. Полякова [7], О. Поповича [8], Т. Ткаченко, С. Тульчинської [10], С. Шкарлета та інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на актуалізацію проблеми в сучасних реаліях, необхідно зазначити, що аспекти стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки недостатньо розглянуті та потребують подальшого наукового пошуку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки.

Для досягнення окресленої мети було визначено та вирішено такі завдання:

- доведена своєчасність та доцільність предмету дослідження, якими виступають теоретико-концептуальні засади стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки;
- обґрунтовано доцільність використання стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки;
- виокремлено напрями стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки до яких віднесено: фінансове прогнозування, ризик-менеджмент, фінансовий контроль, оптимізація структури капіталу, фінансовий аналіз, ліквідність, диверсифікація інвестицій, стратегічне планування;
- визначено заходи для підвищення ефективності функціонування системи фінансової безпеки підприємств в умовах формування соціальної економіки.

Застосування комплексного підходу та використання методів аналізу, синтезу, формалізації, наукового абстрагування, монографічного методу та методу узагальнень дало можливість досягти поставленої мети дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У соціальній економіці пріоритетним фактором ефективного господарювання суб'єктів економіки виступає взаємодія підприємств з його соціальним середовищем. При цьому зростає роль соціальної корисності, що створюють перспективи розвитку окремим сферам соціально-економічної діяльності та суспільству в цілому.

Соціально-економічний розвиток відображає кореляційну залежність між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем в економіці країни. У свою чергу, для економічного розвитку суб'єктів економіки важливим є забезпечення стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств. Фінансова безпека виступає важливою передумовою ефективності функціонування підприємств в умовах

формування соціальної економіки виступаючи перевагою у конкурентній боротьбі та забезпечує соціальну орієнтованість підприємств.

Для забезпечення фінансової безпеки підприємств в умовах формування соціальної економіки необхідно застосовувати стратегічний підхід, оскільки швидкоплинність змін вимагає розробку та впровадження тактичних та операційних змін.

Загально відомо, що будь яка стратегія виступає елементом певного механізму підприємства, стратегія управління фінансовою безпекою підприємства в умовах формування соціальної економіки виступає складовою фінансового механізму підприємства та елементом системи його управління. Управління фінансовою безпекою підприємства базується на концепції його розвитку в умовах соціальної економіки та повинно включати пріоритетні завдання, як забезпечення фінансової безпеки підприємства, так і шляхи та методи їх досягнення в умовах формування соціальної економіки.

Стратегічний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства дає можливість виявити потенціал забезпечення сталості економічної системи та функціонування підприємства у довгостроковій перспективі в умовах формування соціальної економіки. А також виявити альтернативи прийняття рішень для забезпечення пошуку найбільш ефективного та оптимального інструментарію забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах формування соціальної економіки. Стратегічні заходи повинні орієнтуватися на розробку та імплементацію ефективних заходів щодо подолання негативних тенденцій у сфері фінансової діяльності підприємства та забезпечення його фінансової безпеки.

Головною метою стратегічного управління фінансовою безпекою підприємства виступає забезпечення достатньої фінансової спроможності сталого поточного та стратегічного розвитку суб'єкта підприємництва, зростання його вартості, збільшення прибутків і доходів [3, с. 79].

Впливом на фінансову безпеку суб'єкта підприємництва є не тільки питання пов'язані з фінансовими ресурсами, але й інші аспекти в діяльності підприємства (виробничі, операційні, соціальні, кадрові). Тому при стратегічному управлінні фінансовою безпекою необхідно враховувати широкий спектр можливих загроз. В цьому випадку комплексний підхід передбачає застосування методів та підходів, які орієнтуються на загальну оцінку стану розвитку підприємства та на оцінку за окремими складовими.

До основних напрямів стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств в умовах формування соціальної економіки можна віднести наступні: фінансове прогнозування, ризик-менеджмент, фінансовий контроль, оптимізація структури капіталу, фінансовий аналіз, ліквідність, диверсифікація інвестицій, стратегічне планування (рис. 1).

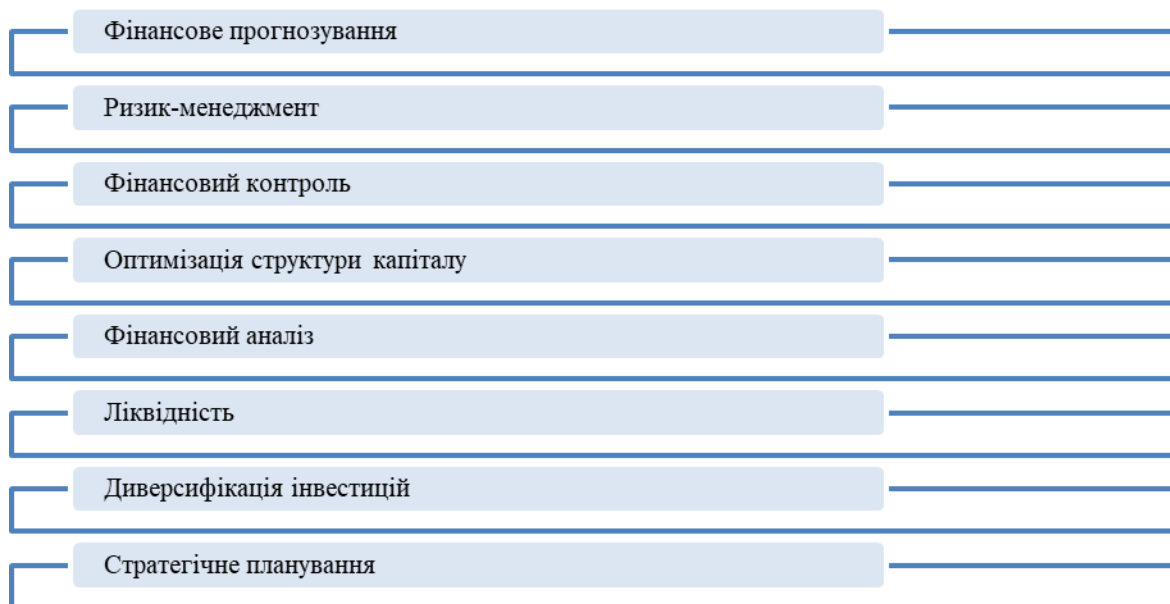

Рис. 1. Основні вектори стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств

Джерело: запропоновано автором

Важливим напрямом в діяльності щодо стратегічного управління фінансової безпеки підприємств є ретельне фінансове планування та прогнозування ресурсів з урахуванням можливих викликів та загроз, що в стратегічному вимірі дозволяє мінімізувати або уникнути настання несприятливих подій. Для ефективного управління ризиками, які пов'язані з фінансовою діяльністю на великих підприємствах, запроваджується система ризик-менеджменту, яка націлена на ідентифікацію, оцінку та управління ризиками.

Напрями фінансового контролю включають моніторинг фінансових операцій, перевірку дотримання фінансових процедур та виявлення можливих видів шахрайства. Для фінансової стабільності діяльності

підприємства важливу роль відіграє оптимізація структури капіталу, яка дозволяє значно знизити рівень фінансових ризиків та ймовірних втрат. Проведення постійного аналізу та моніторингу фінансових звітів підприємства дозволяє виокремити існуючі тенденції та закономірності, розпізнати існуючі та ймовірні проблеми в його діяльності в стратегічній перспективі.

Для забезпечення стабільного фінансового стану підприємства та раціонального управління оборотним капіталом необхідним є забезпечення високого рівня його ліквідності. Для формування стійкого фінансового стану підприємства доцільно здійснювати диверсифікацію інвестиційних ресурсів між різними видами активів та ринками.

Стратегічне планування розвитку підприємств також включає напрями щодо забезпечення його стабільного фінансового стану, сталого розвитку та підтримки конкурентоспроможності. Означені напрями є загальними та можуть бути доповнені більш конкретними заходами в залежності від потреб та специфіки діяльності підприємства.

Стратегічний розвиток фінансової безпеки підприємництва доцільно розглядати як складову загальної стратегії управління бізнесом.

Особливо гостро ці питання постають в умовах кризи та високої невизначеності. Нераціональне управління фінансовою безпекою впливає на ефективність системи управління ризиками на підприємстві та збільшує ризик настання несприятливих подій. Саме впровадження попереджувальних заходів дозволяє значно мінімізувати негативні наслідки за рахунок своєчасного реагування на несприятливі події. Спроможність та адаптація до умов оточуючого середовища є основною запорукою фінансової стійкості та безпеки підприємства. Система фінансової безпеки підприємства складається з таких підсистем, як: управління, контроль, планування, аналіз, інформаційне забезпечення. Розробка стратегії фінансової безпеки суб'єктів підприємництва використовує такі види стратегічних планів як і для інших видів безпеки. Кожне підприємство обирає власну загальну стратегію досягнення поставленої мети, яка включає ряд напрямів, що повинні не суперечити загальній стратегії та місії підприємства.

Для ідентифікації загроз та швидкого реагування на їх наслідки на підприємствах необхідно застосовувати різні підходи до оцінки стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Дані підходи включають ряд послідовних етапів, виконання яких призводить до усунення ризиків та підвищення рівня безпеки та конкурентоспроможності підприємства. Використання відповідних підходів щодо оцінки ризиків дозволяє ідентифікувати загрози та розробляти заходи щодо їх усунення з мінімальними витратами ресурсів.

Заходи щодо забезпечення фінансової безпеки діяльності підприємств доцільно відображати в планах та стратегіях розвитку для їх відстежування та моніторингу виконання.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, проведені дослідження дає можливість зазначити, що в умовах повоєнного відновлення для підвищення ефективності функціонування системи фінансової безпеки підприємств в умовах формування соціальної економіки необхідно:

- сформулювати систему функціональних конкурентних стратегій фінансової економічної безпеки підприємств;
- впроваджувати інноваційно-інвестиційні стратегії спрямовані на створення нових конкурентних переваг, у тому числі виходу на нові ринки;
- формувати фінансову та цінову політику з урахуванням тенденцій на ресурсних ринках, ринку капіталу та продукції, у напрямі забезпеченості кредитоспроможності та привабливості залучення інвестиційних ресурсів підприємств в умовах розвитку соціальної економіки;
- імплементувати принципи циркулярної економіки та екологічності виробництва, що забезпечує зменшення потреб промислових підприємств у ресурсах та позитивно впливає на їх конкурентоспроможність, це особливо набуває актуальності в умовах змін доступу до ресурсів та можливостей їх використання із урахуванням напрямів повоєнного відновлення економіки України;
- впроваджувати цифрові технології для підвищення ефективності введення бізнесу шляхом впровадження їх від розробки нових продуктів та її комерціалізації, у маркетинговій та логістичній діяльності;
- накопичувати потенціал розвитку підприємств шляхом нарощення компетенцій працівників, підвищення внутрішньої мотивації до ефективної модернізації.

Виклики сьогодення посилюють вимоги до формування стратегічного підходу до управління фінансовою безпекою підприємств в умовах розвитку соціальної економіки, провокуючи при цьому появу як нових загроз так і нових конкурентних переваг.

Література

1. Вовк О. М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичне забезпечення. *Приазовський економічний вісник*. 2018, №6 (11). С. 120-124.

2. Ковальчук А. М. Управлінські аспекти оцінювання економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційної економіки. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. №4 (72). С. 211-218.
3. Коленда Н. В., Матвійчук Н. М., Черчик Л. М., Наконечна Г. Я. Стратегічний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. Вип. 4 (35). С. 79-87.
4. Корнецький А. О., Колчин О. Д. Соціальна економіка: характеристика та суб'єкти. *Економічний простір*. 2022. Вип. 177. С. 47-52.
5. Мельник С. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика. Монографія. Львів, «Растр-7», 2020. 384 с.
6. Назарова Г., Гончарова С., Хоменко П. Стратегічний підхід до соціального розвитку підприємства у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-16> (дата звернення 3.05.2024).
7. Поляков П. А. Структура системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 2. С. 207-211.
8. Попович О. В. Сучасні підходи до управління фінансовими взаємовідносинами підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. 2009. № 8. С. 29-31.
9. Солосіч О. С., Тульчинська С. О. Теоретичні та прикладні аспекти організації рейдерської діяльності як ключова загроза забезпеченню силової економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8392> (дата звернення 1.05.2024).
10. Тульчинська С. О., Чорній Б. П., Салоїд С. В. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств: монографія. Київ. 2018. С. 9-35.
11. Тульчинська С., Солосіч О., Чорній В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 9. С. 54-58.
12. Тульчинський Р. В. Тульчинська С. О., Ружицький А. В. Стратегії конкурентоспроможності підприємств в умовах макроекономічної нестабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 6. С. 5-9.

References

1. Vovk, O.M. (2018), "Management of the development of the economic security system of the enterprise: theoretical support", *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 6, no. 11, pp. 120-124.
2. Kovalchuk, A.M. (2020), "Managerial aspects of evaluating the economic security of the enterprise in the conditions of the transformational economy". *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniki*. 2020. vol. 4, no. 72, pp. 211-218.
3. Kolenda, N.V., Matviichuk, N.M., Cherchuk, L.M., Nakonechna, H.Ya. (2020), "Strategic approach to managing the financial security of the enterprise", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii i praktyky*. vol. 4, no. 35, pp. 79-87.
4. Kornetskyi, A.O., Kolchyn, O.D. (2022), "Social economy: characteristics and subjects", *Ekonomichnyi prostir*. vol. 177, pp. 47-52.
5. Melnyk, S. (2020) *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka*. [Management of financial security of enterprises: theory, methodology, practice] (in Ukrainian).
6. Nazarova, H., Honcharova, S., Khomenko, P. (2022), "Strategic approach to the social development of the enterprise in the post-war period", *Ekonomika ta suspilstvo*. vol. 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-16> (data zvernennia 3.05.2024).
7. Poliakov, P.A. (2019), "The structure of the economic security management system of the machine-building enterprise", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*. vol. 7, pp. 207-211.
8. Popovych, O.V. (2019), "Modern approaches to managing financial relationships of enterprises", *Ekonomika. Finansy. Pravo*. vol. 8, pp. 29-31.
9. Solosich O.S., Tulchynska, S.O. (2020), "Theoretical and applied aspects of the organization of raiding activities as a key threat to ensuring the security of the enterprise by force", *Efektivna ekonomika*. vol. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8392> (data zvernennia 1.05.2024).
10. Tulchynska SO, Chorniy BP, Saloid SV (2018) *Mekhanizm otsynuyvannya zaluchennya investytsiynykh resursiv yak zasib zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky promyslovykh pidpriyemstv* [Mechanism for evaluating the attraction of investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises]. (in Ukrainian).
11. Tulchynska, S., Solosich, O., Chornii, V. (2021), "The impact of digitalization of management processes on the system of ensuring economic security of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*. vol. 9, pp. 54-58.
12. Tulchynskiy, R.V. Tulchynska, S.O., Ruzhytskyi, A.V. (2021), "Competitiveness strategies of enterprises in conditions of macroeconomic instability" *Investytsii: praktyka ta dosvid*. vol. 6, pp. 5-9.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-29>

УДК 656.7.072-027.543(045)

ВИСОЦЬКА Марина

Національний авіаційний університет

<https://orcid.org/0000-0003-4076-7823>

e-mail: maryna.vysotska@npp.nau.edu.ua

ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ БЮДЖЕТНИХ АВІАКОМПАНІЙ НА РОЗВИТОК АВІАТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

Проаналізовано результати діяльності бюджетних авіаперевізників в регіональному розрізі та у порівнянні з діяльністю класичних авіакомпаній. Визначено тенденцію зростання показників діяльності авіапідприємств, які використовували цю модель протягом усіх років з початку запровадження. Проаналізовано основні фактори впливу на ці процеси. Описано причини стрімкого розвитку бюджетних авіакомпаній. Охарактеризовано тенденція розвитку діяльності бюджетних авіакомпаній на авіаринку України. Зроблено порівняння моделей LCC та FSC за основними ознаками. Визначено основні переваги моделі LCC з позиції витрат. Обґрунтовано ефекти, що виникають внаслідок запровадження нової LCC. Досліджено наслідки змін у моделях LCC та FSC викликані процесом конвергенції. Визначено ознаки гібридної моделі.

Ключові слова: LCC (Low-cost carrier), FSC-Full Service carrier, конвергенція моделей, витрати авіакомпанії, ефекти авіакомпанії.

VYSOTSKA Maryna

National Aviation University

THE ECONOMIC IMPACT OF THE ACTIVITIES OF LOW-COST CARRIERS ON THE DEVELOPMENT OF THE AVIATION INDUSTRY

The article analyzes the performance of low-cost air carriers in the regional context and in comparison with the activities of classical airlines. The tendency of growth of performance indicators of airline companies that have used this model during all the years since its inception is determined.

The main factors influencing the growth of the low-cost segment in the total volume of air transportation are analyzed. It is determined that the dynamic growth to 31% of the total number of air transportation in the world is due to an increase in the number of passengers as a result of efficiency measures taken by low-cost airlines aimed at increasing the passenger load factor, reducing costs and improving the organizational structure.

The tendency of development of low-cost airlines in the Ukrainian aviation market is characterized.

A comparison of the LCC and FSC models by the main features is made. The cost structure, the difference in costs of airlines using different models, and the reasons for this are described. The route models used by classic airlines and low-cost airlines are described.

The impact of primary and secondary costs from the introduction of a new low-cost airline on the costs of other economic agents is described. The effects arising from the introduction of a new low-cost airline are determined.

The consequences of changes in the LCC and FSC models caused by the convergence process are investigated. The signs of a hybrid model that can become more attractive to a wide range of consumers, which, in turn, will contribute to the growth of passenger traffic and strengthen the airline's position in the market, are determined.

Keywords: LCC (Low-cost carrier), FSC-Full Service carrier, convergence of models, airline costs, airline effects

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі відбувається зміна парадигми економічного розвитку. Глобалізація економіки довгий час була основою економічного розвитку. Зростання споживання за рахунок кредитної емісії, глобального розширення ринків, низьких цін на ресурси, що надавало можливість виробникам товарів та послуг отримувати прибуток, сповільнюється. Підприємства реального сектора стикаються з тим, що єдина можливість підвищення ефективності діяльності - це забезпечення зростання обсягу попиту на товари або послуги завдяки зниженню цін у поєднанні з мінімізацією витрат.

Ці процеси відображаються і на діяльності авіакомпаній, основною умовою виживання яких у сучасному економічному середовищі стає зниження вартості авіапослуг. Тільки за рахунок мінімізації витрат можна забезпечити конкурентоспроможність на ринку, залучити більшу кількість пасажирів. Саме тому досвід бюджетних авіакомпаній є дуже актуальним з позиції перспективного розвитку авіатранспортної галузі України.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Економічним аспектам діяльності бюджетних авіакомпаній присвятили свої праці іноземні та українські дослідники: Хордер П., Кампісі Д., Коста Р., Манкузо П., Маєрова В., Магдаліна А., Бузайма М., Клопхаус Р., Фічерт Ф., Відович А., Штімац І., Елефтеріос Д. Катарелос, Іасон Куфодонтіс, Шкурат М., Завидовська А. та багато інших. Але адаптація висновків досліджень до реалій перспективного розвитку авіатранспортної галузі України потребує додаткового аналізу та систематизації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей діяльності бюджетних авіаперевізників та визначення економічного впливу таких авіакомпаній на розвиток авіатранспортної галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В останні роки відбувається стрімкий розвиток бюджетних авіаперевезень. Лоукост авіакомпанії продемонстрували вражаючі ринкові результати, значно збільшивши свою частку на авіаційному ринку. З 2017 року LCC займають близько третини світового ринку авіаперевезень, прогнозується, що до 2027 року обсяг ринку бюджетних авіаперевезень перевищить 254 мільярди доларів США. На долю лоукост авіакомпаній сьогодні приходиться 35% глобального обсягу заброньованих місць, бюджетні авіакомпанії в цілому здійснюють близько 31% авіаційних перевезень, ASK бюджетних авіакомпаній дорівнює 27% [1].

Це динамічне зростання зумовлене збільшенням кількості пасажирів внаслідок заходів, щодо підвищення ефективності, які приймають бюджетні авіакомпанії. Інновації в бізнес-моделях LCC (Low-cost carrier), спрямовані на підвищення коефіцієнта пасажирського завантаження, скорочення витрат та покращення організаційної структури, дозволили задовольнити попит та створити доступні можливості для мільйонів бюджетних мандрівників.

Розглядаючи регіональний розподіл, можна відзначити, що у Південно-Східній Азії частка ринку бюджетних перевізників була найбільшою за станом на 2022 рік, перевищуючи половину загально-ринкової. У Північній Америці ринок лоукостерів залишався відносно стагнующим через вплив великих авіакомпаній, таких як American Airlines, United Airlines та Delta Air Lines. Ринок бюджетних авіаперевезень у Європі був динамічнішим, займаючи 45% європейського авіаційного ринку. Спочатку зосереджені у Західній Європі, LCC згодом розширилися до Центральної та Східної Європи. Наприклад, угорська бюджетна авіакомпанія Wizz Air значно посилила свої позиції на ринку, заробивши в 2022 році 1,7 мільярда євро, а перевезення авіакомпанії склали 27,1 мільйона пасажирів.

Дві провідні бюджетні авіакомпанії світу, Southwest Airlines та Ryanair, у 2022 році перевезли приблизно 127 мільйонів та 97 мільйонів пасажирів відповідно. З 2010 року ірландська компанія Ryanair поступово збільшувала свої річні доходи, незважаючи на пандемію коронавірусу, з 3,6 мільярда євро у 2010 році до 10,8 мільярда євро у 2023 році. Хоча найбільший ринок бюджетних авіакомпаній знаходиться в Європі, провідним бюджетним перевізником за кількістю запропонованих місць та доходів є американська компанія Southwest Airlines. Ірландський авіаперевізник Ryanair, який посідає друге місце за обома показниками, зростає більш швидкими темпами, та згодом може скоротити цей розрив. У 2022/23 фінансовому році Ryanair перевіз 169 мільйонів пасажирів, що на 74 відсотки більше у порівнянні з попереднім роком. Пасажиропотік, схоже, повернувся на рівень до пандемії COVID-19, після того, як у 2021 році він впав до 27,5 мільйонів пасажирів. Авіакомпанія Southwest Airlines, штаб-квартира якої знаходиться в Далласі, отримала за цей період доходи, що удвічі перевищують операційні доходи Ryanair [1].

Аналіз функціонування бюджетних авіакомпаній на вітчизняному ринку показує, що до пандемії та війни відбувалося поступове впровадження лоукост моделі в авіаційний простір України, розширення числа аеропортів, з яких здійснюють рейси, та збільшення кількості маршрутних напрямків.

Перший лоукостер, який почав працювати на ринку України це угорська авіакомпанія Wizz Air, яка входить до 10 найбільших авіакомпаній за кількістю рейсів, що виконуються в Україні. Авіакомпанія Wizz Air виконувала рейси з Києва (аеропорт Жуляни), Львова, Харкова, Одеси. Ірландський лоукостер Ryanair вийшов на український ринок у 2018 році. Авіакомпанія Ryanair виконувала рейси з Борисполя, Львова, Харкова, Одеси та Херсона. Українська бюджетна авіакомпанія SkyUp працювала на ринку з 2018 року. SkyUp виконувала рейси з Борисполя, Львова, Харкова, Одеси та Запоріжжя [2].

Можна виділити дві основні причини стрімкого розвитку бюджетних авіакомпаній. По-перше, LCC відкрили можливість мільйонам споживачів з відносно низькими доходами подорожувати літаком як у ділових поїздках так і для відпочинку. По-друге, LCC принесли конкуренцію в авіаційну галузь, що також приносить користь споживачам. Завдяки швидкому зростанню LCC галузь авіаперевезень створила значні доходи, робочі місця та податкові надходження для економік, де розташовані LCC. Тому, LCC можна вважати важливою рушійною силою для зростання економіки в цілому.

В останні десятиліття постійно відбувалася зміна парадигми діяльності авіакомпаній. LCC запровадили нове розуміння експлуатаційних характеристик, які пізніше були скопійовані та прийняті рештою галузі. Такі характеристики, як невеликі корпоративні активи, висока завантаженість літаків, прями продажі, бронювання через Інтернет та оформлення електронних квитків, використання другорядних аеропортів або слотів у непіковий час у основних аеропортах, просте обслуговування з точки до точки, мінімальна кількість бортпроводників і нижча шкала заробітної плати на основі низького рівня об'єднання в профспілки змінила галузь. Крім того, єдиний клас салону з конфігурацією сидінь з високою щільністю, вільним розподілом місць у літаку або його відсутністю, а також відсутність харчуванням під час польоту, зниження обсягів вантажних операцій і проста структура тарифу. Це зробило концепцію LCC більш конкурентоспроможною в порівнянні з авіакомпаніями з повним набором послуг (FSC-Full Service carrier).

Основні відмінності та переваги LCC моделі порівнянні з FSC представлені в таблиці 1

Таблиця 1

Характеристика LCC та FSC моделей

LCC	FSC	Перевага LCC моделі
Модель «точка-точка» Прямі рейси, без пересадок пасажирів, ближ маршрути	Модель «ступіца-спіци» Суміш далекомагістральних, середньомагістральних і короткомагістральних рейсів з пересадками	Менша складність, інтенсивніше використання потужності
Переважає використання регіональних (другорядних) аеропортів із надлишковою місткістю Переговори про низькі комісії Створення конкуренції між аеропортами	Використання HUB аеропортів, міжнародних аеропорти	Нижчі аеропортові збори, швидке обслуговування літаків, менше затримок через затори та контроль руху, краще використання автопарку
Висока завантаженість повітряних суден на рейсах точка-точка, (90%)	Середня завантаженість (70%)	Ефективніше використання літаків
Менша дистанція між кріслами 73,6 см. - easyJet 76,2 см - German Wings	Стандартна дистанція 81,1 см Lufthansa, Air France	Більше представних пасажирських місць на літаку одного типу
Єдиний флот (одна модель літака) висока оборотність, однаковий тип літаків	Більше типів літаків із меншою щільністю місць (більша відстань між кріслами)	Дешевше фінансування літаків, нижчі витрати на технічне обслуговування та навчання працівників, вищий рівень використання потужностей Інтенсивне використання літаків та екіпажів
Продаж квитків через мережу Інтернет	Більшість квитків продається через тревел агентства	Нижчі витрати на розповсюдження, легше придбати квитки
відсутність обов'язкової оплати за кейтеринг- обслуговування	Розважальні програми, окрема реєстрація бізнес-пасажирів, VIP-зали, паперовий квиток, бізнес клас, безкоштовне харчування	Менші вторинні витрати, менша складність, додатковий дохід внаслідок окремо оплачуваних додаткових послуг
менша кількість адміністративно- управлінського (персоналу/офісів) та операційного (бортпроводників) відсутність тиску профспілок	Розгалужена управлінська та операційна системи	менші витрати на оплату праці,
Відносно нижча оплата праці та стимулювання працівників (перемінний дохід до 40%)	Висока фіксована зарплата (змінна дохід менше 10%)	Вища продуктивність праці працівників
<p><u>Оригінальні лоукостери</u> (як Ryanair) базуються на такій бізнес-стратегії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ здебільшого використовують другорядні аеропорти, ○ відсутність безкоштовних послуг для пасажирів, ○ квитки можна придбати онлайн або через кол-центр, ○ висока щільність сидіння, ○ мінімальні витрати на обслуговування літака, ○ відсутність розширення мережі на далекомагістральні рейси, ○ висока завантаженість повітряних суден на рейсах точка-точка, ○ один тип літака, ○ менша адміністрація та менше персоналу/офісів – менші загальні витрати, ○ висока продуктивність і низькі витрати бригади. 		

Побудовано з використанням даних [3,4].

Витрати авіакомпанії можна класифікувати як неопераційні та операційні витрати. Перші напряму не пов'язані з діяльністю авіакомпанії, а другі безпосередньо залежать від неї. Щоб проаналізувати структуру витрат, очевидно, необхідно зосередитися на операційних витратах, які відображають більш ефективно управління операціями LCC. Операційні витрати поділяються на прямі та непрямі операційні витрати. Прямі операційні витрати: технічне обслуговування, витрати на обслуговування пасажирів, паливно-мастильні матеріали (ПММ), навігаційні та аеропортові збори, тощо. Непрямі операційні витрати: маркетингові витрати, витрати на персонал, амортизація та проценти тощо.

Значну питому вагу у загальному обсязі прямих операційних витрат мають ПММ, що здебільшого не залежить від перевізника. Основна різниця у витратах між FSC та LCC визначається витратами на робочу силу (приблизно 30%-35%). Різниця у витратах на робочу силу викликана впливом трьох чинників: більшої продуктивності робочої сили, різниці в зарплаті, а також використання моделі з обмеженим обслуговуванням, яка дозволяє скоротити кількість бортпроводників і персоналу реєстрації. Значна різниця у витратах «продажу та бронювання» (приблизно 13%-18%). Перевага бюджетників досягається шляхом продажу безпосередньо клієнтам через Інтернет і кол-центри та використання електронних квитків. Таким чином, LCC уникають комісій туристичних агентств та комісії комп'ютерної системи бронювання. Наприклад, у 2003 році бюджетна авіакомпанія США Southwest зареєструвала перевагу в цих сферах витрат на 50% у порівнянні з FSC. Витрати на технічне обслуговування вигідно відрізняє LCC (приблизно на 12%-17% менше у порівнянні з перевізниками FSC). Конкурентна перевага в цьому випадку спричинена однорідністю парку LCC (одна модель літака), агресивні переговори щодо контрактів на технічне обслуговування та аутсорсинг. У структурі витрат LCC і FSC суттєво відрізняються злітно-посадкові збори. Різниця, що впливає зі стратегічного вибору лоукостером вторинного аеропорту, де аеропортові збори та інші витрати є предметом обговорення складає 20%-25%.

Безсумнівно, більша ефективність в моделі LCC є наслідком використання неперевантажених другорядних аеропортів і простих маршрутів «крапка-крапка». Дійсно, другорядні аеропорти стягують з авіакомпаній нижчу плату за використання їхніх послуг, ніж основні аеропорти. Крім того, другорядні аеропорти менш завантажені, що дозволяє зменшувати затримки через затори. Як було сказано раніше, продуктивність персоналу є ще однією ключовою сферою, де LCC отримують конкурентну перевагу: LCC використовують одну модель літака, і, як наслідок, пілоти та члени екіпажу можуть працювати на будь-якому літаку в парку.

Дослідження показують, що різниця між вартістю 100 пас-км бюджетної та класичної авіакомпанії зменшується зі зростанням відстані перевезення. Перевага у зниженні витрат, яка виникає зі збільшенням довжини польоту, зумовлена головним чином зниженням прийнятності пасажирями відсутності обслуговування у моделі LCC. Зосереджуючись на секторі довжиною 1500 км, ICAO оцінила перевагу вартості LCC як: 30% від загальних витрат на екіпаж, 5% від зборів за посадку та обробку, 50% від витрат, пов'язаних з пасажирями і 60% для інших витрати [4]

Отже, використання лоукост моделі дозволяє зменшувати витрати у порівнянні з витратами класичної авіакомпанії (табл.2)

Таблиця 2.

Переваги лоукост-перевізників за витратами в порівнянні з традиційними перевізниками

Категорія витрат	Різниця витрат LCC у порівнянні з FSC (%)
Сукупні операційні витрати	↓ до 30%
Злітно-посадкові збори	↓ до 25%
Робоча сила	↓ до 35%
Паливо	↓ до 3%
Технічне обслуговування	↓ до 17%
Витрати на ремонт для ліквідації відмов	↓ до 20%
Збори	↓ до 3%
Маркетинг та продаж	↓ до 18%
Оренда площі для стоянки	↓ до 94%

побудовано за даними [2,4,5,6].

Моделі LCC і FSC, як було описано раніше, суттєво відрізняються за конструкцією своїх мереж. FSC часто покладаються на систему «ступиці-спиці», яка вважається найбільш ефективною логістичною системою для переміщення пасажирів. Хаб є основною базою авіакомпанії, яка здійснює прямі рейси зі свого вузла в інші пункти призначення (у «спиці»). Прямого повідомлення між аеропортами-спицями немає, і переміщуватися між ними можна тільки пересівши на інший рейс у Хабі. Завдяки більш високій частоті рейсів ця система забезпечує економію за рахунок масштабу на стиковках і в вузлах.

Навпаки, LCC зазвичай працюють за принципом «крапка-крапка». Ця система дає певні переваги, такі як пряме сполучення між аеропортами, що призводить до потенційної економії та зручності для пасажирів. Тим не менш, у нього є й недоліки, такі як низька частота рейсів на маршрутах, необхідність більшої кількості літаків, низька доходність на одне місце, а також необхідність ринку з високою щільністю виконання прямих рейсів [7].

Дослідження показують, що діяльність лоукостерів може покращити доступність пунктів призначення, стимулювати пригнічений попит і запропонувати транспорт, привабливий для пасажирів з низькими доходами. Діяльність лоукост авіакомпаній призводить до виникнення як прямих, так і непрямих ефектів, які впливають на економіку приймаючої країни.

Лоукост авіакомпанія здійснює прямі витрати в економіку країни, а саме: інвестиції в приміщення, обслуговування, адміністрування, контракти на технічне обслуговування, які принесуть дохід місцевому

бізнесу та робочі місця. Отже, LCC здійснює витрати в кількох різних секторах економіки, в таких сферах як інжиніринг, кейтеринг, наземне обслуговування, погашення кредитів і маркетинг, тощо.

Позитивний ефект, який країна отримує від нової LCC (прямі економічні наслідки) – це нові робочі місця для людей, безпосередньо зайнятих LCC, сума інвестицій, кількість додаткових пасажирів і доходи від авіаційних перевезень.

Прямі витрати призводять до виникнення подальших (вторинних, непрямих) витрат економічних агентів країни, під впливом ефекту мультиплікатора. Непрямі економічні наслідки будуть різними в різних секторах економіки, оскільки в кожному секторі економіки діє свій мультиплікатор. Прямі витрати туристів розподіляться між різними галузями промисловості, де виробляються товари та послуги, які купують туристи. Крім того, витрати економічних агентів, які отримують доходи від прямих витрат (прямі ефекти), будуть спрямовані в інші сектори економіки, що вплине на розвиток.

Індукований ефект від розвитку суміжних з авіацією секторів економіки виникає внаслідок створення додаткових підприємств (або збільшення діяльності вже існуючих) для виконання робіт, послуг, виробництва товарів необхідних для задоволення попиту, що спричинений діяльністю нової лоукост авіакомпанії.

Синергетичний ефект, внаслідок взаємодії аеропортів, та інших підприємств з бюджетною авіакомпанією, виникає тому, що їхня співпраця може значно збільшити ефективність та прибутковість кожної зі сторін. Ключові аспекти цієї синергії: збільшення пасажиропотоку завдяки низьким тарифам лоукостера, що, у свою чергу, сприяє збільшенню доходів від аеропортових зборів, паркування, оренди приміщень, концесійних послуг; оптимізація витрат аеропортів за рахунок збільшення масштабів діяльності; спільні маркетингові кампанії між авіакомпаніями, аеропортами та іншими підприємствами, спрямовані на підвищення поінформованості цього сегменту з метою залучення більшої кількості пасажирів; збільшення інвестиції в модернізацію та розширення інфраструктури аеропорту для обслуговування додаткових пасажирів. Це, у свою чергу, покращує якість обслуговування пасажирів і робить аеропорт привабливішим для інших авіакомпаній.

Академічна література та досвід на інших ринках продемонстрували, що впровадження LCC на ринок допомагає розвинути ринок для FSC. Аналітичні дані показують, що маршрути без LCC ростуть повільніше, ніж маршрути з LCC, а FSC ростуть швидше на маршрутах, коли конкурують з LCC, ніж на маршрутах без LCC.

Розширення бюджетних авіаперевезень впливає на традиційну авіакомпанію, яка характеризується мережами хабів і стрілок. Наприклад, ірландський перевізник Ryanair перетворився зі звичайної регіональної авіакомпанії на копію американського піонера бюджетної авіакомпанії Southwest Airlines. Спочатку Ryanair зосередилася на великому ринку відпочинку між Ірландією та Великобританією, і на цьому етапі авіакомпанія мала вражаючий вплив на послуги через Ірландське море. Згодом зростання Ryanair стало наслідком стратегічної побудови мережі маршрутів всередині ЄС, що з'єднують третій аеропорт Лондона, Станстед, з понад 50 мало використаними другорядними аеропортами, розташованими у великій кількості країн. Ця стратегія зробила Ryanair одним із найбільших бюджетних авіакомпаній в Європі[6].

Прикладами успіху в європейських LCC була авіакомпанія EasyJet, заснована у 1995 році та кілька інших бюджетних авіакомпаній також були створені як реакція на ці успішні випадки, зокрема Buzz і Vmibaby у Великобританії, Virgin Express у Бельгії, Transavia та Ger manwings у Німеччині. Безумовно, LCC забезпечили кращу відповідність пропускну здатності попиту на маршрутах, які раніше обслуговувалися виключно великими авіакомпаніями. Їх поява зумовила стрімке падіння цін на авіаквитки та фінансову кризу великої кількості авіакомпаній. Крім того, ці моделі відіграють все більшу роль у просторовому розвитку. Регіональні аеропорти впливають на місцеву економіку безпосередньо як каталізатор для іншої економічної діяльності на місці, і опосередковано як регіональний економічний мультиплікатор.

З плином часу різниця між бізнес-моделями стає меншою. Бізнес-моделі авіакомпаній розвиваються, і те, що колись було чіткою відмінністю між перевізниками-бюджетами (LCC) та перевізниками з повним спектром послуг (FSC), тепер стає менш очевидним. LCC і FSC об'єднуються в нові гібридні бізнес-моделі перевізників, причому конвергенція досягається різними способами різними авіакомпаніями[7,8]. Наприклад, авіакомпанія Ryanair, яка є найбільшою лоукост авіакомпанією, відійшла від парадигми «крапка-крапка», пропонуючи пересадки в межах своєї власної мережі.

Авіакомпанії все частіше використовують гібридну бізнес-модель, що поєднує елементи обох архетипів (табл.3). Дизайн мережі називають «можливо, найважливішим основним елементом» для диференціації бізнес-моделей авіакомпаній [9]. FSC обертається навколо зіркового вузла, тобто Хаб-аеропорту як центральної точки з'єднання між іншими вузлами (спицями). Функціонування концентратора має вирішальне значення для роботи загальної мережі. В принципі, у мережі маршрутів LCC із сітчастою топологією мережі кожен вузол може служити базовим аеропортом LCC, у якому перевізник базує літак і екіпаж. Авіакомпанії почали впроваджувати бізнес-модель, яка за своїми характеристиками повністю не відповідає ні опису бізнес-моделей LCC ні FSA. Це призвело до появи нової моделі: гібридної бізнес-моделі. Ця модель є поєднанням методології економії витрат, яку практикує LCC, з послугами, гнучкістю та

структурою маршрутів FSA. На сьогодні, ця бізнес-модель є чи не найбільш представленою на авіаринку. Гібридна модель характеризується високим рівнем комфорту та тарифікацією всіх додаткових послуг. Її прийняли бізнес-мандрівники та пасажирів середнього класу. Серед представників цієї моделі можна назвати JetBlue і Virgin Atlantic зі США, а також Air Berlin і Bmibaby з Європи. Прикладом далекомагістральної авіакомпанії, яка успішно реалізувала цю модель, є Air Asia. Очевидно, що проміжні вузли, як правило, є більш імовірними кандидатами на базу LCC, ніж кінцеві вузли [10].

Таблиця 3

Конвергенція моделей. Ознаки гібридної моделі на базі LCC і FSC

LCC +	FSC +
Пересадки в межах мережі, а не тільки рейси «point-to-point»	Встановлення горизонтальної співпраці з між лоукостерами та традиційними, а не тільки створення та експлуатація мережі hub-and-spoke.
різні системи тарифів	підвищена гнучкість тарифів на авіаквитки
Різні класи авіапасажирів	Видалення з деяких рейсів 1 класу
Безкоштовна їжа та напої	зменшений обсяг харчування (або відміна)
програма лояльності (FF)	використання агресивної маркетингової політики
використання послуг туристичних агентств для продажу авіаквитки	визначення ціни польотних секторів
Ресстрація пасажирів до кінцевого пункту призначення	прямий продаж авіаквитків
трансферні рейси	кілька маршрутів за принципом «точка-точка».
	скорочення часу обслуговування до 30 хвилин

Побудовано за даними [10].

Кризові явища у світовій економіці суттєво вплинули на діяльність авіакомпаній, особливо мережевих і чартерних перевізників, які почали втрачати пасажирів через підвищення тарифів. До того ж дерегулювання ринку авіаперевезень зняло адміністративні бар'єри для бюджетних авіакомпаній та відкрило можливості для виходу на нові ринки. Щоб вижити на цих ринках, мережеві авіакомпанії також почали пропонувати дешевші квитки. Лоукостери, які запровадили нову модель з низькими цінами на квитки, прагнучі захопити якомога більшу частку ринку, вступили у пряму конкуренцію з традиційними перевізниками, особливо у сегменті регіональних та середньомагістральних рейсів. В умовах економічної кризи та інших глобальних викликів лоукостери скористалися різницею між високими тарифами у традиційних авіакомпаній та середньою платоспроможністю пасажирів, пропонуючи послуги, адаптовані до потреб пасажирів, за значно нижчими цінами. Для завоювання ринку вони впровадили у свою бізнес-модель додаткові переваги, такі як бізнес-клас, бронювання місць, оформлення пасажирів та багажу на стикувальні рейси та перевезення товарів, розширили маршрутні мережі. Ці пропозиції суттєво відрізняються від початкової концепції недорогих авіаперевезень. Економічна криза змінила бізнес-моделі як традиційних авіакомпаній, так і лоукостерів, перетворивши їх на нову гібридну модель, яка найчастіше використовується на регіональних маршрутах.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Основною умовою виживання авіапідприємств в сучасному економічному середовищі стає зниження вартості авіапослуг. Тільки за рахунок мінімізації витрат можна забезпечити конкурентоспроможність на ринку, залучити більшу кількість пасажирів. Це включає не тільки оптимізацію операційних витрат, зменшення витрат на паливо внаслідок використання більш ефективних літаків, впровадження нових технологій для автоматизації процесів, скорочення адміністративних витрат, розроблення гнучких тарифних планів, що дозволяють пасажирам вибирати тільки ті послуги, які їм дійсно потрібні, тим самим роблячи перельоти більш доступними. Важливим аспектом на сучасному етапі розвитку є взаємодія суб'єктів авіатранспортної галузі, розробка спільних стратегій функціонування. Аеропорти та авіакомпанії також можуть співпрацювати в напрямку зниження аеропортових зборів, вартості перевезення, поліпшення умов обслуговування, що також сприятиме зменшенню загальної вартості авіапослуг. Такий підхід дозволить авіаперевізникам не тільки утриматися на плаву в умовах економічної нестабільності, але й стати більш привабливими для широкого кола споживачів, що, в свою чергу, сприятиме зростанню пасажиропотоку і зміцненню їхніх позицій на ринку.

Література

1. LOW-COST CARRIERS IN THE AVIATION INDUSTRY: WHAT ARE THEY? Written by OAG 13 September 2023 <https://www.oag.com/blog/what-are-low-cost-carriers-aviation>
2. Шкурат М.С., Завидовська А.О., Вплив діяльності міжнародних лоукост-авіакомпаній на розвиток авіаринку України. Економіка і організація управління • № 3 (39) 2020 с.167-179.

3. Igor Štimac, M.Sc., Damir Vince, M.Sc., Andrija Vidović, Ph.D. Effect of Economic Crisis on the Changes of Low-Cost Carriers Business Models 12 July 2016. The user has requested enhancement of the downloaded file.
4. ICAO statistics URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Statistics.aspx>
5. P. Horder, "Airline Operating Costs," Presented at Man- aging Aircraft Maintenance Costs Conference, Brussels, 2003.
6. Domenico Campisi, Roberta Costa, Paolo Mancuso, (2010)The Effects of Low Cost Airlines Growth in Italy Modern Economy, p 59-67
7. [Veronika Majerová, Michal Jirásek](#),(2023)Flying high on low cost: Success in the low-cost airline industry URL: [https://www.ncbi.nlm.nih.gov.translate.goog/pmc/articles/PMC10734975/? x tr sl=en& x tr tl=uk& x tr hl=uk& x tr pto=sc#pone.0294638.ref020](https://www.ncbi.nlm.nih.gov.translate.goog/pmc/articles/PMC10734975/?x_tr_sl=en&x_tr_tl=uk&x_tr_hl=uk&x_tr_pto=sc#pone.0294638.ref020)
8. Ana Magdalena ,Martin Bouzaima, (2021)An empirical investigation of European airline business models: Classification and hybridisation Journal of Air Transport Management 93(1):102059 URL: https://www.researchgate.net/publication/350276568_An_empirical_investigation_of_European_airline_business_models_Classification_and_hybridisation
9. Richard Klophaus and Frank Fichert (2019)FROM A LOW-ROAD CARRIER TO A LEGACY-FREE NETWORK OPERATOR? DEVELOPMENT OF AIRLINE BUSINESS MODELS IN EUROPE In book: Airline Economics in Europe URL: https://www.researchgate.net/publication/336700657_From_Low-cost_Carriers_to_Network_Carriers_without_Legacy_Evolving_Airline_Business_Models_in_Europe
10. Andrija Vidovych, Igor Shtimac, Damir Vins(2013) DEVELOPMENT OF BUSINESS MODELS OF LOW-COST AIRLINES International Journal for Traffic and Transport Engineering, № 3(1): 69 – 81 URL: [http://ijtte.com/uploads/2013-03-25/5d57e65e-a0a9-482fJTTE_Vol%203\(1\)_7.pdf](http://ijtte.com/uploads/2013-03-25/5d57e65e-a0a9-482fJTTE_Vol%203(1)_7.pdf)
11. Eleftherios D. Katarelos, Iason Koufodontis (2012) BUSINESS RELATIONS BETWEEN THE LOW COST CARRIERS AND AIRPORTS AS A CONSEQUENCE OF THE AIR TRANSPORT DEREGULATION Journal of Air Transport Studies, volume 3, Issue 1, URL: [file:///Users/admin/Downloads/BUSINESS_RELATIONS_BETWEEN_THE_LOW_COST_CARRIERS_A%20\(2\).pdf](file:///Users/admin/Downloads/BUSINESS_RELATIONS_BETWEEN_THE_LOW_COST_CARRIERS_A%20(2).pdf)

References

1. LOW-COST CARRIERS IN THE AVIATION INDUSTRY: WHAT ARE THEY? Written by OAG 13 September 2023 <https://www.oag.com/blog/what-are-low-cost-carriers-aviation>
2. Shkurat M.Ie., Zavydovska A.O., Vplyv diialnosti mizhnarodnykh loukost-aviakompanii na rozvytok aviarynku Ukrainy. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia •№ 3 (39) 2020 s.167-179.
3. Igor Štimac, M.Sc., Damir Vince, M.Sc., Andrija Vidović, Ph.D. Effect of Economic Crisis on the Changes of Low-Cost Carriers Business Models 12 July 2016. The user has requested enhancement of the downloaded file.
4. ICAO statistics URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Statistics.aspx>
5. P. Horder, "Airline Operating Costs," Presented at Man- aging Aircraft Maintenance Costs Conference, Brussels, 2003.
6. Domenico Campisi, Roberta Costa, Paolo Mancuso, (2010)The Effects of Low Cost Airlines Growth in Italy Modern Economy, r 59-67
7. Veronika Majerová, Michal Jirásek,(2023)Flying high on low cost: Success in the low-cost airline industry URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov.translate.goog/pmc/articles/PMC10734975/?x_tr_sl=en&x_tr_tl=uk&x_tr_hl=uk&x_tr_pto=sc#pone.0294638.ref020
8. Ana Magdalena ,Martin Bouzaima, (2021)An empirical investigation of European airline business models: Classification and hybridisation Journal of Air Transport Management 93(1):102059 URL: https://www.researchgate.net/publication/350276568_An_empirical_investigation_of_European_airline_business_models_Classification_and_hybridisation
9. Richard Klophaus and Frank Fichert (2019)FROM A LOW-ROAD CARRIER TO A LEGACY-FREE NETWORK OPERATOR? DEVELOPMENT OF AIRLINE BUSINESS MODELS IN EUROPE In book: Airline Economics in Europe URL: https://www.researchgate.net/publication/336700657_From_Low-cost_Carriers_to_Network_Carriers_without_Legacy_Evolving_Airline_Business_Models_in_Europe
10. Andrija Vidovych, Igor Shtimac, Damir Vins(2013) DEVELOPMENT OF BUSINESS MODELS OF LOW-COST AIRLINES International Journal for Traffic and Transport Engineering, № 3(1): 69 – 81 URL: [http://ijtte.com/uploads/2013-03-25/5d57e65e-a0a9-482fJTTE_Vol%203\(1\)_7.pdf](http://ijtte.com/uploads/2013-03-25/5d57e65e-a0a9-482fJTTE_Vol%203(1)_7.pdf)
11. Eleftherios D. Katarelos, Iason Koufodontis (2012) BUSINESS RELATIONS BETWEEN THE LOW COST CARRIERS AND AIRPORTS AS A CONSEQUENCE OF THE AIR TRANSPORT DEREGULATION Journal of Air Transport Studies, volume 3, Issue 1, URL: [file:///Users/admin/Downloads/BUSINESS_RELATIONS_BETWEEN_THE_LOW_COST_CARRIERS_A%20\(2\).pdf](file:///Users/admin/Downloads/BUSINESS_RELATIONS_BETWEEN_THE_LOW_COST_CARRIERS_A%20(2).pdf)

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-31>

УДК 351.37

ЕРМОЛЕНКО Оксана

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

<https://orcid.org/0000-0002-3599-9016>

oksana15ermolenko@gmail.com

МЕЛЬНИК Вікторія

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

<https://orcid.org/0000-0002-8630-7796>

melnik511@ukr.net

КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

У статті показано, що комунікація в адміністративних системах має публічну й правову мету і регулює рух окремих адміністративних суб'єктів до соціальної спільноти, водночас зберігаючи певний ступінь автономії, незалежності, самовизначення та індивідуальності цих суб'єктів. Автори підкреслюють, що незалежно від форми комунікації, комунікаційний процес відіграє важливу роль у публічному адмініструванні. З'ясовано, що комунікаційні процеси в державному управлінні включають такі елементи, як адміністративні органи та громади, комунікації, повідомлення, інформаційні бар'єри та зворотний зв'язок. Визначено, що якщо зовнішня комунікація державного управління направлена для впливу на громадянське суспільство, отримання рекомендацій від представників суспільства та коригування позицій, то внутрішня комунікація поглинає всю адміністративну систему зсередини і є базовою рушійною силою у сфері прийняття головних управлінських рішень. Вона стала надійним двигуном у галузі прийняття управлінських рішень. У цій статті проаналізовано властивості комунікацій в публічному адмініструванні. Зазначено, що комунікація – це обмін інформацією між двома суб'єктами. Важливим елементом комунікативної діяльності для органів публічного управління є зворотний зв'язок, котрий підкреслює здійснення переходу від одностороннього інформування громадян про дії владних структур, до двосторонньої взаємодії – «громадянське суспільство – владні структури - громадянське суспільство». Продемонстровано, що комунікація повинна: забезпечувати ефективний обмін інформацією між суб'єктом управління та об'єктом управління; налагоджувати комунікаційні канали для обміну інформацією між окремими посадовими кадрами та групами; налагоджувати та впорядковувати інформаційні потоки, покращувати відносини між суб'єктами комунікацій на різних рівнях у процесі обміну інформацією. Підкреслюється, що в адміністративній системі існує багато різних каналів комунікації, і важко визначити, які з них є найбільш важливими та необхідними.

Ключові слова: комунікація, місцева влада, інформаційна політика, комунікаційний процес, публічне управління, взаємодія, громадянське суспільство, комунікативна взаємодія.

YERMOLENKO Oksana, MELNYK Viktoriia

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

The article shows that communication in administrative systems has a public and legal purpose and regulates the movement of individual administrative subjects to the social community while preserving a certain degree of autonomy, independence, self-determination, and individuality of these subjects. The authors emphasize that regardless of the form of communication, the communication process plays a vital role in public administration. It was found that communication processes in public administration include elements such as administrative bodies and communities, communications, messages, information barriers, and feedback. It was determined that if the external communication of state administration is aimed at influencing civil society, receiving recommendations from society representatives, and adjusting positions, internal communication absorbs the entire administrative system from the inside and is the primary driving force in making major management decisions. It turned out to be a key driving force in management decision-making. This article analyzes the properties of communications in public administration. It is noted that communication is the exchange of information between two subjects. For public administration bodies, feedback is an essential element of communication activity, which emphasizes the transition from one-way notification of citizens about government actions to two-way communication - "civil society - government - civil society". It has been demonstrated that communication should ensure the effective exchange of information between the subject of management and the object of management, establish communication channels for the exchange of information between individual personnel and groups, adjust and arrange information flows to improve relations between communication subjects at different levels in the process of information exchange. It is emphasized that there are many different communication channels in the administrative system, and it is difficult to determine which are the most important and necessary.

Key words: communication, information completion of the process, publication of the order, communicative interaction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Комунікація здійснює важливу роль у житті всіх людей і в діяльності органів державної влади, оскільки вона є невід'ємною частиною існування всіх органів державної влади. Комунікаційна підсистема є найважливішим елементом управління. Це складна система, що складається з сукупності інформації, засобів забезпечення узгодженості в управлінні, потоку інформації, сукупності ланок адміністративної системи, управлінських відносин, простору, де відбуваються процеси формування та функціонування публічних

інститутів, що характеризуються реальними зв'язками та взаємодією. Крім того, комунікація є основним засобом передачі інформації між людьми та органами державної влади, як на національному рівні, так і на рівні органів державної влади на місцях, а від організації комунікаційного процесу між її складовими залежить робота всієї інституції.

Налагодження ефективної комунікації з громадянами та іншими зацікавленими сторонами є одним з першочергових завдань демократичних країн. Це пов'язано з тим, що державна політика має на меті відповідати їхнім потребам та інтересам. Для побудови партнерських відносин держави розробляють і застосовують різні форми і методи комунікації.

Одним із найефективніших способів побудови якісної системи комунікації є розробка та реалізація комунікаційної стратегії. Актуальність та важливість цієї теми полягає в тому, що комунікація є одним з найважливіших елементів, який має безпосередній вплив на процеси, що відбуваються в державі та за її межами. Тому ця діяльність має бути регламентована та закріплена вірно розробленою комунікаційною стратегією. Комунікаційна стратегія допомагає визначити напрямки діяльності та сформулювати відповідні меседжі для кожної цільової групи. Кожен з етапів, визначених у стратегії, має вирішальне значення для успішного функціонування адміністративних органів і держави в цілому як «єдиного організму».

Ефективне управління країною неможливе без налаштування відповідної системи внутрішньої та зовнішньої комунікації та взаємообміну інформацією в секторі державного управління, на який припадає до 90% загального робочого часу персоналу. Успішність окремих команд, громад та країни в цілому, а також дієвість управління персоналом в них також прямо залежить від налагодження, діяльності та розвитку ефективних систем комунікації між ними. Одним із ключових елементів є ділова комунікація як складова частина сучасної адміністративної культури та інструмент взаємовигідної комунікаційної взаємодії між усіма залученими сторонами. Ділове спілкування набуває все більшого значення ще й тому, що воно є багатограним процесом, який встановлює і розвиває контакти між людьми. Воно передбачає не лише взаємообмін інформацією, а й визнання та прийняття позиції інших учасників комунікативного процесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення природи комунікації в публічному управлінні на сучасному етапі впровадження реформ та аналіз стратегічних аспектів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями розробки та реалізації комунікаційної політики, зокрема комунікаційних стратегій та їх впливу на взаємодію з громадськістю та іншими стейкхолдерами, займалися різні вчені. У загальнонауковому розумінні комунікаційна стратегія розглядається як систематична комунікація, необхідна для орієнтації довгострокових відносин організації з іншими організаціями для досягнення її фундаментальних цілей. Ю. Габермас та Н. Луман зробили значний внесок у розвиток сучасної науки про комунікацію, в тому числі в публічній галузі. Новітнє наукове обґрунтування у сфері національної державної інформаційно-комунікаційної політики надають науковці Р. Войтович, Н. Грицяк, В. Гошовська, О. Коротич, М. Лашкіна, Л. Литвинова, С. Соловйова, Т. Топольницька та інші дослідники у своїх працях. Разом з тим, тема є актуальною і донині та потребує подальшої наукової розробки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функція управління здійснюється через взаємодію між індивідами та певними соціальними групами, тобто через процес комунікації та взаємообмін інформацією. Слід зазначити, що «інформація» та «комунікація» є взаємопов'язаними поняттями. Поняття «комунікація» в аспекті соціальної взаємодії – це обмін думками, ідеями та інформацією, що передається від одного носія до іншого за допомогою знаків, зафіксованих на матеріальному носії [1].

На думку В. Гошовської, термін «комунікація» походить від латинського слова «communis», а оскільки «communis» означає «спільний», то це поняття можна визначити не лише як передачу інформації, а й як передачу змісту та почуття за допомогою певних знаків [3].

Корисною є думка дослідника О. Коротича про те, що комунікація - це процес обміну ідеями, думками та інформацією. Він визначає комунікацію як обмін за допомогою символів ідеями, думками та інформацією в усній або письмовій формі, які важливі для учасників комунікації, щоб точно зрозуміти повідомлення, надіслане відправником [7].

Дослідниця Топольницька Т.Б. зазначає, що комунікація – це обмін інформацією, згідно до якого керівники приймають управлінські рішення і доводять їх до працівників організації [11].

Термін «комунікація» можна розуміти у двох значеннях, з одного боку, як такий, що відображає статичний характер взаємодії. Зокрема, його можна знайти в будь-якому документі, який містить певну інформацію, виконує інформативну, афективну (стимулюючу емоції та мотивуючу взаємодію) та адміністративну функції, а також встановлює та підтримує фактичний контакт [2]. Комунікація, з іншого боку, документує сам процес взаємодії. Комунікація в адміністративній системі – це рух окремих

адміністративних суб'єктів до публічної, юридично спрямованої, регульованої та соціальної спільноти, яка зберігає певний ступінь автономії, незалежності, самодостатності та індивідуальності.

Цілями реалізації комунікаційних стратегій у державному управлінні є переконання, закріплення моделей поведінки, управління поведінкою, вплив та переконання у стратегічних цілях [8, с. 61]. Такий підхід дає змогу вивести комунікацію з числа допоміжних функцій управління та охарактеризувати її як важливу складову управлінського процесу, управлінську діяльність, особливий вид державної діяльності. Адже, як зазначає науковець В. Бакуменко, процес публічного управління – це свідомо, цілеспрямована і закономірна діяльність, релевантна зі здійсненням державної влади суб'єктами державного управління, результатом якої є зміни соціальних умов, подій і явищ [4, с. 164]. На думку дослідника, цей процес є основним засобом реалізації суб'єкт-об'єктних відносин на публічному рівні з метою реалізації державних стратегій і політик, де суб'єктом виступає система публічного адміністрування у вигляді спеціально створених інститутів, а об'єктом – суспільство в цілому, що складається з різних суб'єктів згідно до їх ролі в реалізації державної політики. Суб'єктом виступає все суспільство, яке складається з різних суб'єктів відповідно до їхньої ролі в реалізації державної політики.

Основними елементами адміністративного процесу є: визначення стратегії розвитку органів державної влади, визначення структури органів державної влади (відповідно до стратегічних цілей і функцій держави), формування державної політики в основних сферах державної діяльності, програмування (формування планів дій, державних функцій, завдань, програм, проєктів та інших заходів, їх структури та послідовності), формулювання сценаріїв і графіків їх виконання, реалізація державної політики [7, с. 164].

Говорячи про стратегічні аспекти комунікації в публічному адмініструванні, слід мати на увазі те, що основна увага має приділятися довгостроковим перспективам, тобто результатам, що залежать від часу. Отже, для здійснення заходів, направлених на досягнення певної мети, треба максимально застосовувати стратегічні засоби та інструменти, які можуть мати поступовий і системний вплив на переконання цільової аудиторії, а для цього має бути розроблений відповідний перспективний план, тобто необхідно розробити комунікаційну стратегію.

Будь-який орган державної влади є соціальною організацією і, з точки зору теорії соціальної взаємодії, має визначатися як форма людської взаємодії, спрямована на виконання певних суспільно значущих функцій.

Така взаємодія забезпечується та виражається через:

- систему суспільних відносин, врегульованих правовими нормами;
- розподіл функцій, що утворюють горизонтальну спеціалізацію;
- субординацію статусів, що є вертикальною спеціалізацією;
- комунікаційні системи, що включають засоби і канали, якими інформація рухається зверху вниз, знизу вгору і по горизонталі [8].

Незалежно від форми комунікації, слід підкреслити, що комунікаційні процеси відіграють важливу роль у державному управлінні. Адміністративні менеджери потребують інформації для прийняття рішень.

В управлінських системах комунікація виконує специфічні функції, характеристики яких варіюються від дослідника до дослідника. Тому найбільш поширеним є поділ функцій комунікації на дві великі групи: інформаційні/комунікаційні функції та функції регулювання/контролю.

Основними складовими комунікаційного процесу є:

- 1) комунікативна складова: забезпечує обмін інформацією;
- 2) інтерактивна складова: координує взаємодію партнерів у спілкуванні;
- 3) перцептивна складова: організовує взаємопізнання, взаємооцінку та взаєморефлексію у спілкуванні.

Комунікаційна діяльність у публічному управлінні полягає у здійсненні інформаційного обміну з метою виконання управлінських функцій і забезпечується комунікаційною підсистемою публічного управління. По суті, уся комунікаційна підсистема державного управління покриває суб'єкти взаємодії, управлінські взаємовідносини, інформаційні зв'язки та процеси взаємообміну інформацією між суб'єктами управління та з іншими державними органами влади. Вона також включає інфраструктуру, котра забезпечує формування, передачу, пошук та одержання управлінської інформації, тобто інформації, що обертається в цій системі і використовується для здійснення управлінських дій і впливів.

Функції комунікаційної підсистеми публічного управління, які взаємопов'язані з функціями публічного адміністрування, можна вважати спеціальними, зосередженими на використанні комунікаційних інструментів, видів управлінського впливу держави та інших публічних секторів та їх взаємозв'язках, як невід'ємних суб'єктів публічного управління. Основними функціями цієї підсистеми є забезпечення обміну інформацією, репрезентація та легітимація адміністративної системи, забезпечення цілеспрямованого управлінського впливу.

Комунікаційну взаємодію в адміністративній системі зазвичай забезпечують відповідні структурні підрозділи та/або окремі спеціалісти. Такими підрозділами є: підрозділи інформаційної (комунікаційної) політики (діяльності), комунікацій з громадськістю та засобами масової інформації, зв'язків з громадськістю,

звернень громадян, внутрішньої політики, прес-служба, прес-центр та прес-секретар, помічник (радник) керівника апарату зі зв'язків з громадськістю.

Варто підкреслити, що інформаційно-комунікативна функція комунікації характеризується тим, що інформація не тільки передається (приймається), а й формується, що є важливим моментом для творчої та продуктивної комунікації. Інформаційно-комунікативна функція сприяє вирівнюванню відмінностей у початковій поінформованості партнерів. Регулятивно-контрольна функція проявляється в тому, що дана функція застосовується для регулювання власної поведінки та поведінки інших груп людей.

При здійсненні комунікативної діяльності в публічному управлінні слід керуватися Конституцією України, Цивільним та Кримінальним кодексами, низкою законів України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють головні засади інформаційної роботи в цілому та комунікативної політики в публічній сфері, регулюють діяльність засобів масової інформації та комунікативні питання, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства.

Проаналізувавши наукову літературу з цього питання, можна зробити висновок, що комунікації:

- ✓ забезпечують ефективний обмін інформацією між суб'єктами та об'єктами управління;
- ✓ покращують взаємовідносини між суб'єктами комунікації на різних рівнях у процесі обміну інформацією;
- ✓ створюють інформаційні потоки для обміну інформацією між окремими категоріями працівників та групами;
- ✓ налагоджують та впорядковують інформаційні потоки [4].

Крім того, деякі вчені зазначають, що, висвітлюючи функції комунікації в публічному управлінні, треба говорити і про ідеологічну функцію.

Важливо зазначити, що комунікації можна розділити на 2 групи: між організацією та її оточенням, а також між рівнем управління та відділами. До першої групи можна віднести комунікації, котрі являють собою інформаційну взаємодію із зовнішнім оточенням, приміром, із засобами масової інформації, споживачами послуг та органами контролю за якістю продукції. Виникнення комунікацій всередині організації – це наради, дискусії тощо.

Друга група виглядає наступним чином:

- комунікація між рівнями - комунікація відбувається як по вертикалі, так і по горизонталі між підрозділами. Інформація про рішення, поточні завдання та рекомендації передається зверху вниз, тоді як інформація про виробничі процеси, наявність обладнання та постачання сировини передається знизу вгору у вигляді звітів;
- комунікація між різними відділами - обмін інформацією для координації роботи та дій різних підрозділів адміністрації. Координується діяльність робочих груп з контролю витрат та продажу продукції. Адміністратори обмінюються між собою інформацією про хід впровадження нового обладнання;
- комунікація між керівником і підлеглим – це обмін інформацією про методи роботи, результати діяльності, винагороди, проблеми та зміни. Ці комунікації мають безпосередній вплив на виробничий процес;
- комунікація між керівниками та робочими групами є важливим елементом у досягненні ефективності управління. Залучаючи кожного члена робочої групи до обміну інформацією, робоча група може встановити належні відносини з керівником, який потім може залучити своїх підлеглих до організаційних відносин;
- неформальна комунікація – погляди, сформовані в неформальних групах і передані голові адміністрації через неформальні канали [2].

Таким чином, підводячи підсумок, слід сказати, що комунікація – це обмін інформацією в технологічно організованих системах, особливо в адміністративних системах. Керуючи комунікацією та позитивно впливаючи на її складові, адміністративні органи можуть реалізувати її сильні сторони та нейтралізувати слабкі. В Україні вже відбуваються позитивні зміни щодо налагодження ефективної комунікації між владою та громадянами. Наша країна вже стала на шлях трансформації ефективної комунікації і наздоганяє інші країни за рівнем її розвитку. Про це свідчить створення громадських рад та консультативно-дорадчих центрів при органах державної влади та місцевого самоврядування, активне впровадження різноманітних інструментів електронної демократії. Однією з основних проблем, яка потребує вирішення, є відносно низький рівень активності та ініціатив організацій громадянського суспільства. Саме тому імплементація кращих міжнародних практик налагодження ефективної комунікації, зокрема розробка та впровадження комунікаційних стратегій, може сприяти подоланню цієї проблеми та формуванню ефективних партнерств між органами влади, громадянами та іншими зацікавленими сторонами.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Використання комунікаційних систем у державному управлінні є важливим елементом у процесі підготовки та прийняття управлінських рішень. У системі державного управління існує багато різних

каналів комунікації, і важко визначити, які з них є найбільш важливими та необхідними. Безсумнівно, формальні засоби комунікації в державних організаціях несуть більш конкретну і перевірену інформацію, ніж неформальні. Слід також додати, що комунікація не може існувати окремо від держави і суспільства, а суспільство – розвиватися без налагодженої комунікації. Проте без взаємної довіри, зворотного зв'язку та своєчасного інформування комунікація між органами державної влади та суспільством не може бути ефективною та продуктивною. З огляду на це, керівникам органів державної влади та управління різних рівнів слід вивчати шляхи та підходи до покращення комунікації, налагоджувати неформальні та більш ефективні канали комунікації, спілкуватися з підлеглими та іншими управліннями, а також підвищувати власний потенціал шляхом постійного навчання та особистого розвитку.

Література

1. Антонова Л. В., Антонов А. В., Івашова Л. М. Інформаційно-комунікаційні інструменти забезпечення ефективного врядування в Україні на державному та регіональному рівнях. Публічне управління та митне адміністрування, № 1 (36), 2023, С. 10-17. DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-1.2>
2. Безрук В.М. Особливості розвитку комунікативної компетентності державних службовців. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 1(50). С. 139–148
3. Гошовська В.А., Поліщук В.А. Складові професійного потенціалу державного службовця : навч.-метод. Матеріали / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. Київ : НАДУ, 2015. 52 с.
4. Державне управління: словник-довідник/уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князев, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика; заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. С. 417.
6. Жукова Є.О. Діяльнісний підхід до феномену державного управління та його правового забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2021. № 54. Том 1. С. 52–55.
7. Коротич О.Б. Комунікативна діяльність персоналу органів публічного управління. Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгрес, (19 квітня 2019 р.). Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр». 2019. С. 23–25.
8. Публічне управління : термінол. слов. / за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
9. Романенко Є. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ : НАДУ, 2014. С. 399.
10. Сивак Т.В. Інституціоналізація стратегічних комунікацій у системі публічного управління України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2020. С.55
11. Топольницька Т.Б. Комунікативний аспект у формуванні іміджу органів публічної влади. Електронне наукове видання «Економіка та суспільство». 2019. Вип. 20. С. 593–594.

References

1. Antonova L. V., Antonov A. V., Ivashova L. M. Information and communication tools for ensuring effective governance in Ukraine at the state and regional levels. Public administration and customs administration, No. 1 (36), 2023, pp. 10-17. DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-1.2>
2. Bezruk, V. M. (2017). Features of the development of the communicative competence of civil servants. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 1(50), 139-148 [in Ukrainian]
3. Hoshovska, V.A. & Polishchuk, V. A. (2015). The components of the professional capacity of a public servant. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
4. State administration: dictionary-handbook/compiler: V. D. Bakumenko (head of the creative team), D. O. Beznosenko, I. M. Varzar, V. M. Knyazev, S. O. Kravchenko, L. G. Shtyka; general ed. V. M. Knyazeva, V. D. Bakumenka. Kyiv: View at the Ukrainian Academy of Sciences, 2002. 228 p.
5. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia (2010) / uklad.: Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A. M. Mykhnenko ta in.; za red. Yu.V. Kovbasiuka, V.P. Troshchynskoho, Yu.P. Surmina. Kyiv: NADU, p. 417. [in Ukrainian]
6. Zhukova Ye.O. (2021) Diialnisnyi pidkhd do fenomenu derzhavnoho upravlinnia ta yoho pravovoho zabezpechennia. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, no. 54, vol. 1, pp. 52–55. [in Ukrainian]
7. Koroptych, O. B. (2019). Communication activities of staff in public administration. *Publichne upravlinnia XXI stolittia: syntezy nauky ta praktyky* (pp. 23-25). Kharkiv: KharRIDU NADU “Mahistr” [in Ukrainian].
8. *Publichne upravlinnia: terminol. slov.* (2018) / za zah. red. V.S. Kuibidy, M.M. Bilynskoi, O.M. Petroie. Kyiv: NADU, 224 p. [in Ukrainian].
9. Romanenko Ye. (2014) *Komunikatyvna polityka derzhavy: teoretikometodolohichniy analiz: monohrafiia*. Kyiv: NADU, p. 399 [in Ukrainian].
10. Syvak T.V. (2020) *Instytsionalizatsiia stratehichnykh komunikatsii u systemi publichnoho upravlinnia Ukrainy: dys. ... d-ra nauk z derzh. upr.: 25.00.01*. Kyiv, p. 55. [in Ukrainian].
11. Topolnytska, T. B. (2019). The communicative aspect in shaping the image of public authorities. *Elektronne naukove vydannia “Ekonomika ta suspilstvo”*, 20, 593-594 [in Ukrainian].

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-32>

УДК 35.072

ДОРОФЄЄВ Олександр
Полтавський державний аграрний університет
<https://orcid.org/0000-0002-8608-0501>

ДУБИНКА Олег
Полтавський державний аграрний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3204-916X>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Завдяки розвитку технологій та швидкому цифровому прогресу у сучасному світі органи публічної влади мають можливість постійно покращувати якість надаваних послуг через застосування діджиталізації, як інструменту підвищення результативності комунікативної складової, у своїй діяльності. Дослідження особливостей процесу діджиталізації саме у сфері публічного управління та спроможність максимально використовувати її можливості є важливим кроком у покращенні якості публічних послуг та розвитку України як сучасної європейської держави.

Можливість застосування інструментів діджиталізації на різних рівнях публічної комунікації з'явилася завдяки поєднанню технологічного розвитку з потребами суспільства. Виокремлено один з ключових аспектів цього процесу – впровадження електронних сервісів та онлайн-платформ для забезпечення доступності та зручності отримання послуг громадянами.

За результатами дослідження виокремлено провідні технології цифровізації, які використовуються в публічному управлінні для надання публічних послуг. Окреслено проблемні питання та ризики процесу діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади.

Ключові слова: діджиталізація, публічне управління, взаємодія, комунікація в публічному управлінні, цифрова трансформація, цифровізація.

DOROFYEYEV Oleksandr, DUBYNKA Oleh
Poltava State Agrarian University

PECULIARITIES OF THE PROCESS OF DIGITALIZATION OF THE COMMUNICATIVE COMPONENT IN THE ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES

Due to the constant development of technology and rapid digital progress in today's world, digitalization in public administration communication is very important. Researching its features is essential in developing a modern state and improving the quality of public services for citizens.

Despite numerous studies on this topic, it should be emphasized that the specifics of digitalization's impact on ensuring the efficiency, transparency, and accessibility of public services and the development of Ukraine's digital transformation are still not sufficiently disclosed and require further elaboration.

This study aims to determine the main features of the digitalization process in public administration communication in modern conditions.

The main feature of digitalization in the communication of public administration in Ukraine is its unique blend of technological development and societal needs. This research highlights a key aspect of this process - the introduction of electronic services and online platforms, which play a pivotal role in ensuring the accessibility and convenience of services for citizens.

Based on the research results, the leading digitalization technologies used in public administration to provide public services are singled out: cloud computing, artificial intelligence, the Internet of Things, and big data analytics. These technologies' role in modernizing public services, increasing efficiency, and improving citizens' general experience is clarified.

It has been proven that efficiency, transparency, and convenience are the possibilities that should accompany digitalization in the communication of public administration in Ukraine.

Problematic issues and risks of the digitization process in public administration communication are outlined, among which should be presented: lack of developed digital skills of public servants, cost, cyber threats, different capabilities of territorial communities (digital inequality), and dependence on light and the Internet.

Keywords: digitization, interaction, communication in public administration, public administration, digital transformation, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Можливості, які дає діджиталізація, є відносно новим форматом у взаємодії органів публічної влади з громадськістю. Розпочавши цей процес одного разу ми вже не можемо зупинятися, бо діджиталізація сьогодні це не просто новий тренд, це виклик часу. Оскільки технології продовжують розвиватися, а кількість інформації постійно зростає, багато країн прагнуть оцифрувати свої публічні послуги з метою підвищення їхньої ефективності, якості й доступності для громадян.

В Україні розвиток діджиталізації інформаційних потоків у сфері публічного управління може привести до більшої прозорості діяльності органів публічної влади, спрощення процесів управління, підвищення якісних послуг для громадян, прискорення та впорядкування документообігу при реалізації

функцій. Для нашої країни важливим є продовжувати інвестувати в цифрову інфраструктуру й реалізацію потенціалу, що гарантує успішність процесу цифровізації який принесе користь суспільству.

Зважаючи на широку впровадженість цифрових технологій у сучасному суспільстві, особливості та переваги діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади є актуальним об'єктом дослідження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти щодо питань цифровізації у сфері публічного управління знайшли своє відображення у наробках закордонних вчених: С. Бастоу, А. Вільямса, П. Данлеві, Х. Маргетс, Л. Де Нардіс, Дж. Тінклер, Х. Хей та інших.

Вітчизняні вчені також не стоять осторонь питань, пов'язаних з цифровими трансформаціями у публічному управлінні. Різним аспектам таких процесів присвячені роботи В. Дрешпака, П. Клімушина, Н. Костенюк, В. Куйбіди, І. Лопушинського, О. Орлова, Ю. Пігарєва, Г. Разумей, Ю. Разумей, А. Серенка та інших.

Вагома частка наукових робіт присвячена впливу діджиталізації на бізнес-середовище, впровадженню в Україні цифрової економіки та концепції «електронного урядування», але особливості впливу діджиталізації на забезпечення ефективності, прозорості та доступності публічних послуг, розвиток цифрової трансформації України в цілому й досі залишаються не достатньо розкритими та потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей процесу діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному світі спостерігаються тенденції щодо докорінної зміни індустріального суспільства в бік інформаційно-комунікативного. Ці процеси супроводжуються переоцінкою місця і ролі комунікації в розвитку суспільства. Таким чином, комунікативну діяльність у публічному управлінні розуміють, в першу чергу, як інформаційний обмін, який відбувається між органами публічної влади та отримувачами публічних послуг, а саму комунікацію неадекватно вважають «нервовою системою публічного управління» [1, 8]. Поєднання інструментів комунікації та сучасних цифрових технологій дозволяє підвищити дієвість роботи органів публічної влади, поліпшити доступ громадян до потрібної їм інформації та послуг, а ще й забезпечує транспарентність владних процесів.

У сучасних наукових працях з публічного управління та економіки широко використовується термін «діджиталізація», хоча підкреслимо, що повне його визначення є предметом численних дискусій. Унікальним явищем сучасності і, разом з тим, процесом масштабних змін у відносинах між акторами (урядом, бізнесом і соціумом у представництві його індивідуумів) називає діджиталізацію С. Туль [7, с. 7]. Науковець говорить про процеси, які охоплюють всі сфери суспільної діяльності та які відбуваються під впливом інтеграції даних, цифрових технологій і мережі Інтернет.

На нашу думку, коли мова йде про діджиталізацію комунікативної складової публічного управління, то мається на увазі не просто ведення в соціальних мережах сторінки органу публічної влади або впровадження електронного документообігу. В першу чергу, цифрова трансформація – це про появу нових каналів комунікації у взаємодії органів публічної влади та отримувачів публічних послуг, про якість таких послуг, про залучення громадськості, про зміну методів зберігання та обробки інформації тощо.

Якщо звернутися до міжнародної практики щодо питань діджиталізації комунікативної складової в публічному управлінні [3], то для багатьох країн світу це є ключовим напрямком. Такі країни, як Естонія, Фінляндія та Сінгапур, часто називають лідерами надання цифрових публічних послуг: Естонія, наприклад, запровадила програму електронного резидентства, яка дозволяє нерезидентам отримувати доступ до державних послуг онлайн, Фінляндія має успішну систему «Kanta», яка об'єднує інформацію про медичну та соціальну допомогу в єдину базу даних, полегшуючи громадянам доступ до своїх записів і отримання персоналізованих послуг. Ініціатива «Розумна нація» Сінгапуру включає різноманітні цифрові рішення для зміни того, як уряд надає послуги та взаємодіє зі своїми громадянами.

Наша країна, як країна з багатою історією та традиціями, в цьому питанні теж не відстає та вже має цікавий досвід. В Україні – європейській країні, населення якої до повномасштабного вторгнення було понад 42 мільйони, взаємодія між державою та громадськістю ще у 2020 році була переведена в цифровий простір, і навіть війна, яка триває вже третій рік, не зупинила цей процес. Восени 2019 р. в нашій країні було створено Міністерство цифрової інформації, одним з ключових завдань якого є розробка проекту «держава у смартфоні», що офіційно стартував у 2020 році під назвою «Дія». Він поєднує мобільний додаток та портал публічних послуг, є зручним у застосуванні та має ряд переваг, які полягають:

– у збереженні важливих документів (паспорт, водійське посвідчення, закордонний паспорт, довідка ВПО тощо);

– у доступності державних послуг, а це й отримання довідок і документів без черг та візиту до органу публічної влади (наприклад, подати заяву про шлюб, документи для оформлення соціальних виплат, відкриття ФОП тощо), реєстрація пошкодженого майна для компенсації збитків та ін.;

– у отриманні цифрового підпису тощо.

До речі, жодна європейська країна подібного додатку не має.

Крім того, в нас діє електронна система державних закупівель ProZorro. Також ми є одними з перших, хто впровадив систему для продажу державного майна – ProZorro.Sale, на платформі якої відбуваються аукціони з приватизації, оренди земельних ділянок чи комунального майна.

Проведений аналіз наукових праць [2, 4, 5], що стосуються цієї теми, дозволяє виокремити провідні технології цифровізації, які використовуються в публічному управлінні для надання публічних послуг:

– хмарні обчислення як особлива технологія дозволяє державним установам зберігати та отримувати доступ до даних і програм через Інтернет, результатом чого стають економія коштів, підвищення гнучкості та покращення масштабованості;

– штучний інтелект (ШІ) сьогодні активно використовуються для автоматизації повторюваних завдань, покращення процесів прийняття рішень і підвищення залученості громадян;

– інтернет речей (IoT), інструменти якого використовуються для збору даних у реальному часі та підвищення ефективності державних послуг, таких як управління відходами, транспортування та споживання енергії;

– аналітика Big data. Застосування сучасних Big data-інструментів допомагає урядовим установам приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу великих обсягів даних, покращувати надання послуг і підвищувати громадську безпеку.

Наведені технології відіграють вирішальну роль у модернізації державних послуг, підвищенні ефективності та покращенні загального рівня якості обслуговування громадян.

Проведене дослідження та практичний досвід дають можливість виокремити основні проблемні питання та ризики процесу діджиталізації комунікаційної складової в публічному управлінні, які представлені на рисунку 1 та можливості, які мають супроводжувати цей процес. Серед можливостей слід назвати:

1. Ефективність, тобто використання цифрових технологій може збільшити швидкість та ефективність вирішення питань у публічному секторі.

2. Прозорість, що передбачає забезпечення доступу громадськості до інформації та процесів публічного управління за допомогою цифрових рішень.

3. Зручність, яку можна забезпечити через удосконалення взаємодії громадян з урядом через онлайн-сервіси та додатки.

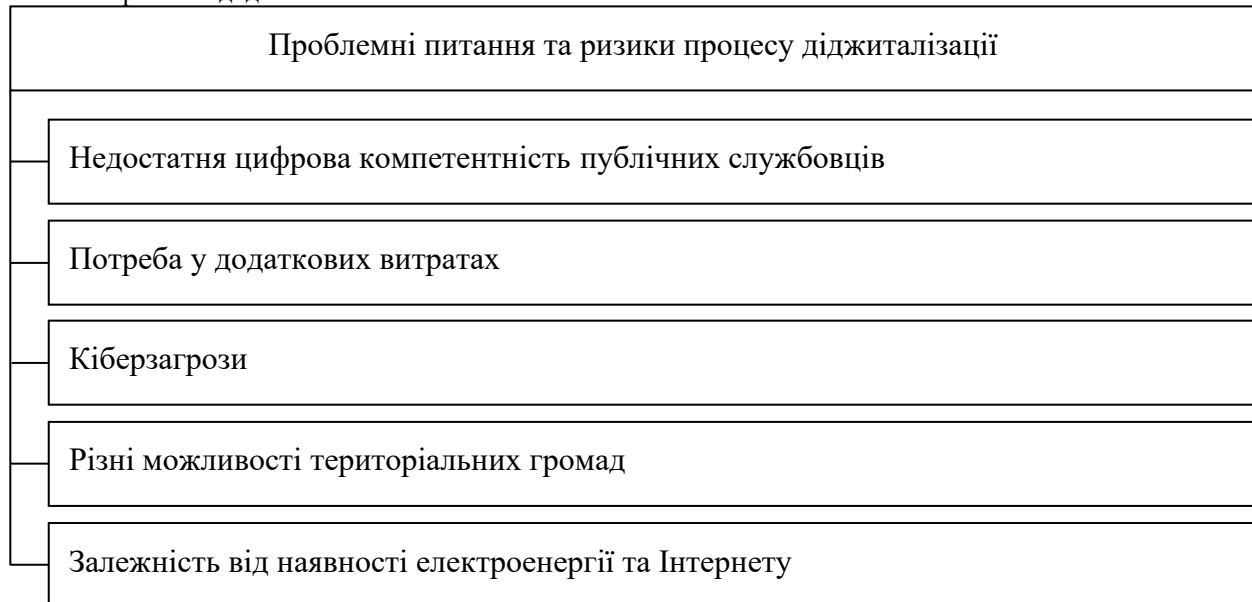

Рис. 1. Основні проблемні питання та ризики процесу діджиталізації комунікаційної складової в діяльності органів публічної влади

Тож, на нашу думку, основними проблемними питаннями та ризиками процесу діджиталізації комунікаційної складової публічного управління є:

1. *Недостатня цифрова компетентність публічних службовців.* Однією з головних умов успішного застосування складних організаційно-технічних систем є розвиненість цифрових навичок у публічних службовців. Ця компетентність передбачає, у тому числі, впевнене та відповідальне використання цифрових технологій у професійній діяльності публічних службовців і включає співпрацю та комунікацію,

інформаційну та цифрову грамотність. Попри позитивну динаміку у цьому питанні все ж рівень цифрової компетентності публічних службовців в Україні є не достатньо високим.

Відповідно до дослідження ООН «E-Government Survey 2022», Україна:

– за рейтингом е-уряду (індекс EGDI) зайняла: у 2016 – 62 місце серед 193 країн світу, у 2018 році – 82 місце, у 2020 році – 69 місце, у 2022 році – 46 місце. Лідерами 2022 року визнані Данія, Фінляндія та Південна Корея. EGDI формується на основі таких вимірів: надання онлайн-послуг, телекомунікаційне підключення та кадровий потенціал;

– за рейтингом е-участі (індекс EPI) – у 2016 році зайняла 32 місце зі 193 країн світу, 75-е – у 2018, 46-е – у 2020, 57-е – у 2022 році [6].

2. *Потреба у додаткових витратах.* Перехід України до «країни у смартфоні» потребує підвищення кваліфікації публічних службовців, з метою вдосконалення їх цифрової компетентності; покращення та переналаштування програмного забезпечення, технічних засобів та самих приміщень для зберігання всієї необхідної техніки. Крім того є необхідність у зміні організаційної структури деяких органів публічної влади, у яких відсутні ІТ-спеціалісти.

3. *Кіберзагрози.* Ще в цьому аспекті слід наголосити на важливості забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних громадян у державних системах. В Україні це стає особливо актуальним у зв'язку з геополітичними викликами та кібератаками, яких країна постійно зазнає. Початком «війни» у цифровому світі в Україні вважають 14 січня 2022 року, коли відбулися перші хакерські атаки на сайти банків та органів публічної влади. Тоді були атаковані майже 70 державних веб-сайтів. Зупинилися навіть сайти таких ключових Центральних органів влади, як Міністерства оборони, Міністерства закордонних справ, Державної служби надзвичайних ситуацій та інших. Від тих пір наша держава постійно працює над удосконаленням систем інформаційної безпеки і боротьби з кібератаками.

4. *Різні можливості територіальних громад.* Можна ще назвати як цифрова нерівність. Не секрет, що у територіальних громадах різний рівень забезпечення як у матеріально-технічному плані, так і у наявності висококваліфікованих службовців у публічній сфері, які б мали високий рівень цифрової компетентності. Тож потрібно намагатися забезпечувати рівний доступ до цифрових технологій для всіх верств населення, щоб уникнути ризику виникнення цифрового поділу.

5. *Залежність від наявності електроенергії та Інтернету.* На сьогодні наша країна отримала ще один серйозний виклик – робота у режимі аварійних та технічних відключень світла, які пов'язані з масовими обстрілами об'єктів енергетичної інфраструктури України. Відсутність світла та Інтернету в органах публічної влади ставить під загрозу можливість ефективної комунікації й своєчасного здійснення відповідних повноважень.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У ході дослідження визначено, що головною ознакою діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади в Україні є поєднання технологічного розвитку з потребами суспільства. Одним з ключових аспектів цього процесу є впровадження електронних сервісів та онлайн-платформ для забезпечення доступності та зручності отримання послуг громадянами.

Приділено увагу проблемним питанням та ризикам процесу діджиталізації комунікативної складової публічного управління, серед яких автор виокремлює п'ять основних, а саме: недостатня цифрова компетентність публічних службовців, потреба у додаткових витратах, кіберзагрози, різні можливості територіальних громад (цифрова нерівність), залежність від світла та Інтернету. Подальші наукові розвідки у цьому напрямку допоможуть визначити шляхи розвитку і вдосконалення процесу діджиталізації комунікативної складової в діяльності органів публічної влади з урахуванням специфіки повоєнного відновлення в Україні.

Література

1. Бондарчук Н., Дуброва Н. Діджиталізація та публічна комунікація у місцевому самоврядуванні. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. Вип. 32. 2022. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/32-2022/20.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.32.19>

2. Євсюкова О. Цифрова спроможність територіальних громад в Україні: проблеми та перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 6. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2084>

3. Пархоменко-Куцевіл О. Міжнародний досвід впровадження цифровізації в систему публічної служби: досвід для України. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск. 2022 URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/15.pdf> DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-spec.15>

4. Пігарєв Ю., Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. *Актуальні проблеми державного управління*. Том 2 № 83. 2021. URL: [file:///C:/Users/tata/Downloads/237257-Текст%20статті-543693-1-10-20210713%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tata/Downloads/237257-Текст%20статті-543693-1-10-20210713%20(1).pdf). DOI: <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa2832021237257>
5. Разумей Г., Разумей М. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 2 (25), 2020. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/27.pdf>. DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.25>.
6. Роль цифрової компетентності державних службовців у реалізації державної політики. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2094/files/55b6af37-e3a0-4218-aeaa-37c8ef684824.pdf>
7. Туль С. Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Вінниця, 2019. 20 с.
8. Deutsch K. W. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. London, Free Press of Glencoe, 1963. - 316 p.

References

1. Bondarchuk N., Dubrova N. Didzhytalizatsiia ta publichna komunikatsiia u mistsevomu samovriaduvanni. Aktualni problemy u sferi publichnoho upravlinnia. Vyp. 32. 2022. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/32-2022/20.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.32.19>.
2. Yevsukova O. Tsyfrova spromozhnist terytorialnykh hromad v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2021. № 6. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2084>.
3. Parkhomenko-Kutsevil O. Mizhnarodnyi dosvid vprovadzhennia tsyfrovizatsii v systemu publichnoi sluzhby: dosvid dlia Ukrainy. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. Spetsvyпуск. 2022 URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/15.pdf> DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-spec.15>.
4. Pihariєv Yu., Kosteniuk N. Didzhytalizatsiia publichnoho upravlinnia yak chynnyk tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. Tom 2 № 83. 2021. URL: [file:///C:/Users/tata/Downloads/237257-Текст%20статті-543693-1-10-20210713%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tata/Downloads/237257-Текст%20статті-543693-1-10-20210713%20(1).pdf). DOI: <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa2832021237257>
5. Razumei H., Razumei M. Didzhytalizatsiia publichnoho upravlinnia yak skladnyk tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, № 2 (25), 2020. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/27.pdf>. DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.25>.
6. Rol tsyfrovoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtziv u realizatsii derzhavnoi polityky. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2094/files/55b6af37-e3a0-4218-aeaa-37c8ef684824.pdf>
7. Tul S. Transformatsiia svitovoho rynku pratsi v umovakh didzhytalizatsii : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.02. Vinnytsia, 2019. 20 s.
8. Deutsch K. W. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. London, Free Press of Glencoe, 1963. - 316 p.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-33>

УДК 65.012.45:005.942.4

СМОЛІНСЬКА Наталія

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-5642-4134>

ЛІСКЕВИЧ Софія

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0006-0991-0352>

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

У сучасних умовах глобалізації та нестабільності економічного середовища підприємства стикаються з викликом забезпечення стійкого і ефективного розвитку в умовах кризових явищ. Кризові ситуації, такі як економічні збої, природні катастрофи, політичні нестабільності та глобальні пандемії, значно ускладнюють управління підприємствами. Однією з ключових проблем є потреба в ефективному управлінні змінами в умовах кризових ситуацій. Це вимагає швидкої реакції та адаптації підприємств до нових умов, що може охоплювати зміни у стратегіях виробництва, логістиці, фінансовому плануванні та інших аспектах. Недоцільне управління змінами може призвести до втрат конкурентоспроможності та загроз для сталого розвитку підприємства.

Основна мета даного дослідження полягає у вивченні та розробці ефективних підходів до управління змінами в умовах кризових ситуацій з метою забезпечення сталого розвитку підприємства та збереження його конкурентоспроможності. Аналіз останніх досліджень підтверджує актуальність цієї теми та вказує на необхідність розробки практичних рекомендацій для успішної адаптації підприємств до змін в умовах кризи.

Ключові слова: зміни, управління змінами, розвиток, кризові явища, управління розвитком підприємств.

NATALIA Smolinska, LISKEVYCH Sofia

Lviv Polytechnic National University

CHANGE MANAGEMENT FOR ENSURING EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE UNDER CRISIS EVENTS

In the context of contemporary globalization challenges and economic instability, enterprises are confronted with an urgent need to enhance their management strategies to ensure sustainable development amidst crisis situations. Crisis events such as economic downturns, natural disasters, political instability, and global pandemics pose significant challenges to businesses, necessitating immediate response and adaptation of management strategies.

This research aims to study and develop effective approaches to change management in crisis situations to ensure sustainable enterprise development. The relevance of the topic is driven by the necessity for a deep analysis of problems and the development of practical recommendations for enterprises to successfully adapt to changing conditions.

The study conducts a comprehensive analysis of scientific sources reflecting current trends in change management and crisis situations. It focuses extensively on studying adaptive management strategies, including changes in strategic planning, operational management, financial management, and human resources management. The paper examines in detail the key impacts of crisis situations on enterprise operations and proposes specific tools for effectively managing these challenges.

Particular attention is given to identifying critical success factors in crisis management, including organizational flexibility, innovation in problem-solving, rapid response capability, and adaptation to new conditions. Based on the analysis of scientific literature and practical experience, recommendations are developed for enterprise management to optimize change management strategies during crises.

The main findings of the study include the development of a strategic change management model aimed at ensuring resilience and competitiveness of enterprises in crisis conditions. This model considers the specific impacts of crisis phenomena on various functional areas of business and recommends a comprehensive approach to change management, encompassing strategic planning, risk management, communication strategies, and personnel support.

Keywords: change, change management, development, crisis phenomena, enterprise development management

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах глобалізації та нестабільності економічного середовища підприємства стикаються з викликом забезпечення стійкого і ефективного розвитку в умовах кризових явищ. Кризові явища можуть включати економічні кризи, природні катастрофи, політичні нестабільності, глобальні пандемії та інші негативні впливи, які значно ускладнюють управління підприємствами.

Однією з ключових проблем є необхідність ефективного управління змінами в умовах кризових ситуацій. Кризові явища часто вимагають швидкої реакції та адаптації підприємства до нових умов, що може включати зміни в стратегіях виробництва, логістиці, фінансовому плануванні та інших аспектах діяльності. Недоцільність управління змінами може призвести до втрат конкурентоспроможності, збитків і загрози для сталого розвитку підприємства.

Також, існує проблема забезпечення стійкості і управління ризиками в умовах кризових явищ. Невпевненість і непередбачуваність в економічному, соціальному та політичному середовищі вимагають від

підприємств ретельного аналізу, планування та прийняття стратегічних рішень для мінімізації ризиків і збереження стійкості функціонування.

Отже, основною метою дослідження є вивчення та розробка ефективних підходів до управління змінами в умовах кризових явищ з метою забезпечення сталого розвитку підприємства і збереження його конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом значна увага приділяється управлінню змінами в умовах кризових явищ, що підтверджується численними науковими дослідженнями та публікаціями. Наприклад, роботи таких авторів, як Lewin[4], Naomi Klein, Андрущенко Н. О., Гребнева Ю. І., Гринько Т. В., Гриньова В. М[2,3]., та інші, висвітлюють важливість адаптації підприємств до змінного середовища та розробки ефективних стратегій управління змінами. У своїх дослідженнях ці вчені розглядають різні аспекти управління змінами, включаючи інноваційні методи, моделі та підходи, які можуть бути застосовані для забезпечення стабільного розвитку підприємств в умовах кризи.

Зокрема, деякі дослідники фокусуються на вивченні стратегічних змін і їх впливу на довгострокову конкурентоспроможність підприємств. Наприклад, Воронков Д. К. та Отенко В. І.[5] досліджують архітектуру стратегічного управління змінами, а Приймак Н. С[10] аналізує підходи до забезпечення економічної безпеки через ефективне управління змінами. Важливим внеском у цю тему є роботи, що розглядають впровадження новітніх технологій і методологій для покращення адаптивності підприємств до змінних ринкових умов.

Незважаючи на значний науковий прогрес у розробці теорій та методів управління змінами, питання практичної реалізації цих концепцій на підприємствах залишається актуальним. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку дієвих рекомендацій і стратегій, які допоможуть підприємствам успішно адаптуватися до кризових явищ і забезпечити ефективний розвиток в умовах невизначеності.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Попри значний обсяг наукових досліджень у сфері управління змінами та адаптації підприємств до кризових явищ, залишається низка невіршених проблем, що потребують додаткової уваги. Важливо також розробити більш ефективні стратегії впровадження змін, що враховують специфіку конкретних галузей та підприємств, забезпечуючи їхню стійкість та конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основна мета статті є розробка практичних рекомендацій щодо адаптації компаній до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління змінами є одним із ключових аспектів стратегічного менеджменту, особливо в умовах кризових явищ. У сучасному бізнес-середовищі, що характеризується високою динамікою та невизначеністю, підприємства мають бути готовими до швидкої адаптації та впровадження змін для забезпечення своєї стійкості та конкурентоспроможності. Розглянемо основні аспекти управління змінами та їх вплив на ефективний розвиток підприємств.

Сучасні теорії управління змінами базуються на кількох основних підходах, таких як моделі Kurt Lewin, John Kotter, Prosci (модель ADKAR), William Bridges та інші і[11]. Ці моделі пропонують різні етапи та методи впровадження змін, що дозволяють підприємствам ефективно адаптуватися до нових умов. Michael Beer розробив модель управління змінами, що включає створення клімату для змін, діагностику та впровадження стратегій змін. Robert N. Waterman Jr. та Tom Peters[8] є авторами книги "In Search of Excellence", в якій розглядаються кращі практики управління змінами та розвитку успішних компаній. Richard Beckhard є одним із піонерів організаційного розвитку, який займався вивченням впливу змін на організаційні процеси та ефективність. Ці автори зробили значний внесок у розвиток теорії та практики управління змінами, їхні роботи використовуються як основа для розробки сучасних підходів до впровадження змін в організаціях.

Успішність впровадження змін залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити: підтримку з боку керівництва, залучення персоналу до процесу змін, чітке планування та комунікацію, а також наявність відповідних ресурсів. Важливу роль відіграє організаційна культура, яка повинна сприяти готовності до змін та інновацій.

Одним з ключових аспектів управління змінами є виявлення та оцінка ризиків, пов'язаних зі змінами в економічному та ринковому середовищі. Пропонується використовувати комбінацію PEST-аналізу, SWOT-аналізу та аналізу сценаріїв для ідентифікації можливих ризиків та їх впливу на підприємство. Ці методи дозволяють не лише виявити ризики, але й розробити стратегії їх мінімізації.

Для ефективного впровадження змін необхідно розробити стратегії, що враховують специфіку галузі та особливості конкретних підприємств. Пропонується застосовувати підхід, який включає наступні кроки: визначення необхідності змін, розробка плану змін, комунікація змін, навчання та розвиток персоналу, моніторинг та оцінка результатів. Особливу увагу слід приділяти підвищенню кваліфікації персоналу та розвитку лідерських якостей керівників.

Одним із перших основних викликів, які постали перед керівниками підприємств, це глобальні зміни пов'язані пандемією COVID-19. Ключовими змінами які потребували негайних підходів та їх вирішення та забезпечення були: забезпечення здоров'я та безпеки працівників, перехід на віддалену роботу, збої в ланцюгах поставок матеріалів та продукції, значні коливання за зміна пріоритетів у попиту на продукцію.

Найчастіші методи управління змінами які були застосовані керівниками підприємств:

- Планування та впровадження гігієнічних заходів - регулярне дезінфекція, забезпечення масками та іншими засобами захисту.
- Технологічні інвестиції - впровадження ІТ-рішень для підтримки віддаленої роботи, таких як VPN, відеоконференції, та засоби спільної роботи.
- Адаптація бізнес-моделі - переорієнтація на онлайн-продажі, доставка, або нові продукти та послуги, які відповідають поточним потребам ринку.
- Підтримка персоналу - тренінги для роботи в нових умовах, психологічна підтримка та гнучкі графіки роботи.

Наступним викликом та змінами серед діяльності підприємств України стали бойові дії на її території, які тривають і до нині. Акценти щодо забезпечення безперебійного функціонування підприємств та елементи змін які потребували негайних управлінських рішень щодо їх забезпечення та негайного впровадження видозмінились:

- Безпека працівників та інфраструктури - ризики фізичного ушкодження або знищення активів.
- Зміни в логістиці та постачанні - ускладнена або зупинена логістика через бойові дії.
- Фінансова нестабільність - зниження прибутків, збільшення витрат, руйнування ринків.
- Переміщення населення та релокація підприємств – виїзд працездатного населення за межі країни, переміщення підприємств на більш безпечні регіони країни.
- Зниження мотивації та продуктивності працівників - стрес та психологічний тиск на персонал.

Методи управління змінами, які застосовувались: евакуація та захист - розробка та реалізація планів евакуації, створення безпечних зон для працівників та обладнання; гнучке управління ресурсами - переорієнтація ресурсів на безпечніші регіони, оптимізація використання запасів; фінансова підтримка та допомога - залучення додаткових фінансових ресурсів, співпраця з міжнародними організаціями для отримання допомоги; моральна та психологічна підтримка - створення програм підтримки для працівників, забезпечення комунікації з родинами працівників, залучення психологів.

Практика EY People Advisory Services в Україні спільно з АСМР Ukraine (Асоціацією професіоналів з управління змінами) провели опитування щодо стану управління змінами в Україні. Згідно з опитуванням найпопулярнішими змінами, що відбулись у компаніях після 24 лютого 2022 року, були такі:

- зміни форматів роботи (дистанційна, гібридна);
- запроваджено нову організаційну структуру;
- переглянули HR політики та практики.

Важливо відзначити, що зміни, запроваджені після 24 лютого 2022 року, відрізняються від попередніх років. До 24 лютого 2022 року топ-3 найпопулярніших змін включали: перегляд форматів роботи, втілення нових стандартів та впровадження новітніх ІТ систем та технологій.[1]

Управління змінами в умовах пандемії та військових дій вимагає від підприємств високого рівня гнучкості, оперативності та здатності адаптуватися до непередбачуваних обставин. Вибір правильних стратегій впровадження змін є критичним для виживання та подальшого розвитку організацій.

Організаційна культура та лідерство є важливими факторами, що впливають на успішність управління змінами. Керівники мають відігравати активну роль у процесі змін, демонструючи підтримку та залученість. Формування культури, що сприяє інноваціям та готовності до змін, є ключовим елементом успіху.

Українські підприємства мають свої особливості в управлінні змінами через специфіку організаційної культури та інших факторів. Однією з основних проблем є проблема розвитку системи управління змінами. Багато підприємств працюють із застарілими методами та практиками, що ускладнює їх адаптацію до змін у бізнес-середовищі. Крім того, недостатня увага до комунікації з персоналом та недостатня підтримка зі сторони керівництва можуть призвести до опору змінам та неефективності управління.

Ще однією характерною особливістю є низька гнучкість і реактивність до змін. Багато українських підприємств пристосовуються до змін тільки після того, як вони відчують загрозливу ситуацію або прямий тиск з боку конкурентів або зміни законодавства, що може призвести до втрати конкурентоспроможності.

Підходи до аналізу управління змінами на українських підприємствах включають:

- Використання теоретичних підходів до управління змінами.
- Адаптація до зовнішніх умов функціонування, таких як перехід від командної системи управління до ринкової економіки, втрата традиційних ринків, високі темпи інфляції, зниження купівельної спроможності населення тощо.
- Використання методології для аналізу та оцінки бізнес-процесів українських підприємств.
- Найчастіше на українських підприємствах використовують такі моделі управління змінами як модель менеджменту змін Левіна[4] та модель змін «Силове поле», оскільки вони прості у використанні та можуть бути легко зрозумілі персоналом.

Інша ситуація відбувається в підприємствах які володіють іноземним капіталом (змішані підприємства або представництва іноземних компаній), як правило, мають більш розвинені системи управління змінами. Вони можуть використовувати передові технології та методи, щоб пристосуватися до змін у бізнес-середовищі. Наприклад, вони можуть впроваджувати системи електронного документообігу, програми автоматизації бізнес-процесів або інші інноваційні рішення.

Однак підприємства з іноземним капіталом також стикаються з викликами при адаптації своїх стратегій управління змінами до місцевого контексту. Наприклад, підприємство може стикатися з культурними бар'єрами, що ускладнюють процес впровадження нових методик та технологій. Крім того, вони можуть стикатися з проблемами в розумінні місцевого законодавства та регуляторного середовища.

Управлінські рішення щодо організаційних змін які були запроваджені на багатьох українських підприємствах з іноземним капіталом та іноземних представництв, це: евакуація своїх співробітників з зон бойових дій, організувавши тимчасові офіси в західних регіонах України та за кордоном, підприємства зверталися до міжнародних організацій за фінансовою підтримкою, отримували гранти та кредити для підтримки своєї діяльності в умовах кризи, впровадження програм психологічної підтримки, регулярні онлайн-зустрічі з працівниками для обговорення їхніх потреб та проблем.

Підходи до аналізу управління змінами на підприємствах з іноземним капіталом включають:

- Використання теоретичних підходів до управління змінами.
- Використання комплексного підходу до організаційних трансформацій, який допомагає керівникам здійснювати плавні переходи з мінімальними перебоями в роботі бізнесу.
- Фокусування на тому, що найважливіше – забезпечення готовності та здатності співробітників до змін.
- Використання гнучкого підходу до управління змінами.
- Найчастіше на українських підприємствах з іноземним капіталом використовують такі моделі управління змінами як моделі ADKAR[11] та Коттера можуть, оскільки вони частіше застосовуються в міжнародному бізнесі та є досить ефективними в управлінні змінами.

Спільні риси між цими підходами включають використання теоретичних підходів до управління змінами та необхідність адаптації до змінюваних умов. Обидва підходи спрямовані на аналіз змін, що відбуваються в організації, та їх впливу на бізнес, вимагають залучення фахівців з різних галузей для проведення аналізу змін та розробки стратегій управління змінами. Важливо враховувати потреби та очікування зацікавлених сторін, таких як співробітники, клієнти та партнери.

Відмінності полягають в тому, що українські підприємства можуть бути більш зосереджені на адаптації до внутрішніх змін, тоді як підприємства з іноземним капіталом можуть бути більш зосереджені на глобальних змінах та використанні більш гнучких підходів до управління змінами. Українські підприємства частіше використовують традиційні методи аналізу змін, тоді як підприємства з іноземним капіталом більше спрямовані на інноваційні та системні підходи. Підприємства з іноземним капіталом більше акцентують на використанні цифрових технологій та аналітики даних для аналізу змін і прийняття рішень.

Розробка ефективних стратегій впровадження змін під час військових дій негайно потребує впровадження в державні військові підприємства та енергетичний сектор, який враховує їхню специфіку, особливості управління, регулювання і конкурентну ситуацію.

Для державних військових підприємств важливим напрямком змін повинно виступати стратегічне планування та технологічна модернізація. Управління змінами повинно включати два ключових напрямки, це залучення ключових зацікавлених сторін, (що передбачає включення представників військового командування та інших зацікавлених сторін у процес прийняття рішень) та культурна зміна, (що повинна включати підсилення культури, що підтримує адаптацію до змін в умовах бойових дій, захист держави та патріотизм).

Управління змінами в енергетичному секторі повинно стосуватись розширенню використання відновлювальних джерел енергії для зменшення залежності від імпорту та зменшення впливу на навколишнє середовище та покращення енергоефективності через впровадження передових технологій та

практик. Формування планів щодо виготовлення та споживання енергоресурсів, зменшення ризиків через диверсифікацію постачання енергоресурсів.

Ці стратегії повинні бути адаптовані до конкретних умов кожного підприємства чи сектору, враховуючи їхні індивідуальні потреби, ринкові умови і рівень конкуренції. Важливо також забезпечити підтримку від уряду, активну участь у створенні сприятливого регуляторного середовища та постійний моніторинг результатів впроваджених змін.

Для забезпечення успішного впровадження змін необхідно використовувати інструменти моніторингу та оцінки їх ефективності. Пропонується застосовувати КРІ (ключові показники ефективності), опитування та зворотний зв'язок від працівників, а також регулярні аудити процесів змін. Це дозволить своєчасно виявляти проблеми та вносити необхідні корективи.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління змінами є критичним елементом для забезпечення стійкого розвитку підприємств в умовах кризових явищ. Використання сучасних методів та стратегій управління змінами, врахування організаційної культури та лідерства, а також застосування інструментів для моніторингу та оцінки ефективності змін дозволяє підприємствам адаптуватися до нових умов та забезпечувати свою конкурентоспроможність. Подальші дослідження у цій сфері сприятимуть розробці нових підходів та методів, що допоможуть підприємствам успішно долати виклики сучасного бізнес-середовища.

Література

1. ЕУ. (2023). "Опитування ЕУ та АСМР – стан управління змінами та активність використання цих практик в Україні. Доступно на: https://www.ey.com/uk_ua [Дата доступу: 10 квітня 2024]
2. Гнатенко І. А., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г., Парохненко О. С. Моделювання пріоритетів управління інфраструктурою підприємництва з урахуванням ринку праці в умовах зміни споживчих переваг та цифровізації. Ефективна економіка. 2021. № 9. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.1
3. Коптева Г. М. Концептуальні положення управління стратегічними змінами на підприємстві / Г. М. Коптева, О. М. Нащекіна // Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2023. – № 2. – С. 73-77.
4. Левін К. (1947). Межі в груповій динаміці: концепція, метод і реальність у соціальних науках; Соціальна рівновага та соціальні зміни. Людські відносини, 1, 5-41 doi.org/10.1177/001872674700100103
5. Воронков Д.К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 6. Т. 3. С. 7–11.
6. Майстеренко, К., & Білик, О. (2023). Стратегічне планування в умовах невизначеності: адаптація до змін у публічному секторі в Україні. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, (2(68)), 100-104. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-2(68)-14
7. Рябцев В. А., Козенков Д. Є., Альошина Т. В. Управління змінами як необхідний елемент розвитку промислового підприємства. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2023. №. 1 (81). С. 122–132. DOI: [10.33271/ebdut/81.122](https://doi.org/10.33271/ebdut/81.122).
8. Тідд Дж. та Дж. Бессан (2018). Управління інноваціями: інтеграція технологічних, ринкових та організаційних змін. Джон Вайлі та сини.
9. Томчук, О. (2023). Сучасні підходи до управління змінами в системі менеджменту персоналу компанії. Економіка та суспільство, (53). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-792>.
10. Тульчинський, Р. & Онопченко, М. (2023). Сутність та основні аспекти процесу управління змінами на підприємстві. Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки, 75-75.
11. Хайатт, Дж. (2006). ADKAR: модель змін у бізнесі, уряді та нашій спільноті. Лавленд, Колорадо: Prosci Research.
12. Цуканова, В. Я. & Скребець, Л. С. (2019). Підходи та моделі до управління змінами на підприємствах.

References

1. EY. (2023). "EY and ACPM Survey – state of change management and adoption of these practices in Ukraine." Available at: https://www.ey.com/uk_ua [Accessed: April 10, 2024].
2. Hnatenko, I. A., Sukhomlyn, L. V., Bachkir, I. H., & Parokhnenko, O. S. (2021). Modeling priorities of enterprise infrastructure management considering changes in consumer preferences and digitalization. Effective Economy, 9. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.1
3. Kopteva, H. M. (2023). Conceptual provisions of strategic change management in the enterprise. Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences), 2, 73-77
4. Levin, K. (1947). Boundaries in group dynamics: concept, method, and reality in social sciences; Social equilibrium and social changes. Human Relations, 1, 5-41. doi.org/10.1177/001872674700100103

-
5. Voronkov, D. K. (2009). Strategic change management for innovative enterprise development. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*, 6(3), 7–11.
 6. Maistrenko, K., & Bilyk, O. (2023). Strategic planning in conditions of uncertainty: adaptation to changes in the public sector in Ukraine. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Administration*, 2(68), 100-104. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-2(68)-14
 7. Ryabtsev, V. A., Kozenkov, D. Ye., & Alyoshina, T. V. (2023). Change management as a necessary element of industrial enterprise development. *Economic Bulletin of Dnipropetrovsk Polytechnic*, 1(81), 122–132. DOI: 10.33271/ebdut/81.122
 8. Tidd, J. & Bessant, J. (2018). *Innovation management: integration of technological, market, and organizational changes*. John Wiley & Sons.
 9. Tomchuk, O. (2023). Modern approaches to change management in the company's personnel management system. *Economics and Society*, (53). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-792>
 10. Tulchynskiy, R. & Onopchenko, M. (2023). The essence and main aspects of change management process in an enterprise. *Development of entrepreneurship as a factor of national economic growth*, 75-75
 11. Hayatt, J. (2006). *ADKAR: change model in business, government, and our community*. Loveland, Colorado: Prosci Research.
 12. Tsukanova, V. Ya. & Skrebets, L. S. (2019). *Approaches and models to change management in enterprises*.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-30>

УДК 33.332.338

ЧУРИКАНОВА Олена

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-5703-2271>e-mail: elenachurikanova@gmail.com

КАБАЧЕНКО Дмитро

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

e-mail: kabachenko.d.v@nmu.one<https://orcid.org/0000-0001-6126-4809>

ПРИХОДЧЕНКО Оксана

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-5080-737X>e-mail: prykhodchenko.o.yu@nmu.one

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття досліджує перспективи розвитку цифрової економіки, розглядаючи її вплив на ринок праці, продуктивність, електронну комерцію, фінансові технології (фінтех) та рівень цифрової грамотності. Вона аналізує ключові виклики, зокрема автоматизацію, нерівність, нові форми зайнятості та соціальний захист. Також підкреслюється важливість міжнародного співробітництва і гармонізації регуляторних норм для створення сприятливого середовища. Стаття акцентує увагу на необхідності інклюзивного підходу та сталого розвитку, пропонуючи комплексні стратегії для використання повного потенціалу цифрових технологій у глобальному економічному та соціальному прогресі.

Ключові слова: цифрова економіка, штучний інтелект, цифровий Ринок праці, соціальний захист, інклюзивність

CHURIKANOVA Olena, KABACHENKO Dmytro, PRYKHODCHENKO Oksana

Dnipro University of Technology

DIGITAL ECONOMY. CHALLENGES AND PROSPECTS

This article delves into the prospects of digital economy development, examining its profound impact on various sectors including labor markets, productivity, e-commerce, financial technologies (fintech), and digital literacy levels. The digital economy is fundamentally reshaping global economic systems, driving innovation and growth while simultaneously posing significant challenges that require comprehensive solutions.

One major focus is on the effects of automation and robotics, which are transforming traditional job roles and creating demand for new skill sets. The article highlights the growing need for advanced IT skills, data analysis, and cybersecurity expertise. This shift necessitates substantial adjustments in educational systems to prepare the workforce for the evolving demands of the digital age.

The rapid expansion of e-commerce is another critical area of discussion. The convenience and efficiency of online shopping have revolutionized retail, but this growth also brings challenges such as data security, consumer protection, and regulatory compliance. The future of e-commerce will likely see further integration of technologies like augmented reality (AR) for virtual try-ons and drones for delivery, enhancing the consumer experience.

Financial technologies, or fintech, are revolutionizing banking and finance by making financial services more accessible and user-friendly. Innovations in mobile payments, cryptocurrencies, and blockchain technology are disrupting traditional financial systems. The article explores the potential for AI integration in fintech to improve risk analysis, automate processes, and enhance transaction security.

The article also addresses the critical issue of digital literacy. To ensure inclusive participation in the digital economy, it is imperative to enhance digital skills across all population segments. This includes continuous education and retraining programs to reduce the digital divide and boost workforce competitiveness.

In conclusion, while the digital economy offers vast opportunities for economic growth and improved quality of life, addressing the associated challenges requires a multi-faceted approach involving governments, businesses, and society at large. Only through such collaborative efforts can the full potential of digital technologies be harnessed for global economic and social progress.

Keywords: digital economy, artificial intelligence, digital labor market, social protection, inclusiveness

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрова економіка, яка швидко розвивається завдяки стрімкому прогресу інформаційних та комунікаційних технологій, стала важливою складовою глобальної економіки. Вона включає в себе всі економічні процеси, що відбуваються в цифровому середовищі, та використовує цифрові технології для виробництва, розподілу і споживання товарів та послуг. Це охоплює широкий спектр діяльності, від електронної комерції та фінансових технологій до автоматизації виробничих процесів та використання штучного інтелекту.

Цифрова економіка відкриває нові можливості для бізнесу, підвищуючи ефективність, знижуючи витрати та надаючи нові інструменти для взаємодії з клієнтами. Інтернет речей (IoT), блокчейн та штучний інтелект (ШІ) - це лише кілька прикладів технологій, які суттєво змінюють традиційні підходи до ведення бізнесу та управління інформацією.

Однак, разом із можливостями, цифрова економіка приносить нові виклики. Захист даних, кібератаки, нерівномірний доступ до технологій та вплив автоматизації на ринок праці - це лише деякі з проблем, що потребують уваги. Крім того, швидкий розвиток технологій випереджає регуляторні рамки, що може створювати правові та етичні дилеми.

Розвиток цифрової економіки вимагає інвестицій у інфраструктуру, інноваційних підходів до ведення бізнесу та глобальної співпраці. Важливо також забезпечити сталий розвиток, використовуючи цифрові технології для зниження екологічного впливу та оптимізації використання ресурсів.

Таким чином, цифрова економіка є ключовим чинником трансформації сучасного світу. Вона пропонує численні можливості для зростання та розвитку, але водночас потребує зваженого підходу для подолання викликів і забезпечення інклюзивного та стійкого майбутнього.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням цифрової економіки займається багато вчених та експертів, які аналізують її різні аспекти - від впливу на ринок праці до ролі цифрових технологій у розвитку бізнесу та суспільства. Серед основних робіт можна виділити наступні:

Ерік Бриньолфссон [1] є одним з провідних дослідників у сфері цифрової економіки. Він активно досліджує вплив інформаційних технологій на продуктивність та ринок праці. Бриньолфссон разом із колегою Ендрю Макафі написав книгу "The Second Machine Age", де аналізуються перспективи автоматизації та вплив ШІ на економіку та суспільство.

Ендрю Макафі [2] разом із Бриньолфссоном досліджує вплив цифрових технологій на бізнес та економіку. Вони разом заснували Ініціативу цифрової економіки, яка займається вивченням як технології змінюють бізнес-процеси, робочі місця та продуктивність.

В своїх роботах [3] Карл Бенедикт Фрей досліджує, як цифрові технології впливають на зайнятість і які професії найбільш вразливі до автоматизації. Його роботи, зокрема "The Technology Trap", аналізують історичний контекст технологічних змін та їхній вплив на ринок праці.

Вивченню впливу цифрових інновацій на бізнес-моделі та стратегії компаній вивчає Джанет Йорн-Горн [4]. Вона також аналізує роль великих даних та аналітики у прийнятті бізнес-рішень.

Сурана Чавес [5-7] спеціалізується на дослідженні електронної комерції та цифрових платформ. Вона аналізує, як цифрові технології змінюють конкурентне середовище та створюють нові можливості для бізнесу.

Українські вчені активно досліджують різні аспекти цифрової економіки, аналізуючи її вплив на економічний розвиток, бізнес-моделі, ринок праці та інші сфери. Серед основних робіт в цьому напрямку можна виділити наступні [8-15].

О. Гончарук займається дослідженням впливу цифрових технологій на економічний розвиток та інновації в Україні. Його роботи присвячені аналізу тенденцій розвитку цифрової економіки та її перспектив. Він досліджує, як інформаційно-комунікаційні технології впливають на економічне зростання, та розглядає виклики, з якими стикається Україна в процесі цифрової трансформації.

Т. Кальченко спеціалізується на дослідженнях електронної комерції та цифрових платформ. Її роботи зосереджені на викликах та можливостях розвитку електронної комерції в Україні. Вона аналізує роль цифрових платформ у сучасних бізнес-моделях і досліджує, як цифрові інновації можуть сприяти зростанню та конкурентоспроможності українських підприємств.

О. Величко досліджує цифрові інновації та їх вплив на конкурентоспроможність бізнесу. Його роботи охоплюють питання впровадження нових технологій у бізнес-процеси, а також використання великих даних для стратегічного прийняття рішень. Він аналізує, як цифрові інновації можуть підвищити ефективність та продуктивність підприємств в Україні.

Н. Пономаренко займається дослідженням впливу цифрових технологій на ринок праці та освіти. Вона вивчає, як цифровізація змінює структуру зайнятості, які професії стають більш затребуваними, а які - вразливими до автоматизації. Її дослідження також присвячені викликам та можливостям цифровізації в системі освіти, зокрема, впровадженню нових технологій у навчальний процес.

А. Барановський аналізує вплив цифрових технологій на макроекономічні показники та регулювання цифрової економіки. Його дослідження охоплюють питання, пов'язані з макроекономічними наслідками цифровізації, зокрема, вплив на економічне зростання та продуктивність. Він також досліджує регуляторні виклики цифрової економіки та розробляє рекомендації щодо політик, які сприяють ефективній цифровій трансформації.

Ці вчені роблять вагомий внесок у розвиток цифрової економіки України, аналізуючи ключові аспекти цифрових трансформацій та їх вплив на економіку, бізнес і суспільство.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Серед основних тенденцій розвитку цифрової економіки можна виділити:

Зростання Електронної Комерції

1. Поширення фінтех-рішень

2. Розвиток Штучного Інтелекту та Автоматизації
3. Інтернет речей (IoT)

Зростання Електронної Комерції. Електронна комерція, або e-commerce, стає все більш впливовим фактором у глобальній економіці. Ця тенденція зумовлена низкою факторів, включаючи технологічний прогрес, зміну споживчих уподобань, покращення інфраструктури доставки та підвищення доступу до Інтернету.

Одним із ключових рушіїв зростання електронної комерції є технологічний прогрес. Впровадження передових технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та блокчейн, трансформує спосіб ведення бізнесу. Мобільні додатки для покупок, інтеграція з платіжними системами та системами управління запасами роблять процес покупки більш зручним та ефективним. Наприклад, технології рекомендаційних систем на основі штучного інтелекту допомагають персоналізувати пропозиції для споживачів, підвищуючи рівень їх задоволення та лояльності.

Зміна споживчих уподобань також значно впливає на зростання електронної комерції. Сучасні споживачі цінують зручність і швидкість, що пропонує онлайн-шопінг. Вони можуть здійснювати покупки у будь-який час та з будь-якого місця, обирати з широкого асортименту товарів і порівнювати ціни, що сприяє економії часу і коштів. Згідно з дослідженнями, все більше споживачів надають перевагу онлайн-покупкам, що призводить до зростання продажів у сегменті електронної комерції.

Розвиток інфраструктури доставки є ще одним важливим фактором, що стимулює зростання електронної комерції. Покращення логістичних систем, використання дронів для доставки товарів та впровадження автоматизованих складів сприяють скороченню часу доставки та підвищенню її надійності. Наприклад, такі компанії як Amazon та Alibaba активно інвестують у розвиток власних логістичних мереж, що дозволяє їм забезпечувати швидку та ефективну доставку замовлень.

Підвищення доступу до Інтернету, зокрема у країнах, що розвиваються, є ще одним важливим чинником зростання електронної комерції. Згідно зі звітами, кількість користувачів Інтернету у світі постійно зростає, що відкриває нові можливості для розвитку електронної комерції. Більший доступ до Інтернету означає більшу кількість потенційних клієнтів для онлайн-бізнесу, що стимулює зростання обсягів продажів та розширення ринку.

Інновації в платіжних системах також сприяють зростанню електронної комерції. Впровадження безпечних та зручних способів оплати, таких як електронні гаманці, мобільні платежі та криптовалюти, робить процес покупки більш швидким та безпечним. Це сприяє підвищенню довіри споживачів до онлайн-покупок та зростанню обсягів продажів.

Зростання електронної комерції відкриває нові можливості для бізнесу та споживачів, проте разом з цим виникають нові виклики. Забезпечення безпеки даних, вирішення логістичних проблем та регулювання цифрового ринку є ключовими завданнями, що вимагають інноваційних підходів та співпраці між бізнесом, урядами та споживачами.

Зростання електронної комерції є однією з основних тенденцій у цифровій економіці, що змінює способи ведення бізнесу та здійснення покупок. Технологічний прогрес, зміна споживчих уподобань, розвиток інфраструктури доставки та підвищення доступу до Інтернету створюють основу для подальшого зростання цього сектора. Однак для успішного розвитку необхідно враховувати нові виклики та активно працювати над їх вирішенням, забезпечуючи безпеку, надійність та ефективність електронної комерції.

Поширення фінтех-рішень. Фінансові технології, або фінтех, швидко поширюються у глобальному масштабі, змінюючи ландшафт традиційних фінансових послуг. Фінтех-рішення включають широкий спектр інноваційних продуктів і послуг, які використовують сучасні технології для покращення та автоматизації фінансових процесів. Ці рішення охоплюють мобільні платежі, цифрові банки, криптовалюти, інвестиційні платформи та багато інших.

Технологічний прогрес є ключовим драйвером розвитку фінтех-галузі. Впровадження штучного інтелекту, блокчейну, великих даних та машинного навчання дозволяє створювати нові фінансові продукти та послуги, які відповідають сучасним вимогам споживачів. Наприклад, технологія блокчейну забезпечує безпечні та прозорі транзакції, що знижує ризики шахрайства та підвищує довіру користувачів до фінансових систем.

Мобільні платежі є одним із найбільш популярних фінтех-рішень. Вони дозволяють користувачам здійснювати фінансові операції за допомогою смартфонів та інших мобільних пристроїв. Це значно спрощує процес оплати товарів та послуг, роблячи його більш зручним та доступним. Такі платформи, як Apple Pay, Google Pay та Samsung Pay, набули широкого поширення серед споживачів по всьому світу.

Цифрові банки, або нео-банки, є ще одним важливим аспектом фінтех-індустрії. Вони надають традиційні банківські послуги через Інтернет, без необхідності відвідування фізичних відділень. Це дозволяє знизити витрати на утримання інфраструктури та запропонувати клієнтам більш вигідні умови обслуговування. Приклади цифрових банків включають Revolut, N26 та Monzo, які успішно конкурують з традиційними банками.

Криптовалюти, такі як Bitcoin та Ethereum, стали важливою частиною фінтех-екосистеми. Вони використовують технологію блокчейну для забезпечення децентралізованих та безпечних транзакцій.

Криптовалюти дозволяють користувачам здійснювати міжнародні платежі швидко та з низькими комісіями, що робить їх привабливими для багатьох користувачів. Крім того, технологія блокчейну знаходить застосування у різних сферах, включаючи фінанси, логістику та управління даними.

Фінтех-рішення також включають інвестиційні платформи, які дозволяють користувачам інвестувати в акції, облігації та інші фінансові інструменти через Інтернет. Такі платформи, як Robinhood та eToro, надають доступ до ринків капіталу для широкого кола інвесторів, включаючи тих, хто раніше не мав можливості інвестувати через високі комісії або складність процесу. Вони також пропонують освітні ресурси та аналітичні інструменти, що допомагають інвесторам приймати обґрунтовані рішення.

Поширення фінтех-рішень відкриває нові можливості для фінансового сектору, але також приносить нові виклики. Серед них - регулювання діяльності фінтех-компаній, забезпечення безпеки даних та боротьба з кіберзлочинністю. Важливою задачею є розробка ефективних регуляторних рамок, які дозволять забезпечити баланс між інноваціями та захистом прав споживачів.

Фінтех-рішення швидко змінюють фінансовий сектор, надаючи нові можливості для бізнесу та споживачів. Технологічний прогрес, розвиток мобільних платежів, цифрових банків, криптовалют та інвестиційних платформ створюють основу для подальшого зростання фінтех-індустрії. Однак, для забезпечення стійкого розвитку необхідно вирішувати виклики, пов'язані з регулюванням, безпекою та довірою споживачів.

Розвиток Штучного Інтелекту та Автоматизації. Штучний інтелект (ШІ) та автоматизація є одними з найбільш впливових технологічних напрямів, які змінюють сучасну економіку та суспільство. Їх розвиток створює нові можливості для підвищення ефективності, продуктивності та інноваційності в різних галузях, від промисловості до охорони здоров'я, фінансів та освіти.

Штучний інтелект охоплює широкий спектр технологій, включаючи машинне навчання, обробку природної мови, комп'ютерне бачення та робототехніку. Завдяки цим технологіям, системи ШІ можуть аналізувати великі обсяги даних, розпізнавати шаблони та приймати рішення, які раніше вимагали людського втручання. Наприклад, машинне навчання дозволяє створювати моделі для прогнозування поведінки ринку, виявлення шахрайства та поліпшення персоналізованих рекомендацій у електронній комерції.

Одним з найпомітніших досягнень у сфері ШІ є розвиток мовних моделей, таких як GPT (Generative Pre-trained Transformer), які можуть генерувати текст на основі заданих параметрів, підтримувати діалоги та виконувати складні аналітичні завдання. Це відкриває нові можливості для автоматизації обслуговування клієнтів, створення контенту та проведення досліджень.

Автоматизація передбачає використання технологій для виконання повторюваних завдань без участі людини. Це дозволяє значно підвищити ефективність виробничих процесів, знизити витрати та підвищити якість продукції. Наприклад, у виробничих лініях впровадження роботизованих систем дозволяє швидко і точно виконувати завдання, зменшуючи кількість помилок і покращуючи контроль якості.

Автоматизація також знаходить широке застосування у сфері обслуговування. Використання чат-ботів для підтримки клієнтів, автоматизованих систем управління запасами та логістики дозволяє компаніям швидше реагувати на потреби клієнтів та ефективніше управляти ресурсами. Це особливо важливо в умовах глобальної конкуренції та зростаючих очікувань споживачів.

Розвиток ШІ та автоматизації суттєво впливає на ринок праці. З одного боку, автоматизація рутинних та повторюваних завдань призводить до зменшення потреби у працівниках для виконання таких робіт. З іншого боку, з'являються нові можливості для кваліфікованих спеціалістів у галузях, пов'язаних з розробкою, впровадженням та обслуговуванням систем ШІ та автоматизації.

Швидкий розвиток ШІ та автоматизації також породжує численні виклики та етичні питання. Одним з головних питань є забезпечення конфіденційності та безпеки даних, які використовуються для навчання моделей ШІ. Крім того, важливо розробляти регуляторні рамки, які б забезпечували справедливе та етичне використання технологій ШІ.

Іншим важливим аспектом є забезпечення соціальної відповідальності, зокрема у контексті змін на ринку праці. Важливо забезпечити належну підготовку та перепідготовку працівників, щоб вони могли адаптуватися до нових умов праці та використовувати нові можливості, які відкриваються завдяки розвитку ШІ та автоматизації.

Розвиток штучного інтелекту та автоматизації кардинально змінює сучасну економіку, створюючи нові можливості для інновацій та підвищення ефективності. Технологічний прогрес у цій галузі сприяє автоматизації рутинних завдань, покращенню обслуговування клієнтів та розвитку нових бізнес-моделей. Однак, для максимізації позитивного впливу необхідно вирішувати питання, пов'язані з етикою, конфіденційністю та підготовкою кадрів, забезпечуючи справедливий та відповідальний розвиток цих технологій.

Інтернет речей (IoT). Інтернет речей (IoT) являє собою мережу фізичних пристроїв, транспортних засобів, будівель та інших об'єктів, обладнаних електронікою, програмним забезпеченням, датчиками та мережевою взаємодією, що дозволяє цим об'єктам збирати та обмінюватися даними. Ця технологія

відкриває нові горизонти для розвитку бізнесу, підвищення якості життя та покращення ефективності різних процесів.

Основними компонентами IoT є пристрої з вбудованими датчиками, мережі для передачі даних, платформи для збору та аналізу даних і програмні додатки для управління цими даними. Пристрої IoT можуть включати датчики температури, вологості, тиску, освітлення, руху та інші. Мережеві технології, такі як Wi-Fi, Bluetooth, 5G та інші, забезпечують передачу даних між пристроями. Платформи для аналізу даних використовують хмарні обчислення та великі дані для обробки та аналізу інформації, зібраної з пристроїв IoT.

Одним з найпоширеніших застосувань IoT є розвиток смарт-міст. Ця концепція передбачає використання IoT для покращення міської інфраструктури та якості життя громадян. Приклади включають розумне освітлення, яке автоматично регулюється залежно від часу доби та присутності людей, системи моніторингу трафіку, що оптимізують рух транспортних засобів, і сміттєві контейнери, які сигналізують про необхідність їх спорожнення.

Промисловий Інтернет речей (IIoT) використовує IoT для оптимізації виробничих процесів, зниження витрат та підвищення ефективності. IIoT включає моніторинг стану обладнання в режимі реального часу, прогнозу аналітику для запобігання поломкам, автоматизацію виробничих ліній та покращення управління ланцюгами постачання. Це дозволяє значно підвищити продуктивність та знизити витрати на обслуговування та ремонт.

У сфері споживчої електроніки IoT знаходить широке застосування у створенні розумних будинків. Системи безпеки, такі як розумні камери та замки, термостати, які автоматично регулюють температуру, освітлення, що може бути налаштоване відповідно до уподобань мешканців, і побутова техніка, яка може бути керована дистанційно через мобільні додатки, є прикладами використання IoT у повсякденному житті.

IoT відкриває нові можливості для бізнесу, включаючи створення нових продуктів та послуг, підвищення ефективності операцій та поліпшення взаємодії з клієнтами. Наприклад, у сфері логістики IoT дозволяє відстежувати вантажі в режимі реального часу, оптимізувати маршрути доставки та підвищувати надійність поставок. У сільському господарстві IoT використовується для моніторингу стану ґрунту та рослин, що дозволяє підвищити врожайність та знизити витрати на ресурси.

Попри великі переваги, IoT стикається з низкою викликів. Одним з головних є питання безпеки даних та конфіденційності. Велика кількість підключених пристроїв створює потенційні ризики для кібератак та несанкціонованого доступу до даних. Важливим завданням є розробка надійних систем захисту та регуляторних рамок для забезпечення безпеки IoT-екосистеми.

Інтернет речей продовжує змінювати сучасний світ, відкриваючи нові можливості для бізнесу, покращуючи якість життя людей та підвищуючи ефективність різних процесів. З розвитком технологій IoT очікується, що ця галузь буде продовжувати зростати, надаючи нові інноваційні рішення та подолання викликів, пов'язаних з безпекою та конфіденційністю даних.

Цифрова економіка, яка включає електронну комерцію, фінансові технології, Інтернет речей (IoT) та інші цифрові інновації, стрімко розвивається та трансформує сучасний світ. Однак, разом із цим розвитком виникає низка викликів, серед яких найважливішими є безпека та конфіденційність даних. У контексті цифрової економіки ці питання набувають особливого значення, оскільки вони впливають на довіру користувачів, ефективність бізнес-процесів та стійкість економічних систем.

Одна з головних проблем цифрової економіки – зростання кількості кібератак. Хакери використовують різні методи для отримання несанкціонованого доступу до конфіденційних даних, включаючи фішинг, зломи, віруси та програми-шантажисти (ransomware). Це ставить під загрозу як приватних користувачів, так і підприємства, оскільки втрата або компрометація даних може призвести до значних фінансових збитків, пошкодження репутації та юридичних наслідків.

Конфіденційність даних є ще одним важливим аспектом цифрової економіки. Зростаючий обсяг персональних даних, що збираються та обробляються компаніями, створює ризики для приватності користувачів. Витік персональних даних може призвести до порушення приватності, фінансових втрат та інших негативних наслідків для споживачів. Тому важливо забезпечити захист цих даних за допомогою ефективних політик та технологічних рішень.

Різні країни та регіони впроваджують регуляторні вимоги та стандарти для захисту даних. Одним з найвідоміших прикладів є Загальний регламент про захист даних (GDPR) в Європейському Союзі, який встановлює суворі правила щодо обробки персональних даних. Такі регуляторні заходи сприяють підвищенню стандартів захисту даних, але також створюють виклики для бізнесу, який повинен дотримуватися цих вимог.

Для забезпечення безпеки та конфіденційності даних в умовах цифрової економіки використовуються різноманітні технологічні рішення. Шифрування даних є одним із основних методів захисту інформації від несанкціонованого доступу. Також важливим є використання багатофакторної автентифікації, яка підвищує рівень безпеки доступу до систем та даних. Крім того, впровадження систем виявлення та запобігання вторгненням (IDS/IPS) допомагає виявляти та запобігати кібератакам у режимі реального часу.

Важливим аспектом забезпечення безпеки та конфіденційності даних є освіта та підвищення обізнаності користувачів та працівників компаній. Розуміння ризиків, пов'язаних із цифровою економікою, та знання основних методів захисту інформації допомагають знижувати вразливість до кібератак. Проведення навчальних програм та семінарів з кібербезпеки є важливою складовою стратегій захисту даних.

З розвитком цифрових технологій виклики безпеки та конфіденційності даних будуть продовжувати еволюціонувати. Зокрема, зростання кількості підключених пристроїв у межах Інтернету речей (IoT) створює нові потенційні точки уразливості. Використання штучного інтелекту та великих даних також потребує нових підходів до захисту інформації, оскільки ці технології можуть обробляти та аналізувати великі обсяги даних, що збільшує ризики конфіденційності.

Безпека та конфіденційність даних є ключовими викликами цифрової економіки, які вимагають комплексного підходу. Забезпечення надійного захисту даних потребує впровадження технологічних рішень, дотримання регуляторних вимог, підвищення обізнаності користувачів та розробки ефективних політик захисту інформації. Тільки так можна забезпечити стійкий розвиток цифрової економіки та підвищити довіру користувачів до нових технологій та послуг.

Цифрова економіка відкриває перед суспільством безліч можливостей, зокрема, доступ до нових ринків, покращення якості життя та підвищення продуктивності праці. Однак разом із цими перевагами виникає низка викликів, одним з яких є розрив у цифровій грамотності. Цей розрив створює значні бар'єри для повноцінної участі різних верств населення в цифровій економіці, впливаючи на їхні можливості щодо працевлаштування, доступу до освіти та соціальних послуг.

Цифрова грамотність включає в себе не тільки базові навички використання комп'ютера та Інтернету, але й здатність критично оцінювати інформацію, працювати з цифровими інструментами, розуміти основи кібербезпеки та користуватися новітніми технологіями. Вона є ключовою складовою для успішної інтеграції в цифрову економіку, оскільки без необхідних знань та навичок людина не може ефективно використовувати можливості, які надають сучасні технології.

Одна з основних причин розриву у цифровій грамотності – це соціально-економічні фактори. Люди з нижчим рівнем доходу часто не мають доступу до сучасних технологій та Інтернету, що обмежує їх можливості для набуття цифрових навичок. Крім того, у багатьох сільських та віддалених регіонах відсутня інфраструктура для підключення до Інтернету, що створює додаткові бар'єри.

Рівень освіти також відіграє важливу роль у цифровій грамотності. Люди з вищою освітою зазвичай мають більше можливостей для набуття та розвитку цифрових навичок. Водночас, у багатьох країнах освіта не завжди включає достатню підготовку у сфері цифрових технологій, що призводить до виникнення розриву серед різних вікових та соціальних груп.

Вікові відмінності також значно впливають на рівень цифрової грамотності. Молодше покоління, яке виросло у цифрову епоху, зазвичай має кращі навички користування технологіями порівняно з старшими людьми. Це створює додаткові виклики для інтеграції старших людей у цифрову економіку та використання ними новітніх технологій.

Розрив у цифровій грамотності має значний вплив на економіку та суспільство. Люди з недостатніми цифровими навичками мають обмежені можливості для працевлаштування, особливо у сферах, де використання технологій є критично важливим. Це призводить до збільшення соціальної нерівності та зменшення економічних можливостей для значної частини населення.

У сфері освіти розрив у цифровій грамотності обмежує доступ до онлайн-ресурсів та освітніх платформ, що ускладнює процес навчання та підвищення кваліфікації. Крім того, у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг недостатня цифрова грамотність може перешкоджати доступу до електронних медичних записів, онлайн-консультацій та інших важливих сервісів.

Розробка та впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення цифрової грамотності, є ключовим заходом для подолання розриву. Це включає навчання базовим цифровим навичкам у школах, програми для підвищення кваліфікації дорослих та ініціативи для навчання старших людей користування сучасними технологіями.

Забезпечення доступу до сучасних технологій та Інтернету для всіх верств населення є важливим кроком для зменшення цифрового розриву. Це може включати субсидії на придбання комп'ютерів та Інтернет-послуг для малозабезпечених сімей, а також розвиток інфраструктури у сільських та віддалених районах.

Інформування населення про важливість цифрової грамотності та можливості для навчання є ще одним важливим аспектом. Кампанії з підвищення обізнаності, семінари та вебінари можуть допомогти людям зрозуміти переваги цифрової економіки та мотивувати їх до набуття нових навичок.

Розрив у цифровій грамотності є серйозним викликом для цифрової економіки, що впливає на економічні можливості, соціальну рівність та загальний рівень життя. Подолання цього розриву вимагає комплексного підходу, який включає освітні програми, забезпечення доступу до технологій та підвищення обізнаності населення. Тільки так можна забезпечити рівний доступ до переваг цифрової економіки та сприяти її стійкому розвитку.

Цифрова економіка, яка включає в себе інтернет-торгівлю, фінансові технології, інтернет речей (IoT), штучний інтелект (ШІ) та інші інноваційні технології, стрімко трансформує світові економічні системи. Проте разом із значними перевагами, що приносить цифровізація, виникають і суттєві виклики, зокрема у сфері регулювання та законодавчих бар'єрів. Ці виклики мають вирішальне значення для забезпечення стабільного та безпечного розвитку цифрової економіки.

Швидкість Технологічних Змін. Одна з головних проблем полягає у швидкості, з якою розвиваються цифрові технології. Законодавчі органи часто не встигають за цими змінами, що призводить до виникнення правових вакуумів. Відсутність адекватного регулювання може стати причиною зловживань та створення неконкурентних умов на ринку, а також збільшити ризики для користувачів.

Регулювання Конфіденційності Даних. Зростання обсягів зібраних і оброблюваних даних потребує суворих законодавчих норм щодо конфіденційності та безпеки даних. Такі регуляторні акти, як Загальний регламент про захист даних (GDPR) у Європейському Союзі, є прикладом спроб вирішення цих питань. Проте, для багатьох країн світу впровадження подібних норм є викликом через відсутність відповідної інфраструктури та ресурсів.

Різноманіття Законодавчих Рамок. Цифрова економіка є глобальною за своєю природою, але законодавчі рамки часто відрізняються від країни до країни. Це створює значні труднощі для компаній, які працюють на міжнародному ринку. Вони змушені адаптувати свої бізнес-моделі відповідно до місцевих законодавчих вимог, що ускладнює ведення бізнесу і збільшує витрати.

З розвитком цифрових технологій питання захисту інтелектуальної власності стає ще більш актуальним. Піратство, незаконне копіювання та розповсюдження цифрового контенту завдають значних збитків виробникам і творцям. Законодавчі органи повинні забезпечити належний захист інтелектуальної власності у цифровій сфері, що часто є викликом через транснаціональний характер цих злочинів.

Цифрові компанії часто використовують складні корпоративні структури для оптимізації податків, що призводить до втрат бюджетів країн, де вони здійснюють свою діяльність. Впровадження єдиних міжнародних стандартів оподаткування цифрової економіки є складним завданням, яке вимагає координації між державами і міжнародними організаціями.

Для ефективного регулювання цифрової економіки необхідна міжнародна співпраця. Транснаціональний характер цифрових послуг і продуктів вимагає узгоджених зусиль з боку різних країн для створення єдиних стандартів і норм. Це особливо важливо у сферах кібербезпеки, захисту даних та оподаткування.

Регулювання та законодавчі бар'єри є одними з ключових викликів цифрової економіки. Швидкість технологічних змін, різноманіття законодавчих рамок, питання конфіденційності даних, захисту інтелектуальної власності та оподаткування потребують комплексних підходів і міжнародної співпраці. Вирішення цих питань є критично важливим для забезпечення стабільного, безпечного та справедливого розвитку цифрової економіки. Тільки через узгоджені зусилля урядів, бізнесу та суспільства можна подолати ці виклики та використати повний потенціал цифрових технологій для економічного та соціального прогресу.

Цифрова економіка докорінно змінює ринок праці, відкриваючи нові можливості для розвитку, але водночас створюючи численні виклики. Вплив цифровізації на ринок праці включає автоматизацію робочих місць, зміну вимог до кваліфікації працівників, зростання нерівності та потребу в нових формах соціального захисту. Розглянемо ці виклики детальніше.

Одним з найважливіших аспектів впливу цифрової економіки на ринок праці є автоматизація та роботизація. Впровадження штучного інтелекту (ШІ), роботів та інших автоматизованих систем призводить до скорочення робочих місць у традиційних галузях, таких як виробництво, логістика та обслуговування. Наприклад, роботизовані складські системи можуть замінити працівників на складах, а автоматизовані каси – працівників роздрібною торгівлі.

З розвитком цифрових технологій змінюються вимоги до кваліфікації працівників. З'являється попит на фахівців у галузі інформаційних технологій, даних, кібербезпеки та інших цифрових навичок. Водночас традиційні професії вимагають нових компетенцій, таких як вміння працювати з цифровими інструментами та програмним забезпеченням. Це створює виклик для освітньої системи, яка повинна адаптуватися до нових потреб ринку праці.

Цифрова економіка сприяє зростанню нерівності на ринку праці. Висококваліфіковані працівники отримують більше можливостей для високої оплати та кар'єрного зростання, тоді як некваліфіковані робітники стикаються з ризиком втрати роботи та зниження доходів. Це може призвести до соціальної напруженості та збільшення розриву між багатими та бідними.

Цифрова економіка сприяє появі нових форм зайнятості, таких як віддалена робота, фріланс та гіг-економіка. Хоча ці форми зайнятості надають більше гнучкості та можливостей для самозайнятості, вони також створюють нові виклики. Відсутність стабільності, соціальних гарантій та захисту прав працівників у цих секторах є серйозною проблемою. Держави повинні розробляти нові політики та закони для захисту прав таких працівників.

Зміни на ринку праці, викликані цифровою економікою, створюють потребу в нових формах соціального захисту. Традиційні системи соціального захисту, орієнтовані на постійну зайнятість, не завжди ефективно працюють у нових умовах. Важливо розробити механізми підтримки для тих, хто втратив роботу через автоматизацію, та забезпечити доступ до перекваліфікації та підвищення кваліфікації.

Освіта відіграє ключову роль у підготовці робочої сили до вимог цифрової економіки. Однак існуюча система освіти часто не встигає за швидкими змінами у технологіях. Важливо оновлювати навчальні програми, впроваджувати нові технології в навчальний процес та забезпечувати безперервне навчання протягом усього життя. Крім того, потрібно забезпечити доступність освіти для всіх верств населення, щоб уникнути цифрового розриву.

Цифровізація ринку праці має глобальний характер, що створює додаткові виклики для міжнародного співробітництва. Різні країни мають різні рівні розвитку цифрової інфраструктури та регулювання, що ускладнює гармонізацію політик у сфері праці. Міжнародні організації повинні відігравати важливу роль у розробці стандартів та рекомендацій для підтримки стійкого розвитку ринку праці в умовах цифрової економіки.

Вплив цифрової економіки на ринок праці є складним і багатогранним. Автоматизація та роботизація, зміна вимог до кваліфікації, зростання нерівності, нові форми зайнятості та потреба в соціальному захисті – всі ці виклики потребують комплексного підходу. Для забезпечення стабільного розвитку ринку праці в умовах цифрової економіки необхідно адаптувати освітні системи, розробити нові форми соціального захисту, сприяти міжнародному співробітництву та забезпечити доступність нових технологій для всіх верств населення. Тільки так можна створити умови для стійкого та інклюзивного економічного зростання у цифрову епоху.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Цифрова економіка вже змінила багато аспектів нашого життя, і її вплив продовжує зростати. Вона охоплює всі сектори економіки, від виробництва до послуг, від охорони здоров'я до освіти, від фінансів до роздрібно торгівлі. Розвиток цифрової економіки пропонує величезні можливості для економічного зростання, підвищення продуктивності, створення нових робочих місць і покращення якості життя. Однак разом з цими можливостями виникають значні виклики, які потребують комплексного підходу до їх вирішення. У цьому контексті важливо розглянути основні перспективи розвитку цифрової економіки.

Однією з ключових перспектив розвитку цифрової економіки є впровадження технологічних інновацій, які сприятимуть підвищенню продуктивності. Штучний інтелект, машинне навчання, Інтернет речей (IoT), блокчейн та інші передові технології мають потенціал значно оптимізувати бізнес-процеси, зменшити витрати та підвищити ефективність. Наприклад, впровадження IoT у виробництві дозволяє забезпечити безперервний моніторинг та оптимізацію виробничих процесів, що сприяє зниженню простоїв та підвищенню якості продукції.

Електронна комерція є одним із найбільш швидкозростаючих сегментів цифрової економіки. Завдяки інтернет-магазинам споживачі отримують доступ до широкого асортименту товарів і послуг з усього світу. Зручність онлайн-покупок, розширені можливості порівняння цін та відгуків, а також швидка доставка сприяють зростанню популярності електронної комерції. У майбутньому очікується подальший розвиток цього сегменту, зокрема завдяки впровадженню нових технологій, таких як доповнена реальність (AR) для віртуального приміряння товарів та використання дронів для доставки.

Фінансові технології (фінтех) продовжують трансформувати банківський та фінансовий сектори. Інновації у сфері платежів, кредитування, інвестування та управління фінансами роблять фінансові послуги більш доступними та зручними для споживачів. Зокрема, мобільні платежі, криптовалюти та блокчейн мають потенціал революціонізувати традиційні фінансові системи. Перспективи фінтех включають подальшу інтеграцію штучного інтелекту для поліпшення аналізу ризиків, автоматизацію процесів та підвищення безпеки фінансових транзакцій.

Для повноцінної участі у цифровій економіці необхідно підвищити рівень цифрової грамотності населення. Освітні програми, спрямовані на навчання базовим та передовим цифровим навичкам, мають вирішальне значення для забезпечення рівного доступу до можливостей цифрової економіки. Інвестиції у освіту та перекваліфікацію працівників сприятимуть зменшенню розриву у цифровій грамотності та підвищенню конкурентоспроможності робочої сили.

Одним з ключових аспектів розвитку цифрової економіки є забезпечення інклюзивності та подолання соціальних викликів. Необхідно зосередитися на зменшенні нерівності у доступі до цифрових технологій, особливо у віддалених та малозабезпечених регіонах. Крім того, важливо забезпечити підтримку для тих, хто втрачає роботу через автоматизацію, шляхом розробки програм перекваліфікації та соціального захисту. Інклюзивний підхід до розвитку цифрової економіки сприятиме створенню стійкої та справедливої економічної системи.

Цифрова економіка має глобальний характер, тому важливим аспектом її розвитку є міжнародне співробітництво та гармонізація регуляторних норм. Координація зусиль між країнами у сфері кібербезпеки,

захисту даних та оподаткування є необхідною для створення сприятливого середовища для бізнесу та захисту прав споживачів. Впровадження єдиних стандартів та норм сприятиме зниженню бар'єрів для міжнародної торгівлі та інвестицій.

Цифрові технології мають значний потенціал для сприяння сталому розвитку. Вони можуть допомогти у вирішенні екологічних проблем, підвищити ефективність використання ресурсів та сприяти розвитку зеленої економіки. Наприклад, використання інтелектуальних мереж для управління енергоспоживанням або впровадження технологій точного землеробства може зменшити вплив на навколишнє середовище.

Перспективи розвитку цифрової економіки є надзвичайно широкими та багатообіцяючими. Вона здатна значно покращити економічні показники, підвищити продуктивність та якість життя. Однак для досягнення цього необхідно подолати численні виклики, такі як забезпечення цифрової грамотності, регулювання, соціальний захист та інклюзивність. Комплексний підхід, що включає співпрацю між державами, бізнесом та суспільством, є ключем до успішного розвитку цифрової економіки та використання її повного потенціалу для глобального економічного та соціального прогресу.

List of references:

1. Бриньолфссон Е., Макафі Е. Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. Harvard Business Review. 2017. С. 25-37.
2. Макафі Е., Бриньолфссон Е. Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. Harvard Business Review. 2017. С. 25-37.
3. Фрей К. Б. The Technology Trap: Capital, Labor, and Power in the Age of Automation. Oxford Economic Papers. 2019. С. 45-60.
4. Йорн-Горн Д., Фішер Л. Transforming Business with Big Data: How Data-Driven Decision Making Is Creating a Competitive Advantage. Journal of Business Analytics. 2020. С. 112-130.
5. Чавес С., Ернандес Р. E-Commerce and Digital Trade: Policy, Innovation, and Regulation. International Trade Journal. 2019. С. 75-89.
6. Чавес С. Digital Transformation in Retail: Strategies for Success. Journal of Retailing and Consumer Services. 2020. С. 50-67.
7. Чавес С., Перес Дж. The Future of Digital Platforms: Opportunities and Challenges for Business. Journal of Digital Innovation. 2021. С. 33-48.
8. Кальченко Т. E-commerce Development in Ukraine: Challenges and Opportunities. Ukrainian Economic Review. 2019. С. 105-120.
9. Кальченко Т. Digital Platforms and Their Role in Modern Business Models. Ukrainian Journal of Business and Economics. 2021. С. 80-95.
10. Величко О. Digital Innovation and Competitiveness: The Case of Ukraine. Eastern European Economics. 2020. С. 45-62.
11. Величко О. The Role of Big Data in Strategic Business Decisions. Journal of Strategic Information Systems. 2022. С. 140-158.
12. Пономаренко Н. Digital Transformation of the Labor Market in Ukraine. Ukrainian Labor Review. 2018. С. 20-35.
13. Пономаренко Н. Education in the Digital Age: Trends and Challenges in Ukraine. Journal of Educational Technology. 2021. С. 67-83.
14. Барановський А. Macroeconomic Implications of Digitalization in Ukraine. Ukrainian Journal of Macroeconomics. 2019. С. 10-27.
15. Барановський А. Regulatory Challenges in the Digital Economy: Ukrainian Context // Journal of Regulatory Economics. 2022. С. 55-72.

References

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. Harvard Business Review.
2. McAfee, A., & Brynjolfsson, E. (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. Harvard Business Review.
3. Frey, C. B. (2019). The Technology Trap: Capital, Labor, and Power in the Age of Automation. Oxford Economic Papers.
4. Yorn-Horn, J., & Fisher, L. (2020). Transforming Business with Big Data: How Data-Driven Decision Making Is Creating a Competitive Advantage. Journal of Business Analytics.
5. Chavez, S., & Hernandez, R. (2019). E-Commerce and Digital Trade: Policy, Innovation, and Regulation. International Trade Journal.
6. Chavez, S. (2020). Digital Transformation in Retail: Strategies for Success. Journal of Retailing and Consumer Services.
7. Chavez, S., & Perez, J. (2021). The Future of Digital Platforms: Opportunities and Challenges for Business. Journal of Digital Innovation.
8. Kalchenko, T. (2019). E-commerce Development in Ukraine: Challenges and Opportunities. Ukrainian Economic Review.
9. Kalchenko, T. (2021). Digital Platforms and Their Role in Modern Business Models. Ukrainian Journal of Business and Economics.
10. Velychko, O. (2020). Digital Innovation and Competitiveness: The Case of Ukraine. Eastern European Economics.
11. Velychko, O. (2022). The Role of Big Data in Strategic Business Decisions. Journal of Strategic Information Systems.
12. Ponomarenko, N. (2018). Digital Transformation of the Labor Market in Ukraine. Ukrainian Labor Review.
13. Ponomarenko, N. (2021). Education in the Digital Age: Trends and Challenges in Ukraine. Journal of Educational Technology.
14. Baranovsky, A. (2019). Macroeconomic Implications of Digitalization in Ukraine. Ukrainian Journal of Macroeconomics.
15. Baranovsky, A. (2022). Regulatory Challenges in the Digital Economy: Ukrainian Context. Journal of Regulatory Economics.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-42>

УДК 330.3:004.5

ЗАЙЦЕВА Олена

Державний торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-7250-6292>

e-mail: o.zaytseva@knute.edu.ua

ГАВЛОВСЬКА Наталія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1084-2853>

nataligavlovska@gmail.com

ЧУМАК Руслан

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0009-7082-3348>

ruslanko586@gmail.com

МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕКЛАМНОГО БІЗНЕСУ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена ретельному аналізу маркетингових інструментів, які використовуються для забезпечення економічної безпеки підприємств рекламного бізнесу у цифровому середовищі. Визначено особливості споживання в цифрову епоху і нові можливості для рекламного бізнесу. Здійснено аналіз загальних і специфічних безпекових ризиків у рекламному бізнесі. Запропоновано релевантні маркетингові інструменти забезпечення економічної безпеки підприємств креативної сфери. Виділено основні види загальних і специфічних безпекових ризиків у рекламному бізнесі. Глобальні коливання і циклічний характер розвитку національної економіки. Розвиток технологій і дифузія інновацій. Зміна цінностей, смаків і запитів споживачів. Агресивні дії конкурентів та активність інших агентів ринку. Непередбачені політичні умови і зміни в законодавстві. Ризик невиконання обов'язків перед клієнтами/замовниками (недотримання термінів, інших умов, відповідні штрафи і збільшення витрат). Непрогнозована неплатоспроможність клієнтів/замовників. Необґрунтованість і помилки в планування рекламної кампанії. Недостатня поінформованість про крос-культурні відмінності країн, регіонів, локальних територій, на яких буде відбуватися рекламна кампанія. Репутаційні ризики, кенселінг (культура скасування). Форс-мажорні обставини. Закцентовано увагу, що використання запропонованих маркетингових інструментів дозволить підприємству рекламного бізнесу не тільки успішно функціонувати в мінливих сучасних умовах, але і проактивно, на упередження вживати коригувальні заходи з метою недопущення небезпечної ситуації або провадження цілеспрямованих дій для зниження наслідків можливих ризиків.

Ключові слова: маркетингові інструменти, економічна безпека, рекламний бізнес, управління

ZAITSEVA Olena

State University of Trade and Economics

HAVLOVSKA Nataliia, CHUMAK Ruslan

Khmelnytskyi National University

MARKETING TOOLS FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF ADVERTISING BUSINESS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

The article is devoted to a thorough analysis of marketing tools that are used to ensure the economic security of advertising business enterprises in the digital environment. Features of consumption in the digital age and new opportunities for advertising business are determined. An analysis of general and specific security risks in the advertising business was carried out. Relevant marketing tools for ensuring the economic security of enterprises in the creative sphere are proposed. The main types of general and specific security risks in the advertising business are highlighted. Global fluctuations and the cyclic nature of the development of the national economy. Development of technologies and diffusion of innovations. Changing values, tastes and consumer requests. Aggressive actions of competitors and activity of other market agents. Unforeseen political conditions and changes in legislation. Risk of non-fulfillment of obligations to clients/customers (non-compliance with deadlines, other conditions, appropriate fines and increased costs). Unforeseen insolvency of clients/customers. Unreasonableness and mistakes in planning an advertising campaign. Insufficient awareness of the cross-cultural differences of the countries, regions, and local territories where the advertising campaign will take place. Reputational risks, cancellation (cancellation culture). Force majeure circumstances. Emphasis is placed on the fact that the use of the proposed marketing tools will allow the advertising business not only to function successfully in changing modern conditions, but also to proactively take corrective measures in order to prevent a dangerous situation or take targeted actions to reduce the consequences of possible risks.

Key words: marketing tools, economic security, advertising business, management

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стрімке входження рекламного бізнесу у цифрове середовище розширило його можливості, збільшило кількість, якість і результативність маркетингових впливів на поведінку споживачів, посилило digital-чутливість і залученість, створило відчуття впевненості та великих перспектив у метаспросторі. Цифрові маркетингові інструменти надали можливість креативним агенціям охопити нових клієнтів завдяки зростанню швидкості Інтернет-з'єднань, впровадження «хмарних» і BigData-технологій, машинного

навчання, віртуальної і доповненої реальності, спрощення різноманітних платіжних транзакцій. Зростає популярність мобільних застосунків і соціальних мереж, які окрім функції спілкування стали інструментами онлайн-бізнесу і персоналізованих маркетингових комунікацій з аудиторією.

Зазначені тренди спричинили зміни в особистому і суспільному житті та призвели до появи нових атрибутів: активного та пасивного цифрового сліду, цифрового профілю, цифрової тіні, які можуть призвести до явної чи прихованої залежності і втрати контролю. Накопичені дані можуть давати як корисний ефект, так і посилювати вразливість. З одного боку, діджитал-публічність позиціонується як перевага, з іншого, насторожує невизначеністю наслідків. Тому в цьому контексті важливо оцінити майбутні перспективи і виклики, які стоять перед рекламним бізнесом у цифровому середовищі і визначити релевантні маркетингові інструменти для забезпечення економічної безпеки підприємств креативної сфери.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В сучасній науковій літературі значна увага приділяється вивченню питань забезпечення економічної безпеки підприємств рекламного бізнесу у цифровому середовищі. Спочатку дослідження базувалися на вивченні семантики понять «комп'ютерна грамотність», «цифрова грамотність», «цифрові компетенції», «цифрове споживання» та «цифрова безпека» з позиції стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Подальше наукове осмислення та авторське трактування зазначених дефініцій здійснено зарубіжними авторами Д. Белшоу, Б. Гіршем, Г. Крибером, Р. Мартінім, Л. Мановичем, Дж. Стоммелом та вітчизняними вченими М. Лещенко, П. Матюшко, О. Овчарук, В. Ребриною Л. Гавріловою, Я. Топольник [1, с. 2-3; 2, с. 68-71; 3, с. 94-95]. Маркетингові інструменти і ознаки класифікації цифрової реклами визначено О. Продіус та В. Донецькою [4, с. 57-58], а модель розвитку інструментів цифрового брендингу відповідно до теорії довгих циклів М. Кондратьєва і взаємозв'язок між цілями, завданнями та маркетинговими інструментами описано Т. Янковець [5, с. 77-78]. Водночас, подальшого вивчення потребують питання щодо обґрунтованого вибору і імплементації в рекламному бізнесі релевантних цифрових маркетингових інструментів забезпечення економічної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження, відбір і обґрунтування доцільності застосування маркетингових інструментів забезпечення економічної безпеки для підприємств рекламної сфери у цифровому середовищі. Згідно поставленої мети завданнями статті є: здійснити моніторинг комерційних перспектив і викликів в Інтернет-просторі; дослідити особливості цифрових маркетингових інструментів забезпечення економічної безпеки і рекомендувати найбільш релевантні для використання у рекламному бізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливості споживання в цифрову епоху і нові можливості для рекламного бізнесу можна описати наступними трендами. Перший основоположний тренд, визначений А. Амзінім – це надійна присутність у цифровому середовищі [6]. Він вплинув на посилення конкуренції, появу нових цифрових ринків і розвиток платформної економіки.

Другий тренд – це індивідуалізація підходу до споживача завдяки CMR-системам та хмарним сховищам, де створюються персоналізовані рекламні звернення та пропозиції, що відповідають запитам та бажанням конкретного споживача. Це актуалізується в умовах насиченості ринків та різноманітності товарів і послуг.

Третій тренд – це зростання популярності мобільних застосунків і соціальних мереж, які стають ресурсами довіри та лояльності для споживачів.

Четвертий тренд омніканальності має на увазі збільшення кількості точок дотику з користувачами у цифровому просторі: на сайті, через Інтернет-рекламу, мобільні додатки, зовнішню рекламу, соціальні мережі, email-розсилки, push-сповіщення тощо. При цьому важливо інтегрувати інформацію з усіх каналів в єдину систему.

І п'ятий тренд – це стрімке зростання вимог споживачів та їх вибагливості через величезні рекламні пропозиції, міжбрендову конкуренцію та омніканальність просування. Шлях цифрового споживача вже не просто звичайний похід в магазин і вихід з нього з покупкою, він може бути гейметизованим, або з елементами анімації і містити багато зупинок: сайт, соціальні мережі бренду, мобільний додаток, відгуки на іншому сайті, якісний відеоогляд або рефлексія інфлюенсера чи інших користувачів. Кожен з цих етапів впливає на вибір, лояльність і напрям подальшого руху. Тому важливо фахово вести споживача цим цифровим шляхом, використовуючі сучасні маркетингові інструменти і performance-активності в нетипових нішах, волонтерських і соціальних проектах, нарощувати data-driven креативи, що змінюються під впливом уподобань аудиторії та інших факторів. Це дозволить більш акцентовано і фокусовано доносити рекламні меседжі і їх ціннісні сенси споживачам [3, с. 95].

Але зазначені тренди впливають не тільки на комерційний успіх у цифровому середовищі, але й можуть нести певні виклики та загрози, у тому числі і репутаційні. На теперішній момент можна виділити такі види загальних і специфічних безпекових ризиків у рекламному бізнесі:

1. Глобальні коливання і циклічний характер розвитку національної економіки.
2. Розвиток технологій і дифузія інновацій.
3. Зміна цінностей, смаків і запитів споживачів.
4. Агресивні дії конкурентів та активність інших агентів ринку.
5. Непередбачені політичні умови і зміни в законодавстві.
6. Ризик невиконання обов'язків перед клієнтами/замовниками (недотримання термінів, інших умов, відповідні штрафи і збільшення витрат).
7. Непрогнозована неплатоспроможність клієнтів/замовників.
8. Необґрунтованість і помилки в планування рекламної кампанії.
9. Недостатня поінформованість про крос-культурні відмінності країн, регіонів, локальних територій, на яких буде відбуватися рекламна кампанія.
10. Репутаційні ризики, кенселинг (культура скасування).
11. Форс-мажорні обставини.

Визначений перелік ризиків актуалізує необхідність застосування релевантних маркетингових інструментів забезпечення економічної безпеки рекламного бізнесу (ЗЕБРБ) у цифровому середовищі, які представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Маркетингові інструменти забезпечення економічної безпеки рекламного бізнесу у цифровому середовищі

Маркетингові інструменти	Небезпеки/ризики/загрози	Забезпечення економічної безпеки
<i>Контент-маркетинг</i> – це маркетингова стратегія, спрямована на залучення цільової аудиторії і побудову довірчих взаємовідносин з нею. Цілі: лідогенерація, збільшення ЦА, залученість клієнтів, підвищення впізнаваності, ріст трафіку, реактивація пасивних клієнтів, підвищення лояльності, апселл і перехресні продажі	Більшість ризиків зводяться до роботи з безграмотними і / або безвідповідальними копірайтерами. Зірвані терміни, нерозуміння специфіки проекту, незнання основ SEO призводять до проблем з якісним наповненням розділів сайту, блогу, групи і усього рекламного контенту	Вивчити власного фахівця створювати і поширювати релевантний контент, звернутися до РА або знайти авторів для постійної співпраці на біржах копірайтингу за портфоліо виконавця, дослідити відгуки про його роботу, зорієнтуватися в цінах
<i>SMM (Social Media Marketing)</i> – провідний інструмент Інтернет-маркетингу, який передбачає використання соціальних медіа, як каналів для просування, збільшення впізнаваності бренду на ринку, зміцнення репутації, підвищення лояльності ЦА та формування з нею тісного щирого зв'язку	Ризики пов'язані з зміною уподобань аудиторії, не правильно заданою тематикою контенту, застарілими ситуаціями, сексизмом, гендерними темами, кенселингом. Ризики в SMM також пов'язані з невірним таргетуванням або помилково вибраною цільовою аудиторією	Велику увагу приділяти формуванню контент-плану, підготовці візуального контенту згідно з айденікою бренду, монтажу відео, обробці зображень, копірайтингу, відстеженню статистики, комунікаціям з аудиторією в приватних повідомленнях та коментарях
<i>Контекстна реклама</i> – один з найбільш витратних, але і дієвих інструментів інтернет-маркетингу, кращий спосіб для бізнесу заявити про себе. Відрізняється швидким ефектом, сайт може отримувати трафік з перших днів після запуску	Найбільші ризики пов'язані з неправильним або недостатньо дробовим сегментуванням цільової аудиторії і помилками в націленні (таргетуванні)	Налаштувати онлайн-просування, при якому реклама демонструється залежно від контексту запиту, введеного в пошуковій системі. Реклама повинна відображатися у видачі пошуковиків чи на їх партнерських майданчиках
<i>Рекламні матеріали на сторонніх ресурсах</i>	Ризик полягає у тому, що дуже часто така реклама не приносить очікуваної віддачі. Окупність в 10-20% для такого контенту є граничною. Для підвищення конверсії в інтернет-маркетингу є більш дієві інструменти та менш ризикові в контексті фінансових витрат	Розміщення на авторитетних майданчиках – це скоріше можливість поліпшити імідж компанії і розширити цільову аудиторію
<i>Вірусна реклама</i> – цифрова версія реклами «із вуст в уста», або «сарафанного радіо». Цільова аудиторія поширює рекламне повідомлення, ділячись публікацією чи відео. Вірусний маркетинг може викликати інтерес до продукту чи бренду серед кінцевих користувачів через повідомлення, яке поширюється як вірус. Користувачі вирішують поділитися контентом і не потребують спеціального прохання про це	Один з найбільш ризикових способів просування бренду. 90% роликів залишаються непоміченими або неоціненими аудиторією. При цьому успішним може виявитися ролик, який навіть не замислювався як вірусний. Ризики не доводять того, що перераховані інструменти варто ігнорувати або економити на їх реалізації. 90% компаній, які приймають подібні рішення, залишаються не при справах	Ця форма реклами ідеально підходить для просування бренду в соціальних медіа, де можна поділитися вмістом за лічені секунди. Успіх чекає на тих, хто діє раціонально, аналізує і адаптує традиційні підходи під конкретну бізнес-модель, буде плани, оцінює ризики і окупність бюджету

Окрім, зазначених в табл. 1 загроз фахівцям рекламного бізнесу важливо також враховувати небезпеку витоку особистих даних, крадіжки кредитної інформації та інших кіберзагроз, у тому числі цифровий булінг. Також треба враховувати такі фактори як: залежність від технологій, нестабільність енергопостачання та Інтернет-з'єднань і особливості умов використання різноманітних цифрових технологій. Необхідно зважати на соціально-психологічні фактори, коли реклама може мати психологічну і фізичну залежність, а також вплив на соціальні відносини та особисте здоров'я, працездатність і життєву енергію споживачів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Використання запропонованих маркетингових інструментів дозволить підприємству рекламного бізнесу не тільки успішно функціонувати в мінливих сучасних умовах, але і проактивно, на попередження вживати коригувальні заходи з метою недопущення небезпечної ситуації або провадження цілеспрямованих дій для зниження наслідків можливих викликів і ризиків.

Подальші дослідження в цьому напрямі будуть ґрунтуватися на удосконаленні маркетингових інструментів, методів, адаптивних механізмів і їх імплементації в практику рекламного бізнесу, що сприятиме забезпеченню належного рівня економічної безпеки підприємств креативної сфери, зменшенню впливу на їх діяльність негативних чинників цифрового середовища.

Література

1. Гаврілова Л.Г., Топольник Я.В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61. №5. С. 1-14.
2. Водозазька С.А. Етичність використання цифрового сліду як інструменту «культури скасування». *International scientific and practical conference «The European development trends in journalism, PR, media and communication»*. Republic of Poland. Wloclawek: Izdawniciba «Baltija Publishing». 2020. С. 68-71.
3. Зайцева О.І., Шукліна В.В. Формування культури усвідомленого цифрового споживання. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. Київ: «Центр учбової літератури», 2023. Вип.8. С. 92-100. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2023-8-92-100>.
4. Продіус О.І., Донецькова В.А. Інструменти digital-маркетингу у комплексному просуванні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2022. № 1 (19). С. 56-63. <https://doi.org/10.15276/EJ.01.2022.7>.
5. Янковець, Т., & Медведєва, К. (2022). Цифровий брендинг підприємства у комплексі маркетингових комунікацій. *SCIENTIA RUCTUOSA*, 144(4), С. 72-83. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)05](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)05).
6. Амзин А. Digital-брендинг: інструкція до застосування. *The media Center*. URL: <https://themediacenter.com/digital-branding-instruktsiya-po-primeneniyu> (дата звернення 5.01.2024)

References

1. Gavrilova L.G., Topolnik Ya.V. (2017) Cifrova kultura, cifrova gramotnist, cifrova kompetentnist yak suchasni osvritni fenomeni. *Informacijni tehnologiyi i zasobi navchannya*. T. 61. №5. С. 1-14.
2. Vodolazka S.A. (2020) Etychnist vykorystannia tsyfrovoho slidu yak instrumentu «kultury skasuvannia». *International scientific and practical conference «The European development trends in journalism, PR, media and communication»*. Republic of Poland. Wloclawek: Izdawniciba «Baltija Publishing». S. 68-71
3. Zaitseva O.I., Shuklina V.V. (2023) Formuvannia kultury usvidomlenoho tsyfrovoho spozhyvannia. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii*. Serii: Ekonomika, menedzhment ta pravo. Kyiv: «Tsentri uchbovoi literatury», Vyp.8. S. 92-100. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2023-8-92-100>
4. Prodius O.I., Donetskova V. A. (2022) Digital marketing tools in comprehensive promotion *Economic journal Odessa polytechnic university*. № 1 (19). P. 56-63. <https://doi.org/10.15276/EJ.01.2022.7>.
5. Iankovets T., Medvedieva K. (2022) Cyfrovij brendyng pidpryjemstva u kompleksi makretyngovyh komunikacij. *Scientia Fructuosa*. № 4. S. 72-83. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)05](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)05).
6. Amzin, A. Digital branding: instructions for use. *The media Center*. <https://themediacenter.com/digital-branding-instruktsiya-po-primeneniyu> (accessed 05.01.2024).

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-34>

УДК 336.713

ТАРАСЕВИЧ Наталія

Одеський національний економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2110-7320>

e-mail: nvt4364@gmail.com

КАРИМОВ Кіріл

Одеський національний економічний університет

e-mail: karimov.kirill03@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ БАНКІВСЬКИХ АКТИВІВ В КОНТЕКСТІ РИЗИКО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджено міжнародний досвід оцінювання якості банківських активів в контексті ризико-орієнтованого підходу. Зазначено, що якість активів банківської установи можна визначити як інформацію про властивості, параметри активів, що забезпечують стійке та надійне функціонування банку як системи, що дозволяє розвиватися, адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх змін ринкового середовища та виконувати певні функції в економіці країни. Визначено, що процеси інтеграції у банківській сфері, використання новітніх технологій підштовхують до необхідності вдосконалення існуючих та створення нових систем оцінювання банківських активів та регулювання відповідних ризиків банку. Обґрунтовано, що процеси лібералізації економічних відносин підсилюють тиск на розвиток міжнародних стандартів банківської діяльності та можливостей їх впровадження в Україні. За результатами дослідження пропонується концепція реалізації саме ризико-орієнтованого підходу до оцінювання якості активів. На основі оцінювання банків за цією методологією обґрунтовується стратегія контролю, включаючи необхідність у механізмах раннього втручання; «життєздатність» банківської установи на прогнозі одного року і стійкість стратегії банку протягом трьох років; адекватність власного капіталу та рівень ліквідності банку для управління ризиками.

Ключові слова: якість активів, банківські установи, ліквідність, ризикованість, дохідність, ризико-орієнтований підхід.

TARASEVYCH Natalia, KARIMOV Kirill

Odesa National Economic University

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF ASSESSING THE QUALITY OF BANKING ASSETS IN THE CONTEXT OF A RISK-BASED APPROACH

The article examines the international experience of assessing the quality of bank assets in the context of a risk-oriented approach. It is noted that the quality of the assets of a banking institution can be defined as information about the properties and parameters of assets that ensure stable and reliable functioning of the bank as a system that allows for development, adaptation to internal and external changes in the market environment, and to perform certain functions in the country's economy. It was determined that the processes of integration in the banking sphere, the use of the latest technologies, prompt the need to improve the existing and create new systems for evaluating bank assets and regulating the relevant risks of the bank. It is substantiated that the processes of liberalization of economic relations increase the pressure on the development of international standards of banking activity and the possibilities of their implementation in Ukraine. It was determined that when analyzing the parameters of the quality of bank assets in accordance with the functional approach, it is advisable to take into account such criteria as liquidity, riskiness, profitability of the bank, which reflect the main characteristics of the assets. It is noted that the assessment of the quality of the bank's assets has a comprehensive nature, which takes into account not only the financial aspects of the bank's activity, but also the quality of the business environment, corporate governance and dependence on market conditions. According to the results of the research, the concept of implementing a risk-oriented approach to asset quality assessment is proposed. Based on the assessment of banks according to this methodology, the control strategy is substantiated, including the need for early intervention mechanisms; the "viability" of the banking institution based on a one-year forecast and the sustainability of the bank's strategy for three years; the adequacy of the bank's own capital and the level of liquidity for risk management.

Keywords: asset quality, banking institutions, liquidity, riskiness, profitability, risk-oriented approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вітчизняна практика функціонування банківських установ визначила залежність соціально-економічних процесів від їх стабільної діяльності. У цьому напрямку пошук нових підходів до підвищення економічної ефективності зумовлює актуальність розробки напрямів удосконалення діяльності та оптимізацій якості банківських активів. Якість банківських активів — багато параметрична система, що охоплює базові характеристики стану активів до отримання реальної віддачі їх використання. Спроби позасистемного підходу до управління якістю активами в розрізі окремих груп не враховується їх внутрішній взаємозв'язок, який багато в чому визначається станом фінансового ринку та банківської системи загалом. Підвищення стійкості банків можливе шляхом ефективного використання наявних активів та покращення їх якості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання якості активів банків, їх сутність та принципи управління розглядалися провідними вітчизняними вченими: Л.В. Мельянова, М.Д. Алексеєнко, Васильєв О.М., О. Г. Маслак, О. В. Васюренко, Т.І. Коробчук, О. А. Кириченко, О.Н. Колодієв, І.Н. Чмутова, Л.О. Примостка та іншими науковцями. Деякі дослідники розглядають поняття «якість активів» з урахуванням змісту економічної категорії, але більшість науковців визначають його виключно з точки зору функціональних характеристик активів.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Наукове дослідження активів банку логічно розпочинається зі звернення до якості, перш ніж вивчати кількісні параметри. Наука прогресує від якісного оцінювання та опису економічних явищ до встановлення кількісних параметрів та закономірностей. З іншого боку, для оптимального управління певним об'єктом є переважним кількісні параметри та характеристики портфеля активів, такі як показники ліквідності, рівень прибутковості та ризикованості. Протиріччя кількісних та якісних характеристик активів призводить до різних тлумачень категорії «якість активів» в науковій економічній літературі та методології її оцінювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є впровадження міжнародного досвіду оцінювання якості банківських активів в контексті ризико-орієнтованого підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сутність терміну «якість активів» банківської установи вимагає розгляду його з точки зору економічної категорії, оцінки змісту даного поняття в межах сучасної парадигми концепції якості. Важливо визначити, що «якість» є філософською категорією, яка відображає невід'ємну властивість певного об'єкту, яка робить його саме таким, а не іншим. Якість відображає стійке взаємозв'язок між складовими елементами цього об'єкту, що характеризує його особливості та дозволяє розрізнити його від інших об'єктів. Завдяки категорії якості кожен певний об'єкт саме існує як унікальна сутність, відокремлена від інших. Одночасно категорія якості відображає загальні риси, що характеризують весь клас схожих об'єктів [1, с.54].

Відповідно до системної концепції якості, якість активів банку можна визначити як комплексну інформацію щодо характеристик та параметрів, що забезпечують виконання функцій у складі банківської установи, без яких досягнення цілей діяльності банку неможливе [2, с.46].

Сутність «якості активів» банку з погляду системного підходу повинно впливати з формування цілей та завдань функціонування банківської установи як об'єкту економічної системи. Значення банківських установ як регуляторів грошового обігу, центрів акумуляції грошових ресурсів та їх перерозподілу, покладає на них відповідальність перед суспільством. Суспільство не повинно сумніватися в надійності і стійкості банківської системи загалом.

Отже, «якість активів» банківської установи можна визначити як інформацію про властивості, параметри активів, що забезпечують стійке та надійне функціонування банківської установи як системи, що дозволяє банку розвиватися, адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх змін ринкового середовища та виконувати певні функції в економіці країни.

При аналізі параметрів якості банківських активів відповідно до функціонального підходу доцільно враховувати такі критерії, як ліквідність, ризикованість, дохідність банківської установи, які відображають основні характеристики активів. Також можна визначити ряд чинників, що впливають на якість банківських активів, включаючи: специфіку кредитної та інвестиційної стратегії банківської установи; рівень диверсифікації кредитно-інвестиційного портфелю банку як основного виду фінансових активів.

Важливо відзначити, що відповідно до вказаних чинників впливу на якість банківських активів, цю економічну категорію можна визначити з погляду сукупності критеріїв, які характеризують здатність банківських активів генерувати стійкі грошові потоки та відрізняються за рівнем ліквідності, ризикованості, прибутковості та ступенем диверсифікації.

Аналіз наукових праць та практичних досліджень дозволив виокремити чотири типи систем оцінювання якості банківських активів та відповідних ним ризиків банківської діяльності: рейтингові системи оцінки, статистичні моделі, системи фінансових показників, комплексні системи оцінювання якості банківських активів.

Основною метою системи рейтингової оцінки якості банківських активів та відповідних ризиків є звернення уваги регулятора на банки, що мають негативні тенденції. Кожному аспекту, який аналізується, надається певна кількість балів, на підставі яких розраховується загальна оцінка діяльності банку. Система базується на широкому спектрі регульованої звітності. Наприклад, система ORAP використовує дані з інформаційних баз Банку Франції, Банківської комісії; інформацію, зібрану від зовнішніх аудиторів, самих банківських установ, результати інспекційних перевірок, матеріали, надані іншими європейськими країнами в межах спільних домовленостей [3].

Статистичні моделі засновані на попередньому прогнозуванні банківських ризиків, які можуть призвести до негативних наслідків діяльності банку. Крім того, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між показниками банку та їх наслідками, такими як банкрутство, фінансова нестабільність. Статистичні моделі не враховують якісні аспекти, такі як оцінка якості управління активами та функціонування внутрішнього контролю. Слід зазначити, що англійська система RATE враховує, крім чинників системи CAMELS, бізнес-фактори та різноманітні якісні та ризики, які не вимірюються (репутаційні, операційні, юридичні).

До методів передчасної діагностики банківських активів належить метод SCOR (Statistical CAMELS Off-site Rating), який застосовується у США і базується на офіційних звітах, що дозволяє достовірно оцінити ймовірність погіршення стану банків протягом наступних 4-6 місяців. Також варто відзначити, що статистичні моделі можуть бути поєднані з рейтинговою системою оцінки ризиків, наприклад, система SEER (System for Estimating Examination Ratings), що використовує дані звітності, а також рейтинги та їх компоненти [4].

Використання системи фінансових коефіцієнтів та аналізу їх груп дозволяє порівняти показники діяльності окремих груп подібних банків, за результатами встановлюються критичні рівні банківської діяльності. На основі результатів аналізу наглядовий орган визначає рівень, причини відхилення діяльності конкретної банківської установи від показників інших банків і приймає рішення про необхідність втручання. Одним з негативних аспектів вказаної системи є те, що обрані коефіцієнти не завжди повністю відображають загальний фінансовий стан банківської установи; під час оцінки фінансових коефіцієнтів не враховуються можливі зміни, які можуть позначитися на точності оцінки; результати оцінювання можуть не віддзеркалювати загальне погіршення ситуації для системи або групи банків.

Комплексна система оцінки банківських ризиків спрямована на аналіз усіх можливих ризиків, що існують у банку, з урахуванням її внутрішньої структури та особливостей. Подібно до рейтингових систем, кожному критерію присвоюються відповідні оцінки, які потім утворюють загальну оцінку. Цей підхід дозволяє здійснити достовірне оцінювання діяльності великих, міжнародних банків та банківських груп.

Система RATE, що діє у Великобританії, встановлює рівень ризику для всього банку в цілому. Система RAST, яка застосовується в Нідерландах, розглядає банк на рівні підрозділів або функціональних блоків. Для кожного окремого підрозділу аналізуються всі можливі ризики, внутрішня структура, система контролю на основі різних критеріїв, які оцінюються за окремими балами. Ці оцінки для кожного підрозділу поступово об'єднуються для утворення остаточної оцінки всього банку [4].

Комбінований підхід дає можливість оцінити різноманітні кількісні та якісні аспекти виникнення банківських ризиків. Комплексне оцінювання фінансового стану банку потребує взаємодії між національними та міжнародними наглядовими органами (наприклад, Управління фінансових послуг Великобританії здійснює запит на отримання інформації).

З початку жовтня 2020 року НБУ ввів новий метод нагляду та оцінювання банків – SREP (Supervisory Review and Evaluation Process). Відповідності до вказівок Європейського банківського органу про єдинообразність процедур та методології наглядових перевірок і оцінки Національний банк у 2018 році почав впроваджувати окремі інструменти SREP, які засновані на ризик-орієнтованому та forward-looking підходах. Ці інструменти ґрунтуються на аналізі банківських ризиків та якості управління активними операціями банку, а також на питаннях корпоративного управління, уключаючи системи внутрішнього контролю, а також здатність банку забезпечувати безперервність своєї діяльності [5].

Методологія SREP ґрунтується на оцінюванні банківських ризиків з урахуванням оцінки поточного фінансового стану банківської установи, її стратегії та бізнес-моделі, а також прогнозування діяльності банку. Відмінною рисою методології SREP є те, що оцінка проводиться щорічно на початку кожного року, згідно з Постановою Правління НБУ № 47 від 02.05.2018 р. "Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок" [6]. Модель SREP за окремими етапами та їх загальною характеристикою надана у таблиці 1.

Метод SREP є поширеним серед країн Європи. Цей підхід є покращеною версією ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process). У відмінність від ICAAP, що було розроблено в рамках Базеля II для дослідження внутрішніх процедур та процесів банків з метою визначення достатності власного капіталу для покриття ризиків у довгостроковій перспективі, Модель SREP ґрунтується на ключових напрямках оцінювання Європейської банківської організації, що впроваджені у банківському надгляді Європейських країн в 2015 році.

На основі оцінювання банків за методологією SREP обґрунтовується: стратегія контролю за банківською установою, уключаючи необхідність у механізмах раннього втручання; «життєздатність» банківської установи на прогнозі 12 місяців і стійкість стратегії банку протягом трьох років; адекватність власного капіталу та рівень ліквідності банку для управління ризиками; необхідність проведення інспекційних заходів [5].

Таблиця 1.

Модель SREP за окремими етапами та їх загальна характеристика

№	Етап	Характеристика
1	Аналіз та оцінка бізнес-моделі	Оцінка життєздатності бізнес-моделі (viability): спроможність генерувати прийнятний рівень доходів протягом наступних 12 місяців, з огляду на значення показників ефективності, відповідність структури фінансування банку його бізнес-моделі, ризик-апетиту (схильності до ризику); оцінка стійкості стратегії банку (sustainability): спроможність генерувати прийнятний рівень доходів протягом щонайменше наступних трьох років згідно із затвердженою стратегією банку та бізнес-планом (у тому числі з урахуванням виконання стратегії банку в минулому)
2	Оцінка організації корпоративного управління та внутрішнього контролю	Грунтується на результатах оцінювання ефективності функціонування системи корпоративного управління у цілому, корпоративної культури та культури прийняття ризику, організаційної структури та функціонування органів управління, політики та практики винагород, системи управління ризиками, системи внутрішнього контролю, ризику AML
3	Оцінка достатності капіталу	Визначення достатності капіталу (його розміру та структури) для покриття основних видів ризиків, притаманних діяльності банку протягом наступних 12 місяців, визначення заходів для врегулювання потенційної недостатності капіталу
4	Оцінка ризиків ліквідності	Оцінка достатності ліквідних активів для покриття ризиків ліквідності та фінансування, визначення заходів, необхідних для врегулювання потенційного дефіциту ліквідності

Джерело: складено за [5;7-10]

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, аналіз наукових праць та практичних досліджень дозволив виокремити чотири типи систем оцінювання якості банківських активів та відповідних ним ризиків банківської діяльності: рейтингові системи оцінки, статистичні моделі, системи фінансових показників, комплексні системи оцінювання якості банківських активів. Метод SREP-аналізу складається з чотирьох основних компонентів: аналіз та оцінка бізнес-моделі банківської установи; оцінка рівня організації корпоративного управління та внутрішнього контролю; оцінювання достатності власного капіталу банку; оцінка ризиків ліквідності. Модель SREP є методологією, яка забезпечує об'єктивне та поступове оцінювання фінансового стану та фінансової стабільності банківської установи на основі обраної банком бізнес-моделі та сформованого профілю ризиків, що зумовлено складом та якістю банківських активів.

Література

1. Вольська С.П. Якість активів у забезпеченні фінансової стійкості банку. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 53-60.
2. Музичка О.М. Сучасні методичні підходи до аналізу та оцінки якості активів банку. *Наукові записки*. 2013. № 2(43). С. 45-53.
3. Жукова Т. О. Фінансова стійкість та стабільність банків в умовах кризових явищ у банківській системі України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. №3. С.164–167.
4. International Monetary Fund, Bank for International Settlements, Financial Stability Board, Report to G20 Finance Ministers and Governors. *Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations*. Briefing Paper for the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors, 2019. С. 45– 69.
5. Здійснення Національним банком України безвизного банківського нагляду – новий вектор розвитку. URL: https://bank.gov.ua/admin/uploads/article/SREP_first_results_pr_2019-05-14.pdf?v=4.
6. Про організацію та проведення інспекційних перевірок, затверджене Постановою Правління НБУ відвід 17.07.2001 № 276. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.
7. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP). Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document>.
8. SREP (supervisory review and evaluation process): Blessing or curse? URL : <https://www.bankinghub.eu>.
9. Новікова Л. Ф. Рудянова Т. М., Пушечнікова А .О. SREP-аналіз як сучасна система оцінки фінансової стійкості банків: вітчизняна практика. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №2 (68). С. 196 – 199. URL: http://scientificview.umfs.in.ua/archive/2020/2_68_2020/36.pdf.
10. Вовчак О. Д., Єндоренко Л. О. Запровадження методології SREP для оцінки ризиків банків у системі фінансового моніторингу. *Матеріали XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінанси: теорія і практика»*. К.: Національний авіаційний університет, 2021. С.183-185. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/54653>.

References

1. Volska S.P. (2011) Yakist aktyviv u zabezpechenni finansovoi stiihosti banku. *Finansy, oblik i audyt*, 18, 53-60.
2. Muzychka O.M. (2013) Suchasni metodychni pidkhody do analizu ta otsinky yakosti aktyviv banku. *Naukovi zapysky*, 2(43), 45-53.
3. Zhukova T. O. (2021) Finansova stiihost ta stabilnist bankiv v umovakh kryzovykh yavlyshch u bankivskii systemi Ukrainy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3, 164–167.

-
4. International Monetary Fund, Bank for International Settlements, Financial Stability Board, Report to G20 Finance Ministers and Governors. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations. Briefing Paper for the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors, 2019, 45– 69.
 5. Zdiisnennia Natsionalnym bankom Ukrainy bezvyiznoho bankivskoho nahliadu – novyi vektor rozvytku. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/SREP_first_results_pr_2019-05-14.pdf?v=4.
 6. Pro orhanizatsiiu ta provedennia inspektsiinykh perevirok, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia NBU. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.
 7. Analiz biznes-modelei bankiv u ramkakh Supervisory review and evaluation process (SREP). Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. Retrieved from: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document>.
 8. SREP (supervisory review and evaluation process): Blessing or curse? URL : <https://www.bankinghub.eu>.
 9. Novikova L. F. Rudianova T. M., Pushechnikova A .O. (2020) SREP-analiz yak suchasna systema otsinky finansovoi stiikosti bankiv: vitchyzniana praktyka. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, 2 (68), 196 – 199. Retrieved from: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2020/2_68_2020/36.pdf.
 10. Vovchak O. D., Yendorenko L. O. Zaprovdzhennia metodolohii SREP dlia otsinky ryzykiv bankiv u systemi finansovoho monitorynhu. Materialy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Finansy: teoriia i praktyka». K.: Natsionalnyi aviatsiyni universytet, 2021. S.183-185. Retrieved from: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/54653>.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-35>

УДК: 351.824.1

ВЕРБИЦЬКА Галина

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0009-3212-7392>

e-mail: galinaverbicka@ukr.net

РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ШЛЯХОМ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Мета статті полягає у проведенні аналізування існуючих бар'єрів інноваційного розвитку в Україні та формуванні механізмів публічного управління щодо підтримки та розвитку інновацій з метою забезпечення економічної безпеки держави. У дослідженні використано наукові методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, порівняння. Результати дослідження показали, що промисловість України потребує докорінної модернізації для активізації інноваційної діяльності. Понад три чверті вітчизняного експорту займають сировина та напівфабрикати. Це робить економіку вразливою до коливань світових цін на сировинні товари та знижує її конкурентоспроможність. Зменшення залежності від експорту сировини і збільшення частки продукції з високою доданою вартістю є критично важливими для економічної стабільності та зростання вітчизняної економіки. Доведено, що інвестування в новітні технології, розвиток інфраструктури та підтримка науково-дослідних робіт є ключовими кроками для забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки держави. Визначено бар'єри інноваційного розвитку підприємств. Серед них постійні обстріли, розширення зони бойових дій, часті відключення електроенергії, нестача власних фінансових ресурсів, відсутність податкових пільг для вітчизняних інноваційних підприємств, слабкі зв'язки між промисловістю та провідними науковими установами і вищими навчальними закладами, а також поганий інвестиційний клімат держави. У статті запропоновано комплекс заходів щодо подолання цих бар'єрів, включаючи розробку ефективних механізмів публічного управління, стимулювання інвестицій у технологічні нововведення та посилення співпраці між органами публічного управління, промисловістю та науковими установами. Виконання цих заходів дозволить Україні подолати існуючі бар'єри, здобути перемогу у війні, відбудувати економіку та стати успішною країною.

Ключові слова: публічне управління, підприємство, економічна безпека, інновації.

VERBYTSKA Halyna

The National University "Lviv Polytechnic"

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE BY OVERCOMING BARRIERS TO INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

The purpose of the article is to analyse the existing barriers to innovation development in Ukraine and to formulate public administration mechanisms to support and develop innovations in order to ensure the economic security of the State. The study uses the scientific methods of induction and deduction, analysis and synthesis, and comparison. The results of the study showed that Ukraine's industry needs a radical modernisation to intensify innovation. Raw materials and semi-finished products account for more than three quarters of domestic exports. This makes the economy vulnerable to fluctuations in global commodity prices and reduces its competitiveness. Reducing dependence on raw material exports and increasing the share of high value-added products are critical for economic stability and growth of the domestic economy. It is proved that investing in the latest technologies, infrastructure development and support for research and development are key steps to ensure the competitiveness and economic security of the state. The barriers to innovative development of enterprises are identified. They include constant shelling, expansion of the combat zone, frequent power outages, lack of own financial resources, lack of tax benefits for domestic innovative enterprises, weak ties between industry and leading research institutions and higher education institutions, as well as poor investment climate of the state. The article proposes a set of measures to overcome these barriers, including the development of effective public administration mechanisms, stimulation of investments in technological innovations and strengthening of cooperation between public administration, industry and research institutions. Implementation of these measures will allow Ukraine to overcome the existing barriers, win the war, rebuild its economy and become a successful country.

Key words: public control, enterprise, economic security, harvest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі інновації відіграють вирішальну роль у забезпеченні економічної безпеки держави. Підприємства, які регулярно впроваджують нові продукти, послуги та технології, мають більше шансів на ринковий успіх і отримують більші прибутки. Інноваційні підприємства здатні швидше адаптуватися до змін ринку та економічних умов, що робить економіку більш стійкою до зовнішніх шоків та криз. Крім того, розвиток інновацій сприяє диверсифікації економіки, зменшуючи залежність від окремих секторів та джерел доходу. Це, своєю чергою, сприяє зростанню податкових надходжень до бюджету та створенню нових робочих місць. А, отже, підвищується ефективність функціонування економіки держави. Однак незважаючи на потужний промисловий, кадровий та інтелектуальний потенціал України, проблема активізації створення інновацій та впровадження їх у виробництво є надзвичайно болючою. Вирішення цієї

проблеми лежить у подоланні бар'єрів, які постають на шляху інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку інноваційної діяльності розглядалися у працях багатьох вчених, зокрема таких як Гесць В.М. [1], Заяць Т.А. [2], Нікітін Ю.О., Мельник М.В., Кульчицький О.І. [3], Філюк Г.М. [4], Юринець З.В., Петрух О.А., Круглякова В.В. [5]. Проте, незважаючи на велику кількість праць, промисловість України потребує докорінної модернізації для активізації інноваційної діяльності. Особливо гостро Україна це відчула під час війни з російським агресором, коли стало зрозуміло, що тільки передові воєнні технології зможуть допомогти нам виграти війну. Ще одним поштовхом до усвідомлення необхідності зміни структури економіки стало блокування польськими перевізниками пунктів пропуску на кордоні між країнами з метою запобігти появі вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринках ЄС. Переважання в структурі експорту сільськогосподарської продукції веде до перетворення нашої держави в аграрно-сировинну країну.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Розвиток інноваційної діяльності та диверсифікація економіки є ключовими факторами для майбутнього України. Тому існує об'єктивна потреба у дослідженні бар'єрів інноваційного розвитку підприємств у воєнний та післявоєнний період та визначенні ролі публічного управління у стимулюванні інноваційної діяльності, без активізації якої Україні буде важко здобути перемогу у війні, відбудувати економіку та стати успішною країною з високим рівнем розвитку промислового сектору та економічної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у проведенні аналізування існуючих бар'єрів інноваційного розвитку в Україні та формуванні механізмів публічного управління щодо підтримки та розвитку інновацій з метою забезпечення економічної безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічний розвиток будь-якої країни залежить від рівня розвитку її промисловості. В Україні переважає низькотехнологічний характер виробництва. Понад три чверті вітчизняного експорту займають сировина та напівфабрикати. Це робить економіку вразливою до коливань світових цін на сировинні товари та знижує її конкурентоспроможність. На даний момент технологічна активність України є низькою, що демонструє її частка у світовому високотехнологічному виробництві, яка, за даними Science and Engineering Indicators, складає 0,1% [6]. Війна в Україні та окупація російськими загарбниками територій України призвели до того, що багато підприємств були зруйновані, а ті, які знаходяться на підконтрольній Україні території, піддаються частим ракетним обстрілам. Така ситуація призвела до скорочення промислового виробництва в нашій державі.

У 2023 році з України експортували товарів на 36 млрд. дол. Це значно менше, ніж у довоєнному 2021 р. (68,2 млрд. дол.). Головними статтями вітчизняного експорту були зернові культури – 8,3 млрд. дол. США, олія соняшникова – 5,6 млрд. дол. США, чорні метали – 2,6 млрд. дол. США [8]. Виходячи з невітної статистики, робимо висновок, що Україна повинна активніше розвивати промислове виробництво, оскільки з такою структурою експорту, на світовій арені вона сприймається як аграрна держава. Низька конкурентоспроможність економіки в Україні є наслідком слабкого розвитку високотехнологічних галузей. Модернізація існуючих підприємств та створення нових, які могли б виробляти якісні товари з високою часткою інновацій, дало б змогу змінити структуру експорту з сировинної на високотехнологічну. Зменшення залежності від експорту сировини і збільшення частки продукції з високою доданою вартістю є критично важливими для економічної стабільності та зростання вітчизняної економіки. Для досягнення цього необхідні інвестиції в інновації, технологічне оновлення підприємств та розвиток людського капіталу. Важливу роль у цьому процесі відіграє публічне управління, яке має створити сприятливі умови для інноваційної діяльності, залучення інвестицій та підтримки інноваційних підприємств, що сприятиме переходу до більш складних і технологічно розвинених видів виробництва.

Важливо зазначити, що криза в інноваційній сфері створює загрозу економічній безпеці країни, тому необхідно вдосконалювати механізми державного регулювання інноваційної діяльності, впроваджувати заходи, спрямовані на підвищення інноваційної мотивації бізнесу [9, с. 61]. Це передбачає активну роль органів публічного управління у підтримці інноваційних проектів, сприянні розвитку сучасних технологій та створенні сприятливого середовища для інвестицій.

Активізація інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств забезпечить сприятливі умови для їх конкурентоспроможності і матиме позитивний вплив на економічне зростання країни. Для

самих підприємств інновації сприятимуть отриманню додаткових конкурентних переваг, зростанню рентабельності, створенню їх позитивного інноваційного іміджу, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню їх ринкової вартості та залученню додаткових інвестицій. Для держави активізація інноваційної активності підприємницького сектора пришвидшуватиме економічне зростання [4, С. 14].

Україні слід брати приклад з країн, які зуміли за доволі короткий проміжок часу добитися значних успіхів у розвитку промисловості, наприклад США та Сінгапур. Так, найбільш промислово розвинута країна світу – США, є відносно молододою державою. Свою незалежність від Великої Британії вона виборолала в 1776-му році, тобто майже 250 років тому. На початок XIX століття США залишалися виробником і постачальником на світовий ринок здебільшого сільськогосподарських товарів. Промислові вироби імпортувалися з Великої Британії та інших європейських країн. Американська промисловість була нечисельною і сконцентрованою на виготовленні незначних обсягів товарів для місцевого споживання [10]. Проте впродовж XIX століття США почали активно розвивати власну промисловість, інвестуючи у технології, інфраструктуру та наукові дослідження. Значні ресурси були вкладені у будівництво залізниць, що сприяло розширенню ринків збуту та стимулювало економічне зростання. Промислова революція привела до зростання фабрик та заводів, що виробляли різноманітні товари як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринків.

Станом на 2024 р. ВВП Сінгапуру –108733 дол. США на душу населення, країна входить до топ-3 економік світу. А ще 60 років тому, на момент проголошення незалежності від Малайзії, вона не мала не лише власної армії та економіки, але й вільного доступу навіть до базових благ, як-от прісна вода. Більшість сінгапурців жили в злиднях. Головними напрямками реформ стали боротьба з корупцією, освіта та залучення у країну іноземних інвестицій. Роблячи ставку на інноваційність, у Сінгапурі створили умови, максимально привабливі для іноземного бізнесу. Влада ліквідувала більшість адміністративних бар'єрів для відкриття компаній, а також звільнила підприємців від податків на 5, а потім і 10 років [11].

Ці історичні приклади демонструють важливість інвестицій у технології та інновації для економічного розвитку країни. Україна, маючи значний промисловий, кадровий та інтелектуальний потенціал, може скористатися цими уроками для подолання нинішніх викликів та створення умов для сталого економічного зростання. Інвестування в новітні технології, розвиток інфраструктури та підтримка науково-дослідних робіт є ключовими кроками для забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки держави.

Щоб українські підприємства стали проміжними, а в ідеальних випадках і кінцевими ланками в глобальних ланцюжках доданої вартості, необхідні політична стабільність, неухильне верховенство права, якісна логістична інфраструктура та ефективне тарифно-митне регулювання [12]. Проте в умовах війни публічному управлінню досить складно буде досягти вагомих результатів щодо активізації інноваційної діяльності підприємств. Постійні обстріли, розширення зони бойових дій, часті відключення електроенергії не сприяють покращенню економічної безпеки держави. Окрім цих, існують і інші бар'єри інноваційного розвитку підприємств.

Найбільш вагомою внутрішньою перешкодою інноваційній діяльності суб'єктів господарювання виявлено нестача власних фінансових ресурсів. Для суб'єктів господарювання в сучасних нестабільних економічних умовах складністю є отримання інвестицій, кредитів, а власні ресурси вкрай обмежені [5]. Для подолання цієї проблеми можна розглянути різні підходи. Зокрема, органи публічного управління повинні допомогти підприємствам альтернативними джерелами фінансування: урядові гранти, допомога у пошуку іноземних інвесторів, впроваджувати спеціальні програми підтримки для інноваційних підприємств, надавати фінансові стимули, спрощувати процедури отримання кредитів та інвестицій.

Одним із ключових бар'єрів для успішного впровадження промислової та інноваційної політики в Україні є слабкі зв'язки між промисловістю та провідними науковими установами і вищими навчальними закладами. Відсутність тісної співпраці та взаємодії між цими секторами призводить до недостатнього впровадження наукових досягнень у виробничі процеси та відсутності належної підготовки кваліфікованих кадрів. Для подолання цього бар'єру необхідно стимулювати створення спільних науково-дослідних центрів, інноваційних кластерів та технопарків, де б наукові розробки могли швидко і ефективно переходити у виробництво. Державна підтримка таких ініціатив, у вигляді грантів і податкових пільг, сприятиме активізації співпраці між науковцями та підприємствами. Також важливо запровадити програми аналізування темпів зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції у новостворених та існуючих об'єктах інноваційної інфраструктури, у випадку, якщо впровадження інновацій є надто повільним процесом. При визначенні невідповідності діяльності підприємств встановленим критеріям, органам публічного управління необхідно вживати коригуючих заходів для підвищення ефективності їхньої роботи.

Ще одним бар'єром інноваційного розвитку є відсутність податкових пільг для вітчизняних інноваційних підприємств. Оскільки підприємства на етапі створення інновацій несуть значні витрати, але не отримують прибутку, відсутність податкових пільг робить інвестиції в інновації ще менш привабливими для потенційних інвесторів та самих підприємств.

Поліпшення інвестиційного клімату і забезпечення успішності інноваційної та промислової політики вимагають зміни механізмів регулюючого впливу на бізнесову діяльність. Такі зміни повинні

ґрунтуватися на результатах обговорення з представниками бізнесу нових нормативних актів з управління економічною активністю через дерегуляцію, що створить базу для узгодження інтересів держави і бізнесу в результаті їх діалогу. Відповідно, до заходів сучасної промислової політики, які суттєво впливають на інвестиційний клімат, належать процедури зниження імпортного мита на ті технологічні види промислового обладнання, які потрібні країні для швидкого переоснащення найважливіших галузей, здатних задовольнити внутрішній попит, здійснити імпортозаміщення і в кінцевому підсумку вийти на ринки інших країн [1, с. 20].

У сучасних умовах органам публічного управління варто впровадити систему мотивації для підприємств, які демонструють високі показники впровадження інновацій. Для цього пропонуємо застосувати органам публічного управління такий метод, як гейміфікація. Запровадження елементів гри, таких як бали, рейтинги, нагороди та конкурси, може підвищити зацікавленість підприємств у впровадженні нових технологій та покращенні якості продукції. Наприклад, можна створити національні або регіональні платформи, де підприємства будуть змагатися за звання найбільш інноваційного підприємства року, отримувати бали за впроваджені новачки та досягнення, а найкращі отримуватимуть гранти, податкові пільги або інші форми підтримки. Це не лише підвищить мотивацію до впровадження інновацій, але й сприятиме популяризації інноваційної діяльності серед підприємств різних галузей. Крім того, гейміфікація може бути використана для покращення внутрішніх процесів у самих органах публічного управління. Створення ігрових механізмів для працівників публічного управління може підвищити їхню залученість, продуктивність та ефективність у роботі, що в кінцевому підсумку позитивно позначиться на загальному рівні підтримки інновацій в Україні. Застосування гейміфікації як методу управління та стимулювання може стати важливим кроком до створення динамічного та інноваційно-орієнтованого середовища, де підприємства та органи публічного управління працюють разом на досягнення спільних цілей. Це дозволить не лише покращити економічну безпеку держави, але й сприятиме формуванню культури інновацій та розвитку, що є необхідним для забезпечення стійкого економічного зростання та конкурентоспроможності України на світовій арені.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі визначається курсом на європейську інтеграцію та необхідністю відновлення економіки, зруйнованої внаслідок російської агресії. Це вимагає від органів публічного управління пошуку нових шляхів залучення інвестицій, раціонального використання наявних ресурсів, розробки та впровадження сучасних науково-технічних досягнень, а також сприяння розвитку економіки на інноваційних засадах. Для досягнення цих цілей публічному управлінню необхідно активно працювати над створенням сприятливого інвестиційного клімату. Важливо розвивати інноваційну інфраструктуру, стимулювати здійснення та впровадження підприємствами наукових досліджень та перетворювати їх на практичні розробки. Для ефективного використання наявних ресурсів потрібно вдосконалювати управління економікою, проводити реформи у сфері публічного управління, підвищувати прозорість діяльності та долати корупцію. Загальним напрямком забезпечення економічної безпеки підприємств має стати процес створення сприятливих умов для інноваційного зростання, підтримка та стимулювання інноваційних підприємств, підвищення рівня співпраці між державою, підприємствами та наукою, розвиток цифрових технологій та інші заходи, спрямовані на покращення соціально-економічного стану України.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі будуть стосуватися удосконалення методики побудови інноваційної стратегії держави.

Література

1. Гесць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. №1. С. 4-25.
2. Заяць Т.А. Ціннісні орієнтири інноваційного розвитку в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 2. С. 3-21.
3. Нікітін Ю.О., Мельник М.В., Кульчицький О.І. Проблеми та шляхи інноваційного розвитку України у контексті європейської інтеграції. *Інноваційна економіка*. 2019. №3-4. С. 72-79.
4. Филюк Г.М. Бар'єри на шляху інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств та їх подолання. *Економіка і регіон*. 2015. №4. С. 10-15.
5. Юринець З.В., Петрух О.А., Круглякова В.В. Бар'єри на шляху розвитку інноваційної діяльності в економіці України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 183-187.
6. Прушківська Е.В., Буюкян А.Р. Особливості розвитку високотехнологічного експорту підприємств України. *Економічний вісник*. 2019. №3. С. 9-15.
7. Головнєв С. Сировинна економіка. Що купувала і продавала Україна в 2021 році. *БізнесЦензор*. 20.01.2022 р. URL:

https://biz.censor.net/resonance/3310713/syrovynna_ekonomika_scho_kupuvala_i_prodavala_ukrayina_v_2021_rot_si

8. У 2023 році експорт впав до \$36 млрд, імпорт зріс до 63,5 млрд. грн. – Держстат. *Мінфін*: офіційний сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/02/15/121519987/>
9. Калетник О.В. Інноваційна безпека України в умовах глобальних викликів. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 58-64.
10. Недашківський В. США. Історія економічного захоплення світу. Як американська економіка стала першою у світі. *Finance.ua*. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/usa-ekonomiczne-zahoplennia-svitu>
11. Безручко А. Майбутнє належить тим, хто впроваджує інновації: як Україні наздогнати розвинені країни світу. *Економічна правда*. 8.04.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/04/8/712140/>
12. Данилишин Б. Як перейти від сировинного експорту до технологічного. *Укрінформ*. 05.09.2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2773823-ak-perejti-vid-sirovinnogo-eksportu-do-tehnologicnogo.html>

References

1. Heiets, V.M. (2015). Barriers to the development of industry on an innovative basis and opportunities to overcome them. *Economy of Ukraine*, 1, 4-25 [in Ukrainian].
2. Zaiats, T.A. (2021). Value orientations of innovative development in Ukraine. *Demography and social economy*, 2, 3-21 [in Ukrainian].
3. Nikitin, Yu.O., Melnyk, M.V., Kulchytskyi, O.I. (2019). Problems and ways of innovative development of Ukraine in the context of European integration. *Innovative economy*, 3-4, 72-79 [in Ukrainian].
4. Fyliuk, H.M. (2015). Barriers to innovative development of domestic industrial enterprises and their overcoming. *Economy and Region*, 4, 10-15 [in Ukrainian].
5. Iurynets, Z.V., Petrukh, O.A., Kruhliakova, V.V. (2016). Barriers to the development of innovation in the Ukrainian economy. *Global and national problems of the economy*, 12, 183-187 [in Ukrainian].
6. Prushkivska, E.V., Buiukian, A.R. (2019). Features of the development of high-tech exports of Ukrainian enterprises. *Economic Herald*, 3, 9-15 [in Ukrainian].
7. Holovnov, S. Commodity economy. What Ukraine bought and sold in 2021. *BusinessCensor*. January 20, 2022. https://biz.censor.net/resonance/3310713/syrovynna_ekonomika_scho_kupuvala_i_prodavala_ukrayina_v_2021_rotsi [in Ukrainian].
8. In 2023, exports fell to \$36 billion, imports increased to UAH 63.5 billion. Ministry of Finance: official website. <https://minfin.com.ua/ua/2024/02/15/121519987/> [in Ukrainian].
9. Kaletnyk, O.V. (2022). Innovative Security of Ukraine in the Context of Global Challenges. *Bulletin of the National University of Vocational Education. Series "Economic Sciences"*, 2, 58-64 [in Ukrainian].
10. Nedashkivskiy, V. THE UNITED STATES. The story of the economic conquest of the world. How the American economy became the first in the world. *Finance.ua*. Retrieved June 03, 2024 from <https://finance.ua/ua/goodtoknow/usa-ekonomiczne-zahoplennia-svitu> [in Ukrainian].
11. Bezruchko, A. The future belongs to those who innovate: how Ukraine can catch up with the developed world. *Ekonomichna Pravda*. April 08, 2024. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/04/8/712140/> [in Ukrainian].
12. Danylyshyn, B. How to move from raw material exports to technological exports. *Ukrinform*. September 05, 2019. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2773823-ak-perejti-vid-sirovinnogo-eksportu-do-tehnologicnogo.html> [in Ukrainian].

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-36>

УДК 336.71

ГАРКУША Юлія

Одеський національний економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4584-830X>

e-mail: yulyaharkusha@gmail.com

АНТОНІУК Анастасія

Одеський національний економічний університет

[AACnastya@gmail.com](mailto:AANastya@gmail.com)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ЛІКВІДНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено теоретичні та методичні основи забезпечення банківської ліквідності. Визначено сутність понять «ліквідність банку» та «ліквідність банківської системи». Визначено зовнішні та внутрішні фактори впливу на стан банківської ліквідності. У дослідженні проведено аналіз дотримання вітчизняними банками нормативів ліквідності. Визначено стан банківської ліквідності відповідно до коефіцієнта ліквідного співвідношення наданих кредитів до залучених депозитів банківською системою. Визначено частку цінних паперів у структурі активів банків та окремо частку державних цінних паперів. Зроблені висновки та запропоновані пропозиції удосконаленні процесу забезпечення ліквідності банківської системи України, серед яких: гармонізація фіскальної та монетарної політики, спрямованої на відновлення економічної діяльності; активізація банківського кредитування, шляхом надання гарантій Кабінету Міністрів України, особливо важливим галузям; зниження рівня ключової ставки, зважаючи на низький рівень споживчої інфляції та на фактори інфляційних процесів, які в основному є немонетарними.

Ключові слова: ліквідність банку, ліквідність банківської системи, центральний банк, депозитні сертифікати, державні цінні папери.

HARKUSHA Yuliya, ANTONIUK Anastasiia

Odessa National Economic University

ENSURING BANKING LIQUIDITY IN THE CURRENT CONDITIONS

The article examines the theoretical and methodological foundations of ensuring bank liquidity. The essence of the concepts "bank liquidity" and "banking system liquidity" has been defined. External and internal factors influencing the state of bank liquidity are indicated. In the study, an analysis of domestic banks' compliance with liquidity standards established by the National Bank of Ukraine was carried out. The state of bank liquidity was determined in accordance with the coefficient of the liquid ratio of loans granted to deposits attracted by the banking system. The share of securities in the structure of assets of domestic banks and separately the share of state securities were determined. It was determined that the reasons for the tendency to decrease the specific weight of loans in the structure of banks' assets can be called the following: the general economic and political situation in the country does not favor active lending, especially during martial law, because the risks of non-repayment of loans increase significantly; the need to increase own capital and improve its structure, which are the requirements of the National Bank of Ukraine; peculiarities of the monetary policy of the National Regulator in the conditions of the inflation targeting regime, keeping the discount rate indicator at a fairly high level for quite a long period and using certificates of deposit as a permanent monetary instrument. Conclusions were made and proposals were made to improve the process of ensuring the liquidity of the banking system of Ukraine, including: harmonization of fiscal and monetary policy aimed at restoring economic activity; activation of bank lending by providing guarantees to the Cabinet of Ministers of Ukraine, especially to important industries; lowering the level of the key rate, taking into account the low level of consumer inflation and the factors of inflationary processes, which are mainly non-monetary.

Keywords: bank liquidity, banking system liquidity, central bank, certificates of deposit, government securities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Важливою складовою фінансової стійкості та фінансової безпеки банківської системи є забезпечення ліквідності. Управління банківською ліквідністю здійснюється на макро- та на мікрорівнях. Банки зобов'язані дотримуватися оптимальних значень пруденційних нормативів, встановлених Національним банком України (НБУ) в контексті банківського нагляду та макропруденційного регулювання. Забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку передбачає формування дієвого механізму управління ліквідністю банку, що є базовою умовою безперебійного та якісного обслуговування споживачів фінансових послуг в умовах конкурентного середовища, зважаючи на фактори нестабільності та невизначеності. Ефективне управління ліквідністю банків включає процес розподілу ресурсів та виділення чинників впливу на стан ліквідності банку. На сьогодні банківська система перенасичена ліквідністю, тож виникає питання ефективного розміщення сформованих коштів та формування умов для відновлення країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження аспектів регулювання ліквідності банків становить значний теоретичний та практичний інтерес. Тож банківській ліквідності присвячено досить значна кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В.В. Коваленко, І.П. Косарева, Д.О. Крамська, О.О. Прутська, В.Ю. Візнюк, Н.В. Тарасевич, Р.А. Герасименко, Ж.М. Довгань, Л.Д. Павленко, А.П. Ткаченко. Значна

частина наукових праць присвячена визначанню сутності банківської ліквідності. Також у дослідженнях визначаються фактори впливу на ліквідність банків та методи управління.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість досліджень, у наукових працях недостатньо приділено уваги забезпечення банківської ліквідності в умовах нестабільності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є удосконалення теоретичних і методичних основ забезпечення банківської ліквідності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фактори невизначеності, нестабільності, військові дії, ризиковість господарської діяльності має негативний вплив на функціонування банківського сектору. Банківська діяльність постійно супроводжується зростанням ризиків, що потенційно загрожує фінансовій стійкості. Банківська ліквідність прямопропорційно залежить від спроможності ефективно виконувати функції, покладені на банківські установи та є одним із важливих критеріїв стабільного функціонування банку [1].

Відповідно до вітчизняного законодавства ліквідність банку слід розуміти як «здатність його забезпечити своєчасне виконання грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (кредитування тощо)» [2].

На думку вітчизняних науковців І.П. Косаревої та Д.О. Крамської ліквідність банку – це «здатність забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань»...також науковці у процесі визначення даної категорії зазначають умови досягнення достатнього рівня ліквідності, а саме «збалансованість між строками та сумами погашення розміщених активів і строками та сумами зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів» [3, с. 101].

Колектив акторів у складі О.О. Прутської та В.Ю. Візнюк вважають, що дану категорію слід розглядати як «здатність своєчасно виконувати свої зобов'язання за умови забезпечення можливості продовжувати свою діяльність». Також науковці уточнюють, що фактично це «сума грошових коштів, які можна у короткий термін акумулювати з різних джерел, що є запорукою виконання зобов'язань» [4, с. 846].

Отже, на основі проведеного дослідження, враховуючи принцип оцінки ліквідність банку як «запас» і як «потік» пропонуємо розуміти сутність даного поняття як потенційну спроможність банку виконати власні зобов'язання, рівень досяжності якої залежить від показників ефективності розміщення залучених фінансових ресурсів.

Ліквідність банківської системи у наукових працях трактується як «постійна спроможність банківської системи своєчасно забезпечувати виконання власних зобов'язань перед вкладниками, кредиторами та засновниками банківської установи, а також можливість залучати кошти у вигляді вкладів, здійснювати інвестиційно-кредитну діяльність, забезпечувати організацію розрахунків і обслуговування платіжного обороту підприємств і організацій» [5; 6 с. 276].

На показники ліквідності окремого банку, а також на ліквідність банківської системи в цілому впливають сукупність факторів, визначення яких є важливим для ефективної діяльності. У переважній більшості досліджень за даним напрямом фактори впливу на ліквідність банку поділяють на зовнішні та внутрішні. Однак, більш цікавими є підходи, в контексті яких окреслюють окремі підгрупи чинників впливу, що дозволяє більш ефективно зреагувати на них у процесі управління ліквідністю банку.

Внутрішні фактори та сила їх дії залежать від самого банку, від його конкурентних позицій на ринку фінансовому ринку, від рівня менеджменту і маркетингу. Також відчутний вплив на ліквідність банку здійснює ефективність кредитної та депозитної політик банку, що визначає якісні характеристики його активів і пасивів, відповідність строків залучення та розміщення фінансових ресурсів.

Важливою передумовою фінансової стабільності та ліквідності банку є достатність його власного капіталу, що виконує функції амортизатора в період виникнення ризиків, що призводять до зменшення коштів на депозитних рахунках банку.

На зовнішні фактори банківські установи вплинути не можуть. Зокрема не можливо повною мірою спланувати виникнення соціально-політичних чи геополітичних ризиків, що призводять до нестабільності та невизначеності. Визначальним чинником також є загальний стан і розвиток економіки, її макроекономічних показників, зокрема: темпу росту ВВП, рівня інфляції, валютного курсу, стану платіжного балансу, відношення дефіциту бюджету до ВВП, рівень розвитку фондового ринку тощо. Кризові процеси в економіці країни провокують дефіцит пропозиції грошей та зменшення обсягів депозитів на банківських рахунках. У період нестабільних економічних умов порушуються графіки обслуговування кредитів, виникає потреба у їх пролонгації, що впливає на рівень ліквідності банку. Необхідним у процесі управління ліквідності є врахування особливостей економічного розвитку регіонів, адже різниця у економічному стані

зумовлює необхідність прогнозувати залежно від територіального розташування банку. До зовнішніх факторів впливу відноситься можливість банку залучити кошти на міжбанківському ринку та у вигляді кредитів рефінансування центрального банку [7, с. 439; 8, с. 45].

Аналіз динаміки нормативів ліквідності за період 2019-2024 рр. (табл. 1) продемонстрував перевищення нормативів в середньому по банківській системі в декілька разів. Найвище значення коефіцієнта покриття ліквідністю за всіма валютами (LCR_{ВВ}) спостерігається у 2023 р. (399,14%) та станом на I кв. 2024 р. (404,81%). Слід додати, що в процесі аналізу нормативів ліквідності з вибірки було вилучено показники банків, значення, яких суттєво перевищують загальну тенденцію по банківській системі, зокрема АТ «БТА БАНК» (4798,75%), АТ «Український банк реконструкції та розвитку» (3590,54%) у 2022 р., банків АТ «ТРАСТ КАПІТАЛ» (3795,56%) у 2023 р. та ін. Аналогічна динаміка спостерігається і за показниками коефіцієнта покриття ліквідністю за іноземними валютами (LCR_{ІВ}), а саме значне зростання у 2022 р. (341,67%) та у 2023 рр. (383,31%). Найвищий показник у 2022 продемонстрував АТ «АЛЬПАРІ БАНК» (12581,34%), а також АТ «БАНК ПОРТАЛ» (10581,34%) у 2023 р. Також в цілому по системі виконується зі значним перевищенням коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR), найвищий показник якого спостерігається у 2023 р., а саме 291,62%, що майже в тричі перевищує нормативне значення 100%.

Таблиця 1

Динаміка нормативів ліквідності банківської системи України за період 2019-2024 рр., %

Нормативи ліквідності	Період						Нормативне значення
	2019	2020	2021	2022	2023	2024'	
LCR _{ВВ}	267,25	312,26	294,52	348,00	399,14	404,81	≥ 100%
LCR _{ІВ}	337,06	339,69	268,41	341,67	383,31	373,90	≥ 100%
NSFR	-	-	209,35	238,05	291,62	281,30	≥ 100%

' станом на 01.04.2024 р.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

Збалансованість кредитів і депозитів, тобто на скільки надані кредити забезпечені залученими депозитами, показує коефіцієнт ліквідного співвідношення наданих кредитів до залучених депозитів [52, с. 26]. Динаміка коефіцієнта ліквідного співвідношення наданих кредитів до залучених депозитів банківською системою України за період 2019-2024 рр. зображена на рис. 1.

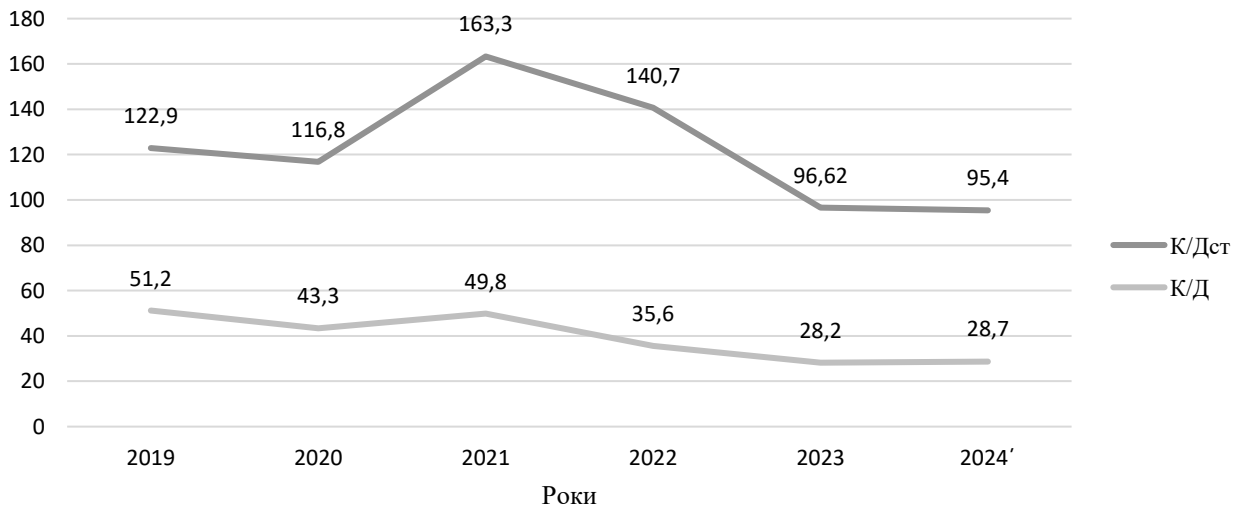

Рис.1 Динаміка коефіцієнта ліквідного співвідношення наданих кредитів до залучених депозитів банківською системою України за період 2019-2024 рр., %

' станом на 01.04.2024 р.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

За даними рис. 1 можна зробити висновок про перевищення оптимального значення (90-120%) показника відношення кредитів до строкових депозитів у період 2021 р., а саме 163,3%, а також у 2022 р., коли показник, хоча й скоротився, однак залишався ще достатньо високим, а саме 140,7%. Це свідчить про те, що кредити, видані банками у цей період були забезпечені іншим джерелом, ніж строковими депозитами. Слід додати, що в даний період частка строкових депозитів, порівняно з депозитами до запитання скорочувалася. У 2023 р. та на початку 2024 р. даний показник знизився до 96 %.

Динаміка показника відношення кредитів до загальних депозитів протягом досліджуваного періоду поступово знижується, за виключенням 2021 р., і становить у 2023 р. 28,2%, що на 23% менше, ніж за аналогічний період 2019 р., коли значення показника дорівнювало 51,2%. Такі результати вказують на зменшення обсягів кредитів в структурі активів банків.

В умовах зниження кредитної активності банків за досліджуваний період, спричиненої соціально-політичними факторами, світовою пандемією та повномасштабним вторгненням, зростає інтерес до інвестування коштів в цінні папери, зокрема ОВДП, що є високоліквідним та надійним фінансовим інструментом, який може бути реалізованим на фінансовому ринку, а також використаний як застава у процесі кредитування [10]. Динаміка чистих активів вітчизняних банків та частки цінних паперів та ОВДП за період 2019-2023 рр. зображено на рис. 2.

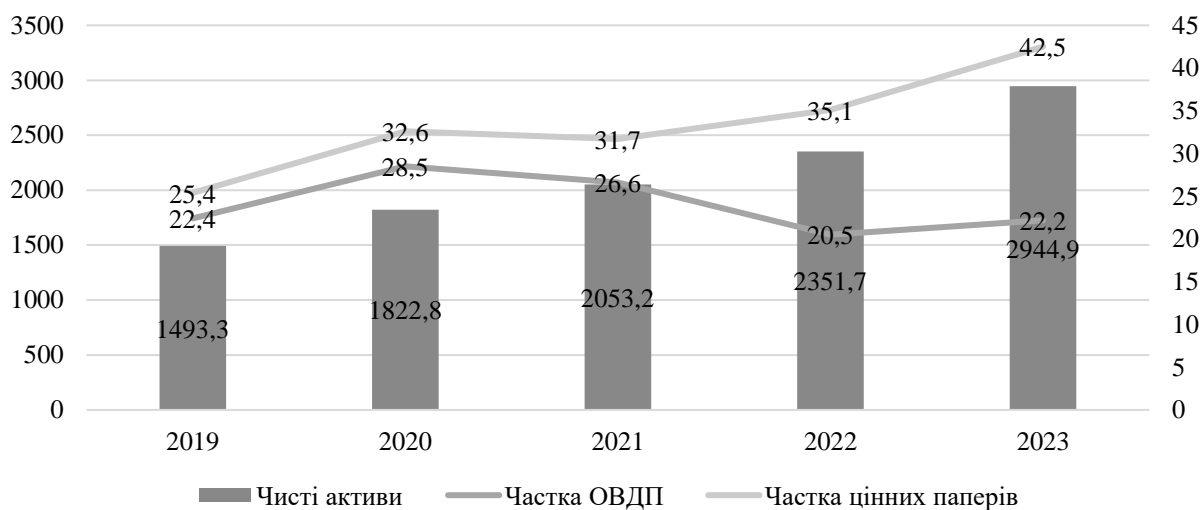

Рис. 2. Динаміка чистих активів вітчизняних банків та частки цінних паперів та ОВДП за період 2019-2023 рр., млрд. грн., %
Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

За період 2019-2023 рр. (рис. 2) частка цінних паперів постійно зростала (за виключенням 2021 р.) та збільшилася з 25,4% у 2019 р. до 42,5% у 2023 р. Державні облигації протягом досліджуваного періоду у структурі чистих активів перевищують 20%. Найбільше зростання даного показника (до 28,5%) спостерігається у 2020 р. У 2023 р. питома вага державних цінних паперів є дещо нижчою, однак залишається на достатньо високому рівні 22,2%. Така структура активів склалася в результаті скорочення кредитної активності, зниження рівня кредитоспроможності позичальників в цей період та несприятливими соціально-політичними умовами.

Причинами тенденції зниження питомої ваги кредитів у структурі активів можна назвати наступні: загально економічна та політична ситуація в країні не сприяє активному кредитуванню, особливо під час дії воєнного стану, адже ризики неповернення кредитів значно зростають; необхідність нарощення власного капіталу та покращення його структури, що є вимогами НБУ; особливості монетарної політики Національного регулятора в умовах дії режиму таргетування інфляції, тримання досить довгий період показник облікової ставки на досить високому рівні та застосування депозитних сертифікатів як постійного монетарного інструменту.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Банківська система виконує важливі функції для економічного розвитку країни, своєчасність і повнота виконання яких залежить від стану її ліквідності, достатній рівень якої є одним із важливих умов фінансової стабільності, надійності, конкурентоспроможності та фінансової безпеки. Для нівелювання диспропорцій, спровокованих сформованою надлишковою банківською ліквідністю та вже сьогодні формування основ відновлення економіки України важливим є: гармонізація фіскальної та монетарної політики, спрямованої на відновлення економічної діяльності; активізація банківського кредитування, шляхом надання гарантій Кабінету Міністрів України, особливо важливим галузям, зокрема військовій; зниження рівня ключової ставки, зважаючи на низький рівень споживчої інфляції та на фактори інфляційних процесів, які в основному є немонетарними.

Література

1. Павленко Л.Д., Ткаченко А.П. Ризик-фактори ліквідності банку та методи їх оцінювання в умовах волатильності банківської системи України. Ефективна економіка. 2020. №6. URL: <file:///C:/Users/E-mashines/Desktop/%D0%9B%D1%96%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/1.2.%201.3.!.pdf>
2. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова НБУ №368 від 28.08.2001 р. URL: <http://surl.li/skxau>

3. Косарева І.П., Крамська Д.О. Ліквідність банку: сутність та вплив основних факторів на діяльність банків. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29. С. 99-103. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/29_1_2018/22.pdf
4. Прутьська О.О., Візніук В.Ю. Сучасний стан та проблеми ліквідності банківської системи України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. №14. С. 846-848. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/168.pdf>
5. Герасименко Р.А. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посібник / Р.А. Герасименко, В.В. Герасименко, Л.В. Юрчишена. Вінниця. 2017. 128 с.
6. Безвух С.В. Ліквідність банку та фактори впливу. Ефективна економіка. 2015. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4650>
7. Довгань Ж.М. Менеджмент у банках : підручник. Тернопіль. Економічна думка. 2017. 512 с.
8. Бойко А.С. Фактори впливу на забезпечення банківської ліквідності в Україні. Агросвіт. 2018. №11. С. 43-47. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2018/10.pdf
9. Офіційний сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/>
10. Черкасова С.В. Регулювання діяльності банків на вітчизняному ринку цінних паперів. Економіка та суспільство. 2023. №52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2633/2551>

References

1. Pavlenko L.D., Tkachenko A.P. (2020). Risk factors of bank liquidity and methods of their assessment in conditions of volatility of the banking system of Ukraine. *Efficient economy*. №6.
2. On the approval of the Instructions on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine. Retrieved from. <http://surl.li/skxau>
3. Kosarieva I.P., Kramska D.O. (2018). Bank liquidity: the essence and influence of the man factors on the activity of banks. *Black Sea Economics Studies*. №. 29. С. 99-103.
4. Prutska O.O., Vizniuk V.Iu. (2016). The current state and liquidity problems of the banking system of Ukraine. *Global and national economic problems*. №14. С. 846-848.
5. Herasymenko R.A. (2017). Financial management in the bank. Vinnitsa.
6. Bezvukh S.V. (2015). Bank liquidity and influencing factors. *Efficient economy*. №2.
7. Dovgan Zh.M. (2017) *Management in banks. Ternopil Economic thought*.
8. Bezvukh S.V. (2018). Factors influencing the provision of bank liquidity in Ukraine. *Agroworld*. №11. С. 43-47
9. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/>
10. Cherkasova S.V. (2023). Regulation of banks' activities on the domestic securities market. *Economy and society*. №52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2633/2551>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-37>

UDC 664:338.24.02.8

STADNIK Viktoriya

Separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"
<https://orcid.org/0000-0003-3154-3983>
vika_stadnyk@ukr.net

DVORNYK Inna

Separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute"
<https://orcid.org/0000-0002-9501-117X>
i.dvornyk@ukr.net

FOOD SECURITY OF CHERNIHIV REGION: ESSENCE, STRUCTURE, ASSESSMENT

The essence of the concept of «food security» is studied. Theoretical and practical approaches to ensuring food security are studied. The general situation of food security of Ukraine is considered, the structure and features of its provision are determined. The general state and main aspects of the problems of food security of the Chernihiv region are disclosed and the main directions of its formation are determined. The main orientation of the regional organization of production and improvement of the living standard of the population is proposed, taking into account economic, socio-demographic and natural-climatic factors. It is determined that the theoretical features and regional structure of the agricultural sector of both Ukraine as a whole and Chernihiv region continue to be formed under the influence of the economic situation in the country. A diagnostic assessment of food security in the Chernihiv region was carried out. An analysis of the indicators of sufficiency of consumption of products of different groups in 2023 in the Chernihiv region is carried out. In particular, attention is paid to the main indicators that indicate the level of food security in the region. Scientific approaches to the development of a mechanism for ensuring food security by supporting domestic production have been expanded, namely, the introduction and support of organic production. According to statistics, in 2022, the area of land certified as organic or in transition in our region amounted to 3045.8 hectares, which is 12% less than in 2021 (0.22% of all arable land in the region). Producers of organic products grew 2502.7 tons of grain crops, including rye, oats, triticum, mustard, barley, buckwheat, etc. It is proved that organic production is one of the main directions of development of food security in the Chernihiv region. In particular, the priority strategy for sustainable development of the Chernihiv region for the period up to 2027 is the development of organic farming and the production of environmentally friendly food, one of the directions is the start of specialization of the Chernihiv region.

Keywords: food security, security, region, regional structure, economic security, agricultural production, agro-industrial complex, agri-food production, organic production, environmentally friendly products, strategic development.

СТАДНИК Вікторія, ДВОРНИК Інна

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ОЦІНКА

Досліджено сутність поняття «продовольча безпека». Вивчаються теоретичні та практичні підходи до забезпечення продовольчої безпеки. Розглянуто загальний стан продовольчої безпеки України, визначено структуру та особливості її забезпечення. Розкрито загальний стан та основні аспекти проблем продовольчої безпеки Чернігівської області та визначено основні напрями її формування. Запропоновано основні напрями регіональної організації виробництва та підвищення рівня життя населення з урахуванням економічних, соціально-демографічних та природно-кліматичних факторів. Визначено, що теоретичні особливості та регіональна структура аграрного сектору як України в цілому, так і Чернігівської області продовжують формуватися під впливом економічної ситуації в країні. Проведено діагностичну оцінку продовольчої безпеки Чернігівської області. Проведено аналіз показників достатності споживання продуктів різних груп у 2023 році в Чернігівській області. Зокрема, приділено увагу основним показникам, які свідчать про рівень продовольчої безпеки регіону. Розширено наукові підходи до розробки механізму забезпечення продовольчої безпеки шляхом підтримки вітчизняного виробництва, а саме впровадження та підтримки органічного виробництва. Згідно зі статистичними даними, у 2022 році площа сертифікованих як органічних або перехідних земель у нашій області становила 3045,8 га, що на 12% менше порівняно з 2021 роком (0,22% від усіх орних земель області). Виробниками органічної продукції вирощено 2502,7 т зернових культур, серед яких жито, овес, триціль, гірчиця, ячмінь, гречка та ін. Доведено, що органічне виробництво є одним із основних напрямів розвитку продовольчої безпеки Чернігівської області. Зокрема, пріоритетною стратегією сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року є розвиток органічного землеробства та виробництва екологічно чистих продуктів харчування.

Ключові слова: продовольча безпека, безпека, регіон, регіональна структура, економічна безпека, сільськогосподарське виробництво, агропромисловий комплекс, агропродовольче виробництво, органічне виробництво, екологічно чиста продукція, стратегічний розвиток.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

The modernization of the economic system in the country has acutely set a condition for the state to ensure national security in all its functional components, namely food security.

The need to ensure food security of both the state and the regions requires maintaining a certain level of food self-sufficiency, in such areas as agri-food production, food market, food consumption, nutrition of the

population, quality and safety of food, etc. Thus, the issue of formation of food security at the regional level as a supporting administrative link of the country today is of considerable scientific and practical interest [1].

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

The issues of formation of food security of both the state and the regions have attracted the attention of a number of domestic and foreign scientists. The main aspects of this problem are disclosed in the works of V. Andriychuk, Y. Bilyk, V. Bohachev, V. Balabanov, S. Kvasha, O. Kochetkov, T. Kovalchuk, O. Onyshchenko, E. Oleynikov, P. Rusnak, P. Sablyuk, A. Sukhorukov, O. Tsarenko, V. Shcharban, D. Shyfer, etc.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE

The purpose of this article is to analyze the dynamics of the main indicators that determine the state of food security and food security of the Chernihiv region.

RESEARCH METHODS

The theoretical basis of this information and research is leading scientist's labor, materials, periodicals, Internet resources and legislative and regulatory acts of Ukraine. The study used methods of analysis and synthesis of abstraction, generalization and so logical.

STATEMENT OF THE MAIN MATERIAL

Each territory, due to its natural, climatic, economic, geographical, and traditional prerequisites, has a certain potential for growing certain food crops, ensuring the efficient production of food products of a certain type. Therefore, on the basis of determining the effective specialization of a certain territory in the production of food products and ensuring proper interregional exchange of them, it is possible to achieve food security of the population of all regions. Berezin O.V. emphasizes that food security should be considered within each individual region through the regional characteristics of the territories, since each region of the country differs from the other in its inherent natural resources, material wealth, social living conditions, economic and environmental situation [1, p. 107].

The food security of the region of Ukraine, as a system of security of the food structure of the local demographic population of the population, which was formed from interrelated subsystems on functional, organizational, resource and technological grounds and aims at uninterrupted, sufficient and high-quality satisfaction of the physiological needs of the population with basic food products from its own, state and international sources, is interpreted by Zelenska O.O. [6, p.111].

Formation of food security of the region, which should be based on improvement of regional organization of production and improvement of living standards of the population, taking into account economic, socio-demographic and natural-climatic factors, requires solving the following most important tasks:

- generalization of theoretical and methodological approaches to the problem of food security formation at the regional level;
- study of the current state of food security in Chernihiv region and Ukraine, study of factors, trends and patterns that affect the state of food security;
- development of methodological and practical principles for the formation of food security in the context of economic transformation at the regional level;
- substantiation of the system of criteria for assessing food security, which would comprehensively characterize the state of food security;
- development of a food security forecast for the future, taking into account demographic, socio-economic and environmental factors.

According to the Law of Ukraine "On Food Security of Ukraine", food security is the protection of the vital interests of a person and a citizen, society and the state, in which the state guarantees the physical and economic availability and quality of vital food products to the population in accordance with scientifically based food packages, maintains the stability of food supply of the population and ensures food independence [1].

The current state of consumption of basic food products per capita both in Ukraine as a whole and in the Chernihiv region is characterized by a significant decrease in its volumes in accordance with the pre-war period (February 24, 2022), but it cannot be said that it is critical and poses a real threat to the health of the nation, food and national security of the country. It is more appropriate to say that it is satisfactory, but not sufficiently balanced in terms of the structure of consumption of certain foods.

Chernihiv region has significant potential in the field of agriculture, and is one of the most developed agrarian regions of Ukraine. Chernihiv region, occupying 5% of agricultural land in Ukraine, provides 4.6% of the country's agricultural production and 28% of the gross domestic product of the region.

The total area of agricultural land is 2060.4 thousand hectares. hectares or 64.6% of the region's lands.

In the structure of agricultural land, 71.7% is occupied by arable land and fallows, 1.2% by perennial plantations, 14.4% by hayfields and 12.7% by pastures.

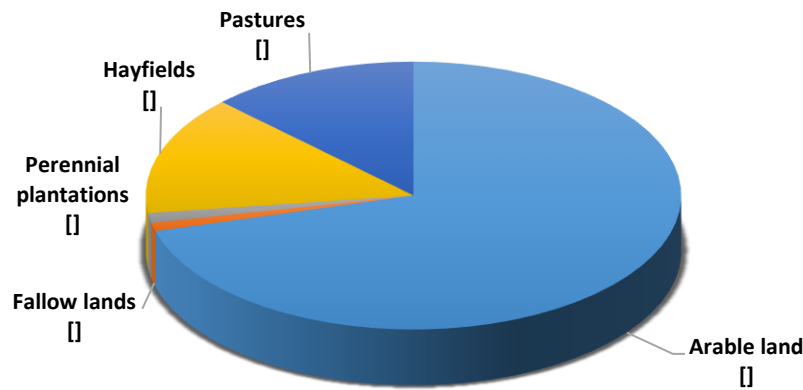

Fig. 1. Structure of agricultural land, %

The agricultural complex of the region includes 2031 agricultural enterprises of various forms of ownership and management, including 1057 farms, as well as 142.4 thousand private farms.

The main specialization of the region's crop production is the cultivation of grain and industrial crops, animal husbandry is dairy and beef cattle breeding and pork production.

Since 2010, there has been a tendency to increase production volumes in the region's agriculture. At the same time, the volume of agricultural production over the past nine years has increased by 1.8 times, including agricultural enterprises have increased production by 2.5 times, and households have decreased by 18.7%.

Although the share of private households in the total production of agricultural products is still quite significant, the role of agricultural enterprises is constantly growing. Agricultural enterprises produce the majority of agricultural products – it increased from 58.2% in 2010 to 82.4% in 2022.

In the gross production of agricultural products, crop production is 89.7%, livestock – 14.2%.

In agricultural enterprises, 92.9% of production is crop production and 7.7% of animal husbandry.

In 2010-2022, the structure of the crop sector of the region significantly increased the volume of agricultural production (from 67.0% in 2010 to 87.0% in 2022) [11].

The increase in the weight of the crop industry was the result of high and stable growth rates in the production of grain and industrial crops.

In 2022, grain production in the region increased by 3.3 times compared to 2010 and reached a historical maximum of 5.0 million tons, oilseeds – 6.9 times and amounted to 0.98 million tons. Tons.

The share of the region in the production of the main types of agricultural products in Ukraine in 2022 was: cereals – 6.9%, potatoes – 6.6%, oilseeds – 5.0%, vegetables – 3.0%, sugar beets – 2.2%, livestock production: milk – 5.4%, eggs – 1.9%, meat – 1.6%.

Due to its own production, the internal demand of the population of the region for potatoes, vegetables, milk and dairy products, oil, poultry eggs, fruits, berries and grapes is fully met - by 33.5%, sugar - by 79.2%.

Exports of agricultural products in 2021 amounted to 564.0 million tons. or 69.9% of the region's total exports; imports – 64.7 million tons; USD. or 16.1% of the region's total imports. The balance is positive and amounts to 499.9 million USD. USD. United States. The commodity structure was dominated by products of plant origin and ready-made food products [7].

At the beginning of 2021, 99.6 thousand hectares were kept in the agricultural enterprises of the region. heads of cattle, of which 42.7 thousand tons. Cows.

In order to produce high-quality dairy products that would meet the requirements of world standards, the construction and reconstruction of complexes with milking parlors is being carried out, new housing technologies are being introduced, including a feeding system. During 2015-2021, 33 livestock facilities were built/reconstructed in the field of animal husbandry for 9.4 thousand hectares. heads/places, 4 pig breeding facilities for 6.8 thousand hectares. heads/places and a poultry complex for 54 thousand tons. goals/seats.

In the Chernihiv region, active work is underway towards the development of organic production. In 2021, there are 14 producers of organic products in Chernihiv region. Basically, these are small farms that grow grain and industrial crops. One enterprise is engaged in the production of dairy products, one in poultry farming, one in the production of organic fruit and vegetable juices, two in the production of microbiological preparations for agricultural purposes, and two in the harvesting of wild berries and mushrooms.

In total, 4.1 thousand hectares are certified in the region. hectares of arable land. At the beginning of 2021, organic producers had 576 heads. Cattle and 4500 heads. Bird. In 2021, organics produced 4.4 thousand tons. tons of grain and industrial crops, 100 tons of berries and mushrooms, 562 tons of milk, 58 tons of meat.

The information base of the study was made up of official statistics on the volume of annual food consumption in the Chernihiv region (Table 1).

Table 1.

Products	Oct. 2021	Oct. 2022	Oct. 2023
Meat and fish, kg	57,6	54,1	56,2
Milk, l	212,9	180,2	200,1
Eggs, pcs	234	189	225
Bread products, kg	105,4	94,6	106,2
Cartoplya, kg	152	150	151
Sugar, kg	32,6	30,4	32,1
Oil, kg	10,3	9,7	10,0
Vegetables, kg	169,2	134,1	165,2
Fruits and berries, kg	36,1	30,1	35,2

It should be noted that in the studied area the consumption of meat and fish, milk, fruits and berries is less than the rational norms of nutrition. Due to the fact that it is healthier to consume more meat and fish, milk, eggs, oil, vegetables, fruits and berries and less consumption of bread products, potatoes and sugar. Compared to the national indicators, the indicators of the Chernihiv region are usually slightly higher than in Ukraine as a whole (see Figure 1). For example, Chernihiv region is ahead of the all-Ukrainian indicators for the consumption of meat and meat products (48.2 compared to 48 kg in 2023), vegetables and melons (135, against), potatoes (compared to) and palyanychi products (compared to 115 kg). 9 kg 120,1 kg 137 kg 128 kg 116,4 kg

There is no doubt that the region has every opportunity to significantly strengthen its position in terms of food supply and in the near future to overcome the third level of food supply (3500 Kcal per day per person).

To do this, agricultural producers need to pay attention to the production of meat and meat products, because for the first time in recent years (and until 2000 this was not discussed at all) the region produced less of this food product per capita than it consumed.

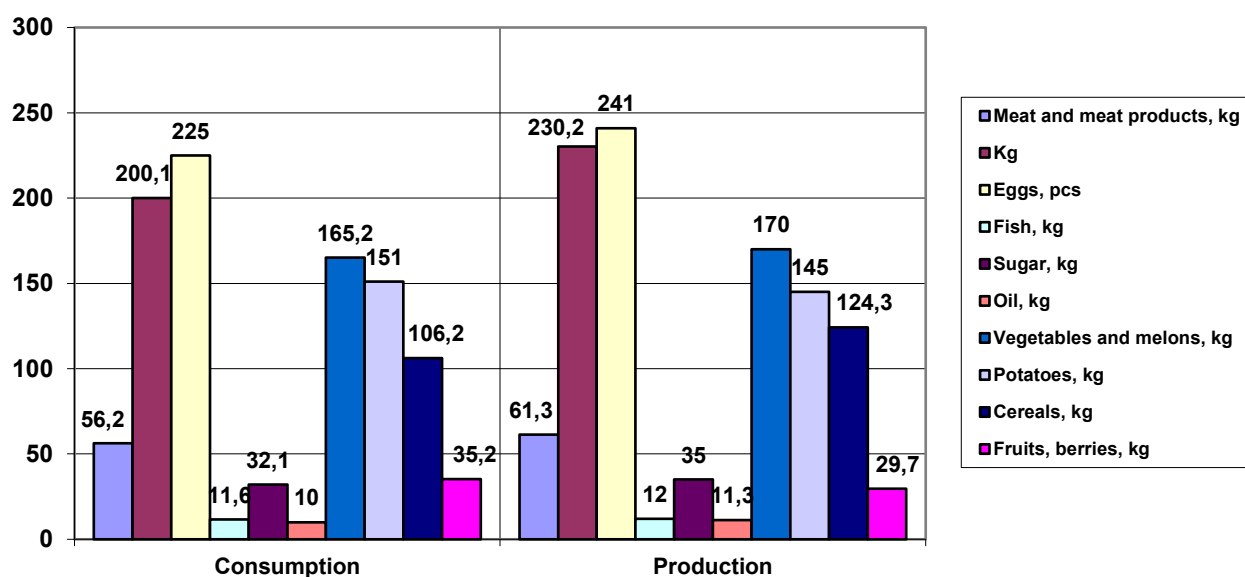

Fig. 1. Production and consumption of the main types of products per 1 person in Chernihiv region for 2023 [2]

The introduction and support of organic production is one of the priority areas in the Chernihiv region. In particular, the strategy for sustainable development of Chernihiv region for the period up to 2027 (approved by the decision of the twenty-first session of the Chernihiv Regional Council of this convocation on December 18, 2019 No. 4-21) defines the development of organic farming and production of organic food products as one of the areas of the region's specialization.

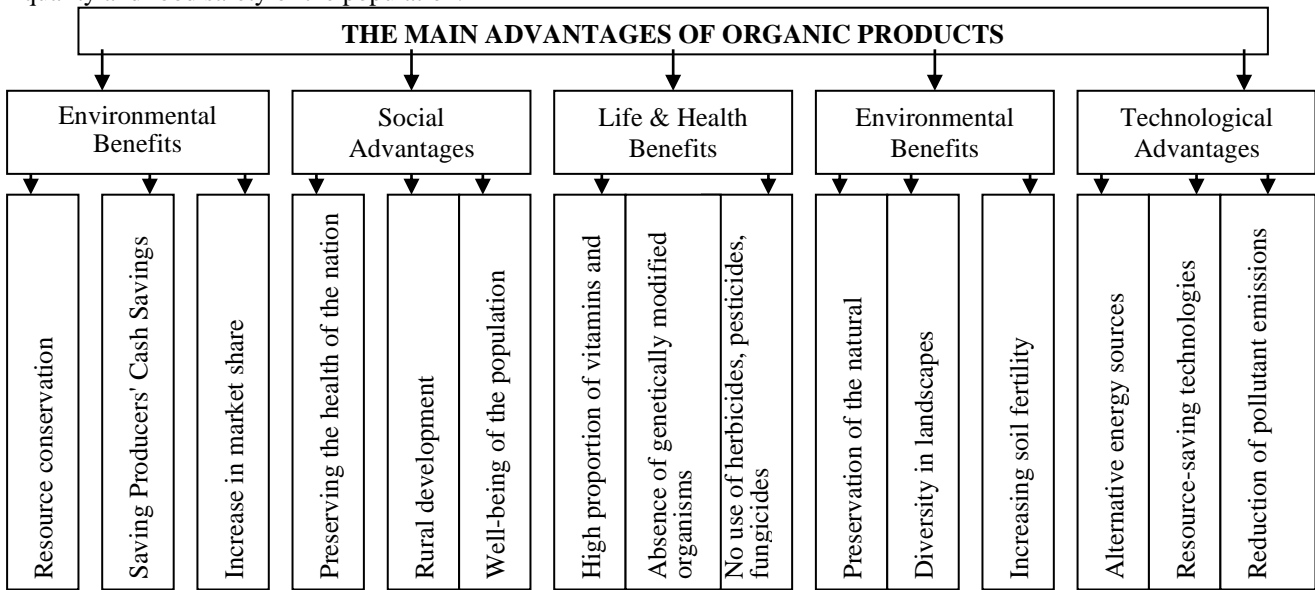
There are 11 operators of organic production in the Chernihiv region. According to operational data, in 2022, the area of land certified as organic or in transition in our region amounted to 3045.8 hectares, which is 12% less than in 2021 (0.22% of all arable land in the region). Producers of organic products grew 2502.7 tons of grain crops, including rye, oats, triticum, mustard, barley, buckwheat (farm "Makishinsky Garden", farm "Zoloty Parmen", PJSC "Etnoprodukt", farm "Agro-Lux") [2].

In addition, they keep 398 heads of cattle and produced more than 30 tons of organic meat and 524 tons of organic milk (PJSC "Etnoprodukt", FH "Agro-Lux" and LLC "UkrZalizBud"), produced 23773 liters of biological products of liquid form - biological products of solid form (Institute of Agricultural Microbiology of the Academy of Agrarian Sciences of Ukraine and LLC "Bio Terra Technology") [2]. 2350 kg

Thus, it is possible to highlight the main advantages of organic products, presented in Figure 2.

The social advantage of organic agriculture is that it has a high potential for ensuring the livelihood of the rural population and revitalizing the work of small farms. Along with the growth of the organic sector, the employment of the local population will also increase, since organic farming is less mechanized and usually requires more manual labor. As a result, organic production can become an effective tool for preserving traditional knowledge of farming in each region, as well as reducing the migration of the rural population to megacities.

The presence of advantages determines the rapid growth of organic agriculture. Thus, despite the existing problems of formation, the organic sector of the Chernihiv region is promising and very promising due to the presence of fertile chernozem soils and strong traditions of agricultural production in the studied region. Organic agricultural production has great potential for improving the economic, social and environmental situation both in the region and in Ukraine as a whole, it contributes to the integrated development of rural areas, improving the quality and food safety of the population.

Rice. 2. The main advantages of organic products [10]

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

On the basis of the researched material, in our understanding, the food security of the Chernihiv region is an integral system that provides for the existence of supply and satisfaction of the demand of the population of the region for quality food products. Therefore, the food security of the region should be understood as a stable provision of the region's population with high-quality and affordable food products at a rational level under normal conditions, and in case of emergencies – at a minimum, based on the effective specialization of the region and interregional ties. To overcome the identified problems, it makes sense to direct further research efforts to develop mechanisms to support Ukraine's regional food security.

Literature

1. Berezin, O. V., Berezina, L. M. "Interconnection of socio-economic and food security in the formation of relations of agricultural enterprises". – Economics of the agro-industrial complex. – 2011. – № 7. – P. 107.
2. Bublyk, I. V. "Produktivna bezpeka rehioniv Ukrainy" [Food security of regions of Ukraine]. – National Economy of Ukraine: Theory and Practice of Management. Sciences. Works. Kyiv: Council for the Study of Productive Forces of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2009. – P. 147.
3. Hasukha L. O. "Sutnisnyi ztent produktivnoi bezpeky ta ee regionalnoi proyav" [Essential content of food security and its regional manifestation]. – Coll. Sciences. "Economic Sciences". – Regional Economics Series. – Issue 8 (31). – Part 1. – Lutsk: LNTU, 2011. – P. 93.
4. Zelenska O. O. "Sistema produktivnoi bezpeka: sutnist ta hierarchichni rivni" [System of food security: essence and hierarchical levels]. – Visnyk ZSTU. – Series "Economic Sciences". – №1 (59). – 2012. – P. 111.
5. Meleshko, M. I. "Gosudarstvennoi reguluvannia rynku zerna i rynkovi otnoshenii ta ikh rol' v sistemii zabezpechennia produktivnoi bezpeky" [State regulation of the grain market and market relations and their role in the system of food security]. – Mechanisms of public administration. – 2010. – № 10. – P. 61-62.
6. Odintsov M. M., Shor, O. M., Odintsov O. M. "Formuvannia regionalnoi produktivnoi systemy" [Formation of the regional food system]. – Coll. Sciences. Proceedings of CSTU. – Series "Economic Sciences". – Issue 24. – Part 2. Cherkasy: ChDTU, 2009. – P. 23-24.

7. Stadnyk V., Dvornyk I. (2021). Analysis of profitability of agricultural enterprises as an indicator of economic efficiency. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. № 3. P. 163-167.
8. Stadnyk V. (2019), Improvement of economic safety management system of agricultural enterprises, Collection of scientific papers of Dmytro Motornyi TSATU (economic sciences). No. 2(40), pp. 157–163.
9. Stadnyk V., Dvornyk I. Economic Security of Agricultural Enterprises of Chernihiv Region, Ways and Prospects of Development. *Bulletin of Khmelnytskyi National University* Series: "Economic Sciences" No2, Volume 1, 2022 P. 67-71.
10. Turylo A., Sharko V., Fesun I., Stadnyk V., Andrusenko N. (2022), Tools for improving the efficiency of the economic security of enterprises in face of the competitiveness intensification, *International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 22 No.3, March 2022. P. 53-60.
11. Shadura–Nykyropets, N. T. "Metodolohichni aspekty otsennia produktivnoi bezpeka na mesorivni" [Methodological aspects of food security assessment at mesorivnia]. – *Bulletin of Chernihiv State Technological University*. – Series "Economic Sciences". – No 1(48). – 2011. – [Electronic resource]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/46.htm

References

1. Berezin, O. V. Vzayemozvyazok sotsial'no-ekonomichnoyi ta prodovol'choyi bezpeky u formuvannya vidnosyn pidpryyemstv APK / O. V. Berezin, L.M.Berezina. – *Ekonomika APK*. – 2011. – № 7. – S. 107.
2. Bubyk, I. V. Prodovol'cha bezpeka rehioniv Ukrayiny / I. V. Bubyk, S. P. Zapotots'kyy. – *Natsional'ne gospodarstvo Ukrayiny: teoriya ta praktyka upravlinnya: zb. nauk. prats'*. – K.: Rada po vyvchennyu produktyvnykh syl Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2009. – S. 147.
3. Hasukha, L. O. Sutnisnyy zmist prodovol'choyi bezpeky ta yiyi rehional'nyy proyav / L. O. Hasukha. – *Zb. nauk. prats' «Ekonomichni nauky»*. – Seriya «Rehional'na ekonomika». – Vypusk 8 (31). – CH. 1. – Luts'k: LNTU, 2011. – S. 93.
4. Zelens'ka, O. O. Systema prodovol'choyi bezpeky: sutnist' ta iyerarkhichni rivni/ O. O. Zelens'ka. – *Visnyk ZHDTU*. – Seriya «Ekonomichni nauky». – №1 (59). – 2012. – S. 111.
5. Meleshko, M. I. Derzhavne rehulyuvannya rynku zerna i rynkovi vidnosyny ta yikh rol' v systemi zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky / M. I. Meleshko. – *Mekhanizmy derzhavnoho upravlyannya*. – 2010. – № 10. – S. 61.
6. Odintsov, M. M. Formuvannya rehional'noyi prodovol'choyi systemy / M. M. Odintsov, O. M. Shor, O. M. Odintsov. – *Zb. nauk. prats' CHDTU*. – Seriya «Ekonomichni nauky». – Vypusk 24. – CH. 2. – Cherkasy: CHDTU, 2009. – S. 23.
7. Stadnyk V., Dvornyk I. (2021). Analysis of profitability of agricultural enterprises as an indicator of economic efficiency. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. № 3. S. 163-167.
8. Stadnyk V. (2019), Improvement of economic safety management system of agricultural enterprises, *Zbirnyk naukovykh prats' TDATU imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky)*. № 2(40) S. 157–163.
9. Stadnyk V., Dvornyk I. Ekonomichna bezpeka sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv Chernihivs'koyi oblasti, shlyakhy ta perspektyvy rozvytku. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* Seriya: «Ekonomichni nauky» №2, Tom 1, 2022 S. 67-71.
10. Turylo A., Sharko V., Fesun I., Stadnyk V., Andrusenko N. (2022), Instrumenty pidvyshchennya efektyvnosti ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv v umovakh posylennya konkurentospromozhnosti / *Mizhnarodnyy zhurnal komp'yuternykh nauk ta merezh. Bezpeka*, T. 22 №3, berezen' 2022. S. 53-60.
11. Shadura–Nykyropets', N. T. Metodolohichni aspekty otsinky prodovol'choyi bezpeky na mezorivni / N.T. Shadura–Nykyropets'. – *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. – Seriya "Ekonomichni nauky". – № 1(48). – 2011. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/46.htm

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-38>

УДК 330.4:519.8:519.7:007

ЛИСЕНКО Олена

Дніпровський гуманітарний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3203-8690>

E-mail: Lysenko.Elena@gmail.com

ПРОГНОЗУВАННЯ БЕЗКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ М. ДНІПРО

Роботу присвячено аналізу тенденцій змінення цін на готельні номери в м. Дніпро та оцінювання цих змін за допомогою побудови регресійних економіко-математичних моделей просторово-часових рядів. Статистичний матеріал взято з онлайн-ресурсів бронювання станом на листопад 2023 р. Побудовані моделі дають змогу оцінити тенденції зростання чи спадання цін та можливість входження готельної галузі міста в кризові економічні ситуації.

Ключові слова: просторово-часовий ряд; експоненційна функція; коефіцієнт детермінації; тренд; математична модель

LYSENKO Olena

Dnipro Humanities University

PROGNOSTICATION OF CRISIS-FREE DEVELOPMENT FOR HOTEL DOMAIN IN DNIPRO CITY

With its dynamic structure, the world market of hotel services undergoes perpetual changes and develops in interaction with other markets of goods and services under impact of the market environment. Therefore, nowadays hotels have to adjust to a new kind of tourists who appear more and more selective about standards of accommodation facilities. The present paper's focus is to encompass data on hotel rooms' offer in the city of Dnipro, Ukraine. These data compose space series, precisely because they were collected at a specific moment of time, but from diverse and geographically scattered objects. Regressive mathematical models were thereupon elaborated in order to discover trends in price level changes for the requested hotel rooms. The models created give a chance to assess the trends of price rise or fall and the likelihood of running into crisis economic situations.

The work is dedicated to analysis of trends in hotel rooms' price changes as well as to assessment of these changes via elaboration of regressive economic mathematical models of space-time series.

Gravity and significance of the study lies in the analysis and assessment of trends in price changes for hotel rooms of popular segment. Evaluation of economic tendencies in the hotel industry is relevant not only for Dnipro city, but also for forthcoming development of hotel segment for Ukraine in general.

Extensive statistical data collected are up-to-date, as the figures are taken from online booking resources, as of November 2023. The analysis conducted is based on resort to mathematical modeling and therefore utilizes Microsoft Excel mathematical and statistical tools.

The analysis held demonstrated presence of a mathematically defined tendency towards increase in price levels for hotel rooms. The function of price for scrutinized hotel rooms reflects apparent boost and overpasses the increase limit of the respective exponential function based on the same space numerical series.

Keywords: space-time series; exponential function; coefficient of determination; trend; mathematical model

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринок готельних послуг зазнає постійних змін та розвивається у взаємодії з іншими ринками товарів і послуг під впливом ринкового середовища. Таким чином, сучасним готелям доводиться пристосовуватися під новий вид туристів з усе вищими і вищими стандартами щодо умов розміщення. Спеціалізовану готельну інфраструктуру міста Дніпро представлено безпосередньо готелями, закладами харчування та подіями (культурними та мистецькими, що відбуваються в м. Дніпро). В цьому ланцюжку готелі займають провідне місце, тому що їх наявність, послуги та комфорт визначають суми грошей, які залишаються в бюджеті міста. Готельна галузь, не дивлячись на труднощі, стрімко розвивається. Збільшується кількість готелів, зростає рівень комфорту, якість обслуговування, перелік послуг збільшується [1]. Бачимо нові красиві споруди, дизайнерські рішення, технологічні нововведення. Але чи доступні ці послуги широкому колу відвідувачів? Яка ціна на готельні номери є прийнятною для певного кола відвідувачів? На ці питання відповіді, як правило, надає сезон року та обсяги туристичних потоків. Розглянемо це питання на прикладі пропозиції готельних номерів різного класу в м. Дніпро [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвитку готельного господарства присвячено роботи вітчизняних науковців: М. П. Мальської, О. В. Яшиної, Т. В. Шталь, О. В. Кот, А. С. Дядіна та ін. [3 – 5]. Статистичний аналіз та прогнозування розвитку підприємств проаналізовано в роботах С. Ф. Покропівного, В. В. Вітлінського, О. І. Черняка, Г. О. Черноус [6 – 8]. Але саме для готельного господарства питання поєднання аналізу змінення цін на

готельні номери та побудова прогнозних економетричних моделей змінення цих показників для дослідження тенденцій безкризового розвитку готельної галузі цими авторами не проводилось.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Щоб з'ясувати, чи не спровокують високі ціни пропозиції готельних номерів кризові явища в галузі, застосуємо прогнозні економетричні регресійні моделі, базовим просторовим статистичним рядом для яких є ряд цін на відповідні готельні номери, зібрані в єдиний момент часу. Додатковою перевагою економетричних моделей є можливість побудови декількох рівнянь трендів. Найбільш достовірний обирається після визначення максимального коефіцієнту детермінації. І, якщо це рівняння є експоненційною функцією, то її перетинання графіком досліджуваної функції свідчить про входження галузі в кризові явища, адже тоді зростання цін відбувається зі швидкістю, непридатною економічним процесам [9].

Отже, **мета статті** полягає в статистичному аналізі цін на готельні номери в м. Дніпро та прогнозуванні кризового або безкризового розвитку цих підприємств із застосуванням економетричного моделювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток готелів міста стимулює економічний та соціальний розвиток, надає конкурентні переваги та формує позитивний імідж місту Дніпро. На розвиток готелів м. Дніпро впливає [10]:

1. сезонність;
2. спеціалізація готелів (ділова, курортно-санаторна, спортивна);
3. соціальна спрямованість готельного господарства міста;
4. якість готельних послуг;
5. фактор безпеки;
6. кваліфікація персоналу готелю;
7. асортимент готельних послуг.

Першим показником для обрання готелю є ціна номеру за добу проживання [11]. Готелі рекламують свої послуги через Інтернет. Таким чином номер можна забронювати на певний період заздалегідь. Розглянемо та проаналізуємо такі пропозиції по м. Дніпро. Звісно, номери та ціни важко порівнювати, але розглянемо саме доступний для бронювання сегмент і порівняємо ціни номерів за добу проживання [12].

1. *Хостел та апартаменти «Друзі»*. Дніпро, 0,5 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер з 1 двоспальним ліжком. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 600 , податки та збори включено.
2. *Готель Дніпропетровськ*. Дніпро, 1 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер з 2 односпальними ліжками. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 760 + податки та збори (UAH 67).
3. *Prestige Apartments Berezinka*. Дніпро, 6,5 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер з 2 односпальними ліжками та ванною кімнатою. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 990 , податки та збори включено.
4. *Hutor Hotel*. Дніпро, 3,8 км. від центру міста.
Невеликий двомісний номер з 1 ліжком. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1000 , податки та збори включено.
5. *Prestige Apartments Kalnyshvskogo*. Дніпро, 6,3 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер «Делюкс». Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1090 , податки та збори включено.
6. *Newport*. Дніпро, 1 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1159 + податки та збори (UAH 48).
7. *Готель «Бізнес Апартаменти»*. Дніпро, 1 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1190 + податки та збори (UAH 68).
8. *SkyTech Most City Hotel 19 floor PANORAMIC VIEW*. Дніпро, 0,7 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1340 + податки та збори (UAH 60).
9. *Апартаменти в центрі*. Дніпро, 1,1 км. від центру міста.
Апартаменти в цілому. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1440 , податки та збори включено.
10. *Готель Road Star*. Дніпро, 8,8 км. від центру міста.
Стандартний двомісний номер. 1 ніч, 2 дорослих.
UAH 1398 + податки та збори (UAH 65).
11. *Готель Асторія*. Дніпро, 150 м. від центру міста.
Стандартний двомісний номер з двоспальним ліжком. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1550 + податки та збори (UAH 67).

12. *Ekaterinoslav*. Дніпро, 1 км. від центру міста.

Стандартний двомісний номер з 1 двоспальним ліжком. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1600 + податки та збори (UAH 67).

13. *Large apartment in the center*. Дніпро, 1 км. від центру міста.

Апартаменти з двома спальнями. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1620 + податки та збори (UAH 67).

14. *Old Bridge*. Дніпро, 1,6 км. від центру міста. Рівень 1 в *Travel Sustainable*.

Двомісний номер з 2 односпальними ліжками. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1656 + податки та збори (UAH 67).

15. *Hotel Academy*. Дніпро, 1,9 км. від центру міста.

Двомісний номер «Комфорт» з двоспальним ліжком. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1690 + податки та збори (UAH 67).

16. *PremierAtlant*. Дніпро, 1,5 км. від центру міста.

Номер-студія «Делюкс». Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1700 + податки та збори (UAH 237).

17. *Civilization*. Дніпро, 400 м. від центру міста. Рівень 1 в *Travel Sustainable*

Двомісний номер з 1 великим двоспальним ліжком. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 1950 + податки та збори (UAH 67).

18. *Light Hotel*. Дніпро, 2,6 км. від центру міста.

Номер «Стандарт Плюс». Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 2050 + податки та збори (UAH 67).

19. *Optima Collection Troitska*. Дніпро, 0,7 км. від центру міста.

Двомісний номер. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 2180 + податки та збори (UAH 67).

20. *Optima Collection Dnipro*. Дніпро, 1 км. від центру міста.

Стандартний двомісний номер з 2 односпальними ліжками. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 2180 + податки та збори (UAH 67).

21. *Abri Hotel*. Дніпро, 2,4 км. від центру міста. Поруч метро. Рівень 1 в *Travel Sustainable*.

Стандартний двомісний номер. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 2450 + податки та збори (UAH 67).

22. *Axelhof Бутік-готель*. Дніпро, 350 м. від центру міста.

Стандартний двомісний номер. Сніданок включено. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 3420, податки та збори включено.

23. *Von Hotel*. Дніпро, 0,5 км. від центру міста.

Стандартний двомісний номер. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 3600 + податки та збори (UAH 201).

24. *Bartolomeo*. Дніпро, 3,4 км. від центру міста.

Вид на сад. Сезонна пропозиція. Стандартний двомісний номер «Плюс». 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 4259 + податки та збори (UAH 65).

25. *СПА-Готель Цунамі*. Дніпро, 2,1 км. від центру міста.

Стандартний двомісний номер. 1 ніч, 2 дорослих.

UAH 5495 + податки та збори (UAH 67).

Зведемо отримані дані в таблицю (Табл. 1), розташували їх за принципом від мінімальних до максимальних.

Середня ціна на номер в готелі м. Дніпро дорівнює 1996,52 грн. Її оцінено за допомогою функції *срзнач* (*Microsoft Excel*) як середнє значення показника ряду:

$$x_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n} \quad (1)$$

де: x_{cp} – математичне середнє просторового ряду значень цін на номери;

x_i – поточне значення i просторового ряду, $i \in [1; n]$;

n – кількість членів ряду.

Побудуємо економетричні регресійні прогностичні математичні моделі змінення рівня цін на номери що пропонують в готелях м. Дніпро. Моделі покажуть тенденції змінення цін. Регресійні моделі визначають взаємозв'язок між залежною змінною (y – ціна) та незалежною змінною (t – готель, $t=1,2,\dots,n$). Регресійний метод аналізу за допомогою рівнянь регресії визначає аналітичного форму зв'язку між варіацією ознак t і y та змальовує ступінь щільності зв'язку між ознаками.

Звісно, що готелі самостійно обирають цінову політику, але прогнозні просторові моделі змальовують наявність або відсутність кризових явищ в готельній галузі м. Дніпро [8]. Основа прогнозу – просторово-часовий ряд даних цін на готельні номери. Кожен елемент цього ряду формується під впливом багатьох факторів. Ці фактори поділяють на декілька груп:

1. фактори, що формують тенденцію ряду (постійну складову або тренд);
2. фактори, що формують циклічні (сезонні) коливання ряду;
3. випадкові фактори.

Таблиця 1

Ціна номерів в готелях м. Дніпро*

№	Готель	Ціна номеру, УАН (податки та збори включено)
1.	Хостел та апартаменти «Друзі»	600,00
2.	Готель Дніпропетровськ	825,00
3.	Prestige Apartments Berezinka	990,00
4.	Hutor Hotel	1000,00
5.	Prestige Apartments Kalnyshevskogo	1090,00
6.	Newport	1207,00
7.	Готель «Бізнес Апартаменти»	1258,00
8.	SkyTech Most City Hotel 19 Floor Panoramic View	1400,00
9.	Апартаменти в центрі	1440,00
10.	Готель Road Star	1463,00
11.	Готель Асторія	1617,00
12.	Ekaterinoslav	1667,00
13.	Large apartment in the center	1687,00
14.	Old Bridge	1723,00
15.	Hotel Academy	1757,00
16.	PremierAtlant	1937,00
17.	Civilization	2017,00
18.	Light Hotel	2117,00
19.	Optima Collection Troitska	2247,00
20.	Optima Collection Dnipro	2247,00
21.	Abri Hotel	2517,00
22.	Axelhof Бутік-готель	3420,00
23.	Bon Hotel	3801,00
24.	Bartolomeo	4324,00
25.	СПА-Готель Цунамі	5562,00

* складено автором на основі [12].

Рівняння регресії може бути наступним:

- Лінійний тренд: $y_t = a + bt$ або $y_t = a + \frac{b}{t}$
- Експоненційний тренд: $y_t = e^{a+bt}$ або $y_t = e^{a-bt}$
- Тренд у формі логарифмічної функції: $y_t = a \ln t + b$
- Тренд у формі степеневі функції: $y_t = a \cdot t^b$
- Парабола: $y_t = a + b_1t + b_2t^2 + \dots + b_kt^k$,

де a, b – фіксовані параметри.

Параметри тенденції (тренду) визначаються методом найменших квадратів. Рівняння тренду обирається серед основних форм регресійних рівнянь за розрахунками коефіцієнтів детермінації R^2 ($R^2 \in [0; 1]$). Максимальний коефіцієнт детермінації визначає рівняння тренду [13]. Чим ближче коефіцієнт детермінації R^2 до одиниці, тим рівняння є більш достовірним. Коли $R^2=1$, між змінними y та t_i , ($i \in [1; n]$),

існує лінійна функціональна залежність. В тому випадку, коли $R^2=0$, варіація значення залежної змінної формується під впливом випадкових факторів.

Для побудови рівнянь регресії застосуємо засоби *Microsoft Excel*, Рис. 1–4.

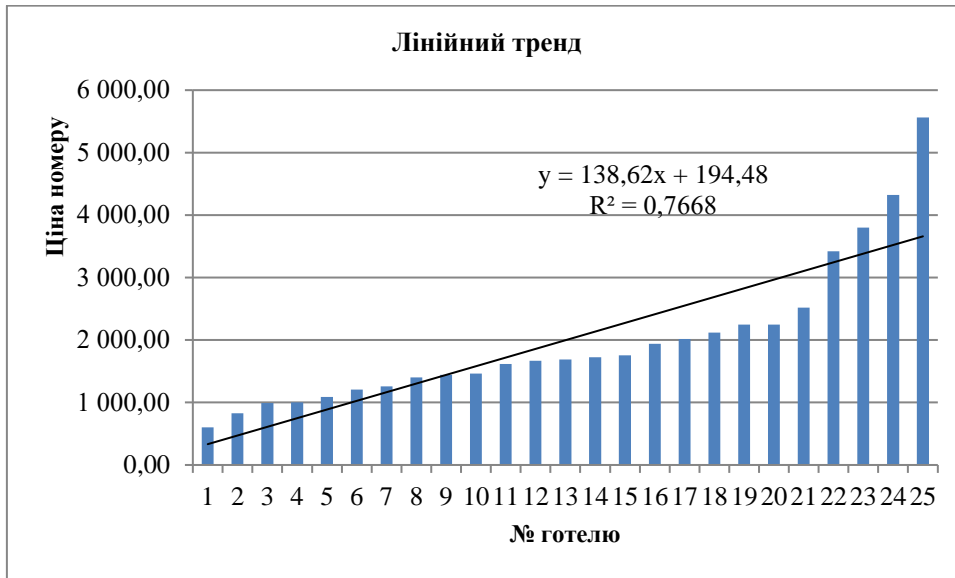

Рис. 1. Функція змінення цін у вигляді лінійного тренду*

* розраховано і побудовано автором на основі [12].

$$y = 138,62x + 194,48, R^2 = 0,7668 \quad (2)$$

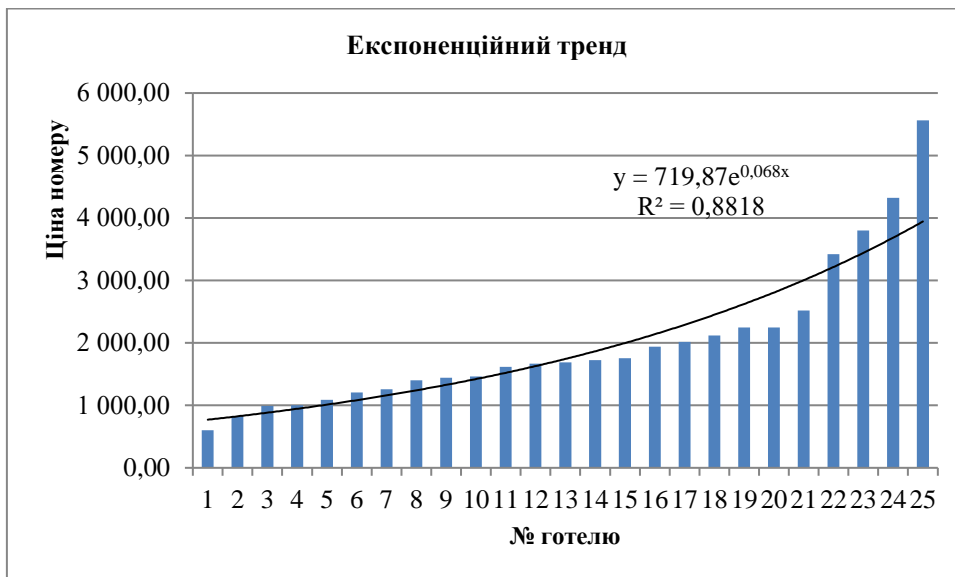

Рис. 2. Функція змінення цін у вигляді експоненційного тренду*

* розраховано і побудовано автором на основі [12].

$$y = 719,87e^{0,068x}, R^2 = 0,9287 \quad (3)$$

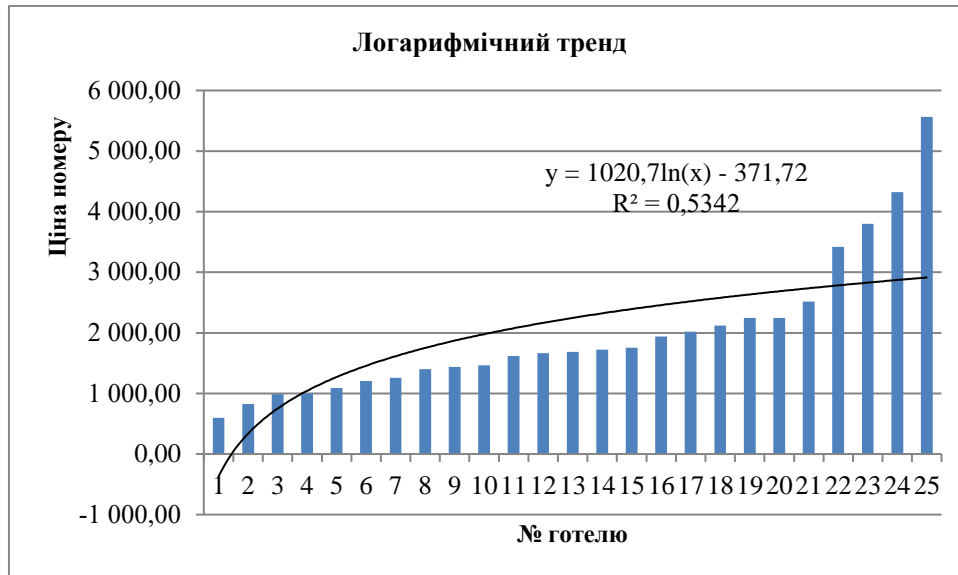

Рис. 3. Функція зміння цін у вигляді логарифмічного тренду*

* розраховано і побудовано автором на основі [12].

$$y = 1020,7 \ln(x) - 371,72, R^2 = 0,5342$$

(4)

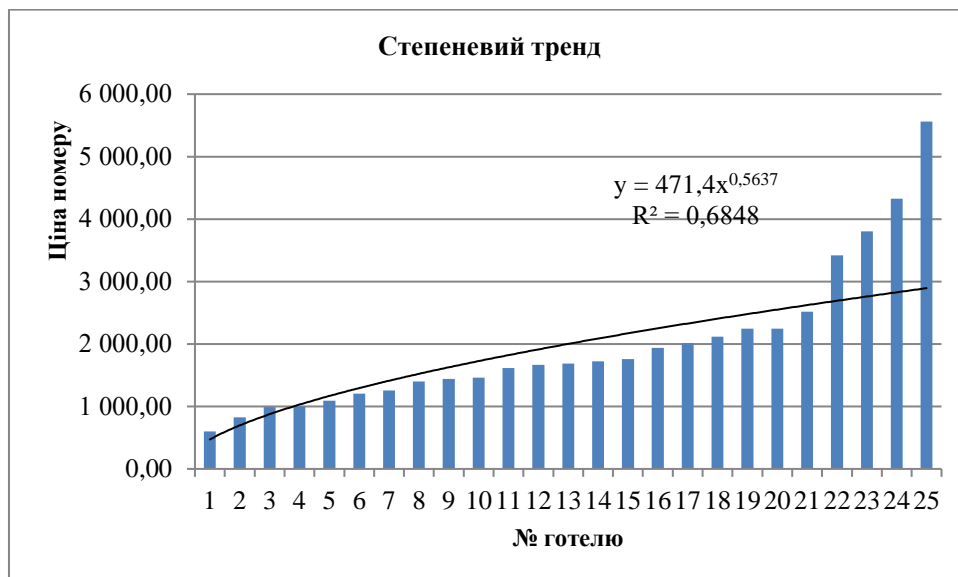

Рис. 4. Функція зміння цін у вигляді степеневого тренду*

* розраховано і побудовано автором на основі [12].

$$y = 471,4x^{0,5637}, R^2 = 0,8191$$

(5)

Високий коефіцієнт детермінації має степенева функція $R^2=0,819$, але найвищий $R^2=0,928$ демонструє експоненційний тренд. Це говорить про наявність певних кризових тенденцій в готельній галузі м. Дніпро [14].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Як бачимо на графіку Рис. 2, від точки 3 до точки 12 маємо невелике перетинання значень ціни на готельні номери лінії графіку експоненційної функції. Це готелі з цінами від Prestige Apartments Berezinka – 990 грн. до Ekaterinoslav – 1667 грн. Вищенаведений ціновий відтинок демонструє перші ознаки кризових явищ. Таки ціни є помірними серед загальних цін на готельні номери в місті. Але платоспроможний попит на цей сегмент готельних номерів не перевищує пропозиції. Тобто, купують номери за нижчою ціною, або інший сегмент покупців, з більшими доходами, обирає номери за цінами від 1687 грн. до 2517 грн., які відрізняються високим комфортом та дизайном.

Готелі за номерами 22 – 25 (Axelhof Бутік-готель, Von Hotel, Bartolomeo, СПА-Готель Цунамі) демонструють значне перетинання значень цін лінії графіку експоненційної функції. Ціни на готельні номери від 3420 грн. до 5562 грн. вже є високими навіть для заможних клієнтів. Існує вірогідність того, що ці номери не будуть користуватися попитом. Але певний сегмент покупців на ці пропозиції існує [15]. Тобто, готелі повинні чітко розраховувати свої сегменти ринку, щоб уникнути ситуації, коли номери з високими цінами не користуються попитом.

Література

1. Колективні засоби розміщування (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Дніпропетровській області : [офіційний вебсайт]. – 2021. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo/tur/2020/tur5.pdf>
2. Паспорт Дніпропетровської області [Електронний ресурс] / Дніпропетровська обласна державна адміністрація : [офіційний вебсайт]. – 2021. – 11 травня. – Режим доступу : https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pasport_obl_fuLL_2021_compressed.pdf
3. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
4. Яшина О. В. Особливості розвитку ресторанного господарства в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Яшина // *Всё о туризме. Туристическая библиотека.* – Режим доступу : https://tourlib.net/satti_ukr/yashina.htm
5. Шталь Т. В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Т. В. Шталь, О. В. Кот, А. С. Дядін // *Вісник Львівської комерційної академії. Серія Економічна.* – 2011. – Вип. 38. – С. 137–141.
6. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – [Вид. 3-тє, без змін]. – К. : КНЕУ, 2006. – 528 с.
7. Вітлінський В. В. Моделювання економіки / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
8. Прикладні аспекти прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем : монографія / за ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. – 384 с.
9. Лисенко О. В. Моделювання забезпечення достатнього рівня фінансування операційного періоду підприємств : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.11 / Лисенко Олена Вікторівна. – Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2019. – 22 с.
10. Аналіз стану та визначення тенденцій соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області та її адміністративно-територіальних одиниць за 2014–2018 роки [Електронний ресурс] / Дніпропетровська обласна державна адміністрація : [офіційний вебсайт]. – 2019. – 31 грудня 2018. – Режим доступу : https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/analizStanuTaviznachennjaTendenciy_2019.pdf
11. Галасюк С. С. Організація готельного господарства : навч.-практ. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2019. – 204 с.
12. Готелі Дніпра [Електронний ресурс] / Booking.Com : [вебсайт]. – Режим доступу : <https://booking.com/> – (Дата звернення 21.09.2023). – Назва з екрана.
13. Антонова Л. В. Економетрика / Л. В. Антонова, О. О. Ляховець ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2011. – 232 с.
14. Експоненціальна функція – що це таке, визначення та поняття [Електронний ресурс] // Economy-Pedia.com : [вебсайт]. – 2021. – Режим доступу : <https://uk.economy-pedia.com/11030490-exponential-function>
15. Колесніченко О. Кількість гостей у п'ятизіркових готелях [Електронний ресурс] / О. Колесніченко // *Економічна правда.* – 2023. – 13 червня. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/13/701093/>

References

1. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia (yurydychni osoby, vidokremleni pidrozdily yurydychnykh osib) [Elektronnyi resurs] / Chief Statistics Office in Dnipropetrovsk Region : [Official web-site]. – 2021. – Rezhym dostupu : <http://www.dneprstat.gov.ua/statinfo/tur/2020/tur5.pdf>
2. Pasport Dnipropetrovskoi oblasti [Elektronnyi resurs] / Dnipropetrovsk Region State Administration : [Official web-site]. – 2021. – May 11. – Rezhym dostupu : https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pasport_obl_fuLL_2021_compressed.pdf
3. Malska M. P. Hotelnyi biznes: teoriia ta praktika / M. P. Malska, I. H. Pandiak. – [2nd ed.]. – Kyiv : Educational literature center, 2012. – 472 p.
4. Yashyna O. V. Osoblyvosti rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukraini [Elektronnyi resurs] / O. V. Yashyna // Vse o turizme. Turisticheskaya biblioteka. – Rezhym dostupu : https://tourlib.net/satti_ukr/yashina.htm
5. Shtal T. V. Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva Ukrainy ta Kharkivskoho rehionu / T. V. Shtal, O. V. Kot, A. S. Diadin // Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriya Ekonomichna. – 2011. – Issue 38. – P. 137–141.
6. Ekonomika pidpriemstva / ed. S. F. Pokropyvnyi. – [3rd ed.]. – Kyiv : KNEU, 2006. – 528 p.
7. Vitlinskyi V. V. Modeliuvannia ekonomiky / V. V. Vitlinskyi. – Kyiv : KNEU, 2003. – 408 p.
8. Prykladni aspekty prognozuvannia rozvytku skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system / ed. O. I. Cherniak, P. V. Zakharchenko. – Berdiansk : Tkachuk O. V. publ., 2015. – 384 p.

-
9. Lysenko O. V. Modeliuvannya zabezpechennia dostatnoho rivnia finansuvannia operatsiinoho periodu pidpriemstv : Ph. D. Thesis : 08.00.11 – Mathematical Methods, Models, and Information Technologies in Economics / O. V. Lysenko. – Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2019. – 22 p.
 10. Analiz stanu ta vyznachennia tendentsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Dnipropetrovskoi oblasti ta yii administratyvno-terytorialnykh odynytz za 2014 – 2018 roky [Elektronnyi resurs] / Dnipropetrovsk Region State Administration : [Official web-site]. – 2019. – December 31, 2018. – Rezhym dostupu : https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/analizStanuTaviznachennjaTendenciy_2019.pdf
 11. Halasiuk S. S. Orhanizatsiia hotelnoho hospodarstva / S. S. Halasiuk, S. H. Nezdoinov. – Kyiv : Huliaieva V. M. publ., 2019. – 204 p.
 12. Hoteli Dnipra [Elektronnyi resurs] / Booking.Com : [web-site]. – Rezhym dostupu : <https://booking.com/> – (Accessed 21.09.2023). – Nazva z ekrana.
 13. Antonova L. V. Ekonometrika / L. V. Antonova, O. O. Liakhovets ; Petro Mohyla Chornomorskyi State University. – Mykolaiv : Petro Mohyla Chornomorskyi State University, 2011. – 232 p.
 14. Eksponentsialna funktsiia – shcho tse take, vyznachennia ta poniattia [Elektronnyi resurs] // Economy-Pedia.com : [web-site]. – 2021. – Rezhym dostupu : <https://uk.economy-pedia.com/11030490-exponential-function>
 15. Kolesnichenko O. Kil'kist hostei u piatyzirkovykh hoteliah [Elektronnyi resurs] / O. Kolesnichenko // Ekonomichna pravda. – 2023. – June 13. – Rezhym dostupu : <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/13/701093/>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-39>

УДК 656:657.1

РОЖКО Віктор

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

<https://orcid.org/0000-0003-0153-6280>

e-mail: viktor.rozhko@karazin.ua

КОВАЛЕНКО Віталій

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

k9745v@gmail.com

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВИТРАТ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ

У статті проведено аналіз методів обліку витрат та можливості у апробуванні їх для логістичних компаній. Представлено низку методів обліку витрат та обґрунтовано можливість їх використання з урахуванням особливостей діяльності логістичних компаній. Акцентовано увагу на тому, що гармонійне поєднання методів обліку витрат є важливими умовами результативності логістичної компанії.

Сформовано концепцію системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії та конкретизовано ключові принципи системного підходу. Визначено, основні категорії витрат логістичної компанії та сформовано їх сутність. Доведено, що оптимізація витратних процесів є важливим аспектом для досягнення цілей логістичної компанії. Це допомагає підвищити ефективність внутрішніх операцій, зменшити витрати, покращити конкурентоспроможність на ринку і забезпечити стаке зростання прибутковості. Оптимізація витратних процесів дозволяє ефективніше використовувати ресурси компанії, зменшує витрати на послуги, що веде до підвищення загальної ефективності бізнесу. Наголошено, що залучення персоналу до управління витратами є надзвичайно важливим аспектом для будь-якої компанії. Коли співробітники розуміють, як їхні дії впливають на фінансові показники компанії, вони стають більш обізнаними та відповідальними. Це може призвести до зменшення непотрібних витрат, підвищення продуктивності та врешті-решт збільшення загального прибутку компанії. Також важливо враховувати, що задоволений персонал, який відчуває себе важливим для компанії, зазвичай ефективніше працює та більш лояльний. Тому, залучення персоналу до управління витратами може мати позитивний вплив на всі аспекти діяльності логістичної компанії. Доведено, що використання сучасних технологій у системах обліку витрат має вирішальне значення для підвищення ефективності діяльності компанії. Використовуючи такі технології, як хмарні обчислення, аналітика даних і автоматизація, компанії можуть оптимізувати процеси обліку витрат, підвищити точність відстеження витрат, визначити можливості економії коштів і приймати рішення на основі даних. Загалом, концепція системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії допомагає досягти поставлених цілей і забезпечити успішний розвиток логістичної компанії.

Проаналізовано можливість забезпечення виконання бухгалтерським обліком його ролі у відображенні витрат. Зокрема, запропоновано додаткові субрахунки, покликані обліковувати витрати логістичної компанії.

Ключові слова: системний підхід, облік витрат, логістична діяльність, логістичні витрати.

ROZHKO Viktor

V. N. Karazin Kharkiv National University

KOVALENKO Vitalii

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

SYSTEMATIC APPROACH TO ORGANIZING THE ACCOUNTING OF COSTS OF A LOGISTICS COMPANY

The article analyzes the methods of cost accounting and the possibility of testing them for logistics companies. A number of cost accounting methods are presented and the possibility of their use is substantiated taking into account the specifics of the activities of logistics companies. Attention is focused on the fact that a harmonious combination of cost accounting methods is an important condition for the effectiveness of a logistics company. The concept of a systematic approach to organizing the cost accounting of a logistics company is formed and the key principles of the systematic approach are specified. The main categories of costs of a logistics company are defined and their essence is formed. It is proven that optimization of cost processes is an important aspect of achieving the goals of a logistics company. This helps to increase the efficiency of internal operations, reduce costs, improve competitiveness in the market and ensure sustainable profitability growth. Optimization of cost processes allows for more efficient use of the company's resources, reduces service costs, which leads to an increase in overall business efficiency. It is noted that involving personnel in cost management is the most important aspect for any company. When employees understand how their actions affect the company's financial performance, they become more knowledgeable and responsible. This can lead to a decrease in unnecessary costs, an increase in productivity and, finally, an increase in the company's overall profit. It is also important to consider that satisfied staff who feel important to the company are usually more efficient and loyal. Therefore, involving staff in cost management can have a positive impact on all aspects of a logistics company. It has been proven that the use of modern technologies in cost accounting systems is crucial to improving the efficiency of a company. Using technologies such as cloud computing, data analytics and automation, companies can optimize cost accounting processes, improve the accuracy of cost tracking, identify cost savings opportunities and make data-based decisions. In general, the concept of a systematic approach to organizing cost accounting for a logistics company helps to achieve the set goals and ensure the successful development of a logistics company. The possibility of ensuring that accounting fulfills its role in reflecting costs is analyzed. In particular, additional sub-accounts are proposed to account for the expenses of a logistics company.

Keywords: systems approach, cost accounting, logistics activities, logistics costs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Логістичні витрати має майже кожне підприємство України. У зв'язку з цим дослідженню логістичних витрат присвячено безліч наукових праць. В свою чергу діяльність логістичних компаній, як окремих суб'єктів господарювання, досліджено не повною мірою. Безумовно, не всі підприємства звертаються до послуг логістичних компаній. Однак це не дає підстави нівелювати практичну роль логістичних компаній. Тому що ключовою ціллю діяльності логістичних компаній являється понесення логістичних витрат замість інших суб'єктів господарювання. Разом з тим логістичні компанії несуть і інші загальновиробничі витрати, пов'язані зі своєю діяльністю. Підприємствам та організаціям має бути вигідно звертатися до послуг логістичних компаній, ніж нести логістичні витрати самим. Адже логістичні компанії складають плани надання послуг із урахуванням побажань усіх замовників. В свою чергу для виконання логістичного завдання на підприємстві без залучення логістичної компанії необхідно мати окрему штатну одиницю та транспорт. А в логістичній компанії один працівник може виконувати запити відразу декількох підприємств. Тобто, наприклад, витрати на його оплату його праці діляться між усіма замовниками.

У зв'язку з цим важливого значення у процесі управління логістичним підприємством набуває облік його витрат. При організації ефективного обліку витрат важливим є застосування системного підходу, який являє собою найбільш чітко обґрунтовану основу для управління будь-якими процесами, дозволяючи розкривати і аналізувати його складові, підсистеми та функції менеджменту, послідовно й результативно поєднуючи їх між собою.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Облік логістичних витрат на підприємствах висвітлений у працях багатьох вчених: О.О. Андрухової, В.Л. Гусак, В.С. Литвиненко, О.А. Русановської, Л.В. Сачинської та інших [1 – 5]. Проте обліку витрат логістичних компаній майже не приділено уваги в наукових працях. Недостатнє розглядання обліку витрат у логістичній компанії може призвести до неефективного управління фінансами, недооцінки реальних витрат і прибутків, а також недооцінки потенційних основних витратних статей. Важливо мати чітке уявлення про всі витрати, які виникають у процесі діяльності компанії, щоб забезпечити ефективне управління фінансами і прибутками компанії. Саме ця проблема зумовила вибір теми статті, визначила її мету та завдання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Цілі статті полягають у:

- аналізі методів обліку витрат та можливості у апробуванні їх для логістичних компаній;
- формуванні концепції системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії;
- аналізі можливостей забезпечення виконання бухгалтерським обліком його ролі у відображенні

витрат.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важлива частина сучасної ефективної системи управління логістичною компанією – це організація обліку його витрат. Застосування стандартів управління, які враховують витратні процеси, допомагає компанії досягти конкурентних переваг. Тому при організації обліку базовою категорією є «витрати» компанії.

Підсумовуючи наукові надбання вітчизняних вчених можна зробити висновок, що для обліку витрат існує кілька методів, які можуть бути використані, залежно від потреб компанії. На нашу думку, майже всі методи обліку витрат не можливо в чистому вигляді застосовувати для логістичних компаній – потрібно їх адаптувати.

Один з найпоширеніших методів – це метод відображення витрат за функціональним призначенням, коли витрати розподіляються на групи за їх функціональним впливом на діяльність компанії. Інші методи можуть включати класифікацію витрат за об'єктом, місцем або часом пов'язаної діяльності. Для ефективного обліку цих витрат логістичні компанії зазвичай використовують програмні системи, які допомагають відстежувати витрати, аналізувати моделі витрат і оптимізувати розподіл ресурсів. У зв'язку з цим важливо вибрати метод, який найкраще відповідає потребам логістичної компанії і забезпечить точність обліку витрат. В таблиці 1 охарактеризовано методи обліку витрат та обґрунтовано можливість використання того чи іншого методу логістичною компанією.

Для більшої оперативності в організації обліку витрат потрібно поєднувати функціонально орієнтовані методи обліку витрат і процесно-орієнтований облік, покликаний визначити сукупність всіх понесених витрат за фазами логістичної діяльності.

Основною метою організації обліку витрат логістичної компанії являється забезпечення об'єктивної інформації про стан і динаміку матеріальних, фінансових та інформаційних потоків тощо. Ця мета може бути реалізована за допомогою структурування обліково-аналітичного забезпечення відповідно до процесів,

що відбуваються в логістичній компанії. Поопераційна система обліку витрат включає системний підхід до обліку витрат, інтегрований з інформаційною системою обліку.

Таблиця 1

Методи обліку витрат

Метод	Характеристика методу	Чи можливо його використовувати для логістичних компаній?
Відображення витрат за функціональним призначенням	Цей метод класифікує витрати на основі їх функцій в компанії, таких як адміністрування, маркетинг, виробництво або дослідження та розробки. Використовуючи цю класифікацію, компанії можуть більш ефективно аналізувати свої витрати та приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів і управління витратами.	Для відображення витрат за функціональним призначенням у логістичних компаніях, вони часто використовують систему управління витратами, таку як Activity-Based Costing (ABC). Ця система дозволяє розподілити витрати між різними функціональними ділянками компанії на основі активностей, які вони виконують. Наприклад, у логістичній компанії можуть бути функціональні ділянки, такі як транспортування, складське господарство, управління запасами тощо. ABC допоможе точніше визначити, яка частина витрат припадає на кожну з цих ділянок, що дозволить керівництву приймати більш обґрунтовані управлінські рішення. При цьому важливо врахувати, що для успішного впровадження системи ABC необхідна докладна облікова інформація та розуміння процесів, що відбуваються в компанії. Така система може допомогти оптимізувати витрати, підвищити ефективність та прибутковість логістичного бізнесу.
Облік фактичних витрат	Він передбачає запис витрат у міру їх виникнення, що відображає справжню вартість операцій. Він надає більш точне представлення фінансового стану компанії порівняно з іншими методами. Використання методу фактичних витрат дозволяє компаніям оцінювати свою справжню прибутковість і приймати більш обґрунтовані бізнес-рішення на основі фінансової інформації в реальному часі.	Облік фактичних витрат для логістичних компаній передбачає відстеження та управління витратами, пов'язаними з різними аспектами їх діяльності, такими як транспортування, складування та управління запасами.
Облік нормативних витрат	Це метод обліку, який передбачає встановлення попередньо визначених витрат на основі історичних даних, середніх галузевих показників або інженерних оцінок. Ці заздалегідь визначені витрати використовуються як орієнтири для оцінки фактичних витрат, понесених під час господарської діяльності. Порівнюючи фактичні витрати зі стандартними, керівництво може виявити відхилення та взяти коригувальні дії для підвищення ефективності та контролю витрат.	Цей метод допоможе логістичній компанії скласти бюджет, контролювати витрати, оцінювати ефективність і приймати рішення.
Позамовний метод обліку витрат	Метод обліку витрат, який дозволяє включити витрати безпосередньо у продукцію або послугу, виходячи з їхньої призначеності, а не на основі їхнього стану. Цей метод дозволяє легше відслідковувати витрати, понесені на кожне замовлення окремо.	Цей метод є найпоширенішим у логістичних компаніях. Він розподіляє витрати по кожному замовленню, забезпечуючи точніше відображення ресурсів, спожитих при наданні логістичних послуг. Розбиваючи витрати на конкретні види замовлення, логістичні компанії можуть краще зрозуміти, на що витрачаються їхні ресурси, і приймати більш обґрунтовані рішення щодо управління витратами та стратегії ціноутворення.
Попроцесний метод обліку витрат	Використовується для визначення загальних витрат на виробництво конкретного продукту чи послуги шляхом віднесення витрат до кожного кроку виробничого процесу.	Цей метод зазвичай використовується в галузях, де продукція виготовляється у великих кількостях і проходить кілька етапів виробництва. Таке виробництво не притаманне логістичній компанії, тож цей метод або краще не використовувати, або потрібно адаптувати його під особливості логістичної компанії. Зокрема, відносити витрати до кожного логістичного процесу окремо: постачання, транспортування, зберігання тощо.

Джерело: власна розробка автора

Системний підхід до організації обліку витрат покликаний розглядати логістичну компанію як єдине ціле, де всі елементи взаємодіють між собою. На нашу думку, основні принципи системного підходу при обліку витрат мають включати:

1. Ідентифікацію витрат та методів їх обліку.
2. Аналіз імпаку витрат на інші підсистеми компанії.
3. Оптимізацію витратних процесів для досягнення цілей компанії.
4. Залучення персоналу до управління витратами та забезпечення їх відповідальності.
5. Використання сучасних технологій у системі обліку витрат для покращення ефективності функціонування компанії.

Ці принципи допоможуть підтримувати цілісність обліку витрат, покращувати контроль за ними та забезпечувати ефективне управління фінансами в логістичній компанії через системний підхід.

Облік витрат – це процес, який включає витрати ресурсів, таких як час, гроші, матеріали тощо. Ідентифікація витрат важлива для ефективного управління логістичною компанією. Взаємозв'язок між витратними процесами полягає у тому, що вони можуть впливати один на одного і потребують аналізу для максимізації прибутковості і оптимізації. Ідентифікація витрат – це процес класифікації та відстеження витрат, які підприємство несе для своєї діяльності. Це допомагає компаніям зрозуміти, куди витрачаються їхні гроші, і приймати обґрунтовані рішення щодо бюджетування та управління витратами. Витрати можуть включати такі статті, як орендна плата, комунальні послуги, зарплата, постачання та маркетингові витрати.

Витрати логістичної компанії можна класифікувати на чотири основні категорії:

1. Витрати на транспортування: включають в себе витрати на доставку товарів від постачальників до складів, зі складів до клієнтів тощо.

2. Витрати на складування: ці витрати пов'язані зі зберіганням та управлінням запасами товарів, включаючи витрати на оренду складів, зберігання товарів, обладнання для складування.

3. Витрати на обробку замовлень: ці витрати включають в себе операції, пов'язані з обробкою та виконанням замовлень, такі як підготовка замовлень, упаковка, маркування тощо.

4. Адміністративні витрати: ці витрати пов'язані з управлінням логістичними процесами, включаючи витрати на управління персоналом, витрати на інформаційні технології та інші адміністративні витрати.

Аналіз імпаку витрат – це метод, який використовується для оцінки того, як витрати, понесені логістичною компанією, впливають на її підсистеми. Логістичні компанії зазвичай складаються з кількох підсистем, які працюють об'єднано, щоб забезпечити безперебійне функціонування надання послуг. Наведемо ключові підсистеми логістичної компанії:

1. Система управління транспортуванням. Ця підсистема зосереджена на ефективному управлінні переміщенням товарів з одного місця в інше. Це передбачає планування маршруту, вибір перевізника та відстеження відправлень. Вплив витрат на управління транспортуванням може змінюватися залежно від різних факторів, таких як тип транспорту, відстань, яку треба проїхати, витрати на паливо, витрати на технічне обслуговування та витрати на робочу силу. Ефективне управління транспортними витратами має важливе значення для оптимізації логістичних операцій і забезпечення ефективності витрат.

2. Система управління складом відповідає за нагляд за зберіганням, обробкою та рухом запасів на складі чи розподільчому центрі. Вона включає такі завдання, як відстеження запасів, комплектування, пакування та відправлення. Відстежуючи та аналізуючи витрати, пов'язані зі складськими операціями, логістичні компанії можуть приймати більш обґрунтовані рішення щодо рівня запасів, персоналу, обслуговування обладнання та інших ключових сфер управління складом. Цей аналіз може допомогти визначити сфери, де витрати можна скоротити або оптимізувати, що зрештою призведе до більш ефективних і рентабельних методів управління складом. Витрати, пов'язані з управлінням складом, включають витрати на оренду складських приміщень, комунальні послуги, придбання або оренду обладнання, витрати на оплату праці складського персоналу, витрати на транспортування та доставку, програмне забезпечення для управління запасами та заходи безпеки. Розуміючи, як ці витрати впливають на загальну роботу складу, логістичні компанії можуть приймати стратегічні рішення щодо підвищення ефективності, зниження витрат і, зрештою, підвищення прибутковості. Загалом, проведення ретельного аналізу витрат, пов'язаних з управлінням складом, має важливе значення для оптимізації операцій і досягнення довгострокового успіху в ланцюзі поставок і логістиці.

3. Система управління запасами: ця підсистема має вирішальне значення для моніторингу та контролю рівня запасів у компанії. Це передбачає прогнозування попиту, поповнення запасів і мінімізацію поточних витрат. Ефективне управління запасами має вирішальне значення для того, щоб компанія мала в наявності потрібну кількість запасів, щоб задовольнити попит клієнтів, мінімізуючи витрати та максимізуючи прибуток. Аналізуючи витрати, пов'язані з управлінням запасами, компанії можуть визначити сфери, де витрати можна скоротити, наприклад витрати на надлишкові запаси, брак або застарілі запаси.

Існує кілька ключових факторів, які слід враховувати під час проведення аналізу впливу витрат на управління запасами. Вони включають відстеження всіх витрат, пов'язаних із запасами, таких як витрати на придбання, транспортування, зберігання та обробку. Крім того, компаніям слід враховувати вплив цих витрат на ключові показники ефективності, такі як оборотність запасів, рівень заповнення та задоволеність клієнтів.

4. Система обробки замовлень відповідає за керування замовленнями клієнтів від отримання до виконання. Це включає введення замовлення, перевірку та обробку для своєчасної доставки. Витрати на обробку замовлень для логістичної компанії можуть змінюватися залежно від кількох факторів, таких як розмір компанії, обсяг замовлень, складність замовлень, технологія обробки замовлень. Ці витрати можуть включати витрати на оплату праці персоналу, який займається обробкою замовлень, витрати на програмне забезпечення для систем керування замовленнями.

5. Управління ланцюгом поставок об'єднує всі компоненти діяльності логістичної компанії. Адже витрати на управління ланцюгом поставок логістичної компанії включають в себе такі складові, як витрати на транспортування товарів, складське управління, витрати на інформаційні технології для відстеження та керування поставками, витрати на управління запасами, витрати на управління вантажними перевезеннями і т.д.

Стосовно принципу оптимізації витратних процесів компанії важливо аналізувати всі видатки і визначити, де можна здійснити ефективні зміни. Потрібно розглянути можливість автоматизації повсякденних операцій, використання більш ефективних інструментів та зменшення зайвих витрат. Також важливо залучити всіх співробітників до процесу оптимізації іншими словами зробити їх частиною змін. Саме тому важливий наступний принцип – залучення персоналу до управління витратами та забезпечення їх відповідальності. Важливо залучати персонал до управління витратами, оскільки це може сприяти оптимізації витрат та ефективнішому фінансовому керуванню в компанії. Для забезпечення їх відповідальності в цьому процесі, можна розглядати такі кроки: 1. Визначення чітких процедур та правил щодо управління витратами. Наприклад, установлення лімітів на витрати, процедур схвалення витрат та обліку їх. 2. Проведення навчань та тренінгів для персоналу з питань ефективного управління витратами. Це допоможе підвищити свідомість співробітників щодо важливості ефективного використання ресурсів компанії. 3. Встановлення системи мотивації для працівників, яка б спонукала їх до збереження коштів компанії та раціонального витрачання.

Переходимо до наступного принципу системного підходу – використання сучасних технологій у системі обліку витрат для покращення ефективності функціонування компанії. Звичайно, використання сучасних технологій у системі обліку витрат може значно покращити ефективність бізнесу. Наприклад, впровадження програмного забезпечення для автоматизації обліку витрат дозволяє швидко і точно відстежувати всі фінансові операції, уникнути помилок та спростити процеси бухгалтерського обліку. Також використання хмарних технологій може забезпечити доступ до даних з будь-якого пристрою з доступом до Інтернету, що сприяє збереженню часу і зручності роботи. Такі інновації полегшують життя і дозволяють краще контролювати витрати логістичної компанії.

Розгляд теоретичних положень системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії дає змогу створити чітку ієрархію проблемних питань та визначити напрямок їх вирішення. Бо відомо, що системний підхід дозволяє розглядати будь-які елементи у зв'язку та взаємозалежності з іншими компонентами систему управління з урахуванням інтересів усіх її ланок. На рис. 1 сформовано концепцію системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії.

Базовим документом, що регламентує організацію та методику обліку витрат логістичної компанії, є Положення про облікову політику, де відображаються особливості визначення та обліку витрат у робочому плані рахунків, беручи до уваги інформаційні потреби управлінського персоналу. З огляду на це, пріоритетними принципами робочого плану рахунків, що враховує потреби обліку витрат саме логістичної компанії, є гнучкість і доступність у користуванні з метою забезпечення виконання бухгалтерським обліком його ролі у відображенні витрат.

Аналізуючи праці вітчизняних вчених [7–9] можна зробити висновок, що відображення логістичних витрат являється проблемним питанням, адже в Плані рахунків бухгалтерського обліку немає окремих рахунків, де їх можна обліковувати. Логістичні витрати прийнято зараховувати до інших корпоративних витрат, окремо вони не виділяються. При цьому мова йде про компанії, які самостійно несуть свої логістичні витрати. Якщо ж говорити про логістичні компанії, то надання логістичних послуг являються їх основною діяльністю, тому відносити логістичні витрати до корпоративних витрат некоректно.

Основним завданням бухгалтерського обліку витрат логістичної компанії є точний облік і відстеження всіх витрат, пов'язаних з діяльністю компанії. Він включає витрати, пов'язані з транспортуванням, зберіганням, управлінням запасами, пакуванням та будь-якою іншою діяльністю, пов'язаною з логістикою.

Для обліку витрат згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку [10] передбачено два класи обліку: 8 «Витрати за елементами» та 9 «Витрати діяльності».

Рахунки восьмого класу використовуються малими підприємствами, які можуть фіксувати витрати тільки на рахунках цього класу. Усі інші підприємства можуть використовувати:

- лише рахунки дев'ятого класу;
- за власним бажанням рахунки восьмого року одночасно з використовуючи обчислення дев'ятого класу.

Рахунки восьмого класу узагальнюють інформацію в розрізі економічних елементів витрат: матеріальні витрати (рахунок 80), витрати на оплату праці (рахунок 81), відрахування на соціальні заходи (рахунок 82), амортизація (рахунок 83), інші операційні витрати (рахунок 84). Суми витрат, відображені на рахунках 80-84, в кінці звітної періоду перегруповують та відображають на рахунках дев'ятого класу бухгалтерськими записами: Д-т: 23 «Виробництво», 91-99 «Витрати діяльності» К-т: рахунки 8-го класу.

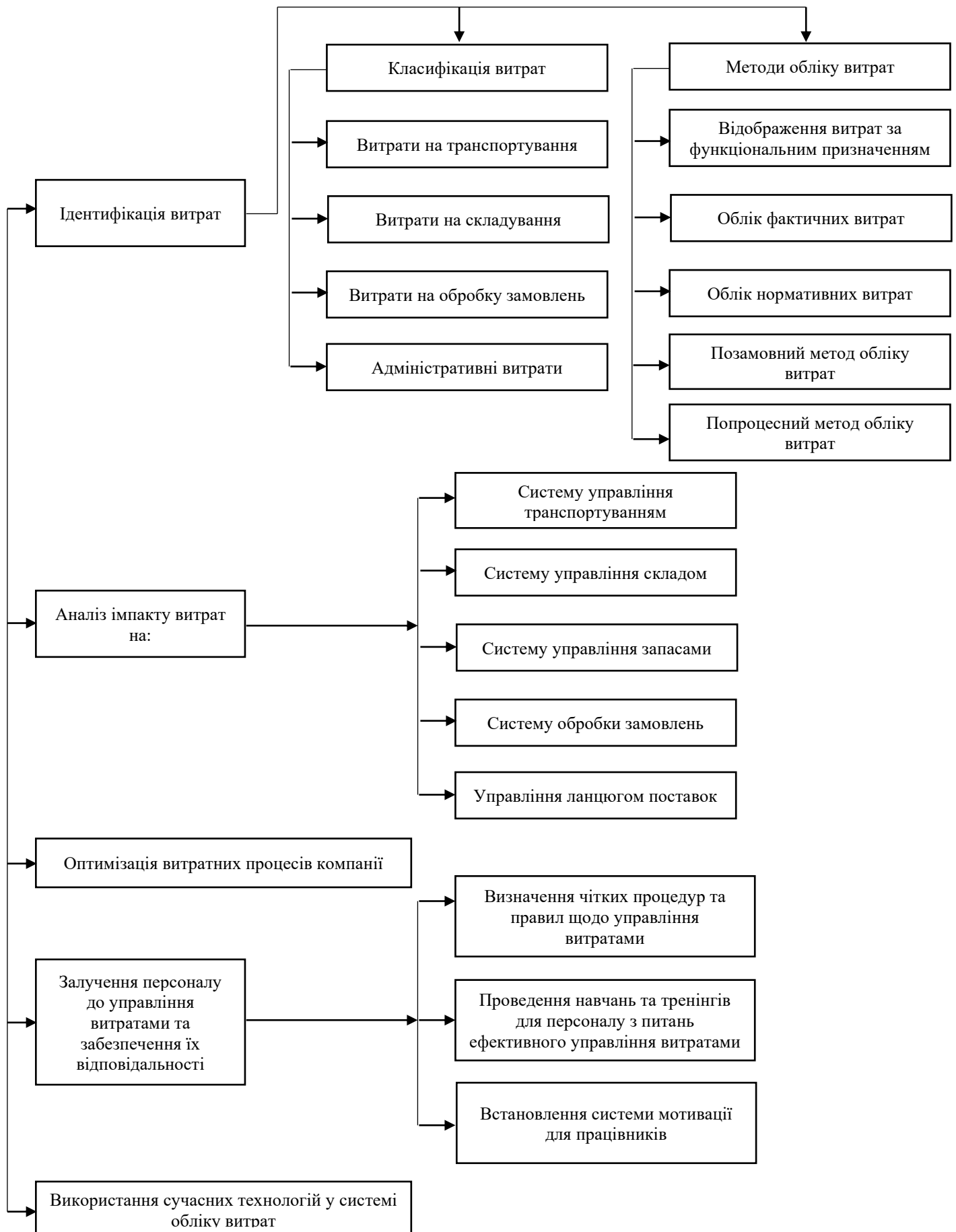

Рис. 1. Концепція системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії

Джерело: власна розробка автора

На нашу думку, цей принцип застосовний і для логістичних компаній. Однак з метою конкретизації витрат саме з урахуванням логістичної діяльності доцільно виділяти такі додаткові субрахунки, як: 911 «Витрати на виконання логістичних функцій», 921 «Витрати на адміністрування логістичної діяльності», 931 «Логістичні витрати на транспортування», 932 «Логістичні витрати на виконання замовлень», 933 «Витрати на збут і обслуговування ключових клієнтів» та 934 «Витрати на збут і обслуговування інших клієнтів». В таблиці 2 охарактеризовано запропоновані субрахунки.

Таблиця 2

Характеристика запропонованих субрахунків

Субрахунок	Характеристика
911 «Витрати на виконання логістичних функцій»	Ведеться облік логістичних накладних витрат на організацію логістики та управління підрозділами, а також складські витрати.
921 «Витрати на адміністрування логістичної діяльності»	Відображаються загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням логістичної компанії. Зокрема, заробітна плата працівників, які відповідають за логістику, витрати на програмне забезпечення та технології для виконання логістичних операцій.
931 «Логістичні витрати на транспортування»	Ведеться облік витрат, пов'язаних із транспортуванням.
932 «Логістичні витрати на виконання замовлень»	Ведеться облік витрат, пов'язаних із виконанням замовлень.
933 «Витрати на збут і обслуговування ключових клієнтів»	Відображаються витрати, пов'язані з обслуговуванням ключових клієнтів. Сюди включаються витрати, пов'язані з підтримкою відносин з цими клієнтами, такими як обслуговування клієнтів, керування обліковими записами, маркетингові стратегії, спрямовані на цих клієнтів, і будь-які спеціальні послуги, які їм пропонуються.
934 «Витрати на збут і обслуговування інших клієнтів»	Ведеться облік витрат на маркетинг, обслуговування клієнтів, комісійні платежі агентствам, витрати на рекламу та просування послуг, а також витрати на обслуговування та підтримку існуючих клієнтів.

Джерело: власна розробка автора

Організація бухгалтерського обліку у логістичній компанії є дуже важливою, оскільки дозволяє контролювати фінансові операції, витрати та прибуток. Для ефективного бухгалтерського обліку рекомендується використовувати спеціалізовані програми обліку та звітності, які допоможуть автоматизувати процеси обліку та зберігання даних. Зокрема, важливо вести облік витрат на логістичні послуги, витрат на транспортування товарів, складські витрати та інші витрати, пов'язані з логістикою. Також слід вести облік доходів від надання логістичних послуг, контролювати фінансові потоки та робити звіти про фінансовий стан компанії. Для ефективного виконання бухгалтерським обліком його ролі у відображенні витрат рекомендується мати професіональний бухгалтерський персонал або вивчати можливість залучення бухгалтерської фірми для надання послуг з обліку та фінансової звітності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Після проведення аналізу методів обліку витрат можна зробити висновок, що найбільш ефективними та відповідними для логістичної компанії являється поєднання функціонально орієнтованих методів обліку витрат і процесно-орієнтований облік. Враховуючи важливість аналізу методів обліку витрат, рекомендується постійно відслідковувати їх ефективність та вчасно вносити необхідні коригування для досягнення максимальної ефективності управління логістичною компанією. Використання запропонованої концепції системного підходу до організації обліку витрат логістичної компанії дозволить оптимізувати процес управління витратами і підвищити ефективність діяльності логістичної компанії. Подібний підхід дозволяє розглядати облік витрат як частину загальної системи управління, що сприяє більш точному аналізу витрат і прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

На основі результатів аналізу можливостей забезпечення виконання бухгалтерським обліком його ролі у відображенні витрат можна зробити висновок, що він є важливим інструментом для відображення витрат логістичної компанії. Завдяки бухгалтерському обліку можливо точно фіксувати всі видатки компанії, включаючи виробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на маркетинг та інші. Це дозволяє керівництву приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації бізнес-процесів та контролю над фінансами компанії.

Література

- Андрухова, О.О. Організація обліку логістичних витрат / О.О. Андрухова, І.А. Якімов // Наука і економіка. – 2010. – № 4 (20). – С. 70 – 73.
- Гусак, Л.В. Облікова політика як інструмент адаптації облікової інформації до вимог логістичної системи / Л.В. Гусак // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир: Вид-во ЖДТУ, 2011. – Вип. № 1 (55). – С. 320 – 322.

3. Литвиненко, В.С. Трансакційні витрати: питання формування, обліку і контролю / В.С. Литвиненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – Вип. 169, Ч. 2. – Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – С. 174 – 178.
4. Русановська, О.А. Контролінг логістичної діяльності в системі управління підприємством: дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04 / Русановська Оріся Андріївна. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. – 267 с.
5. Сачинська, Л.В. Управління логістичними витратами підприємства [Текст] / Л.В. Сачинська // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей ІХ Міжнародної. наук.-практ. конференції (Львів, 8 – 10 листопада 2012 р.) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: вид-во Львівської політехніки, 2012. – С. 382 – 383.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
7. Малюта Л., Бессонова Л. Проблеми обліку витрат на підприємствах та шляхи їх вирішення / Матеріали ІХ-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М.Г. Чумаченка «Соціальні та економічні вектори інноваційного розвитку бізнес-структур» ТНТУ імені Івана Пулюя, (Тернопіль, 23 квітня 2020р.). Тернопіль : ТНТУ, 2020. С.18-19.
8. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
9. Корягін М. В. Системний та процесний підходи до вивчення бухгалтерського обліку та його методології / М. В. Корягін // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2013. – Т. 21, вип. 7 (4). – С. 223 – 229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fecon/program_56a3dab1529d0.pdf
10. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

References

1. Andrukhova O.O., Yakimov I.A. (2010) Orhanizatsiya obliku lohistrychnykh vytrat [The organization of logistics costs accounting]. *Nauka i ekonomika*. Vol. 20., no. 4., pp. 70 – 73.
2. Husak L.V. (2011) Oblikova polityka yak instrument adaptatsiyi oblikovoyi informatsiyi do vymoh lohistrychnoyi systemy [Accounting policy as an instrument for adaptation of accounting information to the requirements of a logistic system] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. vol. 55., no. 1., pp. 320 – 322.
3. Lytvynenko V.S. (2012) Transaktsiyni vytraty: pytannya formuvannya, obliku i kontrolyu [Transaction costs: issues of formation, accounting and control] *Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*. Vol. 169, CH. 2., pp. 174 – 178.
4. Rusanovska O.A. (2016) Kontrolinh lohistrychnoyi diyalnosti v systemi upravlinnya pidpryyemstvom [Controlling logistics activity in the enterprise management system] *Lviv : NU «Lvivska politehnika»*.
5. Sachynska L.V. (2012) Upravlinnya lohistrychny vytratamy pidpryyemstva [Management of logistics costs of the enterprise] *Proceedings of the Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu (Ukraine, Lviv, 8–10 November 2012)* *Lviv : Vyd-vo Lvivskoyi politekhniki*, pp. 382 – 383.
6. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vytraty» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
7. Maliuta L., Bessonova L. (2020) Ppoblemy obliku vytrat na pidpryyemctvax ta shliaxy yix vyrishennia / Materialy ІХ-oi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii pamiati pochesnoho profesora TNTU, akademika NAN Ukrainy M.H. Chumachenka «Sotsialni ta ekonomichni vektory innovatsiynoho rozvytku biznes-struktur» TNTU imeni Ivana Puliuia, (Ternopil, 23 kvitnia 2020r.). Ternopil : TNTU, 2020. S.18-19.
8. Sadovska, I. B., Bozhydarnik, T. V., and Nahirska, K. IE. *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentr uchbovui literatury, 2013.
9. Koriahin, M. V. “Systemnyi ta protsesnyi pidkhody do vyvchennia bukhhalterskoho obliku ta ioho metodolohii” [System and process approaches to the study of accounting and its methodology]. https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fecon/program_56a3dab1529d0.pdf
10. Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpryyemstv i orhanizatsii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-40>

УДК 687.157

МАЗУР Олександр

Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва

<https://orcid.org/0009-0005-8648-4804>

e-mail: mazur3103@ukr.net

СОЛЯНИЧЕНКО Станіслав

Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва

<https://orcid.org/0009-0007-2494-3483>

e-mail: stanislav.solyanichenko@gmail.com

МАЗУР Дмитро

Київський метрополітен

<https://orcid.org/0009-0004-5258-2126>

e-mail: mazur.dmytro91@gmail.com

ЗАХАРОВА Еліна

Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва

<https://orcid.org/0009-0008-6796-7415>

e-mail: elya_prus@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ШВЕЙНОГО ВИРОБНИЦТВА НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Авторами статті розглянуто передумови розвитку малих підприємств швейної промисловості в умовах ринку та конкуренції. Викладено аспекти організації та проектування виробництва малих підприємств швейної галузі. Досліджено сучасне уявлення про форми та методи проектування швейного виробництва на підприємствах малої потужності, про ведення асортиментної політики, про організацію технологічних та виробничих процесів виготовлення швейних виробів..

Ключові слова: малі підприємства, організація швейного виробництва, виробничий процес, проектування виробництва, асортимент, гнучкість, потік.

MAZUR Oleksandr, SOLYANICHENKO Stanislav

Vinnitsia Institute of designing of clothes and Entrepreneurship

MAZUR Dmytro

Kyiv metro

ZAKHAROVA Elina

Vinnitsia Institute of designing of clothes and Entrepreneurship

ORGANIZATIONAL FEATURES OF GARMENT DESIGN IN SMALL ENTERPRISES

The authors of the article considered the prerequisites for the development of small enterprises of the garment industry in terms of market and competition. Aspects of the organization and production design of small enterprises in the garment industry are described. The modern concept of the forms and methods of designing garment production at low-capacity enterprises, the management of assortment policy, and the organization of technological and production processes for the manufacture of garment products have been studied.

In the study, the authors revealed the prospects for the development of small enterprises of the garment industry, which can quickly respond to changes in consumer demand. They are more receptive to technical innovations and ensure quick payback of costs.

This article shows that the organizational stability of the functioning of modern small enterprises is mainly ensured by the development of new production design technologies. The revealed promising areas of reorganization are the use of flexible production systems with a dynamic organizational structure, most suitable for the rapid release of new products and their prompt delivery to the market.

In the article, the authors drew conclusions about the implementation of flexible production systems in the garment industry, which opens up real opportunities for creating open flexible structures that have integrity, target orientation from the point of view of economic activity, the possibility of quick and economically profitable reorganization of the composition, structure and organization of flexible production systems, taking into account changes in the market.

Keywords: small enterprises, organization of sewing production, production process, production design, assortment, flexibility, flow.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогоднішній день багато підприємств легкої промисловості виявилися не підготовленими до самостійного ведення підприємницької діяльності в ринкових умовах. Це відбулося насамперед через обмежену спроможність цих підприємств запропонувати ринку різноманітний і модний асортимент одягу з широким набором моделей, що постійно змінюються, відповідних запитам населення, а також відповідають вимогам комфортності. З'явилася потреба переглянути організаційно-технологічну політику швейного

виробництва, яке протягом багатьох років будувалося і працювало як велике підприємство з високим ступенем предметної та модельної спеціалізації. Такі підприємства не готові реагувати на зміни вимог споживчого ринку, особливо при виробництві одягу нестабільного асортименту [1 - 3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідженні організації особливості і проектування швейного виробництва на малих підприємствах розкривали у своїх працях такі вчені: В.С. Горобчишина, Л.В.Буханцова, Ю.О. Бичковська, Є.Г. Юрин, В.О. Гринцевич.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є характеристика сучасного стану швейного виробництва; виявити особливості організації роботи швейного виробництва на малих підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Малі підприємства в легкій промисловості мають значні конкурентні переваги в порівнянні з великим виробництвом: швидка адаптація до місцевих умов господарювання; гнучкість та оперативність у прийнятті та виконанні рішень; виробництво виробів малими партіями; можливість реалізувати свої ідеї та перевірити свої здібності; можливість швидко вводити зміни у продукцію та виробництво; відносно невисокі витрати та витрати на управління і кадри (підбір висококваліфікованих спеціалістів, які мають різносторонні знання, кругозір і професійну компетентність відповідно до завдань організації конкретного підприємства).

Перспективи розвитку малих підприємств швейної промисловості полягають у їх здатності швидко реагувати на зміну споживчого попиту. Вони більш сприйнятливі до технічних новинок та забезпечують швидку окупність витрат. У зв'язку з цим збільшення числа малих підприємств є актуальним завданням розвитку швейної галузі.

Тому, необхідна розробка технологій проектування технологічних процесів виготовлення швейних виробів, що гнучко пристосовуються до виробництва одягу нестабільного асортименту, обсяг випуску якого залежить від вимог ринку [3].

У сучасних умовах для малого підприємства одним із основних завдань у його діяльності є формування асортиментної політики. Формуванню асортименту зазвичай передують розробка підприємством асортиментної концепції, яка дає змогу визначити можливості оптимального виробництва асортименту продукції, що пропонується. Мета асортиментної концепції - випуск продукції, що найбільш повно задовольняє попит споживачів, що постійно змінюється.

Планування, формування та управління асортиментом продукції є безперервним процесом, що триває протягом усього життєвого циклу виробництва. Специфіка швейного виробництва в умовах роботи малого підприємства полягає у великій різноманітності асортименту виробів та матеріалів, що відповідають вимогам моди та безлічі конструктивних рішень моделей.

Перелічені фактори мають істотний вплив на технічне оснащення виробництва. Вибір обладнання та обладнання для волого-теплової обробки (ВТО) здійснюється з урахуванням виготовленого асортименту виробів та властивостей матеріалів, що використовуються. Виробництво різноманітних виробів з різних видів матеріалів тягне за собою значні перестановки та переналадження обладнання [1,2].

У зв'язку з цим при розробці конструкції моделі, а також виборі технологічних режимів зшивання та ВТО необхідно враховувати геометричні, механічні, фізичні та конструкторсько-технологічні властивості матеріалів. Формування асортименту виробів на малому підприємстві здійснюється відповідно за аналізом вибраних текстильних матеріалів. На підставі проведеного аналізу встановлюються технологічні режими обробки та визначаються вимоги до обладнання.

Після визначення асортименту перед керівництвом підприємства постає завдання організації швейного виробництва. Саме від організації виробництва багато в чому залежить, чи підприємство буде рентабельно, чи зможе виробничий процес приносити прибуток і чи довго це підприємство в сучасних ринкових умовах зможе бути реальним конкурентом.

Ці показники діяльності підприємства визначаються не лише конкурентоспроможністю продукції, що випускається, а й її різноманітністю, здатністю задовольнити вимоги потенційного замовника.

Необхідною умовою ефективної діяльності малого підприємства є раціональна побудова його виробничої структури.

На відміну від середніх та великих швейних підприємств на малому підприємстві, як правило:

- відсутнє допоміжне, підсобне та побічне виробництво;
- не виділяються в окрему структурну одиницю експериментальний цех та цех обробки готового виробу;
- підготовчий та розкрійний цехи можуть бути об'єднані територіально.

Для підприємств у швейної галузі характерна предметна спеціалізація. Це зумовило організацію технологічного процесу виготовлення швейного виробу, як на підприємстві із закінченим технологічним циклом виробництва.

Однак на малому підприємстві можуть мати місце та окремі стадії виробничого процесу. Наприклад, постачання деталей крою відповідно до замовлення малого підприємства здійснюється з іншого підприємства, оснащеного автоматизованим настільно-розкрійним комплексом, що забезпечує високу точність крою.

Попередній розрахунок та компоновання площ малого підприємства можуть здійснюватися як на середніх та великих підприємствах. Проте слід враховувати, що при проектуванні малого підприємства вихідними даними, зазвичай, є виробнича площа, де планується його розміщення, і виробнича потужність [4].

Потужність підприємства виражається випуском виробів за зміну (або добу), кількістю робітників.

Встановлено, що малі підприємства, як правило, належать до підприємств малої потужності, оскільки саме вони здатні виготовляти вироби широкого асортименту. При цьому кількість усіх робітників не перевищує: для чоловічого верхнього асортименту – 50 осіб, для жіночого та дитячого асортименту – 30 осіб.

При вирішенні задачі поверхового планування слід враховувати взаємні зв'язки цехів, керуватися вимогами організації виробництва з урахуванням санітарних та протипожежних норм техніки безпеки. Усі адміністративні приміщення і по можливості фірмовий магазин мають в основному корпус зі швейним виробництвом.

Організація виробничого процесу малого підприємства підпорядковується тим самим законами, як і організація виробничого процесу на середніх і великих підприємствах. В основу виробничого процесу покладено технологічний процес виготовлення швейного виробу, який відображає сукупність відносин, засобів праці та предметів праці для досягнення певної мети – одержання готового виробу. Участь виконавця для здійснення технологічного процесу при виготовленні швейних виробів може змінюватись і мати з точки зору умов виробництва три ситуації:

$$N = 1; 1 < N < m; N = 0 \quad (1)$$

де N - кількість виконавців, що у виробничому процесі; m – кінцеве ціле число.

При $N = 1$ виробництво характеризується як одиничне чи індивідуальне, у якому весь виробничий процес відбувається однією людиною. При одиничному виробництві випуск продукції обчислюється одиницями. Під одиницею продукції розуміється окреме пальто, костюм чи інший виріб. Зразки виробу або не повторюються або повторюються нерегулярно. Виготовлення кожної одиниці продукції характеризується своїми особливими основними умовами виробництва.

Одиничне виробництво характеризується: відсутністю закріплення операцій за робочими місцями; застосуванням в основному універсального обладнання; низька спеціалізація виконавців; значною питомою вагою ручних операцій; високою кваліфікацією виконавців; загальною високою трудомісткістю виробів; тривалим циклом їхнього виготовлення; високою собівартістю продукції, що випускається.

Разом з тим, різноманітна номенклатура робить одиничне виробництво більш мобільним і пристосованим до умов коливання попиту на продукцію, що випускається.

За $N = 0$ маємо автоматичне виробництво, яке виключає використання людини як безпосереднього виконавця трудового процесу.

Для $1 < N < m$ отримуємо потокове виробництво, при якому весь трудовий процес поділяється на окремі елементи та розподіляється між виконавцями.

Поточне виробництво на сучасному етапі науково-технічного розвитку є найвищою формою суспільного поділу праці. Це найпрогресивніший метод організації виробництва, відмінною особливістю якого є наявність певної кількості виконавців, які беруть участь у виготовленні виробу.

Поточне виробництво найбільш повно відповідає вимогам основних напрямів розвитку техніки та технології та забезпечує інтенсивне використання високопродуктивного технологічного обладнання, заощаджує трудові, матеріальні, енергетичні ресурси.

Поточна форма організації виробництва має низку переваг:

- значно підвищується продуктивність праці за рахунок спеціалізації робочих та робочих місць, багаторазової повторюваності виконуваних робіт, а також за рахунок підвищення трудової дисципліни, механізації транспортних робіт тощо;
- підвищується якість продукції, чому також сприяє спеціалізація робітників;
- скорочується тривалість виробничого циклу (час перебування кожного виробу в цеху від моменту надходження його в крої до моменту зачіпки готової продукції) за рахунок підвищення продуктивності праці та ритмічності роботи;
- підвищується коефіцієнт використання обладнання;
- створюються сприятливі умови для комплексної механізації та автоматизації виробництва і т.д.

Проте організація потокового виробництва потребує безперервного постачання потоку предметами праці, допоміжними матеріалами, електроенергією, паром тощо, а також чіткої, налагодженої роботи обладнання. Зміна асортименту і навіть моделей потребує значної перебудови всього виробничого процесу. Негативно позначаються і випадки невиходів робітників.

Одним із основних показників потокового виробництва є ритм (такт) його роботи.

Даючи визначення поточного виробництва, можна сказати, що поточною називається така організація виробництва, при якій операції мають однаковий рівень регламентації та пов'язані між собою єдиним потоком предметів праці, що безперервно переміщується.

Кількість виконавців у потоках малого підприємства відображається умовою: $N > 1$, де N - кількість виконавців, що у виробничому процесі.

Це дозволяє розділити технологічний процес на окремі елементи, які розподіляються між виконавцями в рівних об'ємах.

Швейне виробництво характеризується значним розмаїттям форм організації потоків, у яких реалізовано основні принципи потокової організації виробництва. На підставі цього, при побудові процесу виробництва одягу можна виділити три принципово помітні організаційні форми: поточне виробництво; непоточне виробництво; автоматичне виробництво.

У непоточному виробництві виготовлення виробу зайнятий або один виконавець, або невелика бригада з 3 -11 осіб, пов'язаних між собою тільки технологічно. Тобто, розподілом операцій між виконавцями за видом виконуваних робіт. Погодження робіт за часом практично відсутнє.

Поточне виробництво залежно від ступеня виконання основних принципів його побудови може мати три різновиди організаційної форми потоків: із суворим ритмом роботи; з вільним ритмом роботи; комбіновані.

Найбільш прийнятною організаційною формою потоків для малих підприємств є потоки з вільним ритмом роботи, зокрема агрегатно-групові. При організації потокового виробництва на малому підприємстві необхідно враховувати, що одна з найважливіших вимог потенційного покупця полягає в тому, щоб виріб, який він купував, був єдиним у своїй групі виробів. Ця вимога може задовольнити ательє, тобто індивідуальне пошиття виробів. Однак наблизитися до виконання цієї вимоги малі підприємства цілком можуть. Для реалізації цієї вимоги підприємства повинні випускати конкретну модель із запланованих до випуску моделей виробів якомога дрібнішими партіями, здійснюючи їх часту змінність.

Чисельність виконавців на підприємстві малої потужності не повинна перевищувати 50 осіб.

Потоки на малих підприємствах можуть бути одномодельними і багатомодельними. У багатомодельних потоках можливі такі види запуску моделей, як послідовно-асортиментний і циклічний. При організації потоків з послідовно-асортиментним та циклічним запуском моделей повинні виконуватися такі умови:

- однотипність методів обробки, обладнання та технологічного оснащення;
- відмінності у трудомісткості виготовлення наступних один за одним моделей не повинні перевищувати 15%.

За способом подачі предметів праці до робочих місць найбільше доцільно застосовувати децентралізований пачковий запуск.

За наявності спеціалізованих ділянок або груп потоки малої потужності можуть бути секційними та несекційними. Побудова потоку в цілому виконується відповідно до вимог побудови потоку як системи. При цьому необхідно враховувати, що потік малого підприємства має бути пристосований до випуску різноманітних виробів дрібними партіями із частою змінюваністю моделей.

Виходячи з поставленого завдання, підприємству необхідно визначити для себе нову концепцію, спрямовану на вдосконалення технології, структури та організації виробництва. Такою концепцією є організація гнучких виробничих систем (ГВС) [7].

Під гнучкістю розуміють здатність виробництва оперативно переходити на випуск різноманітних видів виробів при збільшенні кількості моделей, зміні часового режиму їх випуску, різноманітності матеріалів і обладнання, що застосовуються.

Все це вимагає наявності у виробничій системи властивості, що дозволяє адаптуватися до нових умов, щоб параметри функціонування потоку були постійно на необхідному рівні. Залежно від розв'язуваних завдань може бути виділено кілька форм прояву властивостей гнучкості:

- технічна форма гнучкості характеризується швидкою переналаджуваністю обладнання;
- маршрутна гнучкість характеризується можливістю зміни порядку виконання операцій;
- організаційна гнучкість визначається концентрацією однорідної продукції та часом безперервної зайнятості виконавця при виконанні однієї і тієї ж виробничої роботи. Цей аспект гнучкості значною мірою визначає структуру гнучкого виробництва;
- групова гнучкість характеризується різноманітністю виробів, що виготовляються в потоці; відбиває здатність виробничої системи до оновлення продукції; характеризується скороченням строків та зниженням витрат на підготовку нового виробництва;

- надійна форма гнучкості характеризується можливістю зберігати працездатність системи тривалий час;

- технологічна гнучкість полягає у можливості вирішення кількох технологічних задач на наявному обладнанні. Це досягається при: використанні багатопільового та багатоінструментального обладнання; наявності технологічних модулів, що охоплюють коло виробничих операцій із обробки груп деталей без механічного переналагодження устаткування.

По відношенню до персоналу технологічна гнучкість означає високу кваліфікацію та підвищену готовність до зміни робочого місця;

- структурна гнучкість передбачає свободу у виборі послідовності обробки предметів праці, взаємозамінність обладнання;

- об'ємна гнучкість відображає здатність виробничих потоків функціонувати за різних обсягів виробництва.

Під гнучкістю організаційної форми потоку слід розуміти таку виробничу структуру потокової лінії, яка має забезпечувати перехід на новий асортимент із незначною перебудовою потоку.

Підвищення гнучкості організаційних форм швейного виробництва в умовах інтенсифікації оновлення продукції ґрунтується на вдосконаленій системі підготовки виробництва, що забезпечує створення нових виробів у мінімально короткі терміни та включає:

- конструкторську підготовку - адресне конструювання та моделювання та створення єдиних колекцій даного асортименту;

- технологічну підготовку виробництва - створення уніфікованої гнучкої технології для груп виробів, що мають загальні конструктивно-технологічні ознаки.

При групуванні виробів, передбачених виготовлення на одному потоці, необхідно враховувати такі умови:

- ступінь конструктивно-технологічної однорідності виробів;

- ступінь ідентичності пакета виробів;

- ступінь однорідності структури та властивостей застосовуваних матеріалів;

- ступінь однотипності обладнання.

Розробка гнучких виробничих систем повинна базуватися на застосуванні найпрогресивніших методів обробки виробів, що забезпечують: уніфікацію способів збирання різних вузлів у рамках усієї колекції, особливо для тих вузлів, збирання яких здійснюється із застосуванням спеціального обладнання; подібність технологічних послідовностей та схем складання окремих вузлів у виріб.

Для ритмічної роботи потоку встановлюється оптимальна послідовність запуску виробів з урахуванням коефіцієнта однорідності, що забезпечує найменші втрати часу при зміні асортименту. Це досягається запуском виробів, близьких за технологією виготовлення.

Обладнання, що застосовується в потоці з гнучкою організаційною формою, визначається властивостями пакету виробу і повинно мати високий ступінь універсальності, можливість простого та швидкого перемикавання з однієї операції на іншу з мінімальними витратами часу на переналагодження.

Принцип розміщення обладнання полягає в наступному:

- створюються спарені робочі місця з різним обладнанням, що дозволяє виконувати різні операції;

- розташування робочих місць провадиться з урахуванням прямоочності переміщення оброблюваних предметів праці;

- транспортування пачок предметів праці між робочими місцями здійснюється за допомогою різних підлогових візків.

При проектуванні гнучких організаційних форм потоків малого швейного підприємства особливу увагу необхідно приділити завантаженню виконавців шляхом комплектування технологічних операцій до організаційних операцій.

Тактовий спосіб широко застосовується при проектуванні потоків. Однак при розподілі роботи між виконавцями на сьогодні почали застосовувати безтактовий спосіб. Відмінність цього способу полягає в тому, що він враховує індивідуальну продуктивність кожного виконавця. Проте, говорячи про особливості проектування організації швейного виробництва на малих підприємствах, можна зазначити, що організація трудового процесу у часі та просторі багато в чому схожа із закономірностями та етапами проектування на підприємствах середньої потужності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, організаційна стабільність функціонування сучасних малих підприємств багато в чому забезпечується розробкою нових технологій проектування виробництва. При цьому одним з перспективних напрямків його реорганізації є застосування гнучких виробничих систем з динамічною організаційною структурою, найбільш придатною для якнайшвидшого випуску нової продукції та її оперативного постачання на ринок. Впровадження гнучких виробничих систем у швейній промисловості

відкриває реальні можливості для створення відкритих гнучких структур, які мають цілісність, цільову орієнтацію з позиції економічної діяльності, можливості швидкої та економічно вигідної реорганізації складу, структури та організації ГВС з урахуванням змін на ринку.

Література

1. Горобчишина В.С. Проектування технологічних процесів швейного виробництва : Навч. посібник / В.С. Горобчишина, Л.В. Буханцова. – К : Кондор-Видавництво, 2016. – 276 с.
2. Горобчишина В. С. Основи проектування технологічних процесів виготовлення швейних виробів: навчальний посібник / В. С. Горобчишина. – Видавництво «Новий Світ-2000», Львів, 2020. - 267 с.
3. Бичковська Ю. О. Сучасний стан швейної промисловості України / Ю. О. Бичковська, Є. Г. Юрин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://nauka.kushnir.mk.ua/>;
4. Гринцевич В.О. Роль і місце швейного виробництва в економіці України / В. О. Гринцевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://nauka.kushnir.mk.ua/>;

References

1. Horobchyshyna V.S. Proektuvannya tekhnolohichnykh protsesiv shveinoho vyrobnytstva : Navch. posibnyk / V.S. Horobchyshyna, L.V. Bukhantsova. – K : Kondor-Vydavnytstvo, 2016. – 276 s.
2. Horobchyshyna V. S. Osnovy proektuvannya tekhnolohichnykh protsesiv vyhotovlennia shveinykh vyrobiv: navchalnyi posibnyk / V. S. Horobchyshyna. – Vydavnytsvo «Novyi Svit-2000», Lviv, 2020. - 267 s.
3. Bychkovska Yu. O. Suchasnyi stan shveinoi promyslovosti Ukrainy / Yu. O. Bychkovska, Ye. H. Yurn [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : // <http://nauka.kushnir.mk.ua/>;
4. Hryntsevych V.O. Rol i mistse shveinoho vyrobnytstva v ekonomitsi Ukrainy / V. O. Hryntsevych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : // <http://nauka.kushnir.mk.ua/>;

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-41>

УДК: [332.122:338.43]

СОКОЛОВА Алла

Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН України

<https://orcid.org/0000-0003-0194-6706>

e-mail: alla.skiva06@gmail.com

РАТОШНЮК Татяна

Інститут сільського господарства Полісся НААН України

<https://orcid.org/0000-0002-1097-0874>

e-mail: viktor.ratoshnyuk@ukr.net

МАРТИНЮК Михайло

Поліський національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-4907-7677>

e-mail: mmartinuk504@gmail.com

РАТОШНЮК Віктор

Інститут сільського господарства Полісся НААН України

<https://orcid.org/0000-0001-6937-7541>

e-mail: viktor.ratoshnyuk@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ГРОМАД: ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА, МІСІЯ, ПРИНЦИПИ ТА СТРУКТУРА

В статті розкрито науково-теоретичні основи формування та розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій та громад. Розглянуто еволюцію наукових поглядів на категорію соціально-економічного потенціалу, його економічну природу, місію, принципи та функції. Узагальнено детермінанти формування, розвитку та відтворення соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад.

Ключові слова: потенціал, соціально-економічний потенціал, сільські території, сільський розвиток, територіальні громади.

SOKOLOVA Alla

Volynska state agricultural research station of the Institute of agriculture of Carpathian region of the NAAN of Ukraine

RATOSHNIUK Tatiana

Polissia Institute of Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

MARTYNYUK Myhaylo

Polissia National University

RATOSHNIUK Viktor

Polissia Institute of Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL OF RURAL AREAS AND COMMUNITIES: ECONOMIC NATURE, MISSION, PRINCIPLES AND STRUCTURE

The article reveals the scientific and theoretical foundations of the formation and development of the socio-economic potential of rural areas and communities. On the basis of theoretical generalizations, it is proposed to consider the socio-economic potential of rural areas as the collective capabilities of a certain rural area (as a system) to form and maximally satisfy the needs of rural residents in goods and services based on the optimal use of available resources in the conditions of specific socio-economic relations in the process of optimal interaction with the environment.

The mission of the socio-economic potential of rural areas and communities is to determine, form and most effectively provide and satisfy the actual and potential needs of rural residents in the process of interaction with the environment and rational use of resources in order to ensure economic growth, public welfare, and increase ecological and economic security on local, regional and national levels. The main principles of formation and development of the socio-economic potential of rural areas and communities are: integrity, hierarchy, isolation; non-additivity, mutual coherence; alternative; quality priority; balance; adaptability, etc.

It was established that the social potential of rural areas and communities should be considered as a systematic set of socio-demographic characteristics, opportunities and motivations, abilities and qualities of individuals, social groups of rural residents, which ensure their livelihood, social activity and reproduction. It has been proven that the economic potential in the activity of rural territorial communities and the development of rural territories is basic, it forms the basis of their effective functioning. It is substantiated that the key to the development of the socio-economic potential of rural areas and communities is their combination into a single system agreed with all interested parties (the state, agricultural producers, households, local communities, rural residents, etc.).

Key words: potential, socio-economic potential, rural areas, rural development, territorial communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процес децентралізації владних повноважень в Україні створив передумови для самостійного соціально-економічного сільського розвитку на базі громад. Забезпечення сталого розвитку сільських територій, як одне з найважливіших завдань аграрної науки в умовах мінімізації викликів, пов'язаних з військовою агресією росії, неможливе без дослідження науково-теоретичних та практичних засад формування їх соціально-економічного потенціалу; оцінювання рівня забезпеченості, виокремлення особливостей та аналізу сучасного стану; обґрунтування стратегічних орієнтирів, пріоритетів та перспектив розвитку.

Аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку сільських територій України свідчить про те, що незважаючи на певні позитивні зрушення, досягнуті в результаті трансформації аграрного сектору економіки та втілення реформи децентралізації, українське село перебуває у стані занепаду та руйнації, значна частина сільського населення скорочується і поширюється тенденція до зубожіння. За період 2000-2022 рр. кількість населених пунктів в Україні скоротилася на 370 сіл, що в середньому становить 17-18 сіл щорічно [1]. Разом з тим, результати здійснення адміністративної реформи на сільських територіях показали підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів й пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів тощо. Серед основних позитивних результатів децентралізації слід відмітити активізацію співпраці бізнесу з місцевою владою, розвиток малого і середнього бізнесу, конструктивне вирішення сільськими громадами власних проблем, формування достатнього рівня доходів на місцевих рівнях для розвитку громад і самофінансування інвестиційних проектів. Тому, розробка, обґрунтування та втілення пропозицій щодо формування та подальшого розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад України в умовах військового стану та повоєнної відбудови економіки є доцільним та набуває нині особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління ресурсами й потенціалом досліджували такі зарубіжні вчені-економісти: І. Ансофф, М. Байє, Т. Йеннер, Р. Піндайк, Д. Рубінфельд, С. Росс, Х. Лесбенстейн, П. Друкер, М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Е. Леклерк та ін. Питання оцінки ефективності використання окремих видів ресурсів, формування стратегічного, економічного та виробничого потенціалів розглядали В. Гальперін, С. Ігнатієва, В.І. Моргунов, О. Градов, Л. Добрик [12], Ю.Ю. Донець, Б. Плишевський, В. Герасимчук, М. Кондратьєв, С. Степаненко [9], О. Федонін [7], Н. Цимбаліста [8] та ін.

Дослідженню соціально-економічних проблем розвитку сільських територій присвячені наукові роботи О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, В.В. Борщевського [14], Ю.Е. Губені, В.К. Збарського, Т.О. Зінчук [27], І.І. Кравчук [17], О. Лазаревої [13], Е.М. Лібанової, М.Й. Маліка, Л.О. Мармуль [23], О.І. Павлова, Н.І. Патики, І.В. Прокопи, М.П. Талавирі, В.К. Терещенка, М.М. Тимошенка [1, 15, 16], І. Томашук [24], М.А. Хвесика та інших. Попри ґрунтовні наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених, слід зазначити, що окремі аспекти цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими й наразі гостро актуальними. Не побудовано науково-методологічну базу для розробки, формування та подальшого розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад в умовах сучасних викликів.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Доцільним вбачається проведення систематизації наукових поглядів щодо сутності категорії соціально-економічного потенціалу, його економічної природи, місії. Важливим є виокремлення та характеристика принципів й основних функцій соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад. Об'єктивно необхідним є узагальнення детермінантів його формування, розвитку та відтворення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження – дослідження науково-теоретичних аспектів соціально-економічного потенціалу сільських територій та громад, його формування та розвитку. Для досягнення поставленої мети поставлені та вирішувались наступні завдання: дослідити сутність соціально-економічного потенціалу як категорії, його економічну природу та суспільну місію; розкрити функції та принципи; узагальнити детермінанти формування, розвитку та відтворення. Об'єктом дослідження виступає процес формування та розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад з урахуванням пріоритетів та використанням виробничих стандартів сільськогосподарської діяльності і соціальних нормативів життєзабезпечення сільських жителів.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є системний та діалектичний методи й синергетичний підхід до пізнання, проблем формування і розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій та громад з урахуванням потенціалу інклюзивного зростання сільської економіки України в сучасних умовах. Дослідження виконано з використанням широкого спектру загальнонаукових та

спеціальних методів: абстрактно-логічного, зокрема прийомів індукції та дедукції, аналогії та співставлення, операціоналізації понять – для узагальнення, систематизації та поглиблення науково-теоретичних засад формування і розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій та громад; теоретичного узагальнення і порівняння – для дослідження сутності соціально-економічного потенціалу як категорії, його економічної природи, суспільної місії, функцій та принципів формування; аналізу й синтезу – для дослідження чинників (детермінантів) формування, розвитку та відтворення окремо соціального та економічного потенціалів сільських територій і громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зважаючи на змістовну багатоскладовість поняття «соціально-економічний потенціал сільських територій», його дослідження та концептуальне обґрунтування варто здійснювати у контексті виявлення методологічних чинників становлення теорії соціально-економічного потенціалу із подальшою проєкцією дослідницької технології на особливості його формування та використання на сільських територіях.

У науковий вжиток термін «потенціал» увів Арістотель, що дослівно означало «рушійну силу», «можливість». Категорія «*potentia*» – сила, спроможність, потужність, інтерпретується як можливість виникнення нового прояву, що знаходиться у самій реальній дійсності. Рух як невід’ємна властивість матерії передбачає перехід від потенційного буття до буття реального [2, с. 183]. Тлумачний словник української мови трактує потенціал як «приховані здібності, сили для будь-якої діяльності, що можуть бути використані за певних умов» [3]. Термін «потенціал» в економічній літературі розуміється неоднозначно. В Економічній енциклопедії стверджується, що він походить від латинського «*potential*» – міцність, сила [4]. Інші науковці трактують походження цього терміна від французького «*potentiel*» – здатний [5]. Широке трактування смислового змісту терміну «потенціал» дозволяє застосовувати його до різних галузей науки та діяльності залежно від того, про яку силу, запаси чи джерела йде мова. Визначаючи потенціал як володіння певним набором ресурсів, тлумачення цього терміну повинно містити у собі два аспекти: наявність ресурсів та цільову спрямованість їх використання. Проте, сам по собі потенціал без визначення мети його використання існувати не може, оскільки будь-який потенціал передбачає резерви та можливості для досягнення кінцевого результату [6, с. 34].

Федонін О., Рєпіна І. та Олексюк О. висвітлюють еволюцію наукових поглядів на еволюцію потенціалу як економічної категорії за трьома методологічними підходами [7]:

- потенціал як сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів;
- потенціал як система матеріальних і трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва;
- потенціал як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання.

Аналізуючи існуючі підходи до складових потенціалу, Цимбаліста Н.А. справедливо зазначає, що об’єктивний потенціал (як активна, так і пасивна його частини) включає в себе всі доступні ресурси, незалежно від того використовуються вони чи ні. Своєю чергою, суб’єктивний потенціал становить собою власне приховані можливості (нерозвідані ресурси, невинайдені технології та можливості використання наявних ресурсів), які полягають здебільшого у інтенсифікації використання об’єктивного потенціалу [8, с. 116].

Введення в систему наукової термінології поняття «соціально-економічний потенціал» обумовлено, з одного боку, усвідомленням обмеженості ресурсів, з іншого боку – прагненням задіяти додаткові резерви й стимули, закладені у структурі системи (діяльності), але не реалізовані на практиці, – така думка багатьох вчених-економістів [9, 10, 11]. Поняття «соціально-економічний потенціал» досить широко застосовується як у науковій літературі, так і в управлінській практиці. При цьому його зміст трактується по-різному, що може обумовлювати множинність оцінок потенціалу одних і тих же економічних систем. Під економічним чи соціально-економічним потенціалом (межі між цими поняттями розмиті) в економічній науці зазвичай розуміється сумарна характеристика ресурсних можливостей у тій чи іншій сфері господарювання [12, с. 116]. Вважаємо, що *соціально-економічний потенціал* доцільно розглядати як сукупність соціально-економічних факторів, джерел, стимулів, форм підвищення ефективності використання продуктивних сил. Це обумовлює необхідність дослідження соціально-економічного потенціалу як додаткового джерела ресурсів.

Сільські території є невід’ємною частиною успішної економіки України як аграрної держави, важливою соціально-економічною ланкою економіки України, де сконцентровані не тільки природні, а й людські та виробничі ресурси. Тому соціально-економічний розвиток сільських територій є важливою складовою соціальної та регіональної політики еколого-економічної політики [13, с. 455]. Як відомо, ресурсний потенціал сільських територій представляє собою складну, безперервно відтворювальну систему, яка складається з багатьох компонентів (природний, трудовий, фінансовий, підприємницький, інформаційний, матеріально-технічний, технологічний, інституційний ресурси), а зв’язки між ними визначаються соціальними, економічними, політичними, інфраструктурними та іншими чинниками, що

зумовлюють функціонування і розвиток села. Тому, в контексті даного дослідження, під *соціально-економічним потенціалом сільських територій* слід розуміти сукупні можливості певної сільської території (як системи) формувати і максимально задовольняти потреби сільських жителів в товарах і послугах на основі оптимального використання наявних ресурсів в умовах конкретних соціально-економічних відносин у процесі оптимальної взаємодії з навколишнім середовищем. Відтак, як зазначають науковці Інституту регіональних досліджень НАН України, потенціалом розвитку сільських територій є наявні та доступні ресурси, використання яких може призвести до підвищення кількісних та покращення якісних показників, що будуть відображенням соціально-економічного зростання на цих територіях [14, с. 74].

Місія соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад – визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти фактичні та потенційні потреби сільських жителів в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки на локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях. Досягнення визначеної місії дозволяє забезпечити функціонування та розвиток сільських територій і громад як складної природо-господарської та соціальної системи, побудованої на засадах взаємозв'язку та взаємозалежності. Цього можна досягти, лише дотримуючись певних принципів.

З огляду на вище вказане, доцільним вбачається визначення принципів, на яких повинні базуватись формування і розвиток соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад, враховуючи комплексність і взаємоузгодженість функціонування його складових (табл. 1.) Саме соціально-економічний потенціал характеризує здатність аграрних товаровиробників та сільських мешканців виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб, поліпшення якості життя сільського населення та реалізацію концепції багатофункціональності сільських територій. Концепція багатофункціональності сільських територій враховує необхідність системного розгляду питань продовольчої безпеки, соціальної й економічної ролі сільських територій, стану навколишнього середовища.

Таблиця 1

Система принципів формування і розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад

Назва принципу	Характеристика та суть
Цілісність	Соціальна та економічна складові потенціалу сільських територій і громад зможуть існувати лише за рахунок існування цілого. Адже відомо, що первинність цілого – основний постулат розвитку суспільства як системного процесу, де вище вказані компоненти функціонують разом, досягаючи еволюційних змін та розвитку
Ієрархічність	Кожен складовий елемент (вид ресурсів), який формує соціально-економічний потенціал сільських територій і громад на регіональному рівні може розглядатись як система (підсистема) більш широкої, наприклад, загальнодержавної системи
Виокремленість	Означає, що узагальнена або інтегральна оцінка соціально-економічного потенціалу сільських територій у зв'язку з різноманітністю ресурсів є досить складною процедурою. Це зумовлює виокремлення її окремих складових (соціальної та економічної), які характеризуються певними особливостями й параметрами розвитку.
Неадитивність (емерджентність)	Принцип, який відповідає за розвиток сільських територій як багатофункціональної системи, а функціонування системи не може бути зведено до відокремленого функціонування окремих її компонентів
Взаємоузгодженість	Розвиток сільських територій залежить від розвитку сільських громад та суб'єктів аграрної сфери (агроформування, фермери та сільські домогосподарства; заготівельно-переробна сфера; працівники, зайняті соціальним обслуговуванням та наданням послуг; природоохоронний сектор; органи державної влади та місцевого самоврядування та ін.)
Альтернативність	Формування соціально-економічного потенціалу сільських територій визначається як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками. Прикладом дотримання даного принципу може слугувати диверсифікація аграрного підприємництва.
Пріоритет якості	життєздатними є такі сільські території, які віддають перевагу: конкурентоспроможності виробленої сільськогосподарської продукції; якості товарів і послуг; якості життя; якості екосистем; якості виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури тощо
Збалансованість	характеризує процес формування і використання соціально-економічного потенціалу сільських територій як комплекс дій, які спрямовані на досягнення збалансованого функціонування ключових складових: соціальної, економічної та екологічної
Адаптивність	адаптація параметрів соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій і громад як системи до зміни параметрів зовнішнього середовища (екзогенних чинників), конкретних ситуацій тощо.

Джерело: власні дослідження авторів

В контексті даного дослідження варто наголосити на місії соціально-економічного потенціалу сільських територій для забезпечення належного життєвого рівня сільського населення, оскільки нині дедалі більшого розвитку набувають процеси, пов'язані з формуванням суспільного усвідомлення об'єктивної необхідності соціо-економічної модернізації українського села [15].

Варто зазначити, що використання соціально-економічного потенціалу сільських територій та громад має цілеспрямований характер на досягнення певних цілей, завдань та реалізації відповідних функцій. На рис. 1 наведено основні функції соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад.

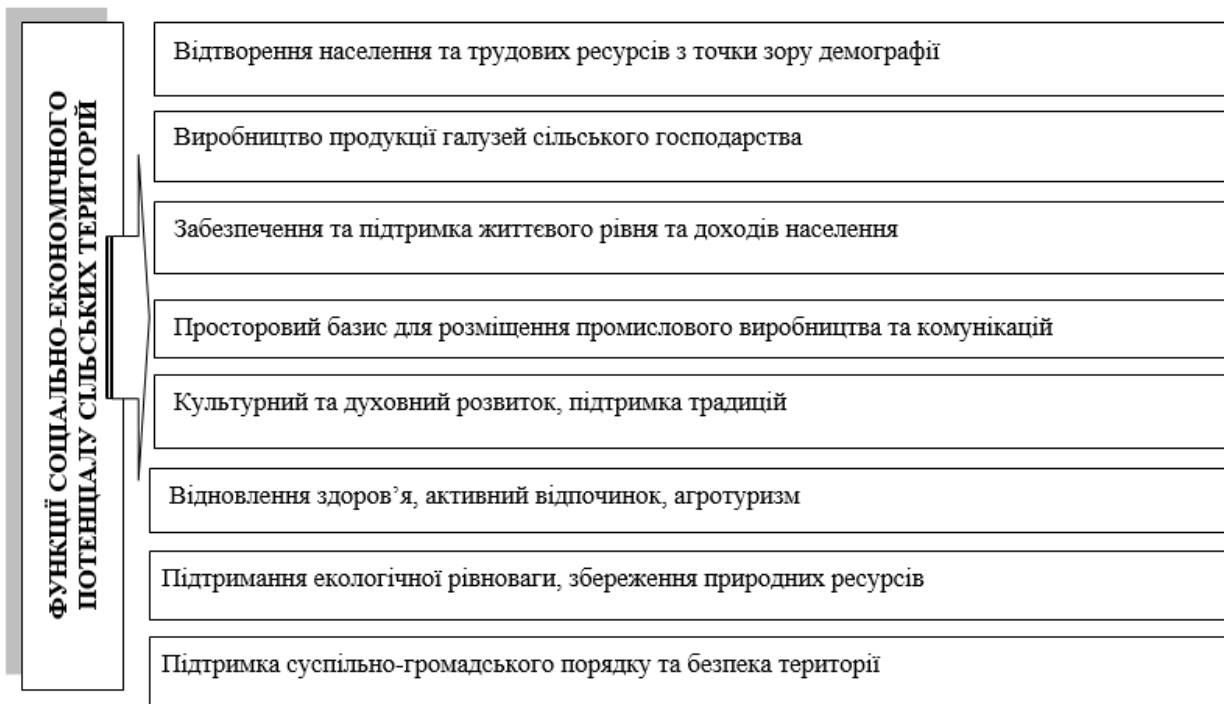

Рис. 1. Значення та функції соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад

Джерело: власні дослідження авторів

Отже, соціально-економічний потенціал сільських територій і громад – це сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів, елементів як цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу на цих територіях та забезпечують максимально можливі структурно-функціональні передумови для розвитку. Дослідження соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад з точки зору їх багатofункціональності, дозволить створити відповідні організаційно-економічні, нормативно-правові, фінансові, соціально-демографічні та інші умови для реалізації концепції багатofункціональності сільського розвитку на локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях.

Дослідження соціально-економічного потенціалу сільських територій в Україні активізувались на поч. XXI ст., у період започаткування теоретико-методологічного обґрунтування чинників сталого розвитку сільського господарства, сільських територій, факторів впливу на підтримку продовольчого забезпечення країни та формування експортного продовольчого потенціалу; становлення концепцій сільського розвитку, сільської економіки та просторового економічного розвитку.

Глибоке розуміння сутності соціально-економічного потенціалу сільських територій закладає умови підвищення ефективності дослідження процесів його формування та використання. Основою досліджуваного потенціалу є ресурси соціального характеру, на які впливає сільська економіка, сприяючи їх адекватному перетворенню у визначений кінцевий результат (табл. 2).

Традиційно соціально-економічний потенціал сільських територій формують природно-ресурсна (природні умови та ресурси – земельні, водні, агрокліматичні, флористичні та фауністичні); виробнича (матеріально-технічні засоби й технології, готова продукція та послуги) й соціальна складова (населення й поселенська мережа) [16, с. 32]. Проте, ми вважаємо, що саме значення соціального потенціалу є непересічним, оскільки на сільських територіях проживає третина населення нашої країни, відтворюється значна частина людського капіталу. Про необхідність удосконалення та розвитку соціально-орієнтованої складової ресурсного потенціалу сільських територій та громад, свідчать найгостріші проблеми на селі, які вимагають невідкладного вирішення: поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл; безробіття; бідність та трудова міграція; занепад соціальної інфраструктури; погіршення умов життєдіяльності сільської поселенської мережі та умов відтворення сільського населення та ін.

Крім того, для сільських жителів завжди був актуальним розвиток духовного та культурного середовища, зростання власного освітнього рівня, збереження історичної спадщини та національних традицій. Це сприятиме збереженню земельних ресурсів і навколишнього середовища, створенню красивих ландшафтів і якісного рівня життя сільського населення за допомогою виробничої діяльності в гармонії з природою, адже село було і залишається колицкою краю, оберегом самобутньої національної культури, звичаїв, побуту, менталітету та культурно-етичного потенціалу нації, де зберігаються народні традиції, звичаї, ідентичність, ментальність.

Таблиця 2

Характеристика соціальної складової соціально-економічного потенціалу сільських територій

Складові соціального потенціалу	Характерні ознаки та особливості
Демографічний	Характеризує можливості поліпшення якості населення сільських територій і визначається загальною чисельністю населення, його статевим та віковим складом, динамікою зростання (вибуття), депопуляційними й міграційними процесами та ін.
Трудовий	Характеризує можливості розвитку сільських територій за рахунок підготовки та раціонального використання зайнятих в аграрній сфері (визначається освітнім, кваліфікаційним, професійним складом персоналу, зайнятістю їх у розрізі сільськогосподарських галузей та інших видів діяльності, сфер господарювання, форм власності, спеціальностей і т. п.).
Інтелектуальний	Сукупність здібностей, творчих обдарувань, навичок, мотивацій сільських мешканців до втілення новаторських ідей, які надають їм конкурентні переваги місцевості де вони проживають
Соціально-інфраструктурний	Характеризує резерви сільських територій в сфері поліпшення медичного, побутового, культурного, транспортного та житлово-комунального, адміністративного обслуговування сільського населення на основі розширення номенклатури та підвищення якості послуг, забезпечення їх доступності для населення тощо.
Культурно-етичний	Розвиток особистісного, духовного та культурного середовища, зростання освітнього рівня сільського населення, збереження історичної спадщини та національних традицій, звичаїв, побуту

Джерело: сформовано на основі [6, с. 37; 17, с. 70; 18; 19]

В контексті даного дослідження справедливим є твердження Гримака О.Я., який пропонує розділити ресурсний потенціал розвитку сільських територій на дві частини [20]:

✓ *реалізований потенціал*, тобто потрібна частка або увесь існуючий ресурсний потенціал, що вже використовується зацікавленими суб'єктами господарювання на селі для досягнення певної мети на момент оцінки;

✓ *нереалізований потенціал* – це частка або увесь існуючий ресурсний потенціал на селі, що не використовується на момент оцінки за внутрішніми або зовнішніми причинами й існування якого розглядається як потенційні невикористані можливості об'єкта дослідження.

Економічну складову соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад можна розглядати з різних точок зору, виділяючи в залежності від завдань дослідження або ресурсну, або функціональну, або ресурсно-цільову чи інші концепції. Відповідно, й з різних точок зору можна розглядати і процеси його формування, розвитку та використання: закономірності, загальні економічні закони, принципи та фактори [21, с. 28].

Таблиця 3

Складові економічного потенціалу сільських територій та їх характеристика

Складові економічного потенціалу	Характерні ознаки та особливості
Природно-ресурсний	Сукупність природних ресурсів, які можуть бути використані як природні продуктивні сили для розвитку сільських територій і включає всі види розвіданих і врахованих запасів мінеральних, земельних, лісових, водних, фауністичних і рекреаційних ресурсів.
Матеріально-технічний	Характеризує можливості розвитку сільських територій на основі ефективного використання всіх структурних складових аграрного сектору (визначається структурою і обсягом с.-г. виробництва, величиною та ефективністю використання основних та оборотних фондів, станом розвитку виробничої та ринкової інфраструктури).
Науково-інноваційний	Сукупна здатність науково-технічних знань і практичного досвіду задля забезпечення найбільш повного використання ресурсів економічного потенціалу, що характеризує можливості сільських товаровиробників в сфері підвищення конкурентоспроможності продукції, робіт, послуг на основі раціонального використання досягнень науково-технічного прогресу.
Фінансово-бюджетний	Характеризує можливості сільських територіальних громад в збільшенні доходної частини бюджету (визначається величиною місцевих податків відповідно до нормативів, встановлених законодавством, обсягами дотацій, субвенцій, трансфертних платежів та ін.).
Інвестиційний	Характеризує можливості сільських територій та громад в залученні і використанні коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, підприємців, населення для вирішення локальних проблем у сфері розширення зайнятості та підвищення добробуту сільського населення, покращення якості життя, забезпечення можливостей для розвитку
Експортно-імпортний потенціал	Характеризує можливості сільських територій у підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності шляхом закріплення на вже освоєних ринкових нішах; використанні відносної дешевизни робочої сили, виробничих фондів, технологічних знань, матеріальних ресурсів), яка виступає в якості ведучого мотиву залучення закордонних інвестицій.
Інформаційний	Наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій та інших засобів і можливостей створювати, збирати, накопичувати, обробляти та використовувати різноманітні форми інформації для задоволення інформаційних потреб сільських жителів.
Маркетинговий	Спроможність маркетингової системи сільської території забезпечувати постійну конкурентоспроможність шляхом застосування новітнього маркетингового інструментарію
Підприємницький	Можливості, ресурси і компетенції сільської соціально-економічної системи, інституціональні та управлінські механізми, ефективна взаємодія яких забезпечується унікальними особистісними якостями, інтелектуальними здібностями суб'єктів підприємництва та зумовлює адаптацію до ринкових умов й конкурентних сил, що забезпечує продовження відтворювальних циклів цієї системи

Джерело: сформовано на основі [6, с. 37; 22; 23]

За результатами проведеного дослідження встановлено, що фактично в науковій літературі не розглядається поняття «економічний потенціал сільських територій». Ключник А.В. вважає, що економічний потенціал сільських територій доцільно досліджувати, оцінювати та аналізувати, як мінімум, у трьох аспектах [22]:

- ресурси, що характерні для даної території, у ході використання яких задовольняються суспільні потреби її жителів;
- спроможність певної сільської території (як системи) забезпечувати постійне її функціонування, або ж здатність господарюючих суб'єктів (ураховуючи природно-кліматичні та культурологічні особливості, використовуючи наявні ресурси та можливості сільської території) забезпечувати довгострокове функціонування і досягнення стратегічних цілей;
- можливість розширення господарської діяльності на даній території та поліпшення її благоустрою на основі використання наявних (або із залученням додаткових) ресурсів. Проведене дослідження концептуального обґрунтування змісту поняття «соціально-економічний потенціал сільських територій і громад», ідентифікація його соціальної та економічної складових, виокремлення основних підходів та принципів до формування, використання та розвитку дозволяє констатувати наявність системних ознак, які представлені на рис. 3.

Рис. 3. Система формування соціально-економічного потенціалу сільських територій і громад

Джерело: узагальнено за матеріалами [22; 24; 25; 26, С. 5-12]

З розширенням повноважень і можливостей сільських територіальних громад в результаті децентралізації, на них дедалі більшою мірою покладається необхідність вирівнювання соціально-економічного розвитку населених пунктів, забезпечення сталого розвитку сільських територій. В контексті даного дослідження справедливим є твердження Т.О. Зінчук [27] про те, що роль територіальних громад в період реформи децентралізації влади особливо актуалізувалась з огляду на економічні, соціальні та екологічні виклики, які є найвідчутнішими у процесах життєдіяльності сільських територій. Адже саме сільські територіальні громади, їх органи управління відповідають за соціально-економічний розвиток сільських територій, використання їхнього ресурсного потенціалу, активізацію господарської діяльності та

приватно-державного партнерства в зв'язку з розширення їх повноважень в процесі реформи децентралізації.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виходячи з вище наведеного, головним принципом, на підставі якого слід підвищити ефективність використання соціальної складової досліджуваного потенціалу, на наш погляд, є пріоритетність створення умов для нарощування та підвищення ефективності використання економічного потенціалу. Крім того, відтворювальний характер соціально-ресурсного потенціалу досліджуваних територій, інтегруючи в систему суспільного відновлення відтворювальних процесів окремих складових, створює передумови і умови для збалансованого розвитку самої сільської місцевості і розташованих на ній громад, як територіальної системи.

За результатами проведеного дослідження інституційного забезпечення та детермінантів розвитку й відтворення соціально-економічного потенціалу запропоновано трирівневу структуру його формування:

- *перший рівень – інституційний*, що включає розвиток соціально-економічного потенціалу під впливом факторів зовнішнього середовища (нормативно-правовий, управлінський, інноваційний, інвестиційний, інтелектуальний, маркетинговий потенціали);
- *другий – регіональний*, на якому формування і розвиток соціально-економічного потенціалу відбувається під впливом регіональних особливостей кожної сфери сільської території (ресурсний, підприємницький, зовнішньоекономічний, споживчий, інфраструктурний потенціали)
- *третій – локальний*, що залежить від місцевих умов та чинників сільських територій та громад (демографічний, соціокультурний, виробничого-господарський, рекреаційно-туристичний, комунальний тощо).

Отже, соціально-економічний потенціал сільських територій та громад, як сукупний обсяг реалізованих та нереалізованих ресурсів та можливостей, доступних на даному етапі розвитку суспільства, є складною системою, складові якої знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності. Як система соціально-економічних відносин ресурсний потенціал сільських територій і громад має галузевий і територіальний зріз, що вимагає оцінювання.

Література

1. Тимошенко М.М. Науково-методичні аспекти оцінювання сталого розвитку сільських територій і громад. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. №2. С.44-51. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-6>. (дата звернення 10.06.2024 р.)/
2. Лігоненко Л. Науковий аналіз поняття «потенціал регіону». *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 8 (23). С. 182–189.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Економічна енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
5. Шелегеда Б.Г. Стратегічне управління потенціалом підприємства: монографія. Донецьк: ДонУЕП. 2006. 219 с.
6. Гедз М.Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів. *Фінансовий простір. Financial space*. 2012. № 2 (6). с. 33-38.
7. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2003. 316 с.
8. Цимбаліста Н.А. Проблеми реалізації агровиробничого потенціалу сільських територій. *Регіональна економіка*. 2015. № 2. С. 115-123.
9. Степаненко С.В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним. *Державне будівництво*. 2013. №1. С. 1-14. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/2/03.pdf>. (дата звернення 20.05.2024 р.)/
10. Тютюнник Н. С. Використання категорій «потенціал», «капітал» і «ресурс» у соціально-економічних дослідженнях. *Економіка промисловості*. 2012. № 3-4. С. 351-355. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2012_3-4_50.pdf. (дата звернення 21.05.2024 р.)
11. Квасницька Р., Тарасюк М. Структуризація потенціалу підприємства. *Вісник КТНЕУ*. 2017. № 1. С. 73–81.
12. Добрик Л.О. Генеза поняття «потенціал» як базової економічної категорії соціально-економічного потенціалу регіону. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 746-755.
13. Лазарева О.В., Михайловська А.М., Хапун О.С. Соціально-економічний розвиток сільських територій. *Молодий вчений. Young Scientist*. 2018. № 11 (63). С. 455-458.
14. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Львів, 2012. 216 с.

15. Тимошенко М.М. Теоретичні засади багатофункціонального сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. № 6 (69). С. 11–16.
16. Тимошенко М.М. Стратегія сталого розвитку сільських територій України та економічний механізм її реалізації: монографія. Житомир, 2018. 332 с.
17. Кравчук І.І., Ракович О.А. Підприємницький потенціал сільських територій як об'єкт наукових досліджень. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 2. P. 69–84. URL: www.are-journal.com. (дата звернення 15.06.2024 р.).
18. Костирко І.В., Гром'як Т.Г. Інтерпретація поняття потенціалу сільського розвитку. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 14–19.
19. Козачук В.В., Соколова А.О. Культурно-виховна складова стратегії сталого розвитку сільських територій. Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (13 трав. 2020 р.) / за заг. ред. Я.О. Гошовського та ін., Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2020. С. 66–68. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/21/60/457>. (дата звернення 11.06.2024 р.).
20. Гримак О. Я. Суть та характеристика ресурсного потенціалу сільських територій. *Науковий вісн. ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. 2014. Т. 16, № 1 (58), ч. 1. С. 123–128.
21. Бондаренко В. М. Ресурсний потенціал регіону: методологія формування та перспективи використання. Вінниця : РВВ ВНАУ : ПП Балюк І. Б., 2012. 373 с.
22. Ключник А.В. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України: монографія. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. 468 с.
23. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Сарапіна О.А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. *Економіка і менеджмент культури*. 2016. № 2. С. 32–38.
24. Томашук І. В. Аналіз та статистика ресурсного потенціалу сільських територій аграрного сектору України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 5 (10). С. 142–148.
25. Mazur K. V., Tomashuk I. V. Governance and regulation as an indispensable condition for developing the potential of rural areas. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. № 5, Vol. 5. P. 67–78.
26. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: монографія. За ред. Семенова В.Ф., Руденко О.І. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2012. 150 с.
27. Сталий розвиток сільських територій : монографія / за ред. проф. Т. Зінчук, проф. Ю. Раманаускаса. Клайпеда: вид-во Клайпедського університету; Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 421 с.

References

1. Tymoshenko M.M. Scientific and methodological aspects of assessing the sustainable development of rural areas and communities. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. 2024. No. 2. P. 44-51. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-6>. (date of application 10.06.2024)
2. Ligonenko L. Scientific analysis of the concept of "potential of the region". *Formation of market relations in Ukraine*. 2011. No. 8 (23). P. 182–189.
3. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language / Compendium. and heads ed. V.T. Busel K., Irpin: VTF "Perun", 2005. 1728 p.
4. Economic encyclopedia: In two volumes. T. 1 / Redcol. S.V. Mocherny (rep. ed.) and others. K.: "Akademiya" Publishing Center, 2000. 864 p.
5. Shelegeda B.G. Strategic management of enterprise potential: monograph. Donetsk: DonUEP. 2006. 219 p.
6. Gedz M.Y. The essence and structure of the socio-economic potential of modernization of regions. *Financial space. Financial space*. 2012. No. 2 (6). P. 33-38.
7. Fedonin O.S., Repina I.M., Oleksyuk O.I. The potential of the enterprise: formation and assessment: training. manual. K.: KNEU, 2003. 316 p.
8. Tsybalyista N.A. Problems of realizing the agricultural production potential of rural areas. *Regional economy*. 2015. No. 2. P. 115-123.
9. Stepanenko S.V. Evaluation of the effectiveness of the use of the economic potential of the region and its management. *State construction*. 2013. No. 1. P. 1-14. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/2/03.pdf>. (date of application 05/20/2024)
9. Stepanenko S.V. Evaluation of the effectiveness of the use of the economic potential of the region and its management. *State construction*. 2013. No. 1. P. 1-14. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/2/03.pdf>. (date of application 05/20/2024)
10. Tyutyunyk N. S. Use of the categories "potential", "capital" and "resource" in socio-economic research. *Economy of industry*. 2012. No. 3-4. P. 351-355. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2012_3-4_50.pdf. (application date 05/21/2024).
11. Kvasnytska R., Tarasyuk M. Structuring the potential of the enterprise. *Bulletin of KTNEU*. 2017. No. 1. P. 73–81.
12. L.O. Dobryk The genesis of the concept of "potential" as a basic economic category of the socio-economic potential of the region. *Economy and society*. 2018. Issue 19. P. 746-755.
13. Lazareva O.V., Mykhaylovska A.M., Khapun O.S. Socio-economic development of rural areas. *A young scientist. Young Scientist*. 2018. No. 11 (63). P. 455-458.
14. Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine: monograph. NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies; of science ed. V. V. Borshchevskyi. Lviv, 2012. 216 p.
15. Tymoshenko M.M. Theoretical principles of multifunctional rural development. *Scientific horizons*. 2018. No. 6 (69). P. 11–16.
16. Tymoshenko M.M. The strategy of sustainable development of rural areas of Ukraine and the economic mechanism of its implementation: monograph. Zhytomyr, 2018. 332 p.
17. Kravchuk I.I., Rakovich O.A. Entrepreneurial potential of rural areas as an object of scientific research. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 2. P. 69–84. URL: www.are-journal.com. (date of application 06/15/2024).

18. Kostyrko I.V., Gromyak T.G. Interpretation of the concept of rural development potential. Bulletin of the Lviv National Agrarian University. Series: agro-industrial complex economy. 2013. No. 20(1). P. 14–19.
19. Kozachuk V.V., Sokolova A.O. Cultural and educational component of the strategy of sustainable development of rural areas. Personality and society: methodology and practice of modern psychology: materials of VII International. science and practice Internet Conf. (May 13, 2020) / in general ed. I.O. Goshovsky et al., Lutsk: PP Ivanyuk V.P., 2020. P. 66-68. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/21/60/457>. (date of application 11.06.2024).
20. Hrymak O. Ya. The essence and characteristics of the resource potential of rural areas. Scientific journal LNUVMBT named after S. Z. Gzhitskyi. 2014. Vol. 16, No. 1 (58), part 1. P. 123–128.
21. Bondarenko V. M. Resource potential of the region: methodology of formation and perspectives of use. Vinnytsia: RVV VNAU: PP Balyuk I.B., 2012. 373 p.
22. Klyuchnyk A.V. Formation and development of the economic potential of rural areas of Ukraine: monograph. Mykolaiv: Design and printing, 2011. 468 p.
23. Ignatenko M.M., Marmul L.O., Sarapina O.A. Socio-economic potential of rural areas as a basis for the development of rural green tourism enterprises based on innovativeness. Economics and management of culture. 2016. No. 2. P.32-38.
24. Tomashuk I. V. Analysis and statistics of the resource potential of rural areas of the agrarian sector of Ukraine. Eastern Europe: Economy, Business and Management. 2017. Issue 5 (10). P. 142–148.
25. Mazur K. V., Tomashuk I. V. Governance and regulation as an indispensable condition for developing the potential of rural areas. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. No. 5, Vol. 5. R. 67–78.
26. Study of the level of utilization of the economic potential of the region: monograph. Under the editorship Semenova V.F., Rudenko O.I. Odesa: Odesa National University of Economics, 2012. 150 p/
27. Sustainable development of rural areas: monograph / edited by Prof. T. Zinchuk, prof. Yu. Ramanauskas. Klaipeda: Department of Klaipeda University; Kyiv: "Center for Educational Literature", 2019. 421 p.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-43>

УДК 330

ЯДУХА Сергій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-2705-5346>e-mail: yadukha@gmail.com

ЯБЛОНСЬКИЙ Тарас

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0009-9814-3782>e-mail: ya.taras88@gmail.com

КРУК Сергій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0001-3092-5667>KrukS@gmail.com

КУЧАНСЬКА Тетяна

Хмельницький національний університет

Kuchanska_T@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено поняття «маркетинг» та «управління маркетингом», проаналізовано основні концепції маркетингу та визначено взаємозв'язок між маркетингом і менеджментом на підприємстві. Це дослідження спрямоване на надання глибокого розуміння ключових аспектів маркетингової діяльності та їх інтеграції з загальними управлінськими процесами для досягнення стійкого комерційного успіху. У науковій літературі наведено різні визначення до розуміння сутності «маркетинг». З наведених визначень можна виділити певні підходи, до яких належать: функціональний підхід, процесний підхід, соціально-управлінський підхід, підприємницький підхід, стратегічний підхід, поведінковий підхід та соціальний підхід. На нашу думку, під маркетингом варто розуміти складний і багатогранний процес, що включає вивчення ринку, розробку продуктів, встановлення цін, організацію розподілу і просування з метою задоволення потреб споживачів і досягнення цілей підприємства. Розвиток маркетингу здійснювався у межах концепцій маркетингу, зокрема: удосконалення виробництва; удосконалення товару; інтенсифікація зусиль; класичного маркетингу; маркетингу відносин; маркетингу угод; стратегічного маркетингу; макси-маркетингу; мега-маркетингу. Дослідження сутності поняття «управління маркетингом», дозволяє виокремити наступні підходи, зокрема: функціональний підхід, процесний підхід, організаційний підхід, системний підхід, адаптаційний підхід та інтерактивний підхід. На нашу думку, під управлінням маркетингом слід розуміти процес планування, аналізу, реалізації та контролю маркетингової діяльності підприємства з метою досягнення його стратегічних цілей. Маркетинг і менеджмент та їх взаємозв'язок відіграє ключову роль у забезпеченні успіху підприємства. Ефективна інтеграція маркетингових стратегій з управлінськими процесами дозволяє підприємствам адаптуватися до ринкових умов, задовольняти потреби клієнтів та досягати своїх бізнес-цілей.

Ключові слова: маркетинг, управління маркетингом, концепції маркетингу, менеджмент.

YADUKHA Sergey, YABLONSKII Taras, KRUK Sergii, KUCHANSKA Tetiana

Khmelnitskyi National University

THEORETICAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

The article examines the concepts of "marketing" and "marketing management", analyzes the main concepts of marketing and defines the relationship between marketing and management at the enterprise. This study aims to provide a deep understanding of the key aspects of marketing activities and their integration with general management processes to achieve sustainable commercial success. In the scientific literature, various definitions are given to understand the essence of "marketing". From the given definitions, certain approaches can be distinguished, which include: functional approach, process approach, socio-management approach, entrepreneurial approach, strategic approach, behavioral approach and social approach. In our opinion, marketing should be understood as a complex and multifaceted process that includes market research, product development, pricing, organization of distribution and promotion in order to meet consumer needs and achieve company goals. The development of marketing was carried out within the framework of marketing concepts, in particular: improvement of production; product improvement; intensification of efforts; classic marketing; relationship marketing; marketing deals; strategic marketing; maxi-marketing; mega-marketing. The study of the essence of the concept of "marketing management" allows us to distinguish the following approaches, in particular: functional approach, process approach, organizational approach, systemic approach, adaptive approach and interactive approach. In our opinion, marketing management should be understood as the process of planning, analysis, implementation and control of the enterprise's marketing activities in order to achieve its strategic goals. Marketing and management and their relationship play a key role in ensuring the success of the enterprise. Effective integration of marketing strategies with management processes allows enterprises to adapt to market conditions, satisfy customer needs and achieve their business goals.

Key words: marketing, marketing management, marketing concepts, management

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління маркетинговою діяльністю є важливим аспектом для успішного функціонування будь-якого підприємства в умовах сучасного динамічного ринкового середовища. Маркетинг, як функція управління, включає комплекс заходів, що спрямовані на дослідження ринку, розробку та просування продуктів, і є запорукою формування споживчого попиту та задоволення їх потреб. Ефективне управління маркетинговою діяльністю дозволяє підприємствам зберігати свою конкурентоспроможність та забезпечувати стабільне зростання та розвиток.

Швидкий розвиток технологій, глобалізація ринків та зміна споживчої поведінки все більш ускладнює управління маркетингом. Сучасні підприємства в своїй діяльності стикаються з багатьма викликами, такими як постійні зміни законодавства, високий рівень конкуренції, економічні коливання та зміни в споживчих уподобаннях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління маркетинговою діяльністю підприємства розглядають у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Ассель Г., Балабанова Л., Белявцев М., Войчак А., Воробйов В., Дойль П., Еванс Дж.Р., Гаркавенко С., Берман Б., Котлер Ф., Левітт Т., Ламбен Ж.-Ж., Мак-Карті Е., Ральф С.

Однак серед науковців не має єдиної точки зору з управління маркетинговою діяльністю підприємства, щодо її складових, методики аналізу, напрямів удосконалення, тощо. Саме тому, дана тематика залишається актуальною до теперішнього моменту, і потребує розробки нових шляхів щодо її удосконалення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності поняття «маркетинг» та «управління маркетингом», дослідження концепцій маркетингу, а також, визначення взаємозв'язку маркетингу і менеджменту на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Маркетинг, як наукова дисципліна і практична діяльність, відіграє важливу роль у сучасній економіці. Сучасний маркетинг пройшов тривалий шлях еволюції від орієнтації на виробництво до інтеграції соціальних, етичних та цифрових аспектів у свою діяльність. Ця еволюція підкреслює важливість адаптації підприємства до змін ринкових умов і технологічних інновацій, щоб задовольняти потреби споживачів і залишатися конкурентоспроможним. Маркетинг акцентує увагу на задоволенні потреб споживачів, створенні цінності, ефективній комунікації, ціноутворенні, розподілі та просуванні продуктів і послуг. Маркетинг допомагає підприємствам досягати своїх цілей, забезпечуючи конкурентоспроможність і стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

Сутність поняття «маркетинг» представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Сутність поняття «маркетинг»

Автор, джерело	Визначення
Американська маркетингова асоціація [13]	це процес планування та реалізації концепцій, цінностей, продуктів та послуг, які задовольняють потреби клієнтів з метою досягнення цілей організації
Балабанова Л. [1]	система керування, що припускає скоординовану і спрямовану діяльність щодо вивчення ринків збуту, пристосування виробництва до їхніх вимог, активного впливу на ринкові процеси, споживачів з метою збільшення збуту і одержання високих прибутків
Гудріч Б. [18]	це процес визначення, передбачення і створення купівельних потреб і бажань і організації всіх ресурсів компанії для задоволення їх з більшою обсягом прибутком для компанії і споживача
Дойль П. [15]	процес управління, мета якого полягає в максимізації доходів акціонерів за допомогою розробки й реалізації стратегій із цінними для компанії покупцями і створення стійких відмінних переваг
Друкер П. [16]	бізнес, що розглядається з точки зору його кінцевого результату, тобто задоволеності споживача
Еванс Дж.Р., Берман Б. [17]	передбачення, управління й задоволення попиту на товари, послуги, організації, людей, території та ідеї за допомогою обміну
Котлер Ф. [20]	соціальний і управлінський процес, за допомогою якого окремі особи і групи осіб задовольняють свої потреби за допомогою створення товарів і управлінських цінностей і взаємообміну ним
Ламбен Ж.-Ж. [21]	соціальний процес, спрямований на задоволення потреб і бажань людей і організації шляхом забезпечення вільного конкурентного обміну товарами і послугами, що становлять цінність для покупця
Левітт Т. [22]	діяльність, спрямована на отримання фірмою інформації про потреби споживачів для того, щоб фірма могла розробити та запропонувати йому необхідні товари та послуги
Мак-Карті Е. [23]	виконання дій, спрямованих на досягнення цілей організації за допомогою передбачення потреб покупця або клієнта та напрямку потоку задовольняють ці потреби товарів і послуг від виробника до покупця або клієнта
Ральф С. А. [24]	вид підприємницької діяльності, яка управляє просуванням товарів і послуг від виробника до споживача чи користувача
Павленко А., Войчак В. [8]	функціональний підхід за реалізацією комплексу маркетингових рішень щодо продукту фірми, ціни, просування і розподілу
Авторське визначення	складний і багатогранний процес, що включає вивчення ринку, розробку продуктів, встановлення цін, організацію розподілу і просування з метою задоволення потреб споживачів і досягнення цілей підприємства

З наведених визначень можна виділити певні підходи до сутності поняття маркетинг, до яких належать:

- а) функціональний підхід (фокусується на виконанні конкретних маркетингових функцій);
- б) процесний підхід (розглядає маркетинг як безперервний процес);
- в) соціально-управлінський підхід (розглядає маркетинг як управлінську діяльність);
- г) підприємницький підхід (фокусується на маркетингу як основі підприємницької діяльності);
- д) стратегічний підхід (фокусується на маркетингу як стратегічному управлінні, яке включає розробку довгострокових планів);
- е) поведінковий підхід (орієнтується на вивченні поведінки споживачів, мотивації та впливу на їхні рішення щодо купівлі);
- ж) соціальний підхід (маркетинг як соціальний процес, що спрямований на задоволення бажань і потреб людей та підприємств).

Класифікація підходів до визначення маркетингу дозволяє краще зрозуміти його різноманітність і комплексність. Кожен підхід акцентує увагу на певних аспектах маркетингової діяльності.

Розвиток маркетингу здійснювався у межах концепцій маркетингу, зокрема: удосконалення виробництва; удосконалення товару; інтенсифікація зусиль; класичного маркетингу; маркетингу відносин; маркетингу угод; стратегічного маркетингу; макси-маркетингу; мега-маркетингу. Більш детально зазначені концепції представлено на рис. 1.

Рис. 1. Концепції маркетингу

Поняття «маркетинг» та поняття «управління маркетингом» взаємопов'язані, що доповнюють одне одного у процесі досягнення комерційних цілей підприємства. Сутність поняття «управління маркетингом» представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Сутність поняття «управління маркетингом»

Автор, джерело	Визначення
Ассель Г. [14]	механізм процесу управління, за допомогою якого маркетингова організація взаємодіє зі споживачами
Балабанова Л., Холод В., Балабанов І. [2]	практичне здійснення ретельно продуманої інтегрованої політики підприємства на ринку, яка включає організацію, аналіз, планування, проведення заходів, спрямованих на досягнення певних цілей підприємства на ринку і контроль
Белявцев М., Воробйов В. [3]	цілеспрямована координація і формування всіх заходів фірми, пов'язаних з ринковою діяльністю на рівні підприємства та на рівні суспільства в цілому, і базуються на принципах маркетинг
Войчак А. [4]	система науково-обґрунтованих уявлень про закономірності виробничо-збутової діяльності підприємств, організації або готельних осіб в умовах ринкової економіки
Гаркавенко С. [5]	розглядає з огляду на функції менеджменту: планування маркетингу, організація маркетингу, мотивація персоналу, який бере участь у маркетингу та контролі маркетингу; ототожнює управління маркетингом і маркетинг-менеджмент
Іванов Ю. [6]	аналіз, планування, реалізація і контроль над виконанням програм, розрахованих на встановлення, зміцнення й підтримку вигідних обмінів із цільовими покупцями заради досягнення певних завдань організації, таких як одержання прибутку, ріст обсягу збуту, збільшення частки ринку і т. п.
Котлер Ф. [20]	аналіз, планування, втілення в життя і контроль за проведенням заходів, розрахованих на встановлення, зміцнення і підтримку вигідних обмінів з цільовими покупцями заради досягнення певних завдань організації, таких як, зокрема, отримання прибутку, зростання обсягу збуту, збільшення частки ринку
Степанова О. [11]	процес мобільної адаптації усіх сфер діяльності підприємства до змін зовнішнього маркетингового середовища і підвищення рівня маркетингової активності підприємства на різних сегментах ринку шляхом дифузійного проникнення у таке середовище
Харічев В. [12]	гнучка, багатоаспектна, адаптаційна й саморегульовальна система задоволення ринкового попиту при забезпеченні прибутковості підприємства (шляхом пристосування ресурсів до ринкових потреб)
Хули Дж., Пирси Н., Николо Б. [19]	аналіз, планування, реалізацію й контроль над програмами, покликаними цілеспрямовано створювати, будувати й підтримувати взаємовигідні обмінні операції з покупцями цільового ринку заради досягнення стратегічних цілей компанії
Авторське визначення	є процесом планування, аналізу, реалізації та контролю маркетингової діяльності підприємства з метою досягнення його стратегічних цілей

Наведені визначення поняття «управління маркетингом» свідчать про наявність різних підходів щодо його розуміння, зокрема:

- а) функціональний підхід (розглядається через функції менеджменту, такі як планування, організація, мотивація, контроль);
- б) процесний підхід (розглядається як комплексний процес, що включає аналіз, планування, реалізацію та контроль маркетингової діяльності);
- в) організаційний підхід (розглядається як система заходів і дій, спрямованих на досягнення цілей підприємства на ринку);
- г) системний підхід (розглядається як цілеспрямована координація та формування заходів, пов'язаних з ринковою діяльністю підприємства);
- д) адаптаційний підхід (розглядається як процес адаптації підприємства до змін у зовнішньому маркетинговому середовищі);
- е) інтерактивний підхід (розглядається як механізм взаємодії між підприємством та споживачами).

Класифікація підходів до визначення управління маркетингом дозволяє зрозуміти багатогранність цього поняття. Управління маркетинговою діяльністю підприємства є комплексним процесом, що включає аналіз ринку, планування, реалізацію та контроль маркетингових заходів, що спрямовані на задоволення потреб споживачів та забезпечення прибутковості підприємства.

Взаємозв'язок маркетингу і менеджменту є важливим аспектом успішної діяльності підприємства. Маркетинг і менеджмент тісно пов'язані між собою, і забезпечують ефективне управління ресурсами, досягнення бізнес-цілей та задоволення потреб споживачів. Взаємозв'язок маркетингу і менеджменту на підприємстві зображено на рис. 2.

На рис. 2 зовнішнє середовище оточує та взаємодіє із підприємством та всіма внутрішніми компонентами, що свідчать про важливість взаємодії із зовнішніми факторами [7, 9, 10], такими як ринок, конкуренти, споживачі та суспільство в цілому. Рисунок ілюструє, що управління маркетинговою діяльністю тісно пов'язане з загальним менеджментом підприємства. Маркетинг зосереджений на зовнішніх ринкових факторах і споживачах, а менеджмент забезпечує організацію діяльності підприємства і координацію ресурсів. Маркетинг та менеджмент розглядаються, як системи, що створюють умови для ефективного та стабільного розвитку підприємства, яке орієнтується на досягнення своєї місії.

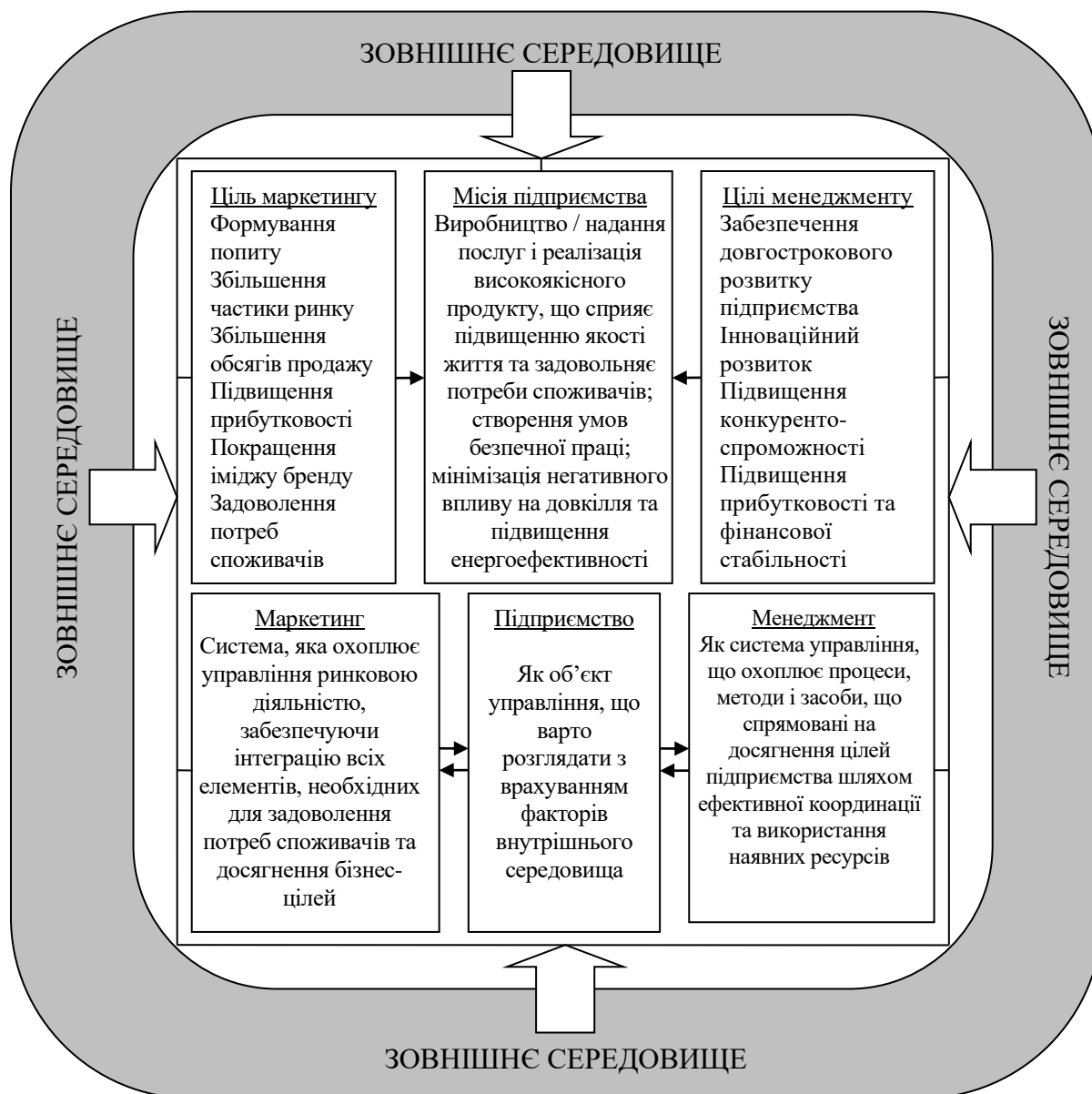

Рис. 2. Взаємозв'язок маркетингу і менеджменту на підприємстві

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління маркетинговою діяльністю є ключовим елементом успішного функціонування будь-якого підприємства в умовах сучасної ринкової економіки. Маркетинг відіграє вирішальну роль у формуванні попиту на продукцію або послуги, створенні конкурентних переваг та забезпеченні стійкого розвитку підприємства. На нашу думку, під маркетингом варто розуміти складний і багатогранний процес, що включає вивчення ринку, розробку продуктів, встановлення цін, організацію розподілу і просування з метою задоволення потреб споживачів і досягнення цілей підприємства. Маркетингова теорія постійно розвивається, і різні концепції маркетингу відображають еволюцію підходів до задоволення потреб споживачів та досягнення комерційного успіху.

Управління маркетингом є процесом планування, аналізу, реалізації та контролю маркетингової діяльності підприємства з метою досягнення його стратегічних цілей. Маркетинг і менеджмент є ключовими складовими успішної діяльності будь-якого підприємства, а взаємозв'язок між ними забезпечує гармонійну роботу організації, спрямовану на задоволення потреб клієнтів і досягнення бізнес-цілей.

Література

1. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник/ Л. В. Балабанова. – Київ: Знання-Прес. 2004. – 645 с.
2. Балабанова Л. В. Маркетинг підприємства : навч. посіб. / Л. В. Балабанова, В. В. Холод, І. В. Балабанова. – К. : Центр навч. літ., 2012. – 612 с.

3. Белявцев М. І. Маркетинговий менеджмент / М. І. Белявцев, В.Н. Воробйов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 407 с.
4. Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент : підручник / А. В. Войчак. – Київ : КНЕУ, 1998. – 268 с.
5. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник / С. С. Гаркавенко. – Київ: Лібра, 2008. – 664 с.
6. Иванов Ю. Б. Эффективность маркетинговой деятельности предприятий у современных условиях повышенной динамичности та ризикованості підприємництва / Ю. Б. Иванов // Экономика: реалии времени. – 2014. – № 1(11). – С. 155-160.
7. Любохинець Л. С. Міжнародний аспект дослідження середовища функціонування промислових підприємств України з позиції забезпечення економічної безпеки / Л. С. Любохинець, Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2021. – № 5. – С. 238-244.
8. Павленко А. Ф. Маркетинг / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. – Київ : КНЕУ, 2003. – 246 с.
9. Притис В. І. Інституціональне середовище формування системи безпекоорієнтованого управління промисловими підприємствами в умовах глобалізаційних змін // В. І. Притис, Н. І. Гавловська, Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2018. – №6. – Т.1. – С. 230-232.
10. Рудніченко Є. М. Теоретичний базис стратегічної адаптації системи менеджменту туристичних підприємств до трансформаційних процесів зовнішнього середовища/ Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська, З. Б. Живко, І. В. Лісовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2020. – №6. – С. 192-197.
11. Степанова О. М. Організація маркетингового управління діяльністю підприємства: автореферат дис. на здобуття вченого ступеню канд. екон. наук: спец. 08.06.02 – Підприємництво, менеджмент та маркетинг / О.М. Степанова. – Луганськ, 2000. – 20 с.
12. Харичев В. В. Формирование системы маркетингового менеджмента на туристических предприятиях АРК: дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / В. В. Харичев. – Симферополь, 2009. – 225 с.
13. American Marketing Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ama.org/>.
14. Assael H. Assael Marketing: Principles & Strategy / H. Assael. – Orlando: Dryden Press, 1990. – 739 p.
15. Doyle P. Marketing Management And Strategy. / P. Doyle, P. Stern. – Metchoshin: Pearson College Div, 2006. – 446 с.
16. Drucker P. F. The Theory of the Business / P. F. Drucker // Harvard Business Review. 1994. Sept. – Oct. – P. 95–104.
17. Evans J. R. Marketing / R. Evans J., B. Berman. – London: Macmillan Pub. Co., 1990 – 889 с.
18. Goodric W. B. Media Planning Workbook / W. B. Goodric. – New York: Media Planning Workbook, 2001. – 224 p.
19. Hooley G. J. Marketing strategy and competitive positioning / G. J. Hooley, N. F. Piercy, B. Nicolaud. – Edinburgh: Prentice Hall International, 2008. – 634 p.
20. Kotler P. Marketing Management: Analysis, Planning and Control. / P. Kotler. – New Jersey: Prentice-Hall, 1984. – 792 p.
21. Lambin J.-J. Strategic Marketing Management / J.-J. Lambin. – New York: McGraw-Hill, 1996. – 720 p.
22. Levitt T. Marketing Imagination / T. Levitt. – Marketing Imagination, 1986. – 238 p.
23. McCarthy E. J. Basic Marketing / E. J. McCarthy. – R. D. Irwin, 1960. – 770 p.
24. Ralph S. A. (Chirman), Marketing Defenitions: A. Glossary of Terms / S. A. Ralph (Chirman). – Chicago: American Marketing Association, 1960. – 678 p.

References

1. Balabanova L. V. Marketynh : pidruchnyk/ L. V. Balabanova. – Kyiv: Znannia-Pres. 2004. – 645 s.
2. Balabanova L. V. Marketynh pidpriemstva : navch. posib. / L. V. Balabanova, V. V. Kholod, I. V. Balabanova. – K. : Tsentr navch. lit., 2012. – 612 s.
3. Beliatsev M. I. Marketynhovi menedzhment / M. I. Beliatsev, V.N. Vorobiov. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – 407 s.
4. Voichak A. V. Marketynhovi menedzhment : pidruchnyk / A. V. Voichak. – Kyiv : KNEU, 1998. – 268 s.
5. Harkavenko S. S. Marketynh: pidruchnyk / S. S. Harkavenko. – Kyiv: Libra, 2008. – 664 s.
6. Liubokhynets L. S. Mizhnarodnyi aspekt doslidzhennia seredovyscha funktsionuvannia promyslovykh pidpriemstv Ukrainy z pozytsii zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky / L. S. Liubokhynets, Ye. M. Rudnichenko, N. I. Havlovska // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2021. – № 5. – S. 238-244.
7. Ivanov Yu. B. Efektyvnist marketynhovoї diialnosti pidpriemstv u suchasnykh umovakh pidvyshchenoi dynamichnosti ta ryzykovanosti pidpriemnytstva / Yu. B. Ivanov // Ekonomika: realy vremeny. – 2014. – № 1(11). – S. 155-160.
8. Pavlenko A. F. Marketynh / A. F. Pavlenko, A. V. Voichak. – Kyiv : KNEU, 2003. – 246 s.
9. Prytys V. I. Instytutsionalne seredovysche formuvannia systemy bezpekoorientovanoho upravlinnia promyslovykh pidpriemstvamy v umovakh hlobalizatsiinykh zmin // V. I. Prytys, N. I. Havlovska, Ye. M. Rudnichenko // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2018. – №6. – Т.1. – S. 230-232.
10. Rudnichenko Ye. M. Teoretychni bazys strahichnoi adaptatsii systemy menedzhmentu turystychnykh pidpriemstv do transformatsiinykh protsesiv zovnishnoho seredovyscha/ Ye. M. Rudnichenko, N. I. Havlovska, Z. B. Zhyvko, I. V. Lisovsky // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2020. – №6. – S. 192-197.
11. Stepanova O. M. Orhanizatsiia marketynhovoї diialnosti pidpriemstva: avtoreferat dys. na zdobuttia vchenoho stupeniю kand. ekon. nauk: spets. 08.06.02 – Pidpriemnytstvo, menedzhment ta marketynh / O.M. Stepanova. – Luhansk, 2000. – 20 s.
12. Kharychev V. V. Fomyrovanye systemy marketynhovoї menedzhmenta na turystycheskykh predpriyatiakh ARK: dys.... kand. ekon. nauk: 08.00.04 / V. V. Kharychev. – Simferopol, 2009. – 225 s.
13. American Marketing Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ama.org/>.

14. Assael H. Assael Marketing: Principles & Strategy / H. Assael. – Orlando: Dryden Press, 1990. – 739 p.
15. Doyle P. Marketing Management And Strategy. / P. Doyle, P. Stern. – Metchisin: Pearson College Div, 2006. – 446 c.
16. Drucker P. F. The Theory of the Business / P. F. Drucker // Harvard Business Review. 1994. Sept. – Oct. – P. 95–104.
17. Evans J. R. Marketing / R. Evans J., B. Berman. – London: Macmillan Pub. Co., 1990 – 889 c.
18. Goodric W. B. Media Planning Workbook / W. B. Goodric. – New York: Media Planning Workbook, 2001. – 224 p.
19. Hooley G. J. Marketing strategy and competitive positioning / G. J. Hooley, N. F. Piercy, B. Nicolaud. – Edinburgh: Prentice Hall International, 2008. – 634 p.
20. Kotler P. Marketing Management: Analysis, Planning and Control. / P. Kotler. – New Jersey: Prentice-Hall, 1984. – 792 p.
21. Lambin J.-J. Strategic Marketing Management / J.-J. Lambin. – New York: McGraw-Hill, 1996. – 720 p.
22. Levitt T. Marketing Imagination / T. Levitt. – Marketing Imagination, 1986. – 238 p.
23. McCarthy E. J. Basic Marketing / E. J. McCarthy. – R. D. Irwin, 1960. – 770 p.
24. Ralph S. A. (Chirman), Marketing Defenitions: A. Glossary of Terms / S. A. Ralph (Chirman). – Chicago: American Marketing Association, 1960. – 678 p.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-44>

УДК: 330.1; 332

DOI

КАПУСТИНСЬКИЙ Р. В.

Хмельницький національний університет

ORCID ID: 0009-0003-7620-2223

СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИВАННЯ В ЖИТЛОВУ НЕРУХОМІСТЬ

Анотація. Автором у статті описано, що погіршення економічної ситуації в Україні через бойові дії викликає потребу в ретельному аналізі, плануванні та пошуку шляхів залучення інвестицій в сферу житлової нерухомості. Руйнація значної частини житлового фонду, значний обсяг внутрішньої міграції населення через втрату житла на територіях насамперед наближених до активних бойових дій гостро ставить питання аналізу та вдосконалення існуючих механізмів інвестування в житлову нерухомість заради пошуку нових інвесторів в середині країни та з-за кордону. Автором розглянуто сутність та особливості інвестування в житлову нерухомість в Україні. Розглянуто діючі нормативно-правові документи, які урегульовують сферу інвестицій в житлову нерухомість та наведено основні джерела інвестицій відповідно до чинного законодавства. Визначено основні цілі інвесторів та основних суб'єктів ринку житлової нерухомості. Наголошено на тому, що значну частку інвестицій в житлову нерухомість займають інституційні інвестори. Наведено класифікацію основних форм інвестицій в нерухомість відповідно до принципу побудови капіталу (на основі власного, позикового та змішаного капіталу). Визначено основні механізми фінансування об'єктів житлової нерухомості: фонди фінансування будівництва, емісія цільових облігацій, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування; досліджено їх особливості, висвітлено основні переваги та недоліки відносно фінансової безпеки інвестора та зі сторони регулятора – держави. Розглянуто доволі популярний в наш час, але законодавчо нерегульований спосіб інвестування в нерухомість – інвестиційний договір з забудовником; наголошено на його ризиках. Зазначено, що ризик втрати нерухомості або інвестованих власних грошових активів завжди залишається в інвестора незалежно від виду інвестиційного механізму.

Ключові слова: нерухомість, житлове будівництво, інвестиційна діяльність, механізми фінансування.

UDC: 330.1; 332

DOI

KAPUSTYNSKYI RUSLAN

Khmelnytskyi National University

ORCID ID: 0009-0003-7620-2223

THE ESSENCE AND MECHANISMS OF INVESTMENT IN RESIDENTIAL REAL ESTATE

Abstract. The author describes in the article that the deterioration of the economic situation in Ukraine due to hostilities causes the need for careful analysis, planning and finding ways to attract investments in the field of residential real estate. The destruction of a large part of the housing stock, a significant volume of internal migration of the population due to the loss of housing in the territories primarily close to active hostilities, acutely raises the issue of analyzing and improving the existing mechanisms of investing in residential real estate in order to find new investors in the middle of the country and from abroad. The author considered the essence and features of investing in residential real estate in Ukraine. The current legal documents regulating the sphere of investments in residential real estate are considered and the main sources of investments are given in accordance with the current legislation. The main goals of investors and the main subjects of the residential real estate market have been determined. It is emphasized that a significant share of investments in residential real estate is occupied by institutional investors. The classification of the main forms of investment in real estate according to the principle of building capital (on the basis of equity, loan and mixed capital) is presented. The main financing mechanisms for residential real estate objects have been identified: construction financing funds, issuance of targeted bonds, real estate transaction funds, joint investment institutes; their features are investigated, the main advantages and disadvantages are highlighted in relation to the financial security of the investor and from the side of the regulator - the state. Considered a fairly popular nowadays, but not regulated by law, method of investing in real estate - an investment contract with a developer; its risks are emphasized. It is noted that the risk of loss of real estate or invested own monetary assets always remains with the investor, regardless of the type of investment mechanism.

Keywords: real estate, housing construction, investment activity, financing mechanisms.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

За останній десяток років в Україні в сфері житлового інвестування відбувався значний спад активності. Причинами цього можна назвати ряд політичних та економічних потрясінь, а також бюрократичні труднощі містобудівної та економічної складової житлового будівництва, недосконалість механізмів інвестування та захищеності прав інвесторів.

Початок повномасштабної фази російсько-української війни приніс ряд нових викликів для держави – пошкодження чи повне руйнування житлового фонду, значний обсяг внутрішньої міграції населення та виїзд за межі України через активні бойові дії на сході та півдні України та ракетно-дронову небезпеку по усій Україні. Для вирішення вище перелічених проблем необхідно залучення значної кількості внутрішніх та зовнішніх інвестицій у сферу нерухомості. Тому дослідження способів інвестування в нерухомість та їх особливостей в сучасних умовах є актуальною темою дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

Серед дослідників, які займаються аналізом ринку нерухомості можна виділити таких науковців: Кучеренко В., Заєць М., Захарченко О., Сметанина Н., Улибіна В. [1], Асаул М., Брижань І., Чевганова В. [2], Прокопенко В. [3] та ін. Автори описали роль та місце нерухомості в економічній діяльності, інфраструктуру ринку нерухомості та елементи ринку нерухомості у зв'язку з іпотечним ринком, а також дослідили актуальні питання розвитку і ефективного функціонування ринку нерухомості та іпотечного ринку відповідно до потреб суспільства та економіки.

Широкий спектр питань щодо інвестиційної діяльності висвітлено у різні роки в публікаціях Дихи М. Зокрема, у публікації [4] авторкою описано основи організації та вдосконалення інвестиційної діяльності, які актуальні і на сьогодні. Шляхи покращення інвестиційного клімату та активізації інвестиційних процесів, що сприятиме залученню іноземних інвестицій в економіку України описано у публікації [5]. На жаль, попри наявний потенціал України, обсяги залучених прямих іноземних інвестицій у національну економіку впродовж років незалежності були низькими. Такі обсяги обумовлювалися несприятливим інвестиційно-підприємницьким кліматом, який характеризувався макроекономічною та політико-правовою нестабільністю, характеристиками середовища ведення бізнесу в Україні тощо, а на сьогодні ризиками, пов'язаними з війною. Стан та проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України проаналізовано в публікації [6], а також окреслено перспективи залучення інвестицій в економіку повоєнної України.

Проблематику інвестування в житлову нерухомість досліджують такі вітчизняні науковці як Возняк Г. [7], Шевчук Т. [8], Юркевич О. [9], Богданенко А. [10], Огородник В., Варцаба В., Макарович В. [11] та ін., які відзначають, що розроблення дієвих механізмів інвестування в нерухомість відповідно ринковим відносинам, оптимізація діяльності суб'єктів інвестиційного процесу, а також покращення законодавчо-нормативної бази будівельно-інвестиційної діяльності є актуальними питаннями для економічного зростання країни. Також у своїх роботах науковці відзначають проблеми інвестиційної діяльності в зв'язку з бюрократичними труднощами та складною економічною та політичною ситуацією в державі.

Попри значний інтерес з боку науковців до питань інвестиційної діяльності, проблематика дослідження механізмів залучення інвестицій в житлову нерухомість залишається актуальною, особливо з врахуванням сучасних реалій. Аналіз існуючих механізмів інвестування в житлову нерухомість дасть змогу визначити ряд недоліків, з якими може зіткнутись інвестор в процесі вкладання коштів та сформує фундамент подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, методів, заходів щодо активізації інвестування в нерухомість.

Необхідною умовою відновлення економіки України є висока інвестиційна активність. Вона досягається за допомогою зростання обсягів реалізованих інвестиційних ресурсів та найбільш ефективного їх використання у пріоритетних сферах економіки. Інвестиції формують виробничий потенціал на новій науково-технічній базі та підвищують конкурентні позиції України на світовому ринку.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є: розкрити сутність інвестування в житлову нерухомість, визначити основні цілі, які ставить перед собою інвестор, при вкладанні коштів; систематизувати види залучення капіталу, дослідити переваги і недоліки існуючих в Україні механізмів інвестування в житлову нерухомість.

Виклад основного матеріалу

У сучасних умовах питання фінансування житлового будівництва, накопичення та трансформації заощаджень в інвестиційні ресурси задля забезпечення необхідним житлом громадян є надзвичайно важливим питанням. Вкладення інвестицій в об'єкти нерухомості – це процес надання і витрачання грошових коштів на здійснення інвестиційної діяльності у сфері нерухомості. У сфері нерухомості однією з основних функцій інвестування є переміщення фінансових ресурсів від джерел фінансування до кінцевих інвесторів реальних інвестицій.

Інвестування в нерухомість – це придбання конкретного об'єкту нерухомості або житлових інвестиційних інструментів з метою отримання прибутку. Будь-який об'єкт нерухомості в ринковій системі з розвиненою економікою і сформованим ринком – це не тільки стабільний актив, але і нерухомість, що приносить дохід. Існує декілька теорій, згідно з якими придбання житла в особисту власність також розглядається як інвестиційне вкладення в нерухомість, що приносить дохід. Дійсно, в країнах із сталою

ринковою економікою будь-який об'єкт нерухомості дає приріст вартості (капіталу) в часі і приносить постійний дохід власникові. Таким чином, конкретний об'єкт нерухомості є інвестиційним інструментом, аналогічним акціям, облігаціям і іншим цінним паперам. [1]

У вітчизняній економіці переважають реальні інвестиції, в країнах з розвинутою ринковою економікою велику роль відіграють фінансові інвестиції. Останні пов'язані з придбанням, формуванням портфеля цінних паперів і їх реалізацією, покупкою і реалізацією фінансових зобов'язань, а також з випуском і реалізацією цінних паперів. Фінансові інвестиції, у свою чергу, поділяються на прямі (акції, облігації, вексели і інші цінні папери) і непрямі (трастове пасивне інвестування і т. д.). Фінансове інвестування в житлові цінні папери, забезпечені об'єктами нерухомості або іпотечними кредитами (заставами), є опосередкованим інвестуванням. Житлові фінансові інвестиції здебільшого доповнюють реальні інвестиції, тобто більшість інвестицій, пройшовши технологічне коло, стають реальними. [1]

Інвестиційна діяльність на ринку житлової нерухомості здійснюється з такими цілями:

- 1) задоволення житлової потреби громадян, шляхом придбання об'єктів нерухомості у власність для особистого користування;
- 2) купівля об'єкту нерухомості з метою отримання доходів у вигляді орендної плати, відсоткової ренти та інших надходжень за користування об'єктом;
- 3) придбання об'єкту нерухомості на етапі будівництва за низькими цінами з метою подальшого перепродажу за значно вищою вартістю;
- 4) вкладення в покупку акцій і цінних паперів держави, організацій-забудовників, інвестиційних фондів та інших фінансових компаній з метою отримання дивідендів.

Основними нормативно-правовими документами, які регулюють сферу інвестиційної діяльності в нерухомість є: Цивільний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про іпотеку», Закон України «Про інвестиційну діяльність», Закон України «Про інститути спільного інвестування», Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном під час будівництва житла та операціях із нерухомістю». Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» [12] інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій, і вона може відбуватися на основі різних джерел фінансування (рис. 1).

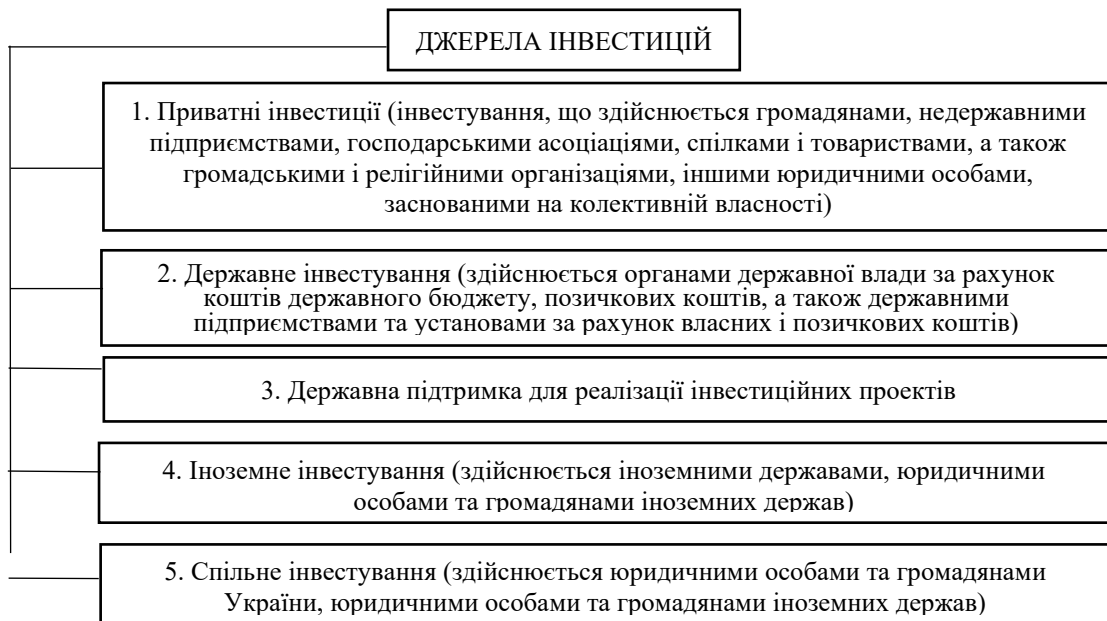

Рис. 1. Джерела інвестиційної діяльності, побудовано на основі [12].

Основними суб'єктами інвестиційної діяльності у сфері нерухомості є всі учасники інвестиційних проектів: інвестори, забудовники, проектні та підрядні організації, користувачі об'єктів нерухомості, виробники та постачальники будівельних матеріалів і конструкцій, банківські та страхові організації, фінансові фонди та ін. Велику групу суб'єктів інвестиційної діяльності в сфері нерухомості становлять інституційні інвестори – юридичні особи, які виступає в ролі власника грошових коштів (у вигляді внесків, паїв) і здійснюють їх вкладення в цінні папери, нерухоме майно (в тому числі права на нерухоме майно) з метою отримання прибутку. На практиці до таких належать: страхові та інвестиційні компанії, житлові кооперативи, пайові інвестиційні фонди, фонди індивідуального житлового будівництва.

А. Асаул, І. Брижань, В. Чевганова за принципом побудови капіталу подають таку класифікацію форм інвестування у нерухомість [2]:

- фінансування на основі власного капіталу. Цей спосіб включає розрахунок покупця та продавця за об'єкт нерухомості з використанням власних ресурсів (найменш поширений спосіб);

- фінансування за допомогою позикового капіталу. Такий спосіб інвестування в нерухомість зазвичай здійснюється на основі кредитів під будівництво, фінансування на основі різних муніципальних фінансових рішень, що включають кредитування та страхування;

- фінансування на основі змішаного капіталу (власного та позикового). Змішаний вид фінансування є основним способом вкладення інвестицій в нерухомість. В рамках такого фінансування позиковий капітал також може складатися з різних видів кредитів або позик. Власний капітал може вкладатися одноразово, наприклад у формі пайової участі, або може накопичуватися за допомогою різних систем збережень, включаючи загальні кредитні технології, банківські заощадження, житлові кооперативи, страхові поліси, продаж наявного майна та інші зовнішні джерела накопичень.

Існують різноманітні інвестиційні інструменти і технології інвестування в нерухомість. Найширше застосовуються: реінвестиції власних засобів компанії і позиковий капітал, іпотека, лізинг, боргові зобов'язання, взаємно-пайові фонди. Постійно йде пошук нових шляхів і форм в цій області, розробляються різні технології фінансового інвестування в нерухомість.

Зміни від 14 січня 2006 року до ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [12] докорінно змінили систему інвестування будівництва в Україні. Згідно цього нормативно-правового документу фінансування та інвестування будівництва юридичними та фізичними особами може здійснюватися завдяки наступним механізмам: фонди фінансування будівництва (ФФБ), фонди операцій із нерухомістю (ФОН), цільові облигації, інститут спільного інвестування (ІСІ). Кожен з цих механізмів має ряд своїх недоліків та переваг, характеристику яких представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні механізми інвестування в житлову нерухомість згідно чинного законодавства

Вид механізму	Характеристика
ФФБ (Фонд фінансування будівництва)	Кошти передаються управителю Фонду фінансування будівництва в управління, які будуть використані управителем в майбутньому на умовах правил фонду та договорів про участь у ФФБ. Перевагами такого механізму інвестування є: контроль за діяльністю управителя з боку державного регулятора; можливість інвестору відмовитись від участі у ФФБ у будь-який час і гарантія повернення коштів; за інвестором закріплюється конкретний об'єкт нерухомості. До недоліків ФФБ можна віднести: законодавчо не врегульована відповідальність управителя ФФБ перед інвестором; можливість здійснення управителем керівництва декількома об'єктами будівництва одночасно, що може привести до неефективного використання коштів; проблема повернення коштів у разі банкрутства забудовника.
Цільові облигації	Забудовник здійснює емісію цільових облигацій, придбавши які інвестор стає власником об'єкту нерухомості. За власником закріплюється конкретна площа об'єкту, рідше власне квартира або будинок, вартість облигацій прирівнюється до вартості квадратних метрів житлової площі. Перевагами даного механізму інвестування є: чіткі регуляторні вимоги до емітента облигацій (а також часові рамки будівництва; закріплення за інвестором конкретної площі або об'єкта нерухомості в цілому; вимога до емітента бути власником або користувачем земельної ділянки. Недоліками даного механізму є: у випадку визнання емісії недійсною, інвестор отримує суму за номінальною вартістю облигацій; оскільки немає договору іпотеки, то облигації не забезпечені об'єктом нерухомості, що споруджується.
ІСІ (Інститут спільного інвестування)	Інститут спільного інвестування – це корпоративний або пайовий фонд, яким акумулює кошти багатьох інвесторів з подальшим використанням коштів для фінансування будівництва. Також ІСІ може реалізовувати емісію облигацій забудовника. Перевагами ІСІ є: чіткі регуляторні вимоги до емітента; заборона змінювати умови випуску облигацій; можливість припинення операцій; висока ліквідність операцій. Недоліки цього механізму: об'єкт нерухомості не закріплюється за інвестором; право на об'єкт будівництва не забезпечено іпотекою.
ФОН (Фонд операцій з нерухомістю)	Один із різновидів ІСІ. Фонд випускає сертифікати, під їх розміщення можна залучити кошти, за рахунок яких можна пізніше здійснити фінансування будівництва. Власник сертифікатів отримує дохід, а не житло у власність. До переваг ФОН можна віднести: діяльність управителя ФОН регламентується Правилами ФОН; висока ліквідність сертифікатів ФОН; вища дохідність за рахунок зменшеного податкового навантаження (не підлягають оподаткуванню податком на прибуток і ПДВ). Недоліки: неможливість поєднання ФФБ і створення пайового інвестиційного фонду; складність і трудомісткість порядку отримання дозволу на право здійснення емісії ФОН.

Джерело: складено та доповнено автором на основі [12-15].

Ще одним із доволі популярних механізмів, який законодавчо заборонено від 14 січня 2006 року [12], є інвестиційний договір із забудовником. Суть цього механізму доволі проста – інвестор укладає договір напряму із забудовником та передає йому кошти. Цей спосіб інвестування є найнебезпечнішим, оскільки після передачі коштів, інвестору приходиться сподіватися на чесність забудовника, оскільки правового механізму за контролем виконання робіт та ефективністю використання коштів просто не існує.

В контексті теми дослідження зазначимо, що вільні інвестиційні ресурси завжди були і будуть. Проте, через низку причин (відсутність привабливих та зрозумілих пропозицій для вкладання власних коштів або відсутність інформації про об'єкти для здійснення інвестування; відсутність знань самостійного управління інвестиційними ресурсами), потенційні інвестори, у т.ч. у нерухомість, потрапляють на «гачок»

інвестиційних шахраїв, про що описано у публікації [16]. Тому розробка ефективних алгоритмів інвестування в нерухомість буде предметом подальших досліджень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, в результаті наукового дослідження проаналізовано джерела інвестування, механізми інвестування в житлове нерухомість, які характеризуються певними перевагами та недоліками. В той же час зазначимо, що інвестування в нерухомість залишається доволі ризиковим видом економічної діяльності, оскільки механізмів інвестування, які б повністю захищали права інвестора, не існує. В незалежності від способу вкладення капіталу чи кінцевої цілі інвестування, інвестор завжди повинен ретельно аналізувати умови інвестування та контролювати ефективність інвестиційної діяльності.

Подальші дослідження з обраної тематики вбачаються у розробці ефективних механізмів, шляхів інвестування у житлове будівництво, які б дозволяли максимально враховувати вплив чинників, забезпечували економічні та соціальні ефекти.

Література

1. Оцінка та управління нерухомістю: навчальний посібник / [В.Р. Кучеренко, М.А. Засць, О.В. Захарченко, Н.В. Сментина, В.О. Улибіна]. – Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2013. – 272 с.
2. Економіка нерухомості: Підручник. А.М. Асаул, І.А. Брижань, В.Я. Чевганова. К.: “Лібра”, 2004. 304 с.
3. Прокопенко В.Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика: монографія. Харків: ВПП «Контракт». 2012. 416 с.
4. Диха М.В. Організація інвестиційної діяльності та шляхи її вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 5, Т. 3. С. 79-82. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/2377>
5. Диха М.В., Руденко А.Ю. Шляхи покращення інвестиційного клімату та активізації інвестиційних процесів в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 1. С. 146-149. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/402>
6. Диха М.В., Диха В.В., Зима В.М. Прямі іноземні інвестиції в економіці України: стан, тенденції та перспективи залучення. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2022. № 2(26). С. 53-64. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/523>
7. Возняк Г.В. Сучасні механізми фінансування будівництва житла в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *Бізнес Інформ*. 2019. №8. С.111-116.
8. Шевчук Т.В. Проблеми вибору ефективних механізмів фінансування житлового будівництва. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2009. Т. 24. С.233-244.
9. Юркевич О.М. Розвиток форм фінансування житлового будівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №21. С.30-34.
10. Богданенко А.І. Становлення системи інвестиційної діяльності в житлове будівництво. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, 2019 (1(3), С. 175-186.
11. Огородник В., Варцаба В., Макарович В. Капітальні інвестиції в нерухомість України у сучасних реаліях. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics* №3 (2023), С. 258-270.
12. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. №1560-ХІІ. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
13. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном під час будівництва житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003р. № 978-ІV. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text>
14. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 р. № 898-ІV. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
15. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р. № 5080-VI. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>
16. Диха М.В. Причини інвестиційного шахрайства і пропозиції щодо його унеможливлення. *Економіка України*. 2023. № 7 (740). С. 57-71. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=639

References

1. Otsinka ta upravlinnia nerukhomosti: navchalnyi posibnyk / [V.R. Kucherenko, M.A. Zaiets, O.V. Zakharchenko, N.V. Smentyna, V.O. Ulybina]. – Odessa: Vydavnytstvo TOV «Leradruck», 2013. – 272 s.
2. Ekonomika nerukhomosti: Pidruchnyk. A.M. Asaul, I.A. Bryzhan, V.Y. Chevhanova. K.: “Libra”, 2004. 304 s.
3. Prokopenko V.Iu. Finansovo-kredytni instrumenty na rynku nerukhomosti: teoriia ta praktyka: monohrafiia. Kharkiv: VPP «Kontrakt». 2012. 416 s.
4. Dykha M.V. Orhanizatsiia investytsiinoi diialnosti ta shliakhy yii vdoskonalennia. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho univertsytetu. Ekonomichni nauky*. 2011. № 5, Т. 3. С. 79-82. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/2377>

5. Dykha M.V., Rudenko A.Iu. Shliakhy pokrashchennia investytsiinoho klimatu ta aktyvizatsii investytsiinykh protsesiv v Ukraini. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2011. № 1. S. 146-149. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/402>
6. Dykha M.V., Dykha V.V., Zyma V.M. Priami inozemni investytsii v ekonomitsi Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektyvy zaluchennia. *Naukovyi visnyk IFNTUNH. Seriia: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti*. 2022. № 2(26). S. 53-64. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/523>
7. Vozniak H.V. Suchasni mekhanizmy finansuvannia budivnytstva zhytla v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia. *Biznes Inform*. 2019. №8. S.111-116.
8. Shevchuk T.V. Problemy vyboru efektyvnykh mekhanizmiv finansuvannia zhytloвого budivnytstva. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*. 2009. T. 24. S.233-244.
9. Yurkevych O.M. Rozvytok form finansuvannia zhytloвого budivnytstva v Ukraini. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2017. №21. S.30-34.
10. Bohdanenko A.I. Stanovlennia systemy investytsiinoi diialnosti v zhytlove budivnytstvo. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnogo upravlinnia*, 2019 (1(3), S. 175-186.
11. Ohorodnyk V., Vartsaba V., Makarovych V. Kapitalni investytsii v nerukhomist Ukrainy u suchasnykh realiiakh. *Asta Academiae Beresasiensis. Economics* №3 (2023), S. 258-270
12. Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» vid 18.09.1991 r. №1560-XII. zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
13. Zakon Ukrainy «Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnia mainom pid chas budivnytstva zhytla ta operatsiiakh z nerukhomistiu» vid 19.06.2003r. № 978-IV. zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text>
14. Zakon Ukrainy «Pro ipoteku» vid 05.06.2003 r. № 898-IV. zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
15. Zakon Ukrainy «Pro instytuty spilnoho investuvannia» vid 05.07.2012 r. № 5080-VI. zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>
16. Dykha M.V. Prychyny investytsiinoho shakhraistva i propozytsii shchodo yoho unemozhlyvlennia. *Ekonomika Ukrainy*. 2023. № 7 (740). S. 57-71. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=639

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-45>

УДК 330

ГАРБУЗІУК Олександра

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0003-2017-3830>e-mail: oleksandra.garbuziuk22@gmail.com**РУДНІЧЕНКО Євгеній**

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9407-2026>e-mail: e.m.rudnichenko@gmail.com**ДЬЯЧОК Ігор**

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0001-0032-5767>

Igor_D@gmail.com

СКРИПНИК Владислав

Хмельницький національний університет

Skrypnik11@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Конкурентоспроможність підприємства є багатограним поняттям, що включає здатність підприємства ефективно конкурувати на ринку, задовольняти потреби споживачів та забезпечувати довгострокову стійкість. Розвиток конкуренції є невід'ємною частиною економічного життя та господарського процесу, у статті виокремлено етапи розвитку конкуренції, зокрема: 1) етап докапіталістичної конкуренції, 2) етап досконалої конкуренції, 3) етап монополістичної конкуренції, 4) етап сучасної конкуренції. У статті досліджено сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства». На нашу думку, конкурентоспроможність – це здатність об'єкту дослідження (підприємства, товару та / або послуги, країни тощо) зберігати та зміцнювати своє позиціонування на ринку порівняно з конкурентами. Дослідження теоретичного базису конкурентоспроможності підприємства та методів їх оцінювання є важливим для розуміння основних факторів, що впливають на здатність підприємства ефективно конкурувати на ринку. Використання різних методів оцінювання дозволяє підприємствам виявити свої сильні та слабкі сторони, оцінити конкурентне середовище та розробити ефективні стратегії для забезпечення довгострокової стійкості та конкурентних переваг. Методи оцінювання конкурентоспроможності поділяються в залежності від певних параметрів, зокрема суб'єктивні та об'єктивні, якісні та кількісні. Суб'єктивні методи базуються на експертних оцінках та думках спеціалістів, керівників або інших зацікавлених осіб. Об'єктивні методи базуються на фактичних даних і показниках, які можна виміряти і перевірити. Якісні методи зосереджуються на аналізі нематеріальних аспектів діяльності підприємства. Кількісні методи використовують числові показники для оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність підприємства, суб'єктивні методи, об'єктивні методи, якісні методи, кількісні методи.

HARBUZIUK Oleksandra, RUDNICHENKO Yevhenii,**DYACHOK Igor, SKRYPNIK Vladislav**

Khmelnyskiy National University

THEORETICAL BASIS FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Enterprise competitiveness is a multifaceted concept that includes the enterprise's ability to compete effectively on the market, satisfy consumer needs, and ensure long-term sustainability. The development of competition is an integral part of economic life and the economic process, the article highlights the stages of competition development, in particular: 1) the stage of pre-capitalist competition, 2) the stage of perfect competition, 3) the stage of monopolistic competition, 4) the stage of modern competition. The article examines the essence of the concepts "competitiveness" and "enterprise competitiveness". In our opinion, competitiveness is the ability of the object of research (enterprise, product and / or service, country, etc.) to maintain and strengthen its positioning on the market compared to competitors. The study of the theoretical basis of the enterprise's competitiveness and methods of their evaluation is important for understanding the main factors affecting the enterprise's ability to compete effectively on the market. The use of various assessment methods allows businesses to identify their strengths and weaknesses, assess the competitive environment, and develop effective strategies to ensure long-term sustainability and competitive advantage. Competitiveness assessment methods are divided depending on certain parameters, including subjective and objective, qualitative and quantitative. Subjective methods are based on expert assessments and opinions of specialists, managers or other interested persons. Objective methods are based on actual data and indicators that can be measured and verified. Qualitative methods focus on the analysis of intangible aspects of the enterprise. Quantitative methods use numerical indicators to assess the competitiveness of the enterprise.

Key words: competition, enterprise competitiveness, subjective methods, objective methods, qualitative methods, quantitative methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах постійних змін та загострення боротьби на ринку, управління конкурентоспроможністю підприємства стає однією з ключових стратегічних задач для забезпечення його стійкого розвитку та успіху. Конкурентоспроможність визначається не лише ефективністю виробництва та конкурентними стратегіями, але й здатністю підприємства адаптуватися до зміни умов на ринку, інноваційного розвитку та технологічного прогресу, зростаючих вимог споживачів у тому числі і до якості продукції. Конкуренція – це цивілізована і легалізована форма боротьби суб'єктів ринку за найкращі умови виробництва та збуту своєї продукції з метою отримання прибутку. Поняття «конкурентоспроможність підприємства» є дуже багатограним і поширюється на всі складові діяльності підприємства, такі як товар та його основні характеристики, а також організаційні, фінансові та виробничі характеристики самого підприємства. Основні завдання управління конкурентоспроможністю полягають у розробці управлінських рішень щодо її зміцнення та подальшої реалізації передбачених цими рішеннями управлінських впливів на певний об'єкт управління. Політика у сфері конкурентоспроможності є однією із складових елементів загальної політики підприємства. Можна виділити кілька основних факторів, що найбільше впливають на формування політики в галузі конкурентоспроможності підприємства: конкурентоспроможність продукції, боротьба з конкурентами, можливість впровадження передових технологій, аналіз ситуації на ринку та всередині підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Управління конкурентоспроможністю підприємства досліджувалася у працях вітчизняними і закордонними вченими, зокрема Василенко В., Воронкової А., Дикань В., Погребняка Д., Портера М., Томпсона А., Стрікланда Дж., Сахно І., Фатхутдінова Р. та ін.

Подальші дослідження конкурентоспроможності підприємства обумовлені динамічними змінами у зовнішньому середовищі, розвитком цифрових технологій, зростанням конкуренції, змінами в поведінці споживачів тощо. Вони дозволяють підприємствам розробляти ефективні стратегії, адаптуватися до ринкових змін, впроваджувати новітні технології та задовольняти потреби споживачів, забезпечуючи таким чином свою стійкість та конкурентоспроможність.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичного базису оцінювання конкурентоспроможності підприємства та вибір оптимальних методів з урахування сучасних реалій розвитку економіки

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний етап розвитку підприємств вимагає від них постійного пошуку новаторських рішень, гнучкості, швидкості реагування на зміни та вміння адаптуватися до нових умов ринку. Основними складовими, що впливають на діяльність сучасних підприємств є:

а) глобалізація – підприємства змагаються на глобальних ринках, що створює як нові можливості для розвитку, так і нові виклики у вигляді зростаючої конкуренції;

б) криза – має значний вплив на підприємства як у самому регіоні, так і в інших країнах, і викликають різноманітні виклики та проблеми для бізнесу створюючи загрозу безпеці та активів підприємств;

в) інновації – конкуренція на сучасному етапі відбувається не лише за ціною, але і за інноваціями. Підприємства постійно шукають нові технології, продукти та послуги, щоб задовольнити зростаючі потреби споживачів і відзначитися на ринку;

г) цифрова трансформація – зростання важливості інформаційних технологій трансформує способи ведення бізнесу. Підприємства шукають способи використання даних та аналітики для підвищення ефективності, оптимізації процесів та створення нових цінностей для клієнтів;

д) соціальна відповідальність бізнесу – споживачі стають більш свідомими щодо екологічних, соціальних та етичних аспектів бізнесу, тому підприємства змушені враховувати соціальну відповідальність у своїх стратегіях;

е) зміни споживчого попиту – зростають очікування споживачів щодо персоналізованих послуг та зростання попиту на розвиток сталого споживання створюють нові можливості та виклики для підприємств.

Розвиток конкуренції є невід'ємною частиною економічного життя та господарського процесу. Він відображає динаміку змін у взаємодії між підприємствами, що конкурують на ринку, та впливає на рівень ефективності, інноваційності та розвитку економіки в цілому.

Етапи розвитку конкуренції представлено на рис. 1.

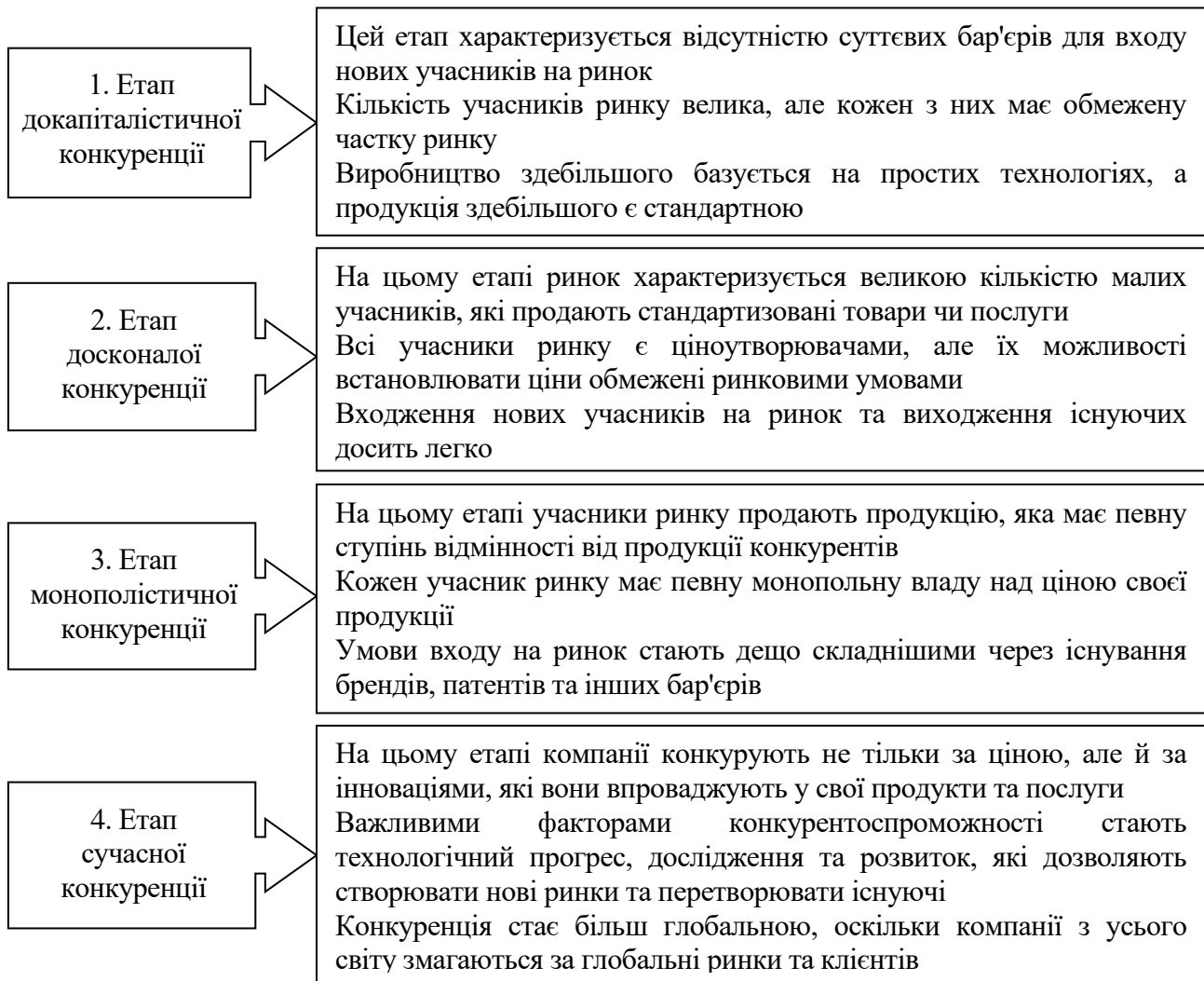

Рис.1. Етапи розвитку конкуренції

Слід відзначити, що конкуренція від зародження до сучасності пройшла значну трансформацію, і відображає еволюцію та зміну у відносинах між підприємствами протягом історії економіки. Починаючи з первісних форм конкуренції, які можна було спостерігати в ранніх господарських системах, до сучасних інноваційних моделей, що враховують складніше середовище та технологічний прогрес.

У сучасному світі конкуренція вважається важливим механізмом, що стимулює розвиток економіки та інновації [6, 11]. Вона спонукає підприємства до постійного покращення та адаптації до змін у вимогах споживачів та ринкових умов, сприяє підвищенню якості продукції та послуг, ефективному використанню ресурсів, розвитку інновацій та зниження цін. Конкуренція та конкурентоспроможність – це два тісно пов'язаних поняття, що відображають ключові аспекти функціонування підприємств на ринку. Конкуренція стимулює підприємства до покращення своїх продуктів та послуг, технологій та ефективності, щоб зберегти або поліпшити свою конкурентоспроможність. Конкурентоспроможність, у свою чергу, дозволяє підприємству успішно конкурувати на ринку і забезпечує його стійкість та здатність до зростання.

Сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства» наведено у табл. 1.

Серед виділених підходів можна виокремити:

а) системний (Багацька Н., Христин С.; Бондаренко Г.; Джеджула В., Спіфанова І., Гуменюк В.; Крючкова Ж.) – тобто сукупність взаємопов'язаних елементів або чинників;

б) заснований на перевагах (Брітченко І., Ладунка І.; Брінь П., Нехме М.; Воронкова А.; Піддубна А.; Фатхутдінов Р., Осовська Г.) – і включає сукупність переваг та / або властивостей об'єкта дослідження або характеризує потенційне задоволення споживачів;

в) заснований на ефективності / прибутковості (Цибульська Е.; Яремченко Л.) – тобто здатність об'єкта дослідження забезпечувати ефективність / прибутковість своєї діяльності у визначений період.

Таблиця 1

Сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства»

Автор, джерело	Визначення
Богацька Н., Христич С. [1]	сукупністю взаємозалежних чинників, що сприяють покращенню його позиції на ринку, а також підтримка і розвиток конкурентних переваг з подальшим створенням нових
Бондаренко Г. [2]	система взаємопов'язаних елементів, яка складається із внутрішнього середовища підприємства, його споживачів і конкурентів, об'єднаних в єдине ціле для вирішення завдання забезпечення стійких конкурентних позицій, збереження існуючих і створення нових конкурентних переваг
Брінь П., Нехме М. [3]	це інтегральний, відносний показник підприємства, який дає змогу виявити поточний стан підприємства за окремими характеристиками та окреслює рівень конкурентної переваги над ними (або ж навпаки) за різними чинниками у необхідний для дослідження проміжок часу
Брітченко І., Ладунка І. [4]	відображає сукупність переваг, що вказують на сутність задоволення конкурентної потреби стосовно аналогічної продукції інших підприємств
Воронкова А. [5]	властивість суб'єкта ринкових відносин, що проявляється в процесі конкуренції і дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві для розширеного відтворення, що припускає покриття всіх витрат виробництва й отримання прибутку від господарської діяльності
Джеджула В., Спіфанова І., Гуменюк В. [7]	це не лише узагальнене відображення складових підприємства, що дає можливість ідентифікувати здатність суб'єкта господарської діяльності ефективно використовувати наявні ресурси та можливості, а його спроможність бути результативнішим за інших підприємств в галузі
Дикань В., Зубенко В., Токмакова І., Маковоз О., Шраменко О. [12]	здатність підприємства здійснювати свою діяльність в умовах ринкових відносин і одержувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного удосконалення виробництва, стимулювання працівників і підтримки продукції на високому якісному рівні
Крючкова Ж. [9]	являє собою комплексну систему характеристик підприємства, які конкретизують його потенціал та можливість випускати з подальшою реалізацією конкурентну продукцію
Піддубна А. [10]	це потенціальна або реалізована здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі, яка ґрунтується на конкурентних перевагах і відображає його позицію відносно конкурентів
Фатхутдінов Р., Осовська Г. [13]	властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретних споживачів порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку
Цибульська Е. [14]	здатність у поточному періоді чи в довгостроковій перспективі забезпечувати собі ефективність виробництва та вигідність реалізації своїх товарів більше ніж у конкурентів
Яремченко Л. (ред.) [8]	це його можливість прогнозувати цінову політику, адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, змін у законодавстві чи податковій системі, можливість знаходити нові джерела фінансування, оптимізувати та ефективно використовувати сировинні ресурси, займатися підбором висококваліфікованого персоналу і багато інших аспектів, що сприяють успіху компанії

На нашу думку, конкурентоспроможність – це здатність об'єкту дослідження (підприємства, товару та /або послуги, країни тощо) зберігати та зміцнювати своє позиціонування на ринку порівняно з конкурентами.

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності можливе на різних рівнях, зокрема:

а) макрорівні – це управління конкурентоспроможністю, що охоплює управління конкурентоспроможністю на більш широкому географічному рівні, такому як країни, регіони або території, і включає розробку та реалізацію стратегій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності цих географічних одиниць у глобальному економічному середовищі;

б) мезорівні – охоплює управління конкурентоспроможністю на проміжному рівні між макрорівнем (управління конкурентоспроможністю країн, регіонів, територій) і мікрорівнем (управління конкурентоспроможністю окремих підприємств, продуктів чи послуг), і включає управління окремими галузями або секторами економіки, а також, сприяє створенню умов для розвитку конкурентних переваг кластерів та галузей, що сприяє загальному підвищенню конкурентоспроможності економіки в цілому;

в) мікрорівні – охоплює управління конкурентоспроможністю на найнижчому рівні, зокрема окремих підприємств, а також товарів або послуг, що вони виготовляють, і включає ряд стратегічних та операційних дій, спрямованих на досягнення та збереження конкурентних переваг підприємства на ринку.

Методи оцінювання конкурентоспроможності поділяються в залежності від певних параметрів на суб'єктивні та об'єктивні, якісні та кількісні. Основною суб'єктивних методів є експертне оцінювання стейкхолдерів, і вони базуються на опитуваннях фокус-групи. Об'єктивні методи базуються на конкретних фактичних даних та об'єктивних показниках. Якісні методи оцінювання конкурентоспроможності спрямовані на аналіз якісних аспектів діяльності підприємства, таких як репутація, бренд, якість продукції, інноваційність та інші не кількісні фактори. Кількісні методи оцінювання конкурентоспроможності використовуються для вимірювання та кількісної оцінки показників, які впливають на конкурентоздатність підприємства.

Розглянемо більш детально різновиди методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Спершу розглянемо матричні методи, які базуються на використанні матриць для визначення і оцінювання різних аспектів конкурентоздатності, їх представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Матричні методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства

Метод	Характеристика
Матриця BCG	Це інструмент стратегічного аналізу, що допомагає менеджерам класифікувати бізнес-одиниці або продукти підприємства на основі їх ринкової частки і темпів росту ринку. Ця матриця складається з чотирьох квадрантів, кожен з яких представляє різні стратегічні сценарії: «зірки» – ці бізнес-одиниці або продукти мають велику ринкову частку у швидкозростаючому ринку, і потребують значних інвестицій для подальшого їх росту, але мають великий потенціал стати лідерами ринку у майбутньому; «важкі діти» – ці бізнес-одиниці або продукти мають низьку ринкову частку у швидкозростаючому ринку, і потребують значних інвестицій щоб зберегти або збільшити свою частку на ринку; «дійні корови» – ці бізнес-одиниці або продукти мають велику ринкову частку у повільно зростаючому ринку, і забезпечують стабільний прибуток, але не вимагають значних інвестицій для підтримки своєї позиції на ринку; «собаки» – ці бізнес-одиниці або продукти мають низьку ринкову частку у повільно зростаючому ринку, і не генерують значного прибутку і як правило вимагають мінімальних інвестицій
Матриця ADL/LC	Ця матриця була розроблена консалтинговою компанією Arthur D. Little та інститутом London Business School. Основні компоненти матриці ADL/LC включає: стадію життєвого циклу та відносну позицію на ринку. Матриця ADL/LC включає двадцять квадрантів, що дозволяють обрати певну стратегію, які поділяються на стратегії та 24 уточнені стратегії.
Матриця GE/McKinsey	Ця є інструментом стратегічного управління, розробленим спільно General Electric і McKinsey & Company. Основні компоненти матриці GE/McKinsey включають: частку ринку та конкурентоспроможність або ринкову перевагу на ринку. Матриця GE/McKinsey включає дев'ять квадрантів, що дозволяють обрати певну стратегію, які поділяються на: вибіркоче розширення виробництва (2 квадранти з різними напрямками дій в межах стратегії); інвестиції у розширення виробництва; захищена позиція; обмежене розширення чи «збір урожаю»; вибіркочість / управління спрямоване на доходи; ліквідація; управління орієнтоване на доходи; захист і переорієнтація
Матриця Ансоффа	Ця матриця є інструментом стратегічного управління, який допомагає компаніям приймати стратегічні рішення щодо розвитку своїх бізнесів. Ця матриця була розроблена відомим американським економістом та стратегом Ігорем Ансоффом. Вона складається з товару (нового та старого) і ринку (нового та старого), та дозволяє визначити чотири можливі стратегії росту (стратегія проникнення на ринок, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку продукту, стратегія диверсифікації)
Матриця Томпсона-Стрікланда	Є інструментом стратегічного аналізу, що допомагає компаніям розробляти стратегії на основі взаємодії між ростом ринку (швидким або повільним) та конкурентною позицією компанії (слабкою або сильною). Дана матриця дозволяє обрати один з чотирьох квадрантів, і залежно від поєднання показників виділяють 14 варіантів стратегії, які вибираються за інтенсивністю факторів. Зокрема 1 квадрант передбачає вибір однієї з 3 стратегій, а саме: концентрацію, вертикальну інтеграцію, центровану диверсифікацію; 2 квадрант: перегляд стратегії концентрації, горизонтальну інтеграцію або злиття, скорочення, ліквідацію; 3 квадрант: скорочення витрат, диверсифікацію, скорочення, ліквідацію; 4 квадрант: центровану диверсифікацію, конгломеративну диверсифікацію, спільне підприємство
Матриця Shell/DPM	Цю матрицю запропоновано в 1975 р. в умовах енергетичної кризи, що мала на той час місце, і вона отримала назву Direct Policy Matrix – матриця спрямованої політики. Модель є двомірною таблицею, яка складається з конкурентоспроможності бізнесу та перспектив галузі бізнесу. На основі цих двох факторів бізнес-одиниці можуть бути розташовані у шести категоріях в матриці: лідер виду бізнесу, зростання, генератор готівки, підсилити конкурентні переваги, продовжувати бізнес з обережністю, частково згорнути бізнес, подвоїти обсяг виробництва або ж згорнути бізнес, продовжувати бізнес обережно або ж частково згорнути виробництво, згорнути бізнес
Матриця Хофера-Шенделя	Це інструмент стратегічного аналізу, розроблений Робертом Хофером та Уільямом Шенделем, який допомагає визначити стратегічні альтернативи для бізнес-підрозділів компанії. Ця матриця базується на двох основних факторах: стадії розвитку ринку та стратегічної позиції бізнес-підрозділів. Може розглядатися до 5 основних стадій розвитку ринку: розвиток ринку, зростання, витіснення ринку старого продукту, зрілість, насичення. Стратегічна позиція бізнес-підрозділів ділиться на три категорії: сильна, середня, слабка.

Матричні методи надають структурований підхід до аналізу та оцінювання конкурентоспроможності підприємства, допомагають ідентифікувати ключові фактори та приймати обґрунтовані стратегічні рішення для їх подальшої реалізації.

Методи експертних оцінок конкурентоспроможності підприємства використовують знання та досвід фахівців для оцінки різних аспектів конкурентної позиції підприємства, їх представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Методи експертних оцінок конкурентоспроможності підприємства

Метод	Характеристика
PEST-аналіз	Метод стратегічного аналізу, який використовується для оцінки впливу політичних (political – P), економічних (economic – E), соціальних (social – S) і технологічних (technological – T). Основна мета PEST-аналіз – виявлення ключових факторів, які можуть впливати на успішність бізнесу та розробка стратегій для їх управління.
SWOT-аналіз	SWOT-аналіз (Strengths – сильні сторони, Weaknesses – слабкі сторони, Opportunities – можливості, Threats – загрози) – це інструмент стратегічного аналізу, який допомагає оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на підприємство або проєкт. Основна ідея полягає в тому, щоб ідентифікувати сильні та слабкі сторони внутрішнього середовища підприємства, а також можливості та загрози, які виникають у зовнішньому середовищі.
Аналіз за методом 111-555	Це аналітичний інструмент, який використовується для оцінки ефективності підприємства чи проєкту з різних точок зору. Цей метод включає оцінку за 11 ключових показників (111) та 5 сферами діяльності (555). Основні етапи аналізу за методом 111-555: 1) визначення ключових показників (111): продуктивність праці, ефективність виробництва, фінансовий стан, ринкова позиція, технологічний рівень, конкурентна перевага, компетенція персоналу, інноваційність, стратегічне управління, співробітництво з клієнтами та постачальниками, співробітництво в команді; 2) аналіз за сферами діяльності (555): оцінка результатів за останні п'ять років, прогноз на найближчі п'ять років, співставлення з конкурентами, оцінка управління, загрози та можливості
Метод порівнянь	Це аналітичний підхід, який використовується для оцінки конкурентоспроможності підприємства шляхом порівняння його з конкурентами або з найкращими практиками галузі. Метод порівнянь дозволяє підприємствам отримати об'єктивну оцінку їхньої конкурентоспроможності, ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також визначити стратегії для подальшого розвитку та успішного конкурування на ринку

Розрахункові та розрахунково-графічні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства використовуються для кількісної оцінки його потенціалу на основі різних параметрів та показників, їх представлено у табл. 4.

Таблиця 4

Розрахункові та розрахунково-графічні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства

Метод	Характеристика
Радіальна діаграма	Це тип графіку, який використовується для візуалізації даних у вигляді круга, розбитого на різні сегменти, де кожен сегмент представляє частку або відсоток від загальної суми. В радіальній діаграмі кожен сегмент представлений від лінії (вісь) і до кола (радіус), якщо розглядати це в плоскій проекції. Кутове положення сегментів може відрізнятися в залежності від відсоткового відношення між ними. Ця діаграма добре підходить для порівняння кількох категорій або груп даних, особливо якщо ви хочете показати їх відносні частки або відсотки
Багатокутник конкурентоспроможності	Багатокутник конкурентоспроможності є інструментом візуалізації конкурентних переваг і слабкостей підприємства відносно його конкурентів. Основна ідея полягає в тому, щоб розглядати конкурентоспроможність підприємства як багатокутник, у якому кожна сторона представляє певний аспект конкурентоспроможності. Зазвичай використовуються такі аспекти, як якість продукції, ціна, маркетинг, інновації, обслуговування клієнтів, дистрибуція тощо
Метод профілів	Передбачає детальне дослідження та аналіз різних аспектів діяльності об'єкта (н-д підприємства або продукту). Профілем називається сукупність характеристик, які описують або визначають певний об'єкт, такий як підприємство, продукт, послуга, ринок або інша сутність. Профіль може містити різноманітну інформацію, таку як фінансові показники, ринкові дані, технічні характеристики, аспекти управління, стратегічні плани, організаційну структуру тощо. Створення профілю дозволяє отримати повний образ об'єкта та зрозуміти його сильні та слабкі сторони, а також визначити можливості для подальшого розвитку та покращення. Профіль може бути використаний для аналізу конкурентної ситуації, визначення стратегій розвитку, прийняття управлінських рішень та інших цілей
Метод рангів	Аналітичний підхід, який використовується для оцінки конкурентоспроможності підприємства шляхом ранжування різних аспектів його діяльності або показників в порівнянні з конкурентами. Він допомагає визначити пріоритети для подальшого розвитку та покращення діяльності підприємства

Моделі структурного та стратегічного аналізу конкурентоспроможності допомагають підприємствам розуміти їхнє місце на ринку, ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також визначити стратегії для досягнення конкурентних переваг, їх представлено у табл. 5.

Таблиця 5

Моделі структурного та стратегічного аналізу конкурентоспроможності підприємства

Метод	Характеристика
LOTS аналіз	Цей метод розроблено у 1980 р., і перекладається зі шведської – «люцман». Метод базується на тому, що компанія прагне пристосувати свою діяльність до вимог споживачів. Метод реалізується у 9 етапів за такими напрямками аналізу: 1) існуюче становище; 2) наявні стратегії; 3) довгострокові цілі; 4) короткострокові цілі; 5) методи та об'єкти аналізу; 6) кадровий потенціал; 7) план розвитку; 8) організація менеджменту; 9) звітність
PIMS аналіз	Цей метод розроблений у середині 1960 років компанією General Electric. Ця модель, що використовує близько 30 змінних, і дозволяє визначити 67% факторів успіху компанії. PIMS аналіз дозволяє порівнювати дані з діяльністю інших підприємств, що функціонують в одній галузі, з емпіричним матеріалом який налічує біля 3000 підприємств
GAP аналіз	Цей метод розроблений Стендфордським дослідницьким інститутом Каліфорнії та застосовується для розробки стратегії. Він спрямований на виявлення прогалів (GAP) між поточним та бажаним станом організації. Основна ідея полягає в порівнянні того, де організація знаходиться зараз, із тим, куди вона прагне досягти
Метод аналізу витрат і ланцюжка цінностей	Цей метод розроблений Майклом Портером, і дозволяє компаніям розібратися у всіх етапах створення вартості в їхніх діяльностях та ідентифікувати можливості для підвищення ефективності і конкурентоспроможності. Цей метод дозволяє зрозуміти, які етапи виробництва чи постачання створюють найбільшу вартість та як оптимізувати цей процес для досягнення встановлених стратегічних цілей

Оцінювання конкурентоспроможності підприємства є постійним ітеративним процесом, який вимагає систематичного аналізу та реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Цей процес допомагає підприємствам забезпечити їхню конкурентоспроможність та успішність у довгостроковій перспективі.

**ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Теоретичний аналіз та проведені монографічні дослідження дозволяють навести певні етапи розвитку конкуренції, зокрема: 1) етап докапіталістичної конкуренції, 2) етап досконалої конкуренції, 3) етап монополістичної конкуренції, 4) етап сучасної конкуренції.

На сьогодні конкуренція є важливим механізмом, який стимулює розвиток економіки та інновацій. Вона стимулює підприємства до постійного покращення і адаптації до змін у вимогах споживачів, а також сприяє підвищенню якості продукції та послуг, ефективному використанню дефіцитних ресурсів, розвитку інновацій. В цілому змістову сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства» можна представити наступним чином. Конкурентоспроможність – це здатність об'єкту дослідження (підприємства, товару та /або послуги, країни тощо) зберігати та зміцнювати своє позиціонування на ринку порівняно з конкурентами.

Необхідно зазначити, що управління конкурентоспроможністю підприємства спрямоване на створення умов для стійкого та успішного його функціонування на сучасному ринку, а також на підтримку його здатності адаптуватися до змін у конкурентному середовищі. Для ефективного управління необхідно використовувати відповідні методи оцінювання реального стану об'єкту, відповідно методи оцінювання конкурентоспроможності поділяються в залежності від певних параметрів, на суб'єктивні та об'єктивні, а також якісні та кількісні. Типологію методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства представлено у статті. Зазначимо, що якісні методи оцінювання конкурентоспроможності орієнтовані на аналіз якісних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, таких як репутація, бренд, якість продукції, інноваційність та інші не кількісні фактори. Наведені кількісні методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства використовуються для вимірювання та кількісної оцінки показників його діяльності, однак потребують подальших досліджень саме з позиції розвитку інструментальної складової.

Література

1. Богацька Н. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / Богацька Н., Христич С. // Молодий вчений. – 2019. – № 11 (75). – С. 455-458.
2. Бондаренко Г. С. Управління конкурентоспроможністю автотранспортного підприємства: автореф. на здоб. наук. ступ. к.е.н. / Г.С. Бондаренко, – Харків: ХДЕУ, 2001. – 20 с.
3. Брін П. В. Конкурентоспроможність підприємства: сутність, показники та методичні засади динамічної оцінки / П. В. Брін, М. Н. Нехме. // Причорноморські економічні студії. – 2021. – Вип. 64. – С. 36-43.
4. Брітченко І. Г. Актуальні проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств / І. Г. Брітченко, І. С. Ладунка. // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. Ужгород, – 2015. – Вип. 1(1). – С. 116-118.
5. Воронкова А. Е. Стратегічне управління конкурентоспроможним потенціалом промислових підприємств: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.06.01 / Воронкова А.Е.; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2001. – 32 с.
6. Гавловська Н. І. Активізація інноваційно-інвестиційних процесів на підприємствах роздрібно торгівлі в умовах посилення конкурентної боротьби. / Н. І. Гавловська, Є. М. Рудніченко. // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 155-157.
7. Джеджула В. В. Конкурентоспроможність підприємства як економічна категорія / В. В. Джеджула, І. Ю. Спіфанова, В. С. Гуменюк. // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 6 (18). – С. 116-121.
8. Конкурентоспроможність підприємства: економічна сутність та чинники впливу. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія / за заг. ред. проф. О. Г. Янкового. – Одеса: Атлант, 2013. – 470 с.
9. Крючкова Ж. В. Дослідження сутності конкурентоспроможності та конкурентоспроможності аграрних підприємств / Ж. В. Крючкова. // Агросвіт. – 2016. – № 7. – С. 44-50.
10. Піддубна А. С. Соціальна бакалія / А. С. Піддубна. // Продукти харчування. – 2008. – № 3. – С. 30-37.
11. Рудніченко Є. М. Активізація інноваційних процесів на промислових підприємствах в умовах конкурентної боротьби за ринки збуту. / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська. // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – №3. – Т. 2. – С. 118-120.
12. Стратегічне управління: навчальний посібник / В. Л. Дикань, В. О. Зубенко, І. В. Токмакова, О. В. Маковоз, О. В. Шраменко. – Київ: «Центр учбової літератури», 2013. – 272 с.
13. Фатхутдінов Р. А. Управління конкурентоздатністю організації: підручник / Р. А. Фатхутдінов, Г. В. Осовська. – Київ: «Кондор», 2009. – 470 с.
14. Цибульська Е. І. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. для студентів, які навчаються за спец. 051 «Економіка» / Е. І. Цибульська. – Харків: НУА, 2018. – 320 с.

References

1. Bohatska N. Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriyemstva / Bohatska N., Khrystych S. // Molodyi vchenyi. – 2019. – № 11 (75). – S. 455-458.
2. Bondarenko H. S. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu avtotransportnoho pidpriyemstva: avtoref. na zdob. nauk. stup. k.e.n. / H.S. Bondarenko, – Kharkiv: KhDEU, 2001. – 20 s.
3. Brin P. V. Konkurentospromozhnist pidpriyemstva: sutnist, pokaznyky ta metodychni zasady dynamichnoi otsinky / P. V. Brin, M. N. Nekhme. // Prychomomorski ekonomichni studii. – 2021. – Vyp. 64. – S. 36-43.
4. Britchenko I. H. Aktualni problemy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktii vitchyznianskykh pidpriyemstv / I. H. Britchenko, I. S. Ladunka. // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika. Uzhhorod, – 2015. – Vyp. 1(1). – S. 116-118.
5. Voronkova A. E. Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnyum potentsialom promyslovykh pidpriyemstv: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.06.01 / Voronkova A.E.; НАН Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti. – Donetsk, 2001. – 32 s.
6. Havlovska N. I. Aktyvizatsiia innovatsiino-investytsiinykh protsesiv na pidpriyemstvakh rozdribnoi torhivli v umovakh posylennia konkurentnoi borotoby. / N. I. Havlovska, Ye. M. Rudnichenko. // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2016. – № 1. – S. 155-157.
7. Dzhedzhula V. V. Konkurentospromozhnist pidpriyemstva yak ekonomichna katehoriia / V. V. Dzhedzhula, I. Yu. Yepifanova, V. S. Humeniuk. // Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2018. – Vyp. 6 (18). – S. 116-121.

8. Konkurentospromozhnist pidpriemstva: ekonomichna sutnist ta chynnyky vplyvu. Teoretychni, metodolohichni ta praktychni aspekty konkurentospromozhnosti pidpriemstv: monohrafiia / za zah. red. prof. O. H. Yankovoho. – Odesa : Atlant., 2013. – 470 s.
9. Kriuchkova Zh. V. Doslidzhennia sutnosti konkurentospromozhnosti ta konkurentospromozhnosti ahramykh pidpriemstv / Zh. V. Kriuchkova. // Ahrosvit. – 2016. – № 7. – S. 44-50.
10. Piddubna A. S. Sotsialna bakaliia / A. S. Piddubna. // Produkty kharchuvannia. – 2008. – № 3. – S. 30-37.
11. Rudnichenko Ye. M. Aktyvizatsiia innovatsiinykh protsesiv na promyslovykh pidpriemstvakh v umovakh konkurentnoi borotby za rynky zbutu. / Ye. M. Rudnichenko, N. I. Havlovska. // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2011. – №3. – T. 2. – S. 118-120.
12. Stratehichne upravlinnia: navchalnyi posibnyk / V. L. Dykan, V. O. Zubenko, I. V. Tokmakova, O. V. Makovoz, O. V. Shramenko. – Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. – 272 s.
13. Fatkhutdinov P. A. Upravlinnia konkurentozdatnistiu orhanizatsii: pidruchnyk / P. A. Fatkhutdinov, H. V. Osovska. – Kyiv: «Kondor», 2009. – 470 s.
14. Tsybul'ska E. I. Konkurentospromozhnist pidpriemstva : navch. posib. dlia studentiv, yaki navchaiutsia za spets. 051 «Ekonomika» / E. I. Tsybul'ska. – Kharkiv : NUA, 2018. – 320 s.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-46>

УДК 004.021

ЛІХОНОСОВА Ганна

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

<https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

e-mail: g.likhonosova@khai.edu

СТАВЦЕВА Єлизавета

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

e-mail: e.a.stavtseva@student.khai.edu

НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ КРЕДИТОРСЬКОЇ ТА ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

У статті розглянуто сучасні підходи до оцінювання кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств з метою підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами. Основна увага приділена аналізу проблем та недоліків існуючих методів оцінки, а також розробці нових підходів та рекомендацій для їх удосконалення. Розкрито сутність та роль кредиторської та дебіторської заборгованості в фінансовій діяльності підприємства. Описано основні види заборгованостей та їх вплив на ліквідність і фінансову стабільність підприємства. Проаналізовано традиційні методи оцінки кредиторської та дебіторської заборгованості, включаючи коефіцієнтну та порівняльну методики. Виявлено недоліки та обмеження існуючих підходів, зокрема недостатня гнучкість і обмежена можливість адаптації до специфічних умов підприємства. Запропоновано нові підходи до оцінювання, включаючи використання сучасних інформаційних технологій та автоматизованих систем управління. Обґрунтовано необхідність інтеграції аналізу ризиків і прогнозування грошових потоків в процес оцінювання заборгованості. Розроблено рекомендації щодо впровадження нових методик оцінювання кредиторської та дебіторської заборгованості. Описано переваги застосування інтегрованих підходів та їх вплив на підвищення фінансової стійкості підприємства. Підсумовано основні результати дослідження та визначено напрями подальших наукових розробок у сфері фінансового менеджменту. У статті наведено комплексний аналіз існуючих підходів до оцінювання кредиторської та дебіторської заборгованості, визначено їх основні недоліки та запропоновано шляхи їх усунення. Розроблені рекомендації сприятимуть поліпшенню управління фінансовими ресурсами підприємств, підвищенню їх ліквідності та фінансової стійкості. Подальші дослідження мають бути спрямовані на практичну реалізацію запропонованих підходів та їх адаптацію до різних галузей економіки..

Ключові слова: оцінювання, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, ефективне використання коштів, грошові потоки підприємства .

LIKHONOSOVA Ganna, STAVTSEVA Elizaveta

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ASSESSMENT OF THE USE OF PAYABLES AND RECEIVABLES

The article discusses modern approaches to the assessment of payables and receivables of enterprises in order to increase the efficiency of financial resources management. The main attention is paid to the analysis of problems and shortcomings of existing assessment methods, as well as to the development of new approaches and recommendations for their improvement. The essence and role of payables and receivables in the financial activity of the enterprise is revealed. The main types of debts and their impact on the liquidity and financial stability of the enterprise are described. Traditional methods of assessing payables and receivables, including coefficient and comparative methods, are analyzed. Disadvantages and limitations of the existing approaches were identified, in particular, insufficient flexibility and limited ability to adapt to the specific conditions of the enterprise. New approaches to assessment are proposed, including the use of modern information technologies and automated management systems. The need to integrate risk analysis and cash flow forecasting into the debt assessment process is substantiated. Recommendations for the implementation of new methods of assessing payables and receivables have been developed. The advantages of using integrated approaches and their impact on increasing the financial stability of the enterprise are described. The main results of the research are summarized and the directions of further scientific developments in the field of financial management are determined. The article provides a comprehensive analysis of existing approaches to the assessment of payables and receivables, identifies their main shortcomings, and suggests ways to eliminate them. The developed recommendations will contribute to improving the management of financial resources of enterprises, increasing their liquidity and financial stability. Further research should be aimed at the practical implementation of the proposed approaches and their adaptation to various branches of the economy.

Key words: valuation, accounts receivable, accounts payable, effective management of funds, cash flows of the enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах більшість вітчизняних компаній віддає перевагу продажу товарів за фактом оплати, а не в кредит. Проте, конкурентна обстановка ставить свої вимоги: товари відправляються, оборотні кошти зменшуються, а заборгованість перед дебіторами та кредиторами зростає. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах кризи є важливим завданням для кожного підприємства, що вимагає особливої ефективної політики. Грамотна політика управління ліквідністю, активами і пасивами

визначає як прибуток, так і стійкість підприємства, оскільки втрата ліквідності може призвести до неплатоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання дослідження та аналізу різних аспектів дебіторської та кредиторської заборгованості та пошуку шляхів їх удосконалення приділяло увагу багато різних вчених, зокрема Ф. Ф. Бутинець, М. Д. Білик, С. Ф. Голов, Булат Г.В., Яструбський М., Левкович І., Майборода О.Є., Косарева І.П., Корабейникова І.О., Шендригоренко М.Т., Вакулук О.І., Олійник С. О., Матюха В.І., Мисака Г.В., Желніна Г. О., Рибалко О. М., Єдинак Т. С. та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості та теорії фінансування, вагомий внесок учених у дослідження видів та ефективності алгоритмів використання заборгованостей, сьогодні з'являються нові проблеми у сфері управління грошовими потоками та автоматизації прийняття рішення щодо побудови механізмів оптимізації використання кредиторської та дебіторської заборгованостей.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою наукової статті є розробка і обґрунтування ефективних напрямів поліпшення оцінювання використання кредиторської та дебіторської заборгованості з метою підвищення фінансової стійкості і ліквідності підприємств. Це включає аналіз існуючих методів, виявлення їх недоліків, а також розробку нових підходів, що базуються на сучасних інформаційних технологіях і інтегрованому аналізі ризиків, для забезпечення оптимального управління фінансовими ресурсами підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах кризи є важливим завданням для Підприємства, що вимагає особливої ефективної політики. Грамотна політика управління ліквідністю, активами і пасивами визначає як прибуток, так і стійкість підприємства, оскільки втрата ліквідності може призвести до неплатоспроможності.

Контроль за дебіторською заборгованістю включає в себе встановлення кредитних лімітів, формування резервів сумнівних боргів, управління простроченою заборгованістю та інші контрольні заходи. Для зниження кредитних ризиків рекомендується встановити максимальні терміни відстрочення платежів, обмеження суми заборгованості перед одним клієнтом чи групою клієнтів, а також максимальний розмір кредитного ризику.

Управління кредиторською заборгованістю також передбачає встановлення різних лімітів та нормативів. Для збалансованості активів та зобов'язань важливо контролювати їх обсяг, вартість та терміни. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах економічного підйому вимагає розумного розподілу ресурсів, що дозволяє збільшити прибуток підприємства та забезпечити його стійкість [1].

Оцінка кредиторської заборгованості у контексті фінансової стійкості суб'єкта господарювання дозволяє виявити причини її виникнення та оптимальні методи управління. Кредиторська заборгованість оцінюється за повною ринковою ціною, що відрізняє її від дебіторської заборгованості, оцінюваної за витратами. До кредиторської заборгованості можуть включатися заборгованості перед бюджетом та іншими установами.

Головні завдання управління кредиторською заборгованістю полягають у прискоренні платежів від клієнтів, зниженні "поганих" боргів, ефективній політиці продажів, уникненні необґрунтованого зростання кредиторської заборгованості, особливо невикраденої в строк. Для досягнення контрольованості управління розрахунками з постачальниками та підрядниками важлива автоматизація обліку, що сприяє підвищенню аналітичності та оперативності.

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в кризових умовах потребує від Підприємства особливої та ефективної політики. Грамотна політика управління ліквідністю, активами та пасивами є ключовою для досягнення прибутку та забезпечення стійкості підприємства, оскільки втрата ліквідності може призвести до неплатоспроможності [2].

Контроль за дебіторською заборгованістю передбачає встановлення кредитних лімітів, формування резервів сумнівних боргів, управління простроченою заборгованістю та інші контрольні заходи. Для зниження кредитних ризиків рекомендується встановити максимальні терміни відстрочення платежів, обмеження суми заборгованості перед одним клієнтом чи групою клієнтів, а також максимальний розмір кредитного ризику.

Управління кредиторською заборгованістю також передбачає встановлення різних лімітів та нормативів. Для збалансованості активів та зобов'язань важливо контролювати їх обсяг, вартість та терміни.

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах економічного підйому вимагає розумного розподілу ресурсів, що дозволяє збільшити прибуток підприємства та забезпечити його стійкість.

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в кризових умовах є важливим завданням для Підприємства, що вимагає особливої та ефективної політики. Грамотна політика управління ліквідністю, активами і пасивами визначає як прибуток, так і стійкість підприємства, оскільки втрата ліквідності може призвести до неплатоспроможності.

Контроль за дебіторською заборгованістю включає в себе встановлення кредитних лімітів, формування резервів сумнівних боргів, управління простроченою заборгованістю та інші контрольні заходи. Для зниження кредитних ризиків рекомендується встановити максимальні терміни відстрочення платежів, обмеження суми заборгованості перед одним клієнтом чи групою клієнтів, а також максимальний розмір кредитного ризику.

Управління кредиторською заборгованістю також передбачає встановлення різних лімітів та нормативів. Для збалансованості активів та зобов'язань важливо контролювати їх обсяг, вартість та терміни. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах економічного підйому вимагає розумного розподілу ресурсів, що дозволяє збільшити прибуток підприємства та забезпечити його стійкість [3].

Оцінивши кредиторську заборгованість підприємства, можна визначити причини її виникнення та оптимальний механізм управління нею. Основні причини включають у себе оцінку кредиторської заборгованості за ринковою ціною, у той час як дебіторська заборгованість оцінюється за витратами. До суми кредиторської заборгованості можуть входити зобов'язання перед бюджетом, державними фондами та заробітної платою.

Управління кредиторською заборгованістю передбачає прискорення платежів від клієнтів, зниження "поганих" боргів (тобто тих, що є сумнівними або надійно не погасяться), ефективне керування політикою продажу, попередження необґрунтованого зростання кредиторської заборгованості, особливо несплаченої в строк, оскільки це може призвести до штрафів, пені, розриву договірних зобов'язань та загрози для безперервності поставок товарів.

Необхідною умовою для контролю розрахунків з постачальниками є автоматизація їх обліку, що сприяє підвищенню аналітичності та оперативності за рахунок вдосконалення інформаційного обміну та підвищення достовірності інформації.

Отже, в результаті аналізу заходів щодо підвищення ефективності управління кредиторською заборгованістю можна запропонувати механізм ефективного управління цим процесом.

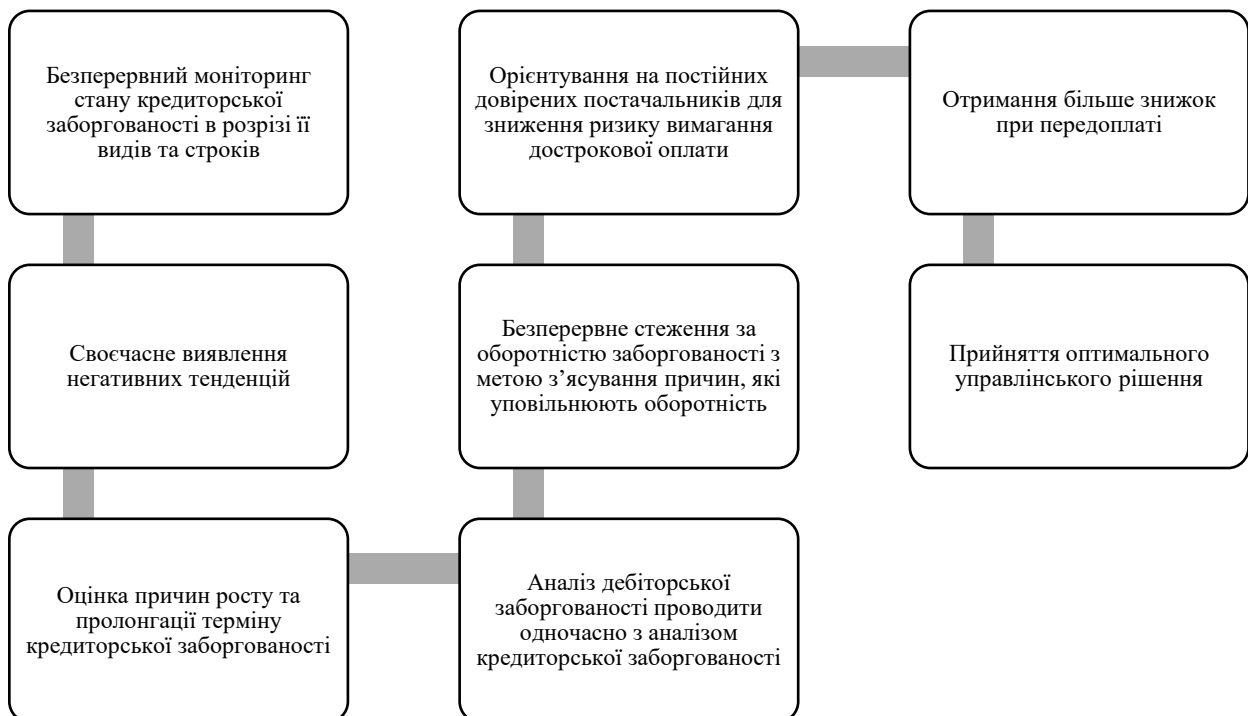

Рис 1. Механізм дієвої системи ефективного управління кредиторської заборгованості [4]

Управління дебіторською заборгованістю включає формулювання умов купівлі-продажу, безпосередню договірну роботу, оцінку кредитоспроможності дебіторів та розрахунок показників, що відображають якість дебіторської заборгованості, таких як оборотність.

Управління кредиторською заборгованістю передбачає реагування на щоденні вимоги кредиторів, що включає ранжування постачальників та інших кредиторів за ступенем важливості, класифікацію платіжних документів за термінами погашення та визначення пріоритетів платежів. Найважливішими кредиторами є працівники та податкові органи.

Наступними за важливістю є постачальники основних послуг для ФЕД, таких як комунальні послуги, телекомунікації, технічне обслуговування та страхування. Ці постачальники усвідомлюють свою незамінність і можуть призупинити надання послуг у разі затримки платежів, що є найефективнішим способом боротьби із заборгованістю.

Інші кредитори, які в основному страждають, коли боржник зазнає фінансових труднощів, можуть бути віднесені до третьої групи. Цінність цієї групи полягає в тому, що вони можуть безкарно затримувати платежі їм, і вони, як правило, конструктивно ведуть переговори про відстрочку боргу, вимагаючи зміни певних умов (ціни, кількості або інших умов) [5].

Організація управління дебіторською заборгованістю передбачає послідовність дій, спрямованих на зменшення ризику неплатоспроможності та максимізацію використання дебіторської заборгованості для збільшення обсягів продажу. Проведення дослідження дебіторської заборгованості передбачає оцінку її рівня, структури та ефективності використання фінансових ресурсів. Аналізується ліквідність, можливість конвертації в грошові кошти, надійність та форма рефінансування.

При розгляді дебіторської заборгованості, особлива увага приділяється періоду погашення заборгованості та поверненню коштів на рахунок підприємства. Аналізується також склад простроченої заборгованості, виділяючи сумнівну та безнадійну частину.

Оцінюється ймовірність погашення заборгованості дебіторами підприємства, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо стягнення заборгованості. Управління дебіторською заборгованістю повинно спрямовуватися на збільшення обсягів продажів та своєчасне погашення заборгованості.

Досягнення цих цілей вимагає відповідної політики ціноутворення та реалізації товарів у кредит, а також управління оборотністю товарних запасів та дебіторською заборгованістю. Оптимальний розмір дебіторської заборгованості визначається обґрунтованими управлінськими рішеннями щодо надання товарного кредиту та його умовами.

Для прискорення оборотності дебіторської заборгованості Підприємства варто розглянути можливість використання факторингу. До цього часу підприємство не використовувало цей інструмент управління дебіторською заборгованістю, хоча він став популярним на вітчизняному грошовому ринку.

Факторинг - це комплекс фінансових послуг, що надаються банками бізнесу. Суть факторингу полягає в тому, що банк (або факторингова компанія) купує рахунки-фактури постачальника за відвантаженими товарами або наданими послугами. Потім банк бере на себе зобов'язання стягнути дебіторську заборгованість з покупця, але якщо постачальник не виконує умови договору, ризик стягнення дебіторської заборгованості переходить до банку.

Наразі в Україні факторинговими операціями займаються переважно банки, тоді як небанківські фінансові установи використовують іншу модель факторингу. Відсутність інтересу до факторингу з боку небанківських установ зумовлена перешкодами, які не дозволяють їм конкурувати з банками. По-перше, це обмежені можливості фінансування, відсутність ефективних механізмів захисту прав фінансових компаній у разі дефолту, організаційна складність та фінансова складність систем управління ризиками. Потенційні клієнти також можуть мати меншу довіру до факторингових компаній через їх асоціацію з колекторськими операціями [6].

Негативно впливають на розвиток факторингу застаріле законодавство, нерозуміння суті цього фінансового інструменту та його потенціалу для ефективного використання МСП, а також ризик шахрайства, особливо подвійних та фіктивних рахунків-фактур і фінансування товарно-транспортних накладних через відсутність єдиної електронної бази даних бухгалтерського обліку.

Тим не менш, гравці фінансового ринку відзначають значне зростання попиту на факторинг за останній рік і висловлюють зацікавленість у його подальшому розвитку. Національний банк України також планує продовжувати розвиток факторингу, зокрема, шляхом остаточного відокремлення класичного факторингу від колекторських операцій та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, спрощення підходу до ліцензування, запровадження ризик-орієнтованого нагляду та дотримання мінімальних вимог до капіталу, планує розширити джерела фінансування факторингових компаній та надати можливість пропонувати додаткові нефінансові послуги.

Факторингові послуги включають фінансування, бухгалтерський облік, стягнення заборгованості та страхування ризиків.

Розмір факторингової комісії залежить від розміру виробничої діяльності постачальника, характеру контракту та експертної оцінки ризику неплатежу. В середньому на вітчизняному ринку комісія становить 0,5-3% від вартості інвойсу, але може бути вищою за домовленістю з конкретним клієнтом.

Факторингові операції вигідні для обох сторін. Для постачальника вони дозволяють [9]: прискорити отримання коштів за товари; зменшити ризики; покращити процес інкасування боргів; оперативно

отримати кредит від фактора; зменшити витрати на облік та інкасацію боргів. Однак вартість факторингу вища, ніж у звичайного кредиту.

Таким чином, факторинг, як частина фінансової стратегії, дозволить Підприємства забезпечувати оборотні кошти безперервно, незалежно від платіжної дисципліни покупців, і мати стабільний фінансовий потік.

Крім фінансування оборотних коштів, факторинг може допомогти Підприємства покрити значну частину ризиків, таких як кредитні, процентні та ліквідні ризики. Банк буде вести облік стану і руху дебіторської заборгованості підприємства та надавати звіти за низкою позицій стану дебіторської заборгованості. Це дозволяє банкам скоротити штат бухгалтерії Підприємства і спростити управління кредитами. Отримуючи вичерпну інформацію від банку, працівники бухгалтерії та планового відділу можуть зосередити свої зусилля на виробництві, продажах, дослідженні ринку та вирішенні інших ключових питань.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виявлено, що традиційні методи оцінки кредиторської та дебіторської заборгованості, такі як коефіцієнтний аналіз та порівняльний метод, мають суттєві обмеження. Зокрема, вони не враховують специфічних умов кожного підприємства та недостатньо гнучкі для адаптації до динамічних змін у зовнішньому середовищі. Встановлено, що існуючі методики не забезпечують комплексного підходу до оцінювання заборгованості, оскільки не інтегрують аналіз ризиків та прогнозування грошових потоків. Це призводить до недооцінки потенційних фінансових ризиків і помилок в управлінні фінансовими ресурсами. Запропоновано нові підходи до оцінювання кредиторської та дебіторської заборгованості, які включають використання сучасних інформаційних технологій та автоматизованих систем управління. Ці підходи дозволяють забезпечити більш точний та оперативний аналіз фінансових показників. Обґрунтовано необхідність інтеграції аналізу ризиків у процес оцінювання заборгованості. Впровадження прогнозування грошових потоків дозволить підприємствам краще управляти своїми фінансовими ресурсами і мінімізувати фінансові ризики.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило важливість удосконалення методик оцінювання кредиторської та дебіторської заборгованості для забезпечення більш ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на практичну реалізацію розроблених підходів та їх адаптацію до різних галузей економіки.

Література

1. Булат Г.В. Аналіз дебіторської заборгованості та напрями удосконалення управління нею. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 1. С. 222–226.
2. Офіційний сайт ПрАТ «ФЕД». URL: <https://fed.kh.ua/statut-ta-polozhennya>
3. Єдинак Т. С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 3. С. 54–57.
4. Желніна Г. О., Рибалко О. М. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості та методи управління нею. Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів. Т. 2. Секція 2. 2019. С.91–93.
5. Лівощко Т.В. Шляхи покращення управління дебіторською заборгованістю підприємства. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_103.pdf.
6. Маркус О.В., Романюк І.О. Напрями вдосконалення управлінського обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками, інструменти контролю платоспроможності підприємств. Ефективна економіка. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
7. Матюха В.І., Мисака Г.В. Актуальні проблеми обліку розрахунків підприємства з постачальниками та підрядниками. Молодий вчений. 2018. №1(2). С. 930–932
8. Павленко Н.А. Основні проблеми та шляхи вдосконалення обліку поточної дебіторської заборгованості. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2020. Вип. 22. С. 468 – 474.
9. Яструбський М., Левкович І. Проблеми обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами. Економіка та суспільство. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1302>

References

1. Bulat, G.V. (2020). Analysis of accounts receivable and directions for improving its management. Bulletin of the Khmelnytskyi National University. *Economic sciences*, 1, 222–226.
2. Official site of PJSC "FED". URL: <https://fed.kh.ua/statut-ta-polozhennya>
3. Edinak, T. S. (2020). Problems of management of receivables of enterprises in the conditions of financial and economic crisis. *State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*, 3, 54–57.
4. Zhelnina, G.O., Rybalko, O.M. (2019). Improvement of accounts payable accounting and methods of its management. *Actual socio-economic problems of the state and regions*, 2, 2, 91–93.

-
5. Livoshko, T.V. Ways to improve the management of the company's receivables. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_103.pdf.
 6. Markus, O.V., Romaniuk, I.O. (2014). Directions for improving the management accounting of payments with suppliers and contractors, tools for controlling the solvency of enterprises. *Efficient economy*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
 7. Matyukha, V.I., Mysaka, G.V. (2018). Actual problems of accounting of the company's payments with suppliers and contractors. *A young scientist*, 1(2), 930-932.
 8. Pavlenko, N.A. (2020). The main problems and ways of improving the accounting of current receivables. Bulletin of the student scientific society "VATRA" of the Vinnytsia Trade and Economic Institute of KNTEU. Vinnytsia: Publishing and editorial department of VTEI KNTEU, 22, 468 – 474.
 9. Yastrubskiy, M., Levkovich, I. (2022). Problems of accounting for settlements with debtors and creditors. *Economy and society*, 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1302>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-47>

УДК 330.341

НЕМАШКАЛО Каріна

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

<https://orcid.org/0000-0002-8614-750X>

ХАХАЛЄВ Дмитро

ТОВ «ТАС ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ»

<https://orcid.org/0009-0007-4861-3550>e-mail: xaxalev@ukr.net

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ МІНЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджено особливості управління діяльністю підприємств на засадах сталого розвитку за умов дії факторів мінливого бізнес-оточення. Запропоноване авторське бачення змісту сталого розвитку на засадах поєднання комерційних і некомерційних цілей існування компанії. Імплементація засад глобальної концепції сталого розвитку практичну площину управління діяльністю підприємств показала об'єктивну необхідність врахування викликів і ризиків, які загострює висока ступень волатильності та мінливості зовнішнього бізнес-середовища. За таких умов актуалізуються сучасні підходи до управління, які засновані на принципах ризик-менеджменту та дозволяють ефективно управляти і нівелювати наслідки трансформаційних перетворень, пов'язаних зі сталим розвитком компанії. Визначено, що ключовими ризиками для сталого бізнесу постають екологічні, соціальні та управлінські ризики. З урахуванням природи їх походження та характеру прояву, у статті досліджено рекомендовану провідними компаніями світу етапність процесу управління ризиками при досягненні компанією цілей сталого розвитку.

Рекомендовано сукупність методів управління на засадах сталого розвитку бізнесу за умов необхідності нівелювання ризиків мінливого середовища організації. Визначено, що досягнення цілей і завдань сталого розвитку та сучасні підходи до управління ризиками бізнес-оточення мають ґрунтуватись на більш прозорому розкритті інформації про діяльність, стратегічним орієнтиром для якого є міжнародний стандарт IFRS S1.

Ключові слова: сталий розвиток, компанія, бізнес, менеджмент, ризики, бізнес-оточення.

NEMASHKALO Karina

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

KHAKHALIEV Dmytro

TAS ASSET MANAGEMENT LLC

MANAGEMENT OF ENTERPRISE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF A CHANGING ENVIRONMENT

The need to solve the global problems of humanity has already convincingly and indisputably proven the feasibility of introducing the concept of sustainable development into the practical sphere of economic activity and management of business entities. However, the complexity and scale of the components of the trilemma of sustainable development create several risks and threats to the organization's management system. These risks are exacerbated by the unpredictable effects of external and internal business environment factors. The article examines the peculiarities of managing the activities of enterprises based on sustainable development under the influence of factors of a changing business environment. The proposed author's vision of the content of sustainable development is based on the combination of commercial and non-commercial goals of the company's existence. The implementation of the principles of the global concept of sustainable development in the practical sphere of enterprise management showed the urgent need to consider the challenges and risks exacerbated by the high degree of volatility and variability of the external business environment. Under such conditions, modern approaches to management are updated, which are based on the principles of risk management and allow effective management and leveling of the consequences of transformational transformations associated with the sustainable development of the company. It was determined that the key risks for sustainable business are environmental, social and managerial risks. Considering the nature of their origin and the nature of the manifestation, the article examines the phasing of the risk management process recommended by the world's leading companies when the company achieves the goals of sustainable development.

A set of management methods based on the principles of sustainable business development is recommended under the conditions of the need to level the risks of the organization's changing environment. Among the main ones, the following are proposed: a method of analyzing hierarchy processes; method of analytical and network processes; a method of assessing the priority of organizational sub-risks of sustainable management; compliance, assessment of codes of business conduct, assessment of sustainability risks of supply chains.

It was determined that the achievement of the goals and objectives of sustainable development and modern approaches to risk management of the business environment should be based on a more transparent disclosure of information about activities. The international standard IFRS S1 "General Requirements For Disclosures Of Sustainability-Related Financial Information" is not just a strategic guideline, but a necessity for the disclosure of information and the creation of a transparent information and analytical management base. This practice is now becoming mandatory for large and medium-sized businesses in foreign management practice, underlining its importance in sustainable business management.

Keywords: sustainable development, company, business, management, risks, business environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Імплементация цінностей і засад сталого розвитку у практику корпоративного управління стикається зі значною кількістю викликів, загроз і факторів ризику, що змушують бізнес постійно шукати нові підходи до управлінського процесу. В умовах невизначеності, які формує зовнішнє і внутрішнє бізнес-середовище, корпоративний менеджмент має підвищувати рівень гнучкості, адаптивності та чутливості до ринкових, політичних, соціальних, екологічних та інших чинників, які здійснюють активний вплив на цілі компанії та способи їх досягнення. Цілі і завдання сталого розвитку, які відображаються у місії, візії та стратегічних орієнтирах діяльності компанії, підвищують ступень складності і ризикованості факторів бізнес-оточення, що об'єктивно вимагає від управлінського персоналу зміни стилів, розширення діючих практик і способів управління та удосконалення фахових компетентностей.

Нові умови розвитку бізнесу, ключовими орієнтирами якого постають завдання соціально-економічного і екологічного характеру, потребують принципово нової інформації, бізнес-аналітики, передбачають врахування інтересів компанії через призму нових цінностей, використання нових управлінських технологій та методів прийняття управлінських рішень. Такі зміни зумовлюють доцільність перегляду традиційних сталих практик та пошук нових способів управління, які забезпечать досягнення всіх цілей кампанії з урахуванням нових цінностей, викликів, можливостей та загроз.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Пріоритетність питань сталого розвитку для національної економіки визначила значну актуальність її науково-теоретичних та прикладних засад серед великої кількості вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед вітчизняних вчених, які зробили потужний внесок у розвиток наукової, методичної і практичної площини концепції сталого розвитку, слід виділити наступних: Амбросов В.Я., Андрійчук В.Г., Власенко Т.А., Гречко А.В., Гудзь О.Є., Данько Ю.І., Жук В.М., Зубець М.В., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Мармуль Л.О., Пінчук А.О., Пашкевич М. С., Пугачов М.І., Солодовнік О. О., Хомаківська О.В., Якименко І.Л. та інших. Незважаючи на значну кількість наукових розробок, складність, системність та масштабність перетворень у напрямку сталого розвитку національних бізнес-суб'єктів потребують проведення подальших наукових досліджень з урахуванням постійної зміни чинників і факторів, що супроводжують такі трансформації.

Сучасне бізнес-середовище визначається складним динамічним характером, ступень невизначеності якого підвищує можливості і ризику переходу до концепту сталого розвитку. Науковці впровадження цілей сталого розвитку у практичну діяльність компаній бачать одночасно з позицій можливостей та з позицій додаткових загроз. Основні компоненти трилеми сталого розвитку (економічна, соціальна, екологічна) формують стратегічні конкурентні переваги для бізнесу на ринку. Вони вимагають істотного коригування і збалансування цілей і завдань компаній з її ресурсним потенціалом, іміджевим капіталом, комерційними орієнтирами і місією існування. Поряд з цим, одночасно вони формують також істотні ризики і загрози, які проявляються у короткостроковій перспективі корпоративного управління.

Як зазначає А. Пабіан, управління сталим розвитком підприємства еквівалентне покращенню його фінансового стану, що одночасно поєднується з покращенням умов та якості роботи персоналу, підвищенням ступеня задоволеності інтересів інших стейкхолдерів та збереженням і відновленням навколишнього середовища [1]. Основними стратегічними цілями організації, яка функціонує на засадах сталого розвитку, Онопрієнко Д. називає досягнення високої економічної продуктивності і ефективності, побудову нових соціально відповідальних моделей бізнесу, системну і масштабну екологізація діяльності [2].

Врахування цінностей сталого розвитку у діяльності компанії передбачає врахування інтересів персоналу, споживачів, мешканців регіону, держави, суспільства, навколишнього природного середовища, теперішніх і майбутніх поколінь. Такий підхід вимагає істотних якісних і кількісних змін у управлінському процесі, спрямованих на збалансування ресурсів, цілей, цінностей і пріоритетів функціонування бізнесу з урахуванням інтересів широкого кола зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів та стратегічною орієнтацією на підвищення цінності для них. Концепт сталого розвитку формує новий фундамент для довгострокового підходу корпоративного менеджменту до управління бізнесом, який ґрунтується на гнучких адаптаційних сценаріях до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього бізнес-середовища [3].

Концепція сталого розвитку за останні роки зазнає істотних дискусій з приводу значної кількості суттєвих ризиків, які формують її цінності і орієнтири для бізнесу та управління. Незважаючи на цей факт, вона залишається стратегічним орієнтиром у досягненні гармонійного, інклюзивного, соціально та екологічно збалансованого суспільства, розвиток якого ґрунтується на справедливому використанні ресурсів, збереженні навколишнього середовища та врахуванні потреб всіх учасників суспільно-економічного процесу [4].

У зарубіжній практиці врахування ризиків і загроз, які формує практика переходу до концепції сталого розвитку, віддзеркалюється у новому підході корпоративного управління ESG Risk Management [5]. У дослідженнях вітчизняних вчених визначається, що імплементация у практику управління системи ризик-

менеджменту має визначитись креативних підходом, орієнтуватись на корпоративну культуру організації, забезпечувати захист її тактичних і стратегічних цілей та функціонувати як безперервний циклічний процес [6,7]. Така підсистема управління потребує розробки і імплементації у практику менеджменту відповідного фінансового механізму управління ризиками, який формуватиме потенціал реагування та нівелювання загроз та забезпечить фінансову стійкість і платоспроможність за мінливих умов бізнес-середовища [8].

Одночасно з позицій загроз та можливостей розглядає Пієрігуд Дж. подальшу цифровізацію національних економік, що створює потенціал для нових більш продуктивних бізнес-моделей, та несе невизначеність і ризики повної автоматизації операційних процесів і управління. Зближення реального та віртуального просторів стає рушійною силою для інновацій, проте створює додаткові труднощі для персоналу, управління, зайнятості [9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей сучасних підходів до управління на засадах сталого розвитку бізнесу з урахуванням управлінських процесів нівелювання ризиків зовнішнього середовища організації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління за умов невизначеності та мінливості середовища організації формує нові вимоги як до процесу управління, так і до управлінського персоналу. Управління, що ґрунтується на пріоритетах і принципах сталого розвитку, істотно розширює площину ризиків і загроз, які постають перед менеджментом компаній. Для ефективного управління бізнесом за таких умов необхідні нові моделі управління, основним елементом яких є знання та компетентності управлінського персоналу. Саме вони визначають спроможність системи управління зустрічати нові виклики і загрози та приймати адекватні управлінські рішення у складних умовах невизначеності. Реалізація прийнятих управлінських рішень визначається потенціалом професіоналізму, компетентності до досвіду всіх працівників компанії. Активна участь та можливості реалізації ініціатив персоналу у діяльності підприємства може вивести компанію на більш високий рівень конкурентоспроможності та забезпечити синергію управління у складних мінливих умовах.

Управління на засадах сталого розвитку є практикою, яка враховує та намагається задовольнити інтереси всіх партнерів компанії. Лише такий цілісний підхід по відношенню до стейкхолдерів дозволить бізнесу досягати конкурентних переваг на ринку та ефективно діяти в умовах невизначеності. У свою чергу, управління на засадах сталого розвитку в умовах невизначеності майбутніх чинників бізнес-оточення вимагає удосконалення існуючих моделей управління. Головними їх елементами, на нашу думку, мають стати:

1) знання, навички та компетентності персоналу, які дозволяють організації працювати у складних умовах, зустрічати нові ризики та адекватно на них реагувати.

2) Мережеві способи організації управління –форма організації, яка функціонує з метою створення конкурентних переваг за рахунок стійких відносин між стейкхолдерами компанії, які характеризуються більшою мірою співпрацею, а не конкурентоспроможністю, мають спільні цінності, інтереси, ресурси та прагнуть до єдиної цілі. Такі способи дозволяють прискорювати процеси навчання, обміну інформацією, підвищують гнучкість роботи та системи управління, підвищують її готовність до інноваційних трансформацій та змін, що передбачає реалізація цілей сталого розвитку компаній. Мережеві способи управління прискорюють процес навчання та обміну інформацією та підвищують гнучкість роботи, що сприяє конкурентоспроможності, інноваціям та глобалізації діяльності, що здійснюється.

3) Переорієнтація та адаптація системи управління на цілі і завдання сталого розвитку – удосконалення організаційної структури; диверсифікація видів бізнесу, створення стратегічних бізнес-одиниць; чіткий розподіл основних та допоміжних видів діяльності; прозоре планування та посилення аналітично-контрольної складової системи управління; впровадження нових форм і способів відносин зі стейкхолдерами; перебудова системи виробництва й управління на основі інноваційних рішень; створення фінансового базису для виконання завдань сталого розвитку.

За сучасних умов управління сталим розвитком у контексті мінливого середовища та властивих даній концепції існуючих ризиків і загроз, формує нову практику управління, як стратегічний підхід до корпоративного менеджменту. Управління сталим розвитком компанії може розглядатись як підхід, який узгоджує комерційні і некомерційні цілі існування компанії (що зумовлені впровадженням завдань сталого розвитку), збалансовує ресурси і орієнтири діяльності та нівелює реальні і потенційні ризики і загрози бізнес-середовища.

Такий підхід передбачає інтегрування цілей сталого розвитку бізнесу у корпоративну практику управління у цілому та розширює площину управління ризиками компанії. Джерела таких ризиків і загроз, пов'язаних зі сталим розвитком бізнесу, можуть включати загрози, які несуть кліматичні зміни, іміджеві ризики, дефіцит ресурсів та ризики, що виникають при циркулярних трансформаціях ланцюгів вартості, ризики майбутнього інвестування та фінансового забезпечення завдань сталого розвитку компанії.

Систематизація наукової літератури дозволила відокремити три ключових групи ризиків управління сталим розвитком компаній (рис. 1).

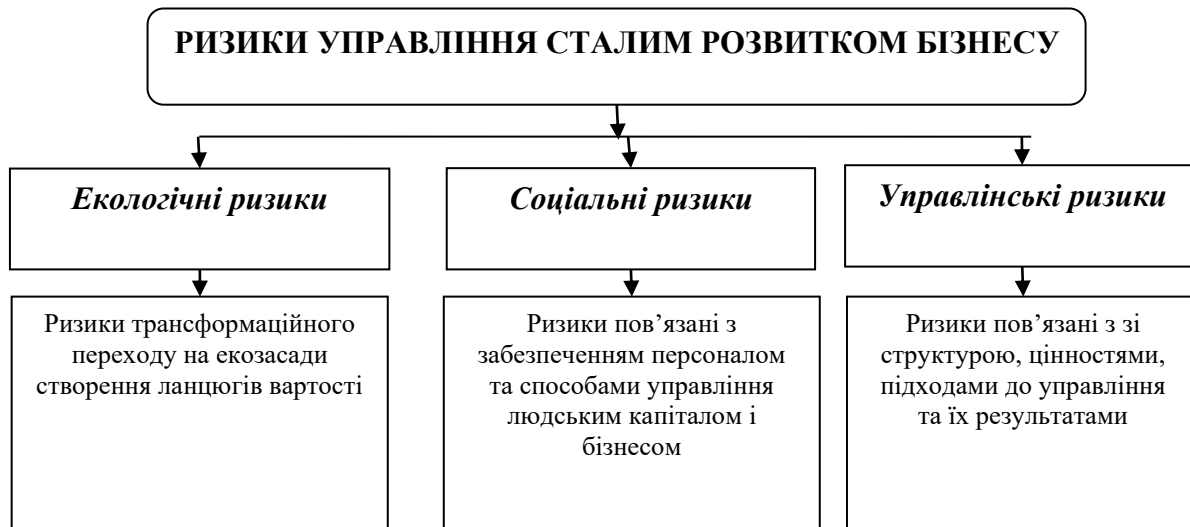

Рис. 1. Ризики управління сталим розвитком компаній

Джерело: складено автором за [1,4,5,6]

Управління сталим розвитком підприємства передбачає управління ризиками, загрозами та факторами, які можуть спричинити негативний вплив на іміджевий капітал, вартість бізнесу та призвести до втрати ресурсів і вкладень, які були інвестовані у бізнес. Інтеграція ризик-управління у практику сталого менеджменту дозволяє якісно покращити управлінські рішення, підвищити гнучкість і адаптивність управлінської системи та досягнути балансу між прибутковістю та соціально-економічними і екологічними пріоритетами бізнесу.

У системі стандартів якості ISO 31000 ризик визначається як «вплив невизначеності на цілі» [10]. Оптимізація ризиків сталого менеджменту за умов мінливого середовища вимагає кардинальної зміни підходів та поглядів на управлінські процеси у компанії. За рекомендаціями провідної аудиторської компанії у світі E&Y, процес переходу до нових підходів в управлінні, що мають відповідати сучасним практикам сталого розвитку, включають чотири основних етапи [11].

1 етап – перехід від вимог до стратегічного мислення й сприйняття цінностей і переваг сталого розвитку для бізнесу. Цей етап управління передбачає пошук інвестицій у сталу практику та конкурентну диференціацію бізнесу.

2 етап - оцінка факторів сталого розвитку за умов ризиків і загроз бізнес-середовища. Даний етап передбачає оцінку, візуалізацію та побудову дорожньої карти управління у питаннях, який вплив екологічні, соціальні і економічні пріоритети сталого розвитку забезпечать на бізнес у майбутньому.

3 етап – аналіз та оцінка потенціалу управління компанії – передбачає адаптацію складу, вмінь та поглядів, функцій та повноважень управлінського персоналу до цілей сталого розвитку бізнесу.

4 етап – контроль за реалізацією та результатами досягнення цілей сталого розвитку бізнесу.

Практика сталого управління з урахуванням дії факторів зовнішнього і внутрішнього бізнес-оточення передбачає розширення площини методів управління, методів прийняття управлінських рішень та контролю за їх результативністю. Серед нових перспективних методів, які супроводжують процеси сталого менеджменту компанії, сьогодні постають: метод аналізу процесів ієрархії; метод аналітичного і мережевого процесів; метод оцінки пріоритетності організаційних субризиків сталого управління; комплайнс, оцінка кодексів бізнес-поведінки, оцінка ризиків сталості ланцюгів постачання та інші.

Потреби сталого управління за умов ризиків мінливого середовища вимагають удосконалення та розширення інформаційно-аналітичного базису корпоративного менеджменту [12]. У першу чергу це має проявлятися у звітності компаній. Ризики і загрози сталого розвитку мають стати ключовим елементом аналізу, моніторингу, постійної оцінки, аналітики та аудиту. Вже сьогодні у міжнародному середовищі формуються нові вимоги до системи розкриття інформації про діяльність бізнесу, пов'язану з досягненням цілей сталого розвитку. Відповідно до нового стандарту Міжнародної ради зі стандартів сталого розвитку (ISSB) IFRS S1 «General Requirements For Disclosures Of Sustainability-Related Financial Information» підприємства мають розкривати та відображати у звітності процеси, пов'язані з виявленням, оцінкою та управлінням ризиками сталого розвитку у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі [13]. Ключовим аспектом нових вимог до звітності, який постає найбільш дискусійним з боку міжнародних профільних асоціацій, аудиторських компаній, є оцінка ризиків, які несуть засади сталого розвитку для бізнесу та управління. Це – один з чотирьох стовпів інформаційно-аналітичної підтримки сталого

менеджменту, серед яких: управління, стратегії, управління ризиками, досягнення планових показників і завдань.

IFRS S1 вимагає від компаній розкриття інформації про всі ризики та можливості, які виникають внаслідок дотримання концепту сталого розвитку у власній господарській діяльності. Це дозволяє сформулювати уявлення про майбутні грошові потоки бізнесу, доступ до фінансових ресурсів, їх необхідну величину, вартість капіталу та ризики, які можуть здійснити вплив на перспективи подальшого існування компанії. Ця інформація постає винятковою як для контролюючих органів, так і для стейкхолдерів компанії, її менеджменту та власників бізнесу. Вона постає основою для прийняття управлінських рішень на засадах сталості.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Глобальна концепція сталого розвитку поступово стає стратегічним пріоритетом для все більшої кількості соціально відповідальних бізнес-суб'єктів. Управління на засадах сталого розвитку поєднує комерційні і некомерційні цілі компанії, збалансовує її ресурси і довгострокові орієнтири. Поряд з цим, досягнення цілей і завдань сталого розвитку має ризикований характер та створює для системи менеджменту компанії додаткові ризики, вплив яких поглиблюється внаслідок дії факторів мінливого бізнес-середовища компанії. Природа та характер трансформаційних перетворень бізнесу у напрямку підвищення рівня сталості формує системні ризики у екологічному, соціальному, економічному та управлінському вимірах, що носять довгостроковий характер та потребують нових механізмів їх нівелювання. Такі тренди призвели до необхідності появи нових форматів і підходів до управління, які проявляються у межах нових практик Risk Management, який розглядається як стратегічний підхід до корпоративного менеджменту організації. Серед рекомендованих методів управління за даним підходом слід виділити: метод аналізу процесів ієрархії; метод аналітичного і мережевого процесів; метод оцінки пріоритетності організаційних субризиків сталого управління; комплайєнс, оцінка кодексів бізнес-поведінки, оцінка ризиків сталості ланцюгів постачання. Забезпечення ефективної системи управління сталим розвитком за умов мінливості зовнішнього бізнес-середовища вимагає підвищення ступеня розкриття інформації про діяльність компанії, орієнтиром якого для українських компаній постає новий стандарт IFRS S1.

Література

1. Pabian A. Sustainable top managers and their activities in the enterprise of the future. *Sciendo*. 2019. Vol. 1. P. 465-472.
2. Онопрієнко Д. Управління забезпеченням сталого розвитку підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. №6/1. С. 33-38
3. Пашкевич М. С., Лі Гуаньнань Теоретичне обґрунтування моделей участі підприємств у досягненні глобальних цілей сталого розвитку. *Бізнес Інформ*. 2021. №12. С. 184-190. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-184-190>
4. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти [Електронний ресурс]: Підручник / І.Л.Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В. Ничик, О.В. Мартинюк. Київ.: НУХТ, 2022. 337 с.
5. Kähkönen A., Martinen K, Kontio A., Lintukangas K. Practices and strategies for sustainability-related risk management in multi-tier supply chains. *Journal of Purchasing and Supply Management*. 2023. Vol. 29, Issue 3. 100848
6. Чайкіна А.О. Особливості інтеграції ризик-менеджменту в систему управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1337/1292>
7. Демяненко Т.І. Сталый розвиток вітчизняних підприємств в сучасних економічних умовах. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 185-188.
8. Солодовнік О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. (49). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-17>
9. Pieriegud J. Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy. In J. Gajewski, W. Paprocki, & J. Pieriegud (Eds.), *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*. 2016. P. 11-37.
10. ISO, 2018. ISO 31000: risk management – Guidelines. URL: https://www.udemy.com/course/iso-31000-risk-management-awareness-course/?utm_source=adwords&utm_medium=udemyads&utm_campaign=DSA_Catchall_la.EN_cc.ROW&campaign_type=Search&portfolio=R
11. Four opportunities for enhancing ESG oversight. URL: https://www.ey.com/en_ca/board-matters/enhancing-esg-oversight#item3

12. Kryukova, I., Zamlynskyi, V., & Vlasenko, T. Architecture of corporate reporting on the sustainable development of business entities in the agrarian sector as a tool of sustainable agri-management. *Ekonomika APK*. 2023. № 30(2). P. 38-48. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202302038>
13. IFRS S1 General Requirements For Disclosures Of Sustainability-Related Financial Information. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/ifrs-s1-general-requirements/>

References

1. Pabian A. Sustainable top managers and their activities in the enterprise of the future. *Sciendo*. 2019. Vol. 1. P. 465-472.
2. Onopriienko D. Upravlinnia zabezpechenniam staloho rozvytku pidpriemstva. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. 2021. №6/1. S. 33-38
3. Pashkevych M. S., Li Huannan Teoretychne obgruntuvannia modelei uchasti pidpriemstv u dosiahnenni hlobalnykh tsilei staloho rozvytku. *Biznes Inform*. 2021. №12. C. 184-190. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-184-190>
4. Stratehiia staloho rozvytku: Yevropeiski horyzonty [Elektronnyi resurs]: Pidruchnyk / I.L. Yakymenko, L.P. Petrashko, T.M. Dyman, O.M. Salavor, Ye.B. Shapovalov, M.A. Halaburda, O.V. Nychyk, O.V. Martyniuk. Kyiv.: NUKhT, 2022. 337 s.
5. Kähkönen A., Marttinen K, Kontio A., Lintukangas K. Practices and strategies for sustainability-related risk management in multi-tier supply chains. *Journal of Purchasing and Supply Management*. 2023. Vol. 29, Issue 3. 100848
6. Chaikina A.O. Osoblyvosti intehratsii ryzyk-menedzhmentu v systemu upravlinnia pidpriemstvom. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vyp. 39. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1337/1292>
7. Demianenko T.I. Stalyi rozvytok vitchyznianskykh pidpriemstv v suchasnykh ekonomichnykh umovakh. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2020. Tom 31 (70). № 2.S. 185-188.
8. Solodovnik O. Finansove zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. (49). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-17>
9. Pieriegud J. Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa –wymiar globalny, europejski i krajowy. In J. Gajewski, W. Paprocki, & J. Pieriegud (Eds.), *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*. 2016. R. 11-37.
10. ISO, 2018. ISO 31000: risk management – Guidelines. URL: https://www.udemy.com/course/iso-31000-risk-management-awareness-course/?utm_source=adwords&utm_medium=udemyads&utm_campaign=DSA_Catchall_la.EN_cc.ROW&campaigntype=Search&portfolio=R
11. Four opportunities for enhancing ESG oversight. URL:https://www.ey.com/en_ca/board-matters/enhancing-esg-oversight#item3
12. Kryukova, I., Zamlynskyi, V., & Vlasenko, T. Architecture of corporate reporting on the sustainable development of business entities in the agrarian sector as a tool of sustainable agri-management. *Ekonomika APK*. 2023. № 30(2). R. 38-48. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202302038>
13. IFRS S1 General Requirements For Disclosures Of Sustainability-Related Financial Information. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/ifrs-s1-general-requirements/>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-48>

УДК 631.162

ГУЦАЛЕНКО Любо́в

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0001-5181-8652>

Lyboffv@gmail.com

МОЛДОВАН Мирослав

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0009-0009-5374-4904>

m.moldovan@nubip.edu.ua

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ В СИСТЕМІ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ

У статті проведено дослідження економічної сутності поняття «фінансові результати». Проаналізовано чинну нормативно-правову базу та відзначено про відсутність трактування фінансових результатів у нормативно-правових документах. Вивчено наукову літературу та з'ясовано різні підходи до розкриття змісту досліджуваної категорії. Підтримано думку, що при визначенні поняття «фінансові результати» необхідно пов'язати три складові – сутність, зміст та форму прояву. Запропоновано уточнене визначення змісту фінансових результатів, що дозволяє розглядати їх як універсальну економічну категорію, яка характеризує якість та ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств агробізнесу. Визначено внутрішні та зовнішні фактори впливу на формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств. Відзначено про склад фінансових результатів сільськогосподарських підприємств, які пов'язані із здійсненням сільськогосподарської діяльності, що передбачає процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції або додаткових біологічних активів. Розкрито характеристику рахунків обліку фінансових результатів. Обумовлено про об'єктивність повернення в системі показників фінансової звітності інформації про надзвичайні витрати і доходи, пов'язані з відшкодуванням збитків від надзвичайних подій.

Ключові слова: фінансові результати, доходи, витрати, облік, сільськогосподарська діяльність.

GUTSALENKO Liubov, MOLDOVAN Myroslav

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FINANCIAL RESULTS IN THE ACCOUNTING SYSTEM OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES

The article examines the economic essence of the concept of "financial results". The current regulatory and legal framework was analyzed and it was noted that there is no interpretation of financial results in regulatory and legal documents. The scientific literature was studied and various approaches to revealing the content of the studied category were clarified. The opinion is supported that when defining the concept of "financial results" it is necessary to connect three aspects - essence, content and form of manifestation. A refined definition of the content of the researched category is proposed: financial results are an indicator of the performance of a business entity, which is defined as the difference between income and expenses for a certain reporting period and for certain types of economic activity, and after deduction of taxes is disclosed in the form of profit or loss. Internal and external factors influencing the formation of financial results of agricultural enterprises are determined. The composition of the financial results of agricultural enterprises, which are related to the implementation of agricultural activities, which involves the process of managing biological transformations in order to obtain agricultural products or additional biological assets, is noted. The influence of the evaluation of agricultural products and biological assets at fair value on the financial result was noted. The characteristics of accounting accounts of financial results are revealed. It is conditioned on the objectivity of the return in the system of financial reporting indicators of information about extraordinary expenses and incomes related to compensation for losses from extraordinary events. It was noted that all information about the financial results of the agricultural enterprise should be useful for the needs of different groups of users. It is proposed to detail the financial results according to the types of activities of agricultural enterprises by entering the relevant analytical accounts on the sub-accounts of account 79 "Financial results".

Keywords: financial results, income, expenses, accounting, agricultural activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор економіки України має вагомий вплив на розвиток національної економіки та забезпечує продовольчу безпеку країни. Діяльність сільськогосподарських підприємств базується на принципах самокупності і самофінансування. Тому фінансовий результат є індикатором успішності функціонування суб'єкта господарювання. В нинішніх умовах воєнного стану особливо гостро постають питання об'єктивності формування інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Враховуючи напрацювання вчених, варто відзначити, що облік фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств є одним із актуальних та дискусійних питань. Так, Абрамова О.С. та Крапівіна Ю.В. досліджували порядок формування фінансових результатів і відзначають, що фінансові результати – це найважливіший показник, що цікавить усіх користувачів облікової інформації господарюючого суб'єкта [1]. Гуцаленко Л.В. та Мулик Т.О. обґрунтували проблемні аспекти адаптації обліку фінансових результатів аграрних підприємств до міжнародних стандартів обліку. Авторами більше

уваги приділяється обліку прибутку відповідно до міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» [2]. Добрунік Т.П. охарактеризувала аспекти управління фінансовими результатами аграрних підприємств і розкрила фактори, що впливають на їх формування [3]. Автори Мелень О.В., Майструк О.Д. [7] та Назаренко О.В., Лукаш Р.В. [8] досліджували економічну сутність фінансових результатів і визначили проблемні питання організації їх обліку та відображення у звітності. Колектив авторів Подолянчук О.А., Гудзенко Н.М. та Коваль Н.І. розкривають питання корисності інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання і пропонують ввести в діючий План рахунків синтетичні рахунки 75 «Відшкодування збитків від надзвичайних подій» та 99 «Надзвичайні витрати» у розрізі субрахунків за видами операційної, фінансової та іншої звичайної діяльності [11]. Таким чином, можна стверджувати про актуальність даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою наукової публікації є дослідження сутності фінансових результатів та обґрунтування їх облікової площини підприємствами агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Справедливо відзначають науковці, що основним методологічним питанням, що визначає правила ведення бухгалтерського обліку та звітності на всіх підприємствах і в організаціях, в тому числі сільськогосподарських, є економічна сутність досліджуваних категорій [2, с. 31]. Тому першочерговим при дослідженні даної теми є розкриття економічної сутності поняття «фінансові результати» в нормативних документах та науковій економічній літературі.

Насамперед розглянемо сутність поняття «фінансові результати» в законодавчому полі (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення показників фінансового результату чинними нормативними документами

Нормативний документ	Визначення
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	доходи – збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників)
	витрати – зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	доходи – збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників)
	витрати – зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)
	прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати
	збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати
	сукупний дохід – зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій з власниками)
	чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – дохід, що визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (у тому числі платежів від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості) наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів
Міжнародний стандарт фінансової звітності 15 «Дохід від договорів з клієнтами»	Дохід (INCOME) – збільшення економічних вигод протягом звітного періоду у формі надходжень або покращення активів або зменшення зобов'язань, що веде до збільшення власного капіталу, окрім збільшення власного капіталу, пов'язаного з отриманням внесків від учасників власного капіталу

Джерело: сформовано за [6; 9; 12]

Оцінка діючого законодавства щодо обліку фінансових результатів свідчить про розкриття змісту таких категорій як прибуток, збиток, доходи та витрати. На нашу думку, це є недоліком чинних нормативних документів, адже дана категорія використовується при формуванні показників фінансової звітності. Також в системі обліку використовується рахунок 79 «Фінансові результати».

Відсутність однозначного трактування фінансових результатів у нормативних документах не дає чіткої картини у визначенні сутності, ролі та значення фінансових результатів, що зумовлює різні підходи до трактування серед науковців (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення сутності поняття «фінансові результати» з погляду науковців

Автор	Сутність поняття «Фінансові результати»
Бутинець Ф.Ф.	Прибуток або збиток організації. Зіставлення доходів та витрат підприємства, відображене у звіті.
Білик Т.О.	Прибуток або збиток суб'єкта господарювання, що визначається як різниця між сукупними доходами та витратами підприємства і за позитивного його результату представляє додаткову вартість, є одним із джерел фінансування подальшого розвитку та поточної діяльності підприємства, основним критерієм оцінки її ефективності.
Скалюк Р.В.	Підсумкова категорія результативності господарської діяльності, котра відображає величину економічних вигод, отриманих (втрачених) підприємством, визначених як різниця між сумами доходів та відповідних їм витрат, що виражена в абсолютних показниках прибутку (збитку), які характеризують потенціал прибутковості, економічного зростання та розвитку підприємства.
Ковальов В.В.	Умовний розрахунковий показник, а не реальні грошові кошти, які можна використовувати.
Бреславцева Н.А.	Необхідність створення більш глобального показника – фінансова результативність.
Скасюк Р.В.	Якісний та кількісний показник результативності діяльності підприємства.
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л.	Різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час. Приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді.
Опарін В.М.	Зіставлення регламентованих податковим законодавством доходів і витрат. Перевищення доходів над витратами становить прибуток, зворотнє явище характеризує збиток.
Пушкар М.С.	Прибуток або збиток, одержаний від діяльності підприємства.
Мочерний А.Д.	Грошова форма підсумків господарської діяльності організації або її підрозділів, виражена в прибутках або збитках.
Худолій Л.М.	Зіставлення доходів і витрат, регламентованих податковим законодавством.
Червінська С.Л.	Різниця між майновим станом підприємства на кінець і початок звітної періоду.
Ткаченко Н.М.	Доходи діяльності підприємства за вирахуванням витрат діяльності.
Труфіна Ж.С.	Економічна категорія в контексті створення доданої вартості та в аспекті методики визначення результату діяльності конкретного суб'єкта господарювання, що є об'єктом обліку і контролю.

Джерело: [7, с. 1387]

Визначаючи фінансовий результат, науковці підкреслюють різні нюанси розуміння цього поняття: є уособленням доданої вартості, що визначається як різниця між доходами та витратами підприємства, та є основним критерієм ефективності функціонування підприємства; є уособленням чистого доходу підприємця на вкладений капітал, що визначається як різниця між сукупним доходом та сукупними витратами; є уособленням значущості та сталості розвитку підприємства з погляду на формування його доходу, уособленням впливу чинників зовнішнього середовища з погляду структури та обсягу витрат [5, с. 59].

За твердженням Добрунків Т.П., у більшості наукових публікацій учені – теоретики та практики найчастіше під фінансовим результатом розуміють прибуток. Але в умовах нестабільної ситуації, трансформаційних змін національної економіки фінансовий результат доцільніше було б ототожнювати як із прибутком, так і зі збитком, тому більш правомірним є розгляд як додатного, так і від'ємного фінансового результату, отримання якого є підсумковим результатом виробничо-господарської діяльності й об'єктом управління будь-яким суб'єктом господарювання [3, с. 77].

Вдалим, на нашу думку, є твердження: фінансові результати – це виражений в грошовій формі показник результативності господарської діяльності суб'єкта господарювання шляхом зіставлення визначених доходів та витрат понесених на їх отримання, що може бути представлений у формі прибутку або збитку [8, с. 21].

Також варто зауважити думку про те, що при визначенні поняття «фінансові результати» необхідно пов'язати три складові – сутність, зміст та форму прояву (рис. 1).

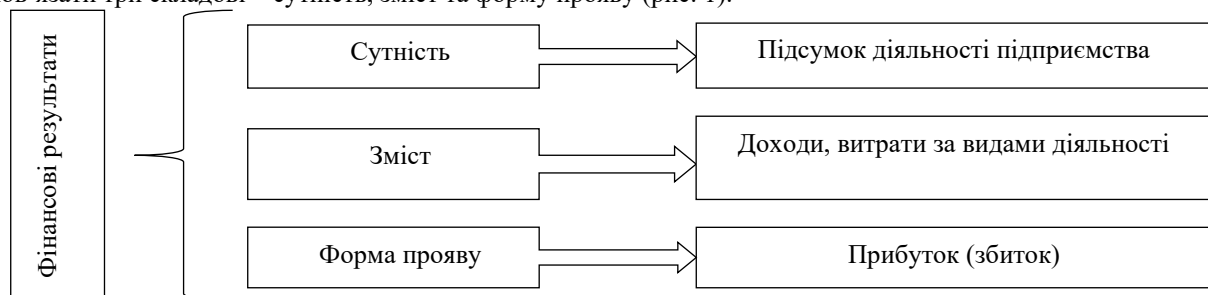

Рис. 1. Поняття фінансових результатів для цілей бухгалтерського обліку

Джерело: [14, с. 227]

Тож заслуговує уваги визначення: фінансові результати – це підсумковий показник діяльності підприємства, який визначається порівнянням доходів і витрат за її видами і проявляється як чистий прибуток (позитивний результат) або непокритий збиток (негативний результат) [14, с. 227].

Враховуючи думки науковців запропонуємо уточнене визначення: *фінансові результати – це показник ефективності роботи суб'єкта господарювання, який визначається як різниця між доходами і витратами за певний звітний період і за визначеними видами господарської діяльності, і після вирахування*

податків розкривається у формі прибутку або збитку. Дане твердження дає можливість стверджувати, що фінансові результати потрібно розглядати як універсальну економічну категорію, яка характеризує якість та ефективність фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Формування фінансового результату в сільськогосподарських підприємствах має свої особливості у зв'язку зі специфікою виробничо-господарської діяльності підприємницьких структур аграрної галузі, серед яких домінуючими є такі:

- вплив природно-кліматичних факторів на процес формування прибутку (характерна сезонність виробництва);
- багатогалузевий характер діяльності сільськогосподарських підприємств: виробництво різноманітної продукції рослинництва і тваринництва, переробка власної та давальницької сировини;
- залучення в господарському процесі незамінних природно-біологічних факторів виробництва та біологічних активів, що зумовлює особливості їх оцінки, відображення в системі рахунків, а також специфіку обліку процесу виробництва (біологічних перетворень) і обчислення собівартості отриманої продукції;
- статус сільгосптоваровиробника дає змогу використовувати спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку [3, с. 78].

Дослідження наукової літератури [1, с. 1294; 3, с. 78] дає можливість визначити фактори впливу на формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств:

1. Зовнішні фактори: форс мажорні обставини (наразі військові дії), світові фінансові кризи (економічна ситуація у світі), агробіокліматичний потенціал (місце розташування галузі, обсяг та якість природних ресурсів), державна підтримка агробізнесу (дотування та субсидіювання галузей), інвестиційна політика (державні програми підтримки агросектору), кредитна політика (здешевлення кредитних ставок, пільгові кредити), податкова політика (загальна та спрощена системи оподаткування).

2. Внутрішні фактори: стратегія діяльності (планування діяльності на довгостроковий період), матеріально-технічне забезпечення (наявність технічних та матеріальних ресурсів, рівень собівартості), потенціал трудових ресурсів (рівень освіти та кваліфікація кадрів), напрями спеціалізації і можливість диверсифікації виробництва (обсяг і якість реалізованої продукції), маркетинг (налагодження взаємозв'язків з контрагентами, система ціноутворення).

В сільськогосподарських підприємствах формування фінансових результатів відбувається за рахунок здійснення сільськогосподарської діяльності, що передбачає процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції або додаткових біологічних активів [10]. Тому, визначення фінансового результату відбувається за наступними складовими: фінансовий результат від реалізації запасів, складовими яких є сільськогосподарська продукція та біологічні активи; фінансовий результат від зміни справедливої вартості біологічних активів на дату балансу; фінансовий результат від первісного визнання сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів [10]. Також, на розмір та формування фінансових результатів впливає оцінка сільськогосподарської продукції та біологічних активів за справедливою вартістю.

У зв'язку з цим, науковці відзначають, що загальна методика визначення фінансових результатів сільськогосподарської діяльності не зовсім відповідає реальній моделі ринкової економіки, оскільки фінансовий результат передбачено визначати не після реалізації сільськогосподарської продукції, а відразу після одержання від виробництва. У всіх випадках економічної діяльності фінансовий результат визначається в процесі реалізації, а не виробництва продукції (надання послуг, виконання робіт) [13, с. 33].

Таким чином, все вище обумовлене свідчить про специфіку досліджуваної категорії і вимагає належної системи обліку фінансових результатів сільськогосподарськими підприємствами.

Облік фінансових результатів ведеться, як вже зазначалося, за видами діяльності на рахунку 79 «Фінансові результати», для яких відкриваються відповідні субрахунки (рис. 2).

Відповідно, для визначення фінансового результату в системі обліку формується і узагальнюється інформація про доходи і витрати за видами діяльності. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» основним принципом обліку доходів і витрат є принцип нарахування і відповідності. Це означає, що визначення фінансового результату звітного періоду здійснюється шляхом порівняння доходів звітного періоду з витратами, які були понесені (здійсненні) для отримання відповідних доходів [12]. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати отримання грошових коштів [9]. Вся узагальнена інформація характеризує діяльність господарюючих суб'єктів, яка пов'язана із основною діяльністю підприємства та операцій, що забезпечують її проведення.

Враховуючи ситуацію, що склалася на теперішній час, всі суб'єкти господарювання, навіть ті, які знаходяться не в зонах бойових дій чи тимчасово окупованих територій, працюють в умовах ризику. Щоденна діяльність супроводжується можливістю виникнення надзвичайних подій, непередбачуваних та неочікуваних небезпечних ситуацій [11, с. 25]. Тому, підтримуємо думку авторів, що наразі є об'єктивним підхід до повернення в системі показників фінансової звітності інформації про надзвичайні витрати і доходи, пов'язані з відшкодуванням збитків від надзвичайних подій.

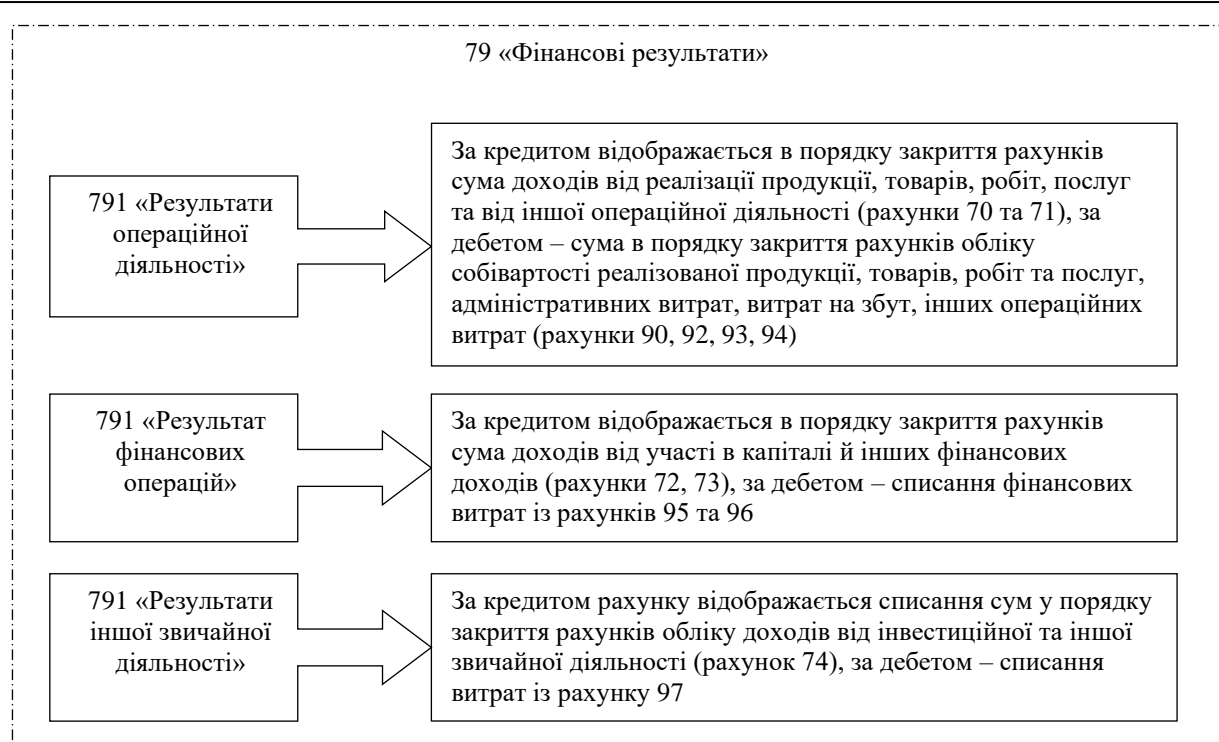

Рис. 2. Характеристика рахунків обліку фінансових результатів

Джерело: сформовано за [4]

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

За результатами проведеного дослідження можна відзначити, що процес формування фінансових результатів сільськогосподарськими підприємствами є комплексним механізмом з багатьма елементами. При відображенні в системі обліку результатів діяльності необхідно враховувати специфіку і особливості галузі аграрного підприємства та фактори впливу на їх формування. Вся інформація про фінансові результати діяльності агропідприємства повинна бути корисна для потреб різних груп користувачів. Тому виникає необхідність чіткої деталізації фінансових результатів за видами діяльності аграрних підприємств. Для цього необхідно ввести відповідні аналітичні рахунки по субрахунках рахунку 79 «Фінансові результати» та переглянути діючу форму фінансової звітності «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Перспективним напрямком наукових досліджень є вивчення системи обліку доходів і витрат, оскільки вони є основними складовими при визначенні фінансових результатів.

Література

- Абрамова О.С., Крапівіна Ю.В. Формування фінансових результатів суб'єктів господарювання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1290-1296.
- Гуцаленко Л.В., Мулик Т.О. Адаптація фінансових результатів діяльності аграрних підприємств України до МСФЗ. *Облік і фінанси АПК*. 2012. №2. С. 30-33.
- Добрунік Т.П. Особливості управління фінансовими результатами аграрних підприємств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 5-1. С. 76-83.
- Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
- Качула С.В., Буштін А.А. Особливості формування доходів та прибутку сільськогосподарських підприємств. *Агроекономіка*. 2021. №21-22. С. 57-62.
- Міжнародні стандарти фінансової звітності. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025#Text (дата звернення: 30.05.2024).
- Мелень О.В., Майструк О.Д. Дослідження та аналіз організації обліку фінансових результатів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1385-1390.
- Назаренко О.В., Лукаш Р.В. Фінансові результати: сутність та особливості організації бухгалтерського обліку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №22. С. 19-25.
- Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства Фінансів України від 25.01.2012 р. №52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: Наказ Міністерства фінансів України №790 від 18.11.20025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

11. Подолянчук О.А., Гудзенко Н.М., Коваль Н.І. Фінансова звітність в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. №13. С. 21-29.

12. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 30.05.2024).

13. Фальченко О.О., Яцина В.В., Кочетова Т.І. Особливості формування фінансових результатів сільськогосподарського підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2021. №2. С. 32-36

14. Podoliancuk O. Accounting and taxation of the activity results of enterprises. *Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research: Scientific monograph. Part 1*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 222-243.

References

1. Abramova O.S. Krapivina Yu.V. Formuvannya finansovykh rezultativ subiektiv hospodariuvannya. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. Vyp. 13. S. 1290-1296.

2. Hutsalenko L.V., Mulyk T.O. Adaptatsiia finansovykh rezultativ diialnosti ahrarykh pidpriemstv Ukrainy do MSFZ. *Oblik i finansy APK*. 2012. №2. S. 30-33.

3. Dobrunik T.P. Osoblyvosti upravlinnia finansovymy rezultatamy ahrarykh pidpriemstv. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2016. Vyp. 5-1. S. 76-83.

4. Instruktisia pro zastosuvannya planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv ta orhanizatsii: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.1999 r. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (data zvernennia: 30.05.2024).

5. Kachula S.V., Bushtin A.A. Osoblyvosti formuvannya dokhodiv ta prybutku silskohospodarskykh pidpriemstv. *Ahrosvit*. 2021. №21-22. S. 57-62.

6. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025#Text (data zvernennia: 30.05.2024).

7. Melen O.V., Mastruk O.D. Doslidzhennia ta analiz orhanizatsii obliku finansovykh rezultativ. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. Vyp. 13. S. 1385-1390.

8. Nazarenko O.V., Lukash R.V. Finansovi rezultaty: sutnist ta osoblyvosti orhanizatsii bukhhalterskoho obliku. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2018. №22. S. 19-25.

9. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy vid 25.01.2012 r. №52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (data zvernennia: 30.05.2024).

10. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 30 «Biologichni aktyvy»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy №790 vid 18.11.20025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text> (data zvernennia: 30.05.2024).

11. Podoliancuk O.A., Hudzenko N.M., Koval N.I. Finansova zvitnist v umovakh voiennoho stanu. *Ahrosvit*. 2023. №13. S. 21-29.

12. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. №996-KhIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (data zvernennia: 30.05.2024).

13. Falchenko O.O., Yatsyna V.V., Kochetova T.I. Osoblyvosti formuvannya finansovykh rezultativ silskohospodarskoho pidpriemstva. *Visnyk NTU «KhPI»*. 2021. №2. S. 32-36

14. Podoliancuk O. Accounting and taxation of the activity results of enterprises. *Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research: Scientific monograph. Part 1*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. R. 222-243.

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-49>

УДК 338.012

ПАСЕКА Ігор

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

<https://orcid.org/0009-0006-2997-6025>

e-mail: igor33000@gmail.com

КІНАШ Ірина

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

<https://orcid.org/0000-0002-5391-6560>

e-mail: irinakinash@gmail.com

ВТРАТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ

Стаття спрямована на дослідження втрат соціальної інфраструктури під час війни. Серед соціальної інфраструктури виділено: інфраструктуру освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму та житлову. Здійснено опис кожної із складових соціальної інфраструктури та досліджено її втрати за час війни. Зроблено висновок, що бойові дії в Україні викликають системні зміни в соціальній інфраструктурі, що призводять до серйозних негативних наслідків для суспільства.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, війна, суспільство.

PASIEKA Igor, KINASH Iryna

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LOSSES OF UKRAINE'S SOCIAL INFRASTRUCTURE DUE TO WAR

Social infrastructure plays an important role for the successful functioning of the state and for every citizen. It is designed to provide favorable living conditions for the population, has a positive impact on the development of the social production sector, and serves as a factor in territorial development and reproduction of the population. The war has become a real challenge for Ukraine and has caused systemic changes in the social infrastructure, leading to serious negative consequences for society. The purpose of the article is to study the losses of social infrastructure during the war. The following components are distinguished: educational, healthcare, culture, sports, tourism, and housing infrastructure.

It is established that the infrastructure of preschool, general secondary, and vocational education is one of the most affected by the war in terms of the number of destroyed, damaged, and lost facilities. The dynamics of its losses during the war is presented.

The losses of healthcare infrastructure are significant. The losses of cultural infrastructure, which represents the cultural heritage of UNESCO, are studied. The losses of residential infrastructure are studied. It was found that apartment buildings in Donetsk, Luhansk, Kharkiv, and Kherson regions suffered the greatest destruction. In many settlements, more than 50% of the buildings were destroyed or damaged, and in such cities as Bakhmut, Avdiivka, and Lysychansk, more than 90% of the facilities were damaged.

The most affected regions require urgent measures to restore infrastructure and housing. Effective coordination of the authorities, civil society organizations and international partners is essential to ensure the rapid and effective restoration of damaged facilities and support for affected citizens. The government is setting a goal to restore what is critical to people's lives. The emphasis is on priority areas. Among them is the rebuilding of social infrastructure. Such reconstruction involves improving the quality of these facilities based on the principle of "restoring better than before."

Keywords: social infrastructure, war, society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соціальна інфраструктура відіграє важливу роль як для успішного функціонування держави, так і для кожного громадянина. Адже вона покликана забезпечити сприятливі умови життя населення, позитивно впливає на розвиток виробничої сфери суспільства, служить фактором територіального розвитку та відтворення населення. Рівень розвитку соціальної інфраструктури є одним з важливим показником соціально-економічного розвитку країни. Формуючись під впливом складних суспільних процесів, стан соціальної інфраструктури відображає всю сукупність проблем соціального розвитку.

Війна стала справжнім викликом для соціальної інфраструктури в Україні. Вже нині спостерігаємо проблеми зниження доступності до освітніх та медичних послуг, погіршення умов проживання населення, зростання соціальної напруги та інші виклики, що ставлять під загрозу соціальну стабільність країни. Подолати ці виклики можливо за рахунок комплексного підходу та спільних зусиль влади, громадськості та міжнародних партнерів. Дослідження втрат соціальної інфраструктури під впливом війни дозволить виявити найбільш критичні аспекти її стану та сприятиме розробки ефективних рішень щодо її відновлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку соціальної інфраструктури досліджуються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у дослідження даної тематики зробили такі вчені: Пігуль Н. [1], Біль М. [2], Новіков В., Деєва Н., Каленюк І., Балюк І. [3], Магомедов А. [4], Геєць В. [5], Герасимів З. [6], Кічурчак М. [7] та багато ін.

Проте аспекти втрат соціальної інфраструктури в загальноукраїнському розрізі ще не достатньо досліджено.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження втрат соціальної інфраструктури під час війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Соціальна інфраструктура охоплює такі складові: освітню, охорону здоров'я, культури спорту та туризму, житлову. Здійснено дослідження втрат кожної із складових.

Освітні установи. Серед соціальної інфраструктури виділяємо інфраструктуру освіти, яка забезпечує якість освітнього процесу, належні умови для навчання, виховання, розвитку, створює комфорт всіх учасників навчально-виховного процесу.

Інфраструктура освіти. Вона має відповідати трьом ключовим вимогам, а саме: бути доступною; надійною; безпечною. Вдамося до короткої характеристики інфраструктури освіти. Її формують такі заклади:

- дошкільні заклади, такі як дитячі садки, дитячі ясла, денні стаціонари для дітей молодшого віку, забезпечують догляд та освіту для дітей до початку шкільного навчання;

- загальноосвітні школи, які надають освіту для дітей та підлітків у віці від 6 до 18 років. Вони забезпечують базову освіту та підготовку до подальшого навчання чи вступу до професійних або вищих навчальних закладів;

- професійно-технічні навчальні заклади, які надають професійну освіту та підготовку до роботи в певних галузях промисловості, сфері послуг та ремеслів.

- коледжі й технікуми, які надають середню та вищу професійну освіту, готують студентів до різних професійних напрямків та допомагають їм отримати необхідні навички для вступу на ринок праці.

- університети і вищі навчальні заклади, які надають вищу освіту та підготовку до різних наукових, технічних, гуманітарних та мистецьких спеціальностей

До війни (початок 2021/2022 н.р.) інфраструктура освіти в Україні налічувала: 13875 закладів дошкільної освіти, 12976 загальної середньої освіти, 670 професійно-технічної освіти, 342 вищої освіти та 283 фахової передвищої освіти [8].

Згідно з дослідженнями Київської школи економіки сфера освіти є однією з найбільш постраждалих унаслідок війни за кількістю зруйнованих, пошкоджених та втрачених є об'єкти інфраструктури. Загалом внаслідок бойових дій було пошкоджено майже 3,4 тис. освітніх закладів, крім того, у багатьох регіонах навчальний процес у школах та інших закладах був зупинений тривалий час [8]. Пошкоджень зазнали 1096 закладів дошкільної освіти, повністю зруйновано 104, опинились на окупованих територіях 846 заклади. Серед закладів середньої освіти, повністю зруйновано 190, пошкоджено 1619, т 894 закладів опинились на тимчасово окупованих територіях. З 1470 закладів позашкільної освіти повністю зруйновано і не підлягає відновленню 18, пошкоджено 138, опинилось на окупованих територіях 101. Заклади вищої та фахової передвищої освіти пошкоджено 125 закладів фахової передвищої освіти та 69 вищої освіти. Повністю зруйновано, відповідно, 4 та 9 таких закладів [9].

Таким чином, найбільшу втрату серед закладів освіти спостерігаємо серед закладів вищої освіти (близько 13%). Серед закладів середньої освіти пошкоджено і зруйновано 13,93% закладів, а припинили діяльність тільки 7,82%. Це свідчить, що відбувається процес відновлення і пошкоджені об'єкти вводяться в експлуатацію та функціонують. Така тенденція спостерігається у всіх закладах освіти. Узагальнені дані стосовно пошкоджених та зруйнованих об'єктів освіти в Україні таблиця 1

Таблиця 1

Динаміка втрат інфраструктури освіти в Україні

Втрати за типом навчальних закладів						
	Дошкільні	Загальна середні та професійно-технічні	Вища освіта	Заклади фахової передвищої освіти	Позашкільна освіта	Всього
2020-21 рр.	15335	14873	515	129	1389	32241
2021-22 рр.	14974	13991	386	248	1263	30862
2022-23 рр.	13875	12976	342	283	1470	29946
% втрат	-7,92	-7,82	-12,86	+14,11	+16,38	-7,11
Пошкоджено під час бойових дій	1096	1619	69	125	138	3047
Зруйновано	104	190	4	10	18	326
Опинились на окупованих територіях	846	894	-	-	101	1841
Втрати млрд. дол. США	11,78					

*дані станом на 3 серпня 2023р. Джерело : складено на основі [8, 9, 10, 15]

Також гостро стоїть питання закладів, які опинились на окупованих територіях. За попередньою оцінкою їх більше ніж 1841 освітніх об'єктів. Їхній стан та придатність для освітніх процесів можливо визначити повною мірою тільки після деокупації територій де вони знаходяться.

Серед усіх областей України найбільш постраждалою є Донецька область – пошкоджено або зруйновано 64% усіх навчальних закладів. Значними є руйнування інфраструктури освіти в Запорізьській, Луганській, Харківській та Херсонській областях.

Прикро, що й інфраструктура наукова, зокрема та, що належить НАН України теж зазнала втрат. За попередніми підрахунками, знищено, пошкоджено та вилучено на потреби Збройних Сил України 117 об'єктів рухомого та нерухомого майна 34-х інститутів та інших закладів НАН України. Попередня загальна оцінка втрат, лише за науковими закладами НАНУ, складає \$7,8 млн [10].

Таким чином, бойові дії в Україні викликають системні зміни в інфраструктурі освіти, що призводять до серйозних наслідків для освітньої системи та суспільства в цілому. Негативний вплив війни відображається у руйнуванні навчальних закладів, евакуації населення з районів бойових дій, втраті доступу до освітніх ресурсів та загальному порушенні навчального процесу. У результаті руйнування будівель та інфраструктури навчальних закладів створюється загроза безпеці для навчальної спільноти, включаючи учнів, студентів та викладачів. Крім того, велика частина населення, яка проживає в зоні конфлікту, змушена шукати притулок та безпечне пристановище, що ускладнює доступ до освіти та навчання. Втрата доступу до освітніх ресурсів, таких як підручники, лабораторне обладнання та комп'ютери, обмежує можливості навчання та утруднює здобуття якісної освіти. Це може мати серйозні наслідки для майбутнього освітньої системи та розвитку суспільства загалом.

Інфраструктуру охорони здоров'я формують такі заклади:

- лікарні (стаціонарні заклади), де надається медична допомога хворим і травмованим пацієнтам, які потребують госпіталізації та спеціалізованого лікування;
- поліклініки і медичні центри: Ці установи забезпечують амбулаторні послуги, такі як консультації лікарів різних спеціальностей, проведення профілактичних обстежень, вакцинація та інші процедури без госпіталізації;
- центри екстреної медичної допомоги (швидка допомога): Мобільні бригади і спеціалізовані медичні автомобілі, які надають невідкладну допомогу на місці події і транспортують тяжкохворих або травмованих пацієнтів до лікарень;
- реабілітаційні центри: Установи, що спеціалізуються на фізіотерапії, лікуванні після травм або операцій, а також інших програмах відновлення здоров'я;
- санаторії і профілакторії: Медичні установи, спеціалізовані на відновлювальному лікуванні, профілактиці хвороб і покращенні загального стану здоров'я;
- дитячі клініки і центри дитячого здоров'я: Установи, що спеціалізуються на медичному обслуговуванні дітей та підлітків.

В Україні станом на 2024 рік налічується понад 23 тисяч об'єктів інфраструктури охорони здоров'я. Табл.2 демонструє втрати об'єктів охорони здоров'я.

Таблиця 2

Втрати об'єктів охорони здоров'я

Види інфраструктури	Кількість об'єктів	Всього об'єктів	Пош-кодже-но	Зруйно-вано	Всього втрат	% втрат від загальної кількості
Лікарні	1186	23 695	1 543	204	1783	7,52
Фельдшерсько-акушерські пункти	11 278					
Санаторно-курортні та оздоровчі заклади	9745					
Реабілітаційні центри	320					
Центри крові	28					
Поліклініки, стоматології, діагностичні центри, амбулаторії	1 138					
Втрати, мрд. дол. США		5,48				

Джерело: складено на основі [9, 10, 15].

1783 об'єкти зазнали пошкоджень або руйнування через конфлікт. Це становить близько 7,52% від загальної кількості об'єктів. Загальні збитки від руйнувань об'єктів охорони здоров'я оцінюються у сумі 5,82 мільярда доларів США, яка враховує як прямі, так і непрямі економічні наслідки внаслідок цих подій [10].

Інфраструктура сфери культури, туризму та спорту. Така інфраструктура є важливою для задоволення потреб індивідів у культурному розвитку, спортивній активності, відпочинку та духовності. Її формують наступні заклади:

- музеї, театри, кінотеатри, галереї, бібліотеки, концертні зали та інші подібні місця;
- спортивні об'єкти, а саме: стадіони, спортивні комплекси, басейни, спортивні зали, спортивні майданчики створюють інфраструктуру для зайняття фізичною активністю та спортом;

- туристичні об'єкти. До них відносять: готелі, мотелі, туристичні майданчики, парки, пам'ятки природи та історії.

- релігійні об'єкти: церкви, синагоги, мечеті, храми та інші місця віросповідання. Вони відіграють важливу роль у духовному та моральному розвитку суспільства, забезпечуючи місця для релігійних обрядів, спілкування та віросповідницької активності.

За даними реєстрів національної культурної спадщини в Україні налічується близько 15,5 тис. об'єктів культурної спадщини, з них близько 1,2 тис. - об'єкти загальнодержавного значення та 14,3 тис. - місцевого. Ці об'єкти впорядковано за вісьмома типами: історичні, архітектурні, археологічні пам'ятки, ландшафт, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти місто-планування/містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва та об'єкти науки і техніки [11].

Станом 25 серпня 2023р., пошкоджено чи зруйновано 823 об'єкти культурної спадщини, це складає 5,31% від усіх об'єктів розташованих в Україні. Втрата об'єктів культурної спадщини через бойові дії має ряд серйозних наслідків. По-перше, це призводить до втрати історичної й культурної цінності, оскільки багато з цих об'єктів мають столітню або навіть тисячолітню історію, що відображає еволюцію цивілізації та культурного розвитку. Втрата таких об'єктів означає втрату спільного культурного надбання та пам'яті, що має важливе значення для ідентичності і самоусвідомлення суспільства.

По-друге, знищення культурної спадщини порушує традиції та звичаї, які передаються з покоління в покоління. Це може призвести до втрати унікальних знань, мистецтва та ремесел, які були втілені в цих об'єктах. Крім того, знищення культурних пам'яток може вплинути на емоційне становище суспільства, створюючи відчуття втрати, безпорадності та розчарування.

По-третє, втрата об'єктів культурної спадщини може мати практичні наслідки, такі як втрата туристичного потенціалу та економічного збитку. Багато з цих об'єктів приваблюють туристів і сприяють розвитку місцевої економіки через туристичний рух. Втрата цих об'єктів може позначитися на розвитку регіону та підтримці робочих місць, пов'язаних з туризмом і гостинністю.

Серед втрат які поіменно опублікувало ЮНЕСКО є такі загальновідомі об'єкти, зокрема: Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі, Свято-Георгіївський скиту у селі Долина, храм Казанської ікони Божої Матері в місті Мар'їнка, Маріупольський краєзнавчий музей, Будинок культури в Лимані, мечеть Аль-Кадар у Бахмуті, Будинок "Слово" у Харкові, Харківський національний академічний театр опери та балету, Меморіал Голокосту "Дробицький Яр", Свято-Вознесенський кафедральний собор в Ізюмі, Меморіал жертв тоталітаризму, Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у Сковородинівці, Музей старожитностей у Чернігові та багато інших [12].

Дані стосовно загальних втрат інфраструктурних об'єктів культури, туризму, релігії та спорту демонструє таблиця 3.

Таблиця 3

Втрати об'єктів культури туризму, релігії та спорту

Види інфраструктури	Об'єкти культурної спадщини	Релігійні споруди	Культурна сфера	Об'єкти туризму	Об'єкти спорту	Загалом
Всього об'єктів	15500	17 407	34340	Н.д.	16199	83446
Пошкоджено та зруйновано	823	494	2860	164	343	4520
Втрати, %	5,31	2,84	8,33		2,12	5,42
Втрати, млрд.дол.*США	10,8					

*вказуються прями та непрямі втрати
Джерела: складено на основі [9, 10, 15]

За даними Інституту Релігійної Свободи, 494 релігійних споруд постраждали від наслідків військових дій [13]. Це складає 2,84%. Окрім фізичних руйнувань, такі події можуть також викликати емоційні та психологічні травми для віруючих та громадян, які відчувають себе пов'язаними з цими місцями. Збереження і захист релігійних споруд під час конфліктів вимагає рішучих заходів з боку міжнародної спільноти та відповідних урядових органів. Це включає розробку стратегій для запобігання пошкодженню, реставрації після військових дій та забезпечення безпеки цих об'єктів у майбутньому. Втрати інфраструктурних об'єктів сфери культури нині складає 34340 од., що становить 8,33% від загальної кількості.

Житлово-комунальна інфраструктура. Це сукупність будівель та приміщень, які призначені для проживання людей і визначають їхні житлові умови. У межах соціальної інфраструктури, житловий фонд відіграє важливу роль. Ці об'єкти соціальної інфраструктури містять в собі різні типи житла - від масових багатоповерхових будинків до приватних котеджів. Під час повномасштабного вторгнення житловий фонд, на жаль, зазнав серйозних збитків. Загальна сума збитків становить 58,94 млрд. доларів США [8]. В таблиці 4 представлено втрати житлово-комунальної інфраструктури.

Таблиця 4

Втрати житлово-комунальної інфраструктури

Тип інфраструктури.	Багато квартирні будинки	Індивіду-альні будинки	Гурто-житки	Пошкодження внаслідок підриву ГЕС	Загальні втрати (кількість об'єктів)	Кількість м.кв. житла.
Всього об'єктів	180 003	9 163 897	7 114	н/д	9 351 014	892 146 499
Пошкоджено	19 276	118 480	390	36427	174573	88 900 000
Зруйновано	6 862	68 693	135		75690	
Всього, пошкоджено та зруйновано	26138	187173	525	36437	250 263	88 900 000
Втрати, %	14,52	2,04	7,38	н/д	2,68	9,96
Втрати, млрд.дол. США	58,94					

Джерела: складено на основі [9, 10, 13, 14, 15].

Найбільше постраждали об'єкти Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської областей. В багатьох населених пунктах зруйновано та пошкоджено понад 50% будівель, а в деяких, таких як Бахмут, Авдіївка, Лисичанськ, пошкоджено більше як 90% об'єктів. Найбільш постраждали регіони вимагають негайних заходів для відновлення інфраструктури та житлових приміщень. Ефективна координація зусиль з участю влади, громадських організацій та міжнародних партнерів є критично важливою для забезпечення швидкого та ефективного відновлення пошкоджених об'єктів і підтримки постраждалих громадян.

Узагальнені дані щодо втрат соціальної інфраструктури демонструє рис.1

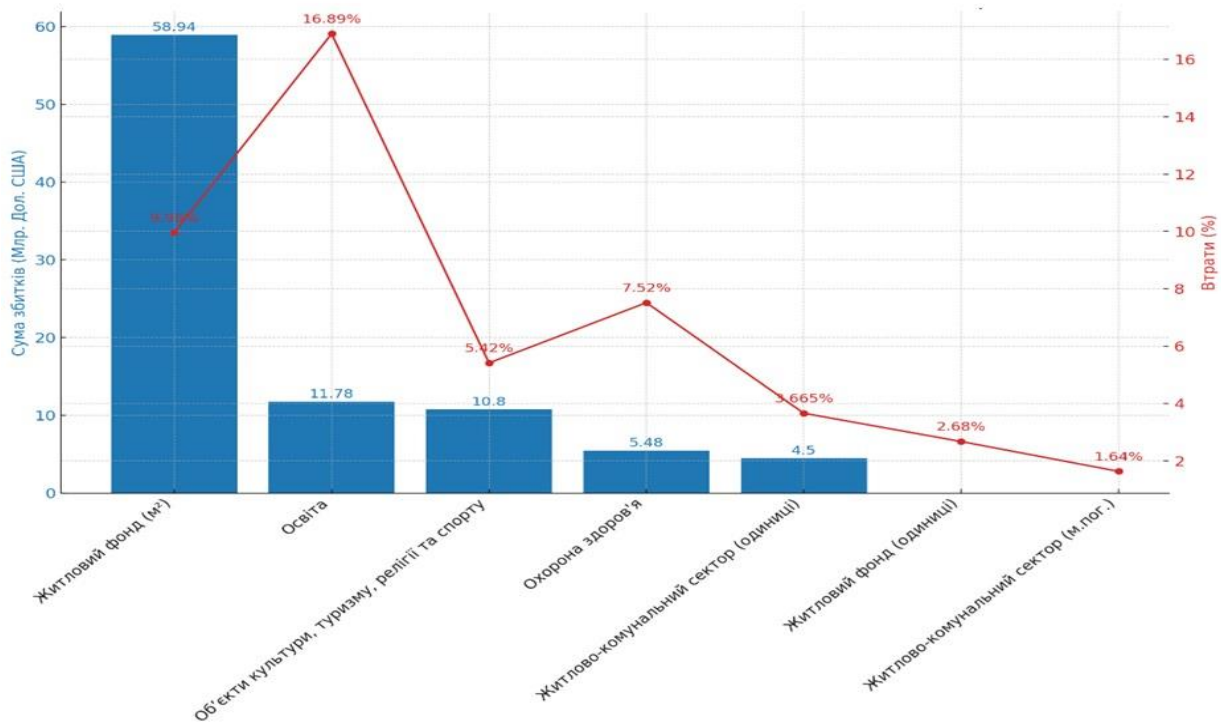

Рис. 1. Втрати соціальної інфраструктури України внаслідок війни

Матеріали дослідження вказують на те, що втрата соціальної інфраструктури становить 6,8%, а сума збитків сягає 91,5 млрд дол. США. Найбільших втрат понесли інфраструктурні об'єкти освіти - 16,89%

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Соціальна інфраструктура відіграє важливу роль як для успішного функціонування держави, так і для кожного громадянина. Вона покликана забезпечити сприятливі умови життя населення, позитивно впливає на розвиток виробничої сфери суспільства, служить фактором територіального розвитку та відтворення населення.

Війна стала справжнім викликом для України та стала причиною системних змін в соціальній інфраструктурі, призвели до серйозних негативних наслідків. Нами досліджено втрати соціальної інфраструктури під час війни. Виділено такі складові: освітню, охорону здоров'я, культуру, спорт, туризм та житлову інфраструктуру. Встановлено, що інфраструктура дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти є однією з найбільш постраждалих унаслідок війни за кількістю зруйнованих, пошкоджених та втрачених об'єктів. Значними є втрати інфраструктури охорони здоров'я. Простежено втрати

інфраструктури культури. Серед них, на жаль, є втрати культурної спадщини ЮНЕСКО. Досліджено втрати житлової інфраструктури. Встановлено, що найбільшого руйнування зазнали багатоквартирні будинки в Донецькій, Луганській, Харківській та Херсонській областях. В багатьох населених пунктах зруйновано та пошкоджено понад 50% будівель, а в таких як Бахмут, Авдіївка, Лисичанськ, пошкоджено більше як 90% об'єктів.

Уряд ставить завдання відновити те, що критично потрібне для життя людей [16]. Акцент робиться на пріоритетних напрямках, в числі яких є і соціальна інфраструктура. Поступово об'єкти соціальної інфраструктури відновлюються. Водночас, подібна відбудова передбачає покращення якості цих об'єктів за принципом «відновити краще, ніж було». Крім того, реалізуються різні проекти завдяки посиленню взаємодії з країнами-партнерами, міжнародними організаціями та приватним сектором.

Література

1. Пігуль Н.Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник ПУЕТ 2013*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141457268.pdf>
2. Біль М. М. Проблеми та пріоритети проактивної політики розвитку соціальної інфраструктури України: фокус Карпатського регіону. Т. Г. Васильців (Ред.). ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2023. 72 с
3. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку: кол. моно-графія / В. М. Новіков, Н. М. Деева, І. С. Каленюк та ін.; за наук. ред. В. М. Новікова, З. С. Сіройча. — Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. — 384 с
4. Магомедов А. О. Аналіз втрат та руйнувань України, що підлягають відновленню URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/484/447>
5. Геєць В. М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 5. С. 30–38. doi.org/10.15407/vishn2022.05.030
6. Герасимів З. М. Економіка України в умовах війни (Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів (матеріали конференції). 2022. С. 11–12. URL: https://dspace.bati.org.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/595/збірник%20П%20Луцьк%20червень%202022_r%20removed.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Кічурчак М. Економічні детермінанти і наслідки війни в Україні: аналіз на основі неповних даних. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 62. С. 13–32. URL: <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/484>
8. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku//>
9. Росія заплатить. Проект зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати України від війни з Росією. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf
11. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua/>
12. UNESCO. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116>
13. Презентація саміт 1 лютого 2023р. м. Вашингтон. Інститут релігійних свобод. URL: <https://irs.in.ua/p/139>
14. Аналіз наслідків підриву дамби Каховської ГЕС на населені пункти Херсонської та Миколаївської областей. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/11/Report-Ukr-1.pdf>
15. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Відбудова зруйнованого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/vidbudova-zruinovanoho>

References

1. Pihul N.H. Sutnist i znachennia sotsialnoi infrastruktury. *Naukovyi visnyk PUET 2013*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141457268.pdf>
2. Bil M. M. Problemy ta priorytety proaktyvnoi polityky rozvytku sotsialnoi infrastruktury Ukrainy: fokus Karpatskoho rehionu. T. H. Vasylytsiv (Red.). DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv, 2023. 72 s
3. Transformatsiia sotsialnoi infrastruktury v konteksti zabezpechennia humanitarnoho rozvytku: kol. mono-hrafiia / V. M. Novikov, N. M. Dieieva, I. S. Kaleniuk ta in.; za nauk. red. V. M. Novikova, Z. S. Siroicha. — Vinnytsia: PP Baliuk I. B., 2015. — 384 s
4. Mahomedov A. O. Analiz vtrat ta ruinuvan Ukrainy, shcho pidliahaiut vidnovlenniu URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/484/447>
5. Heiets V. M. Pro otsinku ekonomichnykh vtrat Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii RF (stenoqramo dopovidii na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 30 bereznia 2022 r.). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 2022. № 5. S. 30–38. doi.org/10.15407/vishn2022.05.030

6. Herasymiv Z. M. *Ekonomika Ukrainy v umovakh viiny (Problemy ratsionalnogo vykorystannia sotsialno-ekonomichnogo, ekoloho-enerhetychnogo, normatyvno-pravovoho potentsialu Ukrainy ta yii rehioniv (materialy konferentsii)*. 2022. S. 11–12. URL: https://dspace.bati.org.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/595/zbirnyk%20II%20Lutsk%20cherven%202022_removed.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Kichurchak M. *Ekonomichni determinanty i naslidky viiny v Ukraini: analiz na osnovi nepovnykh danykh*. Visnyk Lvivskoho universytetu. 2022. Vyp. 62. S. 13–32. URL: <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/484>
8. *Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu*. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-priyamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-standom-na-1-veresnya-2023-roku/>
9. *Rosiia zaplatyt. Proiekt zi zboru, otsinky y analizu informatsii pro materialni vtraty Ukrainy vid viiny z Rosiieiu*. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
10. *Zvit pro priami zbytky infrastruktury ta nepriami vtraty ekonomiky vid ruinuvan*. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf
11. *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy*. URL: <https://mcip.gov.ua/>
12. *UNESCO. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116>
13. *Prezentatsiia samit 1 liutoho 2023r. m. Vashynhton. Instytut rylihiinykh svobod*. URL: <https://irs.in.ua/p/139>
14. *Analiz naslidkiv pidryvu damby Kakhovskoi HES na naseleni punkty Khersonskoi ta Mykolaivskoi oblasti*. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/11/Report-Ukr-1.pdf>
15. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
16. *Vidbudova zruinovanoho* URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uradiu/vidbudova-zruinovanoho>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-50>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-51>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-52>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-53>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-54>

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-55>

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Повні вимоги до оформлення рукопису
http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?page_id=35

Підп. до друку 25.05.2023. Ум. друк. арк. 36,80. Обл.-вид. арк. 34,74.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № __/20

Тиражування здійснено з оригінал-макета, виготовленого редакцією журналу
«Вісник Хмельницького національного університету»
редакційно-видавничим відділом Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 67-51-08; 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.